G. R. Noyes
October 30, 1951

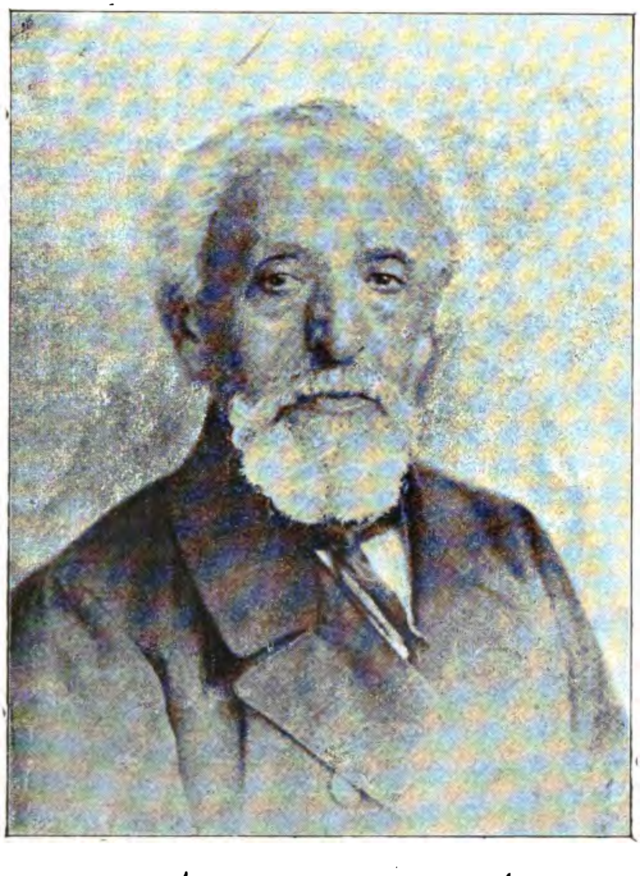

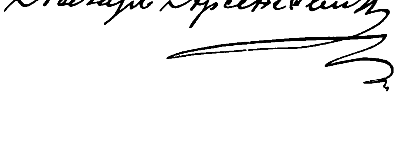

ИЗДАЊЕ ВАТАЛАКИНОГА ФОНДА

ИСТОРИЈА

СРПСКОГ УСТАНКА

ОД

ЛАЗАРА АРСЕНИЈЕВИЋА—БАТАЛАКЕ

ДЕО ПРВИ

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1898.

МЕСТО ПРЕДГОВОРА

Краљевско-Српској Академији Наука.

Покојни Лазар Арсенијевић, прозван Бата-Лака, својим тестаментом од 20. Декембра 1864. оставио ми је у аманет, и предао у својину своје рукописе.*

Ти су рукописи:

I. *Историја Српског Устанка под Карађорђем.*

Ово своје дело писац је разделио у *десет књига.*

Првих пет књига дао је покојник преписати. Преписивач је био Стева Поповић, прозван Вацки, сад, мислим, посланик народни на хрватском сабору. Он се тада бавио овде као ђак на великој школи. Покојни Бата-Лака сам је тај препис прегледао, и прочитао; па за то исти препис вреди као и оригинал.

* Та наредба у тестаменту од 20 Декембра 1864 гласи:

„Најпосле наређујем да се моји рукописи, који се тичу Историје Србске најновијих времена предаду Николи Крстићу, началнику полицајног одељења при Министарству Унутрашњих дела, коме остављам на душу, да се стара, да угледају света, јер држим да ће моћи разсветлити таму која постоји о млогим стварима наше историје, поменутог времена, и да ће оборити различне лажи, које су о догађајима и лицима тих времена намерно и без намере у свет пуштене. Надам се да ће г. Никола Крстић по савести са мојим рукописима поступити“.

У првој допуни овога тестамента од 3 Септембра 1867 год. стоји:

„11. за печатање моји рукописа о српској историји остављам сто педесет дуката. Но ако се ти рукописи буду штампали другим начином то тији 150 # остављам Српском Ученом Друштву, коме да припадне и приход од штампани књига“.

У другој измени тестамента од 8 Октомбра 1867 наређено је:

„5. у првој измени и допуни тестамента од 3 Септембра 1867 г. под тачком 11 наређено је, да се за печатање мојих рукописа о српској историји из моје масе даде 150 # ц. То преиначавам и наређујем да се на ту цељ даде само стотину цесарских дуката и ти новци да се даду на три месеца после моје смрти Управи Фондова под интерес донде док се моји рукописи не почну штампати“. *Секретар Академије.*

Књиге оригинала II, III, IV и V није написао у целости сам Бата-Лака својом руком; али се по поправкама рукописа види; да је он те преписе сматрао за оригинале.

Књига VI написана је у два примерка; један је ранији, други доцнији, прерађен.

Уз књигу VI има неки додатак; који по мишљењу самога писца треба да се напечата после књиге шесте; и као додатак истој.

И уз књигу VII има додатак. Сам Бата-Лака написао је за тај додатак: „Ово су артије за VII књигу“.

На крају ове седме књиге има још један додатак од четири табака (95 а, 95 б, 95 в, 95 г) писан мојом руком, (чини ми се још 1862 или 1863 год.) по вољи и наредби покојног Бата-Лаке, који је тај додатак сам ставио уз свој рукопис, сматрајући га за саставни део истог. Нека је овде напоменуто, да се покојник при писању историје Карађорђевог времена служио разним лицима, као што се то из самога рукописа види.*

Књига IX написана је у три примерка. Препис, туђом руком написан, има се сматрати за последњу прераду те књиге. Но при печатању требаће на сваки начин да се упореде и друга два примерка те књиге.

Са књигом X свршава се историја Карађорђевог Устанка. У тој књизи причају се догађаји до свршетка 1812. године. По томе историја ова није довршена. Покојник није ни покушао, да описује догађаје од године 1813. Он се није радо ни разговарао о тим догађајима. Ја сам више пута покушавао, да поведем говор о догађајима поменуте године. Хтео сам, да од самога Бата-Лаке добијем обавештења о узроцима оних несрећних, и за српски народ тужних догађаја; који су се у Србији збили; пошто су Карађорђе, и друге војводе напустили борбу с Турцима; и отишли из Србије. Али Бата-Лака никада не хтеде, да се упусти у пространије причање о тим догађајима. Он је само говорио, да је Карађорђа омануо гроф Ивелић; који га је наговарао, да не наставља борбу с Турцима, но да се с војводама уклони из земље.

Рукопису о Историји Српског Устанка под Карађорђем припадају и несређене белешке о Родофиникину, и

* Додаци, у колико су за штампу спремни, и неки документи наштампаће се на крају целога овога списа. *Секретар Академије.*

догађајима тога времена; као и белешке о владавини кнеза Александра. Ма да ове белешке нису никакви самостални састави, но су одломци без почетка и свршетка, ја их ипак овде прилажем.

II. Препис првих пет књига Историје Српског Устанка под Карађорђем, с примедбама.

Као што већ приметих, овај је препис по наредби Бата-Лакиној учињен за његова живота.

III. Животопис Карађорђев.

Овај је састав написан руком покојнога Бата-Лаке.

Има уз њега докумената о ондашњим догађајима. Документи су у препису.

IV. Мисија капетана Рада Вученића.

Ово није састав, но је збирка разних докумената преведених и преписаних; који се односе на мисију капетана Вученића.

V. Препис писма Вука Караџића кнезу Милошу, писаног 18 Априла 1832.

Ово писмо ја сам преписао по жељи пок. Бата-Лаке. Па како се и овај препис нашао у његовим хартијама, то и њега овде прилажем.

VI. Србија, и двогодишње биће Родофиникиново у њој као агента руског.

Састав Бата-Лакин; написан његовом руком.

VII. Родофиникинов у Београду јавни живот, Censoв смертни отров« и т. д.

Рукописни састав незнано чији.

Овај рукопис био је некад својина Ђорђа Петровића, негдашњег председника Касацијонога Суда; а сина оног (чини ми се Петра) ковача, који је у време Карађорђево српске трешњеве топове окивао. Ја сам поменутога Петровића на неколико месеци пред његову смрт питао: зна ли шта ближе да ми каже о овоме рукопису; али он тада не само да није умео ништа да ми о рукопису каже; но се ни на сам рукопис није више сећао.

Рукопис овакве исте садржине имало је Друштво Словесности у хартијама, које је поднео био Друштву г. Гавра Витковић, а које су хартије, мислим, припадале некада покојноме доктору Ђорђу Мушицкоме. О садржини тог рукописа ја сам некад поднео Друштву Словесности пространији реферат.

VIII. Превод и препис писма Каподистрије од 7 Септембра 1812.

IX. Разна приватна и званична писма (има их на броју 21) *и разне представке нешто у оригиналу, нешто у препису од год. 1812 до 1821.*

Од	године	1812	има	два	писма.
»	»	1813	»	два	»
»	»	1814	»	седам	писама.
»	»	1815	»	четири	писма.
»	»	1817	»	једно	писмо.
»	»	1819	»	два	писма.
»	»	1820	»	једно	писмо.
»	»	1821	»	»	»
Без	датума		»	»	»

Сва ова писма била су у једноме завежљају; па сам их тако у скупу и ја оставио. Преписи су, као што се може приметити на први поглед, из онога времена, кад су писани и оригинали; а гдекоји преписи били су можда концепти од оригинала.

X. Преписи писама послатих владици Петру у Црну Гору.

Има свега седам писама: три Карађорђева од 1807, 1812 и 1813 год., и четири писма Милана Обреновића; и то три од 1809 и једно од 1810 године.

XI. Различни документи.

Ту се налазе:

Препис писма кнеза Багратиона писаног Карађорђу 1809. 2 Окт. № 1050.

Препис наредбе Карађорђеве од 11 Јанв. 1811, којом се Луки Лазаревићу одређују села, којима ће управљати; и дају му се упуства.

Превод и препис Чл. VIII букурешког трактата.

Пунумоћство Карађорђево, дато Јакову Ненадовићу 17 Јула 1812 № 878, да иде Чичагову, у препису.

Препис писма Карађорђевог Чичагову од 11 Јула 1812.

Превод и препис мемоара цара Александра I о деоби Турске.

Белешка о заузећу Карановца.

Препис писма грофа Цукатова писаног команданту Црноречком кнезу Милисаву од 10 Јуна 1810.

Препис писма Карађорђева Јакову Ненадовићу од 15 Септ. 1810.

Све ове документе, и сва ова писма нађох овако састављена у једном завијутку; па за то их тако и оставих.

Све напред изложене рукописе подносим Краљевско-Српској Академији Наука, *и предајем их јој у својину; преносећи на Академију сва права, која мени по тестаменту пок. Бата-Лаке припадају.*

Покојни Бата-Лака желео је, да његови рукописни састави, а особито да његова *Историја Српског Устанка под Карађорђем* угледа света, да се печата. За свога живота он се није могао да реши, да дело печата. Све му се чинило, да дело у стилистичком погледу није доста добро. Он је желео, да догађаји првога српскога Устанка буду описани са пуно истине, и тако јасно, да би се могла увидети сва радња како Карађорђева, тако и других ондашњих српских старешина. С тога је он хтео, да нађе књижевника који би му био у помоћи, да дело што боље буде написано.* И у тој жељи његовој налази се узрок полемисању с Вуком, и с другима, који су писали о догађајима ондашњега времена, тако и горчини полемисања свагда, кад год би нашао, да се догађаји не описују онако као што је он држао, да су се збили; и као што је он налазио, да их треба описати. Говорећи о Вуку Бата-Лака постајао је раздражен, јер му се чињаше, да је Вук заслуге кнеза Милоша сувише истицао на штету рада Карађорђевог.

Прилике, које у многоме нису од мене зависиле, нису ми дозволиле, да рукописе Бата-Лакине дадем печатати. Ја сам се ограничио, да рукопасе сачувам; и сачувао сам их. Сад их достављам Академији, да их штампа, и да с њима располаже по своме нахођењу.

Бата-Лака имао је написану своју Биографију. Ја сам тај рукопис имао у својим рукама; и читао сам га. Но

* Покојни Бата-Лака и мени је предлагао, да узмем његове рукописе, па да их прерадим, па тако прерађене да даде штампати. Ја ту понуду нисам примио. Налазио сам, да полемична страна, на коју је Бата-Лака много полагао, нема оног значења, које је тој страни он придавао; и да је главно, да се испричају догађаји, како су се збили, и да се покажу извори, из којих је он поцрпао своје знање о догађајима, које описује. Ја сам му говорио, да је за историју важно, да се зна, шта се у истини збило, и зашто се збило; и то нека он напише; а умовање о ономе, што се збило, нека остави потоњем нараштају.

не нађох га међу рукописима, који су ми предати после његове смрти.

Налазим, да треба да обратим пажњу Академије, да је покојни Бата-Лака својим тестаментом оставио једну стотину дуката за печатање његових дела. Удова пок. Бата-Лаке, сад већ и она упокојена, предала је по наређењу тестамента ту суму новаца Управи Фондова, где се ти новци јамачно и данас налазе. Обвезница Управе Фондова била је код пок. госпође Стане, удове Бата-Лакине. Наследнице пок. Бата-Лаке, и г-ђе Баталакинице, а имено г-ђа Катарина супруга г. Нићифора Јовановића пуковника у пензији; г-ђа Софија, удова Косте Бучовића пуковника; и г-ђа Милица супруга г. Александра Симоновића пуковника биће јамачно вољне, да даду Академији ближа обавештења о горњим новцима.

Овде под .|· прилажем Решење Суда вароши Београда од 15 Јуна 1884 № 7338, у коме се налази исписан тестаменат пок. Бата-Лаке заједно с допунама; како би Академија из тога Решења могла сазнати оно, што јој буде требало.

Учтиво молим Академију, да изволи известити ме: *пристаје ли да прими у својину рукописе пок. Бата-Лаке; и ако их прими, да изволи наредити, да ми се пошље списак рукописа, које јој шаљем.*

Београд 23 Декембра 1895.

Др Н. Крстић.

Српској Краљевској Академији

Како смо дознале да су рукописи нашег покојног деде Лазара Арсенијевића Баталаке, прешли у својину Српске Краљевске Академије, и да ће их она штампати, то хитамо, да као наследнице покојнога Баталаке испунимо нашу дужност и С. К. Академији предамо овде приложену обвезницу Управе Фондова од онога новца што га покојни Л. Арсенијевић Баталака одредио на штампање својих рукописа, а евентуално С. К. Академији као наследници Српског Ученог Друштва.

Молимо Председништво Академије да изволи потврдити пријем ове обвезнице.

У Београду 30 Децембра 1895 г.

С поштовањем
Катарина Н. Јовановић
Софија К. Бучовић
Милица А. Симоновић

Ова су писма прочитана у скупу Председништва С. К. Академије 3 Јануара 1896 г.

Пакети са рукописима отворени су у присуству академика и упућени су на размотрење Академији друштвених наука.

Тада је примљена од наследница Бата-Лакиних обвезница Управе Фондова о Фонду Лазара Арсенијевића Бата-Лаке, који је на дан 1 Јануара 1896 год. износио када је на руковање примљен *4370* динара.

Академија друштвених наука на скупу своме 15 Јануара 1896 г. решила је 1) да се њеним старањем наштампају списи о историји Српскога Устанка под Карађорђем, 2) да се посао око срeђивања и штампања ових списа повери двојици академика: г.г. М. Ђ. Милићевићу и Ј. М. Жујовићу. — Целокупна Академија на главном годишњем скупу 19 Јануара 1896 г. одобрила је ову одлуку Академије друштвених наука, а то је објављено на свечаноме скупу 22 Фебруара и овим речима Председништва пропраћено:

„Академија се нада, да ће Бата-Лакин опис херојскога доба нове Србије загрејати и поучити многога данашњег Србина, да ће се из његових казивања дознати многа досада незнана историјска истина, и да ће моћи бити од користи и они документи, које ће Академија чувати у својој архиви".

Лазар Арсенијевић Бата-Лака, чија се *Историја Српског Устанка*, штампа о трошку његова фонда а старањем комисије коју је одредила С. К. Академија, родио се у селу Буковику, у округу крагујевачком, године 1793.

Учио са у Југовићевој школи у Београду, коју је у овоме делу опширно описао.

Године 1813 прешао је са другим бегунцима у Аустрију и неко време боравио је у Новоме Саду. Доцније је отишао у Русију, где је у Кишеневу живео учећи децу богатијих Срба бегунаца. У кући Младена Миловановића позна се и заволе са сестричином Младенове жене, која је била од рода Томковића из села Бање код Аранђеловца, те се отмицом венча са њоме.

У Србију се вратио 6 Августа 1827 године и служио је по разним надлештвима у Пожаревцу, у Кладову, у Крагујевцу, у Београду и у Смедереву, докле, после промене 1842 није постао државни саветник.

Године 1848, 22 Јула постављен је за министра просвете, а 26 Августа и министра правде. По други пут постављен је за министра просвете 1852 год. 15 Септембра, на којој је дужности остао до 21 Јануара 1854 год.

По промени 1858 био је, са осталим државним советницима, притворен у војеној болници, па пензионисан.

У пензији је написао напред поменуте списе, који су сви били готови до 1864 год.

Умро је 15 Јануара 1869.

Надимак *Бата Лака* (Бата Лазар) дао му је Димитрије Давидовић, када је 1828 године у Крагујевцу боравио.

А Сима Милутиновић Сарајлија још раније му је довикнуо*

Ој Лазаре Арсенијевићу,
Степенита слова и мишљења!

* Србијанка III. 101.

ДЕО ПРВИ

ЧАСТ ПРВА

КЊИГА I.

Јаничарство,[1] ово варварско тунејадско друштво, завело се је 1329. године, а основатељ му је био Султан Оркан. Позније пак, ови Јаничари, Султаном Муратом I постављени тобоже у неки ред, добили су своје касарне и оџаке, (под именом оџака, овде треба разумети, кујну) раздељени су били на орте,[2] свака је орта имала свога јаничар-башу,[3] а сви скупа имали су једног јаничар-агу[4]. И на послетку, број њихов састављен је био из 12000.

Овај број јаничара, што су се они даље са постанком својим, у године времена пружали, све се је већма, кад по вољи, а доста пута и не по вољи Султана, умножавао, и готово безграничан постао, учинивши се и они сами у својим поступцима и поведењу самовласним и неограниченима, допуштајући себи све.

Мало који Турчин, који се је одметуо у скитњу, а таковиx свагда је и сувише било, да се није у јаничаре уписао, и јаничаром постао.

Уписивали су се у ове јаничаре и такови Турци, који, можда, никад у извесне и сталне оџаке јаничарске у Стамболу завирили нису.[5]

Ови су друштва своја имали, особито у позниja времена њиховог суштествовања, у свим знатним местима, као: градовима, варошима, па најпосле и у селима.

И они у Цариграду већ су се тако осилили били, да су и сами султани од њих стрепили. Доста су пута они

и своје цареве с престола збацивали, а доста пута и живота их лишавали.

Паше, везири и управитељи пространих провинција царства, из ових су постајали, па кад је који од њих таковим постао, онда је он свиту своју која се је свакад из великог броја састојала, из својих кардаша устројавао, у кругу им свога домашаја, достоинства и места делио, у којима су опет они чинили што су хтели, као што су се и сами, оваkове паше и везири, па још погдекад и мањи од њих, независними од Порте чинили.

Они други јаничари, који су по царству расути били, носећи на себи то име јаничари, сва су зла, и сва насиља не само народима иноверним, од Османа завојеванима, чинили и причињавали, него доста пута и самим својим једноверним, који њима нису принадлежали, нису њихови кардаши били, и који су њихових поступака гнушали се, и њих саме не навидили и презирали; али на првима се сво њихово зло безгранично свагда изливало. Суда им нигде, па ни казни за њихова иступљења није било.

Кад су Турци и српским царством завладали, и кад су, од прилике пре 200 година, и последњу сенку владе српске уништили, и Србију на пашалуке и кадилуке поделили, онда су ови трутови, ови кр̑волоци, и у Србију нагрнули.

Народ је у свој Србији сад од ових зликоваца стешњен и угњетен био. Сљедства ових нечувених зала, која су на народ српски бујицом јаничарске поплаве наишла, била су: да је исти народ, осим чести појединости, на привилегијална позивања аустријских владатеља, у великим, хиљаде бројним гомилама остављајући мила места рођења и своје светиње, пресељавао се у земље, наследствене владаоцима аустријским.

Предели Србије почели су се већ претварати у пустоловине. Вароши и паланке насељавале су различите злнације из народа Балканског Полуострва, које су Ос-

мани, пре Србије поплавили; а Срби прави, повукли су се у дубоке гудуре планина, којима је опушћена Србија с дана на дан све већма обрашћавала. Но и у овима су их, не редко, ови бесни вуци наодили, као јагањце растеривали, клали и њиховом се крвљу појили.

У оваким мукама и великој злопати народа српског у Србији, већ се приближавао и конац 18-ог столећа. При концу овог, или управо рећи, 1788 године, имао је потребу двор аустријски рат Турцима објавити. Влада аустријска знала је какве беде и напасти народ српски од јаничара, и њихових присталица трпи: она није пропустила и сад, оваково стање Срба, на своју ползу употребити. Она дакле позове Србе да и у овом рату противу Турака, обећавајући им совршено избављење њиховог отечества, онако участвују, као што су по позиву и у оном рату од године 1716. противу Турака вођеном участвовали.

Срби, преотегоћени варварством и угњетењима јаничарским, врло радо и на овај позив аустријске владе пристану, те се и они које је појављење овог рата у самој Србији затекло, и они који су, неки раније а неки позније, од турског зулума у Аустрију пребегли, тамо се станили, па у службама војно пограничним, већ и сјајне чинове и уважење владино задобили, за рат спремати почну. У овим другима појавио се тада, родом из села Свијоковца среза левачког, као четовођа капетан Радич Петровић, који је штацију своју имао у селу Јакову у Граници аустријској, и кога су и синови већ официрима били, и отлично у граници и у рату служили (најстарији је син његов, у рату противу Француза, официром будући и леву руку до самог рамена изгубио). Капетан Марјан Јовановић, родом из села Ланишта, такође из среза левачког; Коча из села Пањевца, сва тројица из јагодинске нахије,[6] и Карађорђе из села Тополе, крагујевачке нахије, који је у Каменици, код Варадина са фамилијом на једну и по годину пре овога рата, са још неколико фамилија пребегав-

ши од зулума Турског, склонио се и сместио био. А у другима Станко Арамбашић, родом из села Колара, јагодинске нахије; Алекса Ненадовић из села Бранковине и с њим: Лазар Илић из села Јабучја, Петар Јеремић из села Ракара, Мали Јанко из села Оглађеноваца, Милисав Милошевић из села Орашца, Поп Ђука, и Ђока Мићуновић из села Кљунца, сви из нахије ваљевске. Из нахије београдске: Ђорђе Симић из села Сремчице, и Влајко неки из села Жаркова.

Из самог пак Београда: Петар и Јован Новаковићи, браћа Чардаклије, Велчо и Кузман браћа Џикићи, Делиђорђе Чиплак, Милош Брка; Тримча Трпковић, Деспот Чукула и Ђера Новаковић.[8]

Одмах у почетку овог рата, образовао је главно командујући над аустријском војском, војвода Лаудон, један фрај-кор из онострански, а највише из овострански Срба, а главни командир овога кора био је: Мијаљевић, Србин, обрштер аустријски.

Све више упомените четовође, осим Коче, Станка Арамбашића и Кара-Ђорђа, који су нерегуларне трупе предводили, пристале су својим четницима, које су већ при себи сакупљене имали у овај фрај-кор, обукли се у мундире и примили оружје царско, па по томе су они (четовође) и чинове официрске добили.

Алекса Ненадовић произведен је био за обрлајтнанта, а доцније, кад је мир закључен, добио је и пензију. Лазар Илић, Петар Јеремић, Мали Јанко и Милисав Милошевић, произведени су били за лајтнанте. Поп Ђука, који није био поп, него су га тако звали, за фенриха, а Ђока Мићуновић за стражмештера. Ова последња тројица, и кад се свршио рат с Турцима, остали су у служби аустријској и ишли војевати и противу Француза, па кад се и овај рат свршио, онда су се повратили у своје отечество, и све с рата у рат, и с боја у бој. Карађорђе се је већ тада противу Турака подигао био. Први на реду од ове тројице, погинуо је на оном многопрославље-

ном боју „Мишарском“ 1806. године. Влајко Жарковић био је произведен за капетана и Ђорђе Симић за фенриха. Они пак, из самог Београда, произведени су: Петар и Јован Чардаклије за капетане, Велчо и Кузман Цикићи тако исто, Делиђорђе Чиплак тако исто, Милош Брка отишао је и на Француза као официр. Тримче Трпковића, Деспота Чукуле и Ђуре Новаковића заслуге биле су особитог, невојничког рода; ова тројица награђени су били пенсијама и документима признателности царске. Од ових из Београда, на реду први постао је био и „Ритмаистором“ и благородником Краљевине Маџарске, као и Радич Петровић, и оженио се је једном руском немицом, која је фрајлином била при оној руској принцези, која је за Палатином маџарским била.

Осим свију ових више избројаних четовођа, јамачно је било и више њих који су мање или више у овом рату на глас изишли; но многи су у самом трајању рата изгинули, а многих су имена, који се нису осврталн на награде аустријске владе, задовољавајући се са самом осветом, коју су над Турцима, својим угњетатељима одржавали, временом заборавности предана.

Аустријска влада, позивајући Србе да с њом у овом рату противу Турака участвују, многа је добра њима обећала, а нарочито: да ће им отечество њихово од Турака избавити. Простодушни Срби свагда су веровали царевима, но каква је вера с царске стране бивала? — Они су, као што је већ речено, пристали уз Аустрију на рат противу Турака; они су знамените, и свакостручне услуге приносили са сопственим трудом, трошком и најдрагоценијим пожртвовањима бацали су се и западали у највеће опасности ратне, и гинули су немилице и без броја; а влада аустријска, кад је 1791 године, с Турцима мир у Свиштову закључила поред полза које је за себе из овог поцрпила, за Србе је уговорила с Портом само то: да Порта све оно Србима опрости и заборавности преда, што су они у овом рату будући на страни

Аустрије противу Турака чинили; и да се они јаничари, који су и пре народ угњетавали, више у пашалук београдски не повраћају.

Порта је, по закључењу овог и оваковог мира с Аустријом, одржала своју реч и у призрењу уговорене амнестије за Србе. Она како је овај мир закључен, одмах одреди Беһир пашу да он, с нуждним количеством војске, иде у пашалук београдски, да прими Београд, Смедерево и Шабац, и све остало, што су Аустријанци у трајању овог рата заузели и освојили били. А да би одржали у свему уговоре овога мира, Порта је строго наложила истом паши, да он сва средства и све могуће мере, на месту, по своме благоразумију употреби, како ће и Србима царској раји, не само почувствовати, него и дејствително увидити дати, да им влада опрашта и забораву предаје све, што су у овом рату, уз Немце приставши, а принуђени зулумом јаничара, чинили. Да би успокојила усовршено рају, и да би јој основала и осигурала једанпут за свагда мирно и безбедно стање, порта је наложила реченом паши, да он и све јаничаре, који се тамо (у пашалуку Београдском) нађу, растера и учини да се они никад више у Србију, пашалук београдски, повратити и сабрати немогу.

Премда су Срби, тешким зулумом јаничарским, који је већ сваку меру варварства и нечовечности прелазио, принуђени били, уз Аустрију, у овај рат противу Турака, пристати, опет зато овака амнистија, и овако управо човечно расположење Порте према њима, могло је истећи само: из чувства добродушног и добросрдачног Султана Селима III, који је тада на престолу царства отоманског био, коме су свирепа изступлења јаничарска и сувише позната била, и којих се је и он сам наумио био курталисати. Он је већ био почео установљавати под строгошћу војеном регуларну војску, за моћи с овом, не само неограничену спротивост и продрзљивост јаничарску ограничити, него и њих саме сасвим уништити. Али му

ова намера не могаше за руком изићи; јер не само јаничари, него и остало фанатично турство у Цариграду, како виде, да Селим неку регулу установљава, која ће охолости османлија границе да постави, узрујa се, и јаничари ово узрујавање опште употребе на своју ползу, дигну у Цариграду совршени бунт, и Селима, 29-га маја 1807 године, с престола збаце. Он је 16 година владао.

У следству оваког налога, Порта је и ферман Бећир Паши издала, и он, са оваковом силом и влашћу у Ниш дође. Речени паша задржао се је у Нишу више дана као на граници пашалука београдског; јер су се овде и све оне скитнице, бадаваџије и крволоци људски сабрали, у мисли: да и они с пашом у Србију уђу, и по свом старом начину живити и поступати наставе; па му је према овима и неке строге мере предузети, и наредбе учинити требало; а и сами горепоменути ферман пре уласка у београдски пашалук, прогласити.

Народ Српски неимајући куд камо, морао се је и са овим, и оволиким издејствовањем Аустрије код Порте задовољити. Он, премда је и при свему овоме, познавајући Турке, држао: да влада Турска неможе и неће другојачија бити, него опет онаква, каква је и пре била, или боље рећи, како јаничари, и њихове паше и аге, хоће, али шта је знао чинити при једном оваком стању ствари. Сад ништа му није друго остало, него, или се сасвим из Србије иселити, или наново приклонити се Турцима, и врат свој опет у јарам варварски увући. Он (народ) немогући се растати са светињама својим, с милим местима рођења и постојбине своје, предизбрао је оно последње. Како је дакле народ дознао да је Бећир Паша у Ниш дошао, одмах је из средине своје изабрао неколико кнезова, а поред ових и друге одличније, поузданије и у народу чувеније људе, па је све ове, на сусрет и поклоњење, у име свога народа, Бећир Паши у Ниш послао.

Ови народни посланици, колико су страхом обузети били док су у Ниш дошли и пред пашу изишли, толико

су се већма охрабрили и обрадовали кад су увидили, како их је човечно и благонаклоно, речени паша примио. Народни ови посланици, овако примљени и ослобођени, нису пропустили, све туге и невоље своје, сва зла и напасти, од јаничара, и других скитница Турака претрпљене, паши исказати, и он све то саслушавши, не само што је кнезовима поверовао, него је, заклевши се здрављем царским, и своју реч, и тврду веру овим посланицима задао: да ће његова једина брига и старање од сад састојати се у том, да рају по вољи и жељи царској, у свему задовољи, успокоји и обезбеди.

Да је Бећир Паша не само овако мислио и говорио, као што је овим народним посланицима реч дао, него да му је баш тако и на срцу лежало, то ће се из ниже сљедујућег, јасно увидити моћи.

У време овог немачко-турског рата, налазио се у Ћуприји, на реци Морави, Осман јаничарин, кога су јаничари и друге присталице њихове „Агом" звали; но он није био по оџаку ага јаничарски, али он се је звао јаничарски ага. Он се је сад, у трајању овог рата, као неки поглавица, у ћупријском шанцу на Морави, учинио и прогласио, и к њему се доста повелики број јаничара, и других скитница Турака прикупио био, и у Ћуприји, под његовим барјаком налазио, ранећи се и издржавајући се трудом Срба, и насилним заузимањем свега, што је њима од потребе било. Он је са својом дружином чувајући шанац ћупријски, и бранећи Ћуприју, од Немаца, велику услугу царевини учинио, и за то је јошт за времена трајања рата, пашом од два туга постао. Он се је здраво у Ћуприји угњездио и разположио био, и да га Бећир Паша није одтуда преваром измамио, Бог зна те неби он доцније, и у другим обстојателствама, и независимим од порте, у Ћуприји, учинио се; јер овакови примера и баш од оваких Турака и пре је у турском царству бивало, и доцније појављивало се. Бећир Паша знао је да неће моћи налог портин по предупоменутом

ферману испунити, у смотрењу изагнања и забрањења јаничарима у пашалуку београдском опет повраћати се и прикупљати, нити своју реч предану, у име Царево, српским кнезовима одржати, докле год јаничара у Србији налазило се буде, а Осман-ага-паша у Ћуприји је. Зато он смисли најпре овог Осман пашу, са свом његовом дружином из Ћуприје извући, к себи га домамити, и даље с њим поступити, како је био већ скројио, па се тек онда, са надеждом за успех, из Ниша, за у пашалук београдски кренути. Како је Бећир паша смислио, тако је и учинио. Он дакле позове Осман-пашу да Ћуприју остави, и да са свом својом командом у Ниш дође, где ће царски ферман од њега примити, и по овом отићи на пашалук, као што се пристоји њему као паши од два туга. Осман Паша знајући и сам да је у овоме рату снажно, противу немачке војске борио се, и Ћуприју очувао, па тиме и велике услуге царству учинио, за које је награђен, произведен будући за пашу од два туга, ништа на овај Бећир пашин позив не подозревајући, са свом својом војском и калабалуком спреми се, Ћуприју остави и у Ниш оде; но овде га зла срећа постигне, јер како је Бећир Паши на диван дошао, буде од нарећених Бећир пашиних Турака, убијен. Пошто овај Осман Паша овде погине, онда Бећир паша више споменути ферман, о забрањењу јаничарима и другим којекаквим њиховим присталицама у Србију повраћати се и збирати, прогласи, па онда и сам, из Ниша крене се, и у Београд дође с нешто мало војске, али са свима оним Турцима који су стално своје пребивање у пашалуку београдском и пре имали, као што су спахије са законим својим документима на своје пашалуке, и јерлије (местни житељи или грађани) који су приватни непокретни добара закони притежатељи били. Јаничари пак, и све њихове присталице, у следству проглашења вишереченог фермана, а највише у следству строгог и непритворног настојавања Бећир пашиног, још из Ниша се разиђу куд који.

Бећир Паша заиста је све заборавности предао, у чему су се год Срби пре доласка његовог у пашалук београдски замерили. У Србији је сада мир и задовољство владало, како наспрам Турака, тако и наспрам Срба. Срби, не само они, који су се доласком Бећировим у Београд, у Србији затекли, него и они, који су са чиновима и у пенсији у Аустрији поизостајали, па се сад кад је амнестија проглашена, исповраћали, уживали су савршену и непрекорну слободу. Бећир Паша све се једнако старао доказати раји, да је озбиљна воља и жеља царска, да она мир безбедно ужива, и да тако љубав царску у потпуној мери осети. Зато је он, и у следству таквог свог начина, мишлења и осећања, све отличније знаменитије и у народу чувеније људе, у кнежевинама вилајетским за кнежеве, поизпостављао, па и бератима царским неке снабдео. Он је и Алексу Ненадовића, који је у овом последњем рату аустријском противу Турске, као што је мало више описано, за услуге учињене Аустрији и чином официрским, и пенсијом, одличен био, за кнеза, у кнежевини тамнавској, нахији ваљевској, поставио. Он се је свему, што се тицало раје као: у смотрењу пореза, у случајима повишавања овог, разрезивања пашинских трошкова, у случајима мењања у нахијама муселима и кадија и владања ових у народу, свагда и о свачем, са кнежевима народним договарао, и једним словом: ништа без предварителног договора са кнежевима народним, што се народа тицало, није предузимао чинити.

Спахије које су свакад далеко човечнији од јаничара биле, а особито сад при оваком Бећир пашином владању, врло су благо и поверљиво са својим људима поступале. Они нису никаквог особитог истјезанија чинили, баш ни у оном случају у ком су законито право имали. Веровали су својим људима, па што су им ови показали, и колико су кад што тели показати, с тим су се они задовољавали, и с тога су само десетак свој узимали. Одбијали су много народу на сиротињу. Јерлије, или су се

занимале занатима, или трговином, а многи, по Врачару и у другим варошима и паланкама живећи, и земљу су обрађивали, сваки је својим знојем и правим трудом приобретавао себи насушни хлеб, без повреде мира и спокојства народног.

Ни Срби, ни ови и оваковн мирни Турци, спахије и јерлије, нису под оваковом управом Бећир пашином дуго благовали. Речени паша, после трогодишњег његовог везировања над пашалуком београдским, умре, и на његово место дође некакав „Шашит Паша“, и по свој прилици човек од сорте јаничарске.

Овај паша, како је примио управу, над пашалуком, одмах је допустио јаничарима улазак у пашалук београдски, и упражњавање пређашњих њихових поступања са рајом, у смотрењу безаконог и насилног чифличења, и по овом, право узимања деветка од свију продуката и прочаја.

Речени Шашит Паша, као што ће се из описа овог даље увидети, нити је улазак јаничарима у пашалук београдски а још много мање, да и чифлуке опет могу имати, као што су их до рата немачког имали, са знањем и одобрењем Порте, дозволио; него је он сам, од своје воље то учинио, као свој својима; па да би тај свој самовласни поступак и озаконио, и учинио да се раја јаничарском поступању и требовању не противи: једном кад су се кнезови народни у Београд скупили по обичају који се набљудавао за времена Бећир пашина, да порез и друге трошкове на народ разрежу, изнесе и прочита овима бајаги ферман царски, којим цар, смиловавши се на своје синове јаничаре, дозвољава им и у пашалуку београдском станишта своја имати, чифлике заузимати и овима ползовати се, по пређашњем начину. Па и у исто време, поред саопштеног им оваковог фермана, и сам кнежевима наложи, да кад изиђу сваки у своју кнежину, народу закажу, да се нико не усуди јаничарима одрицати оно, што је њихово од чифлика, казавши им:

да су већ и они (јаничари) изишли у вилајет, да сваки своје што има узме и прикупи.

Још у почетку доласка Бећир пашиног, Порта знајући да је у градовима, у пашалуку београдском млого којешта ратом порушено, послала је из Цариграда једног бинајелина[10] да све, што је порушено оправи. Овај бинајелин звао се: Хаџи Мустафа Ефенди Шиниклиоглу. Он је оправљајући по граду које-шта, имао потребу у разном материјалу, а нарочито у дрвеној грађи, коју је по већој части добио од кнежева ваљевске и београдске нахије, будући да је овима најлакше било, такову, низ Колубару и Саву, спуштати, и у град београдски достављати. Поводом дакле овим, вишепоменути кнежеви, имали су прилику, узајамно, са Хаџи Мустафом Ефендијом лично, и изближе упознати се.

И ови кнежеви, и сви други, који су сад на разрезивање порезе, у Београду код Шашит Паше, били, саслушавши, тобоже ферман царски, и оно, што им је он из уста, у смотрењу јаничара казао, премда су му одговорили: да они с таким гласом из Београда, у народ изићи несмеју: јер је Бећир Паша, и у Нишу, и у самом пашалуку београдском, од Ниша па до Београда свуд, и царски ферман читао и сам наустице у народу нашем казивао и уверио га, да нити ће више јаничара, ни чифлика у пашалуку београдском бити; опет зато, пошто из града од паше у варош на своје конаке оду, почну мислити, промишљати и договарати се, како би зло ово од себе и народа одклонили; и у том смисле и закључе: да они кнежеви, који су се понајбоље са Хаџи Мустафом Ефендијом познавали, оду код њега, ствар му ову саопште, и за помоћ га, у име свега народа и свију кнежева, замоле. Речени кнежеви, како су се сад договорили тако и учине. Они између њих, који су наређени да ово њихово опште закључење изврше, оду код Хаџи Мустафе Ефендије, искажу му све шта им је паша саопштио, и шта им је поред тога и сам из уста казао

и наложио. Овај Ефендија још док је у Цариграду био, сазнао је и благу вољу и жељу добродушног цара Селима III., па је држећи, да је овај поступак Шашит пашин, противан будући жељи и вољи султановој из његове сопствене воље проистекао, да јаничаре помогне; и да тиме код њи популарност задобије препоручио је кнежевима, да они одмах док се зло није сасвим увукло и утемељило, од имена свега народа, и од имена свију њих, кнежева, једну молбеницу на цара напишу; да у тој молбеници покажу како им је Шашит паша ферман царски прочитао, којим се дозвољава јаничарима опет у пашалуку београдском живети, и правом чифличним ползовати, како им је поред тога и наустице препоручио, да и они, у следству овог фермана царског кад у вилајет оду сваки у својој кнежевини народу то исто објаве, и препоруче му: да се нико не усуди јаничарима одказати оно, што њима, по праву чифлик-господара припада; да и они (кнежеви) с оваким гласом у народ несмеју изићи, и да ће и сав народ, и они с њим, због овог зла принуђени бити из овог пашалука, на штету и срамоту царевине, изселити се, и потражити безбедности и спокојства у земљама других краљевина. По овом савету, кнежеви народни и поступе. Они начине више упоменуту молбеницу, на начин, како им је заказано, па је, Хаџи Мустафа Ефендији предаду, а овај одправи је у Цариград, и преко свога капу-ћехаје преда је султану. После овога одправљања речене молбенице српске у Цариград није прошло ни шест пуни недеља, и Порта Шашит пашу збаци, и на место његово за везира, у пашалуку београдском, постави често до сад споменутог, хаџи Мустафу Ефендију Шиниклиогла, и ово је онај, како су га Срби називали „Хаџи Мустај Паша“. Ова се је промена у пашама, а због више наведени поступака Шашит-пашиних, и његових једномишљеника јаничара 1795. године догодила, у јесење доба те исте године, јер су већ многи јаничари изишли били у села, да

купе и приберу од народа све, што им као чифлик-господарима припада[11].

Шашит-Паша није ни целу годину дана у пашалуку београдском, скрасио се, али за то кратко време, његовог пашовања, млоги су се јаничари, у овај пашалук увукли и прикупили. Они су већ у Београду и Шапцу, своје јаничар-баше и аге имали. У Београду био им је јаничар-баша неки Кара-Исмаил, а у Шапцу: Бего-Новљанин, и Курт-Оглу.

Ови јаничари, који су и пре, сад, па и доцније у овом пашалуку скупљали се, и несносима зла народу причињавали, понајвише су били Бошњаци и Херцеговци, и тек по неки Арнаутин, и из Уруменлије Турчин, међу њима налазио се. Они су имали и своје присталице, Турке, нејаничаре из племена потурчених Словена, Арнаута, Македонаца и Грка; и ови су код јаничара, понајвише били извршитељи јаничарских паклених воља и нечувених насиља.

И овај Мустафа Паша, као и Бећир Паша, знао је да у пашалуку београдском ни раја Срби, ни он сам немогу на миру бити, док се год јаничари ту находили, и по пашалуку расејани, мутили буду; зато он смисли онако сад поступити са јаничарским башама, као што је Бећир Паша у Нишу са Осман-агом-пашом из Ћуприје, поступио. Он дакле нареди, те се изненада, убије Кара-Осман, јаничарски баша у Београду наодећи се јаничара. И дејствително, после овог, за јаничаре удара, млоги се од њих поплаше и разбегну. Али Бего Новљанин и Курт-Оглу, који су се у Шапцу, угњездили били, дознавши за овај поступак Мустафа-пашин, и знајући да је он то учинио из призрења на рају, освете Кара-Османа, на Ранку Лазаревићу из села Свилеуве, отличном и млогоуваженом кнезу вилајетском, кнежине Шабачке Тамнаве. Ова двојица, у подне, реченог кнеза, у вароши Шабачкој убију.

Мустафа Паша, жестоко је казнио ово нечовечно и крваво дело.

Свилеува, село у кнежини Тамнаве Шабачке, на самој је граници кнежине Тамнавске ваљевске нахије. Тадањи поп Лука Лазаревић, рођени синовац погинувшег кнеза, не пропусти с највећом тугом и тужбом, овај догађај саопштити Алекси Ненадовићу, као присном пријатељу покојног му стрица Ранка, тим више на ово наведен: што су исте убице још 2500 гроша глобе, од куће и фамилије кнежеве, као крвнине, захтевале. Кнез Алекса Ненадовић бојећи се сад већ, почем се је овако почело догађати, и за самог себе, одмах је цео овај догађај, Мустафа паши, дао на знање, казавши му: да већ сад нема никакве гаранције ни за рају ни за њене кнежеве. Мустафа паша који је и из самог Шапца већ извештен био о догодившем се, одмах је једног од својих бимбаша, Дел-Амета, са 600 сејмена[12] и с 2 топа одправио ка Шапцу, са строжајшим налогом: Да Бегу Новљанина и Курт-Огла, са њиховим једномисленицима, живе поватају и њему их самом на осуђење доведу. Војска Мустајпашина, дошавши Шапцу, опколила је град, у који су се она двојица, са својим једномисленицима затворили били, и почела, и из пушака и из топова, све што је у граду догледати могла, тући. Ово, кад су, Бего и Курта увидили, а они онда ноћу прокопају зид градски до Саве, провуку се и утеку у Аустрију, а из ове у Босну; а њихови остали једномисленици предаду се пашиној војсци, која их попроизбере, па онда из њих, који су се најкривљи показали, до 30. смрћу казни, подавивши их, као што обично Турци, своје смрћу казне.

Ова два догађаја са јаничарским башама, и са самим јаничарима, жестоко су их поплашили и застрашили. Многи су се сад које куд разбегли, али доста их је опет, које у Београду, које у Ужици, а које и у самом Шапцу још заостало и прикрило. Истина они нису сад на њиховим хатовима, у спроводу њихових керова и хртова, по пашалуку јурили, и од народа гибанице, печене кокоши, погаче, сир и мед, безплатежно и насилно изтеза-

вали, и друга којекаква безакоња чинили, него су преонули за занате и друге човечне радње, и себи тим начином насушни хлеб, и одржање преобретавали, али никако нису престали, како ће се Мустафа паши осветити, и до пређашње своје мете доћи, па за то су један с другим све једнако, и у договору, и у споразумљењу стајали.

Мустафа Паша, није само наставио и следовао начин управљања Бећировог, него је он још и више старао се и радио, да Срби раја царска у пашалуку београдском, потпуно и сасвим истино, благотворство, добродушног Султана, Селима III ужива. Он је све, што се раје тицало, савршено предао народним кнезовима у руке и у управљање. Мешћеме, т. ј. судови турски, у којима су кадије председавале, па и сам паша, били су тек једна овлашна контрола над управљањем кнезовским, и то само по части финансијској, т. ј. мешћема је прегледала спискове од пореских глава, и ове подписом Кадијиним одостоверавала, као и спискове, или рабоше од скупљеног пореза, од трошкова на пашу, на плату кадија, муселима, и трошкова кнезовски.

Ове спискове, као што рекосмо, мешћема је прегледала; но не зато, да у њима пронађе какве погрешке и злоупотребљења кнезова народни, па да кога подвргне казни, већ само као једне форме ради, и, да их она одостовери у том, да су безпогрешни; јер су се ови спискови, при предавању порезе и други пашински трошкова, азнадару пашином, на увиђење, за уверење подносили. По већој части, ове спискове, замењивали су рабоши. И с овима тако су чисто и безпогрешно рачуни вођени, као данас, што врло добро плаћени бухалтери финансијелни, воде.

И овај паша, као и Бећир, ништа у народу није предузимао чинити, док се најпре са кнезовима народним договорио, и њи, у предмету саслушао није. Он је кнезове кад их је позивао, или и кад су му сами, кад-кад,

или и сви скупа без позива, по потребама каквим народним долазили, свагда примао на свој диван, без сваке турско-везирске надмености и презрења. Он је без сваког притворства, простодоушно, с кнезовима се разговарао. Кнезови су пред њим без сваког зазирања слободно смели говорити и представљати му све, што би народу на олакшање могло бити, и он је све то, са очинским милосрђем и вниманнијем саслушавао и уважавао. Срби су сад и цркве могли подизати, с неком малом платом за дозволење у чему никад никаква препјатствија није било. Могли су и школе отварати. — Једним словом: Срби, од кад су подпали под Турке никад ни пре ни после овог паше, оваку слободу, мир и спокојство уживали нису. Овај паша оставио је име своје у народу нашем у врло лепом спомену. Срби су њега називали: „Српском мајком". А време, у ком су под његовом управом живили, „златним временом" својим.

Ови човечни и благодетелни поступци са рајом, како Бећир пашини, тако, и још већма Мустафини, здраво су ударили у очи, и најблажијим и мирним Турцима; а како су они морали мрски и противни бити оним бадавацијама и крволоцима, јаничарима, који су све хтели да имају и да уживају, а ништа да не раде, и који су се, изподкрада, преоблачећи се сад и у овчију кожу, у Београду, Шапцу и Ужицу прикрили и попритајили, између којих је по неки већ и у Ичагаларен везирски, у Сарај пашин, увукао се био.

У другој години овако доброг и благог пашовања мустај-пашиног у пашалуку београдском, појави се у Видину некакав самовољац и одметник „Осман-Пазвант-Оглу."[12] Како се је он као овакав, појавио, одма су се сви, скитајући се јаничари, па понајвише они, који су из пашалука београдског разбећи се морали, њему прикупљати почели; и тако овај узурпатор, у кратко време, које из ови јаничара, које из други скитајући се бадавација Турака, и које из крџалија[13], под предводитељем

њиховим Гушанац-Алијом, састави једну војску од 7—8 хиљада, с коца и конопца, људи; и с овима у кратко време, не само завлада Видином, него и овога пашалуком, и учини се независимим од порте.

Порта је у више пута шиљала на њега формалне војске, али му ништа учинити није могла, јер је он и сопствене своје војске до 30.000, и добро утврђен град Видин, у својој власти имао; а и саме паше, које су са царском војском на њега долазиле, подкупљиване од Османа-Пазвант-Огла, или што је још и горе: биле су праве и оне царске војске, коју су предводили, као што је таковим учинио се и: Уруменли-Валес, који је из своје војске ноћу уклонио се, давши о томе и Пазвант-Оглу на знање, те овај изиђе са својом војском из града, и већу част војске Уруменли-Валесове зароби, и сву војену муницију, топове, шаторе и сав војени екипаж освоји. — Паше ове, све редом давале су порти на знање: да је Осман-Пазвант-Оглу, здраво ојачао, и да му се ништа учинити неможе, и Порта принуђена буде особито после оног догађаја, са војском Уруменли-Велеса, поравњење са Позвант-Оглом учинити. Она му све опрости, и учини га у Видину и овом пашалуку, пашом од три туга. Пазвант-Оглу,после оваковог поступка портиног према њему, умири се, постане порти покоран, и у таквом стању, у почетку 1807. године умре, а на место његово дође, Мула-паша, који је такође, готово у независимом стању према Порти, до конца 1812. године, у Видину, и овом пашалуку налазио се.

Док је Осман-Пазвант-Оглу, у узурпаторском и независимом стању, према порти, налазио се, он је за моћи све оне гомиле безкућника и најгорих крволока људски при себи одржавати, и за своју их ствар, себи приволене имати, допуштао њима, те су, осим пашалука видинског, и друге арали и пленили. Они су то чинили у покраинама пашалука рушчукског; софијског, нишевачког и лесковачког; а они јаничари, који су се из бео-

градског пашалука разбегли, и к Пазвант-Оглу у Видин прикупили се, стојећи у сношају и договору са онима, који су у пашалуку београдском, притајени остали, здраво су, у великим гомилама, са својим присталицама, на овај пашалук београдски насртали, пленили га, робили и палили. Они су ово као углед чинили, али свагда им је главна намера била Мустај-паши осветити се, и пашалуком завладати; па тако радећи, истом намером будући, они су један пут и под сам Београд допрли. Но Мустај паша, из раније дознавши за намеру видинских јаничара, и он се је за један овакав случај већ приуготовио био. Он је осим своје војске, до једну хиљаду доброоружаних под платом сејмена, а до једно 250 царских делија[16] имао, а осим ових и до 3000 добро наоружаних Срба, који су му из нахије ваљевске, под предводителством кнежева: Алексе Ненадовића, Илије Бирчанина и Николе Грбовића, низа Саву, на лађама, у доњи град, баш онда ноћу приспели, кад су јаничари варош Београд освојили били. Друга војска Српска, под предводителством други јуначни Срба, која није к Београду приспети могла, кад су јаничари под Београдом надвладани, будући, бегати почели, дочекивала их је на бусијама, по друмовима, и страшно их проредила.

Ова турско пашинска и српска војска, осим што је добро наоружана била, знајући, да је на њеној страни законитост и закона власт, а нарочито Срби: знајући ко су јаничари и какве су њихове тежње и жеље, договоре се и учине изненада, један очајни, но добросмишљени јуриш на јаничаре у вароши, и тако их жестоко потуку, да су они, који су од смрти утећи могли, к Смедереву све једнако бегајући, пут предузели, и у овај како доспу, а они се у град затворе.

Кад се ово овако у Београду сврши, онда Мустај паша, одреди једну част од своје и од српске војске, давши јој и неколико топова, те ова, овако опремљена, оде и на Смедерево, па и оданде јаничаре принуди изићи.

Ови јаничари, истина, сад су и из Смедерева побегли, и нигде се до Видина, на пашалук београдски обазрели нису, али тежња и намера њихова с тим није се у њима угушила. Они нису престали, и после овог с њима догађаја, на покрајине пашалука београдског нападати и народ пленити. Долазили су више пута до Ћуприје на Морави, и до Пожаревца. Паша је свакад са својом војском, ове чопоре видинских јаничара, које је и сам Пазвант-Оглу подпомагао, јер и његовим намерама, оваково поступање њихово ишло је и у рачун, разтеривао, али их никако устручити и сасвим одбити није могао.

Ово је здраво узнемиривало Мустај пашу, јер су му тужбе од народа додијале биле. Он дакле почне о том мислити и промишљати, како би пашалук београдски, и народ у њему живећи, од оваког поплава и напасти, један пут за свагда, избавио, па у том промишљању смисли он своју најамничку војску умложити, једно зато: да свакад он више има на броју своје војске, него јаничари, друго, да му је свакад ова војска, у подне, у поноћи готова и спремна, и треће, да у случају нападаја јаничарског, неби принуђен био Србе узнемиравати, и изчекивати док се они спреме. Но да би ово што је смислио и у дејство привео, нужна су му била средства новчана већа, од оних какова је он у овом пашалуку у нормалном времену имати могао. Ова пак новчана средства нису се ни од куд с друге стране имати могла, него од повећане порезе на народ. А он ово сам по себи учинити није могао из два узрока. Први је узрок, што су Срби, још у време Бећир пашино, на молбе своје цару поднешене, у којима су доказали да је земља пуста остала, да нема више од 20.000. пореских глава, и да је и ово што је још народа у земљи заостало, од јаничара тако ограбљено и осиромашено, да већ ни саму земљу немају чиме обработавати, добили ферман од порте, којим је, изриком свима пашама забрањивало се, порез, у пашалуку београдском, већи од 20. гроша, и то само

на 20.000 глава пореских нарезивати; а друго: што се повишавање порезе, непосредствено тицало материјалног стања народног, које он без договора са кнезовима народним, баш и да није било горњег фермана, чинити није хтео. Он дакле сазове све кнежеве народне у Београд, представи им опасност од јаничара, која још и далеко гора постати може и неопходну потребу у том: да и они сагласе његову намеру у изпуњење привести.

Кнежеви народни веровали су Мустаји паши; јер све што им је он казао била је непритворна сушта истина, а и они су сами очевици свему јаничарском послу, и опасностима, које им из тога здраво грозе; али при свему томе, никако, на предлог пашин да се порез повиси, престати нису могли под изговором: да је народ гола сиротиња, и да с великом муком и оволико издаје, колико је и царским ферманом наређено. Прави пак узрок, што се кнежеви на пашин предлог сагласити нису смели био је: што су се они бојали, ако се сад. преко горњи фермана, сагласе порез повисити, да он такав, и кад потреба данашња престане, за свагда остати може, особито: ако би се међутим Мустај паша променио, па други дошао, и овако повишену порезу затекао. Они дакле, овако промишљајући, у свом самособном општем договору нађу, и тако решително закључе, да ће лакше за народ бити ако се из средине његове узму способни људи за војнике, и паши у помоћ даду, него да се пореза повишује, и то зато: што ови српски војници, никакве царске плате, осим барута, олова и ране, неће тражити за оно време, докле потреба захтевала буде да они под оружјем, као стални, војници, остати морају.

Порез је до сад био, као што је горепоменутим ферманом наређено, од 20. гроша. Дукат је цесарски тада важио 7. гр., а цванцик 20. пара. Паша је захтевао да се порез подигне, на 40 гроша. Пореских глава, у овом пашалуку, могло је бити и до 55.000., али су кнезови народни, за олакшање народно крили, а порез, кад су

разрезивали међу собом, они су то чинили на свих 55.000 гл. порезких, и тако је с главе на главу, само по 7 гр. или, по 1. дукат цесарски долазио; следователно, на овај начин поступања кнежевског, и сад, да су на пашин предлог пристали, да се порез на 40 гр. подигне, тек би по 20 гр. на сваку пореску главу дошло, разрезавши такови на свих 55.000. глава пореских.

Турци никад нису попис, порез плаћајућих глава чинили, то је за њи непоњатно и немогуће било. Они су свакад у томе, кнежевима народним веровали.[17]

Мустај паши је све једно било, или да се кнежеви с народом сагласе порез подићи, па да он сам војску сакупи, и јаничаре видинске одбије од пашалука београдског, или да му из средине своје, за тај случај, даду војнике, па је одма на предлог кнежева пристао, но с тим уговором и налогом од његове стране: да сваки кнез одма, у својој кнежини учини попис војника, да свакога таковога уписника добро, са оружјем и другим нуждним потребама за пут, опреми, и да незадржно сваки кнез своје војнике, до опредељеног рока, паши у Београду доведе, а за остала, као: рану и џебану, да ће његова брига бити.

Саслушавши, вишепоменути кнежеви, препоруку и налог пашин сваки на своју страну оде, за кратко време сав овај посао, по жељи и налогу пашином сврше и до 6000 одабрани, и добронаоружани војника у Београд доведу.

Паши је мило било, кад је видио оваку готовост и народа и кнежева. Мило му је било видети и оваку одабрану војску, и он је овој српској војсци допустио у доњем граду становати, где је она више дана док су се и Турци пашина војска, спремили, пекући овнове, пијући вино и ракију и уз гајде своје коло играјући, пробавили.

Млоги су Срби, а нарочито од времена прошавшег рата немачког с Турцима, добро се са оружјем снабдели,

и ово су као што је и мало више казано, и под Беђир-пашом, и под Мустај пашом јавно носили.

Млоги је од њих већ и јунаштвом и вештином у војевању, и предвођењу чета чувен био. Између овакови понајпрочувенији су били сада: Станко Арамбашић, и Црни Ђорђе.

Видински јаничари сад су опет у плен, на пашалук београдски нагрнули. Они су већ, до у Ћуприју на Морави, и до Пожаревца допрли; али и Мустај пашина, српско-турска војска, готова је била. Паша сад пред турском војском, постави сина свога, Дервиш-бега, за старешину и предводитеља, придодавши му у помоћ делијског бинбашу, Балоту, а пред српском коју је у две колоне поделио, Станка Арамбашића и Црнога Ђорђа, који су такође имали подчињене себи мање чиновнике, као: барјактаре, сердаре и буљукбаше, па онда тако уређене, обадве ове војске упути противу општи, т. ј. и његови (пашини) и рајини непријатеља.

Ова војска овако изабрана и добро спремљена, изишавши из Београда у најлепшем поредку и одушевљењу, упутила се је на оне стране пашалука београдског, у којима су већ Пазвант-Оглине чете јаничарске, плењећи, робећи и палећи, налазиле се. Они јаничари, који су на Ћуприју насрнули, и који су у намери били преко Мораве прећи, па и на Јагодину ударити, и даље у Шумадију продрети, не само заустављени су, него и од саме Ћуприје сузбијени су српском војском, које су Петар кнез Ћупријски и Стеван Јаковљевић из Левча, Нахије Јагодинске, сабрали и предводили били. А око Пожаревца, у целој Ресави и даље ова Мустај пашина војска, где се је год с јаничарима сусрела, или где их је нашла или сустигла, свуд их је поражавала, свуд се жестоко одупирала, и то нарочито Срби. Турци, пашина војска, премда је њен предводитељ, Дервиш-бег, очеве мисли и намере имао, не само што није свој посао ревносно испуњавала, него је с негодовањем на Србе гледала. У ови последњи

пак била је једина и непреломна мисао и жеља: сатрти ово несташно, и чемерно пакосно зло, конечно.

У овакој мисли и жељи будући, они су ове чете крволока, за пределе пашалука београдског прогнали, па и у самој Крајини, жестоко се с њима тукли. Они (Срби) ни најмање нису штедили, ни себе ни непријатеље своје; они су се без помисла да им кад год ови крволоци доскочити могу, противу њи борили. Свуд је победа била на страни Срба. Они су с најжешћим острвењем јаничаре убијали и клали. Пардона није било. Њихови предводитељи Станко Арамбашић и Црни Ђорђе, предводећи браћу своју, били су у правоме смислу и у самом делу предводитељи јер су свакад пред војском напред ишли, бој отпочињали, и прве ударе непријатељске на себе примали. Њиова лавовска снага, и вештина у нападању, а нарочито немилично и непоштедно клање и убијање турака јаничара јако је падало у очи, њима здруженој пашинско-турској војсци. Балота, бинбаша делијски, помоћник Дервиш бегов, доста је пута, невољно из свега срца уздануо, па ваљада у исто време и помислио: „далћу се кад год ја осветити.“

Можда би се по оваковом снажном одупрењу ове српско-турске војске, бар за дуже време заустовило нападање видинских јаничара на пашалук београдски, да се она није принуђеном нашла, напредовање обуставити, пре времена повратити се, и к' Београду похитати.

Они јаничари који су се, после млоге њиове браће, разбегавше се из пашалука београдског, у истом којегде, а нарочито и у самом Београду притајили се, под разним званијама занатским и радничким обдржавали се, па мало по мало, из подкрада све више и прикупљали се један снажан комплот образовати, и с овим противу законске власти буну подићи. Они су већ и своје потајне сајмове (клубове) имали, у којима су се договарали, како ћеду намеру своју извршити и цељ постићи. Они су у договору били и са свима другим јаничарима,

па и са оним, који су у Видину при Пазвант-Оглу, били, и који су све једнако на пашалук београдски насртали, и народ у њему живећи, и закону власт узнемиравали. Они су имали већ и поглавице своје, и то су били, као што су се у своје време показали: Мула Јусуф, Аганлија, Кучук Алија, и Фочић Мемед.

Ова четворица, а наравно и са осталом њиовом дружином, добро су пратили поступке Мустај пашине, и од њи рачун водили. Они су видили одлазак из Београда и српске и турске војске. Они су дознали да је паша сад с маленом, следователно са слабом, за један отпор, снагом, у граду остао. Зато они сад, кад су већ могли мислити и држати, да се је српско-турска пашина војска не само од Београда удалила него да је већ и у даљини, и да се је и у боју с јаничарима видинским, њиховом браћом, упустила, развију барјак буне у Београду противу законе власти.

Мустај паша како је ово опазио, одма је скоротечу послао сину свом с писмом, позивајући га да час пре, са обема војскама поврати се и к Београду похита: но док се овај враћао, дотле бунтовници јаничари средством једног подземног канала, кроз који је вода за у град, проведена била једне ноћи увуку се у град, и пашу, у његовом сарају опколе и стесну; па дознавши од својих кардаша иједномисленика, који су се већ у дугом времену, и у сами пашин сарај, у Ич-агаларе увукли, да је паша сину свом писао, и позвао га да час пре с обема војскама к Београду, њему у помоћ, похита, натерају пашу, да друго писмо сину напише и по скоротечи пошље препоручивши му: да где га год нађе ово писмо, онде одма да сву српску војску распусти, а са својом да иде даље противу јаничара видински, уједно јавивши му: да се он за Београд и њега не брине јер је свака опасност прошла. Паша је морао овако писмо сину свом написати, пред бунтовницима прочитати, и њима га дати да га они пошљу. Немајући куд-камо, паша

је морао сад вољу бунтовника испуњавати; јер је сав у рукама њиховим био.

Дервиш бег, син пашин, по првом писменом позиву оца свог, већ је до Гроцке, са свом војском приспео био, где је ово друго писмо примио, но бунтовници су уграбили, и у очи оног дана, кад је он у Гроцку приспео, преко ноћ су у град ушли, и намеру своју извршили. Речени Дервиш бег, по изнуђеном му од оца овом другом писму, у Гроцкој је сву српску војску разпустио; а с турском је, које је већ мало при њему и заостало, некуд у Уруменлији отишао. Балота, његов помоћник, није с њим тео ићи. Он је јамачно дознао шта су јаничари у Београду учинили, а ко може добар бити, да и он сам, у свему, није друг и једномисленик јаничара био? Он је остао у Гроцкој, но у овај пар није хтео ни у Београд ићи, већ из Гроцке оде у Смедерево, у друштву, као пријатељ и друг са Станком Арамбашићем, и другим српским војницима, који су се сад, уза Станка, својим кућама враћали. Балота је ово с намером учинио.

Црни Ђорђе, по овом распусту српске војске у Гроцкој, опростивши се са Станком Арамбашићем, и свима другима, које је он предводио и који су му подчињени били, као са друговима и пријатељима својима са војницима из крагујевачке нахије, пут у ову предузме, и својој кући и фамилији у Тополу оде; а Станко Арамбашић, у друштву са Балотом, и са неколико својих момака оде у Смедерево.

Станко је био простодушан човек, као што је то природно јунацима, па ни најмање није ни помишљао и подозревао о каквој злој намери, на Балоту, већ се с њим дружио и друговао, као раван с равним, као бинбаша с бинбашом. Но Балота, као што је мало више упоменуто, имао је намеру, зашто се са Станком удружио, и сњим заједно у Смедерево дошао, и то је била паклена турска према христијанима, намера; и да би извршити ову могао, он је све дражести дружељубија

и братства јуначког пред Станком изливао, само да га успава и да му на руку дође. Под видом другара, ползовао се је Балота простодушијем Станковим, и тако једно вече, кад је Станко, у Смедереву, у свом конаку скинуо се и своје оружје са себе одпасао и на страну оставио, и већ хтео да легне спавати, речени Балота, са тројицом својих момака дође, и Станка, обезоружана, нашавши, убије.

Балота је ово богомрско дело из два узрока учинио, једно зато: да се освети над једним или другим, т. ј. над Станком или Ђорђем, што је он очима својима гледао како су ови немилице, браћу његову Турке јаничаре гонили, клали и убијали; а друго, да се једним оваким поступком извини пред јаничарима, који су сад већ господари у Пашалуку, што је и он, са својим делијама, премда по заповести и наредби законите пашине власти, противу Видински јаничара ишао. Он је, почем је Станка убио, из Смедерева у Београд дошао, али преданија, о њему даље ништа не говоре.

Док се је војска српска из Гроцке распустила, и док је Дервиш бег, принуђен будући, с оно мало турске војске која је још при њему заостала, некуд отишао, дотле и бунтовници јаничари, Мустај пашу у Београду убију, Београдом и овога пашалуком завладају, и више упоменута четворица: Мула Јусуф, Аганлија, Кучук-Алија и Фоћић Мемед, који су у свему сад догодившем се и предводитељи били, разделе пашалук између себе, и прогласе се се за врховне господаре и управитеље над пашалуком. Они су сад отворили пут у овај пашалук свима својим кардашима, и тако се сада, са свију страна, све турске скитнице и бадаваџије, у пашалук београдски скупљати зачну.

Мустах пашина влада, трајала је 4. године дана, и свршила се 1799. године у Октобру месецу.

Дахије су сад почеле управљати по својој вољи, ћуди и жељеном начину. Они су сав пашалук између њих че-

творице, као што је мало више речено поделили, и сваки је у свом делу самовластни и неограничени господар учинио се. Они су и од порте, на делу независимима учинили се. Порта никакве па ни финансијалне користи од овог пашалука, имала није, премда су је они с почетка претварајући се, лагали, и само речма показивали јој се покорнима и повинима, као што ће се то даље из собствени њиови поступака, видети. Они су сваки у свом делу, сву управу над земљом и народом у своје руке узели. Они су кадије (судије) постављали. Они су муселиме у нахијама постављали. Ови су били, по турском начину, полицајне власти; али су они, по самовољству свом, и судејску власт заузимали. Сваки је дахија у свом делу, царске араче и порез, као и друге трошкове, на одржавање градске страже, које су до сад паше узимале, и то све удвојавајући и учетворавајући, купио, осим што су од народа, силом своје власти, у природи узимали за се, и за своју телохранителну војску, као: у дрвима, сену, јечму, маслу и прочем. Сваки је нахијски муселим држао при себи по 20—30. момака турака, а народ је и овим муселимима и њиховој стражи морао издавати плату, какву су им дахије определиле, конаке им о свом трошку и труду градио, а поред тога морао им је доносити дрва, и давати им: сено, јечам, масло и мед, кокоши, јагањце, јаја, млеко и сир, једном речи све, што су год захтевали. Они су (делије) да би утеснили рају и пригњавили је могуће више, а и да би дали својима прилику и могућност без труда и зноја, живети и обогаћавати се, допустили су сав пашалук почифличити. Мукаде (сопствена царска добра) они су за себе задржали, и у њима су од својих људи, субаше поставили, који су са мукадама управљали, не само у смотрењу збирања десетка од земаљских продукта него и у свему другом. И овај (субаша) је још по неколико момака Турака, кардаша своји, држао и с њима заједно уживао и делио, оно што су од народа отимали. И у чифлуцима, јаничари чифлукције, и ови у

мукадама субаше велика су зла народу причињавали. Дахије су да би учинили, да раја никако главе несме подићи, ни бела зуба помолити, у свима паланкама, и у већој части села, као и у мукадама изградили ханове, [18] све о трошку и труду народном, и у ове понамешћали по величини места и броја житељства, од 10—15., с коца и конопца њиове браће јаничара, да на рају изближе пазе. Народ је и ове ханџије морао ранити и издржавати у свему, осим оног што су они сами силом отимали. Муселими нахијски често су, под видом обилажења, и расматрања, да се неби каково зло у нахију увукло, и догодило, овим ханџијама, са својим свитама, у гости долазили, и по неколико дана код њи се гостили и веселили; а то им је врло лако чинити било јер при свима таким гозбама, раја је морала све, што је за угошћење потребно било, давати и доносити. Осим свију избројаниј, и други су Турци, скитнице, или овим ханџијама долазили да се бадава ране, или су се непосредствено, сваки божји дан Србима у куће наметали, да бадава једу, и варварске своје жеље, у сваком смотрењу назадовоље. При вишенаведеним госбама муселимским, морала је и раја силом веселити се, и коло пред овим мрским душманима играти. Код оваких прилика, зликовци ови силовали су младе и девојке, а млогу су на силу одводили и турчили је. Између овакови зликоваца, одма, од самог почетка владе делијске, понајвише одиковао се је скотским навршењем своји похотни жеља, муселим руднички, Сали Ага; брат дахије Кучук Алије. Он је за то и „биком рудничким“ прозват.

Више упоменуте дахије, да би оправдале себе и своје поступке противу законе власти учињене, преко своји кардаша јаничара цариградски обрате се на султана једним арзиалом (прошења, молбеница). Они су у овом арзоалу правдали своје поступке, и доказивали; да су крајње принуђени били са Мустај пашом онако поступити; јер је он њи без сваке њиове кривице немилице и без сваке

поштеде гонио, и рају према турству и вери османској, дао образ, и ослободио је тако, да је она већ Турке синове царске, сасвим презирати, и ниушто држати одпочињала, па тим начином да је већ сасвим ногама неверника погажен био »Дин-Иман« турски; да се нису они противу цара подигли и од њега се одметули; да они јесу и остају цару верни и послушни, и да за доказати тога, они Султана моле да он за београдски пашалук взира у Београд пошље коме ће они, као царевом векилу (намесник, пуномоћник) у свему покорни и послушни бити.

Султан, Селим III., премда је знао да је све ово што му дахије београдске пишу, у чему се извињавају правдају и за што га молу, гола притворност и лаж опет зато, што су се млоге у царству буне, противу владе, и од знања врховне власти појављивати одпочињале, морао је од два зла, једно које је мање за владу његову изабрати, и тим бар за неко време себичне страсти утишати и уталожити. Он дакле, дахијама, тобоже поверује и опрости им, па и пашу свога у Београд пошље. Али делије су, као што је и сам Султан држао, са овим њиовим арзоалом дејствително Султана варале. Није ту више било од њи ни верности ни покорности према законој власти. Они су се у самом делу поставили у оно стање према порти, у каквом се и Пазвант-Оглу у Видину налазио. Везир је истина у Београд дошао и титулу паше од пашалука београдског на себи носио, али је он само сенку мниме законе власти представљао, а пашалуком су дахије управљале и у свему, по својој вољи, разполагале и заповедале. Паша није смео ни жив се показивати.

Почем неко време, после овог дахијског арзоала прође, и почем од Дахија и поискани Паша у Београд дође, онда они, зар побојавши се да га паша не обелодани, и да њиове нечовечне и пређашње и садање поступке неопише, смисле још један арзоал, али од стране

раје сочинити, и Султану га послати. Како су смислили, тако и учине. Они сами сочине тај арзоал, и у њему, као да народ говори, покажу: да је ово садање стање и управа у пашалуку београдском за њега благодетелна; да је пређашње под пашама, Беђир и Мустафом врло незгодно и несносно било, јер су их ове две паше, због силни својих трошкова, који су без разлога чинили, здраво ограбили, и у лику их готово опасали; да је тек сад од како су дахије настале моле очима прогледао и живити угодно одпочео, и да они мало за опстанак и одржање садашњег стања ствари у пашалуку овом. Дахије су ове кнезове народне натерали, те су овај арзоал подписали, но јесу ли га они Султану послали?

Кад су дахије и ово учиниле, онда они сва зла, која су наумили и смислили, и о којима је од части већ напоменуто, чинити одпочну, у мисли: да су се сад са свију страна и у свему обезбедили, и да им нико ништа неможе, имајући у свом запту пашу, и народ на свом расположењу.

У ово време био је у Београду архиепископом и митрополитом грк, Методије. Ово свештено лице, будући су и паше: Беђир и Мустафа, по народ врло добри и благодетелни били, као што су људи који су га изближе познавали, било је и од мирјана и од свештенства за његову доброту лубљено и почитовано. И оно је на ове и овакове мрске и нечовечне поступке јаничарске са отвратношћу и негодовањем гледало, њи и њихове поступке презирало и мрзило, и страдајуће своје стално сожаљевало, и у приликама тешило. Овај митрополит имао је за протосинђела, опет грка, по имену: Леонтија Ламбро, родом из Једрена. Овај је мрзост свога старца на јаничаре и очитовање њиови поступака. на своју ползу употребио. Он дакле почне Методија код дахија опадати, па које опадањем, које обећањем да ће им и он на руку ићи, а које и готовим новцем, у коме су дахије у почетку свом велику потребу имале, дотле успе да да-

хије Методији смртну пресуду изреку; а Леонтију обећају: митрополитом га београдским учинити.

Дахије су знале да је њима лако Методија у Београду смаћи, али да ће им тешко, и можда сасвим немогућно бити у Цариграду, Леонтија завладичити; а да би им и у овом изишло за руком, они, пресуду своју изречену на живот Методија паши, као царском човеку, на извршење наметну; и паша који се је морао по вољи дахија владати, и можда и за добар подкуп од Леонтија, као тобоже закона власт, за владику у Цариград препоручи, са известијем: као да је Методије од природне смрти скончао се.

Ми смо у патријаршији цариградској истраживали, каква је известија речена патријаршија о догађају смрти Методијеве онда имала, и дознали смо: да јој је јављено, да је Методије природном смрћу живот окончао. Дакле преварена је и патријаршија. —

И тако Леонтије умивен крвљу Методијевом, за архипастира београдског, у Цариграду, посвећен буде, и другом дахијама постане у мисли: да ће и он покрај дахија, све моћи чинити што жели и оће. Овај паклени поступак свима је кнезовима народним, а и другим знаменитим Србима, а нарочито Христијанима у Београду живећима, познат био.

Црни Ђорђе, о коме је већ у предидућим врстама овога списа била реч, и који је у преднаведеном рату немачком противу турака, сопствене чете имао и ове предводио, био је већ довољно прочувен и проглашен у народу за одважност и храброст; а кад га је Мустај-паша, са Станком Арамбашићем, предводитељем српске војске, поставио онда се је он са свима одличнијим и јуначнијим Србима, из свију крајева пашалука београдског, познао; и од свију ови према себе уважење задобио. Од овог времена баш и под самом строптовом владом јаничарском, докле је она трајала, где се је год Црни Ђорђе у народу, био на саборима празничним код

цркава, на панађурима или ма каквим сајмовима показао, свуд су људи, са неким зачуђењем и уважењем, један другом показивали, говорећи: „Ено Црнога Ђорђа“. Турци су га Карађорђем звали, а то значи што и српски: „Црни Ђорђе“. Они су јако од њега зазирали. Турчину никако није мило било с њим сусрести се. Турцима је здраво позната била његова трезвеност, његова необична одважност, његово јунаштво, и свагдашње, према њима, његово живо и упорно стајање на кремену.

Поступци јаничара дахијских, не само према Србима раји, него и према самим Турцима, мирним и добродушним јерлијама и спахијама, који су дозвољеним средствима насушни хлеб себи приобретавали, излазити су почели на највиши степен нечовечности. И сами овакови Турци већ нису могли тиранство јаничара равнодушно сносити. Између оваковых било их је који су се с јаничарима тући почели, но свагда су били надвлађивани, и принуђени били остављати своја добра, а доста пута и саме фамилије, па некуд бегати, спахије ратосиљајући се спахилука, а јерлије своје куће, заната или трговине. Било је између ових, који су у оваковом стању ствари, и у Аустрију пребегавали, и тамо прибежишта, и заклон животу свом тражили. У ово време млоги су и од Хришћана, трговаца, од дахијског зулума, у Земун, у страну аустријску из Београда пребегли, као што су то били, између осталих: браћа Петар и Наум Ичкоглије, Стефан Живковић и Нана Бомба. Било је Турака, који су се непритворно почели са српским кнезовима договарати шта ће и како ће, и позивали их на устанак противу дахија. Ово су највише чиниле спахије у којих спахилуцима јаничари су средством силе своје чифличким господарима учинили се, па чинили што хоће и са спахилуком и са рајом. И ове спахије, и Србе, највише је на устанак подстрекивао тефтердар Мустај-пашин, Асан-бег, и Мемед-ага Коњалија. Ова двојица, не могући сносити прекомерна безакоња јаничаро-дахијска, заједно су са једним од бин-

баша Мустај-пашиних, Дели-Аметом, кога су јаничари у једном сукобу и ранили, у Земун пребегли, па будући у договору с некима и од Турака и од Срба, и џебану су, за устанак противу дахија, приуготовљавати започели.

Неки од кнезова народних и она предупоменута двојица: Асан-бег и Коњалија, са млогим и Турцима и Србима, били су се већ и договорили да се противу дахија подигну. Асан-бег и Коњалија, већ су и нешто барута и олова из Немачке у ову страну претурили били, и дан је за устанак већ одређен био. Али Асан-бегов брат у Пожаревцу почне пре одређеног рока, које дахије дознавши, незадржано са својом војском навале, те и буну против њих појављену угуше, и Асанбеговог брата убију. И тако, за овда изглади се из памети и Турцима и Србима једномисленицима, свако даље предузимање устанка противу варварства јаничаро-дахијског.

И Турци спахије, којима је јаничарство дотужало било, као што се из досад описаног види, утучени су били у главу, као и раја Срби; јер су јаничари безобзирно сва зла чинити отпочели. И једни и други, без сваке надежде на бољитак, страховали су и гледали своје зло очима. Спахије, кад су у време збирања десетка излазили у села својих пашалука, састајали су се са Србима, и њиховим кнезовима, и јадиковали су једни пред другима непритворно, и с тим су, једни другима, ужасно стање варварства, олакшавали.

Султан, Селим III., већ је имао веројатна известија о поступцима дахијским, и та му је јамачно, његов паша из Београда доставио. Он је већ знао, да његов паша само једну сенку његове власти представља. Он је знао, да дахије противно свима његовим ферманима, у сваком смотрењу, нечовечно поступају, и да велика злочинства упражњавају; али све то још није упечатљења на њега учинило, док и Асан-бег из Земуна у Цариград није дошао. Сад је, речени Асан-бег сва пређашња известија, која је султан о нечовечним поступцима јаничаро-дахиј-

скима, и према раји, и према Турцима мирним житељима имао, као очевидац султану не само потврдио, него их и најопширније и најподробније описао. И премда, после овога, за јаничаре у пашалуку београдском ништа није остало чиме би се оправдати могли, опет зато, никаква се следства, за олакшање судбине народа, у често поменутом пашалуку нису показала. Овоме могли су бити узрок и јаничари цариградски, који су браћу своју код порте свагда заступали, и она турска реч „Ишалах“ по којој, Турци, следујући, врло су ретко кад што предузимали чинити, и у извршење оно приводити, чему је кад време било.

Спахије, као што је већ казано састајући се са кнезовима, и другим у народу одличним људма, покрај јадиковања и договарали су се шта ће и како ће, и у овом договарању наговоре и напуте они кнезове, да и они с народом, од своје стране, једну тужбу цару напишу и противу јаничара, предаду, казавши им и то: да ће њина брига бити, ту тужбу у Цариград послати, и наредити, да она султану у руке дође. Кнезови народни, овај савет и напућење својих спахија приме, тужбу, на име султана, напишу и њима је предаду, а ови (спахије), кад речену тужбу приме, као што су и кнезовима народним дали реч, оправе је преко својих пријатеља у Цариград, и она цару у руке предана буде.

Кад султан, имајући сведења и одпре о свима ужасима варварства јаничаро-дахијског у пашалуку београдском, и ову тужбу раје, Срба, прими, а он тек онда смисли, једним угрозителним ферманом, дахије веустручити, и поплашити. У овом ферману, који је паши београдском, ради саопштења дахијама, послан, султан је између осталих угрожења, најпосле казао и то: ако дахије и у опште јаничари, и после овог и оваковог фермана не одустану од њихових нечовечних, и његовој царској вољи и жељи противних поступака, да ће он принуђен бити и војску на њих послати, и својим оружјем, како се најжешће може, казнити их.

Дахије су саслушали овај царски ферман, али се нису ни најмање устручили, ни поплашили због оног царског навода у реченом ферману „да ће он принуђен бити и своју војску на њих послати.“ Они су држали, да врана врани очи неће вадити; и та царска војска, и ако најпосле на њих дође, да ће онако према њима бити, као што су и оне царске војске према Пазван - Оглу видинском биле. Они нису, после саопштења им вишеупоменутог фермана, врло забринули се, и страхом обузети били од раје; јер су наравно, по току пређашњих догађаја, одмах, при оваквом стању ствари помислили, да султан може рају напустити на њих, као што је и Мустај паша противу јаничара док су у Видину били, и на овај пашалук нападали, рају употребио, при ком догађају, они су и сами очевици били, како су их Срби без сваке поштеде клали, и убијали и како нигде, према онима, који бране веру и рођену домовину своју, мегдан одржати нису у стању били, а особито сад, шта би од њих радила раја, коју су они више него икад, безгранично противу себе ожесточили. Кром раје, било је још и самих Турака, мирних спахија и јерлија, трговаца и занација, којима није било до беснила, који су желели да у миру ползују се својим законитим правима, и да праведним и човечним трудом стечени хлеб, под заштитом законе власти, каква је била Бећир-пашина и Мустај-пашина, уживају, и који су на јаничаре, макар да су им једноверни, здраво мрзели, и и ненавидили; јер беснило јаничарско и њима је већ, не само додијало, него претерано преко сваке мере, и огадило се.

Дахије су, у течају четворогодишње с неколико више месеци, своје безгранично варварске владе, имали и времена и прилике узнати и познати како турске спахије и јерлије, који су их ненавидили и мрзили, тако и кнезове народне, и све друге одличније у народу људе, у којима народ веру има, које би у свему послушао и за њима пошао; па за обезбрижити себе и с једне и с друге

стране, они се (дахије) договоре и коначно закључе последње и најжешће мере предузети, а те мере биле су: да све оне Турке, спахије и јерлије, о којима је мало више реч била, из овог пашалука отерају, или у противном случају, да их поубијају; а кнезове народне и друге одличне Србе да све исеку, па онда и оружје од раје да покупе, и да рају овим начином обезглаве, опљене и угњету тако, да она, ни начина, ни помисла, противу њих дићи се и узбунити, макар и по самом позиву и саизволењу султановом, имати не може. Мало пре, пред више упоменутим ферманом султанским, допадне у руке дахијама и једно писмо под потписом Алексе Ненадовића, и млогих других мирских и духовних лица, међу којима и подпис Хаџи-Руфима, архимандрита манастира Боговађе, здраво почитована у народу човека. Ово писмо уређено је тако, као да се у њему потписани туже плац-мајору земунском, Митезеру, а особито Алекса Ненадовић, као добро познатом пријатељу свом, на поступке дахија према народу, и кажу: да су они готови противу дахија дићи се, и да распитују да ли би им с царске стране било помоћи, и да ли нема у Земуну и сад који од оних, избеглих из Београда од зулума јаничарског, Турака, који су цареви људи и пријатељи, и који би им помогли само у набављању џебане.[19] Можда би дахије и поводом самог овог писма, које су они, знајући своје према раји поступке, за пуноважно и истинито држали, овако што нечовечно чинити предузели; али кад им и поменути ферман, онаковог садржаја дође, онда већ никаквом двоумљењу међу њима, за удејствовање оваковог ужасног предузећа, места није било. Овако закључивши, они отпочну своје паклено делање у почетку јануара 1804. године, одредивши, међу прочима за извршење, истог у западној части београдске нахије, ваљевске и шабачке, Фочића Мемед-агу.

Још далеко пре ове паклене намере дахијске, они су се и са свима сталним, и оним Турцима, као што је

о том и мало више напоменуто, који су се царске стране држали, позаваћали, из пушака се тукли, и прогонили их. Они су са својим људма, једномисленицима свака зла народу чинили. Осим свију других зала, сваки је Турчин јаничарин, или и каква друга његова присталица, могао Србина буд-зашто, убити, па му зато нигде суда није било. Фамилија убијеног Србина још је морала и крвнину,[20] колико јаничари оцене, у таквом тужном стању платити; а ако је ишла тужити се још је горе по њу било, јер убице, после тога, из пизме, утамањивали су сву такову фамилију. Но све ове несреће, и сва ова паклена зла, која су на Србе наишла, ништа друго нису били, него цена, вечним промислом одређена, за устанак, и за коначно збачење варварског јарма с народа српског. Јер, дух је у народу оживео, који је свемогућим промислом Божјим одређен био, да на устанак Србе спрема и поджиже, и да им не да са свим изгубити се и клонути. Он је пролетао на све стране кроз народ, јављао се и онде где му се нису надали, улазио је и у најскровитија места, и сачувао се од свију адских мрежа, које су распињате биле њега ради.[21]

За време Бећир-пашино, а нарочито за времена Мустај-пашиног, ретко се где који хајдук чуо у пашалуку београдском, и овај је морао бити из Босне, или из Ерцеговине; па кад га је потера тамо узнемиривати почела, а он је у таковом случају, у дубоким планинама Шумадије скровиште тражио. Сада пак, од како је јаничарска влада наступила, млоги су се и сами Срби из овог пашалука београдског, или са свим у хајдуке одметнули, или су код познати својих, за време прикривали и које куд веругали. *Карађорђе*, од кога су Турци здраво зазирали, и зато здраво га и уочили, стојећи живо свакад на опазу, знао је он како за оне прве Србе, који су се са свим у ајдуке одметнули, тако и за ове друге, који су се, времено, прикривали, као што је и сам тако чинити кад и кад морао. Он је знао местимице за свакога где се који на-

лази, и где кога кад му устреба, наћи може. Они су (хајдуци) с њим и он с њима већ једне мисли били, и о једном су промишљали. Он је вештином својом знао и неке од самих Турака јаничара задобити, и с њима се побратимити, као што је таково побратимство и са Ибраимом ханџијом тополским, и са Ибраимом Ужичанином, ханџијом орашачким, учинио. И ови су, судећи по поступцима њиховим, према Карађорђу, његово побратимство уважавали, и достојним га за себе држали. Он је од ових побратимљених Турака много којешта дознавао, а нарочито штȁ и о њему мисле дахије, и шта се и за њега у њиховом пакленом казану кува и спрема. Зато је он ползујући се оваковим дознавањима од својих побратима Турака, и готово по све и сам хајдукујући, вешто вребао време, те и у домаћим својим пословима и тргушарењу, никакав назадак није имао. Он је лучио закапарисане њим свиње баш у оно време, кад су дахије, Узун-Мемеда са 12 Турака, и по његову главу послали, и те је исте свиње, трговину своју, на остружничку скелу отерао. и продао баш у само оно време, кад је Фочић Мемед-ага изишао да Србе коље, и кад је већ и последњи час српског устанка куцао.

Предводећи Карађорђе, са Станком Арамбашићем, српску војску, и бијући се са јаничарима видинским, измерио је он и своју и својих отечественика снагу, па је већ и у тврдо држао: да ће снага народа српског, само ако је добре воље, и самоотвржења за своју рођену ствар буде, кадра бити одолети Турцима, и јарам варварски са себе збацити; али је помисао о томе страховита, и предузеће таковог чега, макар како да је духом својим уверен био за успех, врло грдно било, особито сад, после петогодишње владе јаничарске, која је Србе здраво у главу убила, опљенила и застрашила. Зато је он, у течају времена његовог о том промишљања, принуђен био, где му се год прилика указала, своје соотечественике обавешћивати, подстрекавати, слободити, и за једно

једно тако велико и страховито предузеће приуготовљавати.

Одређени Фочић Мемед-ага, на извршење упоменутог оног крвавог дела, сад је изишао из Београда. Он је из свију зликоваца и крволока, дахијама служећи, и за њи жртвујући се, изабрао све по избор горег од горега, и тако кад је био готов да он сам собом кроз западну част нахије београдске, целу ваљевску и шабачку, које су њему и принадлежале, прође, и међу њима (дахијама) уговорено и закључено изврши, онда он и неким од кнезова, као београдским: Сими Марковићу из села Борка, и Станоју Михајловићу из села Зеока, и ваљевским: Алекси Ненадовићу, Николи Грбовићу и Илији Бирчанину поручи, да ће код првих, доћи на ручак, него да му такав и за њега, и за његових 250 момака приуготове; а другима да га дочекају на мећи београдске и ваљевске нахије. Мус-Аги пак брату свом, и Беги Новљанину наложи: да они по своме знању, све оне кнезове и друге одличније и у народу значеће људе похватају и позатварају тако, како ће их он све кад у Шабац из Ваљева дође, оковане, у тавници наћи.

Овако спремљен, и по овако издатим налозима, Фочић, са 250 Турака коњаника, из Београда, од прилике 13-га јануара 1804. године крене се. Налози његови испуњени су били од кнезова нахије београдске, и од поглавара јаничарских у Шапцу: Мус-аге и Беге Новљанина, који је сад наново од кад су дахије пашалуком београдским завладале, опет из Босне у Шабац дошао. Ови затворе и окују млоге кнезове из нахије, и поред ових и неке знаменитије шапчане, који су у народу значење своје имали, као: Остоју Спужића Тому, Тркића, и Николу Чиркацију. Он је (Фочић) тога истога дана, кад је из Београда изишао, у Зеоке, кнезу Станоју на ручак дошао, допраћен будући довде и кнезом Симом Марковићем. Обојици овим кнезовима Фочић ништа од своје намере приметити није дао, до само што је и једном и

другом заказао, при поласку из Зеока да порез што скорије покупе од народа, и њему га где им он поручи, донесу. Одавде је овог истог дана, пут ваљевској нахији предузео, и у ову, прешавши брод на Љигу, ушао је. Овде су га дочекали млоги људи, по наредби кнезова, али ни једнога од више упоменутих кнезова није било. И они, по налогу Фочићевом, јамачно не би изостали, али се нису надали да ће он, онај исти дан, кад је из Београда пошао, и на међу ваљевске нахије доћи. И ово је још једна прилика, коју је вук за окривљење јагњета тражио. Расрђен, што и од кнезова није дочекан, није овде на међи ни сјахивати хтео, него је управо у манастир` Боговаћу на конак отишао. Ни Руфиму, архимандриту овог манастира, који је такође за касапницу одређен био, ништа Фочић приметити није дао. Он је сад у почетку свога предузимања смислио најпре кнезове, као главе народне, поутамањивати, па почем се народ обезглави, да ће му лако посао са другима ићи. Још тога дана, кад је у Боговаћу на конак дошао, он је преко ноћ одредио тројицу из својих крволока, да се сутра, 14. јануара са зором у Зеоке поврате и кнеза Станоја убију, па одатле да у Борак оду, те и са кнезом Симом тако учине, главе им одсеку и у Београд однесу. Она мало више упоменута тројица крволока, по наредби свога господара поврате се у нахију београдску, а Фочић, из манастира Боговађе, за Ваљево оде. Алекса Ненадовић, Илија Бирчанин, Милован Грбовић син кнеза Николе Грбовића, будући му је отац болестан био, изишли су Фоћићу на сусрет, и дочекали га у пољу Љубиничком. Он и овима овде ништа осетити није дао од својих паклених намера, но тек кад одавде, са својом пратњом и са њима тројицом у Ваљево дође, онда по наредби, коју је својим џелатима раније издао био, сву тројицу више упоменутих кнезова, изненада у тавницу баци, и у тешке их ланце окује.

Она тројица што су се повратила у нахију београдску, да изврше крвно дело по жељи и намери свога го-

сподара, рано су у Зеоке и то у кућу кнежеву, дошли, где су и њега затекли. На питање кнежево, одкуд они тако, одговоре: да их је ага повратио у Београд због неких његових потреба, па да су из м. Боговађе јутрос поранили и дошли њему, да што поручају, па одавде у Београд на конак. Кнез Станоје, при овој несрећној за њега прилики, сам се задесио код куће с двоје троје деце, која су Турцима коње прихватила, и по воћњаку више куће, узели водати. Кнез је сам принуђен био у кући ватру разгоревати, да се Турци огреју, и спремати им што за доручак. И у овом и оваком журењу кнежевом око ватре и припремању јела, Турци увребају прилику, те један између њих, реченог кнеза из пушке убије, и главу му одсече. Како пушка у кући пукне, а она деца што су по воћњаку турске коње водала, међу којима је и најмлађи брат, погинувшег кнеза, Маринко био, поплаше се, па попуштају коње, и стане их вриска и јаук. И тако сад, које од пуцња пушке, које од вриске и јаука деце, а које од топота и ржњаве и вриске напуштених коња, учини се у свему селу ларма. Сељани зеочки одмах почну се један по један, који с пушком, а млоги са сикирама и кољем, кући кнежевој збирати да виде шта је. У само ово време збирања сеоског, дотрчи, од стоке, и синовац кнежев, Никола, син старијег брата кнежевог Милосава. Турци су већ, не чекајући ручка, са главом кнежевом изишли били из куће да пођу својим коњима и даље, пут Борка, да предузму, кад је Никола кући дотрчао, и видео шта су му Турци са стрицем учинили. Николу ни мало не смете ни сам овај изненадни и жалосни догађај, ни страх од Турака. Он како је кући дотрчао, и видио шта је, упао је у вајат стричев, његову пушку дочепао, Турцима на сусрет испао и повикао: „Станте, Турци, нећете ни своје живе, а камо ли кнежеву мртву главу одавде изнети.“ Турци, изненађени оваком слободом, и разјареношћу Николином, и виком и грдњом свију сељана, поплаше се, па сва тројица по-

врате се у кућу и затворе се; а Никола стане на згодно место, с кога ће моћи, кад би се који Турчин из куће помолио, безпромашно гађати, и стрица свога осветити. У ово време већ су се и сељани, великом гомилом, око куће кнежеве, прикупили били, и велегласно, како су и Турци у кући чути могли, договарати се почели да кућу запале ако Турци својевољно из куће не изиђу, и не предаду се. Ово договарање Срба, кад Турци у кући дочују, а они онда отшкрину мало кућна врата, и један се од њих помоли, и то баш онај, који је кнеза убио, да сељанима нешто проговори, а Никола, који је на мети стајао, и баш овако што да Турци учине чекао, опали пушку, те Турчина посред котлаца погоди, и он се међу дружину своју, мртав у кућу свали. Сад већ Турци видећи шта је, и да им предстоји свима изгинути, начну из куће запомагати и сељане молити да им опросте, доказујући: да они оно нису по својој вољи, и из какве пизме према кнезу, учинили, него да им је њихов старији тако заповедио да учине; па најпосле, баш ако су и они криви, да је већ крв за крв проливена, глава главом замењена, па по томе и удовлетворење кући кнежевој учињено. По дугом оваковом мољакању и правдању Турака, премда је Никола и намеру и друштва имао ове Турке потући, склоне се сељани те им се Турци на веру предаду, и тако исти сељани, речене Турке, до најближег турског хана невредиме допрате; а кнеза свога, са тугом великом, и очајним очекивањем на варварску освету, вечности у руке предаду. Никола је и сам, бојећи се освете турске, после укопа кнежевог утекао у ваљевску нахију, у село Бабину Луку, и ту је код ујака свога, Јакова Саића, прикривен стајао, док се међу тим на скоро и барјак јавног устанка српског противу Турака није развио.

Кад су она три Фочићева џелата у Зеоке дошла, да кнеза Станоја убију, они ту затеку једног, кнез Симиног пандура из Борка, који је послом од кнеза Симе, до кнеза

Станоја дошао био, па кад и они дознаду, да је ово кнеза Симе пандур, а они заповеде истом да се одмах у Борак поврати, и да кнезу своме каже, да се од куће не заилази, јер ће они на њега ударити да му нешто кажу, што им је ага препоручио. Овај пандур по препоруци Турака, а и иначе можда је имао намеру вратити се, пође пут Борка, али, ваљда још није био ни из села Зеока сасвим изишао, чује он глас пушчани, и то такав глас, какав пушка издаје кад се њеним танетом у што удари.Речени пандур како је овакав глас зачуо, одмах је помислио да је ово каква несрећа, па дошавши у Борак, и нашавши кнеза код куће, уместо да му каже, да се од куће не заилази, он му преповеди све, како је чуо глас пушчани, и препоручи му, да од куће бега, и гдегод се прикрије. Оних двојица Турака, који су из Зеока онако испраћени, макар да су трећег друга изгубили, и макар да су и сами за свој живот у страху били, опет зато нису сметули с ума налог свога господара. Њих двојица дакле дођу у Борак, и кад их овде срећа не послужи да услугу аги своме принесу, јер кнеза Симу код куће не нађу, а они се поврате у Београд са сопственом штетом, којој се никако нису надали.

Фочић, како је наредио да она тројица његових Турака у београдску нахију поврате се, и вишеупоменуте кнезове поубијају, и сам је из м. Боговађе у Ваљево отишао, као што је мало више описано. Он је 16-га јануара, после подне, у Ваљево стигао, и у конак војводин одсео. Војвода или муселим ваљевски, био је тада неки Пореч-Алија, Арнаутин, бескућник, зликовац и удворица јаничаро-дахијска. Ту су и кнезови били. Кад су, речени кнезови, изишли Фочићу на поклоњење, и упитали га за здравље, он им је одговорио: „Ја сам хвала богу здрав, него како сте ви ђенерали?“ На овакав отпоздрав Фочићев, премда је Алекса Ненадовић одговорио да они нису ђенерали него покорна раја царска и његова, текнуо је у срце и њега и његове другаре; јер им је одмах

на памет пало оно подметнуто писмо, о коме је на своме месту већ била реч, и о коме су они одавно извештени били. После оваковог Фочићевог отпоздрава, кнезови су незадржано, као што је горе напоменуто, у тавницу бачени, и у тешке окове стављени.

Фочић, да би могао у овом свом предузећу двоструку корист поцрпсти, пустио је реч: да ће затворене и коване кнезове ослободити, и сваку им другу казну, коју су они заслужили, опростити, ако му добар откуп за себе даду. Он је за овај откуп огласио 100.000. гр. (дукат је цесарски тад важио 8 гр.). Брат Алексе Ненадовића, Јаков Ненадовић, који се је у то време трговином занимао, и који је и сам, једно због трговачки, његови, односења, а друго и због брата Алексе велико познанство и значење у народу имао, како му је Фочићева уцена саопштена, одмах се је и сам, и преко познати, ваљеваца Турака, за умалење захтеване суме за откуп упустио договарати. Он је овај откуп у пола олакшао, и на тај рачун, скупивши које од куда до 20.000 гроша, 21. јануара, Фочићу донео и предао, обећавши: да ће до два, три дана, и онај остатак донети му, као што би, за спасење и брата свог и оне друге двојице кнезова јамачно, и учинио. Но Фочић као што једно, није ни имао намеру праву, речене кнезове и даље у животу оставити; друго што су се већ за ово време петодневног његовог бављења у Ваљеву, крагујевачка, смедеревска и београдска нахија узбуниле биле, о чему је он од својих кардаша извешће добио био, а треће, што му је требало час пре и у Шабац отићи, да се и тамо невине српске крви належе, није могао даље у Ваљеву задржавати се и чекати да му Јаков и последњих 30.000 гроша донесе, но је тај исти дан, т. ј. 21-га јануара, кад му је Јаков првих 20.000 гроша донео и предао, издао заповест својим џелатима, те ови Алексу Ненадовића и Илију Бирчанина погубе. А Милован Грбовић, који је у овај пар у место оца кнежином управљао, и који је, у

место оца и у тавницу запао, курталише се од погибели тиме, што је у тавници будући, поочимио Пореч-Алију муселима ваљевског, зашто га је овај од Фочића и измолио.

Алекса Ненадовић, како је у тавницу бачен, и у онако тешке ланце окован, увидео је шта се с тим хоће, да се ту само за њиховом крвљу жедни, када се већ никаквом уценом новчаном загасити не може; па је брату своме Јакову из тавнице, препоручивао и говорио му; да нипошто за откуп његовог живота новаца не даје, и да фамилију тиме не затире, јер Фочић, вељаше Алекса: „лаже, он ће и ако му ти новце даш, и новце узети и нас погубити.“ Али Јаков није хтео од своје намере одустати, мио му је био живот брата рођенога, а покрај овог, и оне друге двојице.

Овај Алекса Ненадовић био је један од најразумнијих и најважнијих кнезова. Истина је и Илија Бирчанин у народу много важио, као и Никола Грбовић, који је и берат царски на кнештво имао, но зато у делима тичућима се целе нахије, свуд је Алекса предњачио. Он је и у збору свега пашалука кнезова, за мудра човека од свију кнезова држан. Њега су не само Срби, него и сами Турци, сталне спахије и јерлије, житељи ваљевски, почитовали и пазили; и да је Фочић с малином својих крволока у Ваљево дошао, и да се и Турци и Срби нису бојали, да ће са оноликом гомилом његових бескућника, и њих попалити и опленити ако се успротиве његовим намерама, можда би и на супрот Фочићу стали. Овако грозна, и на правди Бога догодивша се смрт ове двојице кнезова, а нарочито Алексина, здраво је опечалила и узрујала и Србе и Турке ваљевце. И сам Мус-ага Фочићев брат, премда је и он у Шапцу, по заповести Фочићевој, неколико кнезова и знатних трговаца, као што је мало више описано, позатварао, како је чуо да је Фочић Алексу у тавницу бацио и оковао га, одмах је к Ваљеву похитао да га измоли и курталише, но кад је

на половини пута, к Ваљеву, био, од очевидаца извештен да је Алекса већ погубљен, поврати се у Шабац, па дознавши шта је Фочић у Ваљеву починио, и побојавши се да и ове у Шапцу затворене судбина Алексина не постигне, све поиспушта. И тако, кад је Фочић у Шабац дошао, ни једног Србина од оних, које је он желео затећи приуготовљене за жртву његовом крволоштву, није нашао.

Не само Срби, него још много више Турци ваљевски, по оваковом грозном и жалосном догађају, дали су на знање Фочићу, да ако он жели мир у раји и међу њима (Турцима) у овој нахији, и у околинама њеним имати, то за кнеза, на место Алексино, опет кога из његове фамилије да постави, и Фочић по овом обеју страна, т. ј. и Срба и Турака предлогу, за кнеза, на место Алексино, наименује Јакова. При овим несрећним догађајима Јаков је, побојавши се и за самог себе и фамилију, отишао био у Бранковину, да имање кућевно и фамилију од плена прикрије, но кад га је Фочић за кнеза, на место братовљево, наименовао, онда је по порукама и Турака и Срба, морао у Ваљево доћи, и тирану предстати. Јаков се је дуго одговарао да се кнешва примити не може, но најпосле по настојавању Турака ваљеваца, а и да се Фочић не би поново разјарио, наименовање прими, а управљање кнежином, за неко време, предано буде неком Пеји Јанковићу, куму погибшег Алексе, који је код истог, за све време његовог кнезовања, у служби, по делима кнежине, био, и, у кнезовању и управљању кнежином известио се. На место пак Бирчанина постављен буде Фочићем Милић Кедић, из села Суводања, који је код погибшег Бирчанина, буљукбаша био.

Почем се ствар окнежења Јаковљевог овако сврши, онда Фочић спреми се за у Шабац поћи. Он је већ у бриги и сумњи био од узбуђења раје, па зато да би овај страх прикрио, пре него ће поћи казао је Јакову, да је рад, уз пут, идући к Шапцу, кроз нахију ваљевску

хајку терати и лов ловити, но да он са осталима кнезовима нареди да хајкачи изиђу, и да сваки кнез са својим људима, с једне и друге стране друма хајкаче. Ово се је све морало учинити. И тако Фочић, тобоже хајку терајући и лов ловећи, кроз ваљевску нахију прође, и у Шабац дође.

Фочић у Шапцу никаква злочинства учинио није. Мус-Ага, брат његов, те га је прилике лишио. Но док се он још из Београда спремао поћи, дошли су и његови другови, сваки у свом делу пашалука београдског, наредбе својим муселимима, ханџијама и субашама издали, које ће који, Србе поубијати. И за Карађорђа, нарочито су 12 турака са Узун-Мемедом, башом јаничарским, у Тополу послали, да га убију и ови дошавши у Тополу нису Карађорђа код куће нашли. Он је у исто време, код свога обора, у планини, у атару тополском, од продаваца свиње лучио, и у обор, које су му по вољи биле примао и изплаћивао. Овај Узун-Мемед, који је са више поменути 12 Турака, по Карађорђеву глави у Тополу дошао, не само што није знао где се Карађорђе налази, него је још и од побратима Карађорђевог, Ибраима, ханџије тополског, противно о њему извештен, и истим извешћем поплашен. Ибраим је Мемеду казао : да се Карађорђе одметнуо у хајдуке, да за собом води до 30 таковних четника, од којих по један, кадар је на три Турчина ударити, да Карађорђе, ако кад, незнано, кући својој и дође, то само ноћу чини и са своји 30 четника долази, и да, кога он на око и нишан узме, томе лека и мелема тражити не треба. Узун Мемед, и његови другари, овако извештени од Ибраима, без обзира поврате се у Београд и тамо, све, дахијама, шта су чули , покажу. Међутим грочански муселим, у београдској нахији, убије кнеза Стефана Палалију из села Бегаљице , Марка Чарапића из села Бела-Потока, и буљукбашу Јанка Гагића, из села Болеча. Овај Муселим тражио је и Јанка Катића из села Рогаче, али га није могао наћи, јер се је овај већ негде био са-

крио. У смедеревској нахији убијен буде кнез Јован из села Ландола. Муселим крагујевачки ухвати Младена Миловановића из села Ботуња, на гласу трговца, и у народу добро познатог човека, и Мату буљукбашу из села Липовца. Овог другог одмах је и погубио, а првог је и уценио у намери, и до новаца доћи, и опет га погубити. У нахији рудничкој убијен буде Хаџи-Ђера, игуман манастира Мораваца. У истој нахији муселим руднички убије буљукбашу Гаврила Буђевца. — У Ресави, нахији ћупријској, посечен буде кнез Петар из села Забрђа; а архимандрит Руфим, из манастира Боговађе, посечен буде од Аганлије у Београду, куд је он после оног догађаја у Ваљеву, добегао, у надежди да ће се од погибели спасти средством одбране митрополита Леонтија, и истога Аганлије, кога је конаке, Руфимов синовац, Петар Николајевић (молер) тада у Београду малао.

У црном овом списку ове дахијске ужасне пресуде, још су млоги Срби забележени били, као између осталих: Јефта кнез темнићски, Мијушко кнез левачки, бимбаша Стефан Јаковљевић, и буљукбаша Милета Радојковић, сви из нахије јагодинске; но џелатима није могло све за руком испасти што им је наложено било извршити.

Карађорђе је већ знао да су нахијски муселими, по наредби дахија, зачели кнезове народне, и остале у народу знаменитије људе убијати, као и то да су 12 Турака и по његову главу у Тополу долазили, о чему је он од побратима свога Ибрахима ханџије тополског, извештен био. Он је увидео, да се народ, овим убијањем његових главнијих људи и кнезова, јако усплаирио био. Он је увидео, да је поводом нечовечног и грозног поступања јаничаро-дахијског, већ и последњи час наступио да он одпочне оно, о чему је до сад и сам све једнако мислио и промишљао, и на шта је приуготовљавао и друге, којима се поверити усуђивао. Увидео је на послетку, да ова ствар стоји за једним т. ј. за вођом и за гласом овога: „устај, Србине“. Но будући да му се

затекла трговина у рукама, тако требало је и ове без штете, курталисати се, до новца доћи, и од сваког другог посла и промишљања ослободити се. Он дакле сад, посред овакових страховитих догађаја, потера свиње, трговину своју, на скелу остружничку, да их прода. Он је ове своје свиње, преко дубоких гајева и планина, до речене скеле, којекаквим странпутицама, које су тек њему познате бити могле, дотерао, и ту их не тражећи Бог зна какве добити, на брзу руку, аустријским трговцима прода, и брже боље натраг се поврати. У повратку овом, прошао је Карађорђе кроз село Зеоке, и кад је ту изненада, својим очима видео, како фамилија, род и сви сељани убијеног кнеза свог сарањују, и горко оплакују, онда у њему сасвим крв, од јарости и туге, противу варварства, закипи, онда, мислено, у срцу и души барјак устанка српског, за ослобођење, развије, као што се то, мало доцније и самим делом показало.

У овом свом повратку из Остружнице, Карађорђе је свуда, виђени нам догађај у Зеокама приповедао, па уједно тиме, и све оне, којима је приповедао, на њим умишљено подигнуће приуготовљавао, и уговарао.

Дошавши Карађорђе кући својој у Тополу, са ускипљеном крвљу, и оживљеним чувством и мислима за устанак, и освету над тиранима, одмах учини наредбу за своју фамилију и свију сељана својих, да се ове у дубокој планини Кљештевици прикрију, а сам као муња, одлети преко Мораве, да се тамо састане са неким људима, које је он у главу познавао, и за које је уверен био, да ће и они одмах уз њега и у његову неопходну намеру пристати; а нарочито: отишао је да нађе харамбашу Станоја Главаша из села Глибовца, нахије смедеревске, који је знамениту чету хајдука за собом водио, за ким би и сви други хајдуци, где се год који налази, пошли, и у кога су чети били здраво одлични момци, као што је хајдук Вељко Петровић, и Вуле Илић из Колара, из смедеревске нахије. У овом путу у ком није сан

на очи Карађорђеве падао, састајао се он и договарао с млогим својим познаницима, али са собом за првоначелни устанак, само је повео Станоја Главаша са његовом четом, хајдука Милована из села Плане, и Милету из села Глибовца, оба из смедеревске нахије, Кара Стеву, из села Црова нахије пожаревачке, и Милосава Лаповца из села Лапова, такође нахије смедеревске.

Са више описаном четом својих завереника и једномисленика, Карађорђе се испреко Мораве, опет повратио у крагујевачку нахију, у Јасеницу, у којој је Јанићије Ђурић из села Страгара, са другом својим Благојем, из села Маслошева, већ једног Турчина, на друму испод Венчаца планине, не далеко од села Бање, убио, и са десетину друга у планину се одметнуо. Он је (Карађорђе) одмах позвао, и са собом узео: Јована кнеза тополског, Петра Јокића, Ристу Ђорђевића, Михаила Манојловића, Пауна Чолића, Андрију Јокића, брата Петровог, Матијаша Милошевића, Матију Јовичића, Лазара Милосављевића, Димитрија Перића, и брата му Димитрија Манојловића, па је онда, из Тополе пошао у село Бању, те се ту састао с браћом Дукићима, и са поузданим и врсним особито за овако Карађорђем умишљено предузеће: Ђорђем, Алексијем и Танасијем; са браћом Томковићима: Сретеном, Теофаном и Јаковом (овај последњи погинуо је при освајању Београда, гроб му је код Споменика идући Мокром Лугу). Одавде је отишао у село Брезовац к Николи Леки, старом пријатељу и завершику свом. Из Брезовца отишао је у село Буковик, побратиму своме Јовану Крстовићу, и староме проти буковичком, Атанасију Антонијевићу. Одавде је отишао побратиму своме Сими Сердару у село Даросаву; а из Даросаве у село Коларе Мати Каратошићу, где га и Јанићије Ђурић, са својих десетину другара, стигне, и њему се придружи. Карађорђе је, са свима више поменутим и пре, над несрећним стањем, које је од ово 4—5 година народ жестоко притисло, јадиковао, и договарао се шта ће, и како ће; али будући да су да-

хије сад већ совршено утамањене сваке заштите, о којој се у народу још могло помислити, предузели чинити, и већ чине, то је он сад све више речене походио зато, да свима саопшти последњу намеру своју која није више за одлагање била, и да их позове на устанак. Сви су ови, као и они, које је он испреко Мораве овамо са собом довео, с његовом намером согласни били, и на његов позив пристали. Он је тад још већма одушевљен био за успешност, и у том будући, он је свима редом заказао: да се у планини села Орашца, састану, да се ту сви скупа виде, још боље се договоре, и ствар, у име Бога, отпочну. Карађорђе је од Мате Каратошића из Копљара, одмах у Орашац отишао, куд су један за другим, и сви остали збирати се зачели водећи за собом сваки још по 30—40 четника, наумљени или изгинути, или се ослободити. И тако, од прилике 31-ог Јануара 1804. преко ноћ, скупи се на одређено место у Орашцу ка Карађорђу до 300 понајодабранијих, под оружјем људи. Овде су поиздолазили били и други неки, који су један од другога, за Карађорђа и његову намеру дознавали, као гласовити јунак из јагодинске нахије, Стеван Јаковљевић. Васа Чарапић из села Рипња нахије београдске, брат од стрица оног Марка Чарапића, кога су Турци већ убили, Милутин Савић из села Бараша; Арсеније Ломо из села Драгоља рудничке нахије, Кара Петар из села Трешњевице, поуздана јуначина, и сви сељани страгарци, које је Јанићије позвао; а и сам, Карађорђе, кад је у Орашац дошао, одмах је позвао и кнеза орашачког Марка, и на гласу трговца из истога села Орашца, Теодосија Марићевића.

Премда је млогима, сад овде сабранима, намера Карађорђева позната била, али већина није о њој баш још управо извешћена била, зато Карађорђе, пред свима сад оно пофтори, што је мало више споменутима сваком понаособ саопштио био, и овако од прилике отпочне: „Браћо моја, ви видите шта Турци јаничари раде; ви видите, да

су наумили да нас сасвим оплене и поробе; ви видите да нам ништа не оставише на миру, ни наше свете цркве, ни манастире; ви видите, шта зликовци и безаконици с нашим кћерима, сестрама, снахама и младим нашим женама чине; како их силују, бешчасте и у ропство одводе. Па најпосле, ето видите, где почеше наше кнезове и друге одабраније људе по народу сећи и убијати. И ја сам сâм, неки дан, полазећи кроз село Зеоке у београдској нахији, мојим очима видео: где родбина, и истог села сељани, свога кнеза, кога су Турци убили и главу му одсекли да је у Београд носе, са одсеченом главом, сарањују, и за њим кукају. Ово се, брaћо, не може више сносити. Моја је намера, коју сам ја некима од вас обзнанио, да се ми противу овог зулума турског подигнемо, да турске муселиме потучемо, да ханове по селима и друго попалимо, да ханџије и субаше турске поубијамо, и из вилајета истерамо, да дахијама поручимо: да престану нашу браћу сећи и убијати, па ако од свега тога не хтедну и они одустати, да и на њих саме, у њиховим леглима, ударимо, да их потучемо, и да се једанпут зла курталишемо. Ја се уздам у Бога милостивог, који наше горке јаде види, да ће нам у помоћи бити; а од цара немамо се шта бојати, јер моја намера и није да се цару противимо, него само да се курталишемо ових зликоваца, који не само што с нама овако бездушно поступају, него су и самом цару противни.“ (Овако се све једнако говорило, са општим умислом до освојења Београда, док се с Русима нисмо здружили). Кад сви сабрани, ове речи, овако разложне од Карађорђа чују и његову намеру дознаду, онда сви у један глас одговоре: „Ми сви знамо, да је све тако као што си нам и ти казао, па зато смо се на твој позив овде и сабрали, да чујемо шта и ти мислиш, и каква ти је намера. И ми све то исто хоћемо што и ти хоћеш, и немамо се куд више кућама нашим враћати, него у име Божје, да отпочнемо, и или сви да изгинемо, или да се зла курталишемо; а који год од наше браће, не хтедне

с нама, ми ћемо и с њим, као и са душманом Турчином, поступити.“ Карађорђе, кад је саслушао овакав повољан и одважан одговор, одмах је свему сабору, поред осталога препоручио, да сад одмах, предводитеља, који ће уједно и старешина бити, изберу, који ће са свима управљати, свима заповедати, и око кога ће се цела ствар устанка вити, казавши им: да без оваковог једног не ће бити фајде, ништа ни започињати.“ На ово предложење Карађорђево, Атанасије-прота буковички, једно као свештено лице, а друго и као седамдесетогодишњи старац, покривен белином, и почитован од свију овде сабраних, стојећи у прочељу свега сабора, одговори: „Ми, брате Ђорђе, тебе хоћемо, да си нам ти и предводитељ и старешина“. Сав је сабор на ове протине речи пристао и повикао: „И ми сви то исто велимо и желимо.“ Карађорђе се позадуго изговарао да се он тога старешинства примити не може зато, што је одвећ љут и зао, што он не може трпети неслоге, мрзости, раздора и којекакве старе пизме, што он не може трпети лопове, и да се једни кривци, за хатар нечији крију, а други да се окривљују и казне, па да ће он у таквом случају, и да убије, а то се, може бити, коме допасти не ће, па ће одмах оцепити се на страну, које ће непријатељи наши једва дочекати, па онда можемо горе него икад проћи, предлажући сабору, да за предводитеља изберу Станоја Главаша, или Марка кнеза орашачког, или Теодосија трговца из истога села Орашца. Сви ови изговори Карађорђеви нису могли ни најмање померити прву мисао свега сабора, а нарочито Станоја Главаша, који је још и то изрекао: „Ја, побратиме Ђорђе, ако се ти старешинства не хтеднеш примити, овај час одох својим путем.“ На то, и речени прота, а с њим и сав сабор пофторили су прву своју реч, додавши: „Та ми баш таквог и хоћемо.“ И тако овим начином за устанак српски противу Турака, би изабран за предводитеља и старешину, Карађорђе!..

Сад више споменуто свештено лице, Атанасије прота буковички, у тишини ноћној, у шуми села Орашца, према ватри и пред свим сабором, очита овој светој намери сходну молитву, с њим заједно, с преклоњеним коленима, сав сабор позове свемогућега Бога у помоћ; освети водицу, сабор покропи, и све поборнике, на частном крсту и светом јевангелију, да ће своме предводитељу верни и послушни бити, закуне; а тако исто и сам предводитељ, пред свом скупштином, на више наведеним светињама опет учини, да народ, браћу своју никад до последње капље крви своје, издати, и изневерити не ће.[22]

О света дивна ноћи за српство у очи 1-ог Фебруара 1804. године! Ти си једина, која си из дубоког сна Србина пробудила, и дала му осетити: да је он кадар тешке, и дуговремене окове тиранства са себе стрести; ти си једина, којој је Српство дужно вечите даре приносити. Слабо перо моје није у стању достојно те опевати и чувство срца српског према теби изразити. Право достојинство твоје нека млађи синови српски прославе, они нек те достојно опевају, они нек ти невенуће венце плету. А ја? ја идем даље, да испитам и опишем следства зорице твоје.

ПРИМЕДБЕ

[1] Јаничар, или у множественом броју, јаничарство, или као што Турци говоре: «јени-чеер» значи: «нова војска»; јер реч: «јени» значи: «ново» и «чеер» значи, «војска».

[2] Орта, може значити, један батаљон, или једна компанија, или, као што је код Козака руских, сотња (стотина).

[3] Јени-чеер-баша, био је поглавица једне орте.

[4] Јени-чеер-ага, био је врховни заповедник и поглавар над свима јаничарима, и њиховим башама. Ови јени-чеер-аге, добијале су и титулу паше још док је који јени-чеер-ага, и тада се звао „ага-паша".

[5] Оваки јаничари, називали су се јени-черима и познавали су се да су јаничари, по знаковима, које су на рукама, ниже лаката а више шаке, испод коже упијене имали. Никакве обвезе према царевини, као ни у Цариграду на скупу будући, имали нису. Ови, ако је рат, могли су и ићи и не ићи у рат; нико их зато ни окривити, ни казнити није могао. Али они су ишли и у рат, но не по дужности, или из љубави према царевини, отечества свога, већ под најам уз каквог пашу, за љубав пљачке и с надеждом на своју одважност, да ће у рату заслужити аганлук (род дворјанства) и постати спахијом, или другим каквим великашом. Ови су један другог, називали «дахи», а ова реч, или ово названье значи «вољни». Дакле ово су били вољни јени-чеери. Ови нису имали ни уредне баше своје, ни аге, него кад се који између њих, којом приликом обогатио, па је могао покрај себе тројицу четворицу својих кардаша издржавати, ови су га називали башом, или агом; или кад је који преотео мах па се сам таким учинио, као што су на овај начин, и она четворица дахија у Београду, не само башама и агама јаничарским учинили се, него и самовласним господарима над целим пашалуком београдским. Цариградски јаничари, ова превећ пустошна гомила зликоваца и бадаваџија, као што је већ о њима речено, чинила је велика зла и у самом Цариграду, пред очима султанским. Они су Цариград палили, грабили, и несрећне христијане убијали. Кад би Порта имала с ким рат, па би у таком случају султан заповедио да и јаничари пођу, они би се по 2—3 месеца дана мешкољили, а непријатељ им већ ушао у земљу. Ово мешкољење њихово они су правдали, под изговором спремања. А како су се спремали? Нама су 1846. године у Цариграду, кад смо српским капућехајом били, казивали: расплину се јаничари по целом Цариграду, па једни на божју вересију купују коњске потребе; други наручују код терзија хаљине, да им се граде; трећи код ћурчија постављају хаљине; четврти, зађу од дућана, па где виде да је дућан пунији и богатији, завезавши тане пушћано у јаглук (пешкир, марама брисаћа) такови бацили су газди од дућана с препоруком: «ја полазим на војску, мене је потребно тропка, него ћеш завезати у тај јаглук 1000 гроша, да нађем готово кад други пут навратим.» Куршум у јаглуку завезани предвесник је био смрти ономе, који оваку препоруку не испуни; а пети, да би се што пре и боље подмирили, па да и тужбе на њих не буде, потајно су запаљивали чаршију, па у таком случају харали. Ови јаничари и сами су се занимали којекаквим радњама, а највише држали су кафане. Овакав један, кад у јутру своју кафану отвори, а он, или сам, или чрез млађега свога, и кафану и испред кафане почисти, па ђубре на једну гомилу, пред кафаном, скупи, и ту га држи док какав хришћанин не прође, да га натера ово ђубре покупити и однети у море да баци. У оваковом поступању, јаничарин кафеџија, свагда је гледао да таквог хришћанина увреба, који је лепше и чистије обучен, па како таквог увреба, а он му викне: «Е бре, ходи овамо, па скини ту горњу хаљину те ово ђубре покупи у њу, па га однеси те баци у море.»

Ово и овако, чинио је јаничарин кафеџија зато, што је знао да ће се сваки овакав хришћанин, од оваке беде и напасти откупљивати новцем, као што је свакад тако и бивало. — Бедни и безаштитни хришћанин, морао је у оваковом случају, по 50 и више гроша дати, да се беде курталише.

Терзија, или ћурчија, кад хаљине ограде и поставе, морали су такове донети у кафану, где им је заказано било, па кад их донесу, доста су пута једва или други од ових несрећника, поред тога што ни једне паре за ствар своју наплатити не ће, ако се још хаљине јеничарину не допадну, бивао је на мртво име испребијан; а ако су хаљине по вољи, онда осим тога, што наплату никад добити не ће, морао је још, по захтевању свију јаничара, који се у кафани задесе, а нарочито: по захтевању самога кафеџије јаничарина, да и он што оглође, по једну стотину гроша на шербет и кафу, за част свима, кафеџији издати.

Ово је тек један мали одломак од безбројних и нечувених зала, која су јаничари у Цариграду чинили; па кад су ови у Цариграду, пред очима султанским овакова зла чинили, онда се даје лако представити, шта су чинили они вољни јаничари, који су по провинцијама царства јаничаровали.

[6] Кардаш, значи брат.

[7] Кочи је право име «Корун», па тепајући му, звали га Кочом. Овако је мени казивао, 1854. године, Милован Кукић, коме је тада било 90 година. Овај Милован Кукић, родом је из села Злагова, нахије пожаревачке. По његовом казивању, и он је уз ову, тако названу «Кочину Крајину», четником био. У Карађорђево време био је буљукбаша, а у књаза Милошево: био је дуже времена у срезу кнез, или срески старешина. А доцније био је члан суда, окружија пожаревачког, а у том звању, пенсиониран будући, пре три године умро је. Он исти казивао нам је, да је Кочу, или Коруна, врло добро познавао још кад је овај као трговац, и по трговини ходајући и купујући свиње и осталу марву, и његовој кући долазио.

Корун или Коча, као што смо већ казали, родом је из села Пањевца, нахије јагодинске, али његов је отац дошао у ова места из пашалука призренског, станио се у више означеном селу, као ратар; ту се оженио, и изродио више деце, између којих и сина Коруна. Кад је Корун дорастао, отац му умре, и он постане домаћин, онда се он упусти у тргушарење. Марвена трговина, особито са свињама, врло му је добро с почетка ишла за руком; но доције на једно две године пре немачког рата с Турцима, обрне му се назадак. Он пострада, и многима у вилајету људма остане дужан. Један од његових поверитеља оптужи га муселиму јагодинском, и Корун, не имајући одкуд поверитеља свога намирити, смисли у себи: «кад ћу и без фајде мога поверитеља код муселима у тамници и кладама трунути, а оно ће боље бити да се куд, из овог света уклоним.« Како је мислио тако је учинио. Он, једне ноћи, искраде се, и на једном чуну, низ Мораву, спусти се у Дунав, и пресалдуми у Банат, где је и до отпочетка више упоменутог рата остао. Сад је и он, као Србин из Србије, и као добро познат у народу српском човек, владом аустријском, у овом случају употребљен. Корун још док је као трговац по Србији ходао и марву куповао, упознао се с великим бројем сваке класе народа српског. Трговци, а нарочито марвени, у Србији свагда су врло почитовани и уважени били, па тако и Корун, осим многобројног познанства, и ово је у народу имао. Ово дакле с једне стране познанство, а с друге што је он сад, повративши се у Србију, народу преповедао, по обећањима владе аустријске, савршено избављен од Турака, учини те се око њега многобројни Срби збирати зачну, и он, за

кратко време, састави једну чету скоро од једне хиљаде војника. Он је здраво у овом рату Турцима досађивао; где их је год стигао, или се с њима сукобио, свуд их је разбио, и тако се разгласио: да у млогим нахијама Србије нису готово ни знали да је ово немачки рат, него да је «Кочина Крајина», као што под овим именом, онај рат и дан данашњи у половини Србије, а особито у свему Подунављу «Кочином Крајином» називљу. Но готово на свршетку овог рата, кад је Аустрија принуђеном видила се закључити мир с Турцима, Корун, дознавши да су Турци тамо негда на доњем Дунаву, прешли у Банат, узме из своје млогобројне чете само 150 најодабранијих момака, па и сам прешавши на ону страну Дунава, превуче се преко планина и у једној пећини, у стењу заседне да Турке дочека. Он је знао, као што је вишеупоменути Милован Кукић нама казивао, да ће у овој пећини за њега опасно бити, ако Турака млого буде, па га опседну и затворе, али се надао да ће му аустријска војска, која је по дознавању његовом, у оној околини с ону страну планине, недалеко била, кад зачује грмљаву пушака, у помоћ притећи, и тако: он изнутра, и царска аустријска војска с поља, Турке међу се узети, и потаманити их. Кад Турци дознаду да је Коча, мимо њих прошао, и да ће им затворити пут, и сувим и водом низ Дунав, а они онда, и не обзирући се на аустријску војску, спусте се са свом својом војском и јаростију на Кочу. Турака је било далеко више него што је Коча имао са собом својих четника. Турци опколе пећину. Коча се са својих 150 момака са очајањем и самопрегореношћу борио. Турци су гинули, али их је доста било па је имало откуд доста и претећи; а четници Кочини, којих је мање било и који се до смрти борише, сви су изгинули. Већ им и џебане нестајати почело. Аустријска војска није им дошла у помоћ, и тако, најпосле, Коча са својих двестину четника, принуђен буде Турцима се, на веру, предати; но Турци веру не одрже, већ кад се спусте низ Дунав у Текију, а они овде наспрам старе Оршаве, и Кочу, и све његове четнике, који су као робови у Текију доведени, живе, на коље побадали.

Овај велезнаменити између Срба, у овом немачком рату противу Турака, четовођа, да је у животу дочекао свршетак реченог рата, и закључење мира. јемачно би он понајбоље влашом аустријском награђен и одличен био; али он, уморен на најстраховитијим мукама, оде с овог света, оставивши за собом успомену: «Кочину Крајину.»

[8] Ови су сви из дебарског пашалука, и називљу се «рекалијама» због реке зовоме «Радака», која кроз њихова села одкуда су они родом били, протиче. Они су из поодавна, без фамилија својих у београдски пашалук дошли, као што и дан данашњи, њихови земљака у Србији доста има, који се понајвише занимају држањем механа и ханова, како по варошима, тако и по већим селима и друмовима; касаплуком и мандрациluком. Има их доста, који су се овде и добро помогли, иженили се и одомаћили. И ови, о којима ће сад бити реч, такође су држали у Београду ханове и механе, и занимали се ханџилуком, касаплуком и мандрацилуком. У дугом времену, они су се и добро помогли и са Србима овог пашалука, из сваке нахије, добро познали, а особито са марвеним трговцима српским, и са кнезовима народним, код којих су ови, у ханове, на конак падали. Одовуд су они и поверење, и трговаца и кнезова народних, потпуно задобили. Петар и Јован, браћа Новаковићи, Чардаклије,

родом су из села Меунова. Њихово цело племе тамо на вилајету, зове се „Шуһуровићи“.

Браһа Цикићи: Влчо и Кузман родом су из села Маврова. Први је, са Петром Добрњцем, оснаватељ многогласовитог Делиграда, где је и погинуо, па после смрти његове брат му Кузман, место заступио.

Дели Ђорђе Чиплак, родом је из села Врутка.

Влајко, из села Никифорова.

Тримча Трпковић родом је је из села Маврова.

Милош Брка такође је из Маврова. Овај је погинуо у рату, као официр аустријски, бијући се са Французима; а син његов Мица, погинуо је у Неготину, бијући се уз хајдук Вељка с Турцима.

За Ђеру Новаковића нисмо могли дознати из кога је села родом, тек је и он, рекалија.

Ове рекалије све су војничког духа људи били. Они и кад су дома на вилајету, не даду се тако лако Турцима газити. Сви су у опште трудољубиви и штедљиви. Ни су бог зна како имућни, или тврди и постојани на речи. Искрени су и простодушни, па и речити.

[9] Одавде, па до поласка Фочићевог из Београда за у Ваљево и даље све смо чули у хотелу у Бесарабији од Младена Миловановића, бившег Попечитаља војених дела, и Јанка Ђорђевића, родом из села Коњске, нахије смедеревске, који је у време постанка Совета Српског, члан истог, а доцније члан Великог Суда народног био. Овај Јанко Ђорђевић особито нам је и врло подробно испричао, долазак Беһир-пашин у Ниш, и даље све шта се догађало, зато, што је и он сам у броју оних кнезова био, који су од народа, Беһир-паши на поклоненије и сусрет, у Ниш послани. Овако од прилике, и Јанићије Ђурић прича у Гласнику, књ. IV. стр. 75-ој. Но за чудо, да прота, Матија Ненадовић, у својим рукописима, о Беһир-паши баш ништа не говори. Напротив: Младен, Јанко Ђорђевић и Јанићије Ђурић, а нарочито Јанко казивали су нам о Беһирпаши као о једном важном акту после рата немачког с Турцима, који је у пашалуку београдском постојао. Осим предупоменуте тројице, ми смо и од многих других Срба из оних времена слушали о овом Беһирпаши, па зато је још већма за чудо, зашто прота о њему ништа баш не говори. Но, исти прота, опет говори о некаквом Шашит-паши, кога је он погрешно назвао „Шашин“, да је био пре Мустај-паше (Шумадинка 1856. № 12. стр. 91.) о ком пак она тројица горња ништа не казаше; као што и од других Срба ми ништа нисмо чули, а овоме је узрок по свој прилици тај, што је речени Шашит, за кратко време пашовање своје свршио; ну да је он после Беһир-паше, на овај пашалук дошао, и да је после кратког времена онако као што је описано, Мустај-пашом замењен, ми смо и од самих Турака у своје време извештени.

[10] Бина-емин, назиље се онај који над каквом грађевином надзирава, материјал набавља и све исплаһује. Дакле: бина-емин јесте надзиратељ грађевина државних, а уједно као и „архитект“.

[11] Чифлик је као што у Банату и Бачкој кажу: мајур, или салаш, где обично Срби стоку своју преко зиме држе, и где сламу, и сено здевају, често кошеве с храном, и подруме с пиһем тамо одржавају, као и потребна оруђа за обработавање земље. Али вољни јаничари који су се

здраво размножили, и готово цело царство прикрили, и осилили се, силом су чифлике, у Србији приобретавали, и чифлик-сајбијама чинили се. (Чифлик-сајбија значи: чифлика притјажатељ, или као што су се они сами господарима називали, па по томе и народ их прозвао: спахију спахијом, а чифлик-сајбију господаром.) Они су се, као што је речено, силом, мирним и немоћним спахијама у њихова села намештали, па силом и писмена кадијом или којим муселимом, њиховим кардашем потврђена узимали, таквог садржаја: као да им спахија продаје чифлик, и да по томе они постају чифлик-господарима, или деветари, т. ј. они с тим задобијају и право, поред десетка спахијског, узимати од раје девето. Они у таковим својим поступцима нису мислили на рају, да ли ће она добровољно њима давати девето као и спахији десето, јер су се уздали сваки у своју и кардаша својих силу, као што је тако и било. Народ пригњављен и утесњен свестрано од ових зликоваца, није се смео противити, а по простоти и незнању своме, држао је: да се то чини по наредби царевине, као што су јаничари народ и уверавали, да је тако. Ово чифлучење почели су вољни јаничари још с почетком 17-га стољетија, па је тако у дугом времену, већ постала обична и као закона ствар, и народ је српски ове чифлик-сајбије или господаре чифличке, држао за законите притјажатеље као и спахије. Они су у течају овако дугог времена, ове и оваке чифлике, један другом или икаквом другом, нејаничарину, Турчину, препродавали, исто онако, као што су и спахије своје спахилуке, један другом препродати могли. И ове препродаје чифлика доцније без сваке силе са стране јаничара, власти турске потврђавале су. Сви су од спахија у њиховим спахилуцима, силом заузимали целе шуме, или пространа поља, или им је спахија бојећи се њихове силе, такова будзашто и продати морао, па су у шумама по неколико кошница, или стоке држали, а поља су, нateравши рају, разоравали и засејавали, но све трудом и рукама раје, и такова заузећа називали су својим миљковима, па и ове миљкове препродавали су један другом. Овако су они чинили и у сопствено царским добрима, која се називљу по турски: «мукаде». Они су овакова своја притјажања у најновије време, кад је по хатишерифима царским од 1830. и 1833. године свеза спахијска у Србији данашњој престала, кад су: тимари, зијамети и мукаде процењене, и цару се за све то сваке године два милиона и 300.000 гроша издаје, Србима препродавали и Српско Правитељство по незнању свом, иначе сасвим безаконих притјажања препродаје, допуштало и уважавало, и тим је учинило те данас има у Србији, Срба спахија а то се баш управо и највише није желило. Да пак ова и овакова заузећа и притјажања земаља, како у спахилуцима, т. ј. тимарима, зијаметима и мукадама, нису законита, то показују и више поменути хатишерифи, у којима нема ни спомена о чифлицима, или оваковим миљковима. Било је и у данашњој Србији, турских мајура и салаша, као што такови и данас има у Уруменлији, које Турци чифлицима називају, али то су прави мајури или салаши, а никако части каквог спахилука, или царске мукаде. Турци сад у Уруменлији називљу чифлицима и она бивша спахијска села, која царевина под закуп издаје.

Било је и законитих спахија који су злоупотребљења чинили, и то на овај начин: док је владао спахилуком, он је од истог спахилука издвојио велики комад земље, или под жирородном гором, или под чистином; с првог, кад роди жиром, да с њега жировницу узимље било од

својих сељана, или од страних, и с другог, да за свој особити рачун, или посредством сељана својих израђује, или другима на израду даје по потреби, па да тако, осим општег прихода са села, у које и ово комађе спада, и од ових особити приход збира. Кад је веза спахијска 1833. године у Србији престала, као што је мало више напоменуто, и кад су спахилуци процењини, и сваки Србин у одређену за то годишњу суму султану данак почео давати, онда је спахија више упоменуто комађе, почем је његов спахилук са истим, не издвојно, процењен, под именом миљка, но ново Србима продао, и Правителство је опет по незнању, и оваке продаје одобравало и уважавало. С овим је с једне стране неправда, а с друге несрећа народу чињена. Неправда зато, што народ за сав спахилук таковог спахије султану прецену плаћа, а међутим други сопственост његову ужива; а несрећа по томе, што су Срби Србима спахије постали и учинили се. Срби наши, чифлик низивљу погрешно «читлук», а то је макар и погрешно, све једно.

[12] Ови сад тако називајући се «сејмени» у старија времена, показивању Турака, називали су се Сег-бани.» «Сег», по турски, значи пас, псето, — а «бан», чувар. сег-бан, или у множественом броју, сегбани, под најам, при великашима турским, чували су, хранили, приучавали керове и хртове лову, зато су и названи сег-банима. Цареви турски држали су у касарнама јаничарским, и једну орту ових сег-бана, који су царске псе ловачке чувили, и о њима бригу водили, и цар, кадгод је у лов излазио свагда је, по 30—40 коњаника ових сег-бана са собом водио, те су они псе водили и са царем лов ловили. Они су имали и свога, нарочитог поглавицу, који се називао «сег-бан-баши». Овај је такво значење имао да је кад су јаничари куд у рат одлазили, у касарнама, над заоставшима, место јаничар-аге, заступио.

Ова је орта сег-бана давно ишчезла, и они се, као и друге скитнице и бадаваџије Турци, по царевини расплину зачну се наимати при пашама, као вољни војници, те су они чували страже на капијама градова и вароша, испуњавали при муселимима дужности полицајних пандура, а у случајима као што је овај код Мустај-паше, и целу су војску, разуме се под уговореном платом, сачињавали.

[13] Сваки паша, или везир, имали су и сопствену своју свиту, или дворске своје чиновнике. Они су овој својој свити и титуле давали, као н. пр. туфегџи-баши, надзиратељ оружнице пашине, чибукчи-баши, који бригу води о чибуцима, тутунџи-баши, који се брине о набављању и чувању дувана, софраџи-баши, који трпезу паши и јело подноси; таинџибаши, који се за хлеб брине; ибриктар-агаси, који леген и ибрик доноси кад паша хоће да се умије; силих-тар-ага, пашин ризничар, и прочаја. Овакови сви називали су се: «ич-агама», «ич-агаларима». Ови су добре плате примали, и паше су често из ових ич-агалара, постављали муселима у нахијама.

[14] Пазвант, јест Турчин, кога, трговци дућанџије, у варошима турског царства, наимљу, да им ноћу чаршију где су дућани обилази и чува од ватре и похаре, дакле: ноћни чувар; а оглу, — као н. пр. «пазвант-оглу» син пазвантов — дете или син. Овога Османа Пазвант-огле деда. такође Осман, у Видину је био пазвант, по чему се и Омар, отац Османа Пазвант-огла, Омар Пазвант-оглу, звао.

[15] Ове крђалије, били су род јавних хајдука, под предводитељством харамбаше „Гушанц-Алије". Они се нису крили, но само су из једног места у друго прелазили, и по Уруменлији нападали на вароши и села, ове палили и пленили, или их уцењивали, па тако себе издржавали и обогаћавали. Њих је такова, до 1000 друга било, а по некад и више, Сваки је од њих врло лепо и богато по турском начину одевен био, оружје им је било све у сребро оковано, и сваки је на најбољем мисирском хату. Но као што је више напоменуто, све је ово крвава суза, мирних и трудољубивих грађана и сељана била. Ово је друштво, ових бескућника и крвопија, састављено било из Турака и хришћана, (ја сам многе хришћане између ових, Бугаре, Гркоарнауте, и Цинцароарнауте, познавао, који су, кад је Гушанац отишао из Београда, међу Србима заостали, и под најам, под именом „бећари" служили, и на војску ишли.

[16] Дели. Ова реч у турском језику, у једном смислу значи: луд, а у другом са речју овом означава се, јунак, или војничина. Порта је у она времена имала један кор сталне војске, која се обдржавала у нарочитим касарнама, и називали се: делијама, које значи јунацима, или јаничарима.

[17] Кроме ове порезе био је још и царски харач, (главница, или плаћање на сваку главу мушку, почињући од детета од 7 година) и чибук. харач је плаћан по три гроша и 20 пара, а чибук: од сваке марве за попашу по 4 паре. Осим овом царског, давао је народ годишње, у готовом новцу и спахијама, као: воденично, казанско, котарину и попашу. На сваки витао воденични по 2 гроша, на сваки казан 2 гроша, на котар 20 пара, за попашу на једну овцу и маторо свинче по 2 паре, а на крупну рогату марву, осим волова радних, по 20 пара на главу. Покрај овога, осим десетка у природи даваног спахијама, па тако исто и чифлик господарима, свака је кућа давала и по једну оку масла, а ако је која кућа имала и кошнице, то је или десету кошни́цу или десету оку меда, дати морала. Истина, воденице, казане, кошнице, па и саме стоке није свака кућа имала, и тако ово давање од речених имаовина, падало је само на оне, који су такове имали. Свака кућа морала је и сав десетак спахији, и деветак чифлик-господару кући донети, као и по једна кола дрва и́ једном и другом, ако су и сами где на близо седили, но десетак и деветак, на сваки начин, морао им се кући донети, па макар да и три дана хода путовати треба. Ови оба, т. ј. и спахије и чифлик-господар имали су и за свој рачун њиве и ливаде, као што мало више. о том споменусмо, и ове је народ морао обработавати. Кроме овога, ако је у којој нахији муселим, војвода или ајан (Ово све троје једно значи т. ј. окружну или нахијску полицајну власт; но ови су и судејску били заузели, само ако је процес пупиле, или ако је долозила ствар до заклетве, онда су то кадијама, шиљали и предавали.) по више времена у једној нахији остао, и он је земље заузимао, све засејавао и косио, но све рукама и трудом народним, без плаће и зраће.

[18] Турски рекавши́ „хан" значи: гостионица, или као што Руси кажу: „заjездни двор". Ови ханови били су у варошима, паланкама и на друмовима недалеко од села, и́ли баш и у самим селима. У њих су путници сваког реда и вере, путујући по свом послу и трговини, или

обданице на одмор, или пред вече на преноћиште падали. Оваки ханови били су притјажанија појединих Турака, но без изјатија свагда су их под кирију држали Цинцари из Македоније или тако зване «рекалије» из дебарског пашалука. Али ови ханови, које су сад дахије трудом и трошком народним израдили, нису били за путнике, нити је путник, не Турчин, у њих смео свратити се. Циљ њиховог постања била је: да се народ што већма и ближе пригњављује.

[19] За ово писмо, људи, приближени фамилији проте Матије Ненадовића, казивали су, да га је он (прота) са Петром Николајевићем молером, рођеним синовцем архимандрита манастира Боговађе, Хаџи Руфимовим, и са поп Милованом из Грабовца написао, и да су они, нарочито тако уредили, да речено писмо Турцима у руке дође. И ово да су зато учинили, да Турке побуде на последње мере противу народа, да би тим поводом уздигли и кнезове народне уједно с народом, на устанак противу турског зулума, који су зулум, бајаги, кнезови народни трпељиво сносили, а они, т. ј. више упоменута тројица, да су већ из сваког стрпљења изишли били. Ако је ово казивање истинито, онда се из оваковог једног, па готову више несташног, и врло мало прорачуњеног поступка види, да сва више упоменута тројица, слабо су од носа даље што увиђати могли. Јер, да су они знали, а нарочито прота Матија, и Петар Николајевић, да ће прва сикира паднути на врат, једнога оцу, а другога стрицу, јемачно не би у овакав нерасудан поступак угазили.

[20] Крвнина је опет једна глоба, или једно незаконо узимање од народа у новцу, које су муселими и кадије измислили, и тиме у нахијама ползовали се. Ову крвнину наплаћивали су Турци за убијеног човека, који би био убијен или Турчином или братом својим хришћанином. Ако је дознао поименце, да је од хришћанина убиство учињено над християном, онда су Турци од самог убице ову крвнину наплаћивати. Ако ли се никако није дознало поименце ко је убиство учинио, па макар да је и Турчин убијен, или, ако је чувено да је Турчин убица, у оба ова случаја наплаћивана је крвнина од села, где је убијени нађен, а Турчин убица је остао без сваке казни, макар да је пред кадију муселима 1000 очевидаца сведока, и Бог зна каквих доказа приведено било. Цена крнинине била је 1000 гроша, дакле, по онога времена течају новчаном: 130 дук. цес. Али оваковог једног несрећника, у оваком случају, савршено затирала се сва кућа, ако ју је имао, јер којечим, и још којекиме што му је требало дати и потрошити, осим грдних мука претрпљених, није му доста било јошт једанпут 130 дук. цес.

[21] 1841-ве године, кад је нас, Правителство књаза Михаила за председатеља у суд окружија смедеревског поставило, затечемо ми у истом суду, између осталих, и Симу Банковића, из села Кусатка окр. смедеревског, који је тада био човек од 55 година. Једанпут у разговору с њиме о Карађорђу и његовим подвизима, приповеди нам он ниже следујуће: «једном, и то све ми се чини на једну годину дана пре, но што ће Карађорђе противу Турака закрајинити, уз Петрове Посте који подугачке тад бијаху, тако бијаше сушно, да су све поточаре воденице око нас пресушиле биле да с једне стране нису људи имала где самлети помало кукуруза за хлебац, а с друге летњи послови приспели, па је тешко

на далеко воденицама ићи, и од рада се одвајати. Еле како му драго, штоно наши веле: Зла ти риба без леба, тако и једном мом стрицу припрла невоља без хлеба, па се с једним својим комшијом, који је такову исту невољу имао, договори, да по две вреће кукуруза на коње натоваре, да самељу. Како су се договорили тако и учине, и баш у очи Вратоломија јер тај дан не радимо, спреме се, по хладовини ноћу да путују, и оду. Ту ноћ као што су сами казивали, кад су се повратили, терали су добро, и освану с оне стране реке Кубршнице, одкуд се пут на лево, к Жабарима одваја, а они на десно, к једној пољици растоваре коње да се мало одморе и попасу, и да се и они и коњи одморе, на Кубршници умију и што поједу. И тек што су они коње растоварили, и сами хтели ноћи на Кубршницу да се изумивају, али из поменутог гаја изиђе један човек повисока раста, црномањаст, с два пиштоља за појасом, дугом пушком о рамену и са сикиром на руци, те к њима. Назове им добро јутро, и ови му одговоре, не знајући за њега, он спусти сикиру с руке и пушку с рамена, извади пиштоље иза појаса, поче се распасивати казујући им: како је ноћио код свиња. како се напунио бува, и како хоће да се отресе, и да се и он на Кубршници умије. Они оду на Кубршницу те се умију, помоле се Богу и поврате се к својим товарима, изводе из бисага шта су имали за јело и почну јести. Међу то и онај непознати човек буде готов, с Кубршнице с умивања поврати се, и седе близу њих. Они га понуде да с њима доручкује, но он не хтене, већ њих упита, од куда су, а они одговоре: Из смедеревске нахије из села Кусатка, онда их он упита: А како ви тамо с вашим Турцима пролазите. И ови му одговоре да врло тешко пролазе, да је зулум прекипио, и да је сваки дан све горе а нимало боље. Саслушавши он ово њихово тужење изговори им овако: Море браћо! докле ћемо ми овако у тузи један с другим састајати се јадиковати и стрепити од Турчина као зец од кера, и од ловца? Та нису ли и они од меса као и ми? Та и њих ће куршум пробијати као што и нас једног по једног на правди Бога пробија. Турци виде да смо се ми поплашили као зечеви, и да њихово зло трпимо, па зато чине од нас што хоћеју, но ходите, браћо! да се слошки и с договором дигнемо, у један мах сви, противу Турака. Ја се уздам у истиног Бога, да ћемо ми моћи томе крвавом злу на крај стати, и учинити: да тај Турчин више у вилајет не ће смети изићи, а толи какво зло Србину учинити.

Ми му, на ово, ништа нисмо одговорили, и он је ћутећи још мало поседио па се дигао и преко гаја, некуд у планину отишао. Нас двојица онемили смо били од страха. У нама је страх оживио био, пресело нам и оно што смо појели били бојећи се да ко није видио кад је онај код нас био, и да когод није чуо шта се је он с нама разговарао, те би погубили главе. Ми смо у великом страху и воденицама отишли, и овамо се кући повратили, и све смо, целим путем презали да нас ко не стигне, или пред нас не изиђе, и позове или у Рудник, или у Крагујевац Турцима.

Овако су, мој стриц, и онај наш комшија што је с њим заједно био, кад су се са млевења повратили, нема укућанима приповедали. Мени је тада могло бити око 20 година. После овога, не знам да ли је прошла једна година, не смем рећи, али баш некако на скоро по Божићу, уз месојеђе зачу се: Карађорђе дигао се и закрајинио на Турке. Турци се тек узрујаше и устумараше, а наши почеше казане и котлове закопавати, и спремати жене и децу куд у планину, у збег. Еле наскоро за-

тим, диже се свет и у нашој нахији противу Турака, и тако Срби ударе и на Смедерево, на с осталим народом, и војском и мој стриц буде тад на Смедереву, и ту он види оног истог, непознатог, који се с њим и нашим комшијом, пре једне године и мало више, у крагујевачкој нахији, на реци Кубршници, разговарао, и говорио му: да се противу Турака треба дићи, пред свом нашом војском као команданта, и то је био главом: Карађорђе, као што се он (мој стриц) од осталих људи тада известио, па кад се смедеревци Турци предаду, и Ђуша, од стране наше, с неколико војске остане у Смедереву да на Турке пази, да какав квар у народу не би чинили, онда и мој стриц поврати се у село кући и нама каже кога је видео пред српском војском па вели: Е! ко о чему мисли оно и ради, и шта је за кога оно му и Бог даје.

Између многих других доказа, који ће се из повести о устанку Карађорђевом противу Турака, увидити, и ово казивање, Симе Банковића, здраво и јасно сведочи: да је стање народа српског јако тиштало Карађорђа; да је он из поодавна почео мислити и премишљати, о ослобођењу српском од претешког јарма турског; да је он једини који се усуђивао овако, где му се прилика дала, макар и са непознатима, говорити, увештавати и на устанак противу Турака подстрекивати; да је он једини који је себе самога сасвим пред несрећом општом, свега свога рода, прегорео био, јер да су она двојица, после онаког разговора Карађорђевог с њима, као што су се поплашили били, Турцима отишли, и све им шта се с њима догодило, казали, па кад би Турци, Карађорђа ухватити могли, не би ли он извесно, на тешким мукама живот свој окончати морао.

[22] Да је Карађорђе, од времена повратка свога са скеле остружничке, за устанак противу Турака овако радио, као што је описано; и да је он, у селу Орашцу, овако и на овај начин за предводитеља реченог устанка изабран, тако је још 1808. године, прота буковички Атанасије Антонијевић, својим синовцима у њиховој кући у Београду, Тодору и Лазару, који сад ово пише, приповедао. Тако је исто и Јанићије Ђурић, од самог почетка устанка, Карађорђев секретар, у Бесарабији, у хотелу 1814. године, оне зиме, кад смо у Хотин дошли, мени приповедао, као што је он тако и описао. Тако је и Вуле Илић, бивши командант смедеревски, који је са Станојем Главашом и на избору Карађорђевом у Орашцу био, и који је и после док није постао командантом, неразлучно са Станојем, уз Карађорђа налазио се, 1825. године, у Бесарабији, у Кошинову, Сими Милутиновићу, певцу Србијанке, и мени, преповедао, по коме је приповедању Сима и спевао: «Народни вожда избор, и помазаније његово.»* А тако је од прилике, и знаменити Петар Јокић, неразлучни и свагдашњи буљукбаша Карађорђев преслушан по препоруци Друштва Словесности Српске Г. Миланом Ђ. Милићевићем, у Тополи, показао.

Ако је дакле веровати овој четворици, не само очевицима свега, што се и како догађало, него и важним содејствоватељима, онда није онако, као што је «Вук Караџић» у Даници његовој за 1828. годину, на страни 157. устанак српски противу Турака, описао, нити је на онај начин Карађорђе, за предводитеља устанка и врховног старешину изабран,

* Гласник Друштва Словесности Српске, књига II. страна 243-ћа год. 1849.

као што је Вук, избор Карађорђев у предпоменутој Даници, на странама 163., 164, 165 и 166-ој описао, јер ниједан од више упоменуте четоворице није казивао ни да су се, до састанка у Орашцу, Срба били одметули, осим појединих случајева; ни да су се с Турцима подобро завадили били, но да су се тек овим састанком у Орашцу одметули, и да су се сад тек завађаги почели с Турцима, јер су одмах ту прво на Турке, у хану орашачком напали и овај запалили; ни да су четобаше шумадинске између себе онда почели се разговарати и договарати: ко ће сад бити старешина; ни да су млоги повикали да буде старешина харамбаша Станоје; ни да се овај онако изговарао, као што је Вук описао, ни да су онда стали преметати од једног на другог; па да су од кнезова и досадањих поглавара сваки стали отискивати од себе изговарајући се како је који знао; ни да је најпосле било навале на Вукова кнеза Теодосија из Орашца да се он тога старешинства прими, ни да се и он није хтео примити тога, нити да је он икакве кнезове тада на страну изводио, и онако им говорио, као што је Вук испричао; а још млого мање да је речени Теодосије рекао «Нека за сад буде старешина Карађорђе» и проча. Шта још више, Вуле Илић, приповедајући Сими Милутиновићу и мени о том сабору њиховом и избору Карађорђевом у Орашцу, са неким усхићењем душе, узвикнуо је гласом и рекао нам: Та море! ви знате да сам ја са Станојем био хајдук, и да је срце моје и нарав моја одвикала била у хајдучији; али на том сабору у Орашцу, пошто је Карађорђе изговорио се, пошто је прота буковички, у један глас са свима нама изговорио: «Ми, брате Ђорђе, хоћемо да си нам ти старешина и предводитељ, пошто је и Станоје на изговарење Карађорђево да се не може он тога старешинства примити, рекао: «Побратиме Ђорђе! ако се ти не ћеш да примиш тога старешинства, ја, из ових стопа, с мојом дружином одох овим путем, од куд си ме и довео,» пошто је прота, сав бео као овца, држећи и свитак воштани у руци очитао молитву, пошто смо се и ми сви, уз њега Богу помолили за помоћ; и кад смо се заклињали да један другог изневерити не ћемо, коса ми је на глави, чини ми се, дупке стајала, чињаше ми се да сам окрилатио, и да не ћу већ више ногама по земљи ходати, него да ћу од тада почети летити; чињаше ми се, као да је сам Бог с неба међу нас сишао, и да већ тај Турчин, ни у Шаму, одржати се и опстати не може, овако је осећање, у дивљаштву моме, тада мном овладало било.

Осим свега што је довде наведено о начину избрања, и о самом избрању Карађорђевом за предводитеља устанка, судећи и по самом природном течају ствари до сакупа у Орашцу, ми питамо, је ли и могао други ко за предводитеља, осим Карађорђа, изабран бити? велим: осим Карађорђа, као човека кога је тешко стање његових саотечественика, и у опште сународника његових и изван пашалука београдског, беспрестано тиштало; у кога је душу и крви зачеђена била мисао о избављењу рода свог испод тешког јарма тиранаког, и који је, напослетку, ту бољу срца и душе своје, ту тегобу свега народа српског, живећег под жестоким удручењем исламства, и те све мисли и осећања на годину дана пре подизања свога, већ отпочео и другима саопштавати, и даном приликом дознавати: како и обични људи у народу мисле, и како стање своје осећају. Та зар и ови сви, које је он сад у Орашац прикупио, нису на све ово што је следовало, њим приуготовљени били? Не каже ли и старац

Геја Пантелић, или Воденичаревић, тополац, како га је Карађорђе још о светом Илији (1803. године) пошиљао својим познатим, које је он држао да су поуздани, с позивом: да се за устанак спремају? Не каже ли исти Гаја, како је, по препоруци Карађорђевој, ишао тада и Милану Обреновићу, у Брусницу, да и њега за устанак позове и спреми?

Из свега више изложеног о устанку Карађорђевом противу Турака, и о избору његовом за врховног предводитеља и старешину, види се и то: како је, поред свега што је чинио за моћи стрести јарам турски са свога рода, у пуној мери јуначно скроман био, јер нигде се не показа да се он за себе брине, да за нечим грамзи, да се за нешто лакоми, да се неком за нешто препоручује, да кога, у његову ползу, подговара што чинити, да коме, за моћи постићи што, прети или кога подмићује обећањима. Њему је само за тим стало било да се народ од Турака избави, а ко ће бити вођа, ко господар и заповедник, ту бригу он је, без сваког обзирања на себе, оставио вољи народа.

КЊИГА II.

Са зором ноћи 1-га фебруара 1804. године, освануо је Карађорђе предводитељ уздигнућа српског; освануо је развијен барјак за слободу српску; освануо је у пепео претворен хан турски у Орашцу, чим је и обелодањено, да је рука Србина, на тиранина подигнута. Турци су због побратимства Карађорђевог с њима, како из овог тако и из тополског хана сви здраво и мирно отпуштени, и пропраћени у оне пределе Србије к својима, у којима још пламен побуне противу Турака букнуо није био. Она иста судбина постигнула је и хан тополски и бањски, која је и орашачки. Извршитељи те судбине били су: кнез Јован и Петар Јокић из Тополе, Јаков Томковић и Алекса Дукић из Бање послати од Карађорђа, са још неколико других четника, да је удејствују. Пламен од ових запаљених ханова турских надалеко се вијао; и он је најживљи и најелектричнији сигнал био, по коме су и многи од Срба силу бранитеља слободе приумножили. Како се све ово, што се имало овде на први случај свршити, окончало, Карађорђе препоручи Јанићију, као тада бившем нешто писменом човеку, да неколико писама, њему (Карађорђу) познатим и чувеним у народу људима напише; да им јави за устанак и намеру његову, и да и њих на свето ово дело позове. Јанићије, који је од овог часа постао, па и до самог падања Србије Карађорђевим секретаром остао, по препоруци овој написао је писама, и то: Ђуши Вулићевићу, у село Азању, и Обраду из села Крсне, смедеревске нахије, Миленку

Стојковићу, у село Кличевац, Петру Тодоровићу (Добрњцу) у село Добрње, и кнезу Момиру у село Лучицу, у нахији пожаревачкој; Стефану Синђелићу, и Милији Здравковићу, кнезовима ресавским: Јефти, кнезу темнићском, Милоју, кнезу левачком и кнезу Мијушку, у јагодинској нахији, Милану Обреновићу, трговцу, Милићу Дринчићу, и Лазару Мутапу, у нахији рудничкој; Јанку Катићу у село Рогачу, кнезу Сими Марковићу, у село Борак, и кнезу Вићентију, у село Корaћицу, у нахији београдској.

Сви су више упоменути позвани на устанак противу Турака, да ханове турске по селима пале, и ханџије и субаше затиру, и из народа их прогоне. Осим тога препоручено је оним у јагодинској нахији, да около Јагодине друмове засеку, и да не допусте Турцима из Јагодине излазити, и народ харати и робити, и да тако чекају док и он (Карађорђе) у помоћ им притече. Тако је исто препоручено и оним у рудничкој нахији, у смотрењу вароши Рудника, и рудничких и чачанских Турака. Оним пак у београдској нахији, поред свега другог, као и оним првима, препоручено је: да и друмове ка Београду затворе, како нити би ко из народа у Београд ићи могао, нити би Турци из Београда излазити могли. Ови су сви Карађорђев позив једва дочекали, и све оно одмах отпочели чинити, што им је препоручено било, као што су и следства њиховог делања то доказала.

По отправљењу ових више упоменутих писама, Карађорђе је, са свом четом народном из Орашца покренуо се нахији београдској, да ову уздигне и ослободи, како ће она доцније уздржавати Турке београђане, да му у внутрености Србије делање његово не препречују и не сметају. Са оваковом намером пошавши из Орашца, дошао је он у село Раниловиће на međи крагујевачке и београдске нахије, и овде је одмах хан турски запалио и Турке ханџије потукао. Из Раниловића дошао је у село Дрлупу, и овде је то исто, што и у Раниловићима, учинио.

Одавде је отишао у село Рогачу да нађе Јанка Катића, па да и њега са собом поведе, но будући да се овај из потаје, где се од Турака прикрио, још појавио није, то Карађорђе узме брата његовог Марка, и са собом га поведе. Мало доцније дошао је к завереницима и сам Јанко. Из Рогаче отишао је Карађорђе у село Дучину, а из овога у село Стојник. И у овим двама селима Карађорђе је ханове попалио, и ханџије Турке поубијао. Кад се из Стојника баш био спремио да пође у Сибницу, изненадно дођу му двојица рудничких трговаца: Тома терзија, и Никола Ракић, који су се из Београда враћали у Рудник. На питање Карађорђево од куда су и за чим иду, одговоре му они ниже следеће: „Кад је неки Турчин, пре више дана, испод планине Венчаца, на друму, убијен и донешен у Рудник, и кад је Сали-ага војвода руднички дознао, ко је тога Турчина убио, и да су се млоге чете хајдучке по планинама појавиле, и умножиле тако, да је већ и самим силним Турцима, одавде донде отићи, опасно постало, онда он, побојавши се и за сопствено своје опстање, дозове час двојицу ка себи и рече нам: „„Море Томо и ти Никола! Видите ли шта хајдуци раде, видите ли како човек није сигуран ни царским друмом проћи. Ово је море настало зло велико, и Бог зна шта из тога произићи може; јер се чује да су хајдуци свуд и на све стране узаврели; томе злу ваља зарана стати ногом за врат. Ја сам написао једну књигу брату мом Кучук-Алији-аги, којом јављам му све шта се овамо ради, али је по Турчину послати не могу, јер се бојим да га где хајдуци не убију, и моју књигу не ухвате, па сам зато дозвао вас двојицу, да вам је предам, те да је ви у Београд однесете, и одговор ми донесете. Ви сте раја, и трговци, вас хајдуци не ће ништа дирати баш ако се где с њима у путу и сукобите, а моји сте до сад верни људи били; ја се у вас уздам, а награда вам не гине са обадве стране, и од мене и од брата мога.““ Ми кад све ово овако саслушамо не имајући куд,

узмемо више- упомenуту Сали-агину књигу, и пре четири дана донесемо је у Београд, и Кучук-Алији, како нам је и препоручено било, предамо. Кучук-Алија, после четири дана нашег бављења у Београду, и очекивања на одговор, зовне нас преда се и упити: „„Море! кад сте од Рудника довде путовали, јесте ли спазили и чули како је по раји, и да ли се не чују где какви хајдуци?““ На ово питање, кад му ми одговоримо, да је за сад фала Богу, у њиховом здрављу (разумевајући дахијском) све добро и мирно, и да се слабо где који хајдук чује, онда нам он рече: „„Вала море! паднуће у руке и они, који су убили Турчина испод Венчаца на друму; ви сте отуда дошли сами, а сад ћете имати доста друштва. Ја сам одредио 35 коњаника Турака, и шиљем их са вама до у Рудник, а писао сам и Сали-аги брату моме, да и он тамо из Ужице, Карановца, Чачка и Крагујевца сабере 4—5 стотина Турака, па да с њима удари по нахијима од села до села, да свуд протефтими и да хајдуке и одметнике бију, убијају и растерују.““ Ово све ми саслушавши, спремимо се и пођемо на пут но с нама пођу и оних 35 Турака. С овим Турцима, ми смо синоћ око пћиндије дошли у Сремчицу, и како они наредише, да ту конакујемо, тако их ми упитамо, где мисле сутра на ручак доћи, па да нас двојица идемо све пред њима, те да им ручкове, ужине и конаке по селима, заказујемо. Они се на ово наше предложење склоне, и кажу нам, да ће сутра у Сибницу на ручак, а ми поодморивши се мало у Сремчици, пођемо за овамо, па кад у путу довде, разберемо да си се ти (разумевајући Карађорђа) с народом, противу зулума турског подигао, и да си почео ханове турске по селима палити, и Турке озбиљно тући, а ми онда ударимо навлаш овуда на Стојник у мисли: да се с тобом и с народом видимо, и да ти кажемо шта знамо.“

Пламен од она прва три хана, као и од ових последњих, на далеко се видио. Он се с дана на дан све већма разбуктавао, и уздизао Србе противу својих за-

клетих тирана. Млоги су се Срби, којима је живац до нокаца догоревао, Карађорђу прикупљати почели. Сад је у само време доласка оне двојице трговаца рудничких из Београда, дошао у Стојник Арсеније Лома, из села Драгоља, рудничке нахије, са 80 по избор четника (он је доцније био један из гласовитих војвода у оном крају). Карађорђе, како је између осталога од Томе и Николе дознао и то, да је 35 Турака наређено да у Рудник прођу, и да ће исти Турци сутра на ручак у Сибницу приспети, одмах је издао налог да се брже боље у Сибницу иде. Како је у Сибницу дошао, он је без сваког оклевања ханом сибничким завладао, и ханџије истребити дао; па је онда, с једне стране у исти хан наредио четнике, који ће оних 35 Турака, кад из Сремчице дођу и пред хан стану, ватром из пушака предусретати; а са друге, наредио је Арсенији Лому, са његовом четом у заседу на друму београдском водећем, зато, да ако би се који од Турака, неубијен пред ханом повратио, да се бегством спасе и у Београд умакне, таквог дочека и убије. Док је Карађорђе ове наредбе чинио, и док је све готово било, дотле већ и Турци из Сремице у Сибницу стигну. Ови Турци, како се из њиховог поступка види, или нису знали да се народ узбунио, да се ханови турски по селима пале, и ханџије убијају, или можда су и то све знали, али нису се надали, да је та ватра тако брзо, и до Сибнице, близу Београда допрла, а особито што су, улазећи у село Сибницу, и хан у целости угледали, те тако управо су дошли пред хан. Но у који су мах стали и почели одјахивати, заседа из хана опали из пушака, и њих 16 мртвих на земљу обори, а осталих 19, кад то угледају, обрате се натраг друмом београдским да бегају. Али утећи нису могли; њих Ломина заседа дочека, и они видећи да немају куд, поврате се у село и предаду се. Карађорђе сад заповеди те се од ових Турака све одузме, пак онда, како од оних, који су изгинули, тако и од ових, који су се по невољи предали, коње, оружје и одело

доглавним својим четницима раздели. И тако које од пре потучених ханџија и субаша Турака, које сад при овом догађају прилична је количина јуначних Срба, заодела се турским оделом, и снабдела њиховим добрим оружјем и коњима. Ови су се сад двогубо осилили и охрабрили, а они, којима овом приликом ништа од пљачке у део запало није, сами су се, свак себи заверили, да ће се и они, првом даном им приликом окитити. И тако сад међу четницима Карађорђевим, осим осећања, усељеног им њиме за ослобођењем, и саревновање за пљачком, добро је дошло било.

Карађорђе овако поступајући, намеран је био кроз сву београдску нахију проћи, из ове, тиранима, у главноме леглу њиховом у Београд страх и ужас задати, па зато је за још веће приумложење четника, послао Радоја Трнавца буљукбашу, окућеног у селу Раниловићу, да дигне сељане венчанске, тулежанске и стрмовљанске. Речени Радоје, по овом налогу отишао је, али ништа учинити није могао, јер му је у препорученом делу на пут стао неки старац Томаш туфекџија (пушкар), који је венчанце одвратио од подизања, и на које угледавши се тулежани и стрмовљани, нису ни они његов позив послушати ни уз њега пристати хтели. Радоје се поврати, и све догодивше се Карађорђу достави. Да би осујетио свако у народу појавити се могуће одвраћење од већ предузетог устанка, одустане Карађорђе од своје прве намере, и поврати се к селу Венчанима, да достојно накаже Томаша. Док је Карађорђе добегао до Венчана, Томаш дочује да чета Карађорђева у Венчане доходи, па знајући шта је урадио, и шта га за то постићи може, некуд утече и сакрије се пре, него што је Карађорђе у село приспео. Да би се осветио Томашу, и да би онепријатељио и њега и његову кућу с Турцима, Карађорђе, о вратима куће Томашеве, обеси једнога између оних 19 у Сибници заробљених Турака, па онда скупивши сељане од сва три више упоменута села уједно, и заказавши

свима, да се нико не усуди у напред његове позиве и заповести одбацивати, или занемаривати, јер ће сваког таковог, без сваког проматрања и одлагања, смртна каштига постизати, са овом четом и сада приумложеном, у село Даросаву кући побратима свога, Симе Срдара оде. Овде у селу Даросави, затече Карађорђе неког Петронија трговца из Ваљева, и игумана манастира Боговађе, Жарка, (тако је зван) и кад од њих дозна, да је први изишао да купује свиње, а други, да пише милостињу за манастир, онда им он на то рекне: „Црна ти трговина теби, брате Петроније, а још црња милостиња теби, оче духовниче; зар не видите да је зулум турски народу додијао, да се народ противу тога подигао, и да му сада није ни до трговине, ни до писања милостиње, већ сад са овог места одлазите сваки у свој завичај, па и путем куд прођете, и у својим местима, саветујте народ нека се на све стране противу Турака диже, њихове ханове по селима пали, ханџије и субаше, где год кога стигне, убије и друмове затвара. Ви двојица у том припомогните колико је који могућан, и сваком кажите, да је сад време настало да се дигнемо, да стресемо турске окове с нас; и да нико не чека да га ја дижем, јер ако до тога дође, да ја сам и тамо доћи морам, да народ противу душмана уздижем, тешко ће бити и за онај крај, и за људе, који се до тога доведу, а ево ја ћу вам сад дати и неколико писама, на познате мени тамо у тим крајевима, и чувене међу вама људе“; па онда дозове Јанићија и препоручи му, да напише неколико писама за ваљевску и шабачку нахију. У ваљевској писао је Јакову Ненадовићу, кнезу Николи Грбовићу, и кнезу Кедићу; а у шабачкој, главном трговцу Остоји Спужу, и попу Луки Лазаревићу, кога је брат Ранко, од Беге Новљанина, убијен. Садржај ових писама, био је један и једнак, т. ј. Карађорђе је свима више упоменутим препоручио да раде у смислу оном, као што је Петронију трговцу и игуману Жарку изговорио; са додатком: да и на саме вароши,

и паланке, у којима Турци стално пребивати имају, ударају, ове да пале и да плене. Почем ова писма 5-га фебруара трговцу Петронију и игуману Жарку предана буду, онда се Карађорђе са свом својом трупом, из Даросаве, у село Врбицу крене, свуд народ уздижући, и на устанак нагонећи. Кад у више упоменуто село Врбицу, крагујевачке нахије, дође, онда му ту стигне извешће од Петра Каре, трешњевичанина, врлог јунака, а и иначе добро познатог човека у народу, који је такође на глас Карађорђев уздигао се, чету једну образовао и народ за собом повукао, да Сали-ага, војвода руднички, прикупља око себе Турке; да му је сад дошао у помоћ, са 200 коњаника, и Алил Џавић, муселим ужички, па да намеравају изићи у народ, у села, да бију, и убијају све што им до руке дође, и да плене и робе; но да је он дознавши ово сакупио до 400 оружаних људи, засео на друм, по коме ће Турци из Рудника изићи, и на села ударити, али да му је нужно још помоћи имати. Саслушавши Карађорђе ово извешће, одмах нареди Јанићију, да он са двајестину одабраних коњаника, оде до Каре Петра, да се с њим састане, да га охрабри, и да с њим у договору места око Рудника разгледају и још боље заседе поставе и уреде, које ће изласку турском из реченог места, препјатствовати; па онда да са истим Каром, и овога стотину четника, поврати се и њему у Тополу дође. Јанићије испунио је свој налог, и по окончењу нужних наредби око Рудника, са Петром Каром заједно повратио се у Тополу. При овом састанку, Карађорђе је пред свом својој и Карином четом, њега као јунака одлично предусрео, и по кратком међусобном бављењу, и договарању за успех њиховог општег предузећа, повратио га је ка Руднику, препоручивши му, да за живот главе своје не допусти Турцима рудничанима, куд из Рудника у села и народ изићи, а да ће му и он сам собом, док се мало са војском поодмори, у помоћ доћи, на Рудник ударити, па и са Турцима, у име бо-

жје, онако се намирити, као и са овима другима до овога часа.

Као што је већ казано, глас о устанку Карађорђевом, развио се као муња по свима крајевима Србије. Дела његова, која је у ова три четири дана починио, а нарочито узбуњење свију оних, које је он на устанак позвао, задало је страх и ужас тиранима, тим више, што су они одметници и свога цара, што је раја при овом устанку противу њих изрекла, да се је она подигла не противу цара, него противу својих угњетатеља дахија, који су се и од свог цара одметнули.

Фочић Мехмед-ага, као што је на свом месту казано, отишавши из Ваљева у Шабац, да се и тамо крви људске налоче, за све више наведено време налазио се у Шапцу. Отац његов будући у Београду, и видевши из извешћа, која су дахијама долазила, да се раја сва уздигла, и да је друмове све изасецала и затворила, поплаши се за сина свог, да не би он сувим из Шапца у Београд повратио се, преко Немачке пошље писмо и јави му све, шта се овамо ради, и препоручи му, да се нипошто сувим у Београд не повраћа, јер лако се може догодити да га хајдуци на једном или другом Дубоком дочекају и потуку. Примивши Фочић оваковог садржаја писмо од оца, сам седне на четокаик, и у Београд се водом, крадом провуче, а војску своју коју је са собом водио, по дозволењу аустријске пограничне власти, превезе преко Саве на спрам Шапца у Аустрију, у место звано Кленак, те му она безопасно сувим преко Земуна у Београд дође.

Сад су све дахије на скупу у Београду биле, па видећи, као што је већ више пута речено, да се сав народ узбунио, и противу њих подигао, а и од саме царске стране у страху будући, начну се они без сваког одлагања, и оклевања, озбиљно договарати, како би се ово народа узбуњење противу њих, стишало и умирило. Договарајући се о овом, они смисле и нађу за добро, једну депутацију, састојећу се из четворице отмених и њима

поверителних Турака, Карађорђу послати, да њега наговоре, умоле и подмите, да он узбуњени народ стиша и распусти, и да му кажу и обећају, да ће они (дахије) за то њему благодарни бити, да ће га обдарити чим год он зажели, и да ће му покрај свега, и сад на први случај одмах 200 кеса новаца дати, обећавајући у исто време, да ће се и са рајом, од сад у напредак, благодетелно поступати. Како су дахије сад смислиле и закључиле, тако и учине. Они изберу четворицу својих Турака, и ка овима, за бољи успех, придодаду и Мату калуђера, родом из села Жабара, крагујевачке нахије, који је као духовник, и парох у Београду био, и тако сву петорицу, са горњим закључењем Карађорђу пошљу. У исти дан, кад је Петар Кара из Тополе ка Руднику повратио се, и ова је депутација у Тополу Карађорђу дошла. Представши она Карађорђу изручила му је поздрав од дахија, и он је исту депутацију лепо и уљудно предусрео и примио, па пошто ју је саслушао у свему, што су јој дахије препоручиле предложити, онда јој он одговори: „Немојте ви, Турци, мислити да се народ узбунио од каква беснила; не, њега је натерала на ово љута мука, невоља, и претешки зулуми, од којих ви никако нисте хтели одустати, не бојећи се ни Бога ни цара! Зар је овом народу, кога сад овде у оволикој гомили видите, лако на овом зимњем времену, под ведрим небом покрај нешто мало ватрице, злопатити се, и трпети сваку оскудицу? Зар је њему лако било, на овом зимњем времену, оставити без сваке обране кућу, и децу своју, да их ви робите и разгоните као бесни вуци мирна стада? Али је догорео живац до ноката па се није имало већ куд, и тако се народ морао побунити и устати, да, или те окове вашег безаконија са себе стресе, или да се сам собом једанпут за свагда утамани. Ви и сами добро знате, а и пред Богом и пред сваким судом признати морате, да је све ово овако као што вам ја кажем; али при свему томе, кад дахије, као што ви кажете желе с народом помирити

се, то није ни мени ни народу за одбацивање. Ко не жели мир и спокојно уживање својих трудова? Дакле нека тако и буде, но тај мир, мора бити уредан, известан и осигуран. Треба, једно, да се уговори тога помирења на писмено угоде; а друго, да за сигурност тога уговора дахије јемца даду; јер њима и њиховим голим речима нити народ верује, нити ја верујем; а тај јемац ваља да буде ћесарска влада. Ово је све што сам вам имао на поруку, коју сте ми од дахија донели, одговорити. Идите сад с Богом, и све ово што сте од мене чули дахијама кажите, па ако се на ово склоне и угоде, нека ми поруче, да им на договор изиђем где им драго буде изван Београда.« Калуђеру Мати, као домородцу и Србину човеку, све је ово на срцу лежало, што је Карађорђе Турцима изговорио, али се он бојао, да се Карађорђе како на новац не превари и полакоми; но кад је саслушао, шта је и како је Карађорђе Турцима изговорио, а он онда насамо Карађорђу каже: „Тако, господару, и никако друкчије; не веруј Турцима, они лажу, они ће те ако икако узмогну преварити; него те још и ја молим, да ме код себе задржиш, да се не враћам више у Београд, јер ко зна хоћу ли кадгод жив из њега измаћи.« На ово је одговорио Карађорђе више упоменутом калуђеру: „Немој ти нипошто засад изостајати иза Турака; кад си с њима дошао, с њима се и врати, а ја ћу тебе кад год ти зажелиш из Београда извести. Што се пак тиче самога договарања с Турцима, то ништа друго није, него једно провлачење времена, док лето наступи и гора озелени, пак ћемо се онда ми друкчије с њима разговарати и договарати. Ово ја теби као Србину, брату свом, и духовном лицу кажем и исповедам.« Речена депутација сад се крене из Тополе и у Београд се поврати. Она је све, што јој је од Карађорђа, на представлење њено одговорено, и шта је и очима својима видела показала; дакле показала је да је затекла у Тополи војску до 3000 оружаних људи, и да се сваки дан ова количина све већма

умложава, а ово је оно, што је за дахије, и њихове варварске умишљаје најгоре било чути.

Карађорђе знао је да је муселим крагујевачки Младена, трговца из села Ботуње, ухватио, и у тавницу бацио, с намером, да га погуби, као што је и с Матом бу љукбашом из Липовца већ учинио; но будући да је Младен, као трговац свињарски, на глас изишао да има доста новаца, да је богат, тако је муселим крагујевачки као што је о том на свом месту већ говорено, њега и уценио, мислећи, кад новце прими, онда и главу да му узме. Младен је већ својим људима и наредбу и препоруку издао, да уговорену суму новаца за његов живот збирају и муселиму донесу; но како је са овим сабирањем новаца досад задржало се, то Карађорђе не пропусти прилику ову на ползу употребити, и Младену живот курталисати а да га ни једне паре не кошта. Карађорђе, имајући при руци оних 18 Турака, који су у Сибници њему у ропство запали, смисли с њима Младена заменити, па онда једнога од истих Турака опреми муселиму у Крагујевац с препоруком, да му он Младена жива и здрава отпусти, ако не жели да Карађорђе на Крагујевац удари, да га попали, све Турке у њему потуче и поороби, а нарочито ако не жели да ових 17, који после њега заостају, за једног Младена исечени буду. Како муселим све ово од послатог му Турчина разуме, а он одмах Младена из тавнице испусти, и са истим га Турчином Карађорђу, у Тополу опреми. Кад Карађорђе Младена жива и здрава прими, онда и он свих оних 18 Турака отпусти, и у Крагујевац их, реченом муселиму, пошље.

Док је Карађорђе 7-ога 8-ога и 9-ога фебруара у Тополи једну војску своју одмарао, и другу прикупљао док је и ово јединствено у свом роду дело, избавивши Младенов, од извесне смрти, живот, окончао, и док је о великом свом предузећу, и тешким следствима тога мислио, и промишљао, дотле и дахије, саслушавши одговор своје депутације, смисле и договоре се, да једног од другара својих и то Аганлију изашљу, да се он лично с

Карађорђем састане, и о помирењу, ако могуће буде, разговори и уговор закључи. Они су одредили и место за овај састанак Аганлијин са Карађорђом, у београдској нахији, у кнежини колубарској, зато: што се ова част београдске нахије још није била узбунила и подигла, па су Аганлији препоручили, да осим 200 Турака, које ће са собом повести, и из ове части неузбуњене београдске нахије, колико више може, оружаних људи, Срба, сакупи, и тако Карађорђу на састанак изиђе. Они су Аганлији препоручили, да оно исто Карађорђу говори и предлаже, што му је и она прва депутација, од стране дахија, предлагала, давши му у исто време и 200.000 гроша (око 20 хиљада дуката), да с овима покрај осталих обећања, ако икако буде могуће, Карађорђа преласти и подмити. Кад су све овако дахије смислиле и наредиле, а оне онда то и Карађорђу даду на знање. Аганлија по овој њиховој дахијској наредби, сад са 200 Турака изађе у Колубару београдску, и у овој скупивши још до 5 6 стотина оружаних колубараца, дође у село Дрлупу, где је он смислио да се с Карађорђем састане. Није имао намеру Карађорђе овај састанак са Аганлијом, у селу Дрлупи чинити. Он је мислио да се тај учини у Раниловићима; јер би овде, по самишљању његовом згодније било, али се најпосле, на захтевање Аганлијино, склони, и тамо му оде. Карађорђе крене се на пут овај 11-ог фебруара, узевши са собом и неколико стотина најодабранијих јунака, и тога истога дана у село Рогачу стигне.

Ни једна ни друга страна није имала чисту намеру мирити се. Турци су ишли на то: да Карађорђа преласте и подмите, и да он једанпут убуњене и подигнуте Србе умири и распусти, па да ће они онда лако до своје праве намере и цели доћи. А Карађорђе, као што је и калуђеру Мати у Тополи казао, не верујући никаквим предложењима и обећањима дахија, имао је намеру овде на Аганлију изненада ударити, све Турка потући тако да нико од њих одговор дахијама, о састанку Аганлијином с њим, не однесе. Да би ово последње и без штете

своје браће колубараца удејствовати могао, како је у Рогачу стигао, одмах је послао своје људе у Дрлупу, да се са колубарцима састану, њима ово саопште, и на то их склоне и приуготове. Он је овим својим људма и ту препоруку дао, т. ј. ако се колубарци не би на ово склонили, а они онда да Аганлији оду, и да му на знање даду, да је Карађорђе у Рогачу стигао, и да сутра намерава с њим састати се, но да он с неколико својих пратиоца из села, на један пушкомет растојанија, изиђе, као што ће и Карађорђе од своје стране исто тако учинити, те да се састану и договор о мирењу започну, а војска, како Аганлијина, тако и Карађорђева у толико од места састанка њиховог да одстоји, у колико ће се и они сваки од својих конака удалити. Колубарци нису хтели на предложење Карађорђево пристати, јер њихов кнез Аксентије, није имао надежду, да ће се моћи што противу Турака учинити, и тако сутра, 12. фебруара, по учињеном договору о месту састанка, Карађорђе се на средини пута од Рогаче к Дрлупи, с Аганлијом састане.

При овом састанку Аганлија је све оно предлагао, што је и прва депутација у Тополи, и осим овог под заветом вере, обећавао је Карађорђу, да никаква зулума од сад народу чинити се не ће; да ће они све ханове, који се јошт по селима находе утаманити, и субаше и чифлукције из села дићи, и за тврђу свега овога, да ће дахије њега (Карађорђа) оборкнезом над свим пашалуком београдским учинити, њега за таковог признати и држати; да се они ништа у народ мешати не ће, већ да ће њему, и његовим кнезовима све у руке предати, па од њих и из њихових руку порез, харач, чибук и све друге дације, које раја цару давати има, примати, тим задовољавати се, па и њему из тога, као оборкнезу по 200 кеса годишње ајлука давати. А, што се тиче цара, и царске дације, која ће се по овом договору, и уговору њима у руке давати, о том да он (Карађорђе) не води бригу; они ће се са царем угађати, а за рају је

све једно, или давала данак царском паши, или њима дахијама.

Све ово што је Аганлија сад Карађорђу изговорио и обећавао, и Карађорђе је тобоже сам захтевао, изузимајући 200 кеса као плате њему. Но кад је Карађорђе, за сва ова обећања и уговоре, по којима се дахије од сад у напредак према раји имају владати, поискао јемство, и то, да се таково има састојати у влади ћесарској; онда је Аганлија одговорио, да то дати не могу; јер они (дахије) јошт никаква познанства са краљевима учинили нису. У овом самом магновењу пукне једна пушка са стране Аганлијине пратње, а Срби помисле да Турци гађају Карађорђа, па и они опале неколико пушака, на Турке при Аганлији налазећи се, те му убију Арапина, и њега самог и јошт неколико Турака поизрањаве. Тако су исто и Турци од своје стране учинили, видећи шта Срби раде, те и они убију једног одличног момка Карађорђевог, Јована Ђауровића, из села Барошевца, и Станоја Главашаране у главу. Сад се учини ларма, Бог зна до чега не би дошло; но Карађорђе истрчи пред своје, и једним махом заустави ватру, која се заподела била, те се при свему догодившем се, јошт по неколико речи, између Аганлије и Карађорђа, у следству њиховог састанка, проговори; па будући да је већ и вече наступало, то се закључи, да се сутра 13-ога фебруара, опет састану и договарање продуже. И тако Аганлија лако рањен поврати се са својима у Дрлупу, а Карађорђе у Рогачу.

Аганлија, једно рањен будући, а друго што је дознао, јемачно од кога колубарца, шта је Карађорђе намеравао, и не дочекавши зору, у очи 13-ога фебруара, у Београд утече. Стража Карађорђева, кад је о овом дознала, она не пропусти одмах исто и њему доставити, по коме достављењу, и он се из Рогаче са свим крене, и у село Ратаре оде. Приспевши Аганлија у Београд, све је својим другарима исказао, као и случај свога обрањења, и

шта је Карађорђе учинити намеравао, да му је за руком испасти могло. Неуспешност Аганлијину у овом његовом посланству, приписале су дахије његовој невештини, па једно не верујући му, да је Карађорђе умишљао на њега напасти, друго видећи да се раја не само озбиљно противу њих уздигла, него баш и тврдо предузела њих сатрти; а треће, страхујући и од стране царске, као што је о том и мало више говорено, да би умирили рају, договоре се да и трећу депутацију Карађорђу изашљу. И тако сад они између својих Турака, јаничара изберу двадесеторицу, по њиховом мишљењу најразумнијих, највештијих, најбољих, придодавши им и митрополита београдског Леонтија Ламбровића, — човека, због кога су они невино крв Методијеву пролили, митру му на главу устакли, и главом га, тобоже рајине богомоље учинили, — у надежди будући, да ће овим најуспешније своју намеру постићи. Овако дахије смисливши и наредивши за место састанка ове депутације са Карађорђем, Хасан-пашину Паланку избрали су. У следству оваковог њиховог закључења, да би се наредило да пролазак ове депутације до реченог места безопасан буде, и да би се и Карађорђе благовремено нашао, и о овом известио, они (дахије) калуђера Мату, о коме је већ била реч, напред Карађорђу пошљу. Речени калуђер нашао је Карађорђа у Ратарима, и показао му узрок свога к њему доласка. Карађорђе, све у истој намери, коју је више упоменутом калуђеру јошт у Тополи исповедио, и сад није пропустио и наредбе за безопасан пролазак дахијске депутације у Хасан-пашину Паланку учинити, и сам собом тамо, на тобожни договор отићи. Он се 16-ога фебруара из Ратара за у Паланку кренуо, а депутација је већ тамо била, кад је он приспео.

Ни ова трећа депутација није имала шта друго од стране дахија Карађорђу, за умирење његово, и народно предлагати, него све оно што и прва у Тополи, и што је Аганлија у Дрлупи с додатком само тим, што је са-

даља депутација, имајући поуздање у митрополиту, за верност и тврђу оних, на њега се позивала. Митрополит је у свему, жељи депутације следовао; али Карађорђе имајући цељ своју пред очима, одговорио је и овој депутацији онако, као и оним првим двема, а нарочито: да он никако склонити се не може ни на какве уговоре помирења, ако дахије не могу, за сигурност тих уговора јемца кога од краљева дати; и ово је била пречага, преко које дахије, у овом делу, никако прекорачити нису могле. Карађорђе је овом приликом овој депутацији и то казао: „Баш ако би дахије, поред свега што обећавају и уговарају, јемца таковог нашли и дали, каквог он захтева; опет зато да се са дахијама, без договора с народом, који се са оружаном руком против њих подигао, не би ништа учинити могао, и да би тек онда за тај случај, бар један месец дана времена нужно било, да се овде онде с народом састане и попроразговара, па ако би и његово сагласије у том било, да он један од раскида неће бити. На ово му је један од депутираца возразио: „Ти све можеш, ако хоћеш;“ а други „Зар не видите, да Карађорђе само развлачи, и протеже, докле гора озелени.“ Карађорђе је врло хладнокрвно на оба ова возраженија депутираца одговорио: „Ја сам саслушао вас и ви сте мене; ја сам све што ми је на срцу лежало, и што сам знао уползу овога народа казати, вама изјавио; сад идите и доложите дахијама све што сте чули и видили.“

Митрополит Леонтије видећи неуспешност депутације, којој је и он за већу поузданицу придружен био, и побојавши се да дахије за овакову неуспешност њега не окриве, па и не убију, пошље калуђера Мату Карађорђу, да му каже: да нипошто Турцима не верује, и да га умоли, због више наведених узрока, и његове опасности за сопствени живот, да га при себи задржи и не допусти више у Београд повратити се. Но Карађорђе, из поступка, добро познавајући Леонтија митрополита, одговорио му је по Мати калуђеру: да он и сам, боље него ико зна, да Тур-

цима веровати не треба; а што се тиче тога, да њега сад задржи, и не допусти му у Београд повратити се, да то он за сад, из њему (Карађорђу) познатих узрока учинити не може; но ако он какву опасност за себе у Београду опази, нека у Земун пребегне, а кад га он (Карађорђе) позове, може повратити се и дођи.

Тек што се дело ове депутације, и на овај начин сврши, али стигне писмо Корађорђу од Милана Обреновића, Петра Каре, Лазара Мутапа и Арсенија Ломе, који су око Рудника заседе држали, да су којеодкуда до 500 Турака коњаника, Сали-аги, бику рудничком у помоћ дошли, и да могу русвај починити ако се и њима ускоро помоћ не пошље. 18-ога фебруара пред мрак, већ је с војском својом, коњаницима, био под Рудником, у коме су Турци и шарампов подигли били. Како је Карађорђе под Рудник дошао, одмах је поручио у варош, да му сутра три Турчина, староседелаца, на разговор и договор изиђу, које су Турци учинити морали, како су чули и уверили се, да их баш он сам главом позивље. Међу овом тројицом, који су на овај договор са Карађорђем, изаслани били, налазио се, као глава, Токатлић-ага, староседелац, и иначе добар Турчин. Карађорђе је лепо ове Турке предусрео, и примио, па се онда почео с њима разговарати, и доказивати им, шта су урадили, и до какве су несреће и себе и народ довели. Он им је казао: ако се они (староседеоци) договоре и сагласе, да између себе удале Сали-агу, Алила Џавића Ужичанина и Пљакића Карановчанина са свима њиховим присталицама, којима ће и он слободан пут к изласку и проласку њиховом, куд хоће, дати, да ће онда, и само у таквом случају, Рудник, не само од ватре и пљена поштеђен бити, него да ће и они (староседеоци) тако сачувани и на миру остављени бити, да ни једном ни длака из главе, ни из имања, фалити не ће, и да ће их к томе оставити на миру, да и од сад у напредак слободно могу своје занате и трговину упражњавати, без да ће им ко од Срба

и „црне су им очи у глави“ смети рећи. Ова тројица све су признали што им је Карађорђе у разговору пребацивао, па повративши се у Рудник, одмах су почели између себе већати, како ће се оне тројице, које им је Карађорђе именовао, курталисати, и тако по дугом већању умоле они Сали-агу, и ону другу двојицу, да из Рудника, са свима својима изиђу, и сваки, од куд је који и дошао, оду. Но да би им и слободан пут, од стране Карађорђеве учињен био, договоре се, да са ерлијама Турцима, и њих тројица, Карађорђу, поради тога на договор изиђу. О овом последњем кад ерлије известе Карађорђа, он једва дочека; јер је веома киван био особито на Сали-агу бика рудничког, па је одмах одредио и место где да му на састанак изиђу, и људе, који ће више упоменуту тројицу: Сали-агу, Алила Џавића, и Пљаку Карановчанина, поубијати. Турци не одрже своју реч. Они се побоје преваре, па у место све њих тројице само Алил Џавић са Токатлићем на договор и састанак Карађорђу изиђе. Карађорђе је сад одустао од своје пређашње намере, кад је видио да му је само један од оне тројице дошао, и као што је Токатлићу пре, тако је и сад Џавићу изговорио, и казао му, да ће на његову душу грех пасти, ако они не хтедну из Рудника изићи, и он принуђен буде тим, на Рудник ударити. Џавић са Токатлићем, кад се сад у Рудник од Карађорђа поврате, савршено договоре се да они одлазе, и већ се још тај дан спремати стану, да сутра 22-ога фебруара одлазе; али кад сутрашњи дан осване, а они од изласка свога са свим одустану зато, што су преко ноћ добили глас, да им Кучук-Алија из Београда, са војском, јаничарима, у помоћ долази.

Карађорђе како 22-ога фебруара изјутру дозна за овај одустанак од изласка оне тројице из Рудника, одмах налог војсци изда, да се за бој и нападање на Рудник спреми; и тако он нареди једно оделење своје војске уз Јасеницу, које је сам и предводио; друго са стране Катрени; треће са стране Рудничке планине, низ Јасеницу; а четврто

са стране Звезде. Овако разредивши војску своју Карађорђе, начне се Руднику примицати, а Турци видећи то, изиђу Србима на сусрет да се туку, и да сузбију Карађорђа ако могуће буде. Но узалуд им је мука била, они буду нагнани натраг у варош; њих до 50 погине, и 10 им кућа у самој вароши Срби запале. И тако, које овим бојем поражени, а бојећи се да и горе што не буде, које што им се и хране тако умалило, да већ ни за један дан више нису за своје коње, а то ли за себе саме имали, а које и понајвише зато: што су увидили да Кучук-Алија не може к њима продрети, принуђени буду наново молити за уговарање слободног изласка оне тројице, и других, ако који и из самих ерлија излазити хтедне. Карађорђе, како му ово последње предложење Турци учине, одмах пристане, и у следству овога Сали-ага, Алил Џавић и Пљакић, са свима својима крволоцима, и са неким и од самих ерлија, спреме се и пођу; но по наредби Карађорђевој сви у Ужице да иду. Како је овако Карађорђе наредио, одмах је он на овај ужички пут, и једно три стотине најодабранијих својих војника послао, да где на згодном месту заседну, и ове Турке дочекају, и потуку. Но Турци изишавши из Рудника, и упутивши се опредељеним путем, опазе траг од млогих коњских потковица, и умесно закључе, да су то морали Срби отићи да их где дочекају и потуку, поврате се и Чачку пут предузму. Кад ово Карађорђе, који је на излазак Турака добро пазио, усмотри, а он онда, са својом војском, коју је при себи око Рудника имао, наклопи се за њима, те их страшно потуче. Ту изгине до 200 Турака заједно са њиховим двема поглавицама Алилом Џавићем и Пљакићем; а остатак са Сали-агом, с великом муком и страхом, измакну, и у Чачак добегну. Овде су Срби опет задобили добрих коња, руха и оружја, а нарочито праха и олова, који им је сад, поред осталих потреба, најбоље дошао био.

Овако свршивши ствар са изласком више упоменутих Турака из Рудника, Карађорђе уђе у варош, па пошто

конак Сали-агин запали, и са земљом га сравни, и пошто и шарампов разруши и уравни; онда сазове староседеоце Турке рудничане, па их ослободи од страха, којим су, при текућим догађајима обузети били, и закаже им, да мирно сваки у својој кући седи, баштину своју ужива, занат и трговину упражњава, и богомољу своју, као и досад у потпуној мери, обдражава; и да са народом Србима у миру и пријатељству пребива; „јер само тако" вељаше он: „ако се обдржавали будете не ће вам ни једна длака ни из главе ни из имања фалити". Овако и у овом смислу, Карађорђе је и Србима, како рудничанима, тако и околнима изговорио, и препоручио, особито што се отношенија њиховог према мирним Турцима тиче; па онда и за старешину над Рудником, Милана Обреновића, досадањег на гласу трговца прогласи, заказавши и овоме строго, да ће му он за све незгоде, које би се Турцима рудничким на правом путу догодиле, главом одговарати.

По свршетку свију више упоменутих наредби, Карађорђе знајући сад, да је Сали-ага бик руднички, са две три стотине којекаквих зликоваца умакао к Чачку, и да се чачанска нахија још сва уздигла није, изда налог Лазару Мутапу и Арсенију Ломи, да чачанску нахију уздижу, без сваког обзира, све што је турско пале и пљене, Турке по селима, били они ханџије, или субаше, или најпосле и саме спахије, растерују, бију и убијају, и на Чачак ударе, како би и из њега Турке што пре истерали, и њим завладали. Ова двојица испунили су налог Карађорђев што се тиче нападања и освајања Чачка; а што се тиче уздигнућа чачанске нахије, она је то и сама учинила; јер победа одржана Карађорђем на Руднику, на то је њу позвала. Кад су Мутап и Лома са својим четама кроз нахију чачанску, на Чачак ишли, пристану к њима, бивши готови већ: прота Милутин, из села Гуче, и Новачић из села Горачића, оба имајући до 7 00 одабраних војника, а кад су сви ови Чачку дошли

и изнад села Љубића, према Чачку, на левој страни обале моравске станили се и улогорили, онда им, и то пред сами нападај на њих, Турке, који су из Чачка већ преко Мораве прешли били, дође и Милић Дринчић, из села Теочина, са 300 коњаника, и овај охрабривши осталу војску, на коју је тројином више Турака напало, судбу ове борбе реши. Турци чачански здраво пострадају које у боју, а које што су се бегајући, у Морави подавили; и тако они пострадавши у нападају своме на Србе, и не дочекају српски нападај на Чачак, већ га оставе, и други дан после ове битке сви, у Карановац, Пожегу и у Ужице побегну. Сад дакле и Чачак у руке српске паде, и сва чачанска нахија уздигнута, на поље борбе за слободу појави се. Милан Обреновић, за све ово време находио се у Руднику, пазећи на обдржавање мира између Срба и Турака рудничких, како у самом Руднику, тако и у свој нахији.

Карађорђе, по предаји Рудника, и по изданим од њега више наведеним наредбама, ону је војску, која је с њим, до освојења Рудника, противу душмана борила се, кућама својима распустуо да се поодмори, да се спреми са свима нужним потребама, и да му после седам дана, одморна, сва у Врбицу дође. И тако учинивши и ово, он се са својом пратњом крене у Тополу, да се и сам мало одмори, и да на тенани промисли, шта му и од сад у напредак, и како ваља чинити, за савршено постижење своје велике намере. Он је сад обишао и своју фамилију, која му је у планини Клештевици у збегу, прикривена била; а 1-ог марта по издатом војсци налогу при Руднику, већ је у Врбици био, да сам собом скупљање војске дочека.

Све ово довде догодивше се, Карађорђе је са својом четом, која је с дана на дан све већма умложавала се, и која је и до преко 4000 нарасла, у течају 22 дана починио, дакле: 9 ханова попалио; у седам, ханџије Турке потукао; 16 Турака Кучук-Алијини у Сибници

убио, и 19 заробио; дело најчовечније и најбратољубивије, избавивши Младена од извесне смрти, учинио је; два мања и један велики састанак, у три разна места, с Турцима држао, и о помирењу преговоре водио; на Рудник ударио, и јабанце Турке из њега истеравши, до 200 од истих са двојицом њихових поглавица, потукао; старешину над Рудником поставио и наредбу издао: да се чачанска нахија уздигне, и Чачак освоји, као што је ово последње и удејствовано. Овакову неумориму дејателност, и преданост к општој ствари, поред свију незгода, и оскудица, и поред неизвесности за какав благопријатан последак, које је и душу и срце Карађорђево здраво тиштало народ је јасно увидио, њему се поверио, и непрекословно му се у послушност и повиновеније одао.

Сад да се обратимо и на друге стране пашалука београдског, или боље рећи: „изнова порађајуће се Србије“, да видимо шта се и у другим нахијама, а нарочито онамо преко Колубаре, уза Саву, и преко Мораве, за ово, или у овом испричаном времену радило, и урадило.

Јаков Ненадовић, по смрти Алексе брата свог, наименован за оборкнеза у кнежини тамнавској, видећи како Турци јаничари, који су Србијом преобладали, са народом поступају, па и сам с једне стране не надајући се ничему бољем од оног, што је и брата његовог, и млоге друге постигло; и с друге стране дознавши да се сва Шумадија т. ј. нахија крагујевачка, рудничка и готово сва београдска листом подигла и уз Карађорђа приставши: ханове турске по селима пали, и Турке ханџије и субаше где год кога нађе, убија и растерује, није се, кад је Фочића за Шабац, кроз нахију ваљевску испратио, у Ваљево више ни враћао; већ видећи да из овог узбуњења народног мора последовати какав такав преврат, смисли он, са синовцем својим протом Матијом, и сам, не имајући куд-камо, јер је баш овде било: „ако у гору вуци, ако у поље Турци“, одметути се, и устанак овај Карађорђев потпомагати. Јаков, са синовцем протом

Матијом оде у своје село Бранковину, и одмах сву чељад целе фамилије своје, с нешто бољега имања што се могло понети, и са стоком крене у планину „Посово“ звану. Њима двојици сљедовали су и други њихови сељаци. Јаков сад почем фамилију овако склони, поврати се и оде по кнежевинама, тамнавској и посавској, куд је раздао био људма новце на свиње и говеда, да што пре марву ову прикупи, на скелу отера и прода, те да се и са новцем снабде; а синовац његов прота, изађе по народу да види како се народ при оваким догађајима осећа, јер се он бојао да неће народ хтети дићи се, и ако су и до њега гласови допрли о устанку Карађорђевом и о узбуни целе Шумадије. Но кад увиди, при првом састанку, у селу Кутемици, са Савком Савковићем, и још с неколицином кутемичана; да се народ здраво узрујао и да се и он, никаквом добру више од Турака не нада, онда он и сам давши им на знање, да се Карађорђе подигао, са Турцима већ завадио и где год кога стиже, бије и убија, што му и они сами признаду да су чули, почне их на устанак противу Турака наговарати, храбрећи свакога са устанком Карађорђевим. Кутемичани сви одмах пристану и прота видећи то, од истих, петорицу шесторицу, разашље к својим познатим, у које је знао да се поуздати може, с поздрављем и поруком од њега да се дижу на оружје противу Турака, јер већ нема спасенија ни другога пута, да се од опште погибељи сачувати могу. И други сви, које је прота позвао његов позив приме, и за два дана, на вису села Бранковине, које је место за збор, прота означио, до 700 оружаних људи скупи се, али немаше праха и олова! Сад на позивпротин дође и Јаков на више упоменуто место, да се договоре шта ћеду, куда ћеду, и како ћеду и од куд ће оно што је најнужније, сада набавити моћи. Јаков, у договору са протом, овог одмах опреми у Земун к мајору Митезеру, који је за време трајања немачког рата, или „Кочине крајине“, са покојним Алексом, Јаковљевим братом и протиним

оцем, здраво познат био, које су познанство и после, у различитим приликама пријатељством означеновали, с молбом од њихове стране, и од стране свега страдајућег народа, да им он важношћу својом, коју је код царства имао, колико више може, барута и олова издејствује, и прибави. Прота Матија, по овом договору са стрицем, оде на овај пут, и дошавши у Забреж, он дозове неколико људи из Посавине, да се и с њима проразговара, и да види како и они мисле у оваквим приликама, какове се стичу, и да ли би и они пристали дићи се. Дуго је прота са Петром Ерићем из села Звечке, Исаилом Лазићем и попоп Леонтијем из Уроваца разговарао се док је искусио шта они и како мисле, и док се и једна и друга страна једна другој поверила, и праве мисли и осећања открила. Сад прота њима покаже да је сва тамнавска кнежина подигла се, да већ до 700 оружаних људи на скупу се налази при стрицу његовом Јакову, и да он иде у Земун да џебане набави; но да се и они дижу, и да их он, док се из Земуна поврати, колико се више може, сабраних, нађе. По овом разговору и договору, и заданој вери, прота седне у један чун са Еладијем из села Забрежа, и пред вече пресалдуми у немачку страну, па придржавајући се све немачке обале, ноћу покрај Београда прође, и у земунском контумацу освање. Кад прота овако у земунски контумац приспе, он се одмах и мајору Митезеру пријави, и овај га и као проту, и као сина добро познатог пријатеља свога, предусретне; но на молбу протину, за барут и олово, одговори му, да царство не може ни барута, ни оружја Србима дати, него да он то гледа преко приватних људи набавити, и у исти мах каже му: да се у Земуну налази неки Стефан Живковић трговац, који је такође, од зулума јаничарског из Београда у Земун пребегао, и да му тај може, у том смотрењу, добру и поуздану услугу учинити. Митезер, по молби протиној даде дозвати Живковића, и они, почем се састану и почем Прота изјави нужду и потребу, због које је до-

шао, Живковић му одговори: да би он могао набавити и барута и олова, али да зато треба имати новаца. После овог разговора и оваковог одговора Живковићевог, прота даде Живковићу девет рушпи, и каже му: „ово ти дајем сад на први случај, а тврду ти веру задајем да ћемо ти, колико нам год барута и олова донесеш, одмах исплаћивати, јер ми нисмо оскудни с новцем, већ са џебаном, и у напредак, да нам све доносиш и шаљеш на Забреж, где ћемо ми примити барут и теби новац додавати.“ У ово време налазио се у Земуну и неки Јанко Зазић из села Скеле, који се од субаше турчина уклонио да га не убије, те прота и овоме Јанку девет рушпи за барут даде, и он му одмах девет фунти барута донесе, једну зобницу читавих фишека и 300 куршума.

Овом приликом мајор Митезер каже проти, да се у Земуну налази и један Турчин Хаџи-Мустај пашиног сина Дервиш-бега кога су јаничари ранили у руку, и који је овамо у Земун пребегао, и препоручи му да га са собом узме и одведе, казавши му: да им оваква један Турчин може бити од потребе у оваковом њиховом предузећу. Прота се на препоруку Митезерову склони, и то зато: што је одмах смислио какву ће он услугу моћи чинити. Овом Турчину било је име Дели-Амет. Митезер поручи за Дел-Амета, те овај дође и с протом се састане, уговори с њим међу Србе прећи, један другом веру даду, и побратиме се, и Митезер им сад издејствује те им се даду кола контумацка, с једним латовом, и тако њих двојица прота и Дели-Амет, сувим оду, до на према Забрежу, и ту се, у Србију превезу. Прота је још у овом путу до Забрежа, казао Дели-Амету, шта ће он, кад у Србију пређу, народу говорити, и препоручио му и утврдио га, да и он све оно што ће прота пред народом говорити, потврђује казавши му: да ако се тако неушчини, да лако могу од народа обојица изгинути, ако би се ствар њиховог устанка, не на цара и царске Турке, већ на јаничаре невернике царске, а народне мучитеље

изопачила. И Дели-Амет, пошто су у Србију прешли, све се онако владао и чинио као што му је Прота препоручио.

Кад се преко Саве превезу у Забреж, онда прота одмах поручи за ону, мало више упоменуту тројицу: Петра Ерића, Исаила Лазића и попа Леонтија те им покаже оно мало џебене што је донео и увери их, да је човек по наредби његовој, отишао у Варадин, да набави џебане колико им год устреба. Ова тројица тиме се охрабре, и одмах са 300 оружаних људи, који су већ на окупу били, крену се пут Ваљева, но док су дошли до села Грабовца њихова је чета до 500 добро оружаних људи нарасла.

Прота Матија Ненадовић, у казивању свом о подизању Срба противу Турака с оне стране Колубаре, које е он на хартију ставио 1826. године, и које је сушта истина, јер је он сам и фактором оног подизања био, даље приповеда: „Сад ти почнем ја предиковати да бих народ охрабрио: Ви сви знате, браћо, да су Хаџи-Мустај-пашу дахије убиле, и да је Хаџи-Мустај-паша имао сина Дервиш-бега, кога је, цар поставио да буде везир на очино место; он је од како су му дахије оца убиле, једнако код цара просио да му изун и ферман даде да покупи војску, и на дахијама освету за оца учини; и већ му је сада цар изун и ферман дао да може слободно, како буде знао, свог оца покајати. Зато је он сада преко Немачке послао свога бимбашу овога Дел - Амета, са царским ферманом, да он може подићи Србе, и све зулумћаре и субаше у град сатерати, па кад се доста војске накупи, доћи ће Дервиш-бег Мустајпашић и довући топеве, и све дахије и субаше поватати, и пашалук од зулума ослободити, а он на очино место у Београд везиром постати; а сви знамо како смо под његовим оцем добро живили и слободу имали.“ Тако сам ја, вели прота, непрестано говорио тој скупљеној војсци, а Дели-Амет је све потврђивао, да је онако као што ја казујем.

„Кад смо Грабовцу дошли, хтедоше да запале турски хан, у ком није било Турака; ваљда су опазили наш долазак па су се некуд степали били; али бијаше близу хана један чардак пун кукуруза па би и он изгорео да су хан запалили, зато ја не даднем то учинити. Одатле пођемо у село Љубинић на конак; где су брзокоњици, који су пре мене тамо стигли све турско запалили. Нас двојица тројица, дођемо Веси Велимировићу, кнезу сеоском у кућу на конак, али Васа како је опазио нас, отишао је из куће и у другу се своју зграду затворио па не ће к нама да изиђе. Ми смо га два три пут звали, а он нити долази нити што одговара. Једва, после два три сата ноћи, дође, па како дође поче питати: Шта је то, и шта ћете ви? Ја одмах почнем весео и њему предиковати, као што сам и онима пре, како је Хаџи-Мустај пашин син послао свога бимбашу и ферман да тучемо дахије и т. д. Али то је све бадава. Веса не ће да пристане, него једнако пита: Шта је то; на што ће то изаћи? Опет ја сирома почнем му с почетка говорити: како цар оће да намести у Београду за везира Хаџи-Мустај-пашина сина и т. д. Но Веса ни за што не ће да зна, већ опет пита: Шта мислите ви, људи, шта хоћете ви? Мени се већ досади казивати, докле га спопаде поп Леонтије из Уроваца, па му рече: А шта се ти ћудиш и толико праћакаш, кад ја знам да и ти желиш ово што и ми; но видиш ли како твога аге гори хан, сад само док устанем па узмем угарак ватре и дунем у стреју, па ће и твоја кућа онако горети, па иди дахијама. — На то Веса рекне: Брате, ја хоћу с вама но не знам нашто ће изићи. — На што изашло, повиче поп Леонтије — ми хоћемо да се тучемо! а зар је Фочић мислио кад је кнезове исекао на што ће изићи? — Онда Веса зовне мене на поље од куће у помрчину, и рекне ми полако: Несрећниче, ти мислиш да оно војске што си на вису оставио и сад на гомили стоји! Оно је све отишло кућама, и Јаков се једва с неколико одвојио, а кметови отишли

и однели у Ваљево Пореч-Алији заиру. — Доиста Весо? — Баш доиста, прото! одговори Веса. Ја се побојим да не чује ова друга војска и кажем: Весо, о томе ћути, ником да ниси казао ништа; јер једном ако кажеш, тврда је вера, ти ћеш погинути. Затим га упитам: А где су Живан буљукбаша, Раонић и Живко Дабић? — Отишли кућама! Опет му ја кажем за главу да ћути. По том одем у кућу, кажем Ерићу, попу Леонтију и Дели-Амету: Седите ви овде и у овим селима купите војске што више можете; шаљите у села, који није пошао нека брзо иде, а ја ћу да одем на дан два до у горњу војску у Бранковину, да се договоримо кад ћемо се састати да на Ваљево идемо. За тим рекнем Дел-Амету да турски казује, а ја ћу његове речи српским словима писати Хаџи Салибегу у Сребрницу у Босни, да измамимо од њега штогод барута и олова, јер је и он био противник дахија, а пријатељ Хаџи-Мустај-пашин. Те тако Дел-Амет казује турски, а ја пиши: Да је Дервиш-бег Мустајпашић послао њега (Дели-Амета) да диже рају и да Турке у градове сатерају и да ће и Дервиш-бег до који дан и сам доћи, него да он, као Дервиш-бегов човек, и у име царско и његово шаље Селим Хаџи Бегу, да и он учини гепрет (кураж, но у овом случају, помоћ) од своје стране, и да цару и царевом човеку у помоћ са џебаном притече и т. д. То писмо пошљем Хаџи-бегу у Сребрницу, и он свему томе, што му је написано поверује, и пошље нам барута и кремења. Друго писмо напишем ја сам Живану буљукбаши и њему све кажем за Мустај-пашиног сина, бинбашу и Дел-Амета, и препоручим му: да час пре скупи колико више може војске, и да иде у Бабину Луку, Грмићима где ће га дочекати један мој човек, и упутити га куда ће даље. Затим предам мога побратима Дел-Амета, попу Леонтију, Исаилу Лазићу и Ерићу на аманет, па онда узјашем на коња и осванем у Бранковини. Ту нађем мог стрица Јакова, само са десетином

људи и упитам га: Камо ти војска? — А он ми одговори: Црна ти војска, дођоше неколико њих те све разбукаше, и ја сам се једва спасао, а они букачи одоше са кнезом Пејом те Пореч-Алији однеше у Ваљево заиру (ране) и умирише се. Ово је мене здраво помркло, али зато опет ја му весело кажем: Хајде ти овамо да видиш моју војску, која је са мном из Посавине дошла, сви су као лавови, свак је спремљен да гине а не да се мири. Даље испитам га, који су то поименце били, који су тамнавци разбуктали, и војску растурили, и он ми их све поименце показа. Ја одмах пошљем за свакога од њих по једног момка, и они рано сутрадан дођу, а с њима и кнез Пеја. (Ово је онај Пеја, који је у место Јакова намештен да кнезује у кнежини тамнавској) Сад ја њих почнем испитивати зашто су онако урадили? и кнез Пеја поче ми одговарати: Та за Бога, прото, како ћемо се ми с толиком силом тући, та ако ти је отац погинуо, није ти срећу однео, остало је теби још и очевих и твојих пријатеља.«

„Ја и овима удесим моју малопређашњу политику, коју сам и пред посавцима у Грабовици распростро; па се онда окренем кнезу Пеји и пред свима другима, кажем му: И ти, кнеже Пејо, ако мислиш царев кнез бити, а ти, с овога места иди царскоме човеку Дел-Амету, који је ферман донео, и кроз који ферман не може нас ни пушка ни топ, нити икакво друго оружје убити, а веће имамо у Љубинићу око 1000 људи војника код Петра Ерића, попа Леонтија и Исаила Лазића, и у тој војсци царски човек Дел-Амет; а и Црни Ђорђе веће је сву Шумадију листом уздигао, све ханове турске попалио, ханџије и субаше Турке поубијао, или из народа и вилајета растерао. Ти пак, и неки од вас, ако на ово не пристајете, а ви идите Пореч-Алији у Ваљево па се с њиме затворите, но јемачно знајте поред осталога и то: да је јачи цар и сав народ него ви, и ваш Пореч-Алија“.

„Ово све што сам изговорио Пеји кнезу и осталима, чуо је и неки Ђорђе Крстивојевић, из села Забрдице кмет, па онда и он настави истом кнезу овако: Чујеш, кнеже Пејо! да овај прота рекне: Ђорђе, једи месо у петак и среду, ја ћу јести; а камо ли нећу Турке тући. — Онда кнез Пејо одговори: Та, брате, хоћу и ја али како ће напослетку изићи? — На то опет ја продужим: Нема ту више другог разговора. кнеже Пејо, и ви остали, но или идите у Ваљево Пореч-Алији и с њим се затворите; а ја одо у Посавину, пак ето ме с војском на вас. — После ових последњих мојих речи и они се сви склоне и оду у Љубинић у војску, а ја дигнем руке Богу, радостан што уклони с пута намере моје ове раскидаче, и опет почех гњиздо савијати и војску купити.“

„Турци шапчани дочују за ону војску нашу на вису, која се била разишла, док сам ја отишао у Земун и вратио се, па позову себи у помоћ и зворничке Турке, а потерају уза се и Србе јадране, да се већа гомила види, и да им ови последњи услугу чине и пођу к Ваљеву, но дошавши до у село Белин, шабачке нахије, ту се мало позадрже. Међутим пламен побуне српске плануо је и у шабачкој нахији. Мој стриц Јаков узме сад до једно три стотине војника и од оних што су у Љубинић из Посавине дошли, и од ових, што су се сад по други пут, из тамнаве сакупили, те оде пред ове Турке, и 23. фебруара побију се, где погине од наше стране буљукбаша Исаило Лазић из Уроваца, а од турске, погине ага Арпаџић-бег. Рањених било је од обе стране доста. Турци се истина мало сузбију, али не одустану у помоћ Ваљеву напредовати, но Јаков, поп Леонтије и Ерић пођу с нашом војском упоред с Турцима. Турци дођу на конак у село Свилеуву, где је поп Лука Лазаревић, брат погинувшег кнеза Ранка, са Остојом Спужићем, из Тамнаве и Посавине шабачке већ до три четири стотине људи али слабо наоружаних, на скупу имао и где су већ и један слаби шарамповић оградили били, па и нешто мало хране

у њега прикупили. Ова Лукина и Остојина војска како Турке спази, којих је било двојином више, а она из шарампова изиђе, а Турци у њега уђу, па одмах и по селу почну харати и пљачкати. Наша војска била је у планини Гомилици, одакле су се сваки дан пушкарали. У то време чујемо ми опет о Црном Ђорђу, да се с Турцима, на Сибници и у Дрлупи, тукао, а о свему томе нити он нама шта јавља, нити ми њему, но само по речма и гласовима људи знамо.“

„Кад се и они букачи, који су прву војску раскварили сад опет нама придруже, и кад кнез Пеја оде у доњу војску, почеше опет мени и мом стрицу људи из Тамнаве прикупљати се. Дође нам Живан буљукбаша из Каленића, Арсеније Раонић из Лознице и Васил из Бојеваца, и доведоше сваки по 150—160 друга. Из ових је мој стриц Јаков узео до 300 људи и отишао шабачким Турцима на сустет; а ја остале оставивши више упоменутим буљукбашама код Пошара и Јасенице, с препоруком: да све једнако прикупљају војску, и да чувају, да неби Пореч-Алија изишао у вилајет, и да имају споразумлења са кнезом Грбовићем, Милићем Кедићем и Миливојем Тадићем, одем на Забреж опет за џебану, јер сам се надао да је Живковић досад већ такову набавио и донео. Кад у Забреж дођем затечем тамо, с оне стране Саве, и Живковића, који бијаше донео у четири торбице само 64 оке барута, и неколико олова, од кога ћемо ми сами куршуме, како знамо, лити. Ја исплатим Живковићу овај барут, и са заклетвом замолим га, да опет иде, и да се постара што год више може да нам џебане набави, и то не у торбицама него да гледа у врећама да нам донесе. Он се обећа да ће то сад учинити и оде, а ја, повезавши речене торбице на коње момцима, повратим се одкуд сам и дошао. На домак Ваљеву разумем ја у путу да су шабачки Турци са зворничанима у Свилеуви ушарамповили се, ударим на Гомилицу, где се наша војска налазила, и ту 25. фебруара, оставим половин

оног барута, који сам сад од Живковића примио. Сад су се овде прикупиле биле и оне гласовите харамбаше са својим четницима, као: Дамјан и Григорије браћа Недићи из Осечине, Ђорђе из Остружја и Дамјан из Кутемице (Ови су сви на Чокешини изгинули).«

»Још како је Фочић мога оца и Бирчанина посекао, одмах се цела ваљевска нахија узрујала и усплахирила била, при свему тому, што су на место два убијена кнеза, опет честити људи за кнезове постављени. Турци, и ваљевци и убљани, то видећи, приберу своје фамилије па их испрате у Соко, а неки управо у Босну. Ретко је који Турчин своју фамилију задржао, мањ који је сасвим немогућан био то учинити.«

»Повративши се од стрица из Гомилице дођем у Грабовце и затечем ту доста сабране војске, са кнезовима: Николом Грбовићем, Милићем Кедићем, Миливојем Тадићем и другима, и како сам њима дошао, одмах, по препоруци стричевој, изберем најбољих 200 момака и њему у индат (помоћ) пошљем, па онда, смислим понудити Турке ваљевске староседеоце, да се не бијемо с њима него нека они сами Пореч-Алију нама издаду, па међу нама и њима мир да буде, и да на миру и они и ми живимо; и у тој мисли и намери одем к Ваљеву, које, тек један сат од Грабовца, где је наша војска, одстоји, и позовем неколико Турака да ми на договор изиђу. На овај мој позив, Сали-спахија, који је код мог оца, на турском језику, ћата био, с петорицом других ваљеваца Турака, који су сви, како они мене, тако и ја њих, у главу познавали. Ја и овим Турцима напред изкажем све оно, што сам и нашим војскама казивао, т. ј. како је Мустај-пашин син испросио од цара, да свога оца на дахијама покаје, како је послао свога бимбашу, да дигне Србе да све јаничаре у градове сатерају, и да ће по том сам собом Дервиш-бег Мустај-пашић довести војску и топове да истера јаничаре, а он да остане везир у Београду, по царевом ферману на место свога оца, и пр.

Кажем и то да је тај Дервиш-бегов бимбаша код мене у војсци, и т. д. Све ово ови Турци приме за истину; и ја сам им тако казивао, како је од прилике могло бити. Почем сам ја све ово изговорио, онда наставим и кажем им: А да би и ви могли остати на миру, да заједно с јаничарима не страдате, и да и ми о мање труда прођемо, истерајте ви сами Пореч-Алију између вас, па ће онда бити мир међу нама, као што је и пре ових последњих несрећа био. Не узможете ли ви тако са Пореч-Алијом учинити, ми ћемо принуђени бити на Ваљево ударити, али ми опет не ћемо на вас, јер ми знамо да сте ви сви цареви и с царске стране. Ви се у таком случају одвојте до чаршије горе, а ми ћемо Пореч-Алијин конак освојити и видети на чијој је страни правда, и коме ће Бог помоћи. — На ово одговоре мени Турци: Е, мој прото, пошто уђе војска међу куће, не ће се онда знати ни ко је крив ни ко је прав. И ја им на ово у првом оном смислу, кажем: Друкчије бити не може, ми морамо Пореч-Алију или жива или мртва у рукама имати, ако не побегне; а ви ако га почнете бранити немојте нас кривити за оно што вас снађе. У сред овог и оваког нашег разговора дође старац Никола Грбовић кнез и упаради нашу војску према нама, а Јовица Милутиновић начинио барјак од марама па га покрај параде пронаша. Кад ово Турци угледаше, а Сали-спахија, ћата мога оца, упита ме: Од куд вам толика војска? — Ја му на то одговорим: Па ти имаш у рукама тефтер харачки, ваљда знаш колико је мушких глава, све се то уздигло и старо и младо, а то што видиш то је само од Словца и Бранковине, где ти је још кнеза Николиног сина Милована војска, где је Кедићева; а осим ових трију имамо једну војску на Белом Броду, другу на Палежу да чувају од Београда; а трећу на Свилеуви у Гомилици, према шапчанима и зворничанима, који су били пошли овамо Ваљеву Пореч-Алији у помоћ, па их је Јаков у умуасерио (опсео) и преко свега тога рекнем им: Или Пореч-Алију

из Ваљева истерајте, или, од данас за пет дана, ми ћемо на Ваљево ударити па што коме Бог даде, друкчије бити не може, а вера је тврда, за пет дана ударити не ћемо, не би ли ви сами за то време Пореч-Алију истерали; и тако се растанемо.“

„Кнез Никола, с војском навлаш се показао, и као да је хтео нешто да запази, па се одмах повратио опет у логор. Повратим се и ја са Живаном буљукбашом, који је самном, на договору с Турцима био, и зачнемо се сви скупа договарати како ћемо на Ваљево ударити. Ја им свима покажем како сам се с Турцима договорио, и како сам им најпосле задао тврду веру, да за пет дана не ћемо на Ваљево ударити, и да они за толико времена могу се наредити у свему оном што сам им предложио, ако хоће. На ово, кнез Никола рече: Да ниси, душо, (овако он имађаше обичај уз реч, кад би коме што говорио рећи „душо“) вере задавао, ја сам мислио баш вечерас да ударимо, али кад си на Свилеуву 200 момака послао, и овде на пет дана одгодио, нека стане док видимо шта ће се на Свилеуви урадити, но ја велим, да успут, сад кад од тебе у мој логор повратим се, испод Ваљева, оне сламе и оне стогове са сеном и чардаке запалим, те нека она пасја вера зна да хоћемо да палимо. — А ти дела то, кнеже, рекнем му ја, и он оде у своју војску у Жубер где се сад наново улогорио био, али је већ мрак био, и подоцкан је било. Ја останем у Грабовици (*Грабовица*, или *Грабовац* све је једно) са једно 500 војника, па знајући шта сам с Турцима уговорио, без бриге легнем спавати, и заспим; али у неко доба ноћи дотрчи један стражар, избуди нас и каже да изгоре Ваљево, и да многе пушке пуцају. Дигнем се ја од сна и угледам да доиста Ваљево гори, повичем на војску да се сва искупи и спреми, и за чудо ми би ко на Ваљево удари, и ко га запали, али ово се догодило овако: Кад је кнез Никола Грбовић самном растао се и подоцкан по мраку преко Колубаре својој војсци у Жубер отишао,

он, успут наиђе на турска сена, сламу и чардаке, пола сата растојања од Ваљева, од куда се све могло видити, па то запали, и тек онда оде у свој логор и легне и сам спавати; а Кедић и Миливоје, с друге стране Ваљева, кад виде ватру и пламен, они помисле, да је наша војска ударила на Ваљево, и са доње га стране запалила, па један од њих из Вране у српску малу, а други са Брђана у турске куће слете и почну палити Видрак (овако се онај део вароши звао, у ком су Турци седили). Кад Турци то виде, онда Пореч-Алија заповеди те све куће око његове авлије, каменом озидане попале, да се пушкометима поље отвори, и тако се у ноћи чинило као да се све Ваљево у пламен претворило. Мени се ово није допало, али шта сам знао радити кад се овако нехотице догодило, него и ја с мојом војском сложно спустимо се к Ваљеву у поље под Кличевац, на коме је месту доцније кула озидана, а од љубостинске ћуприје проспе се на нас једно стотину пушака, и ту нам погину два врло добра и вредна момка, из села Вр̂овина. После овог догађаја ми се окренемо једном низом, уђемо у Ваљево, запалимо и ми још неколико кућа и сатерамо Турке у ону Пореч-Алијину авлију каменом озидану, ту их затворимо, и цео смо се дан пушкарали. Овога дана пред ноћ, пређем ја онамо преко Колубаре, састанем се са свима кнезовома и почнемо се договарати шта ћемо сутра, и даље радити. У овом договарању кнез Никола Грбовић прихвати реч: Ове Турке ми данас сатерасмо и затворисмо у ону тврђу где им се ништа без топа не може, њих ваља у опсади држати док их глад и друга мука не натера да се предаду, али нема брашна! (овако је он именовао барут) но иди ти, душо, те тражи брашна, а ја ћу ову пасју веру овде у запту држати, чувати и уцењивати, као што су и они мога Алексу и Бирчанина уцењивали.“

„Те ноћи“, вели прота, „кад смо се ми на Ваљеву тукли, видили смо од брда сво небо црвено на Руднику,

који је Карађорђе с Јанком Катићем запалио [О Јанку да је на Руднику био ја нигде спомена до овде нисам нашао, знам да је он у београдској нахији, кад је из потаје изишао и Карађорђу дошао, са Васом Чарапићем остао, да пази на Београд и дахије.] а тако исто и они, као што ми је после казивао Катић, видили су пламен од Ваљева. Ово се све догодило на покладе 28. фебруара 1804.; а исти дан и Јаков је у Свилеуви разбио Турке, као што сам после дознао, и кажу да је тамо 270 Турака погинуло, осим рањених, који су однешени.“

„Мало више поменутог числа фебруара, почем се онако договоримо, пођем к Забрежу по џебану, но Живковић, кад сам ја тог истог дана тамо стигао, још не бијаше дошао. Ја пређем на бољевачки чардак, и ту ми дође неки оберлајтнант, који је тада на кордону био; он истина римске вероисповеди, али препун човекољубија и правице; пита мене он, зашто се бијемо с Турцима; ја му покажем какве смо грдне зулуме трпили, и да би још трпили, да дахије не почеше све оне, који су уз цесарски рат, противу њих војевали, једног по једног прибирати и сећи, па осим ових и све друге главније људе, како мирске, тако и духовне убијати. Ми кад то опазимо, побегосмо у планине, и посастајасмо се у буљуке, из буљука у чете, а из чета састависмо војску, и хоћемо да се бијемо и бранимо, не били и цар чуо, да нам пошље једног честитог везира да нам помогне, јербо ми нисмо се подигли противу цара и на мирне и цару верне Турке, но на четири дахије и њихове субаше, а наше зулумчаре. Заклели смо се један другом пре изгинути и утаманити се да се српско име више не чује, него покорити се овим Турцима; но ја вас молим, господине, дајте ми совет, кад смо се ми овако закрвили коме би пружили ми руке да нас заштите. Оберлајтнант на то одговори: А кога ви другог у овој страни имате осим митрополита Стратимировића, он је од ваше нације као краљ, а добро се пази са принцом Карлом, а овај је сад над свом вој-

ском у нашем царству најстарији војвода. Пишите и молите се митрополиту или принцу Карлу, или ђенерал-команди у Варадин, не би ли се заузели за вас. — Ја му на то одговорим да ја нисам кадар ни једном попу написати писмо, а камо ли да пишем митрополиту или принцу Карлу. — Та — рече — знаш ли ти какогод написати, но само да ти се речи могу прочитати? — Ја му одговорим да то знам и да то могу тако написати да ми се речи прочитати могу, али да ту ваља којекакве титуле и политике, које ја не знам нити умем. Прођи се ти, човече, титула и политике, одговори ми оберлајтнант, ако ти њима политично пишеш и они ће теби политично одговорити, па не ћеш знати где си, већ ти напиши онако као што си мени казивао, и дај мени ја ћу им послати. После овог и оваког разговора са реченим оберлајтнантом, повратим се ја у Забреж, казавши оберлајтнанту да ћу сутра опет на чардак доћи. Ову ноћ кадсам се у Забреж опет повратио, у очи 2-ог марта, добијем писмо и од стрица Јакова, и од кнеза Николе Грбовића. Стриц ми јавља како је Турке на Свилеуви разбио; а Грбовић, да су Турци ваљевци, заједно са Пореч-Алијом, ноћу, у очи 1-ога марта, врло потајно из Ваљева искрали се и к Соколу побегли. Но обојица, опет зато препоручују ми џебане што више и што пре«.

„Ова писма здраво су ме обрадовала; 2-ога марта пређем опет у цесарску страну на чардак, док међу то дође и оберлајтнант са попом Јаковом парохом бољевачким. Ја се одмах похвалим њима, каква сам известија од синоћ добио, и кажем им, како смо ону ноћ кад смо ми на Ваљево ударили, видили пламен и на Руднику, и како се ја у тврдо надам да је Црни Ђорђе Рудник освојио. Кад ово они од мене чуше, онда обрлајтнант рече: Та ви међер имате доста, и добре војске, кад можете на три места, у једно време на онако силне Турке нападати, па их још и побеђивати. И ја му на то одговорим, да ми имамо доста војске и сваки дан све се већма у-

мложава, и да у храбрости Турцима не уступају, но дајте нам ви само доста џебане, оружја и топова. Но он на то пофторили оно његово јучерање препоручивање рекавши ми: Пишите ви оној двојици како сам вам јуче говорио, па можда ће бити свашта. Мене сад паде на памет, да није Црни Ђорђе досад, комегод што писао, па да и ја сад преко тога коме што напишем, могао бих му покварити план, и зато, у тој мисли будући, упитам обрлајтнанта, од кад је он на кордону јесу ли каква писма у њихову страну од Црнога Ђорђа, или од кога му драго на когагод, додавана? и он ми на ово питање одговори: Откако се чуло за Црнога Ђорђа да се противу Турака дигао, ја сам дошао на кордон, и знао бих да је какво писмо, од кога му драго, овамо до дано, но није никакво. Чувши ово ја му рекнем: Е, господине! кад ви мене тако слободите и советујете, и кад ми кажете да ни једно писмо од Црнога Ђорђа до сад овамо није послано, ја бих написао какво било да било обојици оној, али ја овде немам ни хартије, ни пера ни мастила. А он то попу Јакву рече: Иди оче Јакове, те донеси што му је од потребе за писање. Поп Јаков седе на кочије, отрча кући у Бољевце и донесе ми 4 табака хартије, два три зарезана пера и један дивит с мастилом. Ја се повратим сад опет у Забреж, и тога дана преко ноћ, у кући Пантелије Ружичића забрежанина, према свећи напишем једно писмо на име митрополита Стратимировића, а друго на петроварадинску ђенерал-команду. [Премда прота каже да се не опомиње управо на кога је оно друго писмо написао, али будући да доцније вели: да је добио одговор од речене ђенерал-команде, то је овако, као што кажем морало бити.] У оба ова писма описао сам наше љуте муке и невоље, које су нас натерале на овај устанак, и то од прилике онако као што сам и обрлајтнанту први пут казивао, и молио сам за њихово посредовање код царства, и да нам се џебане и топова даде. Сутрадан, кад готов будем, пређем опет на чардак, нађем тамо и обр-

лајтнанта и попа Јакова, прочитам им шта сам и како сам написао, и обрлајтнат одобри, а поп Јаков даде ми црвени восак, те речена писма ја запечатим и често поменутом обрлајтнанту предам, да их он, куда надлеже, оправи.“

Јаков како је разбио и растерао Турке на Свилеуви, он, онима Србима подигнувшим се у шабачкој Тамнави противу Турака са попа Луком, Остојом Спужићем и другима, препочучи да на Турке шапчане, који су сад у Шабац одбегли пазе, а сам се са својом, Ваљеву поврати, с намером: да друмове засече, и заседе по друмовима од Сокола, Ужице и од Босне постави, да се од ове стране осигура, па онда да се спусти Убу и Палежу. Како је смислио Јаков, тако је и учинио, и док се прота, у Забрежу, очекивајући на Стефана Живковића и џебану, једно десетину дана позабавио, дотле Јаков, са осталим вођама и војском обе ове паланке освоји, Турке растера, и сва њихова гњизда разори и попали, па се онда Палежа, уза Саву, упути управо на Шабац. Јаков је у с Палежу, совршено и подробно извештен о устанку Карађорђевом, и о успесима његовим, па и о том: да су путови између Београда и Палежа добро засечени, и заседама напуњени, и да се он од стране Београда нема чега бојати.

Упутивши се Јаков к Шапцу нашао је и Посавину шабачку готову на устанак, и тако, док је до Шапца доспео, он је имао, које својих ваљеваца, које посаваца шабачких, а које и тамнаваца шабачких довољан број војске, за опседнуће града Шапца, но нити је имао за доста барута и олова, ни топова, без којих град се никако, или врло мучно и споро освојити може.

Међутим и прота Ненадовић, у Забрежу, дочека Живковића, и даље казује овако: „Од стрица ми долазе једнако момци и питају: Камо џебана? војска већ је готова. Ја чекам на Живковића али га нема да дође. Стриц мој Јаков већ је отишао на Шабац; српску малу, Баир

зовому, освојио, и турских неколико кућа попалио, а Турке у град сатерао. У то једва и Живковића, Бог донесе са џебаном, која је засецале 600 форинти сребра, али не да без готових новаца, а ја таковпх и толико немам, ето сад грдне муке и невоље. Читава два дана трчао сам по околним селима да коју пару приберем, али залуду, они код којих бих новаца нашао, и који би ми дали, сви су отишли на војску, док, срећом мојом, Бранко Ашковић и Михаило Тодоровић дотераше на скелу забрешку 300 комада дебелих свиња, а они су ортаци мога стрица. Сетим се, ја помози Боже, ево новаца. Поменем овој двојици да даду полицу на Хаџи-Бајића у Митровицу за исплату 300 талира Живковићу. Но они ми скочише за очи: Прођи се, прото, зашто се задужујеш? Сутра кад у Срем побегнеш под дугом, шта ћеш онда и чим ћеш се хранити и т. д. [Било их је доста који су овако мислили и потпомагали овај устанак, као што су ова двојица. Овако је и трговац Теодосије из Орашца, у почетку мислио.] Ето невоље! Војска, као што сам казао, оде на Шабац а џебане нема, и ако би је и било нема новаца, све горе од горега. Читав дан молим за полицу, али се они не даду умолити — најпосле, паде ми на памет, и запитам их: Је ли Јаков ваш ортак? — и кад ми они оговоре да јесте, ја онда повичем на момке, да сто свиња одмах одвоје, и у скелу утерају, да их пребацим у ону страну и Живковићу за џебану предам. Кад они видеше да момци под оружјем пођоше одвајати свиње, а они оба дођу к мени те ја од имена њиховог напишем од 300 талира полицу на Хаџи-Бајића у Митровицу, да Живковићу за џебану положи. Па онда пређем преко Саве, предам Живковићу полицу, а он мени џебану. Сад је Живковић доста и барута и олова донео, и осим тога два пуна џака готових куршума, фишека. У ово исто време, кад сам из оне стране од Живковића џебану примио и у нашу страну је пренео, дође у Забреж и буљукбаша Радоје Трнавац, из Раниловића, који је с Карађорђем,

и он се врло обрадује кад је видио да ми овамо имамо извор, одкуд набављамо џебану, и ја она два џака фишека дам њему да он то однесе у њихову војску, а оно друго спремим ја за у Шабац, да тамо ми сами лијемо куршуме, вијемо фишеке и да се с Турцима бијемо". Даље вели прота: „Живковић по његовом казивању наплаћивао нам је за набавну џебане, по 30 процената на стотину, но да му је Богом просто, али сад нам се јави и неки Димитрије Пуљевић, те нам је и овај сад џебану набављао. Овога зато овде спомињем, што је владика новосадски, покојни Јовановић, чрез овога дао два гвоздена, по од по фата дугачка топа на лафете ставити, сасвим их за посао оправити, и с ђуладма на Кленку, мало више Шапца, ноћу, крадом, нама предати; и још уз њих, и једног тобџију, неког Мату Немца, послао нам је. Сад добисмо и топове, и сад „кто јако ми Срби!" Кад смо ове топове добили, казали смо свој нашој војсци да нам их је ћесар из Беча послао, али да сваки ћути, да се о том не гласа, и тада поверова нам народ да ми имамо у предузетом послу споразумлење с Немцима, и да ће нам скоро и царска војска у помоћ доћи, и тако сад почнемо Шабац и топовима тући. [Од ова два топића, један је пре, а други мало после, послан, као што ће се из даљег причања увидети.]

„Сад око последњега марта, дође нам од петроварадинске ђенерал-команде одговор, на оно писмо, које сам јој ја из Забрежа послао, и памтим био је садржај тога одговора овакав. По вишој заповести даје се на знање Србима, да је двор аустријски са отоманским двором у највећем пријатељству, и да он нама никакве помоћи ни у чему учинити не може; но да ће се старати ствар тако уредити, да нас са Турцима помири. Како ђенерал-команда тако нам је и митрополит Стратимировић из Карловаца одговорао, и свима, особито мени, саветује, да ми у овом предузећу свагда у памети имамо да смо турски подајници, и да ћемо по свршетку овога

дела опет такови бити, и зато колко боље можемо своје људе да чувамо, да узалуд и без нужде не гину, и да се чувамо да не бесчестимо турске џамије, хареме, њихове гробове, и једним словом што год Турци почитују за свето, и ми то тако да почитујемо, да не би и иначе и добре Турке, па и самога султана наљутили, и на гњев раздражили. Кад ова писма примим, ја дозовем мога стрица Јакова, Митра Миличинца трговца, некога Коју из Свилеуве, и још двојицу тројицу од поодабраних људи, и прочитам им све шта је у тим писмима написано било, па им под заклетвом препоручим, особито што се тиче оног одговора петроварадинске ђенерал-команде, да ником не казују, да нам Немац не ће помоћи, него на против све да говоримо: Ето Немца, ето топова! само да се народ не би поплашио, и изгубио кураж, особито сад, кад се чу: да је владика Леонтије долазио Црном Ђорђу, и по препоруци дахија давао му сто кеса новаца, и да све његово шта има пренесу у Немачку, па да се умири, и да иде преко у Цесарију живити; а мало по мало се и гласало да се Црни Ђорђе већ умирио, те су нас ови гласови здраво поплашили да се сад не обистине, кад ми овамо Шабац у обсади држимо, и топовима га бијемо.“

„Кад више речена писма онима саопштим и прочитам, и кад се договоримо не давати на знање народу о садржају њиховом, а нарочито о садржају писма петроварадинске ђенерал-команде; онда са договором свију више упоменутих [Прота овако није написао, али је овако морало бити, јер прота сам, по својој вољи није могао учинити што даље прича.] узмем ја осамнаест момака, и са оним писмима пођем тражити Карађорђа, да му речена писма прочитам, садржај њихов саопштим и да се не би какогод почео предавати Турцима, и да један план и договор имамо како ћемо војевати. (Међу тим Црни Ђорђе преухитрио је нас и већ је сад био послао Павла Поповића из села Вранића, београдске нахије, да види шта ми горе радимо, и бијемо ли доиста Шабац, и од

куд нам топови. Пошавши ја овако, да тражим Црног Ђорђа, дођем у село Орашац крагујевачке нахије. Овде на брду реченог села, сретнем се са кнезом Симом Марковићем из села Борка београдске нахије, и са кнезом Теодосијем из више упоменутог села Орашца. [Прота греши што овога Теодосија назива кнезом; он никако није био кнез. Истина био је кнез Теодосије, али не овај већ Теодосије Филиповић из села Кнића из Груже, а село Орашац, од куда је овај Теодосије, који се призивао по старини Маричевић, у кнежини је јасеничкој крагујевачке нахије.] Ту се одмах распитамо, и они ме, по оцу мом познаду, и упитају ме, шта ми тамо радимо? Ја им на њино питање одговорим, и кажем да смо ми опсели Шабац, да га бијеме, и да сам ја дошао Црноме Ђорђу, да се договоримо, да један план имамо, јербо се ми тучемо с Турцима тамо, а он овамо, без да имамо икакав општи договор, а ево имам и нека писма, која му морам саопштити и прочитати и договорити се: шта ћемо и како ћемо на њих одговорити. Ја и њима ова писма прочитам. На све ово кнез Теодосије, мени одговори: Попо, како си ти најпре писао, тако гледај како те Бог учи те и одговори, а Црни Ђорђе нити сам зна писати, нити писара има, но се ти врати. Но кад им ја на то кажем, да ја на сваки начин морам се са Црним Ђорђом наћи и састати, онда ми кнез Сима рече: Али ти не знаш пута, па можеш у Турке залутати; јер тим путем, којим ти идеш, има Турака, па се можеш с њима гдегод сусрести и пропасти. Но кад они видеше да све то не може мене да одврати од моје намере; а они ми рекну да ја уклоним моје момке на страну, као што и они са својима учине, па ми онда покажу управо шта је сад у ствари, и зашто ме од предузетог пута одвраћају, и то овако: Ми смо прекјуче ударили на Јагодину, у којој се Кучук-Алија, пре неколико дана станио и затворио, па нисмо знали, да је он могао у том времену саставити онолико Турака, колико је на нас напало, а

било је и с наше стране погрешке; Турци нас разбију и ми Јагодину оставимо; Црни Ђорђе отишао је, по оном крају распрснуту војску нашу збирати, а нас двојица овамо смо дошли у врбовку, пак ћемо опет до који дан док и ми мало прикупимо војске, вратити се, и Црном Ђорђу ићи. Овим они мене поплаше, а највише ме збуне што ми не знадоше казати где је управо Црни Ђорђе. Еле, како му драго, ми се сви одавде кренемо, и дођемо у Кљештевицу планину, у збег, и ја ту преко ноћ, оба више упоменута писма копирам и њима предам, да их они кад се с Црним Ђорђем састану, њему предаду, а ја се одатле повратим опет у Шабац.«

Докле се ово у ваљевској и шабачкој нахији чинило, дотле је и Ђуша Вуличевић из села Азање са Обрадом, из села Крсне, нахију смедеревску узбунио и подигао; дотле су и онамо преко Мораве, Миленко Стојковић из села Кличевца, Петар Тодоровић из села Добрње, почему се Петар и називао »Добрњац«, и кнез Момир из села Лучице, пожаревачку нахију уздигли, и јаке чете војника себи прикупили; дотле су, Стеван Синђелић и Милија Здравковић, ресавску кнежину уздигли; дотле је и Илија Барјактаровић, из села Извора у свој нахији ћупријској народ подигао а сви скупа дотле су све ханове турске по селима и друкуда попалили, ханџије Турке неке потукли, а друге са субашама заједно растерали и принудили их бегати у градове и вароши, где су се браћа њихова угњездила била; дотле су свуда друмове поизасецали, и заседе по свима местима за дочекивање Турака, ако би куд у народ полакомили се излазити, наредили; па и на сами Пожаревац и Смедерево покушавали нападати, држећи ове све једнако у опсади али освојити их нису у стању били, но сви су сад већ у сношају са Карађорђем стајали, по његовим препорукама поступили и његове налоге испуњавали.[1]

ПРИМЕДБЕ

[1] Из овог описа, што је Карађорђе радио и урадио, почем је за врховног старешину у Орашцу изабран, види се, да је он одмах многим познатим, писма написао и послао, позивљући свакога на устанак противу Турака, и препоручујући свакоме: да народ уздиже, да чете купи, друмове да затвара, ханове турске да пали, и Турке с народом да бије и растерује. Између осталих писама, које је Јанићије у Орашцу а по препоруци Карађорђевој написао, и о којима сâм Јанићије, у причању своме о устанку Карађорђевом, — Гласник Друштва Српске Словености од године 1852. свеска IV стр. 117. — вели, да је и Милану Обреновићу, Милићу Дринчићу буљукбаши, и Лазару Мутапу по једно писмо написао, те и ову тројицу, на устанак позвао, види се и то: да је Карађорђе осим више наведених писама, пошто је Рудник освојио, Милана Обреновића за старешину у Руднику, и пред Србима и пред Турцима рудничанима, тада наименовао, и прогласио; дакле није онако, као што је повољно било Вуку, 1828. године, у његовој «Грађи за српску историју нашега времена» на страни 44-ој, написати: «Милан буде у реду оније поглавара српски, које нико није поставио, него се, у самом почетку буне, сами начинили», и као што је исто тако Вук, желећи остати при свом казивању о постајању, и значењу Карађорђевом према другим старешинама у «Правителствующем Совѣту Сербском» на страни 12-ој казао оно горње: «Нахијске старјешине, које су се у почетку буне саме начиниле старјешинама, као и Кара-Ђорђије[?] првијех година нису ни у сну хтјеле да знаду да је Кара-Ђорђије њихов старјешина и да им он заповједа, него је с њима, као само старјешина нахије крагујевачке, живљео и договарао се, као са својим друговима, и кад су откуд послани били какви новци народу у помоћ, они су их дијелили између себе (као и уцјену коју су 1804. године узели од Турака пожаревчана, и 1805. од ужичана). Овакове нахијске старјешине биле су у Шумадији 1804. године: Јанко Катић из нахије биоградске, Васо Чарапић из нахије грочанске, Ђушо Вуличевић из нахије смедеревске, и Милан Обреновић из нахије рудничке; а доље преко Мораве био је Миленко Стојковић из нахије пожаревачке; али од свију ових био је најсилнији горе преко Колубаре Јаков Ненадовић из нахије ваљевске“ и проч.

Ми смо по Јанићију, не само као очевидцу, него и дејствителном фактору у овом делу устанка Карађорђевог показали, кога је Карађорђе, и како, на овај устанак позвао, као што смо показали, како је и Јакова Ненадовића из ваљевске нахије, и попа Луку и Остоју Спужића из шабачке нахије, не утврђујући, да су се ови последњи, баш у следству овог Карађорђевог позива дигли, али да су се у следству чувења, да се је Карађорђе већ подигао, и да ханове турске пали, и ханџије и субаше турске бије, убија и растерује, дигли, па и оне људе, које су они на устанак узбуђивали и саглашавали, тим уздигнућем Карађорђевим храбрили, то прота Матија Ненадовић у рукописима својима који су у Шумадинци 1856. године бр. 32., 33. и 34., стр. 250., 259. и 266.

печатани, преповеда, и искрено признаје. Осим свега другог, и других старешина одношења према Карађорђу, која сам досад описао, и која ће се и даље увиђати, какво значење придаје Карађорђу од стране Јаковљеве рукопис Протин у Шумадинци 1856. године 14-ога јулија наштаман, течај V., страна 425. број 64., у ком Прота вели: „како ја та писма примим, узмем 18 момака и пођем да нађем Црнога Ђорђа да му писма прочитам" и т. д. — Зар је Прота овај полазак ка Карађорђу учинио без договора и согласија с Јаковом и с другима? И кад се ово што је Прота учинио држати мора, да је и с нужним согласијем и договором Јаковљевим учинио, онда, даје ли се сасвим истинито и вероватно из тога извести, да је и сам Јаков, још и не увидивши се са Карађорђем, њега, за главу устанка српског противу Турака, признао.

Вук ни најмање не смерајући на светост истине, већ само угађајући страстима својима, и интересу свом, који је он из оваковог писања имао, или имати мислио, у „Даници" његовој за годину 1828. на страни 216. вели: „Кнезови и остали поглавари изнајпре изберу и поставе Црнога Ђорђија, као готово да им буде слуга". А на стр. 165. исте „Данице" каже, да су га, у самом договору о устанку, по речима његовог кнеза Теодосија из села Орашца, за старешину изабрали, да на њега, доцније, ако би турска војска одмах стигла, беду и кривицу баце, као на хајдука. Вук за свој интерес силећи се доказати да Карађорђе никако није био човек за врховног старешину и предводитеља, он нам и у „Правителствующем Совѣту" наком 32 године после изданија речене „Данице" опет оно исто, што је и у „Даници" о начину избора Карађорђевог за врховног старешину, рекао, пофторава, и на страни 12. вели: „као што је познато, Кара-Ђорђија су старјешине у Шумадији год. 1804. изабрале, за главног поглавара највише за то, да би на њега могли бацити кривицу ако би Турци на брзо земљом обладали".

Овако што написати и наштампати могао је Вук, само, по казивању оног Теодосија из Орашца, кога је Карађорђе, по даном му поводу од истог, у Пећанима убио; али се Вук никако ни видио није са реченим Теодосијем, дакле остаје да је он сам онако, као што је написао, по сопственим комбинацијама, смишљао.

За убити важност Карађорђеву, и за доказати да остале старешине нису Карађорђа признавале за свог заповедника и врховног поглавара, Вук у предупоменутој „Даници" његовој за годину 1828. каже: „А како гођ што су ове нахијске поглавице викале на Ђорђија, да је хајдук, тако су га и паше у Биограду држале само за харамбашу, и кад су се о миру и о другим народним пословима разговарали, нити су га звали, нити им је он ишао, него су понајвише ишли кнезови и знатнији кметови".

Из описа о животу Карађорђевом, и из описа о првоначалном устанку његовом противу Турака, види се, да је он био и добар и врстан ратар; види се, да је знао и трговати и био марвени трговац; види се, да ником на себе није дао насртати, и да су и Турци и Срби, који су имали страст наскакивања на другог, здраво од њега зазирали. Види се, да је уз немачки рат противу Турака, био вођа једне знамените чете војника, да је с овом знао управљати, и да је уз исти рат, и знамените услуге учинио, па још и никакве награде од двора аустријског, за све то, не тражио; види се, да је у време Мустај-пашино, кад су јаничари

из Видина на пашалук београдски нападати и пленити га почели, био, самим Хаџи-Мустај-пашом, одређен и постављен за буљукбашу над једном части српске војске; а напослетку, види се и то: да је умео, кад су га прилике натерале, бити и одличан хајдук. С оваким тек својствима, која су по већој части, код свију старешина онога времена, мање више оскудевала, могао је човек само такав, као што је био Карађорђе, устанак противу Турака отпочети, и цео народ на тај, за собом, са поуздањем, повући и приволети. И опет зато, види се, како дахије, први пут, шиљу своје Турке, са калуђером Матом, у Тополу Карађорђу на договор и уговарање о примирењу Срба; види се, како дахије шиљу свог другара Аганлију, да се са Карађорђем састане и договор о умирењу Срба закључи, и како овај (Аганлија) тај састанак у селу Дрлупи нахије београдске чини; види се, како исте дахије шиљу депутацију Карађорђу, састојећу се из дваестину Турака, и београдског митрополита Леонтија, у Хасан-пашину Паланку, да с њиме договор, ако буде могуће, о престанку буне, и о умирењу Срба учине. (Да су Турци ова три састанка за умирење Срба, с Карађорђем чинили, то је нама казивао, осим Јанићија, који је о томе и писао, види: Гласник Друштва Српске Словености свеску IV. стр. 75. — и Младен Миловановић и Вуле Илић у Бесарабији, и Петар Јокић, 1839. године овде у Београду).

Осим овог довде наведеног, кад је те исте 1804. године, Бећир-паша, из Босне, по ферману царском, на Врачар дошао, да Србе с Турцима београдским поравна и умири, да видимо шта Прота, Матија Ненадовић, у рукописима својима каже. (Шумадинка 1856., бр. 82. стр. 522).

«Дође везир на конак на Беле Воде, у Жарково; сутра дан спреми се Карађорђе и ми сви с њиме око 200 коњаника бољег од бољега све са оружјем. Коњаници около стоје, а ми са Карађорђем уђемо у чадор везиру на разговор. Катић толмачи — (заборавио сам казати: ону ноћ кад је везир на конак на Беле Воде дошао, сва четири дахије седнў на лађе и низ Дунав, без фамилија, побегну. Може бити да им је и везир поручио да бегају). Ту нам везир златна брда обећава, но најпосле Карађорђе рече: Фала ти, ч. пашо, ми знамо, да цар нама зулуме не чини и рад је нашем добру и миру, и тебе је послао да нас умириш, и да зулуме прекратиш; али дахије су ноћас низ воду побегле, они ће у Видину војску покупити, и опет на нас ударити, као што су и за Хаџи Мустај-пашино време чинили, док га веће и убише. Зато ти у кратко кажем, да четири дахије докле год нама у руке не дођу мртви или живи, никаква мира дотле нема, нити ти о миру говори, и с Богом! Везир, Бећир-паша, уплаши се и рече: Бег Ђорђе, отур! отур! и кажи ми кога имаш да пошљеш у Адакале, ја ћу послати на стрица Реџепова да их побије, и проч.»

Све оно више наведено, као и ово казивање проте Ненадовића, није ли противан доказ Вуковом казивању? И не види ли се јасно као бео дан, да су и други Турци с Карађорђем, осим Гушанац-Алије, договарали се и преговоре водили? Не види ли се и то, да и српске нахијске поглавице нису викале на Карађорђа, да је хајдук? А Турци јаничари, особито сад, нису само Карађорђа за хајдук-харамбашу, и за зла човека држали, него су они за такове све Србе држали, и тако их називали,

па Вук, ваљда је од њих (Турака) тако говорити о Карађорђу чуо, па је тако и сâм, Карађорђа карактерисао.

Ја сам већу част старешина и главних, и мањих познавао, и с њима којегде, и којекад, о догађајима онога времена разговарао се, и њине међусобне разговоре слушао; а нарочито, за тринаест година дана у Бесарабији будући с њима неразлучан, и ни од једног осим Јакова Ненадовића, и то у Забрежу, 23. септембра 1813., нисам чуо, да је Карађорђа који хајдуком назвао, а није ни могао ниједан то чинити, јер је већа част народних правих јунака, то име не само на себи носила, него се тиме и поносила.

Вук доказујући, да Карађорђе није од самог почетка устанка противу Турака, за врховног предводитеља учињен и признаван, осим „Данице“ и „Грађе за историју“ у књизи својој „Правителствующи Совѣтъ“ на страни 1. отпочео је то своје доказивање овако: „Кад један од прве руске господе запита српске посланике (проту Матију Ненадовића, Јована Протића и Петра Чардаклију) у Петербургу на свршетку године 1804., ко им је старјешина у Србији, Прото Ненадовић одговори, да немају никаквога једног старјешине, него да нахије имају своје старјешине, које се између себе договарају и саветују“. Па онда, баш као да је тако и у самом делу било, под бројем 1.) у примедби наводи: „Овако је мени казивао Прото у Лозници године 1807., и управо онда није могао друкчије ни одговорити, јер је“ следује „тако баш и било“. Кад је тако, као што Вук, више наведеним начином и у 1860. год., хоће да докаже да Карађорђе од самог почетка није био врховни поглавар нити су га остале старешине за таквог признавале, па за доказ тога наводи, да му је Прота Ненадовић, тако и тако, 1807. године у Лозници казивао, онда следује питање осим свега другог, зашто је Прота с договором и согласијем Јаковљевим и осталим, испод Шапца с оним писмима од петроварадинске ђенерал-команде, и митрополита Стратимировића, ишао тражити Карађорђа, да се на речена писма одговори? Ми мислимо, да је Прота с Јаковом и осталима, то чинио само у следству чистог признавања Карађорђа за врховног поглавара, општег српског устанка противу Турака предводитеља. А осим тога ево како прота Матија Ненадовић у рукописима својима о доласку и бићу његовом у Петербургу казује (Шумадинка 20. октобра 1856. бр. 106. стр. 639):

1.) „Из Москве дођемо у варош зовому „Клен“ на конак.Ваздан нас гонио ветар, и понешто падао снег и проч. Угреја се фуруна, и ми се огрејемо и почнемо вечерати, али што се тање може и јефтиније, и готово смо постили сви као пустињици и прави посници, зашто је готово нестало новаца. На вечер сетим се ја, да је сутра св. апостол Лука: Хај, хај, да сам ја сада у Србији, ја бих вечерао код мога пашанца Молера био, и у здравље ако хоћеш и окама вина изобила пио, и знам да ће они у наше здравље пити, но дајте овако озебли по један сатљик и ми да попијемо у здравље и њино и наше. Вели Чардаклија: Прођи се, човече, вина, видиш да кажеш да новаца готово нестало, а знаш ли куд си се занео и где си? Повика Јова Протић: Где смо, да смо, дај донесите; баш хоћемо по један попити, макар ја моју бунду продавао, да се до Петербурга довеземо, и онде ћемо казати да немамо новаца, па ако им образ подноси, нека у њиховој кући помремо од глади. — Доносу нам по сатљик вина, те ми у здравље *Врховног Вожда* [дакле,

Прота није само у Србији знао, него и у Русији зна да у Србији има „Врховни Вожд“] коменданта и свију Србаља, а све сваки из свога сатљика“.

2.) „И већ поиздалека угледамо високе куле св. Петрова Града, у ком знамо да је цар коме смо пошли. Тек наступисмо у сокак први, где се кола, саонице и проче различите дрвене ствари справљају, и изнова граде, али један на коњу у црвеном капуту рече нашем кочијашу: „стој!“ и он стаде, а онај завири у наше каруце и запита тко смо, и ми му одговоримо да смо руски поданици, а молдавски купци (јербо смо под таким именом од Јаша довде путовали, како нам је генерал-конзул рекао, и у пасош записао). Онај „хорошо“ по руски рече, и кочијашу нашем каза: Појди за мноју. И тако он пред нама а ми за њим те у трактир, зовоми „Нови Париз“, близу дворца, доведе нас. У вече, тога дана, дође нам један официр, не знам како му је име, поздрави нас срећним пришествијем и седе, и он распита тко смо, и имамо ли пашапорт. Ми му га покажемо, и он га прочита и задржа га при себи. После тога каза нам: Ми за вас имамо препоруку од генерал-конзула нашега из Јаша, и одавно на вас погледамо; будите спокојни и одморите се, и свагда се и сваком под овим именом: „молдавски купци“ казујте, и немојте у тим хаљинама излазити, јер овде има различитих људи који на свакога мотре, испитују и примећавају, а особито као на стране људе, а кад буде време, вас ће позвати где вас устребају; а што се препитанија тиче, вама ће овај домаћин све давати, и у свему вам на руку ићи. И тако овај официр оде, и наш пашапорт однесе. То је било лицем на св. Димитрија Мироточивог, т. ј. Октобра 26. дне 1804. године, у вече. Сутра преданимо, дође опет један чиновник око један сат ноћи у вече, и рече нам: Узмите бумашке (хартије, или писма) и појдите за за мноју. Ми узмемо прошеније и полномоћије са собом и пођемо за оним чиновником, но врло далеко, у један дворац, прођемо две собе и у трећу уђемо, где нас дочека министар иностраних дела, књаз Чарторијски. Ми му се поклонимо и поздравимо га како смо знали, а и он нас поздрави са срећним пришествијем и посади нас сву четворицу на столице, а и он сâм седе на канапе. — Ја, као што ме је и друштво одредило, са оно мало брадице, а зар и с тога што сам се баш у Србији родио, и понајбоље почетак српског востанија, а и садања опстојателства знам, устанем и оно на цара наше прошеније предам и опет седнем. Министар прошеније прими, па кад виде да је на императора, а он рече: Хорошо, ја ћу доложити Государју. Упита нас за имена и где се који родио, ја му одговорим, да сам се ја родио у селу Бранковини; Протић у Пожаревцу; Теодор Грујовић у Цесарији у Руми; Чардаклија, заборавио сам где каза да се родио, чини ми се тамо негде у Арнаутлуку, да је био у цесарској војној служби ритмајстер, и како се Србија против Турака побунила, да је све оставио, и браћи својој у Србију прешао. — Хорошо, хорошо, он рече, нам уже известно что Серби востали противу Турков, а как тепер ваш Вожд Георгиј Черни, [из овог упита књаза Чарторијског види се, да су сви из прве господе, Руси, још пре него што су депутати српски у Петербург дошли, већ знали: да је у Србији вожд „Георгиј Черни“ и да по томе никакву потребу имали нису питати, ни Проту ни његове другаре: ко им је старешина; само Вуку се то никако није хтело знати] и прочи војводи?“ и т. д.

3.) Даље, Прота преповеда: «Кад смо други пут к министру отишли, и кад сам му ја казивао како је Беһир-паша из Босне долазио на Врачар, да нас са Турцима београдским поравна и умири, и како ми сад према Турцима, у пашалуку београдском стојимо, упита нас исти министер: Па шта је Беһир Паша урадио? Је ли какав мир међу вама учинио? — И ја му на то одговорим, да ништа друго није могао учинити, до што су она четир дахије: Фочић Мемед, Кучук-Алија, Мула-Јусуф и Аганлија, на лађама низ Дунав побегли, за котором *наш Вожд* послал за њима војводу Миленка у Адакале, и погубил вја четири, и проч.»

Из ових протиних рукописа [овај под бројем 3.) није још наштампан] види се:

а.) Да су, Прота и његово друштво и у Русији, у вароши Клену, на девет дана пре него што су у Петербург приспели, напијали у здравље свом *Врховном Вожду*.

б.) Да по препоруци оног официра, који им је онај исти дан у вече, кад су и они у Петербург приспели, дошао, и пасош им узео, никуд нити су коме одлазили, нити се с ким састајали, а нарочито Прота, и Јова Протић; дакле: нити с каквим из прве руске господе, нити и с ким другим виђали се и разговарали било о чему му драго, осим министра иностраних дела, књаза Чарторијског, који није имао потребу питати «имате ли старешину»; јер је он, како су се Срби у Србији, противу Турака подигли, одмах и то, и ко је томе устанку предводитељ, знао.

в.) А кад су по доласку своме трећи дан, позвани били више упоменутом министру, будући да су Руси пре знали, него што су ови српски депутирци у Петербург дошли, да су се Срби у Србији противу Турака подигли, и ко им је предводитељ, то он (министер) никакву потребу није ни имао њих питати, «имате ли старешину», већ их је одмах упитао: «*как ваш вожд Георгиј Черни*».

г.) Да и сâм Прота, осим догађаја у вароши Клену, при вечери, у казивању свом, више упоменутом министру, шта је Беһир-паша урадио, како су оне четири дахије побегле, и како су и где потучени, називљући Карађорђа вождом, вели: «но наш *вожд* послал за њима војводу Миленка» и проч.

Вук, силећи се доказати, да Карађорђе од самог почетка устанка противу Турака, није био изабран за врховног поглавара, а нарочито: да није био за таковог припознат од оних Срба, који су од самог почетка, старешинама у народу постали, без да их је ко за такове поставио, па све једнако у својим списима, о догађајима онога времена у Србији, једно те једно повторавајући, у «Даници» својој за годину 1828. на страни 217-ој и 218-ој вели: «А од осталих нахијских поглавица најстрашнији су били за Ђорђија, Јанко Катић и Јаков Ненадовић: Јанко својом памећу и јунаштвом; Јаков пак (који није ни био на избору Ђорђијину) [није био ни Катић, па нису били ни млоги други, ако и то спада у узрок непризнавања] именом свога покојнога брата и нахијом ваљевском, која је између највећих у Србији, а уз то се још особито био понио и посилио, што је прву цебану и прве топове из Њемачке добио, и што је Шабац освојио. Ова су му двојица у свакој прилици показивала, не само да он није већи од њих, него да није ни као они» и проч. Осим других прилика, у којима ће се видети да је Катић Карађорђа не само уважавао и признавао га за врховног заповедника, тешке

и велике труде с њим делио и у тима га повино потпомагао, ми ћемо из Протиних рукописа навести овде један догађај, који ће јамачно довољним доказом бити де Катић не само није за Карађорђа страшан био, него да га је и волио, почитовао и бринуо се: да се Карађорђу што не догоди, чиме би се његово значење, и његова важност, ма и најмање пореметила.

Прота преповеда: „Јоште и о овом, децо, да вам кажем: Кад сам дошао из Русије, око наших ускршњих поста, пише ми Јанко Катић да су сви момци одустали Карађорђа, и да је овај сам остао, но брже да у Рогачу дођем да идемо у Тополу, да видимо шта је било. — Ја за дан у Рогачу дођем, сутра одемо у Тополу с наших по 5 момака. Дођемо кући Карађорђевој, ту никога кроме кућевних слугу и госпође Јелене. Питамо где је *Господар;* отишао у Крћевац (ово је место где је он себи њиве и ливаде крчио); а где су му момци? Каже: ту ономад у јутру спремише сви коње, дођоше и рекоше: „С Богом остај, *Господару,* ми одосмо нашим кућама, не можемо бадава тебе служити, а кад на војску пођеш, ми смо с тобом готови". Мало постоја, дође и Карађорђе сâм на дорату коњу, са његовим сејизом Симом, и оно исто и он нам каза што и г-ђа Јелена, кад смо га упитали, али је љутит као змија, и мало говораше. Ми одмах пошљемо за буљукбашу Петра Јокића, за буљукбашу Милована Гарашанина, за Антонија Пљакића из Каменице, и препоручимо им: да они покупе све момке и у Тополу да дођу. Овде причекамо неколико дана док су се момци збрали. Дође Милован Гарашанин, Марко из Јагњила, Урош из Жабара, Петар је мало попре дошао, и тако сви око 40 момака искупише се. Карађорђу ни један не иде нити их он прима. Ми упарадимо све момке и упитамо их зашто су оставили *Господара* сама, и зашто нама најпре нису казали да они не ће више код њега да булу, па би ми од сваке нахије, од нас по 5 момака наших дали, да код њега буду, јербо је и грехота и срамота да нам *Вожд* сâм без момака буде, *и ви сте тим поступком, не само њему, но свима нама и народу, као неки неверлук учинили,* и ко се у вас од сад поуздати може, и т. д. Они (т. ј. момци): Истина је да смо ружно учинили, требало је да смо и вама јавили, или бар почекали до скупштине; али ми њега нисмо оставили што не ћемо код њега да будемо, већ не можемо без плате. Ми сваки дан трчимо тамо амо разносећи његове заповести и вилајетске уредбе, коње потрсмо, рухо подерасмо, а код кућа наших домаћи послови пропадају, а ми се не одричемо, и готови смо свакад, кад год се на војску пође с њим ићи (с Господаром) и т. д. Но ако хоћете нам определити штогод плате ми ћемо остати служити и верни му бити, као и пре. — Оду они (момци) на своје квартиље, а ми одемо *господару Ђорђу.* Он једно љутит, а друго му је жао скоро да сузе пусти, кажемо ми да се момци кају што нама пре јавили нису да ће да те оставе, и због чега, и да сад моле да им се што ајлука определи, а богме, *Господару,* и не могу без плате, макар колигогод, служити. Он, на то, рече нам: Идите, те како знате тако и уредите. — Ми се онда договоримо да им обрекнемо на месец по 60 гроша, а то је онда чинило готово 7 дуката. Искупимо сад опет све момке, и кажемо им да им таку плату опредељујемо, и да од нас гледају, па који хоће нек остане, а који не ће нека сад иде кући да знамо, и да ми, из других нахија, на место таковых, друге момке пошљемо. На то сви при-

стану, благодаре и обрекну се и у напредак код њега у служби остати. Ми кажемо да то није у његовој само служби бити, *но то је служба целога нашега народа, јербо је Ђорђе свију нас врховни вожд, а ви њега чувате као један аманет народни*, и који од сад не буде у највећој опасности са њим, веће од њега одустане, *тај ће се звати издајица народни*, и ми ћемо онога, који би га издао у чем, изнаћи и ухватити, пак не само њега и његову целу фамилију, него и од тетке му дете на ватри спржити (врло строго), који то кабули нека остане у паради, који не кабули нека изиђе из параде, и нека слободно иде кући, а наша ће брига бити, Карађорђу момке набавити. Они сви у један глас рекоше: Ми кабулимо, и сви остајемо код њега, само да нам ајлук, који обрекосте дајете, да можемо куповати коње и одело и т. д. — Ми одемо сад Карађорђу, и кажемо му све, он седи у авлији, ми доведемо све момке, и који к руци, који чему, говорећи: Опрости нам, Господару, ми смо погрешили, ево се кајемо, и пред ова два господара заклели смо се, заклињемо се опет и теби да ћемо ти бити до смрти верни. Њему се завртише сузе и рече: Ајте, ајте свак на своје место, и шта је било, било, да је просто, нити треба да је о томе спомена, само од сад који год тене од мене да изиђе, нека ми напред јави и т. д. Со тим се посао сврши, он, мене и Катића добро угости, и ми сутра дан у Рогачу на конак Катићу, пак отале, други дан, у Бранковину».

О овом и оваком догађају казивао је и покојни Петар Јокић, г. Милану Милићевићу.

Што се пак тиче односења Јаковљевог према Карађорђу ми смо с Протиним рукописима већ једну прилику показали са писмима, која је Прота, испод Шабца понео, и с њима пошао да Карађорђа нађе и да на иста с договором и согласијем, одговори, чиме је Јаков као што смо и тамо казали, согласан будући, да Прота с реченим писмама оде Карађорђу, фактично, од самог почетка за врховног поглавара, Карађорђа признао. Осим ове прилике, ми ћемо скоро још једну показати, у којој ће се видити како Јаков, на позив Карађорђев од Шапца, долази на Врачар, и по налогу, довлачи са собом и топ. [При овој прилици може Вук, или ко други њему подобан, рећи: па и Карађорђе је другим старешинама, кад га је који позивао, с војском одлазио, и да по томе, не може се из тога извести следство, да је Јаков Карађорђа за старијег и властнијег од себе признао тим, што је на позив његов, на Врачар дошао! И ми знамо да је Карађорђе на позиве, другим старешинама, кад је где потреба била у помоћ одлазио, али, ако је он то по потреби општој и чинио, није никад тамо ишао куд су га позивали, да испуњава налоге позиватеља, и да њих слуша, већ да им заповеда, и да они њега слушају; а Јаков, на позив Карађорђев дошао је на Врачар под налоге истога, и оваква је разлика, не само између Јакова и Карађорђа, него и између Карађорђа и свију других, подобних Јакову, од самог почетка устанка, постојала, као што ће се то и из општег описа догађајева онога времена, увидити.] Да се Јаков вркочио и поносио, и да је у себи мислио, па можда још, по некоме и ту своју мисао и саопштавао: «За што да је Карађорђе врховни господар?» у томе смо и ми согласни са Вуком, али ми не можемо све оно придати Јакову у заслугу, што му Вук придаје говорећи: «а уз то се још особито био понио и посилио, што

је прву џебану и прве топове из Њемачке добио, и што је Шабац освојио». — «Даница» за 1828. годину стр. 218., и «Правителствующи Совѣтъ Сербскій» 1860. г., стр. 13. — Што се тиче прве предаје Шапца, то допуштамо да се Јакову у заслугу припише, као што ће он такових заслуга и више имати; али што се набављања џебане тиче, она никако се не може назвати ни прва, нити се у заслугу Јакову приписати; јер прву џебану морао је онај набавити, који је први и устанак противу Турака отпочео, а то је био Карађорђе. Кад је Прота, за устанак ваљевске нахије, први пут из Замуна нешто мало џебане пренео, онда је Карађорђе већ до Сибнице, у нахији београдској, са устанком допро био, и не само хан сибнички, који му је шести или седми био, освојио, и у њему ханџије јаничаре потукао, него и Кучук-Алијине Турке ту дочекао, 16 њих на месту оборио, и 19 заробио. И тако, ако има заслуге и у том, који је прву џебану набавио, то је такова заслуга Карађорђева. За топове, Вук, у предупоменутој «Даници» његовој на стр. 176. вели: «Видећи Јаков, да му се Турци не даду близу граду прикучити, а издалека не могући им ништа из пушака учинити, он стане по Сријему својим и свога брата познаницима и пријатељима наручивати, не би ли му како добавили који топ макар пошто било: и тако он први добави у Србији топ (који је истина био преплаћен)» и т. д. — Из овог казивања Вуковог види се, као да је Јаков добивене топове наручивао да му се, пошто били да били, набаве, и да их је он преплатио, као што се и све друго преплаћивало што се је крадом набављало, а прота Матија, Јаковљев синовац, у рукописима својима каже: «Стефан Живковић доносио нам је џебану с процентом на сто тридесет, али џаба! Док неки Димитрије Пуљевић, и он поче нам доносити по нешто џебане, и оде у Нови Сад, и покојни владика Јовановић новосадски пошље нам један од цркве гвоздени топ подуљи од по фата [оваквих топова при црквама нема, него је градски, и блажене памети, владика Јовановић, морао га је из града варадинског некако испод руке набавити] кога је Пуљевић крадом у Варадину дао оправити и кару и све као најбољи топ уредити, па онда топ и ђулета, и топџију некога Мату Немца, на Кленку, кра̂дом, ноћу претури, и т. д. Владика Јовановић даде Пуљевићу и други онолики топић, те га Пуљевић у Варадину оправи». [И овај други топ послан је преко Кленка Србима]. Из овог Протиног, као дејствителног фактора и очевидца, казивања, не види се, ни да су ови топови по наруџбини Јаковљевој, њему донешени и предани, ни да их је он платио, и преплатио; већ да их је, блаженопочивши владика Јовановић, одушевљен љубављу к роду, а видећи његову муку и невољу, сопственим трудом и трошком набавио и оправио, и са амуницијом снабдео, и не Јакову, већ свему народу српском, на одбрану и помоћ послао. Реченом, незаборављеном родољубу, владики Јовановићу све једно је било, где му драго ове топове предати, само да дођу Србима у руке, па дакле он је њих могао послати и на Дубравицу, или на Петку, да дођу Миленку у руке, а не Јакову, али оваке ствари за онда, најлакше је и најмогућније било предати на Кленку, и зато су само Јакову, који је у исто време Шабац у опсади држао, дошли у руке, те је он с њима, као главни старешина у оним крајевима, управљао. Може ли се, и добитак ових топова на овај начин, у заслугу Јакову приписати? А је ли се он овим, праведно и умесно понети, и осилити могао?

По Вуковом знању и казивању, ми остављамо другима нека о истинитости казивања његова прорасуде; а ми ћемо овде да наведемо још један случај, и то по казивању Вука, из кога ће се увидети одношење Јаковљево према Карађорђу. Између осталих харамбаша и њихових чета, које су устанку српском противу Турака, особито одмах у самом почетку, млого допранеле, био је у шабачкој нахији у Церу, у Јадру и у Рађевини неки Ђорђе Ћурчија, кога су и харамбашом Ћуртом звали. Ми ћемо у историји општих догађаја, на своме месту, имати о овоме Ћурти пространију реч. Овај харамбаша Ћурто, као харамбаша навикнут самовољију, самовласти и пустошности, чинио је по шабачкој нахији и по Подрињу у време дејствовања Јаковљевог у тим крајевима, млога иступлења тако, да је он с његовим четницима и сувише несносан, за циљ опште ствари постао, што је и принудило Јакова, и то баш у оно време, кад нам Вук каже да је у Јаковљевом логору на Врачару лупао добош да се иде на Карађорђа, овом (Карађорђу) Ћурту за све оптужио, и добио од њега допуштење да иде с војском да га убије, и онај крај да уреди и умири. Да је добош лупао у Јаковљеву логору на Врачару, то нам Вук у „Правит. Совѣту" на страни 12-ој каже; а да је Ћурту на Врачару оптужио и добио допуштење да га убије, то је у „Даници" 1828. године, на стр, 205. казао. — Што је требало Јакову оптуживати Ћурту Карађорђу, и искати од њега допуштење да га убије, кад је Јаков био најстрашнији за Карађорђа, кад је он у свакој прилици Карађорђу показивао, да он не само није од њега бољи, него да није ни као што је је он, као што нам тако Вук у „Даници" за 1828. годину, на 217, и 218. страни каже: и да му, онамо горе преко Колубаре, не прелази као господар и врховни поглавар.

После свију довде наведених доказа, да је Карађорђе од самог почетка устанка његовог противу Турака, врховни вожд био, и за таковог од свију других старешина признаван, изузимајући по неке сукобе, који су се могли догађати, и које он није хтео преким путем себи с пута уклањати, као што не би ни самог Теодосија убио, да онај први није своју пушку потегао и окресао, ми остављамо другима да казивање Вуково између себе ратифицирају, ако га за добро и право нађу, а ми за нас остајемо у том да су млоги његови наводи у „Даницама", „Грађи за историју", и у књизи његовој „Правителствующи Совѣтъ Сербскій" совршено неистинити, и ни мало не доликујући човеку, кога именују: „Нестором".

КЊИГА III.

Ми смо Карађорђа, у предидућој књиги овог преповедања, 1. марта оставили у Врбици, где је он збирао војску, којој је јошт под Рудником издао налог, да за овај дан има бити у Врбици сабрана. Јошт се сва војска није овде ни сабрала била, али наједанпут зачује се нека тутњава, вриска и рзање коњско. Страже, које су око логора збирајуће се војске нарећене биле, узму то на ум, и у то угледају од села Орашца, друмом идућу неку војску, о чему одмах даду знати и Карађорђу, и он, кад на дурбин погледа, види да су то Турци, све сам коњаник, и да их пет до шест стотина у гомили има. Турци, како страже српске угледају, а они нагрну на њих, но и Срби изиђу Турцима на сусрет, и ту се отвори бој, који је за један само сат трајао; јербо се време дана примицало ноћи, а ова је заишавшим Турцима у дубоке гајеве и шуме, и без чета српских, страх задавала. Карађорђе је држећи, да је сад Кучук-Алија, по незнању да је Рудник пао, са овом војском пошао у Рудник, у помоћ брату свом Сали-аги, јошт при овом првом боју, повукао се с неколико стотина војника под саму планину Венчац, да Турке, кад се к Руднику упуте, ту дочека; но у исто време он је и друго расположеније учинио, а то је: ако Турци и у Врбици на конаку заостану, да се и ту на њих ноћу нападне. Кучук-Алија дознао је да је Рудник пао, и шта се са братом његовим, и са осталим Турцима догодило. Он није смео сад ни у Врбици заноћити; већ мало поодморивши се, предузме пут ка Крагујевцу[1]).

Војска се Карађорђу све више прикупљала, и ова, кад опази да Кучук-Алија полази, устопце је за њим пристала, и терала га, да га пристигне, и да га смете, но он је видећи шта се с његовом војском догодити може, бегом у Крагујевац умакао. Карађорђе је одмах наредио те су се друмови засекли, и заседе око Крагујевца поставиле, да не би Турци никуд из Крагујевца излазити могли, а и сам је, са једно 1000 војника, отишао у нахију београдску, и к самом Београду, с намером да и из београдске нахије јошт војске прикупи, и да јошт тврђе наредбе учини, да Турци, београђани, другови Кучукови, не би могли њему, који је сад у внутрености Србије, помоћ шиљати; како ће он доцније, кад се одовуд поврати, безбрижније на њега напасти и сатрти га. Карађорђе је 4. марта са својом војском изишао на Врачар; и Турци, како Карађорђа из Београда угледају на Врачару, одмах и они с војском изиђу њему на сусрет. Но он није био у намери сад са београдским Турцима бити се, али кад они на њега насрнуше, онда је и он принуђен био одапирати се. Бој је овај трајао три сата. У овом се боју ранило неколико Срба, а Турака је на бојишту мртвих остало, и међу њима погинуо је и неки Асан-ага, кабадахија јаничарски бивши негда муселимом крагујевачким, којега је Гаврило Ђурић из Тополе, момак Карађорђев, убио, главу му одсекао, оружје његово, и сребрне кесе фишеклије задобио, и све скупа Карађорђу на поклон донео. (Пиштољи овога Асан-аге, као и златом окована сабља Алила Џавића, кога је на бегању од Рудника к Чачку, Јован Ризнић из села Бање, убио, чували су се у фамилији Карађорђевој као каква знаменитост). После овога боја на Врачару, и тај исти дан, Карађорђе се повуче у село Кумодраж, један сат од Београда удаљено, и ту је 5. и 6. марта, док је са Јанком Катићем, Васом Чарапићем и Ђорђем Гузоњом, из села Жељезника, Милојем Петровићем, из села Трнаве, и Ранком, из села Остружнице, наредбе учинио,

како ће се Београд чувати, и Турцима препјатствовати да из Београда никуд излазити не могу. Почем и ове наредбе сврши 7. марта, из Кумодража, са свом својом војском крене се Карађорђе за у Крагујевац, узевши са собом и кнеза Вићентија, из села Кораћице, са његовом четом, и поручивши Ђуши Вуличевићу у село Азању, да пола своје војске остави чувати Смедерево, а с другом половином да за њим ка Крагујевцу похита. Марта 10. пред вече, већ је Карађорђе био пред Крагујевцом, но не само Кучук-Алију с његовом војском, већ и никаква Турчина у Крагујевцу не затече; сви су они из Крагујевца у Јагодину одбегли били. Срби, који су Карађорђем наређени били да на Крагујевац, откад је у њега Кучук-Алија ушао, пазе, нису пропустили ни у овом случају без шићара остати. Они су се гнали за Турцима до близу Јагодине, и прилично су их десетковали у главама и у имању, које су крагујевачки Турци, са собом повукли.

Кучук-Алија из два се узрока у Јагодину повукао: прво, што се у Јагодини више његове сорте Турака налазило, и што су се они тамо прилично утврдили били; и друго: што је у намери имао тражити помоћи себи и својим другарима, па је мислио, из Јагодине као згоднијег места за тај посао, разаслати своје људе, по нишком, лесковачком и другим околним пашалуцима, да накупи Арнаута, који су и онако свакад скитнице, нерадници и бескућници били, и од града до града тумарали, и прескићивали се, тражећи хлеба без мотике; и будући да се у ово време, у више означеним местима налазио и неки по имену „Гушанц-Алија“ одметник, са једно седам до осам стотина својих четника, и који су се сви скупа „крџалијама“ звали, међу којима се сваке сорте људи, па и самих урумелинских хришћана, налазило: то је Кучук-Алија и због овога у Јагодину отишао; јер како је у њу ушао, одмах је постарао се овога Гушанц-Алију наћи, себи га дозвати и с њим се угодити.

Марта 12. док је ова војска, која је по наредби имала ка Крагујевцу прикупити се, дошла, Карађорђе се к Јагодини крене. Но како је разумео да је Кучук-Алија 250 Арнаута у Баточину послао, да му ови друм београдски слободан од нападаја чета српских обдржавају, то је он, идући к Јагодини до једно 600 људи од своје главне војске одвојио, и на Баточину послао, да оне Арнауте прво разбију и растерају; али како су се они тамо по хановима и у џамији утврдили били, то и Срби ништа им друго за сад учинити нису могли него их само опседну, да се из места никуд маћи не могу. Тога истога дана, т.ј. 12. марта, Карађорђе је са својом војском приспео у село Штипље лежеће под планином зовомом Црни Врх. Он одавде одмах позове све у јагодинској нахији, по Левчу и Темнићу, подигнувше се Србе са њиховим старешинама да се к Јагодини приближе, да на Ђурђево Брдо сакупе се, и њему у Штипље на договор дођу. Карађорђе јошт пре него што је на Јагодину ударио, како је смислио освојити је, и Кучук-Алију победити и разбити га, побојао се да му у то време не измакне, и друмом београдским преко Багрдана и Баточине, у Београд не утече, па је и за овај случај, пре него што је на саму Јагодину ударио, одредио са 1000 људи Теодосија Филиповића, из села Кнића, кнеза од нахије крагујевачке, који је и код Турака таковим био, да к Багрдану иде, да у планини Липару, кроз коју је и друм, заседне и да тако и оне на Баточини потпомогне. Теодосије по овој наредби оде к Багрдану, али не учини онако као што је наређено, и као што му је Карађорђе заповедио. Он само постави нешто мало страже у Багрдану, и у планини Липару, а сам се са осталом војском, некуд на страну измакне и склони, због чега се и једна велика штета, у овом предузећу Карађорђевом, Србима догодила, коју је Карађорђе мало доцније надокнадио и осветио, и за коју би и сам Теодосије главом платио, да се није за онда сакрио.[1]

Кучук-Алија дознавши, да је Карађорђева војска његове Арнауте у Баточини опсела, и да могу јошт сви и изгинути, одреди двојицу од својих доглавника, по имену Пећанина Хусеин-Ганића, и Климентића Јусуфа са 500 коњаника, да иду Србе око Баточине растерати, и Арнауте ослободити, па онда са свима да се опет у Јагодину поврате, да ту сви скупа Карађорђа дочекају, и својски му се одапру. Ова обојица, по вољи и наредби свога господара, спреме се и пођу, и како нигде у путу свом препоне нису имали, будући да кнез Теодосије Филиповић није хтео по налогу Карађорђевом, као што је мало више о том говорено, поступити, сусревши на овом путу неколико Срба, који су храну за војску Карађорђеву носили, исеку, и у Баточину продеру. Како глас овакав о проласку више поменуте двојице к Баточини, и о поступку Теодосијевом Карађорђу дође, одмах он сву своју војску крене, па и сам к Баточини похита, те готово у једно исто време, и она двојица и Карађорђе у Баточину приспеду. — Ова двојица како дођу а они одмах Србе растерају, и опкољене Арнауте из опсаде ослободе; а Карађорђа, који се с војском својом, све преко гајева и густих шума к Баточини примицао, нити су више поменута двојица нити њини Турци опазили, и тако знајући он да се ови Турци сад више у Баточини задржавати не ће, него да ће се одавде сви у Јагодину повратити, нареди прво неколико стотина војника пешака те ови друмом јагодинским у шумама, с једне и с друге стране заседну, а сам са 300 коњаника, и 4—500 пешака, Турцима се изненада појави. Турци видећи Карађорђа са овако мало војске, и држећи да више и нема, намисле преодолети јој, и у Јагодину продрети, куда су већ свакојако и спремни били поћи. Кад су Турци из Баточине излазити, и за у Јагодину полазити почели, а Карађорђе се мало поизмакне, у виду поплашености и ретераде. Турци ово измицање Карађорђево приме за готов новац, па онда слободно сви из Баточине изиђу,

и друмом к Јагодини упуте се; но кад опазе да је друм јако убијен и углађен, а они онда умесно закључивши, да је друм овако убити и угладити морао српски пешак, који је напред отишао да их где у планини дочека, поврате се с друма, а предузму пут странпутицама, које је Србима јошт много боље добродошло било, него да су Турци правим друмом ишли. Како дакле Турци у странпутице заиђу, Карађорђе се за њима напусти, и почне их тући. На глас пуцњаве пушака сад и они, који су на заседе отишли, брже боље к својима притеку, те тако слошки Турке исакате и потуку, да су оне две поглавице Кучук-Алијине једва с две стотине живих, у Јагодину умакли. Четири стотине Турака ту је погинуло, и многостручни се шићар, заједно са једним у добром стању хатом, кога су војници Карађорђу поклонили, задобио.

Кад је Карађорђе поручио левачким и темнићским старешинама, да се приуготове, и са својим четама Јагодини се, на Ђурђево Брдо, примакну, па и њему на договор у Штипље дођу, онда је и Милана Обреновића, старешину рудничког, са четама исте нахије, и Младена Миловановића, кога је јошт испод Крагујевца, у Гружу и Лепеницу послао да што више војске збере, позвао, те су и ови, док је он на Баточини посао свршио, на уречено место приспели. Сад Карађорђе почне располагати како да се на Јагодину удари, и у том смотренију налоге старешинама отпочне издавати. Он наложи Милану и Младену да њих двојица, са својом војском 17. марта у јутру рано покажу се на Црвеном Брду, које за једну четврт сата од Јагодине одстоји, и с кога се Јагодина врло добро, као и оно из Јагодине, види; а он сам са 1200 својих војника пређе на левачку страну, да од ове, собом предводећи левчане и темнићане, на Јагодину удари. Кад је Карађорђе овај налог Милану и Младену издао, он је у памети имао план, да се ова двојица најпре на Црвеном Брду покажу, како би их

Турци из Јагодине угледали, па и помисливши да је то сва српска војска која је на Јагодину дошла, полакомили се сви из Јагодине изићи, и на ове најпре ударити, а он онда да на Турке с леђа нападне, како ће у један мах, између две ватре склопљени и побеђени бити. Ову, и овакву намеру, Карађорђе је и оној двојици: Милану и Младену, и старешинама левачким и темнићским саопштио. Марта дакле 17. пре зоре, Карађорђе је са стране Левча, са свом војском готов и приправан био на Јагодину ударити, и само је ишчекивао да се Милан и Младен на Црвеном Брду покажу, и да Турке на њих, из Јагодине изишавше, угледа. Но на његову жалост, на жалост једног срећног за општу ствар изласка, који се овде имао појавити, она двојица на уречено време, на Црвено Брдо задрже се изићи; а Карађорђе не могући противустати и одолети наглости и нестрпљењу своје војске, принуђен буде сам са левчанима и темнићанима, који досад јошт нигде на повећој ватри нису били, на Јагодину ударити. Излазак овог нападања несрећан је био. Срби ударивши на Јагодину, у првој ватри уђу с једног краја у варош, и неко десетак турских кућа запале, но Турци ни с које друге стране незбуњени, прикупе све своје силе, и очајателно на Карађорђа, и његову војску, насрну. Карађорђе буде побеђен, и његова се војска преда бегству, преко 150 Срба ту погине; млоги се изране, и 20 живих Турцима у ропство западне, па почем се сва ова несрећа са Карађорђем наврши, онда се топрв Милан и Младен на уреченом месту појаве, које им је за 4 сата раније учинити ваљало; но Турци и њима дужни не остану. Како се дакле ови појаве, а Турци као победитељи Карађорђа и на ове ударе, те и њих са великом штетом растерају, и растроје тако, да је Карађорђе, и то као он човек, велику муку и труд имао, док је и једне и друге наново сакупио, ослободио, охрабрио, и у првашњи ред и одушевљење довео. Између оних 20 Срба које су Турци заробили налазио се

и Петар Кара, из Трешњевице, и хајдук Милован, из Плане. Све је њих Кучук-Алија отпустио, но не из сажалења и човекољубија, но што је држао да ће са отпуштањем овако знаменитих људи, моћи успети у усмирењу и у утишанију народном, као што је и њима налог дао, да иду па да саветују народ, да се мане хајдучког посла, и ратовања противу Турака, јер противу силе њине ништа учинити не ће моћи, као што су се и сад на Јагодини и сами уверили.

Турци премда су овде победитељи били, и то само зато, што Милан и Младен нису испунили налог и наредбу Карађорђеву, опет зато Кучук-Алија, знајући да су дахије, другари његови, отпадници царски, а к томе и угњетатељи раје, па да и сам цар на њих навојштити може, осим што се раја у свему пашалуку већ узбунила, и на њих подигла, и што се то једним махом, као што је овде на Јагодини испало, не може ни примирити, ни уталожити, није се смео у Јагодини, ни по овако одржаној победи, задржавати. Он дакле, при свему овом срећном садањем успеху његовом, науми к својима у Београд поћи, као што је мало више речено; али сад је тешко било изабрати пут, којим ће до Београда безопасно или барем безопасније проћи. Два су му пута предстојала, један друм велики, од Јагодине преко Баграна, Баточине, и готово целе смедеревске нахије к Београду, а други је: преко Црнога Врха, Крагујевца и даље преко београдске нахије. Он није се смео наканити првим поћи, јер се бојао, већ понамештаних заседа, али је издао глас, као да ће тим, т.ј. великим друмом, за у Београд повратити се, не би ли тако преварио Србе, да му олакшају оним друмом провући се. 19. марта, крене се и он са својима и са Гушанц-Алијом и његовим крџалијама у Београд, оставивши у Јагодини до 400 Турака и утврђени шарампов.

Карађорђе, који је до тога поласка Кучуковог из Јагодине, већ био прикупио своју војску, а нарочито ње-

гове јасеничане, стајао је на Црноме Врху, и бдително с врха ове планине мотрио је на движенија турска из Јагодине. Како је дакле опазио да се Кучук-Алија, и на коју страну кренуо, а он одмах једног скоротечу с писмом Јанку Катићу, и Васи Чарапићу пошље, и јавивши им да се Кучук-Алија из Јагодине за Београд, и којим путем кренуо, препоручи: да са обе стране Авале заседе нареде, па на коју удари, она и да га дочека.Ови су обојица у потпуној мери испунили налог Карађорђев.

Кучук-Алија, премда је и сад са собом, од накупљених Арнаута и крџалија у Јагодини много више војске имао, него кад је у Јагодину дошао, опет зато, како му ни у Јагодини за стојање више није било, тако исто и у овом путу и поласку за Београд, није му за разлагање и протезање било; јер је он мислио, кад Срби овако раде и успевају сад, а шта ће и како ће радити ако их сам цар подстакне и потпомогне, и кад гора озелени, и већма се згусне, па је пошавши из Јагодине, све готово у трк терао, да што пре у Београд умакне, и тако је терајући, за један дан, 18 сати претрчао, и у Ропочево, село београдске нахије, на конак стигао. Карађорђе, наредивши, да се на Јагодину добро пази, није Кучука сама оставио путовати; он је, са једно 200 коњаника и до 300 најодабранијих брзоходаца пешака, устопце за Кучуком напустио се. Пешаци му нису могли сви стићи где је и како је требало, а с коњаницима он је стигао Кучук-Алију, за једно два сата доцније, него што је и сам Кучук у више упоменуто село дошао. Турци, како су у речено село дошли, будући да је и оно већ готово сасвим пусто било, уморни и гладни будући, расположе се по брду више села, наложе ватре, и зачну пећи и кувати месо од покланих сад успут српских оваца и говеда. Већ је два сата ноћи било, кад је и Карађорђе стигао, чему се Турци никако надали нису. Ноћ је истина била мрачна, али сијање турских ватри, помогло је Карађорђу добро разгледати овај логор турски, које кад је учинио,

а он онда заповеди свим својим коњаницима да коње у шуми повежу, а сами, с дугим пушкама и са оно пешака, што је уз њих приспело, да за њим пођу. Он је примакавши се Турцима на најближи пушкомет, и наредивши кад ће се и с које стране ударити, без сваког оклевања на Турке напао. Жестока ватра, која се сад наједанпут из српских пушака просула, оборила је 40 Турака. Изненађени овим неочекиваним нападајем, збуне се Турци и брже боље, који нису онесвешћени били, дочепају се својих коња, и к Београду нагну бегати. Но Карађорђе није ни одавде Кучука на миру оставио бегати. Он је за њим одавде устопце трчао, да га под Авалом пристигне, куд је држао да ће ударити, на заседе наићи, па и он одовуд да на њега с леђа нападне, и тако му се, за догађај на Јагодини освети. Но Кучук, 20. марта, у један сат дана, изјутра осванувши на домак Авале, и сам се побоји под Авалом каквих заседа, па обрне странпутицама на село Лештане, и тако повуче се и изиђе на Врачар; али ни тим путем није прошао недесеткован. Катић и Васа, угледавши са Авале куд је с пута Кучук врднуо, напусте се за њим с једном добром четом, те док Кучук на Врачар проградио, једно 70 Турака и 20 њихових коња потуку. У ово исто време пристигао је и Карађорђе, но нити он, нити они први нису се за Турцима на Врачар упустили, већ се Карађорђе, разгледавши све заседе, које су око Београда поиспостављане биле, и притврдивши их још боље повуче се са својом војском уза Саву, у села: Остружницу и Пећане.

Положеније Карађорђево врло је и неописано тешко било. Предпријатије његово огромно је, а средства за то врло су слаба, или правије рећи, никаква била. Народ, крајње ограбљен, и преко сваке мере угњетен, сиротан, го, бос, а при том и по већој части слабо наоружан. Неизвесност пак за будућност из једног оваквог предузећа жестоко је давила, и с великим страхом све заузимала. Сваки је Србин за себе хране, за колико му је

дана заказано, од своје куће у торби понети морао, а никад особито сад у почетку није могло бити известно за колико ће се који дана, управо на војсци бавити и да ли ће му измена дотле доћи, док му и понешена од куће храна може дотрајати. Дакле, доста је и доста пута ове т.ј. хране нестајало, па су у таковом случају војници, нашавши где чије свиње у планини, а такових је свагда по шумама налазило се, убијали, и месом њиховим неосољеним, јер није било ни соли а камо ли хлеба, куваним или печеним хранили се; или гљиве по кладама збирали, или, кад је већ и пролеће наступати почело, коприве и друго пољско зеље, неосољено кували, и тиме малаксавшу утробу загревали, и глад замамљивали. А колико је дана и ноћи зло обучен и обувен, и свакојако изнурен Србин, на зими, мразу и киши, ничим животним непоткрепљен, престојати морао на стражи у заседи и шанчевима, на којима осим свега предишчисленог, и сама му је смрт очајном његовом животу грозила. Колико је и колико пута, за слободу и отаџбину своју Србин, под ведрим небом, изложен свим несрећама и стравама, које на смртног човека наићи могу, морао дању и ноћу престајати, наслоњен на грм или кладу, да се сна жељеног дохвати, и преослабљену снагу своју мало поткрепи, где га је доста, и доста пута рука непријатељска затицала, и на веки успавала. Свој овој и пређашњој и садашњој тешкој и претешкој злопатњи народној, Карађорђе је очевидац био; она је и душу и срце његово тиштала, он је горко уздисао, у промислу свевидећег помоћи тражио и није очајавао. Из до сад описаног јасно се види, да је он устанак против Турака отпочео; да је и друге млоге, од познатих себи у народу људи, на овај и усмено склонио и писмено позвао, и да су у неким местима по чувењу, да се Карађорђе противу Турака подигао и сами људи противу својих душмана дизати се отпочињали, као што је по признању проте Матије Ненадовића, случај у ваљевској нахији био; и да је он (Карађорђе) непреодо-

лимо трудио се, и живот свој без престанка, свима опасностима излагао; но при свему томе, што се то све јасно, не само до сад увидило, него што ће се то исто и од сад у напредак увиђати, опет зато није он могао ни све умове ни духове уједно слити, и са својим мислима и осећањима сродити. Видили смо шта је Теодосије Филиповић, кнез од нахије крагујевачке, код Багрдана и планине Липара учинио. Видили смо како су Милан Обреновић и Младен Миловановић задоцнили на Црвено Брдо, код Јагодине изићи. Поступци ови, како оног првог, тако и ове последње двојице, не само што по општу ствар и намеру Карађорђеву у оном, њему за поспешност извесном моменту нису нужно одговорили, него су и подозрителни, и казни достојни учинили се, јер су убијали дух, који се и онако тешком немогућношћу притиснут, једва уздизао; чинили су да човек очајава за успех, одузимали су му вољу, па најпосле и ослабљавали оне превиспрене мисли, којима је Карађорђе обузет био. Већ се и завист и соперничество, према њему, појављивати почело. Теодосије Маричевић, трговац из села Орашца, који је са осталима првозавереницима, све једнако уз Карађорђа налазио се, увидио је, како ово врховно поглаварство одликује се и чашћу, па и неком ползом, коју би он, да је врховни, имати могао, а нарочито: увидивши како Турци Карађорђу силни новац нуде, и овим га подмитити раде само да се ратовања прође и народ умири, које би за њега по његовом мишљењу и нискодушију све врло добро дошло било, почео је, особито после случаја на Јагодини, противу Карађорђа роптати, и код народа мразити га, доказујући осим другог којечега: да је и она несрећа на Јагодини због његовог неумештва, и недоговарања са људма вештијим због њега догодила се, и да треба ово врховно поглаварство од њега одузети, и предати га коме блажијем и паметнијем човеку, а све навраћајући воду на своју воденицу.

Народ премда се сад већ увелико подигао био, и премда је већина и фамилију, и кућу, имање и живот све на жртву ради ослобођења од тиранства турског, изложила; опет зато налазило се и неваљалаца, који су разнога рода, иступленија чинили; налазило се и кривичних великих иступлења, и грађанских међусобних парница, које све сад није имао ко извиђати, судити, пресуђивати, и обиђенима удовлетворење и накнаду досуђивати; јер старешина јошт свуда није било, а и где се такових и налазило, заузети су били ратним пословима, па ако су гдешто, и извиђали и пресуђивали, то је све чињено на брзу руку, и тако чешће је таково извиђање испадало на штету правичних страна, као што се обично догађа у временима революционарним. Барута и олова није било, оружја врло ретко, а о топовима, да ће се и они кадгод имати, тешко је и помислити било. Све је ово Карађорђе знао, све је увиђао, и о свему је овом мислио и промишљао, и ово су она, преко нужна опстојателства, која су Карађорђа и поред оног што је за Кучук-Алијом гнао се да га стигне, и да му се освети, к Београду довела.

Расположивши се Карађорђе у Остружници и Пећанима, и издавши налоге старешинама нахије београдске да се у шанчевима и заседама око Београда још боље утврде и нареде, он писмено позове све главније старешине из до овог часа подигнутих предела Србије, да се о свима више изложеним опстојателствима а нарочито: о набављању потреба ратних, и о постављању судија, с њима разговори и договори. Јакову је овом приликом препоручио: да и топ свој са собом повуче, да с њим, и с његовом војском, по свршетку договора на Пожаревац и Смедерево иду. Није пропустио Карађорђе овом приликом препоручити реченим старешинама да сваки са собом поведе и по неколико најодабранијих, из народа људи, из којих ће се судије изабрати моћи.

Јаков је примио овај позив Карађорђев баш онда, кад му се Шабац предао, и кад је таман и друге послове, као што је на своме месту речено, у ред поставио, и тако није га имало шта тамо преко задржавати, већ је одмах по пријатију поменутог позива, и пошао к уреченом месту, поведавши са собом, између осталих и харамбашу Ђорђа Ћурчију, са његовом четом, с којим се после оног несрећнег боја код Чокешине, помирио.

Карађорђе позвао је, између осталих старешина, Јакова и због договарања о више споменутим потребама земље и због топа, који је он већ имао; јер је примио из пожаревачке нахије од Миленка Стојковића писмо, који је Пожаревац и Турке у њега сагнане, у опсади држао, у ком му он јављаше, да су му Турци пожаревљани поручили, да ће се они предати, али, самоме Карађорђу, па зато је Карађорђе позивајући Јакова препоручио му, да и топ са собом повуче, на сваки случај, да се и са топом Пожаревцу јави, као што се то доцније и показило да је од потребе и топ био, како при Пожаревцу, тако и на Смедереву.

Асан-паша, који је само титулу везира београдског носио, стојећи све једнако под силним притиском дахија, и не могући с једне стране власт своју упражњавати; а с друге: увидивши сад и долазак Гушанц-Алијин, са седам до осам стотина крџалија, у Београд, почне стрепити и за сами свој живот, па у таком стању будући, зажели он курталисати се оваког везирства, и у следству оваке своје жеље, а и за осветити се дахијама, јави он у Цариград каково је садање стање у пашалуку београдском, и замоли за своју промену. Речени паша, у овом известију свом описавши све нечовечне поступке дахијске противу раје, доказао је: да је она совршено право имала узбунити се и подићи. Оснивајући се он на изговоре рајине, да се она није подигла противу цара, царских градова и царевих паша, већ противу зулумћара својих, и одпадника царских, Асан-паша, уз ово известије, дао је

и своје мненије, састојеће се у том: да је вредно рају у оваковом њеном предузећу потпомоћи, како би се пре зликовци утаманили, и земља и раја царска умирила.

Кад велики везир, у Цариграду, оваково известије од Асан-паше из Београда добије, а он одмах дозове Мемиш-ефендију, који је пре неког времена бинаемин у Београду био, и код кога се Асан-бег, о коме је на своме месту говорено, у Цариграду, налазио, и наложи му: да он Асан-бега, и Вели-ефендију, бившега ћахају Мустај-пашиног нађе, и с њима заједно, њему, сва тројица да дођу. Мемиш-ефендија испуни налог великог везира. Он ону двојицу нађе, и с њима заједно предстане великом везиру. При овом састанку, велики везир соопшти свој овој тројици известије паше београдског, и од њих поиште, као од људи, који су у оним крајевима царства били, и који по томе истинито стање ствари тамошњих знати морају, њихово мненије, по коме би могао узети један правац за уређење ствари тамошњих према поднешеном известију паше београдског. Ова тројица, а нарочито Асан-бег, киван на дахије, још много их црње измолује код великог везира, него и сам паша београдски што је то учинио, а сва тројица најенергичније изразе се: да треба раји сад помоћи, ако је жеља Девлета и земљу царску и добру рају од зликоваца и од отпадника царских курталисати, и тим начином о мање зла проћи се.

Саслушавши велики везир ову тројицу он не пропусти и самоме султану, како известије паше београдског, тако и све што је од више поменуте тројице чуо, до знања доставити. Султан Селим III, по закљученију држаног због овог предмета вијећа, изда овом приликом два фермана. Први је од ових послан Бећир-паши, везиру босанском с препоруком: да од 4—5 хиљада војске прикупи и с њом, да час пре иде у Београд, те да дахије и крџалије растера, и раји стање и судбину олакша, и с њом некако угоди, да од сад мирно, у закриљу цар-

ском живити може. А други је ферман кретао Асан-пашу из Београда по молби његовој, а на овога место постављао Сулеман-пашу, који је, као што ћемо видити, врло жалосну судбину имао.

Док се у Цариграду о више наведеном већало, и спремало шта се према стању ствари има радити, аустријска влада уједно видећи, да ово подигнуће Срба противу Турака у пашалуку београдском, како који дан све већи преотима мах, и да то није шала, него да се на граници њеној готово цео рат отворио, а друго: што је и петроварадинска ђенерал-команда, на молбено писмо, проте Матије Ненадовића за помоћ, по височајшему упутствију одговорила: да влада аустријска, будући у пријатељству с Турцима, не може никакву помоћ давати, него да ће се постарати, могућим начином поравнати Србе са дахијама, пошље у Земун ђенерала Ценеја, који је у оно време командирендер петроварадински био, да Србе с Турцима умири и поравна, или барем, ако то немогуће буде, управо дозна, право и истинито стање ствари, шта је Србима и Турцима, због чега су се тако и дотле закрвили и где ће томе послу бити крај. Речени Ценеј, дошавши у Земун, поручи, и дахијама и Србима да му на састанак дођу, те да их, ако могуће буде, помири. Дахије, на ову поруку, ни један, нису хтеле отићи, већ у место себе пошљу: Сулеман-агу, пређашњега мухасила, Ибраим-агу, садањег мухасила, Ибраим-фоч-ефендију јаничарина, Рустем-ефендију војводу београдског, диван-ефендију пашиног, Алај-Бега, ћебеџибашу и више ерлија избраних. Свега до једно дваестину оваквих својих доглавника; а Карађорђе, са Јанком Катићем оде на овај позив и састанак у Земун. При састанку овом, како Срби никако већ нису имали намере са Турцима мирити се, одмах су прво условије за случај помирења положили: да им се дахије у руке предаду; а то је толико значило колико и да је просто изговорено: „не можемо се мирити." Турци дахијски видећи шта Срби захтевају начну се одупирати противу таквог захтевања,

па и презрително обрецивати на Србе, и тако оваково њихово, Срба и Турака, међусобно препирање посвађа их; а међутим још док су се они овако препирали, и док је Јанко Катић, сва зла, која је народ од дахија трпио, овим Турцима дахијским у очи набрајао, дахије ударе на Србе на Врачару, у надежди кад тамо нема Карађорђа, нема Јанка и Васе, да ће што решително учинити моћи. И тако се овај састанак без сваког успеха раскине. Турци поврате се у Београд, а Срби немачком страном, сувим, преко села Јакова, оду у Остружницу. Док су Карађорђе, Јанко Катић, Васа Чарапић и прота Ненадовић, са осталима у Земун отишли; док су се тамо бавили, и док су се повратили, дотле су, и све мало пре позване Карађорђем старешине, на Врачар приспеле.

Сад Карађорђе, у селу Пећанима, свима овако сабраним старешинама представи шта је, по његовом знању и увиђавности нужно, за спокојство и сугурност народа, и за помеђусобно његово одношење, једнога Србина према другоме у земљи; какове су потребе ратне, и како би се ове набављати могле, и шта коме од старешина и на ком крају радити од сад пристоји. Саслушавши старешине ова предложења Карађорђева, одмах прво приступе к избирању и постављању судија. Ово није тешко ишло, јер је сваки старешина, у кругу своме, све људе познавао, и колико се на честитост таквих ослонити могао, баш је такве на ову скупштину са собом и довео. Између осталих, који су овде за судије изабрани и по разним нахијама сад наименовани и понастављани, буде изабран и Теодосије Маричевић, трговац из Орашца, за судију у нахији крагујевачкој. Но Теодосије, који је већ сад сасвим за другим нечим чезнуо, и који је ову чежњу своју старао се и у дејство привести и остварити је, незадовољан будући, почне јавно противу Карађорђа роптати, и скупштини доказивати: да је Карађорђе неваљао човек, да је тиран, да он без разлога бије и убија људе, да је он народ застрашио, и узјашио га горе него што су и саме

дахије, и напослетку: да он, у Орашцу, није ни изабран да буде врховни поглавар и управитељ земље и народа, него да буде више слуга и извршитељ совета и заповести, које му кнезови, и остали паметни људи издавали буду. Кад Карађорђе, ову и овакову грдњу Теодосијеву по скупштини дочује, а он дигне се и право Теодосију оде, па опсовавши га по души, као што је обично он псовао, рекне му: „Којекуде, а што си се помамио, што сад зипараш и грдиш ме пред народом? Ја нисам на силу постао над свима старешином, и ти си био у Орашцу, кад сте ме слошки изабрали, па кад сад овако радиш и на мене ропћеш, што се онда ниси истакао и пред оним народом и моје какво неваљалство исказао, већ си ћутао и одобравао оно нуђење свију вас, које сте ми тада чинили. Ји нисам никад слуга био такових неваљалаца као што си ти, па нећу ни сад.“ Теодосије, који је стањем и познанством у народу, као трговац, здраво прочувен и почитован био, унижен будући овом грдњом Карађорђевом разјари се до беснила, и у то дочепа дугу пушку своју да Карађорђа убије као што га је већ и на нишан узео био, но пушка га изневери, она на чанку плане, али не састави; а Карађорђева? верна оку и господару свом, није промашила. Карађорђе Теодосија убије, и тим се заврши мера интрига, и сујетних жеља Теодосија Маричевића.

Истина да су се овом приликом судије на неки начин поиспостављале, али народ, или боље рећи људи, који су имали један на другога што тужити се, држали су: да су старешине власније од судија, па су зато опет старешинама на тужбу одлазили. И тако ове судије, готово су сад, у овом почетку, беспослене биле.

Сад Карађорђе, по договору са свима старешинама, дозове из Земуна познате Србима трговце: Милоша Урошевића, који се и Кавадарцем прозивао, јербо је родом из села Кавадара, нахије крагујевачке; Димитрија Ратковића, Стефана Живковића и Топал Милутина, и с њима

се уговори, да они све потребе набављају, као што су доцније ова четворица то и отпочели чинити, наплаћујући се зато, које готовим новцем, а које марвом, која је од народа, по потреби и разрезу узимана, но све са великим њиховим, а доста пута и прекомерним процентом; али ваљда друкчије није ни могло бити. Шта се знало чинити, кад је мач тирана свима над вратом стојао.

Сад из Немачке пређоше крадом Петар и Јован, браћа Чардаклије, први ритмајстор, а други оберлајтнант, а оба благородници краљевине Мацарске; Влчо и Кузман, браћа Цикићи, оба капетани; и Дели-Ђорђе Чиплак капетан. Сви су ови, као што је при првој књизи овог описанија, под примедбом 8.) означено, родом из дебарског пашалука, али су они за заслуге своје, осим чинова и благородства, и пенсијама, двором аустријским, осигурани били, па су, чујући да се Карађорђе противу Турака с народом подигао, све сасвим пренебрегли, оставили и из љубави к својима, крадом сад Карађорђу дошли, да се и они браћи својој Србима, на жртву принесу. С овима заједно, и на исти начин, пребегао је сад Карађорђу, а у своје рођено отечество, и капетан Радич Петровић, оставивши и он и пенсију и благородство, а с њим и лајтнант Ђорђе Симић, такође под пенсијом будући, а родом из села Сремчице у нахији београдској, као што се то пространије, из преднаведених описа видети може о свима више упоменутим лицима. Велике су жртве ови људи учинили. Колика је љубав њихова према роду свом била, кад су они, у тишини и чести живећи, све извесно и ојемчено, овако рескирали, и то у годинама живота њиховог кад им се, буд на што, тешко прегибати било. И тако, пошто се све ово више описано сврши и уреди, скупштина се распусти и млоги од старешина, сваки на своју страну, и на своје определење оду, а Карађорђе са Јаковом и обема војскама, т. ј. и Јаковљевом и својом, и са неколико других омањих старешина, оде на Пожаревац.

Карађорђе, како је на Пожаревац дошао, одмах је и опколио са својом војском и варош Пожаревац и шарампов, у ком су се јаничари утврдили били. Турци су из реченог шарампова више пута излазили и са Србима, пре доласка Карађорђевог, тукли се, али су свакад безуспешно, и са штетом својом у шарампов повраћали се, у ком им, Миленко шкодити у стању није био, јер није имао с чим. А кад је сад Карађорђе, к Пожаревцу приспео, и са свију страна, заједно са шарамповом опколио га, и почео туђи из топа, па рушити куће по вароши и ломити палисаде око шарампова; а Турци пети дан предаду се с уговором: да плате све ратне трошкове, и да обдаре све старешине, па онда, да Срби њих пусте на лађама низ Дунав у Адакалу, или у Видин, куд им се пре свиди, мирно отићи. Турци пристану под оваквим условијем предати се Србима, и тако се ствар са освојењем Пожаревца, у кратко време сврши.

Враћајући се из Пожаревца Карађорђе са Јаковом, удари он и на Смедерево, које се такође није хтело дуго противити, тим већма, што Карађорђе није сад ни ишао на чисто освојење града, по девизи, коју су од самог устанка изрекли, т. ј. да они ни противу царевих људи, ни на освојење царевих градова не иду. И смедеревци дакле предаду се под условијем: да Турци у народ и нахију не излазе, да у граду и вароши са Србима, мирно седе, и своје занате раде, и трговине воде и да и они плате неке трошкове ратне, и старешине обдаре. Срби све јабанце Турке из Смедерева растерају, а староседеоци и кућевни остану мирно живећи, по више наведеном уговору.

По оваквом освојенију Пожаревца и Смедерева, Карађорђе, прогласивши у првом Миленка Стојковића за главног, а Петра Тодоровића (Добрињца) за млађег старешину; а у другом: Ђушу Вуличевића и Обрада из села Крсне за старешине и препоручивши народу да их за такове признаје, почитује и њиховим се заповестима покорава; поврати

се са Јаковом, узевши са собом и Миленка, опет на Врачар к Београду. Овај повратак Карађорђев к Београду на Врачар имао је два важна узрока. Прво је: што је и он, и што су и други увиђали да већ с Турцима не може бити више мира, и што при оваковом стању ствари, при млогостручним оскудицама у ратним потребама, а и иначе у продужавању овог предузећа, кад се оно у правом свом облику без сваке маске појави, не ће се у стању бити одржати без помоћи и заузећа какве снажне, европске хришћанске силе, па је у намери био о томе са Јаковом, Јанком Катићем и Миленком, напред, без опште скупштине, на само разговарати се и договарати; а други: што се већ из Цариграда имало известије шта је тамо, и којим поводом закључено, и какве су наредбе царске учињене у смотрењу српског уздигнућа противу јаничаро-дахија.

Повративши се Карађорђе са Јаковом и Миленком на Врачар, између других наредби, које је сад учинио за не дати Турцима повода сумњати се о каквом изненадном нападању на њих, изда он и један строги налог: да се нико не усуди на Врачару, у логорима, пушку узалуд избацити. Ђорђе Ћурчија, харамбаша (по руски „удалецъ“) кога су и „Ћуртом“ звали, који је са Јаковом на Пожаревцу и Смедереву био, који је са својим четницима при освајању ових места врло добру услугу чинио, и који, при свему томе од дарова, примљених од Турака у Пожаревцу и Смедереву, никаква дела добио није, како се сад на Врачар дошло, одвоји се сасвим и од Јакова, и од остале друге војске, и сам за себе, са својим четницима улогори се. У оваквом стању Ћурчијином на Врачару, један од његових четника избаци пушку, на дивљу патку. Карађорђе како чује глас пушке, а знајући какав је налог издао, сам зађе по логору тражити онога који је у противност његовог налога пушку избацио, па кад дозна да је пушка у логору Ћурчијином избачена, он и тамо оде, и пронашавши виновника, потегне пиштољем те у онога с намером да га убије, али га убио није већ га је здраво

обранио. Ћурчија сад, једно расрђен на Јакова због дарова, од којих никаква дела добио није; а друго, на Карађорђа, због оваковог његовог поступка, својевољно остави Врачар, и са својом четом дигне се и оде у Мачву и к Шапцу. У овом путу, пролазећи Ћурчија и преко ваљевске нахије, у селу Грабовцу, у по подне, са својом четом оплени тамошњег једног трговчића, Ђорђа Маџара, дућан. Дошавши пак у Шабац, он, за инат Јакову, све оне људе, које је Јаков по предаји Шапца за буљукбаше, скелеџије и ђумрукчије на Сави поиспостављао, растера и позбаца, и на место ових, своје понамешта људе, па после овога оде у Јадар и Рађевину те народ узбуни, и противу Турака уздигне. Он је истина сад из неких мањих места у овим пределима Турке истерао, и у Босну их претерао, но од свега овог његовог посла ништа није могло бити; јер је све радио без главе, и без сваког добро израчунаног и измереног плана. Лука Лазаревић који је по одласку Јаковљевом к Београду, у Шапцу и шабачкој нахији остао, противио се оваким поступцима Ћурчијиним, али ништа учинити није могао, јер груба продрзљивост Ћурчијина, да би се осветио Јакову, дотле је дошла, да би Лука други рат противу њега подићи морао.

Ови људи, хајдуци и њихове харамбаше, као и до сад често поменути Ђорђе Ћурчија, два брата Дамјан и Григорије Недићи, који су код Чокешине изгинули, Ђорђе Бојиновић, Петар Барјактар, Митар Туфекџић и Михаило Недић трећи брат прве двојице Недића, били су на овом крају, како год и други њима подобни на другим крајевима Србије од велике ползе и помоћи у првоначалном почетку подигнућа српског противу Турака, јер су се готови наоружани, и сасвим већ одважни, са својим четама, нашли, и одмах се с њима посао отпочињао; али су ово све, као што је мало више речено: хајдуци, харамбаше људи, који су привикли у неограниченом самовластију, па не могући ни сад никакву власт над собом трпити, чинили су, по свом својевољству а привикнутој

неограничености, често такова иступленија, која су не само несносна и нечовечна била, него су доста и доста пута, и самом начелу устанка општег шкодила. И тако, почем гласови од Шапца, Јадра и Рађевине о поступцма Ћурчијиним, и то онда стигну на Врачар, кад је већ и Бећир-паша из Босне прешао и Србима, бајаги да их са Турцима београдским поравна и умири, у помоћ пошао, Карађорђе принуђен буде препоруку Јакову дати, кад се у Шабац и Мачву с Врачара поврати, да Ћурчију како знао буде себи примами, и убије; а тако и са његовим четницима поступи, не би ли се и други на ово угледали, и од иступленија уздржавали. Јаков је по неопходној потреби, тако са Ћурчијом, и с неколицином од његових четника, учинити морао.

Мислећи и премишљајући Карађорђе о свачему, смисли он како ће и Гушанац-Алију с дахијама посвађати, и како ће што пре дахијама главе доћи. У следству оваковог његовог плана и намере, он се, преко Стефана Живковића трговца у Земуну, где је Гушанац често потреба својих ради долазио, побратими са Гушанцем, и обећа му: да ће он са народом, почем му помоћу његовом дахије у руке предане буду, Порту молити, да њега за везира београдског, постави. Ово побратимство Карађорђево, а нарочито обећање везирства, Гушанцу озбиљно поласка, и он то обоје за готове новце примивши, одмах, по речи Карађорђевој, дејствовати начне. Следства овог његовог дејствовања, скоро су се показала. Дахије се с њим из доњега града, где су до сад наизменце заједно боравили, раздвоје. Они се сасвим иселе у варош београдску у конаке своје, и започну на Гушанца подозревати, те тако у омраженом, и већ совршено раздвојеном стању, обе стране дочекају и долазак Бећир-пашин.

Поменути Бећир-паша примивши царски ферман, накупи по Босни којекаквих до 3500 Турака, па с овима пође за у пашалук београдски. Пошавши овако он дође у Зворник па одавде пошље неколико својих Турака Србима, да им

јаве, да он, по царском ферману, њима у помоћ долази, да им помогне протерати дахије, да укине зулум, земљу од зликоваца да курталише и умири. Србима овај поздрав не буде повољан, јер они опробавши своју снагу, и окусивши слободу, никако нису више ради били ни господарству турском, макар оно и најблажије било; ни да им се Турци у дела њихова мешају, макар они и најжешћи непријатељи јаничаро-дахијски били. Али шта су знали сад радити. Карађорђе нареди Бећир-паши и његовој војсци, по путу конаке, и одреди кнезове мачванске да га на Дрини дочекају; у Шабац пошље Милована, сина покојног Николе Грбовића, који је сад очево место заступио, са 50 коњаника; а у Палеж одреди Јакова Ненадовића, Јанка Катића и кнеза Симу Марковића, са 500 коњаника да га дочекају, и до Белих Вода допрате.

Ми смо рекли о првашњој скупштини да је распуштена, и да је Карађорђе са Јаковом отишао на Пожаревац, али он, имајући на памети, зар, шта му још остаје радити, о чему премишљавати и са старешинама договарати се, полазећи на Пожаревац препоручио је: да неки од старешина, о којима је он држао да се с њима изближе посаветовати и договарати може, на Врачару, са Јанком Катићем, Васом Чарапићем, кнезом Симом Марковићам и кнезом Вићентијем из Кораћице, до повратка његовог и Јаковљевог заостану. Међу овима био је и прота Матија Ненадовић и Лука Лазаревић, који је мало задоцнио на ону првашњу скупштину доћи, због тога, што је морао дочекати и други топ, који је Јовановић владика новосадски народу, на поклон послао, да га прими па и њега на Врачар да довуче.

Као што смо рекли да су Срби већ одумили даље с Турцима овако бити, као што су до овог свог устанка били, али у исто време, казали смо, да су и немогућност своју претпостављали, одржати се моћи без какве европско-хришћанске силе, која би их потпомогла и у своје покровитељство узела; зато Карађорђе, повративши се

с Пожаревца, као што је већ у намери имао, сад на Врачару о томе, са више упоменутима отвори реч. При овом договарању млоги су мненија тога били, да се за помоћ обрате двору аустријском, као најближем, јер су с овим двором доста пута и посла имали, пристајући уз њега, кад год је он противу Турака ратовао, а и иначе, као н. пр. сва трговина, а нарочито трговина са свињама, коју су преимућно само Срби са аустријским трговцима водили, чинила је привлачити Србе к Аустрији. О другим државама, у ово време, ништа Срби нису знали, а о Русији једва што. Но и ако се тако мало о Русији знало, опет реч „Москови су наша једноверна браћа“, и то од људи, који су у дејствителним службама аустријским били, надвладала је, и већину у гласовима, створила: да се цару московском за помоћ и покровитељство обрате. По учињеном оваквом закључењу одмах се и људи изберу и наименују који ће у Русију ићи, и прошеније се на цара Александра напише. Лица која су за овај посао и пут опредељена, била су: Петар Новаковић, Чардаклија, (овај је више, него ико други, учинио, да се Срби, за помоћ и покровитељство Русима обрате, он је управо све надмогао) прота Матија Ненадовић и Јова Протић из Пожаревца. Копије, или преписе, од овог прошенија на цара Александра нема, али се зна да је у главном садржавала прво: описаније свију невоља и зала, која су народ, од векова, под тешким јармом турским удручавала, и која су га, очајно, на овај устанак, противу својих немилосрдних и бездушних угњетача, принудила подићи се; и друго: молбу за помоћ и покровитељство.

Сад већ дође и Беһир-паша, допраћен од изасланих пред њега, и одседе са свом својом војском, код Белих Вода, недалеко од села Жаркова, а може бити $1\frac{1}{2}$ сата удаљених од Београда. Срби су му овде све потребе за дочек напред приуготовили, и наредили: да он ту пребуде док се види шта ће са дахијама бити, око којих Гушанац облеће по учињеном договору са Карађорђем да

их смакне. Дахије, с једне стране здраво доведене у сумњу са стране Гушанчеве, а с друге неизвесношћу о намерама Бећир-пашиним с њима, не дочекају други дан доласка Бећир-пашиног, већ уочи другога дана, преко ноћ, крадом, на својим четокајицима (шајке) без фамилија, низ Дунав побегну у Адакалу, у надежди: да ће тамо међу својим кардашима наћи спасење и заштиту. О бегству дахија из Београда одмах је Карађорђе извештен био, али до Бећир-паше, о томе глас још није допро био. Карађорђе му је, кад му је у помоћ дошао, о том на знање дао.

Други дан по доласку Бећир-пашином к Белим Водама, осим Младена Миловановића, Антонија Пљакића и Вула Илића, које сам ја у Бесарабији слушао преповедати, и прота Матија Ненадовић у рукописима његовим (Шумадинка, 1856. године број 82., страна 522.) сагласно с оним првима каже: „Кад везир на конак на Беле Воде у Жарково дође; сутра дан спреми се Карађорђе и ми сви с њиме око 200 коњаника бољег од бољега све са оружјем, коњици около стадоше, и ми са Карађорђем уђемо у чадор везиру на разговор. Катић толмачи. — Ту нам везир златна брда обећава, но најпосле Карађорђе рече: Фала ти, ч. паша, ми знамо да цар нама зулума не чини, и рад је нашем добру, и тебе је послао да нас умириш; али дахије су ноћас низ Дунав побегле, они ће у Видину, војску сакупити и опет на нас ударити, као што су тако и за времена Хаџи-Мустај-пашиног чинили, докле и њега не убише и пашалуком београдским не завладаше. Зато ти укратко кажем, да докле год оне четири дахије нама у руке не дођу живи или мртви, никаква дотле мира бити не може, нити ти о миру говори и с Богом! — Везир Бећир-паша уплаши се, и рече: Бег Ђорђе, отур! отур! и кажи ми кога имаш да пошљеш у Адакале, ја ћу писати на синовца Реџепова да их побије. — Имам, рече Карађорђе, Миленка бимбашу. И тако везир написа буруntију, Реџепову синовцу, да изда четири дахије, да их Миленко бимбаша

побије и главе донесе; а тако исто и Рецеп своме синовцу напише да Миленку дахије изда. Сад се Миленку преда и везирова бурунтија и писмо Рецепово, и он узме са собом до једно 40 момака, и на четокајику спусти се у Адакалу. Синовац Рецепов кад од Миленка прими и везирову бурунтију, и од свога стрица писмо, једногласеће са бурунтијом, он покаже Миленку где су дахије, и овај, са својим момцима, у сутон, удари на кућу у којој су ови боравили, сву четворицу поубија, и главе им на Врачар донесе.«

Миленко је здраво рескирао са одласком својим међу Турке у Адакале. Поуздање његово, да ће у послу овом успети, и да му Турци у Адакали не ће ништа учинити, састојало се у бурунтији везировој, а нарочито у писму Рецеповом, коме се овамо од стране Срба, здраво ласкало и обећавало, као и Гушанцу: да ће се по умирењу Порта молити, да он у пашалуку београдском везиром постане, о чему Гушанац ништа није знао као и Рецеп што није знао шта се са Гушанцем уговарало. Но највеће поуздање имао је Миленко у том, што су град Адакала, и његови обитатељи готово све своје потребе из нахије пожаревачке себи прибављали, које им је Миленко јошт кроз прсте гледао, и, бајаги, пријатељски допуштао.

Гушанц-Алија, како је дознао да су дахије побегле, а он са својим крџалијама удари на њихове конаке и оплени их; а Беһир-паша једва је дочекао да се са дахијама овако сврши, али не што му је овакав поступак са дахијама од срца ишао, и што је управо тако желио, за умирење Срба учинити, него што је с мало своје војске, налазио се усред логора српских, што је већ увидио и уверио се: да Срби нису више раја, нити ће таковом одсад у напредак бити, и што је по томе здраво у сумњи био и за сигурност сопственог свог живота; па је једва дочекао да се из садашњег положаја извуче, и у град београдски оде. Како дакле Миленко из Ада-

кале, са главама дахијским дође и Бећир-паша даде на знање Карађорђу, да је рад с Белих Вода кренути се; Карађорђе и сам, а све под изговором: да се народ није подигао противу цара и царских градова и царевих паша, већ противу зулума и зулумћара, који су и самом цару противни, није га даље ни задржавати хтео, већ изда заповест да сва војска са оружјем, изиђе на друм, којим ће Бећир-паша за у Београд проћи, и да се и с једне и с друге стране тога друма упаради, како ће речени паша, кроз средину њену проћи, чинећи му чест и поздрављајући га с грмљавом из пушака, и из она два гвоздењака топа, која су се сад имала. И на овај начин, као што прота Ненадовић казује, Бећир-паша би пропраћен с Белих Вода за у Београд, последњих дана месеца Јула, т. г. 1804.

Са уласком Бећир-пашиним у Београд, готово у једно време, приспео је и Сулеман-паша из Цариграда, који је на место Асан-пашино за везира београдског постављен. Како се са дахијама онако учини, и како Бећир-паша у Београд оде, одмах и бојеви око Београда и по Врачару престадоше, и Срби започеше долазити у варош београдску, и доносити на пазар шта је који на продају имао. Но поред тога морали су Срби свима овим Турцима, како Бећиру и његовој војсци, тако и Гушанцу и његовим крџалијама, а тако исто и Сулеман-паши и његовим Турцима, које је он уза се као свиту своју, или чиновнике своје довео, све, што им је од потребе било давати; но ово стање ствари, није дуго трајало.

Бећир-паша држао је, да је Србе тиме умирио, и сав посао свршио, што је учинио да се она четири дахије поубијају, и да им се главе на Врачар донесу, па је одмах, како је у Београд отишао, поручио Карађорђу: да он своју војску, која се око Београда на Врачару налазила, распусти, да свак иде својој кући, да мирно живи, дом свој и домовину прегледа, и да се сваки стара и припрема, како ће царску дацију подмирити, и под-

миравати. Но Карађорђе и остале старешине, знајући да се у Београду налази Гушанац са до 1000 својих крџалија бескућника, који им онака иста зла могу чинити какова су им и дахије чинили, не хтедну га у том послушати, већ за извесно и темељно своје положеније и опстанак, Карађорђе у договору са свима старешинама, који су се сад овде налазили, одреди једну депутацију, састојећу се из: Јакова Ненадовића, Јанка Катића, кнеза Симе Марковића, Младена Миловановића и Николе Грбовића, Бећир-паши у град, да га поздраве, и да му предложе жеље народне, и условија, под којима народ мисли, да може мирно напредовати, и спокојно у пашалуку београдском живити, као што је и жеља самога цара. Условија ова, која су сад Бећир-паши поднешена, јесу она иста, која се и у прошенију народном, од Априла 1805., чрез депутацију, у Цариграду, цару поднешеном, налазе (види V част Голубице, стр. 279., 280., и 281.).

Бећир-паша прими одречене депутације предана му условија будућег мира, и обећа: да ће се он својски постарати да их Девлет прими и одобри.

Је ли Бећир баш озбиљно ова српска условија к срцу примио? Је ли он дејствително могао желити да и Девлет овако Србима одобри, и би ли он успео у Цариграду да се овако што прими и одобри? то је за онда стајало под великом сумњом. Али кад Срби од Бећир-паше заишту да се, поред одобрења са стране царске, на ова условија, по жељи њиној, за бољу гаранцију и сведоџбу, и од стране двора аустријског когод потпише, онда паша примивши ово захтевање Срба за понижење царства османлијског, срдито одговори: да то бити не може. И тако Срби, и без овог доказа закључивши не трпити више међу собом Турке, остану при оном што су наумили, т. ј. с Турцима не престати тући се, из пашалука београдског терати их, и цара руског за помоћ и покровитељство молити.

Ово последње предложење Срба Бећир-паши, није у реду оних других девет пунктова, написмено предано, већ само усмено било је предложено.

Као што је већ описано, Бећир-паша учинио је како тако, те су дахије Србима у руке предане, или боље рећи, главе им донешене; али за Гушанца, који је преотео власт, и који је при свему томе што је и Бећир-паша, и Сулеман-паша ту као владин мухафис, градом дрмао, никакве наредбе учинио није, а може бити није ни могао учинити. Шта више, видећи Гушанац да се и Бећир-паша, и пређашњи мухафис градски, Асан-паша, спремају да полазе сваки на своју страну, он упита новодошавшег Сулеман-пашу, ко ће њему и његовим крџалијама ајлук издати, што је за ово лето противу Срба, а бранећи и чувајући град царски, војевао. Сулеман-паша, који за такови случај нити је имао, нити је могао од двора свог имати какво наставленије, одговори Гушанцу: да се он за то обрати Бећир-паши док је он јоште ту, јер је он баш од Девлета послан да рају умири, и такове послове, као што је овај његов за ајлук нареди. По оваковом одговору Сулеман-пашином Гушанац навали сад на Бећир-пашу, да му он за све време ајлук изда, или у противном случају, да га не ће он пустити да одлази! — Сад се Бећир у једном другом новом и неочекиваном чуду нађе, јер прво: није имао новаца да Гушанца макар и по сасвим неумесном његовом захтевању, намири и задовољи, а друго: што је с врло мало војске остао, јер му је већа част ове, крадом, преко лета у Босну исповраћала се па нема чим Гушанцу да се одапре. Притегнут овако од Гушанца, Бећир-паша принуђен буде Србе молити да га они откупе, и од Гушанца курталишу. Не имајући куд камо, Срби погоде се са Гушанцем за 200.000 гроша (то је износило онда 22.000 дук.) но како и они нису имали толико готових новаца, те да му погођену суму одједном издаду, те којекако зберу и предаду му само половину; а за другу половину подјемчи се за Србе

Реџеп, давши му и свога брата, Сали-агу, у залогу. И овако се Беђир-паша ослободи од насилствене, узурпаторске власти Гушанчеве, и пред саму зиму у Босну поврати.

Нема сумње да добри султан, Селим III., није у својим ферманима, изданим, и Сулеман-паши, кога је на место Асан-пашино, у Београд из Цариграда послао, и везиру босанском, Беђир-паши, кога је наредио да из Босне у пашалук београдски, са војском Србима у помоћ дође, најбоље жеље изјавио, да се обојица ова, у име царево, постарају земљу умирити и раји прибавити и осигурати мир, спокојство и правичност. Али јесу ли могли они то учинити? Ми ћемо, даље, ово стање ствари описујући саме догађаје, разјаснити.

ПРИМЕДБЕ

[1] Кучук-Алија не би се усудио овај пут к Руднику предузети, од кога је морао одустати кад је у Врбицу дошао, да му није услугу у том учинио Србин, удворица турска, кнез Максим из Губеревца нахије београдске.

[2] Вук, у «Даници» његовој за 1828. годину на страни 217. описујући прву годину војевања српског, противу Турака, и називљући кнезом, и старешином оног Теодосија, кога је Карађорђе у Пећанима убио, каже: «А ни једноме од ови поглавица није тако било за невољу, да се на очиглед сад одма мрази око тога с Црним Ђорђијем, као кнезу Теодосију; јер он не само што је главно старјешинство од себе одбацио и Ђорђији наметнуо, него му Ђорђије мало по мало и вахију крагујевачку, у којој су изнајприје обоица заповиједали, узме сву под своју власт». Откуд је Вук оваку неистинитост поцрпио о овом Теодосију, и зашто ју, овако слично описавши је, предаје историји за истину, ми се не ћемо у расправљање тога веома упуштати; али да овај Теодосије не само није био кнез ни у његовом селу Орашцу, а толи у целој нахији крагујевачкој, то и сад, осим других људи, и његов унук, начелник окружија смедеревског, Милоје Тодоровић, који се по имену свога оца, Торовић, презивље, потврђује, доказујући: да је његов отац Тодор о стрицу свом Теодосију, у фамилији и кући њиховој доста пута тако причао т. ј. да је он (Теодосије) на гласу трговац био. Напротив пак о оном Теодосију Филиповићу из Кнића, сва нахија крагујевачка, и данас у спомену

своме има, и зна: да је он од своје нахије крагујевачке био главни кнез, и да је њега, у том кнештву затекао и устанак Карађорђев противу Турака. Шта више, нама је казивао покојни Стефан Петровић Книћанин, бивши члан Совета земаљског, и које је, тај кнез Теодосије Филиповић момке поименце уза се водио, кад је по нахији пролазио, или кад је пашама у Београд одлазио, као кнез од све нахије крагујевачке.

Ми смо о овом предмету говорили са Вуком, и овако му о Теодосију, његовом кнезу и старешини казивали; али он није хтео од оног одустати што је једанпут написао, као што сад у књиги његовој: Правителствующи Совѣтъ Сербскій на страни 27. под бројем 12.) у примедби пориче, и одустаје од оног, што је Ранке у описанију свом, српске револуције, казао: да је Карађорђе јуришем Сеницу освојио.

КЊИГА IV.

Као што се из досадањег течаја ствари и догађајева видило, Гушанац је са својим крџалијама остао у Београду једно зато, што као није могао по његовом захтевању, сасвим исплаћен бити, а друго и највише зато: што се по донешеном њему обећању од Карађорђа здраво надао да ће он, по молбама народним моћи постати пашом, у пашалуку београдском. Ова надежда, премда је у њој преварен био, врло је ласкателна за њега била. Он је за цело држао да ће постати пашом београдским, па као што је са својим крџалијама још испре завладао био градом, тако је он и сад при Сулеман-паши, царском већилу, градом владао, и једном речи: како су пре оне четири дахије према пашама београдским у смотрењу власти, биле, тако је сад један Гушанац према Сулеман-паши налазио се. Гушанац је све чинио што је год хтео, а Сулеман-паша ништа није смео.

Из поступка дахијских према власти, а нарочито према Асан-паши, који је за пашу над пашалуком београдским по њиховом, ако и притворном захтевању од владе послан; из поступка Ибраим-агиног, адакалског команданта, према дахијама у Адакали; из поступка Порте у свему према стању ствари између Срба поданика њених, и дахија одметника њених, из стања везира босанског, Бећир паше, са нарочитим ферманом царским посланог у Србију да мир установи, да Србе успокоји, учинивши им свако могуће удовлетворење за претрпљене од дахија зулуме; из отношенија Гушанчевог према овоме царском, бајаги, пуномоћнику, и најпосле из стања, у ком се налазио и

Сулеман-паша лако се увидити даје, каква је несретна државна управа код Турака, и колику је и какву снагу Порта притјажавала. И тако тек оваково Портино управљање, и њеног паше Бећира, стање, у ком он будући није у снази био Гушанца као узурпатора, из Београда и пашалука београдског истерати, и тим учинити да никаква следа од насилија и насилственика у Србији не остане, врло је добро дошло било Србима за остварење праве њихове намере. Овако штогод њима је послужило за врло добар и неоспорим изговор зашто они и после истребљења дахија, оружје из својих руку не испуштају: зашто се Београда боје и око њега стражаре. Али при свему томе опет је екзистирао као неки привидни мир.

Јагодински Турци, који су после Кучук-Алије у Јагодини, у шарампову заостали, почем се прочуло да је Бећир-паша, са царским ферманом Србима у помоћ дошао; почем се са дахијама онако учини, и почем се сад као неки мир прогласи, сами, готово сасвим Јагодину оставе. Између њих, који су фамилијарни били, неки се одселе у најближа места као Ћуприју, Параћин, Ражањ и Крушевац, а неки који су и на даље смерали, чак у Ниш, Лесковац и Прокупље оду. Голаћи пак и бескућници разиђу се по капијама тражећи „кисмет“, па од њих млоги, како је сада, као тобоже неки мир настао, и друмови слободни постали, и у Београд Гушанцу приберу се. Карађорђе свагда на опрезу будући, изда наредбе, да Јанко Катић и Васа Чарапић неодступно и добро, око Београда стражаре, и на турска движенија, као и на стање њихових међусобних одношаја пазе, и њега о том уведомљавају. Срби су наизменце, преко целе зиме, до самог пролећа, под командом више упоменутих војеначалника, око Београда престојали. Они су за све то време, принуђени сопственим опстојателствама тога међувременија, са већом чашћу животних потреба и Сулеман-пашу, као царског човека, и Гушанца снабдевали; но и Гушанац је,

из уваженија побратимства са Карађорђем, а нарочито због даног му обећања да ће он за везира београдског измољен бити, неколико окићених хатова, и са златом извезених ћуркова, Карађорђу на дар послао, и Карађорђе све је ово, примивши, између најглавнијих старешина, поделио.

Преко ове зиме подоста је којекаквих Турака Гушанцу се прикупило. Сад су већ и млоге спахије, које су пре из пашалука београдског, због јаничара, и иначе отишле биле, у исти исповраћале се, и прикупиле; а Карађорђе је међутим, осим одређених на измену стража по Врачару око Београда, и осим неких чета, које су по тадањим границама налазити се морале, сву другу војску кућама распустио, да се одмори и боље спреми, заказавши јој, да у свако доба има бити готова на његов позив онамо доћи и сакупити се, куд јој се у своје време, обзнанило буде. И тако ово неколико месеци до Фебруара 1805. године пребуде се тобоже на миру, и дочека се повратак депутата из Русије. Но међутим, Турци се у Београду између себе посвађају, а та свађа ево откуда је, и зашто произашла. Карађорђе, какогод што је Гушанцу, да ће њега за везира београдског, код Порте измолити, обећао, тако је исто и Реџепу, ако он Гушанца са његовим крџалијама из Београда и пашалука београдског истера. Гушанац није знао за ово шуровање Карађорђево са Реџепом, какогод што и Реџеп није знао за пређашње уговоре са Гушанцем; и по томе како је год Гушанац ласкао себи надеждом, постати везиром, тако је и Реџеп држао, да је ово за њега згодна прилика до везирства доћи; и у следству тога он отпочне дејствовати. Реџеп је имао у орти Гушанчевој неколико својих земљака скадрана, приштанлија и призренаца Арнаута, који су у исто време кабадахије и поглавице Гушанчеве биле. Он дакле средством брата свог Салије, који је код Гушанца у залогу био, и међу његовим крџалијама налазио се, завади ове са Гушанцем с намером: да ови Гу-

шанца оставе, и да он, са одступлењем ових од њега, ослаби, па да тако доцније лакше из Београда истеран бити може. Реџеп је у предузећу свом успео. Он земљаке своје са Гушанцем завади, и ови, имајући сваки уза се по неколико својих момака одвоје се од Гушанца, из града изиђу у варош, и начну Гушанцу своје неповиновење и противност, са претњом указивати. Ово стање није дуго трајати могло, јер је Гушанац при свему догодившем се, опет снажнији и јачи од оних био, и реџеповци науме из Београда сасвим одлазити. Једни из њих намисле преко Србије у Приштину, или куд буде, а други низ Дунав, водом, и сувим путем у Адакалу одлазити. За Реџепову намеру није ово добро испало. Он, премда је са овом завадом његових земљака са Гушанцем истог довољно ослабио, али опет, као што је мало више речено, Гушанац је од њега јачи био. Тога ради видевши Реџеп да му земљаци одлазе, с којима је он мислио намеру своју у дејство привести, морао је увидити, да већ и за њега више у Београду станка нема, те зато се и он спреми, и пође са онима, који су у Адакалу намерени били спустити се. Гушанац, како за одлазак ових бивших његових крџалија дозна, будући су они сад свакојако за њега изгубљени били, а и да би им се осветио, одмах извести Катића, и поручи му, да он слободно с њима поступи како за најбоље зна. Ову обзнану и поруку Гушанчеву Катић једва дочека, па онда известивши о томе, и својој намери и Карађорђа под видом ропраћења за оне, који ће преко Србије ићи, учини наредбу, како ће се пропратити, а пред оне друге, који су се низ Дунав, и сувим к Адакали спремили и пошли, са три до четири стотине Срба изиђе пред град Кулич, на утоку Мораве у Дунав, где су се Турци сами, не могући на малим превозима преко Мораве због њеног великог пролетњег излива, превозити се, зауставити морали, док Срби, бајаги потопљене, поплавом Мораве, превозне скеле не курталишу. Турцима није по ћуди било кад су

угледали Катића са толиком млoжином наоружаних Срба, па им још ђаво не даде, при оваком стању ствари, мировати него они сами заподену кавгу, и један, између њих, на Катића и пушку опали, али га не погоди; и ово је било за Србе таман како треба. Срби дакле сад имајући повод оборе огањ на Турке; ови се смуте и у тако стање доведу, да сад већ нико од њих није ни помишљао да се брани, и одбрани, но како ће и куд ће са животом измаћи. Рецеп једва у граби једну ораницу, у чему су му и Срби на руку ишли, те са својим братом у Немачку се превезе. То исто учини и бинбаша, Бећир-Ђаков, т. ј. и он уграби једну ораницу те са неколико својих другара низ Дунав, до молдавског утока у Дунав, утече, а оданде сувим пешке у Адакале намисли продрети, но Миленко препречи му пут; он дочека ове на самом ушћу Млаве, и све их потуче, а остали западну живи Србима у руке. Срби сад ове одведу у Асан-пашину Паланку, и све их заједно са онима, који су сувим преко Србије у Приштину пошли, поубијају. Догађајем овим Срби задобију покрај добра руха, свакоструčног оружја, барута и новаца, и још један неоспорими, доказ да Турци не ће да мирују, и да већ никако Турчин и Србин у неравном стању опстати не може. Ово су већ и сами Турци увидили, па зато одсад настаје време, у ком већ између Турака, и Турака, није никаквог различног односенија према Србима било. — Оваково стање ствари, у Србији, затеку повративши се депутати из Русије; а Бећир-паша повративши се у Босну, извести Цариград: да Срби не могу више бити раја, и да Порта у таквом случају промисли шта јој предстоји радити.

Срби су, у својој тужби, коју су преко спахија Турака, још пре подигнућа свога султану поднели, описали како све јаде и чемере своје, које су од којекаквих зликоваца, бескућника и одметника царских трпили, тако и начин показали, како би се и њима олакшало, и цару више фајде било; и тако Порта једно по томе, друго, и

да би умалила отпадања од царства, од законе власти, као што су већ такова у Јањини, Видину, Адакали и у пашалуку београдском постала, и треће због известија Бећир-пашиног, за нужно нађе, преко влашкога књаза Ипсиланта, порадити о помирењу Срба, на неки начин. Ипсиланти, примивши налог у смотренију више упоменуте намере Портине, одмах одреди једнога од својих чиновника, и Серафима архимандрита светогорског манастира Зографа, родом Бугарина, који се тада у Влашкој налазио, због светогорских добара, да у Србију иду, и ови како одређени буду, незадржано се на пут и опреме; па будући да су немачком страном путовати морали, тако дођу у Земун, откуда им је лако било и Србима на Врачар, на договор прелазити.

Депутати српски, повративши се из Русије донели су вести, пуне добре надежде. Они су показали: да су у Петербургу врло благонаклоно примљени, да је министер, књаз Чартаријски све туге и невоље народне, које су му представили, с највећим вниманијем и соболезнованијем преслушао, да је сваку милост, помоћ и покровитељство од стране цара обећао; но да је у исто време и совет свој дао, будући је Русија тада у пријатељском одношенију према Порти била, да се народ са прошенијем својим обрати султану, показавши у истом, како и на који начин народ жели да му помогне па да ће и он наредбе издати, да се у ползу таквог народног прошенија, у Цариграду дејствује.

Осим поврата ових депутата и оваквог њиховог известија, Карађорђе је свакојако имао намеру, с ранога пролећа доћи на Врачар поради Београда и Турака у њему налазећих се, и због догодивших се међу њима, за ово истекше, од конца Октобра 1804. па до Марта 1805. године, време, којекаквих замештаљства; а будући да су међутим и речени депутати, с оваковим известијама, и советом императорским још с почетка Фебруара повратили се, то је он и поводом овог, као најглавнијег

опстојателства уједно са доласком својим на Врачар, у Априлу наредио: да се и скупштина у Пећанима држи. У овој скупштини на коју су све старешине, све свештенство, и сви отменији људи у народу, позвани, по донешеним советима од цара Александра, нађено је за нужно: да се прошеније на име султана сачини, и да се то прошеније средством нарочитих депутата, у Цариград пошље. У следству оваковог закљученија и наредбе скупштинске, избрани буду за депутате: Алекса Лазаревић, прота из села Шопића, нахије београдске, Стеван Живковић трговац из Земуна, као човек који је у добром стању био, и који је турски и грчки говорити знао, и Јован Протић из Пожаревца. Овај последњи, по наредби и закљученију у скупштини учињеном, имао је у Букурешту заостати, а у место његово Петар Чардаклија отићи, који кад су се први депутати из Русије повратили у Србију није ни дошао, већ је остао у Букурешту, у пословима народним поради споразумљења са руским генералним конзулом, и књазом Ипсилантом; а прошеније следујућег садржаја написано је било:*)

Пресветлејши и Величајши Султану
Наш Всемилостивејши Цару!

Ми сва покорњејша раја у београдском пашалуку препадамо како верни непрестано у милост Височајшего и Свјатаго Девлета; молимо да би нас от свакаго нападанија у будуће избавили, и ослободили, будући ми чрез Вашеј Пресветлости познатих узрока у пропаст сасвим доведени јесмо, како што ми у нашему арзуалу прошасте године покорњејше Свјатоме Девлету предложили јесмо, у којему све наше патње и тјаготе поднешене описали јесмо, и тога ради покорно молимо: да би мимилостиво нас цели народ у напредак од злих и зулумџија који нама све неописане обиде проузроковали и целога народа чест одузели јесу, на век ослободили и нам

*) «Голубица» V. стр. 277. и след.

начин поставили да можемо у мирност како добра и верна раја пребивати. По тому јесте нас сасвим уфање уживало, да смо се од свих злочинаца и нешчасних избавили и тако наш живот у будуће с покојем проводити; но ми јесмо се у нашему уфању преварени нашли, будући да за овога времена јешче до хиљаду у Београду пребивају, који сву силу при себи имају и тако исто као оне четири дахије и даље горе с нами поступати намеравају, и к тому знаке дневно од себе познати давају, да непријатељски поступати хоћеду. Зато ми принуждени јесмо всепокорњејше молити и представити, да би Свјати Девлет на нас своју крепку руку милостиво раширио, и нас под своја крила примио. И свако заштићеније даровао, и таким начином нас изгубљену и сиромашку рају у будуће к спасенију довео.

Будући да ми, како што у нашему прошасте године предатому арзуалу наша сва терпенија, и нужду описали јесмо, чрез којих самих повода изнемогли и без крепости остали јесмо, и нама никакав начин изостао није, такође и чрез великих трошкова, у напредак није возможно везира обдржавати, јер ми нисмо могли чрез три године нашу земљу орати, и друга дѐла пословати, да би чрез свега овога времена нешто заслужити могли, него да се обдржимо верни и покорни, били смо принуждени нашу марву и прочаја именија под аманет другима давати, и тако у могућству долазили смо, порез и харач како што и пређе наши оци и праоци, и то свагда без никакове противности давали: тако всепокорњејше молимо, и представљамо.

1. Да би у напредак место везира једнога, царство, вернаго и вреднаго мухазила*) у Београд поставило, и тако да ми од ових зликоваца који сада у Београду пребивају, немир у вилајету чине, ослобођени будемо, и када то упословано будет, онда без сваке сумње хоће вилајет чист од свега пребивати, и у њ желајеми мир уселити се, сваки зулум и насилије избегнути, и престати, за коју

велику и неописану милост обећавамо нашему Пресветлејшему Цару сваку покорност, како и до сада, и пребивамо верна и добра раја, к тому не ћемо јешче изоставити, непрестано за Пресветлејшаго нашего Цара ноћу и дању Богу молитву одавати, да би њему млоголетно владаније, невредовит, и славни живот даровао.

2. Да нам дозвољено милостиво будет да можемо у 12 кадилука по једног обркнеза поставити, који да буду с бератом, такође да народ једнога великога кнеза избере, и он истим начином с бератом, тај исти да буде над ових 12 обркнезова верховни, и како началник целаго нашега народа, да има у београдској вароши своје седалиште, и што год Пресветлејши Цар чрез мухазила заповедити буде, то све преко нашего началника да се народу обзнани, и пак што буде народ желио, од царства молио, тако исто да има тај народњи началник цару и мухазилу представити.

3. Кад би се овому началнику смрт трефила, или пак ако би он погрешке учинио, чрез које он нуждно началства својег будет лишен, на исти начин, и оних 12 оберкнезова, то да само народу остављено и слободно буде, себи вредна, верна и добра началника, и кнезове избирати и поставити, који без сваког странпутија за народ сва попеченија и бригу носити имајет.

4. Харач, порез и прочаја данки царски, такођер спахијско и малићане, све под једној уговореној и опредељеној суми, како што је у крајњеј, да имамо давати, а Пресветлејши Цар нека би из своје хазне спахијама и малићане плаћао, и то из узрока, да не би се ни у вилајет мешали и после своје субаше држали, јер познато јест да су спахије полак рођаци јаничарски и тако врло ласно да они у вилајету немир проузроковати возможени буду.

5. Нашему великому кнезу да будет само наложено царску мирију, и спахијско, тако и малићане у вилајету скупити, пак ондак по једним његовим, и једном човеку

од мухазила у Стамбол послати и тако великому Султану у хазну предати.

6. Да би вилајет у напредак од свакога зулума миран остао и пребивао, такођер и од хајдука, то да је нашему началнику и мухазилу о томе брига, мир у вилајету обдржавати, и народ од свакога нападенија бранити, то како и прочих наредби у вилајету, порез и харач царски скупљати, нуждно је да наш началник неко число при себи оружаних људи имати мора.

7. Да буде народу у вилајету слободно и незабранито, где год нуждно и потребито нађе се и буде, своје цркве и монастире правити, такођер што год нашего закона тиче се да не би нико могао на пут стати или усудити се обичај нашего закона разрушити, или нове уселити.

8. Да буде слободно целој раји своје послове и земљу делати, тако и трговати, и то све онако и слободно без сваке препоне, и тога ради не би никаквој другој дацији подложени били.

9. Без сумње ови садашњи у Београду находјашчи се злочинци не ћеду драговољно мухазила у град пустити, него сва своја возможнаја употребити буду, да он у Београд не дође, зато нуждно је, и ми всепокорнејше молимо да Пресветлејши Девлет аустријском двору пише и представи, да не би се у напредак у Београд никакова храна допустила, с којим начином и временом хоће могућно бити, да мухазил у Београд уђе.

Зато опет пофторавамо и покорно и коленоприпаданијем молимо, да нестане име крџалијско у овоме пределу, будући све што ми од њих патили и трпели јесмо, није человеческому уму могућно промислити, ни пак наретом описати.

Ово наше покорњејше молебно представленије хоће се чрез наша два посланика Пресветлејшему Цару представити, који пак и устмено предложити наложени јесу,

и начином овај народ у милост Пресветлејшему Великому Султану препоручити.

Ови исти наши посланици имају при себи рачуне од свега трошка, такође што је Бећир-паши мухазилу, и прочим овога времена у готову дато, из којих Величајши и Пресветли Цар видети могу, колику тјаготу овај вилајет носити морао, и то сва без свакаго својего погрешенија, него од насилија зликовачкаго обрану чинити, принуждени били.

Ми припадамо у милост Пресветлејшему нашему великому Султану, и јесмо до конца нашего века

У Србији Априлија 1805.

Всепокорњејша раја

Нахија ваљевска

Матеја Стефановић протопоп,
Пера Јанковић кнез.
Живко Дабић,
Васа Велимировић,
Милић Кедић кнез,
Бранко Николић,
Живан Калинац,
Коста Михаиловић,
Марко Хацић,
Јуриша Михаиловић;

Нахија београдска

Радоје Трнавац,
Михаило Лазаревић,
Теодор кнез,
Станко кнез,
Михаило кнез,
Бранко Јелић,
Михаило Ашковић,
Црни Ђорђе Петровић,
Јаков Стефановић,
Јанко Катић,
Сима Марковић,
Миленко кнез пожаревачки,
Никола Грбовић,
Милан Обреновић;

Нахија грочанска

Васа Чарапић,
Коста Величковић,
Груја Теофиловић,
Радован Рипајац;

Нахија крагујевачка

Марко Савић,
Младен Миловановић,
Радован Батанац;

Нахија ћупријска

Пано Стефановић,
Павле Радозановић,
Ранча Николић,
Милосав Стефановић,
Стефан Ивановић;

Нахија пожаревачка

Милић Дугајљевић,
Момир кнез,
Јеремија кнез,
Атанасије Смолинчанин,
Петар Теодоровић,
Павле Мојић,
Георгије Крушевчанин,
Теодосије од Кнића:

Нахија рудничка

Лазар Вилотер кнез,
Стоја Павловић,
Радован Трифуновић,
Петар Стојановић,
Мијат кнез,
Тома Градиштанин,
Тиол Звездић.

У само време ове скупштине, и оваковог њеног делања и закључења, посланици књаза Ипсиланта, из Земуна, Карађорђу пријаве се, но на кратко, и без свакоґ задржавања буде им одговорено да Срби сад не могу с њима никакве преговоре чинити, што је на општенародној скупштини решено и закључено, да сам народ цара за милост, и благоуправленије моли, што је већ на тај случај и прошеније приуготовљено, и што су и депутати већ, средством којих ће се исто прошеније у Цариград однети, избрани и опредељени. И тако посланство књаза Ипсиланта без свакоґ успеха повратило се откуд је и дошло, а депутати српски, 1. Маја, отправе се преко Букурешта у Цариград. Књаз Ипсиланти о свему овоме што је у Србији сад чињено, напред је знао да ће се чинити, али му на ино није могло бити; он је морао по налогу портином, своју депутацију у Србију послати.[1])

Прошле године уздигли су се Срби у девет нахија пашалука београдског, каноти: у крагујевачкој, београдској, рудничкој, ваљевској, шабачкој, смедеревској, јагодинској, пожаревачкој и ћупријској; и у овима постале су прве старешине: Јаков Ненадовић у ваљевској, Јанко Катић, Васа Чарапић и кнез Сима Марковић у београдској, Милан Обреновић, а за њим одмах и Лазар Мутап, у рудничкој, Миленко Стојковић и Петар Добрињац у пожаревачкој, Ђуша Вуличевић и Обрад из Крсне у смедеревској; Стефан Јаковљевић и Милоје То-

доровић у јагодинској, и поп Лука Лазаревић у шабачкој. Крагујевачка нахија стајала је, особито у почетку, непосредствено под командом Карађорђевом, као нахија, која је прва уз њега пристала, и прва с њим барјак општег устанка развила. Јакову Ненадовићу, који је свагда имао при руци врсна и добродушна синовца свога проту Матију Ненадовића, придостављено је било главно управљање, осим ваљевске нахије и над шабачком, а кад су се и соколска нахија, и обе кнежине зворничке нахије, Рађевина и Јадар од пашалука босанског оцепиле и уздигле, и над овима; те тако он је, у једно и исто време, готово са четири нахије управљао и заповедао.

Карађорђе, као и све остале старешине, после отправљања више упоменутих депутираца у Цариград, држао је: да ће Порта, особито сад, по ходатајству Русије, све жеље и молбе народне испунити, па једно што су Турци у оним неуздигнутим нахијама, без сваког устручења прибирајући себи све оне, који су одовуд прогоњени, свако зло тамо народу чинили, а друго, да би освојио и очистио цео београдски пашалук, од којекаквих скитница и зулумћара Турака, науми он, и оне друге нахије, које су такође београдском пашалуку принадлежале уздићи, и од Турака их ослободити. У следству оваковог његовог наумлења, како су депутати отправљени, а он одмах изда налог кнезу Аксентију Миладиновићу, из села Чибутковице, и кнезу Вићентију, из села Кораћице, да они са војском у шанчевима, око Београда остану за управитеље, а Катића Јанка, Васу Чарапића, Станоја Главаша, Ђушу Вуличевића, капетана Радића, Младена Миловановића, Милоја Петровића, проту Матију Ненадовића, проту драгачевачког и Лазара Мутапа, и са свима овима до једно 6000 војника са собом узме, и на Карановац оде. Овде на Карановцу, премда је далеко теже посао за војевање ишао, него на Чачку, и него на многим другим местима, јер су се Турци, све по избор зликовци, овде сабрали и здраво утврдили били; но опет

зато нису се могли одржати. Карановац је по дугој и јакој борби Србима у руке пао, Турци су здраво изгинули, а остали растерани су куткоји. Док је Карађорђе Карановац освојио, целу пожешку нахију од Турака очистио, старешине поиспостављао, и границу ове стране, према новопазарској поставио, дотле је и Јакову Ненадовићу препоруку издао, да се он, како најбоље зна, приуготови, да на Соко и Ужице удари, и тако исто да и Јадар и Рађевину уздигне, и од пашалука зворничког одвоји. Зато, како Карађорђе више упоменуто посвршује, а он одмах проту Матију Ненадовића отпусти, с препоруком: да Јакову иде, и с њим противу Сокола и Ужица дејствује; а тако исто и свима онима, који су при освајању Карановца били, осим Катића, Васе, Станоја, Ђуше и Младена, препоручи, да се Ужици примакну, како ће их Јаков тамо, кад дође затећи.

Јаков, имајући препоруку од Карађорђа да нападне на Соко и Ужице, и да и ове две нахије са зворничком: Задар и Рађевину, уздигне, како му се прота Матија са војском и топовима са Карановца поврати, а он одмах позове Мелентија Стефановића архимандрита манастира Раче, који је већ једну част нахије соколске уздигао, и наоружао био, и Милана Обреновића са рудничком војском, и капетана Радича да му у помоћ дођу, за полазак прво на Ужице, у које се поред осталих крвлока, и Бего Новљанин, из Босне привукао. Ови више упоменути, примивши позив Јаковљев, одмах се спреме, и Јакову на уречено место к Ужици, прикупе се, а он, са стране Ваљева прикупљен будући са својом војском упути се к Ужици. Ужичани Турци, који су свакад држали себе за особите јунаке, а сад поткрепљени будући и неким Омерагом, јаничарином, који им је порано овог пролећа из Видина, с неколико својих момака дошао, Бегом Новљанином, који је такође из Босне са собом довео неколико делија босанских, и добекшим из Карановца Турцима, никако нису могли ни веровати ни држати, да ће се Срби

усудити, и кадри бити и на Ужице ударити. Зато сад кад дочују да Јаков озбиља са војском и топовима на Ужице иде, а они онда, да би се уверили, изашљу пред Јакова једно триестину својих ерлија, да се с њим састану и да га упитају, како он, као раја, смије на царев град и царске синове нападати. Ових тридесет изасланика ужичких изиђу пред Јакова сусревши се с њим на гори, Црнокоси па увидивши да Јаков баш са правом војском, и не са древеним, као што су они држали, већ са правим топовима на њих иде, изговоре му све оно, што им је препоручено било, и што је мало више упоменуто. Саслушавши ове Турке, Јаков им је одговорио, по смислу досадашњем при оваквим догађајима, т. ј. да он не иде да напада на Ужице, царев град, нити у њему да бије царске верне и поштене Турке, већ иде да бије Омер-агу, Бегу Новљанина и друге њима подобне, јарамазе, отпаднике и невернике царске, који, као такови, ни раји царској не даду на миру живити, што је и самом цару и раји додијало, па је и сам цар раји допустио, и помоћ јој дао, да те и такове зликовце из ове земље истера, а честити Турци ужичани, староседиоци, ако су ради да се на Ужице не удара, и да они на миру и без сваке штете остану, нека му Омер-агу и Бега Новљанина предаду, па ће он одмах повратити се откуд је и дошао, не избацивши ни једне пушке на Ужице. Ови Турци, премда и никаквог пуномоћија за чинење каквог договора са Јаковом, имали нису, кад му одговоре, да они не могу на то пристати, јер им вера не допушта да брат брата душманину у руке предаје, онда и Јаков њима на то одповеди и каже им: „Кад на то пристати не можете, а ви сад идите откуд сте и дошли, па кажите и Омеру и Беги, и свима Турцима ужичанима, шта сте чули, и видили, а мене с војском ето за вама“. Како се ови Турци поврате, а Јаков као што је и њима казао, за њима одмах к Ужици са војском примакне се, са свију страна опседне, и са брда Татинца, из топова тући за-

почне. С овог брда ништа Јаков учинити не би могао, или би барем предају Ужице, задоцнио, но кад по савету неких ондашњих староседиоца Срба, којима је познато било одакле су Немци Ужице некад из топова тукли, други дан премести топове на поље Крчагово и одавде, 20. јулија лицем на Илијин дан, кад другим метком топовским запали једну кућу, од које се, при помоћи ветра, и друге будући све дрвене, зажижати стану тако, да је, које од пофторавајућих се топова, а које и од ветра за тили час сву варош ватра обузела: онда стане јаук и вриска жена и деце, и све у један глас повиче, да се боље и Србима предати, него живима у ватри горети. Видећи Омер-ага, и Бего Новљанин овакову несрећу и побојавши се још и од чега горег, скупе своје момке те с њима пут Босне побегну, а староседиоци, не имајући сад куд и камо, изберу до једно дваестину између себе стараца, и Јакову их на договор за предају пошљу. Није тешко било овај договор с Турцима о предаји учинити. Њима је догорео жнвац до ноката, а Јаков је имао и друга посла. Јаков предају ужичана прими, но тако: да они слободно могу и у вароши на својим имаовинама, и у граду остати, заниматн се трговином и занатима, и живити мирно, у нахију и народ ништа не мешати се, нити од раје што истраживати, и каково јој зло причињавати и поред овог да му 50.000 гроша које је онда чинило 7.000 дуката готова новца, и 80 хатова са свим прибором да војсци подели, даду. Турци ужичана на све ово пристану, и све, што је Јаков од ових захтевао, издаду му, те тако, Срби и ужичане онако предаду, као што су шапчане и смедеревце. Почем Јаков са Ужицом овако ствар сврши, а он онда наредивши између оних, које је код Ужице затекао, да неки и то из истог места, под старешинством Алексе Поповића, нахију и народ, од насртања турског чувају и бране, а сам, са својом војском и Хаџи-Мелентијем, упути се к Соколу. Он је и Соко здраво притеснио био, и доста му вреда нанео, али га

к предаји принудити није могао; јер само одвећ кршовито положење овог ластавичког гњизда, сваку му је могућност то учинити одузимало; а требало му је и на друге стране обзирати се, и на опазу према Босни стајати. Но при свему томе он је сад сву соколску нахију уздигао, страже и заседе на свима местима, откуда би Турци или из Сокола, или из Босне, на народ напасти могли, наредио, и над свом овом нахијом, за старешину Хаџи-Мелентија прогласио.

Они први депутати српски, кад су одовуд за у Русију отишли, путујући за у Петербург, нарочито су на Харков ударили, да нађу некога Тодора Филиповића, Србина, родом из Руме у Срему, који је тек с пролећа, прошле 1804. године, као доктор права, позван будући, у Русију отишао и у харковском универзитету за професора опредељен био. (Овога је Петар Чардаклија знао и познавао, па је он и својим другарима присоветовао, да им непремено овог човека узети, па са собом и у Петербург повести, и у Србију довести треба). Овај Филиповић известивши се од депутата шта се у Србији отпочело радити, на позив њихов, а нарочито Петра Чардаклије и проте Матије, драговољно се склони, оставити Русију, лепу катедру, и сјајну будућност своју, служећи једну велику империју. Он дакле у овој усхићеној жељи својој, предложи депутатима српским, да га они по потреби народњих дела, због којих су и у Русију дошли од правитељства руског изишту. Ово је пут, којим је речени Филиповић, на честитији начин, са службом својом у Русији растати се могао. Депутати српски, по овом предложенију Филиповићевом и поступе, тим више и пре, што им је такав човек, сад и у Русији, а нарочито у Србији нужан био. Филиповић буде од правленија универзитерског, по молби и настојавању депутата српских, од дужности разрешен, и тако он, узевши са собом и брата свога Михаила, кога је са собом и из Аустрије, кад је за у Русију полазио, са реченим депутатима, из Харкова, оде у Пе-

тербург, а из Петербурга, са истим депутатима заједно дође и до у Срем. Он се у Срему, код родбине своје, задржао до Априла месеца, а онда пређе и сам у Србију.[2]) Прешавши Филиповић у Србију, он је одмах отишао к проти Матији Ненадовићу и при њему се налазио готово без сваког видног посла, али zaњат великим мислима, он је видио, да је народ српски, натеран безграничним злом и тиранством турским, подигао се противу својих мучитеља, и да у том свом подигнућу, ма и с великим и тешким пожертвованијама, здраво и успева; и да је надежда, да ће у овом свом подигнућу можда и до жељеног успеха доћи, али у исто време да је нужно и још о нечем промислити и побринути се, а то је: законитост, која треба устопце, за оним успехом у борби противу удручитеља њихових да иде, и да заједно са ослобођењем испод јарма турског, и она расте, и снагу своју у народу и земљи распростире и темељи, ради сугурности свачије за живот, чест и имање, и да би што пре и просвештена Европа увидела, да се Срби нису само просто противу Турака, принуђени њиховим злом, подигли, него да они у исто вреле оснивају и једну сталну државу, и једно стално, на законитости основано правленије, које ће јамчити сваком, без разлике племена, вере и туземства, за правицу. Оваквим мислима заузет Филиповић, он није пропустио исте и проти Матији, саопштити, казавши му: да би по горњим разлагањима, а највише из призренија спољашњих, нужно било установити једну институцију у земљи, и тој дати титулу: „Правителствующи Совѣтъ Сербскій“. Филиповић је казао Проти и то: да ће овај Совет, доцније бити законодателно тело у земљи, и да ће се тада, у дејанијама својима, према врховном поглавару, кретати у границама, о којима ће он устројство сочинити, и у своје време, на опште расмотрење и одобрење поднети; а за сад док је јошт све у почетку, док се јошт ништа извесног у рукама нема, и док је у таквом случају диктаторство неопходно нужно, Совет

овај да ће се занимати са примањем тужби из народа, све провиђати, пресуђивати и колико могуће буде казнити и умањавати лупештва и зауздавати самовољство старешина, које је неминујемо, само по себи у буни постало, али и мах преотимати отпочело. Прота Матија Ненадовић, премда је с највећом љубављу научност и научне људе свакад предусретао, с њима се дружио, и о свачему разговарао, опет зато не може се са уверењем рећи, да је он Тодора Филиповића, прозваног у Србији „Божа Грујовић“ поњао; јер: Совет, законодавно тело, законитост, то су ствари биле, о којима нити је ко на јави и мислити знао, ни у сну, у Србији сањати могао; али како му драго, Прота, више описане мисли и намеру Божину саопшти и Јакову, стрицу свом. Није ни Јаков боље и јасније поњатије, од Проте, о установлењу једне оваткове институције имао, али се он согласи на то, да би требало у народу установити судију, па макар се звао и „Правителствующи Совѣтъ Сербскій“. Примивши Јаков предложење оне двојице, проте Матије и Боже Грујовића, о успостављењу Совета, он сам код већ постојеће и њим самим признате врховне власти, мимо ове, усудио се скупштину за договарање о постављењу реченог Совета, наређивати и сазивати, па се није уструдио ни самог Карађорђа, на ту скупштину, у манастир Боговађу, позивати, без сваког предварителног о томе с њим договора. Из оваковог поступка Јаковљевог лако се даје увидити, какво је поњатије он о законитости имао, и какву је законитост и сад у самом почетку зачеђене мисли о постановлењу Совета имао.

Карађорђе примивши позив Јаковљев за скупштину, и разумевши из оног, на који конац Јаков ту скупштину сазивље, предлог, за који скупштину ваља држати, радо прими, јер је он и сам, увиђајући неопходност, неку законитост, за ограничење зликовачких поступака, желио, као што се то и из предложења његовог скупштини у Пећанима држаној, о установлењу у народу судова и су-

дија, видети може. Није могуће по истину узети да је Карађорђе, у правом смислу, разумети могао, зашто се управо хоће установлење тога Совета, у чему ће се сила и снага његова састојати, и какво ће право његово значење бити. И он је, као и сви други, држао, да ће тај Совет примати тужбе од људи, који му буду долазили, ове извађати и пресуђивати, и бити као један „главни суд“ у свој земљи. Али да је Карађорђе, при свему томе што правог и јасног поњатија није имао о правици и законитости, ипак правицу и законитост желео, показао је: одузевши сопственом руком живот рођеном свом брату, који је, уздајући се у то, што му је брат врховни предводитељ народа, млога зла чинио, од којих га Карађорђе ни претњом, ни советом, ни строгом, у оковима апсом, није могао одвратити. У самом делу, Карађорђе је овим жалосним, по њега поступком, у најстрашнијем смислу показао: да он, не паучину, но строгу и чисту законитост жели, и да под том законитошћу сваки, и сви без разлике, па и саме старешине и њихове породице стојати имају. Ни један од старешина српских онога времена, ни у најмањем чему, а камо ли у оноликом, у колико је Карађорђе, и делом и словом жеље за законитост показао, није имао. Они су и сами себи, својим породицама и својим људима све допуштали чинити. Они су се, а нарочито: Јаков, Милан, Миленко, Петар Добрињац, Младен, Милоје, а мало доцније и Вељко овезирили били, и начин живлења и блесак везирски упражњавати почели, а ово се никако није могло чинити, без повреде права човеческих, без здирања са леђа народних и без присвајања и уживања народних добара на штету општег напретка земаљског. Очевидац онога времена не може се без ужаса опомињати свега онога што су ови људи онда чинили; но кад се узме у расуђење, прво: да је овај устанак Срба противу Турака, револуција, и да се нечовечни поступци тек револуцијонарним течајима времена догађају и појављују, као што је то из историје

сабитија људских већ познато; друго: кад се зна, да су и ове старешине српске из оног истог сиромашног народа постале, који ни добрих коња, ни поуздана оружја, ни руха, ни новца за друге припреме имали нису, а то је све сад сваки имати морао, а нарочито старешине, јер је то све неопходност стања њиховог, у коме су се нашли, захтевала; треће: како су ови људи, истина са свим народом, све своје жертвовали, па поред тога, и у најочајнијем стању и положају, бреме старешинства и предвођења народног на себе примили; и на послетку четврто: како су они први од Турака уочени, па и самој смрти на расположење већ одређени били; онда не само не могу се ти људи у општем склопу ствари за устанак народни, не само никако строго осудити, него им треба за велике и важне заслуге њихове скромно снисходити. Ми смо све казали шта је рађено, и који су дејствоватељи били; али ми морамо држати да би и садашњост, а јошт већма потомство веома неблагодарно било, кад не би ове велике заслуге ових патријота лавровим венцима окитило; само суд историје мора безпристрасан бити.

Ми смо оставили Карађорђа при том, како је он примио и одобрио предлог скупштине Јаковљеве, но његово позивање на ту скупштину нити је одобрио, нити је на њу ишао; већ је одвојивши предлог од сазива, наредио, да се истога конца ради скупштина у нахији београдској у селу Борку држи; и у следству оваковe његове наредбе, он позове све онога времена и веће и мање старешине, не изоставивши ни Јакова, његова синовца проту Матију и Божу Грујовића. На овој у Борку скупштини, која је тек после разбитија Афис-пашиног, о коме ће ниже следовати реч, држана, по дужем разговарању и договарању, и по представљеним разлозима Божиним, опште одобрено буде: да се Совет установи, и он буде постављен. Овај Совет и сад у самом почетку његовог постанка, и доцније за дуже времена имао је значај неважан и такав, какав су му и сам Божа Грујовић сад

у почетку и све старешине определиле. Ни сам Божа Грујовић није за благоразумно налазио, сад у самом почетку, са правим значајем овог Совета у разлозима својима на видик изићи. Он је увидео, кад би сад одмах већи круг делателности за овај Совет захтевао; и изнуђавао, да би се поњатија старешинска, и страсти њихове увредиле, а на ове је нужно било сад, колико толико кроз прсте погледати. Он је растење тога Совета, у правом смислу његовог значења и делања, оставио времену на расположење, и није се у томе преварио, као што ћемо се и ми из доцнијег описанија о истом уверити. При свему пак томе, што су сад у почетку овакова поњатија о значењу овог Совета била, опет зато он добије наслов: „*Правителствующи Совѣтъ Сербскій*“, и печат с натписом: „Печатъ Правителствующегъ Совѣта Сербскогъ“. Погрешка је у летопису на печату, јер није овај Совет постао 1804., већ с концем Септембра 1805. године. На овом печату била су два грба: грб Србије са крстом и четири огњила, и грб Тривалије, са свињском главом и забоденом у њу стрелом. Они су оба, један с другим на стрели сједињени били, и оба су имала одозго круне, међу њима је израстао крин, а над обојима њима, светлило је сунце, са спуштеним лучама до самих круна. За председатеља овог Совета, изабран и постављен буде прота Матија Ненадовић, за чланове за сад, само Јован Протић из Пожаревца, и Петар Чардаклија, који је за овда у Цариграду налазио се; а за секретара Божа Грујовић, који је и породио мисао за установлење овог Совета. За сад је овај Совет смештен у рудничкој планини, у монастиру Вољавчи но није дуго овде опстати могао; јер нити је места било за обитавање чланова његових, који су се повремено умложавали, нити су се могле тамо прибављати жизне потребе; и тако, по молби његовог председатеља, учињеној Карађорђу, по кратком времену буде премештен у монастир Боговађу, у нахији ваљевској, а из овог на скоро премести се у град смедеревски кад Срби и

градом овим, као што ће се из даљег описанија увидети моћи, овладају.[3])

Док се у Србији све више описано догађало и свршавало, дотле су и више речени депутати српски у Цариград приспели, и Порти прошеније народно предали, но дотле и гласови у Цариград стигну о томе, шта су међутим Срби са Чачком, Пожегом, Карановцем, Ужицом и Соколом учинили; па једно због тога, што су се изложена у прошенију захтевања српска неповољна и необична, према тадашњој охолости Турској, и према унижењу у коме су они рају држали, по навади цариградских јаничара, који су свакад, а нарочито у време султана Селима III, портиним правителством силно дрмали; а друго: што је Бећир-паша у свом известију Порти до знања доставио, да Срби не наличе више на рају, — она се разјари, па, не обраћајући вниманија свога, ни на прошеније народно, ни на советe руског посланика, који је молбе српске код Порте потпомагао, изда ферман Афиз-паши нишевачког пашалука, чинећи га у исто време истим ферманом и везиром београдским, а уједно и губернатором над пашалуком београдским, да он сабере војску и да Србију прегази и освоји; а речене депутате заповеди ставити под надзор. Стефан Живковић член ове депутације, кад о овом решенију и наредби Портиној дозна, да би уредио ствар, како овај нападај Портин не би био за Србе изненадан, и како би к томе још и у ползу Срба пристао, предложи Порти: да се народ српски противу цара није ни подигао, нити је и ово све што је до сад учинио, одкад су депутати из Србије за у Цариград пошли, из противљења према царству чинио, већ само да би растерао зликовце, који су се умложили, и по свима местима пашалука београдског распрострли и угнездили; да ће он цару и царевим пашама, кад Порта за добро налази тако поступити, покоран бити; али да се и то лако догодити може, да ће народ сад, неизвештен напред будући, или по незнању свом, или по каквим не-

пријатељским наговорима на супрот царској војсци стати, па да се из тога јошт и већа зла породити могу; и да би зато добро било, да њега Порта отпусти, да он у Србију пре оде, него што ће Афис-паша са војском у њу уђи, те да народ и кнезове извести, да Афис-паша по наредби царској у Србију улази; да је тако царска воља и заповест, и да се не треба царским наредбама противити. Ово предложење Живковићево Порти се допадне, она га прими и одобри, и њега онако отпусти као што је и сам желео. Живковић још кад је смислио ово предложење Порти учинити, он је сасвим на друго нешто смерао, као што ће се из даљег причања увидити моћи; па зато је он, полазећи из Цариграда, састарао се, како ће се и његова два друга курталисати. Дошавши Живковић у Србију он извести и Карађорђа и све главније старешине, о наредби Портиној онако, како је она у самој ствари била, али им и то каже: да се они овог нападања Афис-пашиног ни мало не плаше, да слободно и њему својим начином на сусрет изиђу, и да и даље своје напредовање за ослобођење продуже; да су му тако, и у том смислу сви пријатељи ослобођења, и народа српског советовали, и да ће Порта, тек таким само поступцима народа српског, принуђена бити, жељама, и праведним молбама истог народа удевлетворити. Саслушавши Карађорђе, са осталим поглаварима народним, Живковића, његово предложење, и совете, и он сам и сви остали приме, тим више: што је Живковић, пролазећи сад кроз Србију, до састанка са Карађорђем и осталима, свуд по народу распростро глас, да би Цар све, што народ за своје олакшање иште, дао, него да су свему томе јаничари и други зликовци и бадаваџије Турци, који хоће без труда и зноја да живе, и од леђа народних све што им је за холо њихово господовање потребно да здиру, противни, и да ће и сад Афис-паша, не у следству воље царске, већ по жељи и наредби јаничарској на Србију с војском напасти, коме треба на супрот изићи и не дати

се наново у јарам, који ће сад много грђи бити, него што је икад пре био. Да Афис-паша иде у Србију по заповести цара, казао је Живковић и Гушанцу, те је и њега у Београду умирио, да од овуд са својим крџалијама не смета Србима кад се противу Афис-паше одапру, а међутим је нарочито саставши се с њиме у земунском контумацу, уверио га, да је ова депутација, поред осталог и о том здраво настојавала, цара за њега молила, да га за везира пашалука београдског постави, и да како ништа друго, тако и то, цар раји, није хтео одобрити, већ је Афис-пашу одредио: да и народ српски покори, и везир над пашалуком београдским да буде. Уверивши се Гушанац од Живковића о овакој лепој српској намери за њега, он је са својим крџалијама, и осталим Турцима, који су се на њега угледали, за све оно време на миру у Београду био, док су Срби на Иванковцу са Афис-пашом мегдан делили. Стефан Живковић у овом случају поступио је само онако, како су тек могли интереси уздигнућа српског захтевати. Он је дакле овим и овако смишљеним својим поступком велику и неоцениму услугу народу српском учинио; али је рђаво доцније награђен, чему су и његови сопствени последњи поступци млого допринели, као што ће се из даљег повествовања увидити; но на сваки начин, буди имену његовом фала! Књаз Милош у новије време, по могућству касе народне, показао му је благодарност народну, определивши супрузи његовој 300 талира пенсије коју је она, више година, до своје смрти уживала.

Афис-паша, по више упоменутом решењу, и наредби Портиној, сакупивши до 30.000 војске с концем Јулија наступи на пашалук београдски. Он је по охолости турској, мислио и држао, да ће се Срби, како се он покаже, одмах почети предавати, и по захтевању његовом оружје полагати, па у таквој мисли и држању будући, он је јошт пре него што је из Ниша кренуо се, спремио и понео велику количину конопаца за везивање поглавара, ста-

решина и осталих отменијих Срба, на које се сумња у његовим очима покаже; а тако исто приуготови и понесе више хиљада од црне абе капа, и криви бритава, да покореним и освојеним Србима разда, црне капе у место црвених фесова, а криве бритве у место оружја да носе. Овако спремљен Афис-паша, кад у Параћин а без једног топа дође, а он дознавши да ту негде у близости Параћина једна чета Срба налази се са својим старешинама, пошље неколико својих доглавних Турака, да старешинама ове гомиле Срба јаве, да је он у Параћин дошао, да намерава десном страном обале моравске, низ Ресаву, преко нахије пожаревачке и смедеревске у Београд ићи, него да они с места иду спремити му конаке, и да народ на предају, и полагање оружја пред њега изводе. Миленко Стојковић, Петар Добрињац, хајдук Милован из села Плане, смедеревске нахије, и Кара Стево, из села Пр̑ова, пожаревачке нахије, који су знали и надали се наступању Афис-пашином на Србију, сместили су се били у селу Иванковцу са 2.500 војника и једним гвозденим топом, и два шанца један већи, и један мањи, оградили, и намислили Афис-паши у њима на супрот стати, или му барем смести и отештати пут за у Београд, док им и Карађорђе са јошт војске у помоћ не дође, о чему је међу њима већ и договор учињен био. Они дакле одговоре овим Турцима, да они знају да Афис-паша са војском иде за у Београд, да су му они конаке наредили, по великом и обичном царском друму, којим су и до сада све цареве паше и везири за у Београд пролазили, а не преко Ресаве и нахије пожаревачке, која су места и онако похарана и попаљена нападајима Пазванџијиним тако, да људи по тим местима живећи ни сами немају чим да се зарањују, а камо ли да војску какву и везире дочекују. Афис-паша, никако онај пут за у Београд предузети није хтео, који су му Миленко и Добрињац указивали. Он је јемачно предизвештен био, какве су планине и честе с једне и с друге стране тога царског друма,

па се праведно бојао српских заседа; које су у самом делу Карађорђем већ и наређене биле; па је зато и по други пут Миленку и Добрињцу своје Турке послао с налогом, да му се оно учини, и чинити мора, што и како он заповеда. Миленко и Добрињац, са својим друговима одговорили су Турцима оно и онако исто, као и у први мах, и Афис-паша видећи да Срби не мењају по његовој вољи своје ћуди, дигне се са свом својом војском да онуда за у Београд прође, куд је њему драго, и куд је већ једанпут наумио; па да не би ништа себи иза леђа оставио, од чега би после сумњао, намисли он и на шанчеве српске у Иванковцу ударити, њих часком збрисати, па онда даље пут безбрижно предузети. Како је намислио тако и учини. Но и Срби, којима је догорео живац до ноката, и који би свакојако гинути морали, или се предали и положили оружје, или им се на мегдану јуначки одапрли, предизберу ово последње, као племенитије, и достојније њиховом првоначалном заверству, тим више, што су се надали и скорој помоћи Карађорђевој, како до њега допре грмљава боја Ивановачког, одакле на левој страни Мораве, није он веома удаљен био. Турци као што је већ речено, никаквог топа са собом имали нису, а у Србаља се само један гвоздени мали топ, налазио, као што је већ више напоменуто, и тим је већ доста зла Турцима нанешено. Срби дакле одапру се Афис-паши жестоко и очајно, макар да их је у сравнењу са количином. турске силе, тек једва дванаеста част износила. Бој је жесток био, и Турци су с великим острвљењем на Србе и њихове шанчеве нападали. Они су у теченију прводневне борбе, и мали шанац српски освојили, и топ су им два пут отимали, но и Срби су га опет повраћали. Хајдук Милован, који је топ и пунио и њим управљао, при њему је и погинуо, а Кара Стева, који је од Турака топ преотимао, и који је турску џебану запалио, тако је жестоко био израњен, да је доцније од истих рана, не могући их пре-

болети, у селу Кличевцу, код Миленка, где се лечио, и умро.

Бој овај на Иванковцу, као што је и мало више речено, био је с обе стране жесток и очајателан. Срби су из великог шанца свог, на који су Турци по освојењу малог други дан, јако јуришали, здраво, особито коњанике, потукли. Борба је трајала и тај цео дан, и једва је ноћ, бој прекратила. Карађорђе који је на левој страни Мораве био и са уређењем заседа на великом друму, куда се држало, да ће Афис-паша са својом војском к Београду упутити се, занимао, чујући грмљаву пушака и топа српског, закључи: да је Афис-паша на Миленка и Добрињца ударио, па одмах остави заседе и са 5.000 војске, три топа и једним кубузом похита онима у помоћ. Он је у свануће трећег дана, кад се је и трећи бој на Иванковцу наставити имао, на обалу брода моравског, где му је требало преко Мораве прећи приспео, и долазак свој топовима огласио. Шпијон турски обзнани долазак Карађорђев и приближење његово Афис-паши, казавши овоме: да Карађорђе са 10.000 војске, и четири топа, овима на Иванковцу, у помоћ долази. Речени паша кад ово дозна, а он онда са својим доглавницима стане се договарати шта им сад предстоји радити. У овом советовању и паша и његове војсковође представе себи шта су јучерањег дана, од једне шаке војске српске претрпили, и колико их је, и то понајбољих јунака, изгинуло, а и шта се с њима, према оном јучерањем, сад догодити може, кад и Карађорђе са 10.000 војске и топовима, дође, договоре се одустати од своје намере продужавати бој, и повући се за сад у Параћин. Како су закључили тако и учине, те без сваког оклевања, до расвитка трећега дана, откако се код Иванковца налазе, поље ивановачко оставе, и у Параћин оду. Карађорђе видећи шта су Турци урадили, поодморивши се мало са војском, други дан, здруживши се са Миленком и Добрињцем, и на Параћин удари, а Афис-паша то видећи

поплаши се, па остави и Параћин, и са свом својом војском повуче се у Ниш, откуд је и дошао, где је, или од престрављења или од срамоте, одмах по доласку у Ниш скоропостижно умро. (Говорило се онда да се морао отровати). Срби сад и са Параћином овладају, но и с параћинским Турцима онако, за сад поступе, као што су и са смедеревским, шабачким и ужичким т. ј. остави их Карађорђе на миру и то зато, што је Параћин припадао лесковачком пашалуку, а Карађорђе је с тим пашом у добром споразумлењу налазио се.

Међутим оставши у Цариграду Петар Чардаклија, и прота Алекса, кад гласови и о разбитију Афис-Пашином у Цариград стигну још у већу опасност постављени буду, но помоћу пријатељском избављени, из Цариграда у Одесу избегну, а из ове с почетком Октобра, исте 1805. оду у Петербург у који су 13. октобра приспели. Зашто су сад ова два депутата у Петербург отишла, то се управо не зна, но могуће је, да их је руски посланик у Цариграду у столицу руску упутио, да сами лично двор, пријатељски увере како се са Портом ништа, договарајућим се путем и молбама учинити не може, и да се већма приближе Русији, која је већ у намери била, скоро се у рат с Портом упустити, као што је овај одмах затим, са почетком 1806., и следовао.

О овим депутатима, да су из Одесе у Петербург отишли и тамо били, у званичним руским хартијама у сношенију кабинета руског са Србијом, досад нигде и ништа појављено није; а да су они из Цариграда у Одесу избегли и из ове у Петербург отишли, то сведочи у V. части „Голубице“ на стр. 285., и 286. напечатано „*изясненіе*“ Алексе Лазаревића протопресвитера београдске нахије, о путешествију његовом. —

По разбитију Афис пашином, Турци ужички, соколски, шабачки и смедеревски увидивши, да не стоји оно, што су српски поглавари до сад говорили: да се они нису дигли противу цара, да они не иду противу царских

градова и цару верних Турака, већ противу зулума, и против отпадника царских, који противу воље цареве рају угњетавају, и не даду јој мирно, у царевом здрављу и на царској земљи живити, кад се већ сад очевидно раја упустила и противу саме царске војске, и царских паша, оружаном руком на сусрет изићи, с њима тући се, и на срамоту, прогонити њих од куда су дошли, поплаше се, и не само што се у градове наново позатварају, и ове још боље утврђивати зачну, него и помоћ прикупљати не пренебрегну. Срби пак разбивши Афис-пашу, већом чашћу кућама својим распуштени буду, да летину своју приберу; а Карађорђе, наредивши да се граница тадања добро чува, сам, с једном малом количином војске, оде к Београду.

У течају овог јесењег, 1805., године, времена, у више описаном положају свом, смедеревски Турци убију старешину смедеревске нахије, Ђушу, који је у вароши смедеревској пребивао. Колико је у једну руку свима старешинама српским жао било Ђуше, погинувшег из преваре, толико су се у другу обрадовали, што су им речени смедеревци Турци, дали прилику да и њих сасвим очисте и да и према другим Турцима, овај њихов нечовечни и неверни поступак, за изговор имају. И тако поводом овог смедеревских Турука поступка, Карађорђе сабере на хитну руку нешто војске из београдске и крагујевачке нахије и из све смедеревске, те на град смедеревски удари. Он се није дуго држати могао, јер га је Карађорђе жестоко, и без сваке поштеде, са топовима и кумбарама тући почео, и тако шести дан, под ударима топова и кумбара, барјак предаје покажу, и кључеве од града, победиоцу у руке предаду. С Турцима јабанцима, који су се међутим у Смедерево, које-од-куд прикупили, и који су и смедеревце на противно поступање према Србима подстакли, поступљено је по њиховој заслузи, а ерлијама смедеревским трговцима и занаџијама, и који су и баштине своје у месту имали, дозвољено је било у вароши

смедеревској остати, и мирно и покорно, под влашћу српском живити, занате своје радећи, трговину водећи, и баштине своје обделавајући. Град пак, и све њему принадлежеће, Срби заузму, и на место убијеног Ђуше, Карађорђе сад постави за старешину над нахијом и градом, брата његовог Вујицу. Сад Карађорђе по договору са осталим старешинама, и Совет, из манастира Боговађе, у Смедерево премести, и число чланова његових приумножи. Осим проте Матије Ненадовића, који је уједно јошт и као депутат од нахије ваљевске, и председатељ био; осим Јована Протића, депутата нахије пожаревачке, и осим Петра Чардаклије, који се у советнике рачунао, ако и није сад у Смедереву био, буду поиспостављани: Младен Миловановић, за нахију крагујевачку; Јанко Ђурђевић, за нахију смедеревску; Милоје Здравковић, за нахију ћупријску; Аврам Лукић, за нахију пожешку, чачанску и рудничку; Вукоман Н. за нахију јагодинску, и Павле Поповић, за нахију београдску. Доцније, неки су од ових депутата другим лицима позамењивани, а и број је њихов по продужујућем се простору граница Србије приумножаван. Совет овај преместивши се сад у Смедерево, и приумноживши се са члановима, отпочео је и круг делања свога по мало у оном размиривати, у чему је Божа његовом секретар држао, да је неопходно нужно и по саму општу ствар, да је размири, а то је била финансија. Приходима, који су се тада имали, и могли имати као: од оно мало порезе, која се по невољи, морао од народа узимати, као у новцу, а каткад и у марви, а тако исто и приходима од скеле, и ђумрука савских и дунавских, од превозних скела на Морави, и од других неких извора, који су по приватним наређенијама неких старешина, отворили се, а о којима нити је било рачуна, нити се знало есапа, ни ћитапа; а потребе оновремене за ствар општу све су се већма умножавале, а нису се имале чим подмиривати. Јаков Ненадовић заузео је био све скеле пограничне на Сави, од устија колубарског па до Ми-

тровице, Васа Чарапић, на Дунаву, вишњичку и грочанску. Јошт покојни Ђуша заузео је био смедеревску, а сад је прешла у руке брата њетова Вујице. Миленко Стојковић заузео је био све скеле на Дунаву од Дубравице па до Голупца; Петар Добрињац заузео је био све превозе на обалама Мораве; и Милан Обреновић, на његовом крају, отворио је био пограничне састанке, и на овима уредио те се и нека ђумручна такса наплаћивала од оног, што је који један другоме, на овим састанцима, придавао или мењао.

Божа Грујовић увидио је оваково стање финансије српске јошт пре него што је овај Совет постављен; а откако је постављен, он се са члановима, и уวољавчи, и у Боговађи о томе договарао, па кад се сад, речени Совет, у Смедерево премести, и са члановима приумложи, онда он предложи Карађорђу да се ова ствар финансијална уреди; и да би то уређење општом вољом оснажено било, да се тога конца ради сад и скупштина у Смедереву сазове.

Карађорђе и сам с једне стране, врло здраво осећајући слабо, или боље рећи никакво стање финансије; а с друге стране увидивши у овом делу добру намеру Совета, он одмах распише за предложену му Советом скупштану, и у истом распису, свима старешинама и на знање даде, зашто се ова скупштина сазивље. У првој половини Декембра месеца 1805. године скупштина се у Смедереву сабере, али на њу не дође ни Јаков ни Васа Чарапић, ни Миленко ни Добрињац, ни Милан. Можда не би дошао био ни Вујица, али му се скупштина тако рећи, код његове куће држала.

Сви више упоменути што нису на ову скупштину дошли, јамачно зато доћи нису хтели што су држали: да се без њих, онај посао уређења земаљских прихода нити уредити нити из њихових руку узети може. Али Карађорђе, у договору са Јанком Катићем и осталим старешинама, предлог овај Совета: да све скеле на Сави,

Дунаву и Морави, и поред скела и наплаћивање ђумручне таксе на пограничним местима, која се сад у рукама српским налазе одобри и Совету на расположење уступи с тим: да Совет постави на свима реченим скелама и ђумруцима људе, под могућом платом, па да ови људи, као народни служитељи, дужности скелеџија и ђумругџија по пропису који ће им се дати, испуњавију, и рачуне, заједно с новцем о Митрову и Ђурђеву дану сваке године, Совету у касу народну предају.[4])

Гласови о разбитију Афис-пашином не само што су Порту узбунили и разјарили, те је она сад, скадарском паши Ибраиму, и босанском Беќир-паши налоге издала, да они обојица јошт од сад (од Новембра 1805.) почну се спремати и војнике прикупљати, како да на пролеће (1806.) готови могу обојица бити, сваки са своје стране, уједанпут на Србе ударити, разбити их сасвим и у покорност Девлету их довести, или их сасвим утаманити; него су и у Петербург пре стигли, но што су Петар Чардаклија и прота Алексије, тамо приспели. Из овог догађаја са Афис-пашом увидео је и император Александар да су Срби кадри не само дахија отрести се и растерати их; него да су у стању и суверена сили одапрети се, па зато је он и о молбама српским, њему поднешенима, и о самом њиховом уздигнућу, судећи по опстојатељствама која су се придогађала, врло добро по интересе своје промислио и рачун схватио.

Кабинет руски и ову двојицу депутираца, који су из Цариграда избегли, благонаклоно је примио, за сва претрпљена страданија утешио их, народу српском благодетелствовати обећао им, но и њима као и оним првима, поред свега другог препоручи: да Карађорђу и свима старешинама по препоруци, жељи и совету царском кажу, да се они јошт једанпут с молбом султану непосредно обрате.

ПРИМЕДБЕ

[1] Из овог прошенија нигде, ни из једне врсте не увиђа се да су Срби тада од Порте између осталога, и градове захтевали. А Вук у «Даници» његовој за 1834. годину о овој истој депутацији српској, и о овом прошенију српском на Порту описујући другу годину српског војевања противу Турака, на страни 29. почињући вели: «По овим гласовима Срби око Ђурђева-дне учине скупштину у Остружници, и одреде Стефана Живковића који им је прошавше године из Земуна почео џебану давати, и Проту из Шопића (из нахије београдске), да иду у Букурешт, па оданде с Чардаклијом, који како је отишао, у Србију још није ни долазио, у Цариград, да у име народа ишту од султана, да Срби турскоме двору плаћају одсеком за све дације, а у земљи сами да суде и да управљају; а да би им то тврђе и постојанӥје било, да им се допусти, да се у све градове по београдском пашалуку метне српска војска, да их она у напредак чува». За потврдити и уверити читајући свет да су Срби у више неведеном прошенију од Порте и градове сад захтевали, Вук, у продужењу своје речи о томе каже: «Истина да Стефан Живковић који је Турке познавао боље него ико други од Срба проговори, да ће Турци тешко градове дати Србима у руке, додајући још и то, да Турци цариградски не броје у Србији градове само оне, у којима се данас живи, него и Рам, и Кулич, и Борач, и Бог зна колико још пусти зидина у Србији има (о којим зидинама, Живковић, нити је шта чуо ни знао, да их у Србији има), које су у Цариграду све градови записани, и диздари њихови улефу једу; но други доказујући, да се код таки силни Турука, који свога цара обично слушају по својој вољи, ни на каке уговоре ослонити не може, док су год градови у њиховим рукама, не допусте, да се то изостави». А на страни 39. исте «Данице» вели: «Кад српски посланици дођу у Цариград, и предаду Турцима своју молбу, Турци се упропасте видевши шта раја иште, па стану псовати и викати: Шта ће раји градови? Ово није раја, ово су хајдуци». По овом садањем Вуковом казивању нису Турци само Карађорђа за хајдука држали, него све Србе, а то значи сву рају.

Могуће је, да је при овом договарању и советовању, шта треба од Порте сад искати и о чему молити, била реч и о том, да се и градови ишту; могуће је да је и Стефан Живковић знајући само за Београд, Шабац, Соко, Ужице, и Смедерево онако доказивао, као што Вук каже, да Турци градове неће дати; али да је ово и у молби српској написмено стављено, и да су Турци у Цариграду то из молбе српске увидили, због тога упропастили се и викати и псовати почели; то никако није истина, а ето пред нама и само прошеније стоји, из кога се, ни једног једитог словца, о томе не види.

16. година има до данас, т. ј, до 22. Маја 1861. године, кад се ове врсте пишу, откад је V. част «Голубице» на свет изишла, у којој је. и у речи стојећи српска молба, на султана, напечатана. Вук је ову књигу одмах имао у рукама, а без сумње је у њој морао видити и прочитати речено прошеније па и видити: како је он противно истином

садржају његовом, у «Даници» својој за 1834. годину, написао. Није се чудити што је Вук овако што неистинито написао, но за дивно је чудо, што он оваку неистинитост, у тако дугом времену, нигде и никад не хтеде јавно порећи, као што је у књизи његовој, «*Правителствующи Совѣтъ Сербскій*», по садањем казивању књаза Милоша, догађај на Сеници, који је Вук 1828. године описао, као истинит, сад порекао овим речима: «Леополд је Ранке у својој књизи: Die serbische Revolution казао по мојијем ријечима, да је Карађорђије Сјеницу онда узео на јуриш, али ја сад на своју и свију нас срамоту [који су то «свију нас», ми не видимо никога другог осим Вука] морам казати да то није истина». А зар је оно, што је он у више наведеној «Даници» његовој написао, да су Срби 1805. године и градове од Турака у молби својој искали, истина? И зар овако што неистинито написати, наштампати и свету предати није Вуку срамота? Није Вук ни оно о Сеници порекао због срама, јер је у Вука прилично дебела кожа на образу, него је он то учинио да угоди књазу Милошу. Дакле, за угодити књазу Милошу могуће је Вуку све учинити, али за хатар чисте и јасне истине, тешко је Вуку што порицати; јер ако то начне чинити, слабо ће му што непоречно и остати.

[2] Овако је Тодор Филиповић или у Србији прозвани «Божо Грујовић» у Србију дошао из Русије. (Оцу Божином и Михаиловом било је име Груја). А да је овако дошао, о том сведоче и рукописи проте Матије Ненадовића, Шумадинка 1856. године, број 100., страна 605. Дакле није онако, као што је Вук у «Даници» његовој за 1834. годину, на страни 28. и 29. написао, наводећи тако, као да се је речени Тодор Филиповић, сам српским депутатима, понудио и наметнуо се не упомињући нигде ни о томе, да је Тодор Филиповић заједно са Атанасијем Стојковићем нарочно чрез посланичество руско у Бечу, позван за у Русију.

[3] Овако је Совет у Србији, за Карађорђева времена, постао, и прва реч о постановлењу и уређењу оваког надлежателства, и на овај начин изишла је из уста Боже Грујовића. Никако пак по совету оног из прве господе, Руса, који је Проту Ненадовића и остале, у Петербургу питао, ко им је старешина у Србији, и који им је, по казивању Вука, препоручивао: да ваља да поставе Совет састављен од људи из свију нахија који ће народом и земљом управљати, и заповедати свим старешинама. (Овај Вуков из прве господе руске, господин, ако је ово, што нам је Вук казао, истина, да је он Проти и осталима препоручивао, морао је бити далеко гора ћускија од сваког најпростијег Србина; али ми држимо да овако што, један просвештен из прве господе руске, и то као Рус, никако није могао Проти и његовим другарима препоручити). Смешно је како Вук сам себи противречи. Описујући ово, како је тај мними, из прве господе Рус, Проти и осталима, више наведено препоручивао, у књизи његовој: «Правителствующи Совѣтъ Сербскій», на страни 1. продужујући реч своју о више наведеном, вели: «Ово Проту Ненадовићу и Јовану Протићу буде врло по вољи, јер су знали да Јаков, Протов стриц, и Миленко Стојковић, који је Јована Протића одредио на овај пут, никако не би ради, да им Карађорђе заповеда». (За чудо како Вук ништа није казао, како се овака препорука онога Руса, допадала Петру Чардаклији и Божи Грујовићу.) Из оваког мишљења и казивања Вуковог следује закљученије, као да би, кад је препорука онога Руса била по вољи Проти

и Протићу, и Јаков и Миленко радо пристали да им Совет, а не Карађорђе, заповеда. А овамо, кад је Совет постављен, Вук опет овако у «Даници» његовој за 1834. г. на стр. 51., у «Правит. Совѣту Сербском» 1860. г. на стр. 3. каже: «Српске поглавице пристану и поставе Совјет, али управо нијесу знале, шта ће то да буде; него су Јаков и Катић [Видите! овде је Миленка изоставио.] и други гдекоји већи, мислили, да Совјетом мало зауздају власт Карађорђијеву, а Карађорђије, мислио је да њиме плаши Јакова и Катића, и друге, који би му се противили; а сви су мислили да ће Совјет само којекакве ситнице судити, па и то онако, како они хоће, а остало све да они сами уређују и заповиједају по својој вољи». Није ли све ово, неким од делатеља на пољу Карађорђева времена Вуку показано, већ сопствена његова измишљања и мнења, па и ова никако не премерена, и ни с чим не сравњена. Вук у овом кратком и блиском једнога к другом причању, у два маха пишући и говорећи о једној и истој ствари, на једном месту вели, као што је више наведено: Проту Ненадовићу и Јови Протићу врло по вољи буде препорука онога из прве господе Руса, да се у Србији постави Совет, који ће земљом и народом управљати, и свима старешинама заповедати; јер су знали, вели, да Јаков и Миленко никако нису ради да им Карађорђе заповеда, дакле, као на заповедање Совета они би пристали; а на другом, и то одмах после оваковог његовог казивања вели: «Српске поглавице пристану и поставе Совјет, али управо нису знале шта ће то да буде; него су Јаков и Катић, и други гдекоји већи, мислили, да Совјетом мало зауздају власт Карађорђијеву», дакле мало да зауздају, а не да не би ради били да им Карађорђе никако не заповеда. Па на послетку каже Вук, како су све старешине о том Совету мислиле, па кад су тако мислиле, онда је наравно следство да и томе, и таковом Совету, оне (старешине) никако нису ни желиле ни мислиле подвласне бити, као што је онај Рус из прве господе руске Проти Ненадовићу и његовом другу Протићу саветовао.

[4] Да је само ради овог уређења о приходима земаљским у опште ова скупштина на концу 1805. године у Смедереву, по предложењу Совета, држана; а никако за то: да се Совет за највећу власт у земљи прогласи и потврди, као што је Вук и у «Даници» његовој за 1834. годину, на страни 52. и 53., и у «Правителствующем Совѣту Сербском» 1860. године, на страни 4. описао, додавајући: да је Карађорђе, видећи да му се власт из руку хоће да узме, изишао па поље, па са својим момцима опколио ону кућицу гди је Совет био, и да је помолио кроз пенџере пушке и повикао: «Напоље, курве, по души вас» и проч. Да је за ону цељ као што је мало више речено, у Смедереву тада скупштина држана, о томе смо се ми уверили у Бесарабији, у Хотину, од Јанка Ђурђевића, члена реченог Совета, секретара Карађорђевог Јанићија Ђурића, Вула Илића и Антонија Пљакића, који су нам и казивали, како је зло са више упоменутим приходима земаљским, до ове скупштине, руковано. Ова последња двојица, као и Јанићије свагда су били неразлучни од Карађорђа, док први није постао комендантом смедеревским, а други, војвода Карановачки; па тако дакле, као неразлучни, били су уз Карађорђа и на овој скупштини. Знајући ми о овој скупштини, као што смо описали, кад добијемо више упоменуту «Даницу» Вукову, и видимо, како је он догађаје више упоменуте скупштине наопако описао и проч., онда знајући, да је Прота Ненадовић у истом Совету председатељем био, једва дочекамо

да се с њим у Београду састанемо, и овај наш састанак догоди се на измаку 1834. године, у кући г. Цветка Рајовића при вечери. Гостију је било више, зато после вечере, изазовемо ми г. Проту на страну и о овом описанију Вуковом упитамо га, а он нам одговори да је речена скупштина у Смедереву држана за ту цељ, као што су нам и она горња четворица показала; да Вук лаже, но да му та лаж његова сад пролази: додајући: какве би ми сви, који смо се тада у Совету налазили, били будале, а нарочито покојни Божа, кад би тако што за нас и добро било, да јошт онда тако чинимо, кад јошт никаква стална изгледа нисмо имали, шта ће од свега нашег уадигнућа бити; јер су Турцу не само свуд око нас, но и међу нама, а и Русија, којој смо се обратили, све нам је једнако советовала: да се султану с молбом обраћамо.

Вук у књизи његовој „Правителствующи Совѣтъ Сербскій" на страни 4. у примедби под 5.) и сам каже: „Године 1839. у пролеће ме је Прото Ненадовић пред људма у очи корио и карао и готово ружио за ово, говорећи да то ништа није истина, то јест: ни да је Карађорђије изишао на поље, ни да је с момцима пушке на прозоре промолио и т. д. али његов братучед г. Јефрем Ненадовић, који је и сад жив, одговори му: Ја сам чуо од мога оца, и од свију старешина у Бесарабији слушао тако, као што каже Вук да је било".

Сад да видимо да ли што важи и ово казивање Вуковог сведока. Прво: сведок каже да је од свог оца чуо, а отац његов, као што је и сам Вук у „Даници" за 1834. год. на страни 53. написао: „Јаков, ваљада бојећи се од своје нахије, тако далеко ићи и с Карађорђијем се у граду затецати, није ту био ни дошао". Дакле Јаков никако на овој скупштини није био, за кога Јефрем каже, да је од оца чуо. Друго: кад је Србија 1813. године пропала, и кад се 1814. у Бесарабију отишло, г. Јефрем Ненадовић био је млад и у сваком достатку живећи господичић. Он је највећу бригу тада имао сваки дан лепо се обући и накитити, па онда, и то свако јутро отићи у конак Карађорђев, тамо се обрнути дваред три, и после тога отићи у кафану, и тамо се с руским официрима забављати, купујући од њих златне сатове, с којекаквим украшенијама, дресиране за параду лепе коње, гајтане од перла за сатове и таке исте навлаке за чибуке. Он је врло слабо осећао пропаст Србије, ни мало се није онда интересирао за догађаје у Србији, врло се слабо са осталим старешинама састајао, осим Младена Миловановића; а и самим старешинама није тада било ни до састајања ни до разговарања, јер су били сви потрешени, и без нигде ништа остали, а кроме тога није других старешина тада ни било у Хотину, осим више упоменуте четворице, који би што о често поменутој смедеревској скупштини, и догађајима на њој, показати знали, јер су сви, од доцнијег времена старешине биле. И треће: г. Јефрем, није се дуго ни бавио у Хотину. Срби су дошли у Бесарабију управо у половини Октобра 1814., а г. Јефрем, у почетку Јануара 1815. отишао је из Хотина у Варшаву, у руску службу; а ми смо, са свима остали у Хотину, и са свима две године и четири месеца, нераздучни били, интересирали смо се дознати све шта се у Србији догађало, разговарали смо се са свима, запиткивали смо за свашта и имали смо доста и доста пута прилику слушати и међусобне њихове разговоре, па најпосле и поречкања њихова због разних догађајева у Србији; и никад ни једног не чусмо: ни да је речена скупштина за штогод друго била

сазвана, ни да је Карађорђе имао потребу онако са Советом поступити, као што је Вук написао. Напослетку, ако је све ово довде наведено, мало за уверење, да је речена скупштина само оног конца ради, у Смедерево зазвана, као што смо ми описали, нека се узме у расмотрење и оно писмо, после ове скупштине издано од Совета бимбиши Петру Добрињцу, које је писмо Вук и у „Даници" 1834., и у „Правителствующем Совѣту Сербском" по други пут наштампао, и кад се из овог самог писма, какова су и свима другима, који су што од народних добара заузели, издата и послана била, јасно види какав је посао био у речи стојеће скупштине, онда само по себи се разуме и види, да и Карађорђе никакве потребе није имао онако према Совету поступити.

Није ни мало за чудо што Вук није ни најмање, на више упоменуто писмо, од Совета Добрињцу послато које је он сам у две књиге дао наштампати, хтео вниманије обратити, које би га само, довољно уверило за што је у речи стојећа скупштина тада у Смедереву држана, нити је хтео о том помислити, да је Карађорђе онда, онако са Советом поступио, да ли би тај Совет и даље тек онако ћутећи, на свом месту остао. Та природно је, да би чланови тога Совета, који су сви важни из народа људи били, осим једног митрополита Леонтија, помислити морали: „Кад је Карађорђе овако, код скупштине према нама поступио, а шта он не ће кадар бити с нама учинити ако му се што од наших послова не допадне, кад ми будемо сами? него дај да се ми уклонимо, џаба ти и Совета, кад нам је на овај начин, живот у опасности". Велимо, није ни мало за чудо што Вук на ово двоје није хтео вниманије обратити, јер је пишући о догађајима у Карађорђево време, и намећући и оно што није било, час Карађорђу, а час Младену и другима, који су се Карађорђеве законите стране држали, с намером овако писао, а ту намеру његову довољно показује и књига његова: „*Правителствующи Совѣтъ Сербскій за времена Карађорђева, или отимање ондашњи великаша око власти*". Јер из целог овог описанија нити се шта друго види, нити зна ни разуме, осим да и сад у најновије време, књазу Милошу покаже, како је он и сад јошт ревностан потавнитељ свега онога што сјаје. — А да књазу Милошу никако није ишло у рачун спомен о Карађорђевом времену, особито спомен о каковом сјајном делу његовом, то је он фактически у многим приликама показао. Ово је Вук, врло добро знао, па је према томе и у списима својима следовао, за хатар које стотине талира. —

КЊИГА V.

По самој руској историји, о рату турско-руском, од године 1806. до 1812. списаној генерал-лајтнантом и членом Војеног Совета, Михаилевским Данилевским, у ч. 1. гл. II. стр. 10. види се, да је император Александер, још у течају године 1805., намеру имао с Портом заратити се. Речени историк вели овако: „Въ исходѣ 1805. видя измѣненіе въ прежнемъ дружескомъ расположеніи Порти къ Россіи, Императоръ Александеръ повелѣлъ собрать въ южнихъ губерніяхъ армию, подъ началствомъ Генерала Тармасова, и приказалъ ему расположить войски такъ, что бы по первому повелѣнію могли они немедлено переидти черезъ Днѣстеръ, подробно узнать о состояніи крѣпостей и силъ турецкихъ въ Молдавіи и Валахіи, и обходится пріязнено съ пограничными жителями Молдавіи, [тада је била Бесарабија погранична част Молдавије] не подавая Туркамъ ни малѣйшаго повода къ разрыву мира". А зашто није император тада могао издати налог да се и преко Дњестра у књажества пређе и формални рат отпочне види се из исте историје, у којој речени историк више наведени перијод продужавајући, овако вели: „Ввѣреная Тармасову армія, неполучила окончателнаго образованія, и назначенія въ составѣ ея войска сбиралисъ медлено, по тому что главнія сили Россіи были тогда послани на помощъ Австріи, значителные корпуси наши находилисъ

въ Гановерѣ, и Јонической республикѣ, и формировались резервы на западной границѣ.“ У оваковом стању ствари Русије, и промишљавању императора Александра о могућности објављења Турцима рата, били су, више упоменути депутати српски у Петербургу. Из овог повествованија речене историје види се, да је Русија сад заплетена била у два рата: противу Шведске, и противу Наполеона, врло снажног и вештог непријатеља, због којих ратова, ако је и желио император Александар Порти доказати, да је он у стању, поред два упоменута рата, и њу уздржати од нарушавања постојећих између Русије и ње уговора, није се усудити могао, без благопоспешног времена, ову намеру удејствовати.

Рат и следства једног зараћења никад не могу бити математично прорачунана; јер готово свакад, рећи се може, при најбољем обозренију и разрачуненњу, у самом почетку једнога рата појаве се такова опстојателства, која се никако пре предвидети нису могла, и која тек онда, кад је рат отпочео, правом узроку његовом насилно, или умишљено други вид даду, а често пута из тога, и такова се препјатствија појаве, која надјачати заративша се страна у немогућност доведена буде. Император је Александер, може се рећи, врло добар и могућан рачун од свега у смотрењу зараћења свога са Портом, водио, као што ће следства, нарочито у отношенију на овај вопрос српски, показати. Он и ове депутате српске из Петербурга отпусти са најбољим уверавањем о својој благонаклоности, покровитељству и о старању његовом за улепшање будућности и судбине народа српског, придодавши к томе и овима савет свој: да се старешине народне, поред свега досад између Порте и Србије догодившег се, јошт једанпут Порти с прошенијем, у име свега народа обрате, обећавши им, да ће и његов посланик у Цариграду са свима могућим силама дејствовати, да Порта праведне и умесне жеље народа уважи. Овакав совет император давши српским депутатима морао је

имати у виду: 1. Ако он у стању буде Порти рат објавити, на који је као што је мало више речено, смерао, да тај рат Србе у договарајућем се, а не у помиреном стању са Портом затече, како би и они (Срби) при починьању и продужењу у речи стојећег рата, налазећи се већ у движенију према Порти, и за сопствену ствар, и за интерес Русије, полезни бити могли.*) Он је (император) овако за то мислио, што је држао: кад се Срби с прошенијем Порти обрате, да ће она упустити се у договарање са Србима, и у премишљавање, шта може Србима дати, шта ли не дати, и да тако и о томе промишљавајући и договарајући се, не ће за време договарања, и наоружаном руком на њих нападати, па можда их с већом силом него што је Афис-пашина била, и сасвим овладати и покорити, које би за случај ползе рата горе упоменутог, сасвим штетно било; особито ако би се Русија са спремањем и отпочинањем истог, на неко време задржати морала. 2. Ако никако не узмогне Порти рат објавити, да тим начином Србе у стању молбеном, и по томе као повином према Порти одржи, како би и он, у таквом случају, и као пријатељ Портин, и као сострадатељ једног угњетеног, и молећег се своме суверену за олакшице народа, без икаквог подозренија на њега од стране Портине, код исте боље и удесније дејствовао.

Срби, сад већ знајући да оне две паше, у прошлој књизи споменуте, скадарски и босански, скупљају војску, и спремају се наступајуће 1806. године, преко лета ударити на Србију, нису пропустили о том мислити и про-

* Тек свуда сопствени интерес и поједине људе, и најмоћније државе управља! Само је мука, што јачи то сме пред целим светом и откровено казати, пак да му се нико не само не зачуди, него му јоште и за право даде. Напротив тога, кад слабији према јачем на свој интерес мислити почне, онда га одмах јачи осуђује за неблагодарна, и за неискрена. У случају ако интереси јачега захтевају, да слабији и пропадне, то никаква неправда за слабијег не треба да буде; к томе не треба слабији противу тога ни да се тужи, а ако и то учини онда се таково што, од јачега слабијему, у преступленије, грубост и неполитичност вмењава.

мишљати, како ће се и њима одупрети, и противу њих одржати. Овако промишљавајући нађу они за нужно границе своје к Видину и к Нишу протегнути, и распространити; к Видину зато, да се теснаци Мирочких Планина заузму, и бар на Горњем Ђердапу запреке учине, да Турци од Видина ни сувим ни водом не би могли навише проћи, те и с оне стране на Србију напасти; а к Нишу, да такође згодне теснаце по великом такозваном „цариградском друму“, густе шуме по левом брегу Бугар-Мораве заузму, а на десном: да засеку путове, и тако да са обе стране Мораве препреке турској војсци и пролазењу, и у нападању учине. Они су држали да се само овако, при имајућем наступити нападању турском, помоћи могу, и зато по општем договору, у Октобру месецу 1805. Миленко Стојковић удари на острово Пореч, који по не великом противљењу малога числа Турака у њему десивших се, освоји, и преко Мирочких Планина уђе у Крајину, да и ову уздигне, или бар да оваким дејствовањем својим Турке адакалске и фетисламске (кладовске) заварава, и на себи самом уздржава. Миленко је одмах у Мирочкој Планини заседе поставио, а тако исто и покрај Дунава ниже Пореча, и више Пореча, па и сам Пореч учинио је готово сваком непријатељском нападању неприступним. Ове наредбе Миленкове од велике су користи биле, јер Турци из ових страна, у нападању скадарске и босанске војске на Србију, нису могли одонуд ову потпомоћи. Миленко се јуначки држао, и сва је напрезања фетисламских и адакалских Турака, да би продрли сувим или водом у пожаревачку нахију, и даље осујећавао. Петар Добрињац, у исто време, освоји паланке: Параћин, Ражањ и Алексинац. Он је покушавао сад и Сврљик-Бању освојити, али у том за овда успети није могао. Да би се одржао у овим местима, и да би дао важност једном оваковом свом освојењу, он одмах отпочне, на десној обали Бугар-Мораве, између Алексинца и Ражња по предложењу и плану мудрог и јуначког ка-

петана Влча Цикића, градити шанац, кога су Срби назвали „Делиград“ а Турци „Делилогор“. Овај шанац, које сад у самом почетку, а које доцније, тако је био утврђен, и са свима градским потребама за одбрану снабдевен, да је не само сад, противу нападања скадарског паше, поводом кога је и саграђен, упоран и неприступан био, него је и доцније, свима нападајима турско-руменлијске војске, и намереном њеном продирању у Србију, непоколебимо пут препречавао. Младен Миловановић освоји Крушевац и Јастребцом за тада границу постави, и јаким је стражама утврди. Јаков Ненадовић, притврдивши све шанчеве и заседе по свим згодним местима, која су за дочекивање босанских Турака, при нападању њиховом на ваљевску нахију згодна била, с почетком раног пролећа 1806. спусти се с једном чашћу војске своје к селу Забрежју на обали савској где се један стари аустријски шанац налазио, да Турцима и по води и по суву, пут к Београду препречи, ако би Беħир-пашина војска кроз Китог пробила се, и ако не буду кадри и други шанчеви и засеке српске, од Шапца к Београду, разбити или бар уздржати. А Милан Обреновић, са капетаном Радичем, и другим на оном крају Србије старешинама, упусти се у Стари Влах и новопазарску нахију, да би уздигао и тамошње Србе, како би и с оне стране уздржани били Арнаути и херцеговци Турци, да не пристану уз Беħир-пашу, и да му собом не ојачавају. Он у овим крајевима и шанчеве подигне на местима, зовомим „Катиħе“ и „Деретин“ и у њима, с нешто војске, нареди проту Милутина и Новачића, да од оне стране Турцима се указују, и сметају им напредовати. У Старом Влаху, намера Миланова једва је дочекана од фамилије кнезова старовлашких, који су се Рашковиħи звали, и пред којом је сад Максим Рашковић кнез, глава био. Поп Лука Лазаревић огради шанац у Љешници, а у Китогу нареди добре заседе по друму водећем к Шапцу, које, ако и не узмогну турску силу задржати, али ће јој бар отештати

пут и пролазак за Шабац. Од Шапца пак овамо, по путу к Београду, један сат од Шапца, пред самим Мишаром, наређена је била војска српска, под главном управом Луке Лазаревића и проте Матије Ненадовића, да пази на Шабац, и да уздржава Турке, ако из Шапца са главном силом Беһир-пашином до Шапца продрети могућом, к Београду науме поћи. На овом је месту т. ј. на Мишару, Карађорђе мало доцније, оградио шанац, и Турке који су све друге препоне преодолели и к Београду упутили се, жестоко и за тада за њих ненакнадимо, потукао и разбио.

Пре свега овог, што је у Србији у овој сад наступившој 1806. години чињено, и горе упоменути у књизи IV. депутати српски из Петербурга у Србију поврате се, и она уверења и онакав совет од императора Александра Карађорђу, и осталим поглаварима српским донесу и саопште. Карађорђе, одмах по овом нареди да се скупштина држи, и ову у почетку Јануара 1806. у Остружницу позове. На овој скупштини, сочини се и треће прошеније на име Султана, и опреми се са Петром Ичком, кнезом Милићем, Живком Параћинцем и Стефаном Јефтићем писаром Карађорђевим у Цариград. То прошеније било је садржанија следећег: *)

Всевисочајши, Силни Царе и Султане,

Милостивејши наш Господару!

Више пута смо се усуђивали полагати пред подножијем В. В. наша покорна прошенија, којима смо В. В. уведомљавали о нашем нешчастију и нашој патњи. Стењући оплакујемо наше стање, које нас приморава квасити крвију нашом ону земљу, на којој смо се родили. Ми смо молили В. В. да би нама својим верним рајама отеческо своје заштићеније даровали против невоље, која нас мори,

* Види «Голубица» ч. V., стр. 135—141.

и избавили нас од оног тирјанства, које је извор свију наших зала. Ми смо такође покорно представљали В. В. и она средства, којим би се толика зла укинула, ми смо и начине подносили, ко новом преобретенију наклоности В. В. како на ползу нашег народа, тако и на умложење дохода, који би В. В. из притјажанија Сербије происходили.

Учинили смо такође вишекратно предложеније Високом Дивану, и изложили му јасно наше патње, које су целом свету познате. Представили смо В. Дивану и то, да су они разбојници, који су нашег гувернера Мустафа-пашу убили, први јединствени узрок, и поглавити извор свију зала, која нас муче, и која ће можда и наше потомство угњетавати. Еј! он нам је отац био, сада га више нема! После његове смрти изабраше нас она чудовишта за жертве свог свирепства, гонише нас, поотимаше нам имања, злоставише наше жене и децу, и на конац стадоше убијати најотменије људе, како мирске тако и свештенике.

У крајњој овој невољи обраћали смо очи на престол В. В. од куда би нам помоћ дошла, но сва наша покушенија, остадоше, по несрећи, бесплодна: и нама не остаје друго, кроме жалосног уверенија, да смо помоћи и прибежишта лишени, и сами себи остављени.

Кад је један народ мучен таковим страдањем коме сам повода дао није, и које је по ужасности својој противно свим Божјим и човечанским законима; кад под угњетенијем на небо вопијући стење; је ли му замерити, ако се побрине, остављен будући сам себи, о деци својој и своме добру? После вишекратних наших тужба благоволело је на конац В. В. послати нам свога пуномоћника Бећир-пашу, да би он издејствовао помирење и воспоставио мир и покој. Овај дошавши врло је лепо започео, но не буде довољно предосторожан, и падне у замке злочинаца, који нађу начина домамити га у град, и тако би његов улазак у град, и конац његове власти.

Гушанац-Али и његови приврженици, затворивши пашу, лише га сваке могућности дејствовања, и положе га у стање совршене зависности од њих. После тога добију и наша дела сасвим други вид; злочинци наставе своја свирепствовања, и приморају нас платити за откуп живота Беќир-пашиног 200 кеса, а за примиреније крџалија морамо преко обичног пореза знатну једну суму платити. Продужавајући своја разбојничества, утешњавао је Гушанац-Алија новог гувернера Сулеман-пашу тако, да је овѣј све оно морао потписивати и заповедати, што је Гушанац-Алији воља била.

Исти овај Гушанац-Алија, који је после злодејског живота чрез 17 година у злоковарству далеко доспео, и пређе тога и у другим провинцијама царства немире уздигао, издавао се овде пред лаковерним, да он у име Цара град чува, да он чествује достојинство Сулеман-паше, и шта више да све у споразумљенију с њиме чини. Вишекратно је Сулеман-пашу у стању затвору подобно доводио, и често смртију претио му. Овим дакле начином одузимала нам се сва надежда о бољој будућности, а с тим више, што је одмах за тим, почео палити села около Београда; није било злочинија, која он починио није.

Обеспокојеније наше због ових злочинстава умложила је јошт она вест, да се босански и други паше, против нас оружају; против нас, који се никада икаквој мисли одавали нисмо, која би В. В. непријатна бити могла. И ми и данас не знамо, којим смо поступком немилост В. В. на нас навукли! од чега страшнији удар није нас могао постићи. Нисмо ли ми у наше, и наше деце име заклели се остати свагда верни подајници В. В.? Ми смо ти били, ти и остајемо. Ми смо готови плаћати мирију по досада уобичајеном начину, а платићемо и двогубо ту суму, за знак наше признателности и совршене оданости. Једина милост, коју од В. В. просимо и непрестано желимо, јесте та, да нас В. В. височајшим ферманом избави од угње-

тенија, под којим смо досада стењали, и да нам тим ново битије дарује.

Сузним смо очима често запросили за нас и децу нашу милост В. В., вишекратно шиљали наше депутате у престолни град, да пред ногама В. В., положе наша прошенија, изложе В. Дивану наше жалбе и запросе воспостављеније поретка у овој нешчастној провинцији; замоле, за утеху стадалцима, и укидање наших патња чрез две године. Еј! очекивали смо милост а на нас се просу гњев!

Боже! да ли смо осуђени ко искушенију већих зала? да ли ће војинство нашега владатеља против нас поћи? С једне стране забрањује нам се обрана противу наших угњетатеља, а с друге нам стране нужда прети, да ћемо морати сразити се с војском нашег владатеља не имајући притом другог изгледа, кроме известне наше погибели!

Ако В. В. војинство на нас управи, ми волимо сви изгинути, него опет приклонити се под јарам наших мучитеља, под којим стењемо од толиког доба без помоћи и отлакшања. — Обратите В. В. подобно сунцу благодатни поглед Ваш на нас, разсмотрите по високој својој мудрости оне нагоне, због којих би на нас, своју верну рају, војску послали! Исход сваког рата неопределим је у напредак; ми можемо од војинства и уничтожени бити, но какво год било вечно определеније, неће на нас спадати узрок оног, што се збуде збило. Кад је правда са света прогната, волемо умрети него живити, и предпочитујемо смрт животу. Боље је умрети него носити окове ропства, без надежде икад освободити их се. Живот нам је на терет, и ако смо осуђени са потомством нашим на вечито ропство, волемо сами жертвовати своју децу, него их оставити свирепости наших угњетатеља. Из паденија нашег неће В. В. никоја полза проистећи; В. В. губи, истребљавајући своје поданике и одузимајући им начин,

да могу приносити к државним потребама, и носити закона бремена. Нами дакле друго не остаје, него умрети, али ћемо падајући задобити славу, да смо предпоставили смрт срамотном ропству. Убијством нас уничтожавају се поданици, који почитују В. В. и готови су крв своју за Вас пролити, и који друго не желе, него остати под Вашим скиптром, взирајући В. В. после Бога за највећег свог благодатеља.

Но ако праведно небо, заштитник невиности; услуша наше уздисаје, и помогне нам противустати нашим непријатељима, не ће ли слава В. В. изложена бити? Не би ли полезније било како за ову пограничну провинцију, тако и за сво царство, кад би В. В. око своје милостиво на нас обратило, и на тврдим основима создало наше благостање у место уничтоженија огњем и мачем?

Ми дакле торжествено изјављујемо пред Богом, В. В. и целим светом, да желимо за увек остати Ваши поданици, и да ћемо тачно плаћати данак, принадлежећи владатељу, кога нам је Бог даровао; но ни ми, нити деца наша не ћемо се наново подвргнути јарму наших мучитеља, нити можемо на друга условија пристати, него на она која се содержавају у прошенију, које смо под првим Мајем В. В. поднели, и молили В. В. да нам оно одобрите, и потврдите ферманом, што нам је неопходно нужно.

Ако В. В. не би уверено било о справедљивости наших желанија, ми мислимо, да би В. В. комисију одредило, која да развиди ствар међу нами и нашим угњетатељима; и ако се нами кривица докаже, да смо ми проузроковатељи, готови смо крвљу грех наплатити, но ако се наша невиност докаже, може ли нам В. В. отказати обновленије своје милости?

Припадајући к престолу В. В. молимо Всевишњег, да Вам шчастљиво дуговечно, и славно владаније дарује, да

би тако срећу имали бити и називати се с подврженијем најдубљим Вашег Величества Милостивејшег Господара.

у Остружници 12. јануара 1806.

Препокорни и верни раје српски

Карађорђе Петровић
комендант

Протопоп Матија Ненадовић
у име целог свјаштенства

Кнез Сима Марковић

Лука Лазаревић
војвода шабачки

Миленко Стојковић
војвода пожаревачки

Вујица Вуличевић
војвода смедеревски

Стефан
кнез од Пазара

Јевта
кнез јагодински

Алекса Кукић
кнез ужички

Лазар Мутавшевић
кнез драгачевски

Новак
кнез соколски

у име целог народа српског.

Као што се види, и у овом прошенију описали су Срби све туге и невоље, које су их на овакав један устанак принудиле, и молили су султана да царско своје вниманије на праведне њихове молбе и тужбе обрати, и да им судбину и будућност њихову олакша, на начин, као што су у другом свом прошенију, под 1. мајем, прошле године, молили. Но као што су они, умесно, слабу надежду имали, да ће Порта праведно уважење и овој њиховој молби дати, не пропусте они и двор аустријски, о подношенију овог прошенија султану, известити, а уједно и молити га за посредствовање код Порте, колико за уважење њихових молби, толико више и зато: да би Порта, од изданих скадарском и босанском паши налога одустала бар дотле, докле конечно решеније и на ово њихово прошеније не изиђе. Они су (Срби) преко двора аустријског, и кабинет руски о свему, на предреченој

скупштини учињеном, известили, па поред осталог и њега су, у оном истом смислу молили, као и двор аустријски. Како је двор аустријски ову молбу Срба примио, и шта је по њој чинио, видити се може из следујућег писма ерцхерцога Карла.*)

„Млогостручна ваша страданија, којима сте од неколико година изложени, приволела су ц. кр. двор да посредствује за вас при бл. Порти; а и мене су равно умложене ваше патње узбудиле, да оправим писма, на пограничне паше и позовем их, да се од насилних мера уздрже, очекујући новије налоге свога двора.

Пријатељска сношенија, која постоје међу овим двома царствима, дају нам поуздану наду, о поспешном исходу дела; а да би то толико известније получило се, нуждно је, да и ви са ваше стране од сада мирни будете, и уздржите се од свега, што би могло гњев Порте обновити или умложити.

Усрдно участије, које о вашем стању узимам, и жеља, принети ко утехи вашој, колико од мене зависи, приволела су ме на речени поступак, кога добром успеху, толико се надам, колико га и желим.“

Шта је пак и кабинет руски, у следству оваковиx известија и молбе Срба предузимао, такође из следујућег писма књаза Чарторијског, министра иностраних дела, посланику Италијском у Цариград посланог,**) на увиђење представља се:

Његовом Превосходству Господину Италијском

у КОНСТАНТИНОПОЉУ

Господине!

Император је примио писмо од поглавара српског народа, којим ови Њ. В. моле, да би он за њих посредствовао при султану Селиму.

* Види „Голубица“ ч. V., стр. 145—146.

** Види „Голубица“ ч. V., стр. 142—145.

Ово нам је писмо приспело преко новог деловодитеља аустријског, који је од скора амо дошао, и који нам је саопштио, да су Срби подобни корак учинили и при Н. В. императору аустријском.

У критическим опстојателствама ових времена, види се удобно императору, да се на ползу овог народа штодејствује, не само за предупредити она зла следства, која која би Порта прва искусила, но да би јој тако сохранио један сувишак сила који би јој врло потребан био, кад би у случај дошла, да се против спољашњег нападаја брани.

Јоште пре примљења тога писма уразумели смо, да се Порта са свију страна справља да на њих нападне, и к повиновенију приведе их, што ови управ никад одрицали нису. Без да се упуштам у испит нагона, који су Порту на изванредашњу преправку узбудили, овде само то примечавам, да ако би они незнатни напредци, које су Срби учинили, и могли служити за повод нападати на њих, опет се мора с друге стране допустити и то, да су они нечувеним злочинијама турских чиновника принуђени били уздићи се, и збацити несносни јарам, молећи султана свог владатеља да им дозволи да сами собом управљају, и обећавајући точно наблуденије свију дужности добрих и верних поданика.

Слаби онај успех, који су и поред вашег посредства имале молбе Срба истицао је можда из надежде, коју је Порта имала, да ће она овај народ кога она за бунтујући взира, пре или после силом подвргнути себи, но сада не верујем, да се каква известност у томе показује.

Географическо положеније Србије доводи ју готово у непосредствен додир са новим притјажанијем Француза; а ових је система позната, да они никакву прилику не пропуштају, где се могу уплести у дела својих суседа, како би их поработили, или бар втеченије на њих задобили; даље, помислити је и то, да ће Срби у очајанију крајње силе своје напрегнути, и ако буду принуђени

бирати међу пропастију и покровитељством Француза, лако је видети куда би се склонили. И ово би ваљало, да министерство отоманско у призреније узме, пре него што ступи ко извршенију своје намере против Срба.

А и полагајући стучај, да та намера узима успеха; какву отуд ползу имала би бл. Порта? Она би с тим сопствене своје силе ослабљивала излагајући известном губитку своје војинство, а не добивајући друго за накнаду своје штете кроме развалина храброг једног и верног народа. Напротив опраштајући им великодушно, дозвољавајући им слободни развитак својих сила царство би у више призренија добило, једно што би војинство своје сохранило, а друго имало би у Србима заклон на оној части царства, која је данас највише опасности изложена.

Шиљући вам оригинално писмо Срба, препоручујем вам по нарочитој заповести Н. В. да то писмо сообштите министерству отоманском, а и примечанија содржана у овој депеши. Додаћете, да у призрењу данашњег стања дела, држи Н. В. за нуждно посоветовати то, своме сојузнику султану Селиму, да он повуче покривало заборавности на прошла, да обраћа своје попеченије на то, како би он храбрости Срба у будуће ползовао се; и да не чини војена приуготовленија противу Срба, но да их на такову точку постави, с које би отоманска војинства спољашњем нападенију с успехом противустати могла; да одобри ово прошеније о управљању њиховом, и наплаћивање данка од стране њихове земље; *да они дужни буду давати Порти помоћ и у војинству, кад би ова у рату била.* Ово је начин за присојузити овај народ интересима свога владатеља, и Н. Имп. Вел. би велико удовољство чувствовало, кад би султан Селим спасителним овим советима следовао. Н. Имп. Вел. би взирало уваженије ових совета као знак пријатељства султанова

чему би са своје стране Н. Имп. Вел. отраду дало, како би се томе прилика указала.

С. Петербург 3/15. фебруарија 1806.

Књаз Чарторијски

Како су Срби, на предреченој скупштини, оно више упоменуто прошеније сачинили, и с надлежним потписима снабдели, одмах су га, са већ упоменутим, Петром Ичком и прочима, и у Цариград послали, али, као што су се слабо надали каковом успеху, и уважењу од стране Портине, и као што су они добро познавали Турке, и њихов начин делања и поступања, нису пропустили не само и даље на већ заузетим и освојеним местима, добро на опазу бити, него и колико је више могуће, спремати се противу више упоменутих паша на супрот стати. У ово време, као што се из писма Карађорђевог од 29. маја ове 1806. године написаног и посланог Петру I. владици црногорском, види, обратио је вниманије своје и господар црногорски, или бар поинтересирао се узнати, шта Срби у Србији раде, и како овамо ствари њихове према Турцима стоје. Карађорђе је једва то дочекао, и тим поводом за придобити помоћи и од стране Црне Горе и Херцеговине у предстојећем нападају више упоменутих паша, одговори он реченом владици и то: у оном истом смислу у ком је и онај под 29. мајем из Смедерева одговор. Овај први одговор Карађорђев или никако до владике није ни дошао, или се дуго где задржао, па зато речени владика, и по други пут под 7. мајом, као што се то из другог одговора Карађорђевог, од 1. јулија, види, однесе се писмено Карађорђу. [1]) и [2]).

Порта је, са расматрањем ове српске молбе и са упуштањем у договарање са Петром Ичком, оклевала, премда је Ичко, тобоже, успео код Порте израдити, као: да Срби одсеком, у име свију дација дају 1800 кеса, и да седи царски мухасил са 150 Турака у Београду, а у осталом да се сами Срби међу собом, како за добро нађу,

управљају. Но како Порта никаквим ферманом, потврђеним хатом царским, и ово оволико није хтела Србима обзнанити и ојемчити; а међу тим оклевала је, или нарочито није хтела опозвати своје налоге, издане горе упоменутим пашама, то, не узимајући ни у какво призрење пријатељска писма ерцхерцога Карла, већ јединствено држећи се налога Портиних, обе речене паше у почетку Јунија, ове 1806. године, и то најпре са стране Босне, на Србију наступати отпочну.

Срби наредивши се и утврдивши, као што је мало више речено, и како до сад, тако и овда држећи: да њима свакојако предстоји гинути, а кад је тако, да је боље своју већ у неколико задобијену слободу и домовину на мегдану јуначком бранити и одбрањивати него на предавању ропском гинути, одапру се жестоко, премда је на свима позицијама главним и мањим, осим Миленка Стојковића, који је из Пореча на Дунав, а из Мироча на сувоземну турску војску пазити морао, осим Петра Добрињца, који је са 3000 војника, опседнут будући у Делиграду, овај бранио, и осим Карађорђа, који је са једно 4000 људи Београд у опсади наизменце држати морао, једва да су до 16.000 војске имали, а Турска је сила превозилазила 60.000. Босанска Беһир-пашина војска још с почетком Априла, начела је, на тадање границе Србије наступати, а Ибраим-паша скадарски, покоривши с леве стране Мораве горњу част коју су Срби уздигли и завладали били, око половине Јунија дошао је на Делиград. Босанска војска није сва наједанпут на Србију нагрнула. Наследствене паше, капетани и бегови босански и херцеговачки, кад је који спремљен био, онда је и полазио, и у Србију улазио, па како је који с које стране у Србију улазио, тако је одмах и ударао, не ишчекујући на друге, и држећи по прозуклој својој охолости, да с голотрбим Власима или Рацима, или рајом, једва се што посла и имати може; а Срби су овако једног по једног, са четама њиховим дочекивали, и врло

добро проразређивали. За пример да наведемо овде бој овакових насртача Турака на Чучугама. Познато је већ да су млоги из ваљевских Турака, кад су Ваљево, у почетку 1804., оставили, у Соко отишли и тамо се сместили. Између овакових био је и неки Цора-Осман. Овај Цора како чује да ће Бећир-паша на Србију да нападне, почне се спремати са својим сокољанима да и он и другови његови за овај случај готови буду, па како сребрничани Турци, сад у овом њиховом општем походу, понасепце из Сребрнице преко Дрине пређу, и у Соко дођу, тако то речени Цора-Осман, и његови сокољани, једва дочекају у мисли: да они први на Србију нападну, да им се крви напију, и да се по вољи напљачкају свакојака добра, а нарочито лепе марве и младих Српкиња. Цора дакле са својим сокољанима и сребрничанима, којих је до једно 2500 било, спусти се из Сокола у ваљевску Посавину, а Срби, премда су га потпазили, нису га хтели ништа дирати, док им до згоде није дошао. При селу Чучугама дочека га с једно 300 момака Живко Дабић, а да би још поузданији био, он је давши на знање и Луки Лазаревићу, и овога себи у помоћ позвао, те таман кад му и овај у помоћ пристигне, и Цора им Осман на згоду изиђе. Живко и Лука заселн су били са својом војском у једним чучукским виноградима покрај пута — куд је Цора са својом војском имао проћи — иза плота ових винограда, који су још пре добро поприутврдили, да им на сваки случај и за шарампов служити може, па кад речени Цора са својом војском туда удари, а Срби из заседа својих, како су старешине наредиле, поочередно плотуне на Турке оборе. Турци у први мах одапру се, али кад виде да ватра српска не престаје, и да се они гомилом разређују, онда се смету, не знајући куд ће сад, да ли натраг откуд су и дошли, или напред к Београду. Срби опазивши ову њихову сметњу, ногама пред собом оборе свој плот и повичу „јуриш!“ — Тек што су ови изрекли „јуриш“, а и Јаков са Цинцар-Јанком, све

коњаницима, недалеко бивши, и пуцњаву пушака чувши, приспе, те ту скупа русвај од Турака учине; и Џора са остатком, нагне натраг бегати. Јаков га је терао до изнад Ваљева, а одавде дочекан од Кедића, теран је до Сокола, но у овај четовођа Гача, из села Скадра, недалеко од Сокола одстојећег, не дадне му умаћи, но га са својих 300 четника одатле даље потера, те сиромах Џора једва с неколико друга својих преко Дрине у Босну пребродн. Овако су Срби ове босанске охолњаке и по другим местима, а нарочито у Китогу планини, кроз коју су морали пролазити, јер је отуда к Шапцу пут, дочекивали једног по једног, и поприлично крњили, и пролазак им отештавали, али никако нису могли по све препречити Беһир-пашиној војсци улазак у Мачву, и Шабац.

Да су обе ове турске војске наједанпут у Србију наступиле, па да Турци особито Бошњаци и Херцеговци нису по све охоли били, већ да су умешније и брижљивије поступали, Бог зна би ли кадри били Срби одржати се, а овако, како је ишло, српска војска, по већој части, прибравши се сад сва у Мишар, и са придошавшим јој Карађорђем, са нахијом крагујевачком, једном чашћу нахије београдске са кнезом Симом Марковићем, и са рудничком, са Миланом Обреновићем, приумложивши се, до конца Јунија четири жестока напада турска не само одржи, него на послетку и победителница буде. Шарампов или шанац Карађорђем на Мишару сагређени, и борци у њему неустрашимошћу Карађорђевом управљани, решили су дело борбе Беһир-пашине са Србима. У свима почасним бојевима, а нарочито на Мишару, млножество је босанске војске изгинуло. Босна је у овима изгубила млого својих гласовитих јунака, наследствених капетана и бегова. Између осталих погинуо је овде и онај знаменити и наследствени капетан Кулин. Њега је Лука Лазаревић на превари убио; позвао га је на мегдан, а међу тим заседу наредио, па таман кад је Кулин полетио на хату с голом сабљом Луки на мегдан, а заседа, прикривена,

из пушака опали, и Кулина убије. Овај Лукин поступак није честит по карактеру јуначком; али је врло добро у општу ползу пристао, јер с Кулином обезглавило се 2—3 хиљаде војске турске, која је тек за њим и уз њега пристала, а Лукин је живот за Србе, и за будућност врло нужан био. И тако после боја на Мишару, једна већа част босанско-турске војске растурена, принуђена буде повратити се у Босну, а друга мања, са Скопљаком Сулеман-пашом, Асан-пашом сребрничким, Ћани-пашом травничким и Али-пашом зворничким, затворити се у град шабачки.

Кад се овде овако срећно с Божјом помоћу, сврши, онда Карађорђе наредбу изда, те Јаков Ненадовић са свима осталима, осим њега (Карађорђа) и оних, које је он са собом довео, град Шабац наново опседне и тући га стане; а Карађорђе сад похита Делиграду у помоћ, који је Ибрахим-паша са млогобројном војском опсео, и беспрестано га за шест недеља из топова и кумбара био; но не дошавши ни до половине пута к Делиграду, добије известије од Петра Добрињца да је Ибрахим-паша Делиград сасвим оставио, и у Ниш са својом војском повукао се. Обрадован оваковим успесима, Карађорђе изда Милану Обреновићу налог, да одмах, са рудничком и пожешком нахијом, и уздигнутом већ ужичком, прикупивши ако је могуће и старовлашане, Ужице опседне и к предаји принуди, а сам се поврати опет на Врачар к Београду.

Уступљењу Ибрахим-пашином узроци су били: разбитије Бећир-пашино, и приближење Карађорђево, о чему је он (Ибрахим) преко својих шпијона извештен био, а нарочити и најглавнији узрок је био оваковом његовом изненадном повлачењу сасвим приближавајући се рат руски, који и ако формално од стране руске није још био отпочет, али су Руси књажевства Молдавију и Валахију, са својом војском већ заузели били.

Кад с једне стране оваки гласови о разбитију ове двојице паша у Цариград стигну, а с друге, кад се и спремање руско за рат добро обелоданило, и кад је Порта и сама принуђена била Русији рат објавити, топрв је онда, и то готово без свакогa уредног и озбиљног додоговарања са Петром Ичком и без свакогa фермана, или каквог другог државног акта, давајућег ојемчену надежду Србима, да ће молбе њине макар и доцније уважене бити, само Хоџаћана Порта у Србију послала, који је тек означеније на хартији појединих новчаних сума, зашто ће као Срби Порти давати, са собом донео. Оваково поступање и нехатост Портина у вопросу молби српских, не само што никакве надежде за побољшање њиховог сопственог бољег опстанка и будућности давало није, него је и самој Порти, доцније веома и ненакнадно шкодило; јер наскоро за тим, упустивши се с Русијом у рат с неравном снагом и вештином, затекао је овај и Србе према њој не само у непомиреном стању, него у чистом рату; а овакав је резултат од свога разрачуњавања, у отношенију према Србима, и император Александер желио.

Како је дакле император Александер с мање препјатствија, с Портом, рат водити прилику улучио, одмах је наложио главнокомандујућем, генералу од кавалерије Михељсону, који је сад, у место Тормасова за таковог назначен био, да преко Дњестра с војском у Бесарабију пређе, да градове у Бесарабији, Хотин, Бендер, Акерман, Калију и Исмаил освоји, да књажества Молдавију и Валахију заузме, и да са Карађорђем у сношеније ступи, које је Михелсон још пре учинио, него што је у Бесарабију прелазити отпочео, пославши Карађорђу тајно једног свог чиновника, ради уверења да се Русија прима покровитељства над Србијом, и ради објаснења с Карађорђем о даљим дејствијама и предпријатијама једне и друге стране. Ево како у том смотренију и руска, овога рата историја, у ч. I. гл. III. на стр. 31. гласи:

„Въ тоже время Михельсонъ вошелъ въ связи съ Сербами, уже два года находившими ся въ возстаніи противу Порти. Началникъ ихъ, Георгій Петровичъ прозваный Чернымъ, успѣшно острижалъ посыланія противу него турецкія войска и велъ войну народную со всѣмы ея жестокостями. Прежде перехода своего чрезъ Днѣстеръ Михельсонъ отправилъ тайно чиновника къ Черному Георгію, сообщая ему, что Императоръ соизволяетъ на покровителство Сербамъ, и оказаніе имъ пособія, коль скоро дѣла бывшія тогда еще въ нерѣшителности, дозволятъ оказать имъ помощъ, обнадеждавая, что во всяком случаѣ Серби могуть полагати ся на попеченіе Его Величества о возстановленіи спокойствія ихъ. Тогда же доставили Михельсону изъ Петербурга 13,000 черванцовъ, для отправленія къ Сербамъ, когда послѣдуеть разрывъ нашъ съ Турціею. Узнавъ о переходѣ руской арміи черезъ Днѣстеръ Серби ликовали, увѣрени въ низложеніи турецкаго владичества. Добровольно и единодушно присягнули они: сражаться за едну съ Русскими вѣру, честный крестъ и православнаго Россискаго краля. Въ такомъ положеніи были сербскія дѣла при вступленіи Михельсона въ княжевства. Ченый Георгій просилъ его отправить въ Сербію русски отрядъ, но желанію его нельзя было удовлетворить. Надлежало сперва утвердиться въ княжествахъ, нераздробляя нашей малочисленной арміи. До тѣхъ поръ Михельсонъ снабжалъ Чернаго Георгія деньгами, обѣщая ему прислать войско весною. Такъ началисъ наши сношенія съ Сербіею. Въ послѣдствіи они развилисъ въ большемъ обѣмѣ и находилисъ въ тѣсной связи съ веденою противъ Порти войною“.

Овај чиновник Михељсонов, преко кога је он своја сношенија са Карађорђем отворио и отпочео, био је поручик руске војске и прозивао се *Новокрещеновъ*, но као да није био природни Рус. Њега су у Србији звали *капетан-Илијом*; то му је име било. Он је, као што је нама Анта Протић у Смедереву казивао, из Ковина у Смеде-

рево прешао, и Вујици се, као војводи од нахије смедеревске, у пуној униформи, са ађутантским акселбантима, пријавио, и овај га је одмах, по захтевању његовом, са својим писаром, реченим Антом, Карађорђу на Врачар спровео.

Овај Илија Новокрештени био је човек од 40—45 година. Живио је о свом трошку доста точно и лепо се носио. Он, како је Карађорђу на Врачар дошао, одмах је други дан по доласку своме, са Србима противу Турака изишао и тукао се са очајањем. Он је при освајању Београда и ранио се. Живио је у једном конаку који му је, кад се Београд освојио, од правитељства српског за обитавање опредељен. Он се по освојењу Београда, и у оделу прерушио. Збацио је униформу и обукао се у црвене тесне чакшире, са златним гајтаном опшивене, у место „випуска“; више чакшира имао је у место прслука, са златним гајтанима, и таким ширитом преко груди, опшивен џамадан а сврху овога доламу од загасито плаветне чоје, и са златним гајтанима и ширитом, у наоколо свуд, опшивену, а тако исто, са златним гајтаном опшивене по врх сара и чизме до колена, које је изнад чакшира носио, и никад без опасане сабље око појаса никуд није излазио. Био је врло дружеван, гостољубив и штедар, и као што се онда говорило, за ствар српску здраво је предан био, зато су га и Карађорђе, и све друге старешине почитовале и уважавале.

[Из рапорта грофа Марка Ивелића, даног њим адмиралу Чичагову 1812. године, кад се са посланства свога из Србије у Букурешт повратио, уверити се можемо да је, сиромах Новокрештени у Србији љубљен био; јер је Карађорђе тада молио грофа Ивелића да он код адмирала Чичагова заузме се за ослобођење Новокрештеног из Сибира, куд је по милости Родофиникиновој, отправљен био].

Да је више упоменути Хоџаћан сад после тако дугог оклевања Портиног да праведне молбе српске, па и за

саму њу пробитачне, уважи, и што извесно, и каквим државним актом ојемчено Србима донео, већ је доцкан било, и Срби почем су једно извештени да је руска војска већ у Бесарабију прешла и да су њене форпосте већ и преко Прута у Молдавију ушле; почем је, најпре на пет и по месеци пре мухасила, Илија Новокрештени, као руски човек, у Србију дошао и при Карађорђу се налазио, и почем је пре Хоџаћана и Димитрије Чајковски, с помоћу руском од 10.000 дук. ту био: Бог зна, били на оно што су пре искали, и пристали, јер су они сад наравно, на више што смерали, и постићи надали се. Хоџаћан дакле, не имајући чим Србе ни задовољити, нити их бар за неко време, у очекивању чега доброг од Порте задржати, поврати се немачком страном до Адакале у Цариград, а Карађорђе опет из Смедерева на Врачар, и сад најозбиљније и без сваког даљег оклевања Београд најтешње опседне, и тући га настане, и тако се сад које са разбитијем оне двојице паша, а које са опседнућем Београда, Шапца и Ужице, између Срба и Турака чисти, и одважни рат отвори.

Међутим, Петар Ичко увидивши ове садање наредбе Портине које се по Хоџаћану Србима пошиљу, и знајући да Срби на само овако што пристати нити хоће, нити могу, остао је у Цариграду радити око Порте не би ли она све молбе српске уважила, па и ферманом својим потврдила, и ојемчила.

При више описаним догађајима ратним, које при освајању Пореча и распрострањењу у Крајину; које при освајању Параћина, Ражња и Алексинца; које при завојевању Крушевца, и нахије истог имена; које при уздизању староблашких предела и неке части новопазарске нахије; које пак при догодившима се упорним биткама и с једне и с друге стране са босанском и скадарском војском, изиђу сад на глас и јунаштвом својим задобију и у општем мњенију чест и уважење, и од Карађорђа буду наименовани за војводе и постављени за старешине

у народу: у Старом Влаху, кнез Максим Рашковић, који се са староvлашанима одмах подигао, како је Милан Обреновић, по препоруци Карађорђевој, и у Стари Влах са војском српском продро: Милан Дринчић из села Теочина; прота Милутин, из села Гуче; Јован Курсула из села Цветака; Михаило Радуловић, из села Милићева; Михаило Радовић, из села Равни; Алекса Поповић, из села Субела; Арсеније Лома, из села Драгоља; Антоније Пљакић из села Каменице у Гружи; Милић Кедић, из села Суводања; Живко Дабић, из села Јаутине; Стојан Чупић, из села Ноћаје; Милош Стојичевић Поцерац; прота Никола Смиљанић; Петар Николајевић (Молер) из села Бабине Луке; Јанко Поповић (Цинцар-Јанко). А на страни крушевачкој постављен буде за војводу, над срезом јасичким, Ђорђе Симић и Павле Цукић. Овај је родом из села Крчмара нахије крагујевачке, и био је у момаштву при Карађорђу, врло одважан и храбар војник. А на страни прекоморавској, под командом Миленка и Добрињца, такођер изишли су на глас јунаштвом својим и уређивањем војске: Илија Барјактаровић, Стефан Синђелић, кнез Момир, из села Лучице код Пожаревца; Живко Шљивић и Милија Здравковић мудрим понашањем својим у народу. Но и осим свију више упоменутих било је још и више Срба, који су се с преданошћу за општу ствар устанка, у сваком смотренију одликовали, на које је доцније Карађорђе вниманије своје обратио и наградио их.

Сви више упоменути не само да су названи војводама, него су им поред старешинства и команде опредељене, осим Станоја Главаша, који је на свагда остао војводом без команде али с великим уважењем и призрењем на његове заслуге. Оваковиx титуларних војвода с мањим и већим заслугама и призренијама, било је и више њих доцније, као: Момир Стојановић, војвода лесковачки, Риста Исајловић, војвода прокупачки, и Петко и Никола Поповићи војводе нишевачке. Предели ови, од којих су ове војводе звања носили, никако нису Ср-

бији припадали, но се је о томе радило да се и они уздигну, будући су сви ови, о којима је реч, из исти предела били, но на велику жалост, Србија је у више описаним догађајима, изгубила Јанка Катића, велеважног у сваком смотренију Србина. Он је раније, него што је већа сила српске војске противу Бошњака око Шапца сабрати се могла и пре него што се Карађорђе од опсаде Београда одвојити, и к Шапцу отићи могао, с Врачара, са једно хиљаду војника тамошњој војсци у помоћ отишао и с Луком Лазаревићем заједно, у шуми села Крнића, од Шапца, по друму к Београду пошавши, један сат удаљеном улогори се, па ту с Луком заједно чувао друм да Турци к Београду не продру; али један дан, и то лицем на свету Тројицу ове 1806. године, кад су њих двојица сели ручати, са мртве страже дотрчи им стражар и каже, да су Турци изишли из Шапца, и у великом броју упутили се овамо. Како то њих двојица чују, и не доручавши, уседну на своје коње, и с војском изиђу Турцима на сусрет. Они са својом војском истина су Турке са њиховом штетом, у Шабац силом повратили, али и Катића грозна смрт прогута. Он је зрном турске пушке у шумарицама прикривеном, с коња свога, на земљу, без душе оборен. Лука га је достојно оплакао, и матери га земљи предао. Катић је једини из првоначалних старешина који је све друге, ликом, стасом, ходом, и другим движенијем тела, памећу, трезвеношћу, разговором, дрзновеношћу где је ова потребна била, и постојаним истиним јунаштвом превасходио. Знао је и турски добро говорити. Његове заслуге за отечество и род, и у овом кратком времену његовог јавног живота превосходније су од свију других, тим више, што су оне свакад на себи носиле печат истине, чисте и најсавршеније љубави к роду и отечеству. Он је на све стране у помоћ летио, као и сам Карађорђе, и да није тако наскоро ишчезао, јамачно би он прво место после Карађорђа, достојно заузимао, без да је он таково тражио, и за њим грамзио, као што је

таквих већином било. Хајдук-Вељково јунаштво, о коме се говорило, певало, и до сад у књижевним списанијама превозносило, само је могло за присенак, према јунаштву Катићевом узети се, тим више, што је јунаштво Вељково преиспуњено било свакојаким иступленијама, и што је доста и доста пута, због грабежа његовог по видинском пашалуку од суседне браће наше Бугара и клетвом пропраћено било. — Место Јанково заступио је рођени брат његов Марко Катић; но овај ни у чем ни нанешен није био на Јанка, и за кратко време трајао је. Он је убијен на једној свадби због љубавних интрига, па из признателности према заслугама Јанковим, и други брат његов, Стефан, постављен буде за војводу у нахији београдској, кнежини туријској. Главно пак старешинство, како је Јанко погинуо, прешло је на кнеза Симу Марковића, који истина није био за управитеља какве војне команде, али честитост његова способна је била и овај недостатак у неколико надокнађавати. [3])

Срби, угњетавани и утешњавани будући безграничним варварством турским, више су пута до сад, кад већим, а кад мањим гомилама, осим појединости, из Србије у пограничне пределе аустријског царства исељавали се, и тако је Србија по већој части, готово више пуста била, па мало по мало, као такова и у непроходиме шуме, планине и пустоловине претворила се. Ретко је где опазити се могла равна чиста пољана, плуг, њива и клас пшенични. Главни друмови веома су се сузили, и с једне и с друге стране обрасли су били у тако густе шуме, да путник, ако би се на коју драго страну с пута свратио, морао би у мрачним тим шумама заблудити, и изгубити се. Странпутице су само домаћим житељима познате биле. И ово мало житеља Србије, који су се у овом подигнућу у Србији затекли, свагда су од честих нападаја скитајућих се Турака, у овим својим мрачним, дубоким и непрохоним планинским гудурама, као у каквим неприступним градовима прибежиште и тврди заклон налазили; једним

словом, принуђени су били позверити се и жалосни свој живот у гудурама планинским вечито проводити. Но ове исте густе шуме, у које је Србија на жалост као зарасла, биле су сад при овом уздигнућу српском, њима од велике помоћи и ползе. Јер колико је решителна воља и храброст у овом њиховом предузећу приносила, толико су им, и ови њихови природни градови доприносили. Да њих није било, као што је малина Срба била, и као што нису са оружјем, барутом и оловом, особито у самом почетку, снабдевени били, а и као што нису вични и слободни били, с почетка, пољским биткама, и противу свагда надвишавајућих их сила турских, које су кад и кад на њих, и противу њих долазиле, ништа учинити могли. Ови њихови природни и неприступни градови, и сад су им, при разбитију више упомenуте двојице паша, на руци били. Велике трупе ове двојице паша, нити су могле нити смеле странпутицама у Србију ући. Оне су главним тобоже друмовима предузеле свој улазак у Србију; а Срби то знајући, где су видили да им је од потребе, у отвореним местима закопали су шанчеве, и ове по могућности и знању утврдили; а по друмовима, с једне и с друге стране, у густим шумама, поиспостављали су заседе, те тако су и овим начином с помоћу Божјом успели, и са овим двема силама турским онако учинити, као што је мало пре испричано.

По повратку више упоменутог Хоџаћана у Цариград, Порта би јемачно јаче и строжије сад мере, него што су Афис-пашине, и више упоменуте двојице паша биле, противу Срба предузела, али то за овда учинити није могла, јер је и сам султан Селим III. у забуни био, једно због тога: што су јаничари у Цариграду негодовати почели на устројавање регуларне војске султанске, које је самовољном опстанку и оџацима угрожавало, па и о побуњењу свом противу престола договарати се почели, као што је та буна на скоро и планула, те и самог Селима с престола збацила; друго, што су се и у внутрености

овде онде, буне и отказанија покорности према правленију појављивала, као што је н. пр. Мула-паша, у најновије време, победивши, као са стране цара, Пазвантогла, и освојивши Видин и овога пашалук, учинио се независним од Порте онако исто као што је и Пазвант био; а тако је исто и град Адакала под Рецепом стајао, не узимајући у рачун Али-пашу Тепеденлију, у Јањини, и Мехмед-Али-пашу у Египту, који не задовољавајући се оним што су заузели, и даље су се машали, и све једнако даље распростирали се; и треће, што је на то наступио и улазак Руса у Бесарабију, Молдавију и Валахију, премда улазак овај у предречене провинције отоманске, Руси нису прогласили за рат противу Порте, ни за нарушење целокупности монархије турске, већ само за мере, којима ће одржати Порту у границама оних уговора, који су до сад између њих и Турака закључени, а које су они (Турци) нарушавати почели. У оваковом стању ствари, за Порту врло смутних и опасних, она се је дуго борила и промишљала о том, шта би полезније за њу било за отклоњење ове последње опасности, или повући своје берате, којима је нове књажеве, без договора с Русијом, у Молдавији и Влашкој поставила, и тим свој аукторитет државни понизити, као што је тако и у 1843. години, у постављању књаза у Србији, учинити принуђена била, или с Русијом формало заратити се. Енглези, као тадашњи, по овом интересу, пријатељи руски, советовали су Порти да прво учини, представљајући јој опасности далеко веће, у које се она заплести може, ако се с Русијом у рат упусти, него што би јој одржање аукторитета, у овом случају важило. Но Наполеонов посланик у Цариграду, Себастијани, кога је цар са Русијом у рату био, противним советима својима, на своју страну Порту приволи, и она, увиђајући исполинске успехе Наполеонове у Европи, послуша совете Себастијанијеве, и око половине Декембра 1806. године она, Русији рат објави. Ишчислена опстојатељства, у којима се Порта на-

лазила, а нарочито ово последње, истина олакшавало је с једне стране, како сад, тако и доцније напредовање српског устанка; али с друге, ово положење Срба, у ком их је затекао овај турско-руски рат, млого је с ове стране олакшавало и Русима, који су само са 30.000 војске своје у предпоменутим књажевствима налазили се, кад им је Порта рат објавила. Срби су целу Босну и Херцеговину и западни део дуж целе Албаније, са целим пашалуком нишким, и половину видинског на себи удржавали, без чега би турска сила са 70.000 војске, противу Руса, непремено јача била. По овоме дакле никако, макар из чијих му драго рапорта изведен био онај навод, о рату овом, руске историје у гл. IV. на стр. 35. где се описује какве су и колике силе турске сад против Руса изишле, не постоји, који вели: „Босанскій паша выступилъ съ 20.000 человѣкъ къ Видину;“ јер као што је и мало више речено, баш ни 200, а камо ли 20.000, за све време трајања реченог рата, из више упоменутих турских провинција није могло ни смело никуд на другу страну отићи, изузимајући поједине Турке, који су за већи ајлук лакоми били.

Као што је већ речено, да се Карађорђе, по одласку Хоџаћановом к Београду повратио, најтешње га опсео, и тући почео, тако је он сад охрабрен будући преласком Руса преко Дњестра, и већ уласком у пред упоменута кнежевства, имајући при себи и тајног чиновника руског, који му је од главнокомандујућег, нарочито ради откритија сношенија послан, још већма све силе напрегао, како би га (Београд) скорије освојио; јер то је требало сад што пре са Шапцем и Ужицом учинити. Он је у овом предузећу, којим је сам собом управљао, имао при руци две части, источну и западну, нахије београдске, готово целу смедеревску и крагујевачку, половину пожаревачке, мало ваљевске, и неколико бећара домаћих, и из Уруменлије, који су у крџалијама код Гушанца били, па оставивши га, Србима у њихов логор на Врачар, из

Београда пребегли. Ови бећари, или управо рећи хришћани крџалије, млого су вештином и храброшћу својом под командом бинбаше свога Конде, к брзом освојењу Београда допринели. Ове је бећаре правителство српско под платом држало, и они су врло лепе услуге у ратним пословима чинили. Пред свршетак Новембра месеца 1806. Карађорђе се на најближе одстојање к вароши београдској примакао, и тако, да Турци нити су одовод са сува, нити са стране Дунава и Саве, и сама припитателна средства, а камо ли какву другу помоћ добијати могли; али за то опет никаквог знака предаје за дуже времена показати нису хтели. Једно дакле поводом оваковог турског противљења, а друго, што је већ и право зимње доба наступило, па није више могуће било на узвишеном и голом Врачару војску под ведрим небом, на зими и мразу уздржавати, нареди он да се у свануће 30. Новембра, јуришем на варош београдску удари. Војска је ову наредбу радо дочекала, и као што је наређено, пред зору, више упоменутог месеца и дана, после огласа који је Карађорђе једним топом учинио, сваки старешина, са својом командом, с места опредељеног му, на јуриш удари, и речена варош по жестоком противљењу Турака, после четири сахата, јаке и крваве с обе стране борбе, освојена буде. Доста је великих жртви на овом освојењу вароши београдске, са српске стране пало. Осим млогих јуначних Срба, који су се при овом освајању речене вароши израњавили, и од којих су млоги доцније не могући жестоке ране преболети, помрли, велика их је количина на месту изгинула. Гробови ових незаборављених хероја српских, и дан данашњи расејани овде онде по Врачару увиђају се. Камење вишеглавно, којим су гробови ови још онога времена, фамилијама погинших испобележавани, зарасло је у земљу и маховину. Потомци њихови, који данас уживају врло слатке плоде њихових крвавих трудова, ваља благородну дужност у срцу и души да носе, речене гробове лавровим венцима окитити и учинити их, да нигда

испред очију њихових не ишчезну. Између овде сад падших жертви, налази се и знаменити војвода, Васа Чарапић. Тело његово погребено је у порти манастира Раковице, с леве стране цркве. Хладна плоча на гробу његовом и челоглавни камен, и дан данашњи посетитеље више упоменутог манастира, к себи примамљују. Натпис на челоглавном камену, једва се већ прочитати може! — Међу рањенима пак био је, и капетан Илија Новокрештени. Дан освојења вароши београдске био је дан св. Првозваног Андреје и Срби су тај дан, за све време њиховог тадашњег владања торжествено и општенародно светковали. На место погинувшег Васе, постављен буде брат његов Танасије Чарапић за војводу.

Срби су, т.ј. војска српска овде, при свему томе, што је Карађорђе разјарености препреке и ножем и пушком својом полагао, врло жестоко, са допавшима у руке им, Турцима, поступили, премда са свим тим ништа друго учинили нису, него отпочели враћати зајам.

Сад се сви Турци, који су из вароши умаћи могли, у град сабију, а Срби освојивши варош, и снабдевши се са нужним потребама, не пропусте и сам град, како се најбоље може, опсести и притеснити га, те тако и он 27. декембра, трећи дан Божића 1806. кључеве победитељу преда.

Гушанац-Алија и паша београдски, могли су ову предају града београдског још за неко време одложити, али кад су видели, да су Срби и у немачку аду, према самом граду, ушли, и из ове град тући отпочели, и почем већ сад ни с које стране помоћи се надати, ни у чем нису могли, а они раније понуде се Србима с предајом, но под уговором, да Карађорђе Гушанца, с његових до 200 крџалија, низ Дунав у Видин, слободна и невредима, на лађама пропусти, а тако исто и пашу са његовом пратњом и имањем, да у Ниш их пропусти и пропрати. Срби су овај уговор примили, али га нису одржали. Карађорђе је, по намигају Новокрештеног, и пред одлазак Гушанчев и пред

пашин наредбе учинио, како да се с њима поступа. Гушанцу су дани били, за јемство његовог безбрижног проласка, и таоци, али зато опет, он је од наређених низ Дунав заседа, дочекан и тако потучен, да је једва он са петнаесторицом својих другара, и са таоцима српским, у једној лађи жив кроз наређене заседе српске, к Адакали промаћи могао. Можда су Срби нарочито ону лађу, у којој је Гушанац био и пропустили. Из Адакале Гушанац је српске таоце живе отпустио, с препоруком да Карађорђу кажу: да он по заданој вери поступа, и зато њих живе отпушта! Тако је исто и са пашом учинио. Како је он са пратњом и калабалуком својим из Београда удалио се, исти Срби ударе на њега, све његове потуку, њега самог убију и све његово имање разграбе.

Карађорђе, премда је био најватренији и најжешћи непријатељ Турака, и премда је он и најосветљивији био, опет зато, из до сад описаних његових дејанија, увидили смо га као човека тврда карактера, постојане речи и вере, из чега се и закључивати даје, да он не би ни с Гушанцем, особито с таоцима отишавшим, ни с пашом овако поступао, да му Новокрештени није намигнуо, да му тако учинити, присоветовао није. А зашто му је овај тако присовјетовао да чини? нема се шта друго на то одговорити, него: или да је имао налог тако чинити, да Србе на најсвирепији и најострвљенији начин са Турцима завади и омрази, или из сопствене мржње побуђенија према Турцима. Еле како му драго, нит је овај совет Новокрештеног, нити поступак, у овом, Карађорђев човечан, а где су ползе, које би се из свештеног његовог обдржавања оваковых уговора за велику намеру његову отуд задобити могле?!

Шапчани и ужичани Турци, премда су јако утешњени били, и премда им помоћ из Босне, одкуда су се они јошт једнако надали, никаква лако доћи није могла, — јер су Срби на свима местима, на којима су држали, да Турци из Босне овима у помоћ прећи и доћи могу, шанчеве закопали, и војском их и топовима снабдели, па поред ових

и друмове изасецали, и заседе по разним местима поиспостављали — дуго су се противили предати. Најпосле, принуђени ватром, која се из топова и кумбара на њих без престанка просипала, а нарочито тескоћом у граду и крајњом оскудицом у хлебу, и другим жизненим потребама, предаду се победитељу своме Карађорђу, који је после освојења Београда, одмах к Шапцу, а по предаји Шапца, и к Ужицама отишао. И тако Шабац на концу Јануара 1807. а Ужице око последњих дана Фебруара, исте године, падну у руке Србима.

Са посадом шабачком сам је Карађорђе уговор о предаји учинио, а са ужичком: Милан Обреновић и Лазар Мутап. Посаде ове по уговору испраћене су биле у Босну са свим њиховим домаћим пртљагом и сопственошћу, које су већ врло мало и имали, а градови са свима њима принадлежећим војеним градским потребама, заузети су војском српском, и Карађорђе у првом наименује и постави Луку Лазаревића, који је већ престао био попом бити, и који се већ у мирско одело преобукао био, за команданта; а у другом, у договору с Миланом, наименује и постави за војводу Милоша Обреновића, кад је овај преболео рану, сад при освајању Ужица задобијену. И тако сад су се у рукама и влади Србаља налазила и четири града: Смедерево, Београд, Шабац и Ужице. Сад већ никакве оскудице у топовима, особито за опсаду, и за своје шанчеве, које су по разним местима устројавати принуђени били, нису Срби имали, а и барута су, и проче војене муниције, у реченим градовима, особито у Београду, прилично довољно задобили. Но у новцу све једнако је крајна оскудица била.

Јаков Ненадовић, који је заузео био главно старешинство над ваљевском и шабачком нахијом, по освојењу Шапца, уз који се сад и сва Мачва уздигла и окуражила, пређе с војском у нахију зворничку, Јадар и Рађевину, ове две кнежине наново подигне, па и шанчеве у Лозници и Јагодњи, за одбрану од нападаја турских из Босне,

подигне. Он је и сад опет покушавао Соколом завладати, али су му труди и жертве, које су овде пале, сујетне биле. Град се освојити није дао, премда је јако стражама српским стешњен био, и крила су му здраво подсекла се, а нахија соколска већ је к осталим частима Србије принадлежала, и старешина је у њој био, као што је о том једанпут већ казано, архимандрит монастира Раче, Мелентије Стефановић. Ова нахија делила се тада на две кнежине: доњу и горњу; горња је она, која се данас зове „рачанска“ по монастиру Рачи, и која је сад придружена ужичком окружију, а тада се звала „бачевачка“ [сад су у место ове рачанске кнежине соколском окружију причишљене оне две кнежине зворничке нахије, т.ј, Јадар и Рађевина]. Доња пак, позната је под названијем „азбуковачке“ по селу Азбуковцу. И ова се доња кнежина делила тада на два кнежества, и час је одметала се од Турака, а час се опет предавала Турцима. Ово је трајало овако до ове године, а у ово време, Карађорђе, за старешину над овим последњим двема кнежинама постави Петра Николајевића Молера, који вичан будући положајима оних места, како на старешинство ово ступи, одмах и тврде шанчеве, на брду зовомом „Мрчко“ и недалеко од планине Влашић на брду зовомом „Бaурић“ при селу истога имена, где је доцније суд ове нахије столицу имао, подигне. Мало касније по наређењу Јаковљевом, још је један тврд шанац на Рожњу ограђен. Овај је веома упорне препреке сваком покушавању турском чинио, и звао се „Дели-Држац“. Јаков је и над овом нахијом главним старешином био, и повиновење од старешина тамошњих, себи изнуђавао. Он се потписивао: комендант ваљевске, шабачке, ужичке и соколске нахије. С оваквим натписом и печат је имао. У овим крајевима, т. ј. у Подрињу, Турци су Бошњаци, у појединим и почасним гомилама, често на Јакова нападали, у намери, да продру у внутреност шабачке нахије, и даље, но он им се свакад здраво одапирао, и намеру им са штетом

њиховом осујећавао, и у Босну их натраг претеривао. Он се у једној од оваквих битки, код Лознице, Јунија месеца 1807. године, у ногу, у чланак, више стопале ранио, од које је ране дуго боловати морао, и по овоме други су његово место, на оним крајевима противу Босне, заступали. Овакови бивали су: или кнез Сима Марковић, или прота Матија Ненадовић, или Лука Лазаревић. Ова последња двојица, као и Петар Николајевић Молер, млого су се са Јаковом кошкали, и носили око власти, јер су они признавали врховно повелитељство Карађорђево, држали да њима Јаков не може, чисто у своје име заповедати, а Јаков је опет држао, да: што је Карађорђе онамо преко Колубаре, то је он с ове стране исте реке; и тако он је хтео и о том све једнако, до 1811. године, док није дошао за попечитеља внутрених дела у Совет, настојавао, да се старешине, у више упоменуте четири нахије, а нарочито у ваљевској, шабачкој, и соколској, на Карађорђа не обзиру, већ да само њега и његове заповести слушају. Луки Јаков ништа учинити није могао; Молеру је, макар после три године сплео замке, по којима је Советом земаљским не само војводства лишен, него је и осуђен те је скоро једну годину дана у граду београдском окован на робији био. [Но, додуше, Молер је био, премда оштроуман, велики злопак у приватним одношенијама]. А с Протом својим синовцем Јаков се наравнао једним писменим начином, од кога ево препис:

Свидетелство

Будући да нека распра и беда међу нами долу именоватим старешинама и нашим комендантом господаром Јаковом чрез безумије неких злочинцев родила се беше, која целој сиротињи нашој на погибељ клоњаше се. Того ради ми сви долу именовати старешине и поглавари наше нахије ваљевске скуписмо се у граду Кличевцу за ту беду и неваљало досадање поступање наше укратити, и сви јединокупно присуствујуште Господину протопресвитеру Матеју судисмо, и пресудисмо сви да господар наш Јаков врховну власт, као и што је имао опет узме, ми пак сви

њему да послушни будемо, тако куд он оком туд *ми скоком*. Једном речију ми потврђујемо све оне заповести синодске, што смо, и њима њину перву власт дајемо. И ми сви долу именовати старешине обећавамо се у будуће сваког таквог дела које би какву драго распру међу нама старешинама замесити могло, клонити се. Који би се што преко тога опет чинити усудили, оће оштро каштиговани бити. Но сваки овако да судити има: перво да суди *кнез сеоски*. Што кнез судити не може, то да суди *буљукбаша од среза*. Што буљукбаша не може, да суди *кнез велики*. Што пак кнез велики пресудити не може, да пошаље коменданту од нахије. Што пак и комендант од нахије судити не може да прати у Синод, Суд Велики, и то ће се сваком судити и пресудити. И никакав старешина да се не усуди од суда синодског задржати [никога] но с писменом у суд да га пусти. Ми крива сваког у напредак обећавамо се њему [Синоду] у руке дати. И који би се усудио за кривца молити, ону исту каштигу да има примити.

Дано у граду Кличевцу, априла 25. 1806.

(М. П.)

Кнез Милован Грбовић и војвода.
Живко обрбуљукбаша
Милован обрбуљукбаша
Арсеније обрбуљукбаша
Максим обрбуљукбаша
Бранко обрбуљукбаша
Живко Дабић обрбуљубаша
Васил обрбуљукбаша
Ђорђе обрбуљукбаша
Бранко обрбуљукбаша
Гаја обрбуљукбаша
Јовица обрбуљукбаша
Живко буљукбаша
Мартин буљукбаша
Никола буљукбаша
Максим Филиповић
Кресман буљукбаша
Миливоје Тадић
Јован Бабовац
Михаило Недић
Ранко Мишковић
Пеја кнез
Хаџи Мелентије архимандрит рачански.*)

* Са оригинала, из архиве Јакова Ненадовића преписано.

Овај докуменат здраво показује какво је стање, и одношење међусобно, у почетку више означене године, у Србији било. Кроме тога, из првог перијода овог акта, осведочава се оно, што је напред речено, т. ј. да прота Матија није хтео признати свога стрица Јакова за врховну власт, како што се Јаков у тој силио бити. А из другог увиђа се да је било зло провиђање и суђење и у грађанским и у кривичним парницама, јер су старешине, коме су како наклоњене биле, тако и парнице грађанске пресуђивале, па и саме кривце некога осудиле а некога заклањале, против чега је Прота викао; јер онај навод „ко ће судити, и како нико не треба да заклања од суда кривца“, сопствени је навод Протин. Он је овако, о начину како треба судити и осуђивати, и у најпознијим годинама свога живота мислио, и овакав начин суђења и беспристрастије предлагао. Да ли је и Прота био беспристрасан? Овај акт, кога су подвласни Јакову људи потписали, устројен је овако, као да би Проту према Јакову устручили, али он никакве важности ни последице није имао. Прота је и после овога према Јакову онакав остао, какав је и пре овог био, признавајући врховно началство и господарство Карађорђево, стојао је само према овом у повиновењу и у беспристрасном непосредственом одношењу.

Воља за ослобођење своје свете и рођене отаџбине, храброст, и све жертве које је Србин, са самоотвржењем, и презрењем и самог живота свога принети могао, како од самог почетка устанка, тако и сад, при узбијању ових више поменутих сила турских, не само нису оскудевале, него су се јошт све већма и већма умложавале и развијале и у сваком Србину а нарочито Карађорђу оживљавале. Али недостатак у новцу, који је сад особито за прибављење хране, будући ове није у земљи било, јер су све руке за обработавање њено на ратно поље управљене бити морале, жестоко се осећао тако: да се већ није знало откуда би се он [новац] и како прибавити могао, јер и

Русима до овог времена јошт никакве помоћи наручено није било учинити. У оваковом готово очајаном стању ствари без новаца, којим би се могла купити храна, да и глад у народу не преотме мах, како Карађорђе, тако и све друге старешине смисле обратити се с молбом за новчану помоћ, браћи својој у Тријест, где их је тада било подоста макар и у не великом броју, али у здраво добром стању, као што су били н. пр. Куртовићи, Ризнићи, Тодоровићи и проч. На овај пут, и ради више наведеног конца за Тријест одређен буде член Совета Аврам Лукић и секретар Совета Јеремија Гагић, који је јошт с почетком 1805. године, из Земуна у Србију прешао. У Августу месецу ова се двојица крену, из Смедерева за у Тријест, и кад се отуда повратили, донели су од родољубивих тријестанаца Срба 12.750 форинти. [Да ли су у сребру или шајну? то се не зна]. Имена ове браће приложника и помоћника који су роду свом, по могућству своме сад, у најкритичнијем времену, у помоћ притекли, историја српског устанка здраво би се огрешила, ако их не би с благодарним срцем, на своме месту споменула; а то је место, држимо, баш овде, а имена су следујућа: Јован Куртовић, Стефан Ризнић, Ђура и Петар Тодоровићи, Драга Тодоровић, Јован Николић, Јован и Димитрије Ћирковићи, Филип Цветковић, Хаџи-Која Сарајлија и игуман Викентије Ракић.

Сад са ово мало новаца, ако би се и могло купити, колико му драго, хране, али ево невоље што аустријске пограничне власти не даду испрека храну у Србију преносити, премда је кришом, ма и с великим страхом и несигурношћу, по нека мрака прибављала се. Ово опстојатељство, које је толико несрећом угрожавало, колико и немање самог новца, принуди Карађорђа и Совет, обратити се с писменом молбом у Беч на име самога цара. По овом прошенију, на које им је било дуго чекати; а друго и можда су се побојали, да им се никако не ће ни одговорити, на седамнаест дана доцније Карађорђе у до-

говору са Советом, опреми Јеремију Гагића, с другим прошенијем на име императера Франца, с налогом Јеремији: да се он постара сваким начином, и сам пред цара изићи, и нужду народну му и усмено представити, те не би ли се цар смиловао, више упоменуту забрану, преносити храну из Цесарије у Србију, дигнути. Какав је резултат овог Гагићевог посланства у Бечу био ништа се не зна.*)

Срби су и после отправлења више упоменутих молби у Беч, принуђени били, ноћу испреко Саве, натоварене лађе с храном, бајаги спремљене за Хрватску, од онострaних трговаца отимати, и овамо у Србију прегонити. Овакав поступак Срба морао је бити у договору са оностраним трговцима, јер они по видимоме, будући свагда потпунце наплаћени, никакве претензије озбиљне код својих власти на Србе нису чинили. А власти пограничне јесу се здраво жестиле и кочопериле, но на томе се све и свршавало.

Премда су Срби сад, које са оним добијеним даром у новцу из Тријеста, и нарочито: с једном добром сумом новца, послатом сад и од главнокомандујућег Михељсона Карађорђу и Совету у помоћ народне потребе, здраво потпомогнути, али је сва ова цела сума новаца тако планула, као да је никад ни било није. По освојењу и самих градова истина задобило се топова, од којих тек с малином могло се радити, али не сувише барута, олова пак, или врло мало, или никако. Ово двоје, требало је пре свега другог имати, а то се тек за готов новац прибавити могло, као и силна хартија, за фишеке пушчане, и вунено платно за фишеке топовске, и то све добро платити. У ове освојене градове требало је одмах, ако не формално регуларни гарнизон поставити, које није ни

* Из Гагићевог дневника, који је тек пре кратког времена нама до руке дошао, и који се сад налази у архиви „Друштва Српске Словесности" ништа се друго не види, до да је 18. јануара 1807. год. имао последњу ласкаву аудијенцију код императора Франца.

могуће било, али на сваки начин морале су се поставити страже, које ће чувати оно мало добра, које је у тим градовима затекло се кад су освојени, а за ове страже ваљало је постарати се бар да имају доста хлеба. О каквој плати у новцу за домородне људе, из каквих су се ове страже састојале, ни спомена није могло бити. Кроме тога, сад се већ налазило, које у Београду, а које пак и на страни при различним старешинама и недомородни, тако званих „бећара“ до 200 и више, које коњаника, а које пешака, којима се морала и плата давати, и тако дакле само на ове бећаре, који су, као што је мало више речено, лепе услуге општој ствари приносили и без којих се за сад још није могло бити, требало је, једно на друго 5000 дук. месечно издавати, предпостављајући им у ползу њихову и пљачку од непријатеља, за којом су они и грамзили, но без које, поред плате особито коњаници, не би се никако могли издржавати. Границе Србије истина здраво су већ размакле се, и размицале се, али зато су се све то већи трошкови и потребе појављивале и умложавале, које с приходима до сад имајућима никако заклопити није могуће било.

Ова тешка опстојатељства, нужда и потреба, као и да би се и руски главнокомандујући умолио за свакостручну помоћ, особито помоћ у једном оделењу војске, која би у Србији стално пребивала, да се, с једне стране народ тиме увери да га је Русија у своје покровитељство примила, а с друге и да му буде у дејствителној помоћи у бојевима противу непријатеља, који је сад већ и руски био; а и да се главнокомандујућем благодари за помоћ у новцу, коју је он учинио, принуди Карађорђа договорити се у Смедереву са Советом, да се једна депутација, у главну квартиру руску, у Влашку, главнокомандујућем Михељсону, с почетком наступајуће, 1807. године, пошље. У овој намери, јошт већма и Карађорђа и Совет, утврди једно, пуно уважења према Карађорђу, и пуно љубави

и саврпене жеље к добру народа српског, писмо, главнокомандујућег Карађорђу.

Писмо ово следујућег је садрежанија:

На конецъ приспѣлъ часъ ратникомъ имена христіянскаго низвергнуть иго Музульманъ, возвратить страждущія племена христіянскія къ древнему достоянію ихъ, славѣ и благодеиствію. Порта Отоманская обявила Россіи войну за ея попеченіе о благѣ единовѣрныхъ народовъ, за наше приближеніе къ вамъ, любезные намъ единовѣрци. Сербская нація служитиъ свѣту примѣромъ что можетъ здѣлить геройскій духъ, воспламенный вѣрою христіянскою и любовію къ отечеству. А новія побѣды Россіи надъ гордимъ возмутителемъ Европы, Бонапартомъ, который не полагалъ нашествіямъ своимъ предѣловъ, являютъ силу оружія россійскаго. Соединнивъ одно съ другимъ, чего ожидать не можемъ?

Мнѣ давно уже извѣстно благополучное овладѣніе Бѣлградомъ. Я вас съ тѣмъ поздравлямъ и паки поздравляю, а вамъ конечно также извѣстно, что я, со ввѣренными мнѣ отъ государя моего силами, овладѣлъ крѣпостями, Хотином и Бендерами, Акерманомъ и Киліею, покорилъ Татаръ буджакскихъ, и обнявъ всю землю Молдавскую, поразивъ палчища кирджаліевъ, Мустафы-Байриктара и освободивъ одъ звѣрства ихъ Букарештъ и почти всю землю Влахскую, простираюсъ до береговъ Дуная и готовъ къ дальнѣйшимъ пораженіямъ непріятела. Отъ 19-га числа прошедшаго мѣсаца, я къ вамъ послалъ, къ прежнимъ 4000 еще 4000 червонныхъ и еще обѣщалъ вамъ пособіе. Но, крайнему безпокойству моему, долго не имѣю отъ васъ отвѣта. Я имѣю для вас, и вящше подкрепленій всякаго рода и желалъ бы дѣйсвія мои къ общей цѣли съ вами какъ найпоспѣшнѣе направить. Но не зная ни силъ, ни намѣреніи ни потребностей вашихъ не могу располагать къ оному. Поспѣшите убо извѣстить меня о всемъ, что у васъ происходить: о силахъ вашихъ, ихъ количествѣ и качествѣ и ихъ расположеніи, гдѣ именно

какія находаться, о вашихъ потребностяхъ, какими могу подкрепить васъ, и о намѣреніяхъ вашихъ и гдѣ можеть имѣть вѣрную комуникацію между нами. Да сообразно тому и я учрежду дѣйствія мои ко благу общему. Я располагаю въ мисляхъ моихъ, что послѣ Београда остается Видинъ вашимъ предметомъ. Овладѣніемъ его могутъ усовершенствоваться на вѣчныя времена независимость и спокойствіе народа сербскаго. По сему не обратитесь ли вы съ главными силами вашими къ сему предмету и не можете ли тысащъ до четирехъ или пяти войска вашего перевести къ Краіову для общаго съ сей стороны со мною дѣйствія? Прошу о всемъ какъ найподробнѣе и найвѣрнѣе мнѣ изясниться. Порта, въ крайности своіей, увидѣвъ себя въ надеждахъ своихъ на Французовъ обманувшеюся, конечно не пощадитъ вамъ никаквихъ обѣщаній да бы обольстить и успитить васъ. Но вы вождъ храбраго народа; ваша мудрость и твердость не ослѣпяться вамъ извѣстни пагубныя послѣдствія таковихъ примиреніи.

Нація сербская достойна быть націей, которой платить дань Туркамъ постидно. Не лучше ли деньги тѣ употребить на воинскія потребности націи, на освобожденіе себя отъ ига? Я имѣю для васъ и для сотрудниковъ вашихъ знаменитіе знаки почестей, коими Государю Императору всероссійскому благоугодно было почтить славные подвиги ваши. Но предоставляю до вѣрнаго случая ихъ вамъ доставить. Для корпуса, которій сюда отправиться, здѣсъ будеть и продовольствіе и артиллѐрія готова. Будите неутомими, уповайте на Бога и Александра I. и примите нелицемѣрное увѣреніе въ моей дружбѣ и почтеніи.*)

---

* Г. Дубровин, који је ове податке из архиве министерства војених и иностраних дела, изнаходи, и у „*Военный Сборникъ*" даје, поради историје царствованија Александра I., у коју спада и рат Турске с Русијом вођени од 1806.—1812. год. за ово писмо, или као што га он називље „прокламацијом" у више упоменутом зборнику, на стр. 28. каже: „Съ

ПРИМЕДБЕ

[1] Год. 1806. дана 29. маја, у Смедереву.

От верховнаго сербскаго Вожда Георгија Петровича и от Сербскаго Совета Народња Светлејшему и Високопреосвјаштеннејшему Кавалеру Господину Петру Петровичу Његошу, љубезнејши поздрав и смиренноје поклоненије!

На Ваше прељубезноје от 15. февруарија с. л. писмо послали смо ми по Вашему нарочитому 4. априлија с. л. отговор, у којему смо подробно сва намеренија и желанија наша јавили и пред Вами сасвим душу и сердце наше излили, с прошенијем на душмане наше војенне помоћи от Вас. На које смо от Вас сваки дан и час нестрпеливо ответа чекали, и јешче получили нисмо. Или писмо наше добили нисте, или су друга дела вниманије ваше зањала, не знамо. Чекати даље у неизвестности состојаније наше нама не допушта. — Зато и шаљемо Вама по сему нарочитому нашему писмо ово, да разумете на кратко положеније, и от Вас требованије наше. Наш честити цар султан Селим от свега нам је милостив; и ми сваки дан очекивамо от њега ферман да живимо законно, као шчастљиви и верни блистателне Порте подданици, и да управљајући са сами собом у нашој земљи, отдајемо цару царево, и да крајеве наше као част султанова царства против свјакаго иностраннаго покушенија и нападенија чувамо. — Милост ову цареву ми бисмо у миру дочекати могли, да возгњездившему сја у Београду јавному царскому ребелу крчалијскому воздатељу Гушанц-Алији много веровали нисмо: који погазивши с нами учињене мирне уговоре, страшно непријатељство на нас је подигнуо, сву скоро нами злобнозавидљиву Босну, и видинскога пашу Пазванџића, и некоје немирне Арнауте возбуњене на Куршумлији шчастљиво разбили, с Пазванџићем, от њих отсеченим, на прошеније јего мир смо учинили: а и Гушанц-Алију хоћемо у име Божје скорим временом из Београда истерати. С непримиримом Босном, — која се на вну-

откритіемъ военныхъ дѣйствiи 1807. года, Михельсонъ, желая еще болѣе утвердить свою связъ съ Сербами, послалъ имъ прокламацiю, имѣвшую большее влiянiе на дальнѣйшiя наши отношенiя къ Сербамъ. Въ прокламацiи онъ обѣщалъ то, что не въ состоянiи былъ исполнить, и тѣмъ затруднилъ и связалъ руки въ многомъ послѣдующихъ главнокомандующихъ молдавской армiи". — У правом смислу шта је хтео г. Дубровин с овим и оваким његовим суђењем о наведеној прокламацији Михељсоновој, да каже, ми то остављамо бољем времену на разбистрење; али нека се за сад и нама допусти рећи: Ако овако и сви други Руси мисле и држе, као и г. Дубровин, т. ј. да није добро Михељсон чинио, што се тако искрено к Србима однео, и да је тим свима главнокомандујућима, који су после њега на место његово долазили, у млогом којечему руке свезао, онда је наопако по Србе, јер по овом мишљењу и суђењу г. Дубровина, излази само по себи ово: Михељсону требало је само којечим, Србима да замазује очи, док се у овом рату с Турцима њихови (руски) интереси не постигну.

шеније Гушанц-Алијино против цареве воље и заповести на нас јаростно подигла, и која је већ до сада многа села и нахије наше попалила, поплењила и поробила, и превелику нам штету учинила, и чини с беспреривним усиленијем, — данас се находимо у највећој ватри и у најнемилостивијој кавзи. Она (понајвише сарајевци) учињена од нас представленија мира не прима, а препјатствујет толико шчастију нашему, да је већ јавно, да ми праведно намеренни наш конац пређе получити не можемо, док њу не поразимо; она разслабљава нас тако, да ћемо ми с њом доста муке имати, ако ју Ви не обуздате. Против ове дакле неверне и душманске Босне, која је от старине свагда главне и заклете непријатеље србскога имена и вере у недрима својима хранила, и која је Ехидново ишчадије, — нечастивога Бранковића семе проклето — данас о томе ради, да угаси са света јадом својим и да избрише сасвим име и благочестије србско! Против овога велим заклетога, вечнога, домаћега непријатеља нашега, просимо ми от Вас скоруjу и неотложимуjу вооружену помоћ; на коју смо ми у самоме почетку основанија нашего велику надежду имали!!!

Заклињајући Вас, светим оним вере, племена и крви свезом, по којему се једна браћа називамо и јесмо — призивљемо с пламеним сердцем и с раширеним рукама Вас! и чрез Вас сву нашу црногорску, далматинску и ерцеговачку, храбру, премилу и предрагу браћу — у онај положителни сојуз који је между старима и праоцима нашима, док су славнима били, био! сирјеч: у дружство оружја и у междусобни отбранителни и нападателни свез!

У овај свез ступити имате Ви и пред Богом и пред људма и пред целом Европом, свјатејшеје званије, право и должност и по Божјему естественному и по гражданскому и по политическому закону. Ступајући у овај свез, удовлетворићете Ви првој должности Србина человека и књаза, и привезаћете и себи крепко у најважнијем времену род и племе своје; којего благодарност Вами всегда од важне ползе бити може: и помагајући нам у нужди и невољи нашој противу непослушника царевих и Гушанц-Алијиних сојузника, који су сву Босну ребелским духом отровали, и против верне цареве раје, следователно и против цара подигли: добићете Ви несумњено и право на признателност блистателне Порте; а преко свега давајући нам вооружену помоћ учинићете Ви то, што свет јавно говори, да сте већ одавно учинили! Оно даље опомињати не ћемо, што ћете целому потомству србскому чрез незакосњену помоћ сију сотворити!

Ово ми уму и сердцу Вашему представљајући другаја самому дејству относителнаја, расположенија Вами остављамо; само молимо да их и нами благовременно сообштите. Разгласите сије Вашим у Далмацији и Ерцеговини љубезнејшим. И пређе свега подајте довољну силу храброчувеному витезу Шибалији, да к сојединенију нама теглећи, учини скоро једну јаку и силну диверсију. Всја предпријатија наша своје средоточије имати мораду; определите сије; и нам скори немедленни и определенни ответ, којего с највећом нестрпеливостију чекамо, на всја сија пошљите, нека разумемо добро, како дапашње биће и состојаније, тако и решеније и мненије Ваше. — Ово просимо од Ваше стране; а ми от наше стране в залог непоколебиме верности, јуношеске неутрудимости, и свјаке, која се само изискивала буде, жертве прилажемо Вам оно шчастије, које смо од предивнаго, Божјим мановенијем сотвореннаго из начала начала преко трегодишњаго содержанија нашего до сего часа имали. — Ово

шчастије! и надежда у Вас јесу нам два најдрагоценија сокровишта. Содружите сија, и народа храбраго надежду исполните!

Писано у Сербији у Смедереву 29. маја 1806.

Ваше Високопреосвјаштеннејше Светлости
верњејши син

(М. П.) **Георгиј Петрович**

Верховни Сербов Вожд са Сербским Советом Народним.

[2] Год. 1806. дана 1. јулија, у Смедереву,

Високопреосвјашченнејши Митрополит,
Светлејши Књаз!

Много пожеланоје писмо Вашеја Светлости под 7. маја на нас управленноје вчера 30. јунија сего лета с велијеју радостију воспријати, шчастије имехом, в којем всја совети, и упутствованија Архипастирскаја Вашеју Светлостију нам данаја, на точију со благодарностију исполненим сердцем читали јесми, но и синовне Вашеј Светлости, јако оцу нам духовному, и светлејшему самодержавному Књазу завештајем, да всја словеса Ваша, која прјамо к шчастију нас всех односјат сја, всегда во уме држати, всјатејше хранити, и мужественно исполњати потштим сја.

Ми всегда благополучија ради нашего к царју нашему верностију поданнејши били и пребудем, не само того ради что Всевисочајши Двор Всероссијски у крепкому миру и сојузу са турским двором находит сја, но что и ми должност нашу спроћу Милостивејшаго нам Цара добре знаем, и сего ради сердцем и душеју бољејем, что бунтошчики босански и уруменлијски упорни Цару, со всех стран нападајут на нас, и всјакаја лагуби наносјат, ниже дозвољајут нам в мире в границах наших жити, обсадивше нас крепкими и многочисленними војнами от всех стран; что убо нам, Светејши Архипастирју, творити надобно?

Ми нињa, јакоже и прежде в нашем 29. маја Вашеј Светлости по нарочитом человеку посланом писанији, котороје Ваша Светлост пишуће неоценимују посланицу сију, јакоже видит сја, јешче воспријати не бесте, изложили јесми, у Вас јако у светлејшаго Књаза, и у братијах наших церногорских Сербов јединоверних и јединоплеменних наших поразумије и сојуз взајимнија и нераздељнија дружби и споможенија, јако и от нас вам, и от вас нам должнаго и неотложимаго просим, и в придице нињa прикључившеј сја, на дејствително спомагателство крепкија мишци Вашеја тврдо по всјакому праву уповајем, вси бо ми једини тиже Славо-Серби јесми, и кто раздељајет њас, тој нас всех и чада наша мечу турскому подвергнути желајет; в сем смисле и предпомјанутоје писмја наше писано јест, котороје аште би Ваша Светлост прежде воспријала била. во истину не би нас слатким точију речма утешавали, аки на смерт безмолвну јако јагњата преправити хотјашче; но дејствително вооруженноју рукоју на православних Сербов враги, котори от Скадра подвигоша сја, бодро ополчивше сја от својеја страни напали би, приде бо час, иже не бе, ниже будет, вонже всјак Сербин јавним делом на пољи Марсове племја Сербско благородноје; либо отрексја братији својих и укрив сја худодушнују подлост засвидетелствовати имајет; и сеју приликоју слава серб-

скаја или паки небреженијем, јеже в сих обстојателствах неслогоју и предателством нарешти сја может, низверћи сја будет.

Исвестно нам јест, да и во Вашеја Светлости и во всјакаго Сербина церногорскаго жилах љубовију к отечеству горјашчаја кров течет, и сего ради ми избавивше сја от тирјанскаго ига в сојуз единодушни всех Сербов, наипачеже храбрују братију нашу от Цернија Гори и Херцеговини зовем, да покоривше бунтовшчики под ногу цареву венцем слави вечнија увенчат сја.

Ми убо полно уповајем јако да предводителством и благословом Вашеја Светлости Церногорци Серби братија наша скорејши ответ, желанију нашему соответствујушт, отрешти нам не будут; преждеже ответа спомоћествителному содејствију надајем сја.

Иже в том уповании Вашеј Светлости свјатују десницу лобизајем препоручајуште сја Архипастирству милости и свјатим молитвам; всјуже братију нашу војеводе и витезове по рјаду обимајуште поздрављајем и јесми вечно

у Смедереву
1. јулија 1806. г.

Вашего Високопреосвјаштенства и Светлејшаго
Књаза покорњејши слуга

(М. П.) **Георгиј Петрович**

Главни Вожд Сербов с согласијем
Правителствујуштаго Совета Народа Сербскаго

Чест имајем зде ·/. и препис прежњаго писма нашего, котороје 29. маја послали јесми, аште којим случајем оноје где заостанет.

[Примедба. Печат на оба писма је, код имена црном бојом истиснут].

[8] Лука Лазаревић преповедао ми је о смрти Јанка Катића у Бесарабији, у Кишинову, овако: „1806. кад је босанска војска започела овамо у Србију улазити, шапчани Турци, умложени будући, са још пре из Босне овамо дошавшима Турцима, јако су се осилили били, а сад, с улазењем и друге босанско-турске војске у Србију, још су су се већма осилили и охрабрили, па су беспрестано насртали и наваљивали на нас, да нас смету и надвладају, те да они пре силе оне, која ће с везиром босанским доћи, пут низа Саву к Београду отворе, и тиме име јунака и славу задобију. Ово насртање шабачких Турака, којих је могло сад бити око 4000, и малина моје војске, принудила ме је поискати помоћ од Карађорђа, и он ми на први случај, с Врачара са једно 1000 војника пошље Јанка Катића. Јаков је мало по пре већ стигао био, са мном се састао овамо иза села Крњића, које један сат по друму к Београду водећем, од Шапца одстоји, и обашка улогорио се с једно 2000 војника. Код мене није више било од 1500. Јанко Катић како је дошао, одјашио је са својом војском, у мом логору, и тако смо нас двојица заједно, са смешаном војском, и у једној колеби боравили и на Турке позорствовали. У том нашем заједничком стању дочекамо и Духове, али све на нокту и нас двојица, и сва наша војска стојећи. На Духове, наручимо да нам се испече једно јагње за ручак, али тада се око 9 сати изјутра ручавало. Страже су свуд, куд је требало, и одакле би се Турци изда-

лека угледати могли ако за овамо поиме, наређене биле, и нас двојица седнемо ручати. Јанко откине једну плећку од печена јагњета, и будући да смо гладни били, а друго ништа пре јагњета није било за јело, то он скоро с плећке месо поједе, па је поче обртати, и у њу загледати, и у то проговори: Побратиме Луко! од нас старешина скоро ће једнога нестати! И ја му на то одговорим: Прођи се, Бога ти, побратиме Јанко, тога, зар је наша судбина у јагњећој плећки зарезана? Још ја нисам све ово ни изговорио, али дотрчаше два коњаника с мртве страже, и како до нас допреше, казаше нам: Ево Турака право овамо! — Тек што они то изговорише, а Катић повика на момке: Коње брже! Оставимо и нас двојица и сва војска ручак те брже пред Турке. И Јаков са војском својом одмах је то учинио. Ми Турке овде надбијемо, натерамо их натраг у Шабац повући се са јаком штетом њиховом; али како су Турци растерани били, а Јанко Катић свуд као кобац за њима јурио, тако, и то једна, тако рећи кукавица Турчин, иза шумарица сакривен, дугом пушком опали, те Катића посред ребара више слабине на скроз погоди, и овај без душе, с коња на земљу свали се!!! — Није ни убица његов остао у животу. Доближњи момци угледали су где је у шумару дим од пушке показао се, те оптеку цело оно место, и убицу Катићевог свега на комаде исеку; али са свим тим, жалост наша општа за Катићем Јанком остала је ненакнадима. После једно десет петнаест ли дана дошао је и Карађорђе овамо те смо на Мишару шанац оградили, и ја сам га, по захтевању његовом, одвео на место где је Катић мртав на земљу с коња свалио се, и он је тако плакао, да нам је свима, који смо се ту десили, за чудо било; но до душе, ко Катића није знао и познавао, и ко га није видио тај га само жалити не може.

4 Ваше Цесарско-Краљевскоје Величество
Всемилостивејши Монарх!

Всепокорњејше припадамо к свјаштеннејшему престолу Вашего Величества принуждени представити превелику невољу и беду нашу, коју на граници держав Вашего Величества с величајшом досадом нашом каждодневно терпимо. Познате су Вашему Величеству судбине и страданија наша, лета прешедшаго, која су нас от обделанија пола и земље наше на војну одвукла: чего јестественно следство јест глад у земљи, која се већ на многих крајах предела нашего показује, и народу који и кроме сего премного страда, чувствително досађује. Ми смо ову нужду предвидили и многократно просили смо код петроварадинске и темишварске генерал-команде, да нам допусте храну у Срему и Банату куповати толико колико за сохранити от глади нацију нашу требовали би; но свагда смо одговор отказателни добили, само кад и кад који земунски терговац добио је от петроварадинске генерал-команде дозволење штогод хране пренети. А темишварска генерал-команда, с којом ми већ и чисту комуникацију имамо, не имајући међу нама никакова непријатељска места, као што петроварадинска Београд и Шабац има, могла би нам с великом Баната ползом и с нашим великим облакшањем без сваке от непријателске стране бити могуће ризике нуждну храну давати, која обаче на наш велики уштерб до данашњега дана ни једнога зерна жита у Сербију дозвољавала није. И таковим начином ми за готове новце и за добру цену храну добити не можемо него терпимо глад у соседству богатога и пунога житом Баната, Бачке и Срема.

Или нас је кто, Боже сачувај, код свјаштеннејшега Вашега Величества облагао, — или ми на границы против свевисочајше заповести такове непријатности терпити морамо какове се самим непријатељем начинити могу. Целу годину дана ми по нужди и невољи Београд опсађен држимо, а Земун њему содержаније и поткрепленије даје; и сад не сматрајући на то да у Београду седи Гушанц-Алија, којега блистателна Порта заповеда из града и от границе истерати као свога непокорника и ребелла, који обојим царствам на велику штету онде се находи, и који са својим даље у Београду стајањем хоће да наново опет велико крвопролиће учини, — нити на учињену от послатога к нам мухасила молбу да се у Београд храна не даје, да би тако лакше Гушанц-Алију натерали да из града изиђе, све једнако њему Гушанцу храну дају, и таковим образом њега у граду содержавају на пакост и нашу и нашега честитога Цара, и Вашега Величества!

Ово пријатељство, које се от граничних команди нашим непријателем чини и ово гоненије и можемо рећи мученије, које напротив того ми от њих терпимо, довело је већ нас до крајности, и ми ничто менше держимо строго сваку умереност: ако и јест где какова погрешка од наших млађих и трефила се, ничто то — ми и цела нација наша уверавамо свјато о том Ваше Величество — без повода и узрока данаго от граничних команди било није, понеже всегда или персоне или иманије наших непријатеља у средини су била, којим је от граничних команди против права неутрулитета пријателство било: и ако ми коју непријателску лађу на води ухватимо, то што нам је право војне дозвољавало, тогда от граничних команди на нас вика и хула и свакојаке претње бивају; и не сраме се нити се боју целу нашу нацију разбојниками називати!

Ми смо ово све до данас снисходително и с покорностију сносили само да љубов и пријателство на граници сачувамо, а сада принуждени смо крајње са сузама помоћ и облакшање от Вашега Величества искати, и ако су икад Вашему Величеству наше и наших старих заслуге миле и драге биле, који смо толико пута крв нашу за Ваше Величество проливали, то просимо и коленопреклонно молимо да всемилостивејше повељеније издате да граничне команде с нами пријатељски поступају, нашему и блистателне Порте непријатељу Гушанцу у Београд више храну не дају а нами всемилостивејше дозволеније да дате да ми у Банату храну себи куповати и таким образом от глади настојаште нацију нашу спасти можемо, ако више не, барем за толико, колико се марве из нашега предела у државе Вашега Величества јежегодно изтерава. Коју Всевисочајшу милост скоро и с крајнеју нестерпеливостију и с пуном надеждом ожидајуште вручајем себе и сву нацију нашу Всевисочајшеј отеческој милости и благоутробију Вашего Величества изумирајуште.

У Сербији у Смедереву
3./15. новемврија 1806. г.

Вашего Величества, Всемилостивејши Монарх,
Всепокорнејши и благодарнејши
(М. П.) **Церни Георгиј Петрович**
и Совет Народни у име целаго Сербијанскаго Народа.

На Его Величество Цессара и Краља Франца Всемилостивејшаго Монарха.

5 Ваше Цесаро-Краљевскоје Величество
Всемилостивејши Монарх!

Ми смо под 3./15. сего наше всенижајшеје прошеније Вашему Величеству по штафети отправили у којему смо величајше нужде нам данас досађујуће описали и просили помоћи и увраческаније от Вашего Величества. Нужда глади, која се у ово доба лета на нашу велику несрећу већ знаменито у нашему пределу показује и која сваки дан све више и више расте и народ све више к очајанију води, све је вниманије и старање наше зањала, да смо крајње принуждени неутрудимо тражити помоћи против општега овога зла. Нитко нам у том помоћи и нитко оволики народ од очајанија сачувати не може разве Ваше Величество всемилостивејше нам дозвољавајући да ми себи храну у Банату и Срему куповати можемо у којим пределом великоје изобилије хране находи се. Зато у овима надобностима шиљемо и нашега полномоћника Јеремија Гагића, којего всевисочајшеј милости вручајем, с устменним прошенијем до Вашего Величества, који ће устменно нашу беду и нужду скораго уврачеванија представити. И којему всемилостивејшеје утешителноје за нас решеније скоро дати просим всепокорњејше. В прочем всеумилњејше нас всевисочајшим штедротам вручајуште и всемилостивејшија утехи ожидајуште изумирајем.

Вашего Величества Всемилостивејши Монарх!

всепокорњејши и всеподаннејши
(М. П.) **Церни Георгиј Петровић**
и Совет Народни у Сербији.

У Смедереву 8./20. новемв.
1806.

21105. Его Цесаро-Краљевскоме Величеству Всемилостивејшему Монарху Францу Первому (*број је био другим мастилом.* Даничић с. р.)

[*Примедба.* На оба ова под 4. и 5. писма написано је: *с оригинала преписа Ђ. Даничић у Београду мес. јул. 1857.*].

КЊИГА VI.

У предишавшој књиги казали смо да је наређење учињено, да се једна депутација к главнокомандујућему, Михељсону, пошље. Но будући да је међутим, 30. новембра, на измаку 1806. године, варош београдску, а у почетку ове, 1807., 22. јануара, и град београдски Карађорђе освојио, то је он, сад пре свега, Совет, из Смедерева, у Београд преместио, па после овог премештаја Совета и речена депутација отправила се на свој пут у почетку Марта месеца. У ову депутацију одређени буду два члана Совета, Петар Чардаклија и Аврам Лукић, и секретар Совета, као писмен човек, Јеремија Гагић. Да би се знало каквог су карактера ови људи били, и каква су поњатија о политичним одношенијама, о управи свога отечества и народа, и о независном бићу његовом имали, ми ћемо овде пре свега о томе реч отворити, јер само ћемо тако разумети зашто су они, отишавши у главну квартиру руску, противно инштрукцијама својима тамо неке кораке, сваког осуђења достојне, чинили, због којих је, мало доцније, у Србији, интрига добила прилику великим пламеном букнути.

Први из ове тројице, Петар Чардаклија, држао је у Београду пре последњег аустријског рата противу Турака, гостионицу (хан), као што и дан данашњи, његови земљаци не само у Београду, него, тако рећи, у свој Уруменлији, гостионице, по варошима, селима и друмовима држе, а многи од њих касаплуком и мандраџилуком, продавајући млеко и сир, занимају се. Сад их, више него игде, има у Србији, јер ту им је, осим језика и вере, и слобода у сваком смотренију. То је било Чар-

даклијино занимање, то радња и занат. Но уочи почетка немачког рата он, и млоги други њему равни и његове вилајетлије, у договору и са млогим домородним Србима, обећају влади аустријској услуге принети, као што су дејствително и учинили. Ми смо о том у самом почетку овог нашег рада, довољно простано говорили. По невољном, за Аустрију окончању овог рата, она је млоге из оваких људи наградила и чиновима, и пенсијом, па између осталих и Петра Чардаклију. Он је, као ритмајстер, у пенсији, до устанка Карађорђева, с којим се је, још док је у Београду држао хан, упознао, све једнако у Аустрији, у Будиму, Пешти, а по кад и кад и у Бечу, живио, и тако се са млогим оностраним, сваког рода више класе Србима упознао, и као Србин, ритмајстер у пенсији, од њих примљен и уважаван био. У оваким друштвима се Чардаклија мало практично изобразио тако, да је, знајући се представљати, могао и у најотменија места са уважењем приман бити. Али то све још није оно, да је он знати могао, са добро иштудираном извесношћу, како са земљом и народом управљати треба. Он је у једном времену од 14 година дана у Аустрији живећи, и после у два пута из Србије идући у Русију, у Петербург, увидио да тамо влада неки ред и закони, па је желити могао да се и у Србији закони и ред онакав заведе; али, јесу ли тамоземни закони, наредбе и уредбе могле принаравлене бити и Србији, и њеном народу, до кога никаква просвета за $4^1/_2$ века допирала није, који је за толико векова у мртвилу чамио, кога је Карађорђе, пре три године пробудио и к слободи узнео, и који се све једнако у ратном стању налази; да ли Србија, за тако скоро установлење закона, има начина и средства, и напослетку, да ли има и органа, за удешавање закона и уредаба по нарави народа и по месним потребама и околностима, и за извршавање тих закона — о том Чардаклија никаква поњатија није имао. Он је држао, да то сваки, особито

вишег чина достојанственик из Аустрије, а нарочито из Русије, зна и може уредити. Овакав је, што се тиче поњатија о уређивању земље и народа, био и Јеремија Гагић, само што је мало боље знао писати, јер је свршио нормалне школе у Руми сремској, а после у трговини, уза зета свога, Вука, трговца свињарског у Земуну, још се мало боље у светском опхођењу испрактицирао, од Чардаклије био окретнији, јер је Чардаклија, кад је у Србију дошао, већ 60 година имао, а Јеремија тек око 30.

И Чардаклија и Јеремија Гагић, оваки будући, још су о себи мечтавали, да они млого знају, да су мудри дипломати, и да по томе њихова реч и знање ни од кога не треба да се пориче или премакарава. А што се тиче Аврама Лукића, он се је од простака Србина тиме само разликовао, што се варошки понашао, мало чистије и уљудније живио, и што је нешто мало, код калуђера у манастирима, научио читати и писати, кога су, и Чардаклија и Гагић, лако могли на што су хтели обрлатити, ма да он и није био њиховог начина мишљења.

Првих дана Марта месеца ове 1807. године, више наведени депутати отправе се на пут, и у том путу, како су низ Дунав пошли, састану се са Миленком у Поречу. Они су снабдевени били кредитивним писмом на главнокомандујућег, а поред тога, за њихово управљање и делање, дато им је и пуномоћије, и инструкција. У овој инструкцији прво је било: да благодаре главнокомандујућем за помоћ новчану, коју им је до сад чинио; 2. да га известе о свему оном, о чему је он, у преднаведеноме свом писму, Карађорђа питао; 3. у место онога питања Михељсоновог, да ли не може Карађорђе од своје војске издвојити 4—5 хиљада војника, и њему, у Малу Влашку, у Краљево, послати, да му кажу, да Србија и сама има потребу у каквој од стране војној помоћи, јер народ српски будући и пре сиромашан, сад је за ове три године беспрестаног ратовања и неимоверних напрезања својих, веома изнурио се, и по томе

да, Карађорђе није у стању, из садање внутрености Србије, никуд на страну, никакве војске изашиљати; и за то: 4. да моле главнокомандујућег за помоћ у војсци, као што му је и сам Карађорђе, још о јесени 1806., писао, и за такову помоћ молио га. За ову помоћ у војсци да моле, да би она стално у Србији пребивала, и да би тако свуда, српској војсци, у бојевима противу Турака, у помоћи била, и тиме народ српски уверила, да га је Русија, дејствително, под своје покровитељство примила. 5. Да моле за мајсторе, који знају топове и ђулета лити, јер се материјала, од распрснутих топова и ђулади сваког калибра, но неупотребителних, у свима освојеним градовима, а нарочито у граду београдском, довољно налазило за саливање таковог оружја; 6. да представе бедно стање земље, и по томе ненакнадиму оскудицу у новцу, и да моле и за ову помоћ, и за свакостручну помоћ у муницији војној; и напослетку: 7. ако не би главнокомандујући могао, по сопственим садашњим околностима, што војске за сад у Србију послати, која би, и у првом и у другом, више напоменутом опстојатељству послужити могла, — то онда, али на сваки начин, да настану око главнокомандујућег за издејствовање, да се у Србију пошље какав, вишег реда, достојанственик, и то: природни прави Рус, који ће, аукторитетом својим, кадар бити и народ уверити о покровитељству руском, и, који ће знати и умети правитељство српско, својим советима, у свима догађајима, и свакад искрено потпомагати.

Сад да видимо шта су ови депутати, и о чему, код главнокомандујућег ходатајствовали, и како су се и у чему држали дане им, од Карађорђа и Совета, инструкције.

Ми смо мало више казали како су речени депутати, по путу свом низ Дунав, ударили на Миленка, и с њим се у Поречу састали. При овом састанку, наравно, они су се о предмету њиховог посланства разговарали и договарали, па можда, и закључили: о чему још да чине

представлења главнокомандујућему, што у инструкцији никако није им дато, и што они не би ни смели, мимо инструкције, чинити.

Да би ово њихово закључење још више вере и уважења имало, и Миленко им да писмо на главнокомандујућег.

Да су Руси у преписки са Миленком стајали, т. ј. да је и он њима непосредствено писао, и они њему непосредствено одговарали, непосредствено му и новаца и барута и олова шиљали, то ће се од сад у напредак увидити моћи. Руси су и Совету српском, мимо Карађорђа писали, а знали су, још од самог устанка српског противу Турака, да је Карађорђе врховна глава у Србији, и да се у тој глави сва управа Србије усредоточава. То су Руси из свију писама, које је Карађорђе њима, у разним приликама писао, знали, па су зато опет, ту неопходиму за она времена и опстојатељства, власт, у место да је подржавају и оснажавају, намерно или без намере, подривали и цепали оваким њиховим поступањем.

У другој половини Априла, речени депутати приспели су у главну квартиру руску, и представили су се главнокомандујућему Михељсону, од кога су, с великим одличијем и усрдношћу дочекани и примљени били. Они су главнокомандујућем предали молбу своју, која је следујућег садржаја била:

1. Да се пошље у Србију један чиновник руски, да председава у српском Совету, који ће уједно земљом знати управљати.

2. Да се још један војени чиновник у Србију пошље, који ће се све једнако при Карађорђу налазити.

3. Да се у Србију пошље и неколико официра инжинирских, ради оправке градова, и један артиљеријски, ради обучавања српских тобџија.

4. Молили су, да се народу пошље 10 хиљада пушака, заједно са барутом и оловом, у чему је велики недостатак у Србији осећао се.

5. Молили су, да се у Србију пошље, за онда барем, 200 хиљада гроша, да се Србија може курталисати од дугова, који су се до онда, по невољи, за различне потребе ратне, учинити морали.

6. На послетку, молили су, да се у Србију пошљу двојица од официра рударских, који ћеду научити Србе пословима и радњи рударској.

О првој точки представљења ових депутата, у инструкцији даној им од Карађорђа и Совета, као што смо видили, ни спомена нема, али је она, одмах, у самом почетку њиховог представљења место заузети морала по договору њиховом у Поречу са Миленком, и по неблагоразумију истих депутата. Ми ћемо се мало даље уверити да је ово дело Миленково и Гагићево.

Ради знања, како је главнокомандујући о овом представљењу у првој точки, српских депутата, мислио, ми ћемо сопствено његово донесеније императору Александру да наведемо:

„Сего Апрѣля 24-го числа прибыли сюда (въ Букарештъ) три депутата, присланные отъ верховнаго сербскаго Совѣта ко мнѣ. Они представили писмо отъ Совѣта и Чернаго Георгія, писмо от Миленка и уполномочіе, неограниченно данное тѣмъ депутатамъ отъ Совѣта и Чернаго Георгія. Главнѣйшее требованіе, на коемъ дѣлаютъ, болѣе настоянія, состоить въ томъ, чтобы высочайше назначенъ былъ чиновникъ, который предсѣдательствовалъ бы въ Совѣтѣ ихъ и руководствовалъ всѣми дѣяніями ихъ.... Сколько я могъ примѣтить, они паче всего желаютъ имѣть въ Совѣтѣ перевѣсъ во власти военачальниковъ своихъ, коихъ боятся. [Ово примечаније главнокомандујућег нема места баш и ако су депутати таково што на себи приметити дали. Који су то војеначалници били, над којима је Совет, превагу у власти имати желио зато, што се је од таквих свакад бојао? Од таквих војеначалника једини је Карађорђе од кога су се могли бојати, а и требало је да га се боје; но

он никад није ишао, у колико су његова поњатија досезали, на унижење тога Совета и на обезуважење власти његове у кругу његовог делања. Шта више, Карађорђе ништа главно, ни у внутрености земље ни у спољној политици, није урадио без договора са Советом; и за доказ да је овако било, ми имамо дејствителна акта. Дакле, речени депутати нису се имали чега за власт советску бојати, кад је Карађорђе овакав према Совету био, и ако су они овако што, као што главнокомандујући каже, на себи дали приметити, онда су они тиме још већу неспособност о управи земље и народа показали, и већег осуђења повиним учинили се.] По сей статьѣ осмѣливаюсъ представить, что и для насъ, безъ сомнѣнія было бы выгоднѣе имѣть посреди Сербовъ человѣка, дѣйствующаго умами ихъ по нашему направленію, тѣмъ паче, что ежели продолженіе воины будетъ неизбѣжно, *тогда Сербы содѣлываются для насъ весьма нуждны и могутъ быть весьма полезны*«.*)

У овом донесенију Михељсоновом императору о доласку тројице српских депутата к њему, он каже, да су ови депутати, као непосредствено, од врховног Совета српског њему послани, (а Совет српски никад се није називао „врховним“) па после тога опет, најпре упоминујући Совет, вели „Они представили писмо отъ Совѣта и Чернаго Георгія“ не изостављајући и „писмо отъ Миленка“. Оваким поступањем и у самим донесенијама к императору, не показује ли се јасно и намерно неуважавање, презирање и цепање истино признате у Србији врховне власти? Та ми имамо пред нама оригинална писма, подобна овоме, које су депутати, Михељсону донели, и у њима је, у подобним случајима, свагда најпре Карађорђе па онда Совет потписан и зато се и чудимо и жао нам је на то: зашто су Руси претпостављали Совет Карађорђу, и као готово равнали га са Миленком.

Император Александар и Салтиков, који је после

*) „Военный Сборникъ“ за 1864. годину № 7, стр. 27. и 28.

Андреје Будберха, отправљао дужност министра иностаних дела, на ово, да руски агент председава у српском Совету, нису се соглашавали овако безусловно и апсолутно, као што су, речени депутати, Михељсону, представили, и њега за то молили. Ми ћемо о том опстојатељству, мало ниже, имати реч.

Кад су ови српски депутати дошли у главну руску квартиру, они су тамо затекли при главнокомандујућему, у разним дужностима, дејствителног статског советника, Константина Константиновића Родофиникина, Грка. Је ли који, из речених депутата с њиме пре познат био, као н. пр. Петар Чардаклија, који је у два маха у Петербургу био, или су се сад овде, при главној квартири, с њим упознали, то се извесно не зна, али при свему томе, судећи по ходу ствари, могуће је, да је Чардаклија у Петербургу са Родофиникином познао се, па у следству тога његовог с Родофиникином познанства, будући да су сва тројица скупа представили Михељсону да се у Србију пошље један руски чиновник, да у Совету српском председава и земљом управља, на што се и сам Михељсон, као на добру ствар согласио, Чардаклија је и ону другу двојицу: Аврама и Гагића приволео, те су усмено главнокомандујућег молили, да им за таковог определи, у речи стојећег, Родофиникина. И ово су, често споменути депутати, у противност дане им инструкције, учинили, јер у овој казано им је, да ишту за агента природног Руса.

Ову усмену молбу српских депутата, а нарочито, Чардаклије о Родофиникину, Михељсон представи императору на одобрење, и почем и император представљење Михељсоново одобри, онда, у следству налога добивених Михељсон, снабдевши Родофиникина са нужним инструкцијама, определи да, са реченим српским депутатима, у Србију иде.

Осим свију хартија, у којима су Родофиникину дата настављења за његово управљање, главнокомандујући

дао му је, непосредствено на Совет српски, и једно препоручително писмо.*) То писмо следујућег је садржаја:

Почтенному Совѣту народа славянно-сербскаго!

Его Императорское Величество, по сродному великодушію своему, въ доказательство монаршаго покровительства къ единновѣрному съ Россіянами и храброму народу славянно-сербскому, соизволилъ высочайше предоставить мнѣ отправить въ Сербію дѣйствительнаго статскаго совѣтника Родофиникина, восхотѣвъ ознаменовать тѣмъ найвящшее высочайшее желаніе свое поколику возможно внимать прошенію Сербовъ и милосердое попеченіе свое найближайше узнать о всѣхъ нуждахъ ихъ и способахъ доставить имъ вспомоществаніе. Да послужитъ вамъ, почтенный Совѣтъ, новымъ доводамъ толикаго Государя Императора снисхожденія и то, что неукоснительно отправлена къ вамъ особа, та самая, о которой просили депутати ваши, ко мнѣ пріѣжавшіе. Г. Родофиникинъ имѣетъ потому порученіе освѣдомиться о всѣхъ нуждахъ, о способахъ сообразить возможную пользу для едногласнаго дѣйствія войска Его Императорскаго Величества въ сихъ странахъ и воинства сербскаго, употребить себя на сотрудничество съ вами въ образованіи устройства въ правленіи вашемъ, коего желаете вы, для блага народнаго, и всѣмъ тѣмъ найвящше вамъ доказать о непремѣнномъ покровительствѣ великаго государя всероссійскаго.

Прося васъ, почтенный Совѣтъ, имѣть къ Г. Родофиникину довѣренность во всѣхъ нуждахъ вашихъ и въ томъ, что онъ вамъ предложитъ ко благу вашему и къ общему съ нами содѣйствію на покореніе враговъ«.**)

После оног писма, у предименованој књиги изложеног, од 11. јануара, ове 1807. године, још док су више напоменути депутати на путу били, Карађорђе добије

*) Ево опет, од стране руске подривања и цепања, од самог почетка, вољом народа уопштене у Карађорђу врховне власти и управе земаљске!

**) „Военный Сборникъ" за 1864., № 7. страна 32.

јошт једно писмо од главнокомандујућег Михељсона, које је следујућег садржаја:

Милостивый Государъ мой

Георгій Петровичъ!

Человѣколюбіе было всегда первою добродѣтелію народовъ любящихъ вольность свою а найпаче исповѣдующихъ вѣру истинную, я несомнѣваюсъ чтобъ сербскій народъ не былъ единый изъ тѣхъ, который найболѣе съ точностію выполняетъ слова Евангелскія, а по тому и не удерживаюсъ просить Васъ объ освобожденіи Евреевъ жившихъ въ Сербіи и нинѣ заключеныхъ. Посолъ графъ Разумовскій в Вѣнѣ пребывающій пишетъ ко мнѣ чтобъ я употребилъ свое посредство на освобожденіе тѣхъ Евреевъ, и Вы сами согласитесъ со мною коль полезно для сербской націи показивать всей Европѣ что приняла оружіе не для угнѣтенія кого либо но для вольности своей. Освобожденіе Евреевъ въ прочемъ я приму знакомъ Вашей ко мнѣ дружби.

Съ истиннымъ почтеніемъ и совершенѣйшею преданостію всегда пребывать честь имѣю

Милостивый Государъ мой,
Вашего Высокомочія покорнѣшій слуга
Иванъ Михельсонъ

NB. Сколь бы мнѣ пріятно было ежели бы случай поспѣшилъ мнѣ съ мужемъ Вашего достоинства ближе познакамится. Побѣди Ваши и усиловенія мои ласкаютъ меня съ вѣроятной надеждою.

Букарестъ 13-га Апрѣля 1807. **Михельсонъ.**

Его Высокомочію Высокопочтенному Господину Вождю народа сербскаго.

Оригинално ово писмо као и јошт једно, од министра иностраних дела, барона Андреје Будберха, о коме ће нам скоро ред доћи говорити, послао је Јеремија Гагић, као принадлежећа Карађорђу, пре осам година књазу Александру Карађорђевићу, кад је и дневник свој „Дру-

штву Словесности Српске« послао. Узрок зашто су оба ова писма код Јеремије Гагића застала следујући је: Прво писмо, Карађорђе је депутатима, јошт док су они при главнокомандујућем у Влашкој налазили се, послао с налогом: какво ћеду изјаснење, о у речи стојећим Јеврејима, главнокомандујућему дати, па је тако код Јеремије, као код актуара депутатског и остало; а и друго исто је тако он при себи задржао, јер га је он Карађорђу и читао, и, на жалост, он на њега и одговор сочинио.

Да би се опстојателно знало зашто је Михељсон таково писмо написао Карађорђу, и какав је прави узрок томе био, ми за љубав истине, држимо за дужност неколико речи о том проговорити. Јевреји, који су у Београду затекли се, кад је и варош београдска од Срба освојена, и кад је и град београдски опседнут и освојен био, живили су у Београду неки стално, а неки из Уруменлије и Босне, и привремено, и под владом законитих царских паша, и под владом независимих од Порте јаничара, дахија. Сталних се је могло рачунати до једне хиљаде душа. Они су имали особити део вароши, у коме су они сами живили, и у коме су и своју синагогу имали, као што се и дан данашњи тако исто налазе. Народ овај, у великом броју расејан по свету, без отечества, па наравно, и без отечестволубија, живи и пребива свуд имајући пред очима само свој сопствени, ни за што невмешавајући, интерес, који се јединствено состоји у прискрбљењу новца. Он је тако и у Београду и на том основу живио, и живи. Јевреји ови чинили су свакојаке услуге Турцима, а нарочито дахијама и Гушанц-Алији, док су ови пашалуком београдским владали, и кад је Гушанц-Алија сам градом беградским, силом своје власти, управљао и заповедао. Они су Турцима, без разлике, но све за врло добар свој интерес, у свему ишли на руку. Они само што нису били џелати, а остале све услуге чинили су Турцима, па ма како те њихове услуге нечовечне и упропастителне за христијане, за Србе биле. Они су,

здраво добро, Турцима, промећући се свуда, и за шпијоне служили. Ово је све познато било Србима, па зато су, при освојењу вароши београдске, од Срба, и они морали доста којешта претрпити, а особито кад се и град београдски Србима предао, у ком су се и многи Јевреји, са Турцима заједно, скрцали и затворили били. Но све је ово трајало за времена првог пламена осваjања. После тога, Јевреји ови, морали су сви скупа, т. ј. људи, поочередно ићи у град и тамо саливати танета пушчана, и вити фишеке (патроне) пушчане, јер су у том послу вешти били, будући су се у том раду још за времена Турака, сваки дан у граду то израђујући, здраво извештили били. Сад је то, реченим Јеврејима, тешко било Србима израђивати под изговором: да не могу живити, будући су, по цео дан, од сопственог рада и промишљености, којом су себи и својим фамилијама нужно препитаније и друге потребе прибављали, одвојени. Међу тим, може бити, да су се као обично страшљиви Јевреји, и чега другог бојали, па су, преко својих сународника у Бечу живећих, тужили се да су у граду београдском затворени, и тако они, поводом оваке тужбе, издејствују од грофа Разумовског, посланика руског при бечком кабинету, препоруку на главнокомандујућег Михељсона, да овај подејствује код српске владе о ослобођењу њиховом из затвора.

Јевреји су лагали да су били затворени. Они су, као што је и мало више речено, поочередно, и то само обданице, у град на посао долазити морали, а пред вече сваки је одлазио својој кући, а они, који су своју дневну чреду издржали, могли су слободно своје занате радити, и трговином промишљати на сву меру, и с добрим успехом, јер других трговаца, који би како са страним рукоделним еспапима, тако и са сировим производима радили, није ни било, будући су Срби све једнако ратом заузети били.

О свему овом дато је депутатима на знање, а по-

слато им је и више изложено писмо главнокомандујућег, с том препоруком да: по више изложеном даду објашњење главнокомандујућем, које су они и учинили, и главнокомандујући се тиме задовољио.

Као што смо видили да је Карађорђе, по освојењу и града београдског, и Совет у Београд преместио, тако је он сад и Младена, поред тога што је овај био депутат нахије крагујевачке и члан Совета, поставио на место Вула Илића, и командантом града београдског, а Вула у Смедерево за таковог послао.

Преместивши се Совет из Смедерева у Београд, он буде сад и са члановима приумложен. Од нахије шабачке дошао је сад, као депутат, кнез Илија Марковић, родом из Поцерине, из села Грушића; Јефта Савић (Чотра) за тадању нахију зворничку, родом из села Тршића; Василије Поповић за нахију ужичку, родом из села Субјела; за нахију соколску, Милутин Васић, родом из села Цапарића; за нахију јагодинску Велисав Станојловић, из Јагодине, уместо бившег до сад, Вукомана, и Петар Ичко, који се још за овда не беше из Цариграда повратио, очекујући не ће ли, Порта, на каквој тврђи основано, што Србима, по њиховим молбама, уважити. Сад Совет овако приумложен, по општем договору и одобрењу Карађорђевом, и круг делања свога започне раширивати, о ком раширивању доцније ће, опстојателна реч бити, али се то мора овде казати уопште, да је Совет сад највећу пажњу обратио на устројење судова по нахијама и у Београду, и на приходе, који се имају и имати могу у земљи, као н. пр. нарочито: од добара турских, која су иза њих заостала, и која су добра сад постала народна, па која су као такова, отпочела се давати, или под закуп, или и сасвим продавати. Овај посао Совету врло је тешко и незгодно ишао, јер су неке старешине, где је коме, од ових турских добара, што наручно било, већ саме такова добра, као нарочито воденице, ливаде, њиве и забране, које су Турци сопственошћу

својом, под именом: „миљкова" називали, самовласно засвојиле, и ником другом нити су допуштале под закуп узети, нити једанпут за свагда откупити, него су оне (старешине) тако поступајући, од оваких народних добара, или узимајући их под закуп, или откупујући их за свагда, закупљивале или откупљивале како су саме хтеле. Овако што највише чинили су: Јаков, Миленко, Петар Добрињац и Милан Обреновић; али све њих, у таком поступању, Младен је надмашио.

Сад кад је Београд освојен, и кад се у Београд и Совет преместио, у коме је Божа Грујовић секретар и једини човек за израђивање виших државних дела био, пређе из Цесерије у Београд, и блаженопочивши Доситије Обрадовић, дика и понос Српства, Анахарзис и Сократ српски; и Иван Савић, прозвани у Србији Југовић, свестрано научен и врло способан човек. Он је још у оно време знао правилно: читати, писати, преводити и говорити немачки, латински, маџарски, француски и талијански. Па Стефан Филиповић, родом из сремске Руме; Стефан Живковић доцнији преводник Телемака, и издатељ „Благодѣтелне Музе", такође здраво изображен човек, и овај је знао језике: немачки, латински и француски; Лазар Војиновић, и извесни по депутатству, 1805. године, за у Цариград, Стефан Живковић трговац. Осим ових горњих сад је и више писмених, и мање-више научених Срба људи, из Цесарије прелазити почело. Између научних сад је прешао у Србију и Миљко Радонић, који је Југовића у професорству, у Великој Школи заступио, а доцније, и министром иностраних дела био. Љубав је к својима све више упоменуте у Србију привукла, и из те љубави доста су они јада претрпили, и жалосних и горких залогаја хлеба појели.

Божа Грујовић страдао је од грудне болести, па кад се Совет у Београд премести, он је принуђен био отићи у Цесарију да се лечи, јер у Србији још никаквих доктора медицине није било, осим самоуких хирурга,

који су лечили ране. Божа је тамо у Цесарији наскоро и умро, а његово место у Совету достојно је заступио Иван Југовић. К овоме придружен је био за секретара советског и Јеремија Гагић и Стефан Живковић. Стефан Филиповић намештен буде за писара код Младена у граду београдском; Лазар Војиновић оде за писара Милану Обреновићу, а Миљко Радонић употребљаван је био у писарству повремено, до почетка 1809. године, а у ово време он заступи место Југовића у Великој Школи, коју је Југовић, у Септембру месецу 1808. године отворио под називом „Велика Школа“, и за коју и Вук Караџић, у „Грађи за историју“ 1828. године на страни 12. каже: „какове Срби пре нигда и нигде нису имали (нити је и данас где имају)“. И они су други сви поизмештани били за писаре по канцеларијама судским, које су се у нахијама и заводити отпочињали.

Миленко Стојковић, као што је у предишавшој књиги описано, освојивши и острово Пореч, и утврдивши како исто острово тако и све теснаце, по друму преко Мирочке Планине, и обале дунавске дужине, која је власти српској принадлежала, полакоми се и у Кључ кладовски (Фетислам) распространити се, па тако и у саму унутрашњост Крајине упустити се, једно за уздићи и овај предео у ком такође хришћани, а већином Срби живе; а друго за приближити се Русима, који су тада већ и у Малој Валахији с војском налазили се. Овако упустивши се Миленко, он уђе у Крајину до села Малајнице, лежећем при реци Штубику. За упустити се и даље у Крајину нађе он за нужно, у Малајници, на обали више упоменуте реке Штубика, шанац један устројити. Ово своје нахођење приведе Миленко у дејство и извршење. Он направи шанац, и кад га, са свима могућим средствима, добро уреди и утврди, оставивши у њему до 200 војника да га чувају, сам се, са осталом војском, уздижући уједно и житеље Крајине уза се, упусти и даље у Крајину.

Мула-паша, победитељ Пазвант-огла и освојитељ Видина, у полак независими од Порте, коме оваково стање Срба према Порти није неповољно било, због и свога опстанка, видећи где Миленко мало по мало све дубље у Крајину улази и осваја је, којом је он, као и целим црноречким окружијем владао, баш и ако је Крајина тобоже стајала под управом башкнезова, бератима и ферманима царским потврђенима, побојавши се за своју влађевину, изиђе он из Видина у Крајину са Гаушанц-Алијом, и поведе са собом и Гушанцем 8000 крџалија и којекаквих других башибозука, и Миленко, видећи то, принуђен буде повући се у свој утврђени шанац у Малајници. Мула-паша, дотеравши Миленка до Малајнице, држао је зацело, часком, учинити с Миленком, његовим шанцем и војском његовом све што је науман био; али кад се Малајници примакао, и видио да Миленко има здраво добро утврђен шанац, који се не ће моћи без добра боја и крвава зноја освојити, а он онда и сам, за што боље утеснити Миленка, око његова једног, три своја шанца закопа и подигне, и из топова Миленка тући отпочне. Видећи се Миленко, са својом малом војском, у оваковом теснацу и, по готову, очајном стању, имајући један скришни, врло тесни излазак из свог шанца, он се обрати Карађорђу за помоћ. Како је Карађорђе примио писмо Миленково, и из њега увидио у каквом се опасном стању он налази, без сваког одлагања и разлагања, као што је и до сад свакад, у подобним догађајима радио, сабере до 4500 војника, које пешака а које коњаника, и које низ Дунав на лађама к Поречу, а које сувим похита Миленку у помоћ.

Карађорђе је још прошле године 1806., као што је о том већ говорено, главнокомандујућег Михељсона молио, да му једно оделење војске у помоћ пошље, које би стално у Србији пребивало и, с једне стране, противу Турака с њима заједно борило се и храбрило их, а с друге, које би Србима за уверење служило да их је

Русија дејствително и стално под своје покровитељство узела, и он је (главнокомандујући) како му је тада обећао да ће му на пролеће, т. ј. ове 1807., молбу испунити, сад наложи генерал-мајору Исајеву, који је из главне армије, с једним малим оделењем војске, одређен био за у Малу Валахију, да у ближајше одношеније с Карађорђем ступи, да преко Дунава на десну обалу пређе и са Србима се здружи, како би тим начином, не упуштајући се у дубљину Србије, и Србима у помоћи био, и главној армији великог везира, налазећој се на десним обалама дунавским, заједно са Србима, диверсију чинио и Турке, одоздо на више, повлачио. Речени генерал Исајев, по имајућем налогу од главнокомандујућег, већ је и са Карађорђем, и са Миленком, као једним од најближих њему пограничних старешина, у сноменије ставио се; и ово се све чинило баш у оно време, кад је Мула-паша у Крајини на Миленка напао, и кад га је у Малајници опсео. Генерал Исијев био би одмах и прешао овамо преко Дунава Миленку, јербо је већ била устројена, између њега и Миленка, и комуникација, али у томе су му здраво сметали адакалски и кладовски Турци. И тако Карађорђе, ползујући се овом приликом сношенија са генералом Исајевим, сад и њега у помоћ, за избављење Миленка позове. Следујући генерал Исајев једно налогу свога главнокомандујућег, а друго, сношенију и позиву Карађорђевом, 3. јунија ове 1807. године, с једним батаљоном Олонецког полка, с 200 Козака и 3—4 стотине Арнаута (пандура влашких) и с 4 топа, код Великог Острова, наспрам садањег села Михајловца, на ову страну Дунава, на простим лађама превезе се и пређе, са Карађорђем састане се, и војска с војском здружи се. Ово је био први прелазак Руса преко Дунава к Србима, и извршио се с простим лађама.

Долазак Исијева у пределе Србије, и са овако малим бројем војске Србима у помоћ, Карађорђу је врло неповољан био, али шта је знао радити. Сад није било за

оклевање. Требало је Миленка избављати. Они се оба, т. ј. и Карађорђе и Исајев, са својим војскама упуте к Малајници. Карађорђева је војска одабрана била, и сад, у очекивању на прелазак Исајева, и одморна. Кад су к Малајници обе ове вође приспеле, позиције размотриле и војску и топове у бојни поредак поставиле, други дан по доласку на место учине они силно нападеније на Турке, и један им од њихових шанчева на јуриш освоје. Сутрадан освојили су и она друга два, и Мула-пашу лако рањена, с великом штетом у војсци, у изгубљењу четири топа и знаменитом броју џебане, принуде сва места, између Брзе Паланке, Праова и Неготина оставити, и без обзира у Видин побећи. На страни Срба и Руса погинуло је у овим бојевима око 400 војника.

При преласку генерала Исајева из Мале Валахије преко Дунава овамо, тобоже Србима у помоћ, увидивши Карађорђе с коликом и каквом војском, Руси Србима у помоћ долазе, као што смо и мало више напоменули, врло је незадовољан био; јер он је желио да му Русија једну такву и толику војску у помоћ пошље, с којом би он, не само Миленка из опсаде Мула-пашине курталисати и овога победити могао, што је он држао да ће и сам учинити моћи, као што је то и до сад, с мањом својом силом већу турску свакад, с Божјом помоћу, побеђивао, него, која ће њега кадра бита потпомагати на свима точкама његовог, у намери имајућег предузимања, као н. пр: на уздигнуће и ослобођење Босне и Херцеговине, и уопште, на уздигнуће и ослобођење од турског јарма целе, барем послекосовске, Србије, на што је он све једнако и смерао, и о том све једнако мислио и премишљао; јер су, као што је уопште познато, и у овим пределима све сами, језиком и вером, чисти овејани Срби, отегоћени насилијама и свакостручним варварством турским.

Да је Карађорђе, особито сад кад су се и Руси с Турцима заратили, и кад се он и у руску помоћ на-

дао, здраво смерао и на уздигнуће Босне и Херцеговине, и других предела граничећих са уздигнутом Србијом, то, осим свакидашњег његовог смишљања и промишљања, и осим предузећа његовог у 1809. години, посведочава и писмо његово Јакову Ненадовићу, из Бруснице, под 2. априлом текуће године, написато му и послато.[1] Ово писмо написато је и послато Јакову кад је Карађорђе, по добивеним известијама од главнокомандујућег, уверен био да ће једно оделење руске војске овамо преко Дунава, у Србију прећи; дакле пре него што је и у сношеније са Исајевим, за прелазак његов преко Дунава у Србију, ступио, и пре него што га је и Миленко себи у помоћ позвао, јер онда, кад је више споменуто писмо Јакову Карађорђе послао, није он знао ни да ће га Миленко, опседнут од Мула-паше, у помоћ позвати, нити да ће Руси, кад једанпут овамо пређу, одмах и натраг повратити се, као што је Исајев то и учинио.

Руси нису сад у стању били онакову помоћ, и на онај начин, као што је Карађорђе желио, Србима у помоћ послати. Што нису у стању били већу помоћ послати, у томе им је препјатствовао мали број њихове целе армије, с којом је Михељсон ушао у Бесарабију, Молдавију и обе Валахије, и којом је морао прикривати један простор од ушћа Дњестровог па до Старе Оршаве; а што нису могли на онај начин као што је Карађорђе желио, у томе су им сметала политична њихова одношења према Европи, до 1810. године, кад је граф Орурк, са једно 1500 војника дошао до Јасике и Варварина, и до 1811., кад је полк Нишлотски дошао у Београд, и ту, до 1812. Августа месеца, пребивао. Но нису Руси никад са више од 4500 војника, на обале Дунава српског, у Србију дошли и онда, кад је њихова армија од 30 на 80 хиљада умложена била, и то свакад с налогом њиховим командирима: да Србима у помоћ буду, али да се од обале Дунавске, у дубину Србије не упуштају, и да тако налазећи се, силу великог везира, одоздо на себе повлаче.

По ослобођењу Миленковом из опсаде у Малајници, и Срби и Руси ударе и на Неготин, те и њега освоје, али га наскоро, кад се руска војска у Малу Валахију поврати, опет оставе. Но при свему томе Миленко је као главни старешина и од нахије пожаревачке, и овде за команданта од Крајине нарећен и проглашен, јер је свакојако већа част Крајине у српским рукама заостала. Миленко се сад са Русима и лично здраво упозна тако, да је од њих велико уважење и поверење задобио.

Депутати српски, који су, у почетку Марта ове 1807. године, из Смедерева отправљени били у Влашку к Русима, као што је већ о том говорено, били су врло одлично главнокомандујућим примљени. Он је задовољан био и са изјашнењем Карађорђевим у смотрењу Јевреја београдских, које су му речени депутати показали. Он је сва предложена представљења њихова к срцу примио, и одмах их је императору на одобрење представио, казавши им и што се тиче њиховог искања помоћи у војсци, да је он и такову већ, под командом генерала Исајева, као једног од најбољих генерала, наредио, за коју се нада да је већ и у Србију приспела. Он обдари свакога из њих са поједним скупоценим, брилијантовим прстеном, и са једном хиљадом дуката, да они између себе поделе, у име њихових трошкова. Ове новце они нису подједнако поделили, но Петар и Аврам себи више задрже него што су Гагићу дали. Ово, Гагићу, као и оно што су Михељсона за Родофиникина молили да њега за руског агента у Србију определи, здраво озлоједи, и тако, кад Михељсону дође одобрење од цара за Родофиникина, и кад он реченим депутатима препоручи да се задрже при главној квартири док и Родофиникин за пут готов буде, онда Гагић измоли се да њега пре за у Србију отпусти. Главнокомандујући, на молбу Гагићеву согласи се тим пре, што је он још у почетку ове године Карађорђу јавио, да има и неке подарке царске да му пошље, па је сад овом приликом, по Га-

гићу, за добро нашао речене подарке, удесно послати. А Гагић са своје стране, озлојеђен на Чардаклију и Аврама, овим својим поступком ишао је на то, да пре више упоменуте двојице дође у Србију, па да их код Карађорђа опадне за то, што су они од главнокомандујућег измолили Родофиникина, као човека, не Руса, већ шта више Грка, да у Србију за агента руског дође; и да, донесавши Карађорђу и Миленку богате дарове, са једном новчаном сумом од 5000 дуката, накнади ону штету, коју је отрпио због неправог поделења од оне 1000 дуката коју је главнокомандујући депутатима дао, да између себе поделе. Како је Гагић намислио тако је и учинио. Повративши се из Влашке за у Србију, и знајући, да се Карађорђе, здружен са руском војском и њеним командиром, генералом Исајевим, око Неготина у Крајини налази, наспрам Праова, из влашке стране, у Србију пређе, и у логор, српско-руски, дође. Он овде преда Карађорђу и Миленку по једну сабљу богато украшене. На првој био је натпис: „Защитнику вѣры и отечества", а на другој: „За храбрость"; а 5000 дуката самоме Миленку предао је, но Миленко, бојећи се, разумно, каквог подозрења од стране Карађорђеве ако му до знања дође, задржи при себи само 1000 дук., а оне друге четири, препоручи Гагићу, да их Карађорђу преда, и Гагић је ово учинио, као што и он сам о овом опстојатељству, у свом дневнику, каже. Овом приликом, Гагић није пропустио и оно прво Карађорђу, противу Чардаклије и Аврама доставити, како су они, у противност дане им инструкције, поступили, измоливши Родофиникина, као човека Грка, да у Србију за агента руског дође.*)

*) У руском „Военном Сборнику" за 1864. годину, у № 7., на страни 28. стоји: „Отправивъ съ депутатами подарки различнымъ особамъ, и пятьдесатъ тысачъ піястровъ [5000 дук., дукат је онда био у цени од 10 гроша] Совѣту народа сербскаго." Ако је овако, као што речени „Сборникъ" каже, коме се веровати мора, онда је Гагић подло и интригантски и у овом случају поступио, предавши свих 5000 дук. самоме Миленку, а и Миленко је згрешио, што је и ону једну хиљаду при себи задржао.

По овом донешењу Гагићевом Карађорђе је одмах Чардаклији и Авраму писао да у место Родофиникина, иштy каквог другог, и то правог Руса, за агента руског у Србију, али доцкан је било; јер је већ и одобрење царско, за Родофиникина, главнокомандујућему приспело било, и по овоме они се, Чардаклија и Аврам, нису усудити могли, о препорученој им промени какве кораке чинити.

Наскоро за повратком Гагићевим из Влашке у Србију и доласком његовим у Неготин, јемачно, у следству опширних представљења Михељсонових за ствар обострану, т. ј. и за руску и за српску у овом рату с Турцима; а још ништа се није знало за Тилзитски мир између Наполеона и Александра I., дође преко Аустрије у Србију, у Неготин, нарочно послани, флигел-ађутант и полковник, маркиз Паулучи, с писмом на Карађорђа од министра иностраних дела, Андреје Будберха.

Писмо ово следујућег је садржаја, и почиње се овако:

Высокородному и знаменитому Кара́ Георгію Петровичу, славному вожду Народа Славяно-Сербскаго, доброму нашему пріятелю, дружескій нашъ поклонъ.

Съ отличнымъ удовольствіемъ узнали мы о побѣдахъ одержанныхъ надъ непріятелемъ имени христіянскаго и непримиримымъ врагомъ храбраго народа Славяно-Сербскаго. Принося Вамъ усердное мое поздравленіе съ толико желаннымъ успѣхомъ, возвѣщу Вамъ что россійскій Полковникъ Маркизъ Павлучи, который вручитъ Вамъ сіе мое писаніе, имѣеть особенное порученіе освѣдомиться о нуждахъ вашихъ, равно и о способахъ извлечъ величайшую пользу изъ единогласнаго дѣйствіа войскъ Его Императорскаго Величества на Дунаѣ находящихся и неустрашимаго воинства Вами предводительствуемаго. Емуже приказано увѣрить Васъ пакы въ непремѣнномъ покровительствѣ великаго Императора Всероссійскаго, и по

томъ донести намъ обо всемъ что Вашему Превосходительству угодно будетъ сообщить ему. И такъ проса Васъ имѣть къ Г-у Полковнику Маркизу Павлучи полную довѣренность во всемъ что онъ Вамъ скажетъ отъ имени Высочайшаго Двора, и рекомендуя его особливому вниманію и дружбѣ Вашей, заключаю увѣреніемъ Васъ, что по колику то по обстоятельствамъ вожможно будетъ, Вы отъ насъ получите всякое пособіе къ дальнѣйшимъ подвигамъ противу общаго непріятеля способствать могущее. За симъ свидѣтельствуя Вам искреннее мое почтеніе и преданность, есмь

Из главной квартиры М. Бартенштейнъ
Мая 12-го дня 1870-го года.

Вашего Превосходительства
покорный слуга
Андрей Будберхъ
Его Императорскаго Величества Всемилостивѣйшаго Государя моего генералъ отъ инфантеріи, министеръ иностраннихъ дѣлъ, разныхъ орденовъ кавалѣръ и пр.

У овом писму на Карађорђа, од министра иностраних дела барона Андреје Будберха чисто је језгро садржаја да се Карађорђе изјасни: у чему он има потребу и нужду да може са успехом продужити рат противу Турака, и да покаже начин, којим би се могла постићи „величайша польза" из једногласног дејствовања војинства једне и друге стране. Сад да видимо шта су, не Карађорђе и скупштина свију старешина, и не Совет, у договору са врховним вождом, већ несрећни Миленко са Јеремијом Гагићем, који је једини овде, као писмени човек био, који је, по уображењу своме, и за мудрог дипломата свагда држао се, и који је, по повратку свом сад из Влашке, наравно, Миленку казао, какве је он кораке и тамо, код главнокомандујућег, по договору њиховом у Поречу, чинио, — шта су на више упоменуто писмо Будберхово, у присуству Карађорђевом, особито

у прве четири тачке, одговорили. Миленко и Гагић ишту и кажу:

1. Да народ српски жели бити под могућественим Его Императорскаго Величества, Александра перваго покровитељством, којего смирењејше проси, да му што скорије пошље једнога способнога губернатора, који би Србијом управљао, и у приличнu поредак народ привео, земљу српску расположио и по нравам народа устројио конституцију. Ово устројеније конституције да буде именом Его Величества Александра перваго утврђено.

2. Предавајући се народ српски покровитељству и заштити Его Императорскаго Величества, од њега очекује све нужне неопходимости, и препоручује му се, да се не би ни најмања част земље српске за сопственост коме дала; то јест да у Србији не буде помешчика (спахија), који би с временом народ могли порабатити.

3. Наименованије различних чиновника у Србији како по војеној, тако и грађанској части, кроме Грка, да буду назначени именом Его Императорскаго Величества.

4. А да би правитељству дали важност, од потребе је да у градовима (крѣпостима) српскима буде гарнизон из руске регуларне војске, и у сваком граду комендант природни Рус.

[Ето мудрости благодетелне по народ српски, и високе политике и дипломације Гагићеве. Ето како су, и Миленко и Гагић, разумевали шта значи, бити истиним патријотама. А овако су исто осећање о слободи и независности свога отечества имале и оне друге старешине, које су у руским списанијама означени „самостоятельнима“, „могущественнима“ и „благонамѣренима“].

5. Ради војеног продолжења противу Турака у Крајини неготинској, да се пошљу у Србију руске регуларне војске: инфантерије 3000 људи, два ескадрона каваље-

рије и један пук Козака; а са стране српске биће к овима Русима присоједињено до 20.000 људи.

6. Да би се могли сојединити с Црногорцима и содејствовати противу Француза у Боки ди Катаро и Далмацији, и овом диверсијом уничтожити претпријатије француско да се соједине с Турцима, нека се пошаље у Србију 3000 инфантерије руске, два ескадрона кавалерије и један полк Козака; а са стране српске биће к овима Русима присоједињено до 15.000 Срба. Остала војска српска чуваће границу босанску од нападаја на Србију, и прикриваће комуникацију од Дунава, од Крајине неготинске, до саме Црне Горе.

[Писац овог и оваког акта, наш дипломат Гагић, види се да није познавао ни стање, ни могућност, ни географични положај Србије. Јер кад би тадања Србија могла присоjединити к руској војсци, која би имала доћи по његовем мишљењу у Србију, својих 35.000 војника, и кад би још к оном прикривању комуникације, од Дунава те до Црне Горе, и чувања границе своје од босанске стране још других, у најмању руку, 15.000 војника имала, које би све у суми од 50.000 состојало се, онда и у оновременом стању Турске, Србија не би имала потребе ничије покровитељство, ни помоћ тражити].

7. Народ српски, војујући већ четири године противу непријатеља, све је своје имућество потрошио и ослабио у свему, а особито нема провијанта и муниције, зато да се даде губернатору, који височајши назначен буде, једна каса са изобилном сумом новаца, а губернатор с касом да пребива у Београду.

8. Будући да се налази у Београду и у другим градовима велико число покварених топова медних [од тучи], које би поправити или прелити ваљало, зато да се пошаље неколико ливачких мајстора, како за топове тако и за јадра [ђулета, танета топовска] и који би барут чинити знали.

9. Не имајући праха и олова у Србији поради садашње војне операције — да се учреди у Београду магазин с достаточним количеством праха и олова, а топова за сад није од потребе, уверени будући да ће руска регуларна војска, која у Србији дође, имати положени комплект у топовима.

10. Нужно би било имати у београдском магазину до 10.000 солдачких пушака, на случај ако би се Србима јоште војске прибавило.

11. Ради образовања српске војске, да се пошљу у Србију 6 артиљеријских и 6 инжињерских официра.

12. Да се пошље једна рота пијонера, и једна рота артиљериста, у числу којих да буду и бомбардери.

13. Будући се млого находи рањених Срба, а немају нити доктора ни лекарства, да се устроје шпитаљи [болнице] са апотекама, докторима, лекарима и са свим што к тому принадлежи.

Сва ова више поменута у тринаест пунктова, и остало, које по нашему недоумјенију нисмо знали овде поменути, всенижајше и смирењејше просимо и вручавамо нас и народ српски штедрољубију и великој отеческој милости Его Императорскаго Величества всемилостивејшаго нам заштитника и покровитеља Александра перваго.

Писано у логору код Неготина, двадесет осмог дана Јунија месеца, хиљаду осам стотина седмога лета.

Црни Георгиј Петровић
предводитељ народа српскаго, у име целога народа,

(М. П.) **Миленко Стојковић**
комендант пожаревачке нахије и Крајине неготинске,

Јеремија Гагић
член Совета и секретар.

N. B. Карађорђе рече да је изгубио печат и зато га овде покрај имена његовог нема.

Све је ово из дневника Гагићевог преписано, и премда се овом, Гагићевом дневнику, не може безусловно поверење дати, јер он није уредан а неколико је листова он исекао, опет зато, ово горње да је било овако, то нам и руски „Военный Сборникъ“ за годину 1864. № 7. на страни 30 и 31. сведочи, с том само разликом: што речени „Сборникъ“ не имајући, више наведеног писма, Будберховог на Карађорђа, пред собом, вели: „Жертвуя столь значительною суммою и принимая Сербовъ подъ свое покровительство, Императоръ Александръ не могъ, конечно, удовольствоваться нѣсколькими письмами отдѣльнихъ лицъ, высказывавшихъ свою преданость Россіи и просившихъ ея помощи. Необходимо было опереться на чтонибудь болѣе положительное. Съ этою цѣлію по распоряженію министерства иностранныхъ дѣлъ, былъ отправленъ въ Сербію флигель-адютантъ полковникъ Маркизъ Паулучи. Прибывъ въ Сербію въ лагеръ при Неготинѣ, 27. Іюля 1807. года, Паулучи заключилъ съ Сербами письменое постановленіе, заключившееся въ слѣдующемъ“. Речени „Сборникъ“, више наведених 13 пунктова називље „условіемъ“ и у примедби под бројем (169) каже: „Условіе это подписали: Черный Георгій, Миленко Стойковичъ, Еремія Гагичъ и Маркизъ Паулучи“ а о потпису Паулучином, у дневнику Гагићевом, никаква спомена нема, премда овде није било места ни потписима Миленковом и Гагићевом, јер је писмо Будберхово адресирано било чисто на име Карађорђево, али је, Гагић, тако наредио, ради показанија и његове важности у Србији, ма да из све ове и овакве радње, и депутације српске код главнокомандујућег Михељсона, и понаособ, радње Гагићеве с Миленком у логору код Неготина, благодарећи Тилзитском миру, никаквих следства није било.

Оваково мишљење Сборниково нема места, и то прво зато: што су, до овог времена већ двоји депутати, званично, пред кабинетом руским у Петербургу били, и за покровитељство и помоћ Русије, молили; друго: што је

и сам император Александер, уверен будући да они, који за покровитељство и помоћ Русију моле, не ће њено покровитељство кад им га она даје, одбацити, или га на зло употребити, и главнокомандујућем, Михељсону, наложио, да, како с војском преко Дњестра у Бесарабију пређе, одмах и у сношеније с Карађорђем ступи, које је и учињено, као што смо ми о том опстојатељству у предишавшој књиги, на своме месту, и описали. Треће, што су пре доласка Маркиза Паулучи, српски депутати већ били код главнокомандујућег Михељсона, и између осталог, молили га да он живи доказ Србима даде, и тиме сав народ српски увери, да га је Русија дејствително под своје покровитељство примила; и напослетку четврто: што и у самом писму Будберховом нема ништа ни нанешено на овака разлагања и мишљења Сборникова. Кроме тога, не могу се ни ова представљања, тако да речем српска, била она за ствар Србије умесна или не, узети за „условія" с Русијом, јер Србија није у стању била никакве погодбе и уговоре с Русијом правити, већ Миленко, а нарочито Гагић, по несрећи, онако су мислили да за оно треба молити Русију да Србији учини ако се жели, као што Будберх у писму свом каже: да се „величайша польза", из једногласног дејствовања обе стране, противу непријатеља општег, извући може.

Гагић у његовом крњем дневнику даље говори: „Кад се ово написало и потписало, предато је г. полковнику маркизу Павлучи, и опредељено у скупштини, да ја са истим у главну квартиру к Михељсону — и одатле к императору идем. [А при сочињавању више наведеног несрећног одговора, никакве скупштине није било, разве ако се то скупштином назвати може, што су се у логору код Неготина, случајно десили са Карађорђем још 2—3 старешине]. У исти час кад је ово потписано изазва мене на страну Карађорђе и рече ми: да му је дошло писмо од Младена Миловановића из Београда, у којем јавља му: да маркиз Павлучи није прави повереник ру-

ски, него да је шпијон француски, или аустријски. [Ово је истина. Аустрија интригирајући противу Србије и покровитељства руског над Србијом, и у овом случају доласка маркиза Павлуче, није пропустила, чрез некога Милоша Урошевића, земунског трговца, који је и српски лиферант био, овако што доставити Младену само да замути и обесвести Србе, које су „гује уједале, па се и гуштера боје“]. Зато Карађорђе рече, да је изгубио печат, и да не може печатом потврдити оно 13 пунктова што је представљено императору; и зато разложи мени да ја с Павлучом идем к цару и уверим се о истини, и при том све оно што је назначено у 13 пунктова, лично императору представим, и даде ми исто писмо, које је маркиз Павлучи од министра Будберха донео, да тамо покажем“.

Ко из овог последњег разговора Карађорђевог с Гагићем не може увидити, да Карађорђу није повољан био онакав одговор на писмо Будберхово, особито због она прва четири пункта, у којима се моли: а) да Русија пошље свога губернатора да Србијом управља, да је уреди, и да конштитуцију, императором потврђену, Србији даде. [А органически закон, баш и ако би на најбољи начин, по карактеру, обичају, нравима и степену тадањег изображења народног, удешен био, ми, основаног узрока, из неоспориме практике имамо, позитивно држати, да би мучно, или најпосле никако опстати не би могао; јер духови народа српског, ни сад, пошто је 60 година од 1807. протекло, нису за живот уставни приуготовљени; а каква би конштитуција онда, ма на најсавршенији начин устројена била, опстати могла и по њојзи управљати се могао народ српски, који је без престанка, у рату налазити се морао?] б) И ако би губернатор дошао да Србијом управља, да не може он земље српске у вечито уживање, за награду, коме поклањати, да се не би тим начином завео ред „помешчика“ (спахија), па наравно и ред „крѣпостный“ (робова). в) Да се, именом Его Императорскаго Величества, чиновници и по части војеној, и по грађанској наименовавају,

и постављају; и напослетку: г) да се, ради важности правитељства, у свима градовима српским постави регуларни гарнизон руски, са комендантом природним Русом.

Карађорђе, морао је, природно и разумно, при таковом делању, мислити: „Шта ће онда Србија бити, шта ли народ српски, који је толико муке поднео, који је толику крв своју пролио и толике жртве, у сваком смотренију принео да се ослободи, и да свој постане; па зар ја, који сам га пробудио да се избави испод сужањског четирвековог јарма азијатских крволока, да га сад подвргнем опет у, не његову, зависност?“ Али он није имао с једне стране куражи да ово своје мишљење, у присуству генерала Исајева и маркиза Павлуче, искаже; а с друге, као прост човек, који није знао ни читати ни писати, а још много мање садржај дипломатичних руских писама разумевати, могао је најпосле мислити, да баш Руси тако и то захтевају што је у одговору написано, а особито при таком задешају, где је Гагић и писац и толмач, између маркиза Павлуче и Карађорђа био. И оваково мишљење Карађорђево о написаном одговору на писмо Будберхово, узрок је што је он Гагићу казао да је печат изгубио, којим би требало, поред потписаног, Гагићем, имена његовог, оно 13 пунктова да потврди.

Из оваког поступка Карађорђевог даје се извести, да је он на послетку мислио и то: да Русима, ако би они овака предложења почели удејствовавати, откаже примање оваковил њихових у Србији наредби, казавши им: да он не признаје да је овако што за Србију захтевати и предлагати могао, јер да је он таково и то желио, он би, поред потписа имена његовог, и печат свој приложио, као што је тако на свима писмима, а нарочито на писмима, која је на страну, по потреби издавао, будући да сам потписивати се није знао, свакад до сад чинио.

По Гагићевом дневнику, више наведено представљање Русима, у одговору на писмо Будберхово, напи-

сано је и предато маркизу Павлучи 28. дана Јунија 1807. године, а у „Военном Сборнику“, као што смо мало више навели, стоји: „Прибывъ въ Сербію въ лагеръ при Неготинѣ, 27. іюля 1807. года, Паулучи заключилъ съ Сербами письменное постановленіе, заключившееся въ слѣдующемъ:“ * И ова разлика у датумима, између „Военног Сборника“ и дневника Гагићевог не малу сумњу подаје о вероватности реченог дневника, али ми, у продужењу наше речи о садржају дневниковом, морамо следовати по њему. И тако, Гагић у дневнику своме даље каже овако: „Јунија 29. пошли смо, ја и г. Павлучи, из логора, и дошли смо 3. јулија у Букурешт. — У Букурешту разумели смо да је Тилзиту закључен мир међу императорима, Александром и Наполеоном, и зато ми је световао Милорадовић да ја даље из Букурешта не идем, будући ће се сад сасвим друге мере противу Турака предузети, него да напишем писмо о мојем назначењу к главнокомандујућему Михељсону, који се тада налазио у логору при Исмаилу граду, и писма да пошљем с Павлучом, који тамо полази“.

И дејствително, мир Тилзитски, као што ћемо доцније у већем простору видити, изменио је одношења, на једно магновење, између Александра I. и императора француског, па тако и одношења ратна, између Русије и Порте, која су и на Србију распростирати се морала, те по томе, благодарећи миру Тилзитском, ни по више наведеном акту, особито у смотрењу прва четири пункта Русија према Србији ништа није предузимала чинити, ма да Руси, по садржају често споменутог акта, у „Военном Сборнику“ за годину 1864. број 7. на стр. 32. кажу: „Постановленіе это, рисуя тогдашнее состояніе сербскаго народа, свидѣтельствуетъ о безграничномъ довѣріи, съ

*) По реченом „Военном Сборнику“ за 1864. годину Н. 7. на стр. 31 при дну у примедби стоји под бројем 169. да је „Сборникъ“ цео овај акт извадио из „Военно-топографическе архиве. Бр. 23.306. Шкапъ 213. полка 3“.

которымъ Сербы отдавались подъ покровительство Россіи“. Зар што је Гагић, незнајућег Карађорђа писати, потписао, са додатком „*у име целога народа*“, и зар потпис Миленков и Гагићев могу се узети за потпис и жељу целога народа? Ми, као људи из оног времена, познавајући истина осећања народна, не можемо бити у том смотрењу једнога мњенија с Русима. Да је Карађорђе, кад је више речени акт у Неготину, од Миленка и Гагића сочињен, па ма да је и сама Русија баш то и тако безусловно захтевала, имао куражи маркизу Павлучи казати, да на таково што особито важно и за садашњост и будућност народа српског, он, без Совета народног, и без осталих старешина и у опште народа, не може дати своју реч и потпис, па да је, у исто време, позвао маркиза Павлучу у Београд, где је требало и позвати млогобројну скупштину, онда би тако Руси чули истиниту реч и жељу народа српског, која би, по нашем знању, состојала се у следујућем: „Ми молимо цара руског да нас покровитељствује, да нас од зла брани, да нам помогне да се ослободимо од Турака, и да постанемо и ми народ, као што смо и некад били; а што се тиче тога, ко ће с нама управљати, ми имамо свога врховног вожда, Совет и остале старешине, они ће и с нама и са земљом, кадри бити управљати.“ Гагић даље вели: „Јулија 4. писао сам писма г. Михељсону и остао чекати у Букурешу од њега одговор. — 5. јулија писао сам г. *Миленку Стојковићу*, Петру Чардаклији и Авраму Лукићу у неготински логор, где је и г. Родофиникин био дошао 1. јулија, и јавио сам им о закљученом миру с Французима. — 17. јулија писао сам г. *Миленку* о захтевању Мустафе Барјактара и великога везира турског, да росијска војска одлучи се од српске, која је у Крајини; и да за нас још није учињено примирје; о том истом писао сам и Чардаклији и Авраму Лукићу. — 20. јулија писао сам г. *Миленку*, како сам примио писмо од г. главнокомандујућег, генерала Михељсона, у којему пише ми, да

је тајни советник Лошкарев уполномоћен од росијскаго имперетора, да трактира с Турцима о примирју. — 21. јулија ишао сам с г. Лошкаревим у Силистрију к великом везиру и Реиз-ефендији, и тамо био сам три дана. — 24. писао сам Карађорђу и *Миленку* о разговору бившем с Турцима у Силистрији о примирју, и како Турци никако не ће да Срби буду у исто премирје закључени. — 30. пофторио сам *Миленку* писмо о разговору с Турцима, и о том како се говори у Краљеву за Карађорђа и његово тајно сношеније с Французима и Аустријанцима. — 11. августа писао сам и Карађорђу и Миленку о великом затрудњењу закључити за нас примирје. [За чудо, да Гагић нема никаква одговора на своје писмо из Србије. Но може бити да је од Миленка и имао, али му за такова није торнао конат, у дневнику своме што напоменути из узрока, који ћеду се даље видити]. 16. августа писао сам министру иностраних дела, барону Андреју Будберху, које је писмо с књазом Волконским, ађутантом Михељсоновим, у С. Петербург послано. Писмо је то следујућег садржаја:

Милостивый Государъ!

Пришествіе въ Сербію повѣреннаго Вашего, Господина Полковника Маркиза Павлучи, освѣдомиться о народныхъ нуждахъ, — поводомъ было собранія старѣйшинъ сербскихъ въ лагерѣ при Неготинѣ, гдѣ и опредѣлили послать меня къ Высочайшему Двору Всероссійскому, что бы лично представить оному о народныхъ нуждахъ.

По пріѣздѣ моемъ въ Букарестъ, узналъ я о заключеномъ мирѣ между Россійским и Францускимъ Императорами въ Тилзитѣ, и о расположеніи дѣйствовать о мирѣ съ Турками. Сіе обстоятельство заставило меня остановиться въ Букарестѣ, и просить отъ старѣйшинъ сербскихъ новое, настоящимъ обстоятельствамъ сообразное, наставленіе. [О ком Гагић у дневнику своме нигде спомена учинио није]. Но нечаянно появившееся крити-

ческое для Сербіи обстоятельство, принуждаетъ меня предварительно объ ономъ на усмотрѣніе Вашего Высокопревосходительства, представить.

Народъ сербскій поборствуя за свою свободу и многократно побуждаемъ будучи Россіею, чтобъ соединиться съ нею и дѣйствовать въ настоящей воинѣ противу Турковъ, да бы, въ случаѣ мира съ Портою Оттоманскою, торжественнымъ трактатомъ постоянную содѣлить независимость свою, и предавъ жребіи свои въ руки могущественнаго Монарха всероссійскаго, съ великими подвигами устремлялся и еще устремляется противу враговъ православнія вѣри, за свою и всеобщую христіянскихъ народовъ пользу. — Нинѣ какъ между Высочайшимъ Дворомъ Россійскимъ и Портою Оттоманскою, не токмо что народъ сербскій никаковою предувѣдомленія неимѣеть о своей участи, но и дипломатическіе чини россійскіе, уполномоченіе заключить перемиріе, никаковаго наставленія неимѣютъ включить его въ оное! — По сему народъ сербскій находится нинѣ на полѣ отчаяніа, оставленъ произволу судбы и мщенію яростныхъ Турковъ, имѣющихъ нинѣ случай истребить его совершенно.

Нещастный случай сей заставляеть меня убѣдителнѣйше просить Ваше Высокопревосходительство вникнуть въ положеніе народа сербскаго, быть ходатаемъ его освобожденія у Монарха Человѣколюбиваго, и избавить его отъ отчаяніа. О прочихъ же необходимостяхъ нашихъ излишнымъ почитаю представлять нинѣ Вашему Высокопревосходительству, увѣренъ будучи что довольно объ оныхъ по нинѣ извѣщены какъ изъ млогократныхъ представленіи Г. Главнокомандующаго російскими войсками Молдавіи и Валахіи, Генерала Михельсона, равно и изъ донесеніи Полковника Маркиза Павлучи. [Далеко би и несравњено боље учинио Гагић, да се постидио, о овом последњем барем донесенију Павлучином, и једне речи Будберху прословити].

Въ ожиданіи скорѣйшаго и милостивѣйшаго отвѣта Вашего, съ глубочайшимъ высокопочитаніем честь имѣю быть

Букарестъ 16. августа, 1807.

Милостиваго Государя покорнѣшій слуга
Іеремія Гагичъ
членъ Совѣта сербскаго, и депутатъ народа сербскаго.

„Ово писмо отправљено је 19. августа у вече, кад је Михељсон умр̂о. 20. писао сам Миленку о писму, које сам барону Будберху писао, о смрти генерала Михељсона и о том: како му је послато праха и олова преко генерала Исајева. 5. септембра писао сам Миленку о закљученому и за нас примирју. 10. септембра у вече пошао сам из Букурешта за у Србију. [Без да је казао је ли позват, или како, и будући је преко Ердеља и Баната за у Србију повратио се, то даље, вели:] 18. септембра дошао сам у Београд. [Овде има Гагић повучених два реда пауза, па онда наставља даље:] Новембра 24., 25. и 26. с г. Родофиникином био сам у Тополи код Карађорђа о његовом крсном имену светом Климентији. Декембра 28. [1807.] отказао сам службу у Совету. 1808. године јануара 20. просио сам од Совета пасош да идем из Србије у Влашку. — 19. маја у вече пошао сам из Београда, а 21. дошао сам у Пореч ујутру рано“.

„У Поречу бавио сам се код г. Миленка 4 дана, — и 25. кад сам се спремио да пођем за у Валахију, прими г. Миленко од Карађорђа писмо, у ком пише му да ме нипошто не пушта да одем у Валахију, него да ме заустави у Поречу за неко време, и да ће за мене промислити, и тако, за невољу као и за добру вољу, останем ја код г. Миленка у Поречу.“

На послетку, Гагић, у своме дневнику под затворителним вели: „Од овог дневника изгубљене су две тетради, које су содржавале продуженије мога битија у Србији до 1811. лета, кад сам заједно са Миленком

и Петром Добринцем отишао у Влахију, и зато не могу хронологически преповедати моје војене подвиге.“

За хатар истине, и да би се дејствително знало како је било у самој ствари у свему, што се овог извода из дневника Гачићевог тиче, ми за дужност држимо, да се не би будућност преварила, цео овај извод, у сваком смотренију, критически претрести и прегледати.

Ни од једнога од оних људи, који су, у време Гагићево, Совет српски сочињавали, ми нисмо чули да је и њега Карађорђе за советника наименовао и поставио. Ово, са Гагићем, није могло бити ни по томе: што је сваки член Совета био уједно и дејствителни депутат од једне нахије, у којој је он рођен, у којој су сви људи њега у главу познавали, и у којој је он имао и неке заслуге, па и одличије; а Гачић је човек без корена у Србији. Ми ћемо доцније видити шта је било са митрополитом Леонтијем, који се је (1806.) у Смедереву Совету наметнуо. Од више напоменутог правила учињен је изузетак само за Петра Чардаклију и Петра Ичкоглију; али и ова двојица били су бар уопште познати људи са свима одличнијим и важнијим Србима. Напротив знамо и слушали смо да је Гагић био писар. Људи онога времена нису друкчије ни знали називати једнога човека, који је ма колико му драго писмен био а у служби се земаљској налазио, него писаром, па тако су и Гагића држали и називали; али он је, на жалост, носио титулу секретара советског, премда, у овој дужности, будући као човек само из нормалне школе, једва да је што могао, Божи Грујовићу, од помоћи бити. Он је више употребљаван у посилања којекуда, као што се то из до сад описаних опстојатељства увидити дало, него што је у писменим Совета делима участвовао, за која он никако спремљен није био. Гагић се могао и на оном акту, који су дали главнокомандујућему Михељсону у Букурешту, потписати се како је хтео; он је то учинио и на оном, који је дат маркизу Павлучи у логору при

Неготину, он се могао потписати како је хтео и на оном писму, које је министру Будберху, из Букурешта, писао, јер га у томе нико није имао контролирати; но то не даје никаква уверења да је он и дејствителни советник био, као што и све друге прилике онога времена, о Гагићу, таково што не потврђују.

Из мало више приложеног писма министра Будберха на име Карађорђево управљеног, види се јасно како је благодетелно и благонамерено кабинет руски мислио у смотрењу општег, Руса и Срба, дејствовања у овом рату противу Турака, и како је у намери био, наравно по донешеним опстојатељствима, делити са Србима све ползе, које би се из овог рата приобреле, ако му и Карађорђе од своје стране на питања његова о сопственим потребама за рат разумно одговори. Али за несрећу Карађорђеву, и у опште, за несрећу све Србије и њенога напретка, Гагић, који је у Влашкој, као деловодитељ депутације и член њен тамо већ учинио противу даног депутацији настављења, а у договору и споразумљењу са Миленком, један корак у несрећу, и који је сад и овде за високог дипломата и политика тим већма држао се, што је знао да је оно представљење у Букурешту, главнокомандујућем, здраво добро примљено. Видили смо какав је несрећни одговор, на више наведено Будберхово писмо, у безграничној, али намерној заблуди, са својим, још глупљим једномишљеником Миленком, сочинио, и у чему је нужде и потребе ратне, и како представио. Гагић, као што смо до сад већ више пута казали, био је човек од слабог знања, али је зато врло сујетан био, која се је сујета још већма у њему распалила сад, кад је у Влашкој, у руској главној квартири био, где је, уопште, депутацији српској велика почаст од главнокомандујућег чињена, и где је и он, бриљијантовим прстеном, и са 300 дуката, на путне трошкове, обдарен. И Миленко је исто тако сујетан био као и Гагић, али поред ове сујетности он је, временом

и приликама, учинио се и властољубивим. Па сад саставши се са Русима, задобивши њихово лично познанство и уважење, а к томе добивши сад и готово једнаки дар са Карађорђем од императора, видећи и то: да Руси, мимо Карађорђа, с њим се преписују, шиљу му новаца и друге ратне потребе, постао је и славољубив. И тако ова обојица, сад накиђени, поред глупости, и са оваквим својствама срца и душе, наравно није им више торнао конат трпити над собом човека изван сваке сујете, у опанцима на ногама, гуњу на плећима и црној шубари на глави, да им је врховни господар, и предводитељ народа.

Ми не можемо довољно да се начудимо како су ови људи тако безгранично глупи бити могли, и како ни најмање искре самољубија и својељубија имали нису. Но како му драго тек ово су извори, из којих је истекао онако безгранично глуп и непатриотичан одговор на више упоменуто писмо кабинета руског.

Гагић, у договору са Миленком, сочинитељ несрећног овог акта, у првом пункту вели, да народ жели и моли да му се што скорије пошље један способан губернатор, који ће Србијом управљати, а народ у прилични поредак привести. Је ли у неготинском логору сабран био народ, кад је Гагић, „у име народа“, овако што смео написати? У трећем вели: да наименовање различних чиновника, како по војеној тако и по грађанској части — кроме Грка — производи се именом Его Императорскаго Величества. У четвртом пак каже: а да би правитељству дали важност од потребе је, да у градовима српским буде гарнизон из регуларне руске војске, и у сваком граду, командант природни Рус. Кад се за овако што Русија моли, и ово се, што је Гагић искомпонирао, иште, онда ми не можемо да поњамо кога су, он и Миленко, за правитељство у Србији разумевали, којему је требало важност придобити. Јер кад Русија пошље свога губернатора да Србијом по свом нахођењу

управља; кад цар руски својим указом буде наименовавао и постављао све чиновнике, и кад руска регуларна војска заузме све градове са својим командантима, би ли ови природни или неприродни Руси, онда, јамачно, не може друго које правитељство у Србији бити, већ само руско; а ово заиста не би ни од Гагића, ни од Миленка тражило совета, како ће и на који начин себи важност дати.*)

Осим ова три пункта, види се, да су и они други десет крајње недотупавни, јер Гагић није знао ни у чему се управо нужде и потребе ратне, у ондашњим околностима, состоје, нити је статистично стање земље, као што смо и мало више напоменули, знао, ни положење географично Србије, а још далеко мање Босне, Херцеговине, Црне Горе и Далмације.

Карађорђе, не имајући куражи пред генералом Исајевим и маркизом Павлучи, да овај несрећни акт одбаци, опет је зато, ма да га је Јеремија Гагић на исти акт и потписао, придодавши „у име целог народа", поступком својим са, мнимо изгубљеним печатом, само да га, поред потписаног Гагићем имена његовог, не приложи, довољно показао како му је тај акт, у смотрењу праве жеље народа српског, и његових најблаговиднијих, за будућност Србије, намера, на срце падао.

Карађорђе је могао Гагићу и препоручити, бајаги поводом писма Младеновог, у којем је овај Карађорђу јавио: како је њему из Аустрије донешено, да маркиз Павлучи није прави руски поверени, већ шпијон француски, или аустријски, да и он с Павлучим заједно иде к главнокомандујућем, па и у Петербург, да се, о истинитости Павлучиног посланства увери; али оваковом

*) Овај четврти пункт Гагићев и Миленков, кога је Карађорђе добро затубио, био је поводом, што Нишлотском полку, кад је у почетку 1811. године у Београд приспео, Карађорђе и Совет, нису допустили у град се београдски сместити; где би барем, амуниција, добро смештена бити могла.

наређењу Карађорђевом није било повод његово подозрење на Павлучу, него је он ту препоруку учинио Гагићу поводом оних горких његових, мало више означених, осећања сврху написаног и Павлучи преданог, и без знања народног, акта, па је гледао да се час пре курталише и маркиза Павлуче, који, овакав несрећни по Србију акт прими, и Јеремије Гагића, који му је с овако гадном и несрећном дипломацијом и политиком додијао био.

Мал' да није Гагић, ово црно Карађорђево расположење према себи и опазио. Он се истина старао, и у главној квартири руској према главнокомандујућем као и у Петербургу према министру Будберху, свом садањем нахођењу у Влашкој као пуномоћника српског, важност одржавати, али он је, једну само поруку од Карађорђа имао, после које, кад удејствована није бити могла, било из каквих му драго узрока, он се је имао, строго званично држећи се свога опредељења, одмах натраг у Србију повратити се. И по својој прилици, оваковог његовог опажања, повод је био, што је Гагић, за све време, од 2½ месеца дана, његовог садањег бављења у Влашкој, осам писама о стварима, тичућима се стања народа српског, Миленку написао, а Карађорђу, као врховном вожду, и као власти, која га је на тај пут одредила и оправила, само два, и то успоредно са писмима Миленку. Ова опажања Гагићева били су повод и оном писму његовом к Миленку, под 30. јулијем, у ком му је јавио како се у Краљеву говори о тајном сношенију Карађорђевом са Французима и Аустријом! Да се је одистина овако што у Краљеву између Руса о Карађорђу, говорило, Гагић је при себи имао доста аргумената за опровржење таквог потварања на Карађорђа. Је ли могао Карађорђе, било по писму Младеновом, или из каквих му драго узрока, подозревати на маркиза Павлучу да је он француски или аустријски шпијон, и због тога послати и Гагића с њим у главну квартиру

руску, у Влашку, па чак и у сами Петербург, као што Гагић у своме дневнику каже, да се извести и увери о истинитости посланства његовог, и у исто време и сам, с Французима и Аустријом, у некаквом тајном сношенију бити? И није ли то пресна, Гагићем измишљена лаж? Али је Гагић с намером тако штогод измислио, и Миленку писмено дојавио зато, што је знао Миленково мишљење о Карађорђу, и што је држао, као што је јамачно Миленко тако и учинио, да ће он одмах, то о Карађорђу, и по оној великој већини старешина народних, које они још у своје замке уплели нису, и по народу разгласити, како би тиме и код старешина, и код народа, који су руско покровитељство волели и уважавали, омразили и важност му његову убили.

Дакле први је корак к интригирању противу Карађорђа, или боље рећи: противу самобитног опстанка Србије, учињен депутацијом код главнокомандујућега Михељсона, у Букурешту, где је речена депутација, противу свога наставлења, у договору са Миленком још у Поречу учињеном, молила и представила Михељсону, да се један чиновник, од стране Русије у Србију пошље, који ће у Совету српском председавати, и њим управљати, и други од војене струке, који ће се беспрестано уз Карађорђа налазити, и што је, речена депутација, баш за Родофиникина имено молила да њега, главнокомандујући, у Србију за агента руског пошље. Други је корак учињен у логору при Неготину, са онаким одговором на писмо министра Будберха, а трећи самим Гагићем, опет у Влашкој, кад је подругипут, са маркизом Павлучом, отишао.

Карађорђе и не знајући шта је депутација у Влашкој, код Михељсона урадила, него видећи сад у Неготину шта је Гагић са Миленком у договору урадио, почео је на Миленка здраво подозревати. Одавде су Миленко и Гагић својим једномишљеницима, Јакову и Добрињцу, и неким другима дали на знање о срећној радњи њиховој. Ова

је радња све њих, а нарочито долазак руског агента у Србију, окураживала; ова је радња била поводом што је и високоумни Јаков, и сам почео, без сваког паметног разлога викати „Хоћемо цара“ и што је и друге на то подстрекавао, и ова је и овака радња, осим многих других узрока, повод била, што је Гагић, кад се је из Влашке повратио, из службе истеран.

Осим што, Гагић, није имао никако дозвољеног пута сам с министром Будберхом преписивати се, као што се је речени министар тога правила и држао, не одговоривши Гагићу на његово писмо ни једног слова, он је усудио се, у реченом свом писму и варати министра, или, силније рећи: лагати га. У првом перијоду он каже: Пришествіе въ Сербію повѣреннаго Вашего, Господина Полковника Маркиза Павлучи, освѣдомиться о народныхъ нуждах, — поводомъ было собранія старѣйшинъ сербскихъ“. И ово је, Гагић, зато казао, да се код министра боље приме оних 13 пункова, а скупштине никакве није било, нити је, тако изненадно дошавшем маркизу Павлучу у Неготин, ко надати се могао, па да и скупштину нареди. Овде, у логору неготинском, сад никога другог није било осим Карађорђа, Станоја Главаша и Вујице Вуличевића, које је он (Карађорђе), с војском уза се, Миленку у помоћ, повео, и осим Миленка, Гагића и крајинског оборкнеза Михаила Карапанџића, и два Руса: генерала Исајева, који такође није се сад овде нашао поради какве скупштине, и маркиза Павлуча, који је писмо Карађорђу донео. У другом перијоду Гагић вели: „Сіе обстоятельство, заставило меня остановиться въ Букарестѣ, и просить отъ старѣйшинъ сербскихъ [дакле не од Карађорђа] новое, настоящимъ обстоятельствамъ сообразное наставленіе“. Да Гагић оваково наставленије никако није искао, у томе му његов дневник сведочи, јер, о искању његовом, таковог наставленија, у дневнику његовом, а то је важно искање, нигде никаква спомена нема.

Не доказују ли и ови и овакви поступци Гагићеви, које је он, у јединомисленију с Миленком, производио, да је чисти интригант. Јер он је, при свему високоумију и сујетоумију своме увиђао, да у Србији има људи од науке, с којима се он ни у чем сравнити не може, и да он, као такав, не ће моћи још дуго егзистирати, ни као советски секретар, а камо ли да што веће постане, па је, за угодити и услужити се Миленку, безузрочно мрзећем на Карађорђа, и сам својих себичних интереса ради, овако радећи мислио, и руским интересима угодити, држећи, кад, тако угађајући интересима руским, њих обвеже, и губернатор у Србију дође да њом управља, он ће моћи, по протекцији, као што је тако и консулом у Дубровнику постао, вицегубернатором постати?

Гагић, у дневнику своме каже, да је он, било му по вољи или не, код Миленка морао остати, бајаги у следству писма Карађорђевог. Хајд' да и ми речемо да је тако. Али доцније, кад је он увидио да по томе писму Карађорђе ништа о њему не промишљава, нити што боље од настојећег о њему не наређује, зар он није могао од Миленка отићи куд је наумио? Нити би Миленко њега на силу задржао, ни хтео задржати. Не доказује ли и овај поступак Гагићев, што је он код Миленка три године заостао, назвавши се и његовим секретаром, да он лаже, да је по навали код Миленка заостати морао у следству Карађорђевог писма? И не види ли се јасно, да је он, истеран будући из службе, нарочито Миленку отишао с намером: да мрзост Миленкову противу Карађорђа не само обдржи, него да ју још што већма распали и усили, као што је тако и радио, те да, са срушењем подигнутог дрвета слободе српске, и он Карађорђу до главе дође, и тако да му се освети што га је из службе истерао?

Гагић каже у дневнику свом, као што смо и мало више о том споменули, да је од овог његовог дневника изгубљено „две три тетради“ због чега нам није у стању, хронологически описати и његове војене подвиге у Ср-

бији. Он никаквих војених подвига у Србији нема, осим ако он држи да су то његови војени подвизи: што је, повративши се, с концем ове 1807. године из Влашке, у Србију, под титулом секретара советског, дошао у вицемундиру рускоуланском, са мачем при бедрима и мамузама, и што је, у почетку 1810. године, и онако накриво насађеног Миленка распалио и подговорио, да совршено откаже зависност своју према Карађорђу и Совету народном.

Јошт о једном опстојатељству, које је интриге неких старешина противу Карађорђа сад, у овој 1807. години, не само умложавало, него их је и ојачавало, место је овде да споменемо.

Главнокомандујући, а то ће рећи: Руси, шиљу Миленку на војене потребе новаца, па доцније опет, као што му Гагић писмом својим од 20. августа, из Букурешта, јавља, шиљу му праха и олова мимо Карађорђа и Совет. Та баш Русима није требало да овако раде, јер се зна, као што и они сами признају и кажу, да код њих, у највишем степену све, у одношенију према врховној влади и власти, у потчињености стоји, и да се никако и нико не сме усудити старију и надлежну власт мимоилазити. Шта су дакле хтели Руси са оваким поступањем према Карађорђу? Оваково поступање могло би само одобрено бити према једној непријатељској влади, где треба све растројити, па се са сваке стране и свакојаким начином подстиче да се све што већма растројава, не би ли се што пре до победе, до освојења доћи могло; али према Србији, према њеном врховном вожду, кога цар руски сад већ и по трећи пут, торжествено, чрез писмо барона Будберха, о непременом покровитељству свом, уверава, никако овако није требало поступати. Миленко је, истина, био један између првих поглавара у Србији, али главнокомандујући Михељсон, и прочи, врло су добро знали да је Карађорђе врховна глава народа, и врховни предводитељ народа, па није требало,

по чистоме реду државоправленија, да се они односе, мимо Карађорђа, Миленку, а још млого мање да му шиљу новаца, праха и олова, као да је Миленко у Србији нешто сам за себе, и као да он има неке особите цели а не оне опште са Карађорђем и Советом. Ако је ово овако чињено од стране Руса из недовољне обазрителности, онда им оваково поступање не служи чести, ако ли је нарочито, онда у том открива се једна злонамерност, којом су Руси ишли на то да још већма и поспешније распале онај раздор између поглавара и врховне главе народа, који је тек тињао, и кога никакви ветрови и са стране још до сад нису се усудили распиривати, и који, сам по себи, не би се ни усудио планути. Но све и ако нису Руси никакве нарочито зле намере са оваким поступањем имали, опет зато они су, можда и не хотећи, распирили онај потуљени угљен интрига у Србији. Јер Миленко, видећи где Руси непосредствено с њим преписују се; где њему непосредствено шиљу новце, макар и под изговором „за војене потребе"; и где му тако исто шиљу барута и олова без да се и Карађорђе о том извештава, дрзновенији је постајао у злонамерним одношенијама својим према врховној власти, самим народом изабраној, према Карађорђу, а у сооппштавању с његовим једномисленицима.

Као што и сама Историја Црне Горе, издана Г. Д. Милаковићем, на страни 279. каже, да устанак Срба за слободу под Карађорђем у почетку 1804. године, и њихово војевање противу Турака како те, тако и следујуће 1805., па по готову и целе 1806, није привлачио на себе никаква вниманија владике црногорског, тако је дејствително и било, јер је владика црногорски, Петар I, као дубоки политик, који је добро познавао стање и Срба и Турака, као и одношења међуевропејска, више држао да Срби не ће кадри бити ништа учинити, ни да ћеду до онога дотерати моћи, докле су у 1806. години, освојивши и саме градове, у Србији од Турака, дотерали.

Друго, није могао предвидити и дознати да ће Порта Русији рат објавити, и да ће се и ове две државе заплести у рат, који ће уједно и српском устанку од напретка бити. А треће: што су Руси, имајући и Енглезе на својој страни, противу Француза, који су тада оваjали Далмацију, у Адријатику, и на сувој земљи војевали, па у ту војну и Црногорце позвали, коме је позиву господар Црне Горе следовао, имајући изгледа за живот и будућност Црне Горе, задобити какав независни излазак на Јадранско Море, уздајући се, у задобијању таковог чега, и у јединоверну и једноплемену Русију, тим већма, кад и сами Црногорци у овом рату, а на позив Русије, противу тадањег општејевропског непријатеља, Наполеона, участвовали буду. Лепо је господар Црне Горе смишљао, и на добро је, за Црну Гору, смерао, али на послетку сва његова патриотична смерања, жеље и драгоцене жртве, које су ценом самог живота замењиване, остале су, на жалост, бесплодне; јер су Црногорци у следству Тилзитског мира, 25. јунија 1807. године, између Наполеона и Александра I. закљученог, крвљу својом задобијену и освојену Боку, Французима, оставити морали. Из ових истих више наведених призрења, господар је Црне Горе, и 1813. године, на позив Енглеза и Аустријанаца, а нарочито на позив првих, као сојузника руских, у рат противу Француза, у приморју јадранском налазећих се, пристао, и одмах на Французе ударати и тући их отпочео. Црногорци су сами освојили Будву и Нови, принудили Французе запалити лагум у Тројицама, и ово укрепљење распрснути. Они су сами освојили батерије код Верига, св. Ђорђија и Росана, и ове су победе и освојења сопствено црногорска, очистила обале Залива Которског тако: да су војене лађе, и енглеске и аустријске, слободно у залив, под сами Котор унићи могле. И Котар су, опседнут будући с мора Енглезима и Аустријанцима, а са сува Црногорцима, морали Французи капитулирати, и кључеве од града Енглезима пре-

дати; а ови, исте кључеве предаду владики, господару црногорском, као човеку, који је са својим Црногорцима највише допринео к освојењу Боке и њеног целог округа. Владика је сад отпочео средством централне комисије, коју је он из Црногораца и Бокеља саставио, Боком управљати, али за мало му је ова светилица сијала. У очекивању његовом какав ће му одговор доћи од руског цара, Аустрија Боку Котарску заузме, и владика, са својим Црногорцима, и по други пут Боку је оставити морао, и без сваке друге награде, у своја брда повући се. Бољи одговор није му ни од руског цара дошао, него: да Боку Аустрији уступи.

Ми не можемо мислити да устанак Срба, у пашалуку београдском није се коснуо осећања душе и срца господара црногорског. Ми не можемо помислити ни то, да он овом устанку није желио напретка, али је две године пропустио без да је икакав корак, к овом устанку Срба, учинио. Из писма Карађорђевог од 29. маја 1806. из Смедерева, које је у претпрошлој књиги приложено под 1.), види се да је владика црногорски Петар I. тек под 15. фебруаром 1806. првипут песмено обратио се Карађорђу, и, зар, поискао од њега известије о стању ствари његовог устанка. Карађорђе му је под 4. априлом исте више наведене године, одговорио, и као што и сам у овом писму каже: „подробно сва намеренија и желанија наша јавили, и пред Вами сасвим душу и срце наше излили, с прошенијем на душмане наше војене помоћи од Вас“.

Из другог писма Карађорђевог, од 1. маја 1806. из Смедерева, које је такође у прошлој V. књиги под 2) приложено, види се, да је Петар I, под 7. мајем речене године, још то као одговор на писмо Карађорђево од 4. априла, или иначе, опет Карађорђу писмено јавио се, али као што се из самог одговора Карађорђевог на ово владичино писмо види, оно се је состојало из самих хладних совета, који никако нису одговарали ономе позиву, који

је Карађорђе владики, у предупоменутом писму од 4. априла, учинио.

Из ових писама Карађорђевих, на владику, господара црногорског, јасно се даје увидити, какве су жеље срце и душу његову обузимале, и какве је он велике намере имао за васкрснуће Српства уопште; о том, највеће и најпоузданије уверење наћи ће се у години 1809. кад он разбија пашу скопљанског, осваја цело Препоље, разбија пашу пећског, завојевава Нову Варош, Сјеницу и Нови Пазар, и са сопственим својим силама све то, у току два месеца дана, свршивши, отвара сам границе између Црне Горе, Херцеговине и Србије. Ја да је још когод му у том тренутку својски у помоћ притекао, до чега би ствар овог освојења, и сајединења свију више поменутих рођених елемента, доћи могла?!

Али владика црногорски, од кога је јединствено зависио устанак Црне Горе, Херцеговине па и целе Босне, тек се је само јафкао Карађорђу, као што то и његова писма сведоче, а озбиљне и истините своје погледе обраћао је на море, и тамо је са свом енергијом дејствовао и све пожертвовао: и тек наком годину дана, од последњег његовог писма, опет се, чрез писмо своје, и нарочно посланог Саву Пламенца, војводу црногорског, Карађорђу јавио. Писмо владичино, Пламенцом донешено, примио је Карађорђе пре него што се је са реченим Пламенцом лично састао, а састанак је с њим имао на Штубику, почем су Руси овамо прешли, откуд и одговара, под 13. јунијем ове 1807. године, владики, као што прилог под 2.) сведочи.

Шта се је Карађорђе са Пламенцом разговарао, и о чему имено договарао, то премда се извесно не зна, али по одговору Карађорђевом, и по извесним његовим жељама и намерама, може се од прилике погодити. Но и после овог одговора Карађорђевог, и после учињених његових објаснења са Савом Пламенцом, владика је црногорски остао према устанку Карађорђевом онакав, као

и до тад, изузимајући неке врло слабе диверсије, које је тек у 1809. години чинио, као што ће се и то на своме месту показати.

По одржаној победи над Мула-пашом, по освојењу Неготина, и по свршетку оног несрећног посла, склопљеног Гагићем у договору са Миленком, и Карађорђе се са својом војском, у внутреност Србије поврати, да, с божјом помоћу, оствари ону своју намеру, на коју је и Јакова Ненадовића, још под 2. априлом ове 1807. године, као што је о томе и мало више поменуто, позвао. Но ово му се не даде извршити, зато: 1) што генерал Исајев не само није се смео од обала дунавских одвојити и у дубљину Србије упустити се, због малог броја војске, с којим је он сад овамо прешао, и с којом је по општем њиховом операционом плану, и од изненадних нападања адакалских и фетисламских Турака, и Малу Валахију прикривати имао, него је и сасвим натраг повратити се морао зато: што су се одмах, после закључења Тилзитског мира између Наполеона и Александра, почели преговори и између Русије и Порте, о закључењу примирја, водити, по уговорима кога имале су обе војске, и турска и руска, из Влашке и Молдавије изићи, те да би се по томе лакше и пре, до закључења коначног мира, који се је у следству Тилзитског мира чинити имао, доћи могло. 2) Што је сад и Родофиникин, одређен Русијом, за комесара и агента руског за Србију, имао доћи у Србију, па је и њега ваљало у Београду свечано дочекати и примити; и: 3) што је осим догодивше се смрти главнокомандујућем Михељсону, наскоро проглашено и примирје између Русије и Порте, при коме проглашењу, у први мах, Карађорђе још није знао је ли у томе случају што и за Србију урађено, премда је доцније, у следству писма Гагићевог министру Будберху, из Букурешта посланог, по здравом настојавању кабинета руског, Порта морала исто примирје, и на Србе распрострети.

У почетку ове 1807. године, и то готово у оно исто време, кад се је и Миленко у Крајину упустио да је од Турака ослободи и уздигне, Хајдук-Вељко Петровић, којега је отац са свом фамилијом својом, и то због несташних иступљења Вељкових, још пре устанка Карађорђевог принуђен био из Црне Реке (тако се зове зајечарска нахија), из свога села Леновца избећи, и у смедеревску нахију, у село Дубону, населити се, где се је и Вељко, на рођаки свога харамбаше, Станоја Главаша оженио, не могући одолети, у оваким околностима, кипећој освети својој према Турцима, и соревновању, што му је другар његов, Вуле Илић из Колара, већ војводом и комендантом смедеревским постао, а он се још у простом незваничном стању налазио, намисли нешто сам за себе створити; па у борби са оваким мислима остави он своју фамилију, жену и децу, и дође у Београд. Дошавши у Београд са оваким мислима и намерама, Вељко предстане с молбом Совету, да му се допусти собрати, колико узможе, самовољника, и да са свима може отићи у Црну Реку, место свога рођења, да ову уздигне и Турке из ње истера. Он није промишљао да ли ће му оваково његово предузеће за руком поћи. Дух његов све му је обећао, све му је за могуће предсказивао. Саслушавши Совет Вељка, са одобрењем Карађорђевим, да му допуштење да намеру своју покуша; и будући да би за устанак српски и за распространење тога, од велике ползе и важности било кад би се народ и у Црној Реци уздигао противу Турака, и њих између себе из речене нахије истерао, то Совет, према тадањим могућностима, да Вељку и мало трошка за прве кораке, са џебаном га и једним барјаком снабде, и диплому му, на званије буљукбаше, са потписом Карађорђевим и сопственим даде, а Карађорђе, уз то све, поклони му и једнога, доброга врана коња.

Овако, и с овим окрутом снабдевен Вељко, са седморицом другара, упути се к Црној Реци; но док је до ње доспео већ је до 150 момака бећара, својевољника имао,

и са оволико је четника отпочео Вељко своју намеру у црноречкој нахији.

И ова нахија принадлежила је видинском пашалуку. Паше су видинске, будући и саме из кола јаничарског, а нарочито: Пазвант-оглу, а после овог и Мула-паша, држале и имале, како у вароши Зајечару, тако и у повећим селима, своје војводе, дахије и субаше, јаничаре. Ови су, без да су коме рачуна давали, свуд себи, о трошку и труду народном, конаке и куле од камена, опкопане широким и дубоким шанчевима, утврђене палисатима, градили, и у овима седећи, на сву меру безаконија проводећи, глобећи и угњетавајући рају, сваки са по неколико себи подобних крволока, тенан су проводили. Ови су, сваки у своме месту, још од времена Пазвант-оглина, тако се осилили, и ту исту силу и сад, за времена Мула-пашина, упражњавали, да је сваки над рајом неограничено, што је год хтео, чинио. Било је њих који су сад, од времена уздигнућа српског у пашалуку београдском, и по 200 оружаних крволока, на терет раје држали. Овако је црноречка нахија стајала кад је Вељко у њу, са 150 својих ратника, ушао.

Срећа се је одмах, на првом кораку у намери Вељковој на њега насмејала. Он се, с његовом дружином, неопазно од Турака, прокраде и удари, на једну из више поменутих кула, у селу Кривом Виру, и почем је ову кулу, по доста упорном боју освојио, и Турке у њој задесивше се потукао, незадржано је своје напредовање продужио, да би тако свуда на Турке, изненађене, нападати, и освајати их могао.

Колико је Вељко рад био, да се одмах биће његово у Црној Реци не прочује док још бар две три куле не освоји, Турке у њима не потуче и страх им зада, опет зато, глас о уласку његовом у Црну Реку, а особито сад по освојењу кривовирске куле и потучених у њој Турака, није могао никако притајати. Њему се начну са свију страна момци бећари, који су заједно са Вељком

за осветом над Турцима чезнули, прикупљати, и тако, за врло кратко време, у његовој чети он је бројао 7—8 стотина најодабранијих ратника својевољника, баш и ако у овом првом почетку, није сваки добро ни наоружан бити могао.

Турци, у Црној Реци, видећи шта Вељко ради, и да та његова радња, по њих зла следства имати може, сакупе се до 1000 најодабранијих и најјуначнијих, у сваком достатку, награбљеном од безаштитне раје, с намером да сви скупа о једном, на малобројну чету Вељкову, и њега ударе, и да га тако сасвим сатру. Ове Турке предводио је зајечарски војвода, Ћор-Сулеман, но Вељко се сад није плашио, ни једну овакову силу турску дочекати. Ова турска војска не далеко од места, где је Вељко са својом четом у шуми налазио се, идући на њега дође у село *Врбовац* и ту намисли преноћити, па сутра, одморни будући и они и коњи, на Вељка, недалеко од њих одстојавшег, ударити. Вељку није било за одмарање. Он, дознавши, да ови Турци њега траже и на њега иду да ударе, није чекао да се они одморе, већ он сам са својом, сад доста ојачаном четом, ту исту ноћ, кад су Турци, накрвљавши се свакојака смока рајом нанешеног, у дубоком сну безбрижно одмарали се, на њих ненадајуће се удари, страшно их разбије и потуче. Војници Вељкови, па и сами сељани врбовачки, и после овог боја на три дана, по шумама, трњацима и гудурама налазили су Турке пеше, мртве-гладне, хватали их, убијали и заробљавали. Овде је чета Вељкова задобила и добрих коња, добра рува и добра оружја. Овде су и други, као нарочито сељани врбовачки, добро се од Турака наплатили.

Почем Вељку и овде овако срећно за руком испадне, а он онда, без и најмањег оклевања, удари и на кулу у селу Валокоњу, и њу освојивши, и Турке, који су се у њој задесили заробивши, као робове, Карађорђу у Београд пошље. По освојењу и ове куле удари Вељко и на село Подгорац и на знамениту кулу у овом селу, у

којој је неки, такозвани Осман-бег са 160 најгорих зликоваца и крволока Турака затворио се био. Ова кула, осим што је сама по себи тврда била, имала је још и шанац у наоколо палисатима утврђен са испросецаним рупама за промаљање пушака, које је овај Осман-бег, све сад од кад је Вељко у Црној Реци појавио се, поизграђивао, но зато опет одржати се није могао. Трећи дан рано, по врло упорном настојавању Вељковом, Осман-бег покаже барјак предаје, и Вељко реченом кулом завлада. Осамдесет Турака, који су се по предаји у животу нашли, са Осман-бегом заједно у Видин испраћени буду, а имање њихово све: у новцу, оружју, ћебани, оделу и коњма Вељко заузме и међу четницима својим раздели. Из новаца овде задобијених послао је Вељко за 1500 талира и Совету Народном у помоћ. Он је, за кратко време, сву Црну Реку од Турака очистио и ослободио, па и преко границе њене, к Видину, машао се, и отуда пљен, у марви, претеривао, у ком пљену, до душе, доста су не само Турци, него и Бугари христијани, страдали, али Вељко није могао друкчије 5—6 стотина бећара, уза се беспрестано држати, и њима плату и тајин издавати, а оваки су му тек неопходимо нужни били.

Вељко је сад, у селу Вражогрнцу, одмах на граници између Црне Реке и видинског пашалука, и шанац оградио, здраво га утврдио и брата свога Милутина, као бимбашу, са 4—5 стотина војника, на свагдашњу одбрану Црне Реке од нападаја турског са стране Видина, у њему поставио; а сам је прешао у нахију гургусовачку. Он се је с гургусовачким Турцима тукао, и велик им страх задао, но шанцем и кулом у њему овладати није могао, и ово обоје, и Турци у њима остали су неосвојени до 1810. године Септембра месеца, као што ћемо на своме месту о томе имати просторнију реч. Застрашивши Вељко ове Турке овако, он је на Бању Сврљишку отишао, у којој су Турци, у самој варошици Бањи, и кулу и шанац око куле имали. Он је ову Бању освојио, Турке из ње исте-

рао и растерао, шанац око куле поновио, и по своме знању и начину, здраво утврдио, па и постојано у њему до паденија на Каменици (1809), пребивао. Он је сад, и ако није, са дипломом, војвода, као такав уважаван био, господаром Вељком, од својих се називао, имао је своје бимбаше, барјактаре и буљукбаше. Он је застрашио Турке по свој садањој граници, према Видину и Нишу, а према својој врховној власти, Карађорђу и Совету, у толико се у повиновењу одржавао, у колико му је то његово самовољство допуштало, и у колико га други, на своју страну, као лакомислена, заповртали нису.

Како су Руси приступили к закључавању примирја с Турцима, одмах су од ратовања и једна и друга страна одустале; а кад је и коначно примирје закључено, онда је и сва турска војска, која се дотле у Влашкој налазила, у следству закљученог примирја, из Влашке изишла, које је и Русима тако исто учинити требало, на што су се они већ и спремати почели, због чега се и генерал Исајев, онако скоро, у Малу Валахију, из Србије повратити морао. Но ово треће условије од стране Руса није испуњено. Они су, са својом војском остали и у Валахији и у Молдавији док виде, како ће испасти и закључење коначног мира.

Ми смо видили како су Руси с Турцима ово примирје закључили без да су и једну речицу у том, за Србе, споменули. Тајни советник Лошкарев, који је с турским пуномоћницима о закључењу свог примирја конферирао, и најпосле га, око половине Августа месеца, конечно закључио, никаква спомена о Србима, у наставленијама својима, није имао. Ово дознавши Срби не само да су се здраво узрујали били противу оваког поступка руског према њима, него су се веома и поплашили били, јер, с једне стране, као што им је дошло до знања, руска војска, у следству овог примирја, имала је сасвим оставити Молдавију и Влашку, и на ону страну реке Дњестра пренети се; а с друге, што су се Турци сад, разрешени бу-

дући од рата с Русијом, са свију страна спремали на Србију напасти, као што су већ нека помања оделења турска, на границе Србије и наступати отпочињала. Но тек што је ова прва узрујаност и страх почео умањавати се, и Срби почели к себи долазити у следству, од самог императора Александра датог налога новом главнокомандујућем, књазу Прозоровском, који је, у Септембру месецу, место умрлог Михељсона, заступио, да он живо настане код Турака, да се ово примирје с Русима закључено и на Србе распростре, као што је у том, књаз Позоровски, и успео, добивши од Турака најпре само голу реч, да они и на Србе, у следству овог примирја с Русима, нападати не ће; али други је, и то већи од овог, страх наступио. Срби, видећи како су Руси, у смотрењу њих поступили при овом закључивању примирја, имали су основа бојати се да ћеду Руси овако поступити и при закључивању коначног мира, или најпосле, да ће им, чим тим, премазати очи, па их опет предати Турцима, као што је најпосле, 1812. године, трактатом букурешким тако и учињено. Дакле, чега су се Срби бојали, нису се могли убојати.

Међутим, Турци како су дали реч књазу Прозоровском, тако су при том и остали, и дејствително мир је и на границама Србије и Турске суштествовао, и готово $1^1/_2$ године дана трајао, док се није наново рат, у Марту месецу 1809. године, отпочео, премда је Порта у течају више наведеног времена, и сама покушавала са Србима и примирити се, и коначно умирити. О овом опстојатељству ми ћемо доцније, мало пространије, проговорити.

. Није млого времена прошло од оног пресрећног часа, кад су се Срби противу Турака, својих тирана и мучитеља подигли, и за ослобођење своје, на смрт и живот, борити се почели, и кад су Карађорђа, у овом његовом, и то, само његовом јуначном предузећу, за врховног предводитеља и старешину изабрали, а већ су

се почели понављати внутрени међусобни раздори, противници, интриге и соперничества власти и достојанству његовом. Од оваковах, који су паклено семе свију зала по народу и земљи сејати почели, први је био Теодосије Маричевић, о ком је већ, на своме месту, говорено. Речени Теодосије, премда је, праведну и заслужену каштигу искусио, и премда је догађај с њим уопште и сва скупштина одобрила, тим већма: што је Теодосије најпре на Карађорђа насрнуо, па пушку на њега скресао, опет зато смрт Теодосијева није без мучког гуњђурања, у предпоменутој скупштини, преминула. Људи као људи, о догађајима и којечим поступцима, расуђавају и суде не по строгој справедљивости већ по сопственим својим осећањима, поњатијама и страстима. Они, често, поводећи се један по другом, или по својим осећањима и схваћању, окриве оно што није за окривљење, и оправдавају оно што је за осуђење. Њихова осећања, и за онај пар, њихов начин мишљења и суђења о догодившем се, има вољу сожаљевати о пострадавшем, има вољу правдати га од сваке руке, и ако га праведно и умесно оправдати не може,и окривљавати победитеља ако га праведно и окривити не може. Но како му драго, смрт Теодосијева, по видимому, као да је неком непостиживошћу наређено било да се догоди, и то само на онај начин као што се догодила. Истина да су се дела устанка Карађорђевог и до смрти Теодосијеве, по наредби Карађорђевој, управљала и вршила, али је гдегод догађало се, не ћемо рећи, чисте непослушности, већ нехитања и оклевања, јер у оваким догађајима, све што се ради, и што се урадити има, израђује се свагда са рескирањем и пожртвовањем самога живота, које, велика већина људи, нерадо чини; и ово је здраво сметало развијању и напредовању великом предузимателном духу Карађорђевом. Сад пак, кад се догоди овако са Теодосијем, власт је Карађорђева оживила животом праве владалачке снаге.

Смрт Теодосијева с једне стране подигла је истина један мучки непријатни жубор противу Карађорђа; али с друге стране устручила је сваког, који је што, подобно Теодосију, на разурвање отпочетог дела умишљати могао. Карађорђе је, неумишљеним овим поступком противу Теодосија, сваком дао на знање да у њега нема шале, и да он ником не ће допустити ни подло шепртљање, а још млого мање да ко живот и судбину стотине хиљада Срба, мниме, сопствене своје користи ради, на коцку меће. Јавио је овим поступком и то: да он не ће допустити ником да с њим заповрће куд, и како ко хоће. Једном речју: он је власт своју чинио растити и раширивати, али никад не одбацујући и совете својих сатрудника, као што нам ово посведочавају многе прилике, а најближа к овоме, мало више изложено његово писмо Јакову Ненадовићу, у коме му он, у додатку истог, између осталога и ово препоручује: „и зато нека господар Јаков узме неколико момака па право мени, где ме нађе нека дође незадржано, *да се за свашто договоримо.*"

Но при свему томе, безодморну, непорочну, и никаквим помислом на сопствене користи, неоскврњену радњу Карађорђеву о устанку противу Турака, и о ослобођењу Србије и свега христијанског народа испод јарма дуговечног азијатских скитајућих се крволока Турака, већ је сад почео црв подгризати. Овај црв, био је црв ненависти, црв самољубија, честољубија, сопственокористија и самоугодија. Он није сад више трпити могао да један човек, као што смо о томе имали реч, удаљен од сваке сујете, и једино, имајући на срцу и пред очима да ствар устанка и избављења народног ускори и доврши, и да браћи, народу свом залечи оне грдне ране, које су му, душмани вере и живота, за четири сто и педесет година причињавали, велимо, он није сад трпити могао да се такав човек називље, врховни вожд народа српског, и господар од Србије. Црв се тај залечио у главама прво поставших старешина, а те су старешине

биле: Јаков Ненадовић, Миленко Стојковић, Петар Добрињац, а доцније и Милан Обреновић.

Јаков Ненадовић, кога је племе, од 100 година овамо до устанка Карађорђевог, доста прилично чувено било у Србији, који је, пре устанка Карађорђевог, главни трговац, и брат знаменитог Алексе Ненадовића, кнеза тамнавског, био, којега је смрт такође овом устанку Карађорђевом млого допринела, држећи: да је он први, без да је знао да се још ко други пре њега противу Турака подигао, устанак народни у ваљевској и шабачкој нахији отпочео, пун сујете, честољубија и славољубија, узвишавао је себе, опорочавајући и оговарајући Карађорђа. Он је ово чинио у разним приликама и тајно, и јавно, и пред народом и пред многим старешинама, но све изван присуства Карађорђевог. Он је Карађорђа називао хајдуком, и пред људма је говорио: „Брaћо! ко је видио да хајдук господарем земље и народа бити може.“ Миленко Стојковић будући главним старешином велике нахије пожаревачке, добрим уредником и строгим заповедником војске, а прочувен будући и по другим крајевима Србије, и држећи да је чисто он, с Петром Добрињцем, Афис-пашу, на Иванковцу разбио, и натерао га у Ниш побећи; при том освојивши и острово Пореч, закачивши и неку част од Крајине, отпочео је живот проводити сарданапалски, на саблазан и увреду народа, коме се из рана, причињених му од Турака, још потоком крв проливала, па и онако радити и о себи мислити и промишљати као и Јаков. Петар Добрињац, здраво вредан војвода, и уопште, истину рекавши, са примесом лакоумија и несташлука, љубљени старешина, участвовавши са Миленком у боју противу Афис-паше, при ком опстојатељству једнаке им заслуге имају се приписати, а доцније освојивши Параћин, Ражањ и Алексинац, чисто присвајајући себи и основање Делиграда, и прогласивши се у овим крајевима за главног старешину и господара, отпочео је своја одношенија према Карађорђу онако

управљати, као и прва двојица. Сва четворица пак (кад су доцније и Милана Обреновића у коло привукли) чисто су на то ишли, да Карађорђа збаце, да они Србију између себе поделе, да сваки у своме делу буде независим, а у случају опште свију њих потребе, да се састају и договарају, и један другоме у помоћ да притичу. Они су знали да ни једном из њих, кад Карађорђа збаце, не може запасти врховно господарство над свом Србијом, јербо баш они, свак себи то желећи, између себе не би се у томе, без крви, погодити и согласити могли. [Семе оваког мишљења и намерења ове четворице, о подели Србије између њих, и о независном управљању свакога у своме делу, остало је у знању неких војвода, као н.пр. Милоша Обреновића, Петра Николајевића (Молера), проте Матије Ненадовића и Павла Цукића. И ова четворица, први у Србији међу народом будући, а друга тројица преко у Цесарији налазећи се, и договарајући се за други устанак Срба противу Турака, овакав су исти уговор између себе направили били, но књаз Милош, још у самом почетку другог устанка, знао је тај уговор вешто отклонити тако: да је, најпосле, овај уговор између поменутих, био поводом врло трагичне смрти Петра Николајевића (Молера) и Павла Цукића].

Намеру и радњу ове четворице главних старешина, с којом они нису смели на видик, ни пред својим најближим људма, ни пред народ изићи, Карађорђе је, из сопствених њихових одношења према њему, назрео и сазнао, али шта је знао чинити, кад Турака, против којих су се сви слошки подигли, још и у внутрености Србије има, а и са стране покрајина беспрестаним су нападањем све једнако сву земљу, и сав народ узнемиравали тако, да је беспрестани рат све једнако трајати морао. Он није ни хтео, а није ни за добро налазио, у оваком стању ствари земаљских, у међусобне борбе упуштати се, и овим начином, намереном раздирању власти и општности на сусрет изићи. При овако жалосном и

несрећном положају за општу ствар он је предизбрао, на своје противнике и ненавистнике, моралним начином подејствовати. Он дакле не пропусти, сваком од њих, па и другим неким мањим старешинама, који су се заносити допустили, по једно писмо написати, и у овом јавити им: како се између старешина, уопште, неко несугласије, мрзост једнога на другог, и ненавист једнога према другом, од неког времена, јако примечавати почела; да таково што не само не води никаквом добру, него да и извесну несрећу земљи и народу принети може, особито при оваком ровитом још, и ничим не утемељеном општем њиховом стању; па их је у исто време позвао на љубав и согласије, које само тек једино је могуће унапредити и ојамчити одбрану целости отечества.

Из овог и оваковог писма и позива Карађорђевог, противници и ненависници његови увидили су да су намере њихове њему познате, па се поплаше, јер је сваком од њих здраво добро позната била одважност његова кад што науми урадити, па и уважење у народу, које је он, не својекорисношћу већ безазленим својим понашањем према народу, не штедећи ни сами свој живот за општу ствар, приобрео, за избећи могућа их постићи следства, сад се приталоже и повуку за врло кратко време док им се прилика није појавила. Но да би се у том међувременију што извесније осигурали, они се сад назову, и издаду на глас, за приверженике руске, и Руси то, на жалост, одмах за готов новац од њих приме. Одовуд је, и због овог, Јаков викао: „Хоћемо цара;“ одовуд је оно, што су Петар Чардаклија и Аврам Лукић, по глупости, са Јеремијом Гагићем, по договору са Миленком у Поречу учињеном, главнокомандујућем Михељсону молбено предложили: да Русија пошље једнога чиновника свога, који ће у Совету српском председавати и њим управљати, и другога од војене струке, који ће уз Карађорђа беспрестано се налазити; отуда је и онај одговор Гагићев, у договору са Миленком, на писмо ми-

нистра Будберха проистекао, у коме, у место да су показане нужде и потребе за полезно продужење рата противу Турака, иште се способан губернатор Рус да Србијом управља; иште се конштитуција, какве Русија и сама још и данас нема, иште се, да цар руски, својим указом, у Србији наименовава и поставља чиновнике, и иште се, да у градовима српским буде, из регуларне руске војске, гарнизон, и у сваком граду командант природни Рус!

Митрополит Леонтије, при свему томе што му је Карађорђе, у Асан-пашиној Паланки, још 1804. године, онако хладно, као туђинцу, и још огрезнутом у злочинству, одговорио, у смотрењу том, да га он при себи задржи, 1806. године, кад је Карађорђе варош београдску опсео и притеснио, спремајући се и за освојење њено, избегне из Београда и Србима у логор њихов на Врачар дође; а будући да је тада већ не само дубоко јесен, него и права зима наступила била, није се имало куд на другу страну с њим, него га Карађорђе упути у Смедерево, где га чланови тадањег Совета, којима се он, кад је у Смедерево дошао, и пријавио, не по наредби каквој, већ из почитања преме његовом духовном достојанству, и по простосрдечију своме, приме у кућу, у којој су и они обитавали и заседанија своја држали; па, као што рекосмо, како су у једној и истој кући и сами седили, и заседанија држали, тако је сад иречени Леонтије, са осталим советницима и у заседанија улазио, и при решавању и договарању о каквом предмету државном, и глас, и мњеније своје давао, држећи, због тога, што му се нико у том противио није, да и он, као са општим одобрењем и наредбом старешина, глас и столицу у Совету има. Но кад се речени Совет у Београд, у почетку 1807. године, премести, и кад се број његових чланова, по броју освојених и ослобођених нахија, сад надлежно приумножи и потпуни, онда се Леонтију да на знање да он није член Совета, и да је долазак

његов у Совет излишан. (Ово је од стране Карађорђа, у договору са свима старешинама, Младену препоручено да Леонтију саопшти). Онај одговор Карађорђев Леонтију у Хасан-пашиној Паланки, садање отказивање да није член Совета и да је његов долазак у Совет излишан онда, кад се он, по мудрости својој, надао и поздраво држао да ће га, глупи и незналице Срби, принуђени бити и президентом тога Совета учинити; и кад му је објављена строга забрана, да он, у смотрењу разних истјазанија из епархије, по општему начину грчко-цариградских епископа у турским провинцијама, никаква присиљења, на свештенству ни на народу, ни у чем не чини, разгњеве Леонтија тако силно, да он непримиримо пакости своје и мрзост према Карађорђу и Младену, на највиши степен уздигне, а на Младена још и горе него на Карађорђа зато, што је држао: да је све ово с њим учињено, по већој части, по настојавању Младеновом. Сад Леонтије, за осветити се, више упомепуте четворице старешина, у несрећним њиховим намерама, мнимим другом, велим за то мнимим, што он није волио ни ону четворицу, нити и једнога Србина, дејствителним и жестоким подстрекатељем, и толмачем њихових намера и клевета на Карађорђа, Младена и Југовића код Родофиникина, кад је овај у Београд дошао, постане.

Стефан Живковић трговац, као што је већ на своме месту о њему говорено, кад се је Београд сасвим освојио, и он је из Земуна у Београд, са свом својом фамилијом прешао, и по заслугама својим и по богатом његовом начину владања и живљења, држао је: да ће и он у Србији једну из првих рола играти, да ће за члена Совета српскога доћи, или да ће, што је још за његова осећања и схваћања најпробитачније било, да ће га где Карађорђе, и уопште влада српска, на коме крају Србије, за главног старешину одредити и поставити. Али кад је видио, противу надања његова, да од свега тога ништа нема, нити је могло бити што по његовој

жељи и ћуди, а он се, као и Леонтије, оној четворици придружи, и јавно почне и противу Карађорђа и Младена и противу свију, који су уз Карађорђа стојали, у пркос и сасвим злобно роптати. Ово је био један из најнесташнијих и најострвељенијих интриганата.

Миленко, Добрињац и овај Стефан Живковић, доцније, приврбовали су себи, и за веће оснажење својих паклених намера, и лаковерног и лакомисленог Хајдук-Вељка, који је свагда уза се имао по сто-двеста и више најмљених, под оружјем, момака. Стефан Живковић све једнако му је давао новаца, који су Вељку, по његовој издашности, свакад потребни били. Осим Вељка имали су они на својој страни и врло глупог, и здраво подло лукавог Вујицу, који је на Карађорђа зато омрзао, што је он од нахије смедеревске изузео град Смедерево и неколико села, и све ово предао под команду, здраво јуначном и одважном, Вулу Илићу; и члена Совета, Јову Протића. Овај је био депутат од нахије пожаревачке, у којој је Миленко главни старешина, дакле човек из подручија Миленковог, и по готову зависећи од њега. Он је врло слабу, или боље рећи никакву услугу, противницима Карађорђевим приносио, али се зато опет у њиховом колу налазио и рачунао. Осим овог, имали су Миленко и Добрињац прилашћених себи, под разним њиним изговорима и извртајима, и неколико народних буљукбаша, и иначе војника у својим подручијама, које су свагда, пружајући им покаткад по који новац, обласкавали, и лепим, уздање обећавајућим речма: „Хоћемо и тражимо цара, хоћемо законе“ варали, и око себе придржавали.

Јаков је приврбовао на своју страну Луку Лазаревића, и друге неке њему потчињене мање значеће старешине, којима он никад праву намеру своју и својих другара, као и самом Луки, није казивао, већ све, под именом тражења цара, и то руског, око себе их вортао опадајући пред њима Карађорђа и Младена као да они томе противе се и не ћеду Русе. И Лука је, по своме

простодушију, врло лаковеран био. Оне пак друге мање, Јакову потчињене, старешине, премда су уз њега бајаги пристајале, али су за праве његове намере врло по њега непоуздане биле, изузимајући неколико његових свагдашњих момака, који су њему, за сопствену корист, док би ова трајала, могли слепо предани бити. Неко високо мечтање о себи, надувеност, и уопште све и у свачем понашање Јаковљево, којим се он отуђивао од народа, и којим је показивао свагда као да он нити кога старијега над собом има, ни да од кога зависи, није приволевало к њему не само ни више упоменуте старешине, него ни самог његовог рођеног синовца проту, Матију Ненадовића.

Сви ови скупа, и напосе она четворица: Јаков, Миленко, Добрињац, а од 1810. године, јавно и Милан Обреновић, знали су, да ћеду тешко успети у збачењу Карађорђевом докле год он буде онако јако постојао у уважењу код народа, и док онако силну страну за себе имао буде и у народу, и у млогим старешинама народним, и у члановима Совета, међу којима је на челу био, мучно покретни Младен, па зато су они више на Младена, советског секретара Југовића, и Младеновог друга и пријатеља, Милоја, него на самог Карађорђа ударали, држећи: кад ове оборе да ћеду онда лако и с Карађорђем довршити, кривећи све једнако ону тројицу тиме, као да они одвраћају Карађорђа од покровитељства руског, кријући при том и од својих људи, које су себи приврбовали били, и од самих Руса, праву своју намеру: разделење Србије међу њима четворицом, које, Бог зна, те не би и сами Руси одобрили, али не у Русији.

Осим борбе са Турцима, као јавним непријатељима земље и народа, која је све једнако у продужењу била, и која је свуд лично присуство Карађорђево требовала, он се је налазио и у више упоменутој борби са својим противницима, који су по глупости и незнању ишли на то, да све упропасте, све да разоре и да растроје, и у

овако жалосном стању одношенија главних старешина српских према Карађорђу, 2. августа ове 1807. године, дошао је Родофиникин у Србију, у Београд, коме се Леонтије митрополит као Грк Грку, одмах, и лако под кожу увукао, и на Карађорђа, Младена и Југовића пањкати отпочео. Узроци, што је Леонтије овако чинио, и што није пропустио времена, ни за један тренутак под кожу се подвући Родофиникину, јесу и они мало више споменути; али главни су следујући: Он се бојао да Срби не уграбе прилику пре њега, Родофиникину описати га, и казати му: како је он свакад на страни Портиној био, и како је све једнако Србе од Руса одвраћао, доказујући им: како су Руси неверно и издајнички са Морејом поступили, и како је богомрским поступком на митрополитску столицу сео, и митру себи на главу устакао, како је, кад му је у Совет отказано долазити, сам изишавши по својој епархији, бајаги у каноническу визитацију, у пожаревачкој нахији, у једном селу зађаконивши, у цркви истога села, једно младо, од 16 година, момче, поповог сина, овога хтео да бузарира, због чега су по тужби реченога попа, оца ђаконовог, Леонтију већ дошле биле виле очима, али су: „свирепи“, по Родофиникину, Карађорђе, и „пијане“ и „сумашедше“, по Родофиникину, старешине српске, и ово нечовечно дело прикриле, из почитанија према светињи цркве, и према достојанству и светости чина архипастирског.

По премештају Совета из Смедерева у Београд, Божа Грујовић, болестан будући, отишао је у Цесарију да се лечи, па је тамо наскоро и умро, а његово место, секретара советског, заступи, Иван Југовић, као што је о томе мало више казано. Са овим били су још и два друга: Стефан Живковић Телемак и Јеремија Гагић. Ми смо казали како је Јеремији Гагићу, коме није повољно било што су Петар Чардаклија и Аврам Лукић главнокомандујућег нарочито за Родофиникина, Грка, молили да њега у Србију за руског агента пошље; који је за-

то, дошавши у Србију, у Неготин, ону двојицу, код Карађорђа, и опао; који је и у одговору са Миленком на писмо министра Будберха, у трећој точки изразио се, да Срби Грке никако не ће да у својим државним службама имају, о чему је све Родофиникину, кад је у Србију дошао, познато било, и кога, преко свега тога, сад видимо упоредо са Родофиникином, —служба отказана, и како је он отишао у Пореч Миленку, и да је по томе само, Стефан Живковић Телемак, с Југовићем, остао. Но будући да је и овај, по недостатку у људма, и на друга разна поручения употребљаван, тако и са почетком следујуће 1808. године, по наредби Карађорђевој и Совета, он буде нарећен и послан у таоштво Мула-паши у Видин за то: да ће Срби, за време трајућег примирја у опште, између Србије и Турске, и према њему на миру, и у добром одношенију, пребивати. Живковић се у Видину бавио до Октобра месеца, а тада повративши се у Србију и дошавши у Београд, и он се са Родофиникином позна. Живковић је био здраво изображен и начитан човек, он је здраво добро немачки, латински и француски знао, и поред осталих дипломатических закачки, ваљда је и ова изображеност Живковићева интересирала Родофиникина често при себи вићати га. Је ли речени Живковић, икакве зле намере противу земаљске политике, у овом његовом саопштавању са Родофиникином имао, то се не зна, али ово често састајање његово с Родофиникином, на кога су Срби, због његовог поверителног и непрестаног саопштавања са Леонтијем, већ здраво подозревати почели, падне у очи поглаварима српским, а нарочито Младену, и другим неким знатнијим члановима Совета, тим већма: што ни с ким од поглавара за то његово често одлажење и састајање с Родофиникином, није у споразумљењу стајао; и што је, упитан будући од људи на кормилу тада бивших, по жустрој и напраситој нарави својој, жестоко се и нескромно изразио, буде и он из службе државне искључен. И тако

сад се он за добру вољу или за невољу, Карађорђевим противницима придружи, као и Јеремија Гагић, који, као што је казано, одмах оде у Пореч к Миленку, и овај га узме за свога секретара. Живковић, као под покровитељством Родофиникиновим, приватно је живио у Београду до побега Родофиникинова из Србије; а овда, кад Родофиникин из Србије побегне, онда и Живковић, с њиме, у Влашку оде. Он се је, 1810. године, са свима другима бегунцима, који су с Родофиникином побегли, у Србију повратио, и у логорима руским у Крајини, до свршетка ове 1810. године, налазио се, а после тога дошао у Београд, и у приватном стању будући, занимао се са куповањем хране из прека, за руску војску, коју су, Руси, намеравали, за будућа своја претпријатија, у Србији умложити. Ова су обојица, по препорукама Родофиникиновим, и чинове и руску службу добили. Први, чини нам се, још 1817. а други, 1824. године у Бесарабији.

Сад је Југовић сам у Совету секретаром остао, но наскоро придодан му буде и Михаило Грујовић, који је до сад био деловодитељ магистрата београдског. Ова су оба по настојавању руске политике, коју су њихови агенти, по наопачним доношенијама Карађорђевих противника, устројавали, по којој су и сами њихови главнокомандујући управљали се и дејствовали, искушавали различне, по њих врло непријатне судбине, и то, Југовић више но Грујовић.

Родофиникин, ушавши у Србију, спровођен је, по наредби Карађорђевој, Петром Чардаклијом и Аврамом Лукићем, и свуда је наискреније и најсјајније, по тадањем српском простом знању и оскудној могућности, дочекиван и испраћан био. А кад се је Београду приближио изишао му је и Карађорђе, са целим телом Совета, и са свима другим старешинама, који су нарочито доласка Родофиникиновог ради, позвани, два сата далеко од Београда на сусрет. Пуцњава пушака од млогобројног народа пред

Родофиникина изишавшег, и грмљава топова са града београдског, као муња, разнела је по свој Србији на све крајеве њене, општу радост. Њему је, још пре доласка његовог у Београд, наређен и приуготовљен био велики конак бившег дахије Кучук-Алије, са пространом сваког рода воћем, засађеном баштом, са пространом авлијом и чешмом у њојзи и са свима зградама, за здраво угодно и са задовољством живљење. Поред тога, одређени су му били пет оружаних момака бећара, на његово расположење. Карађорђе, Совет народни, све старешине и сав народ преиспуњени су били радосним задовољством и надеждом на неминујему, сјајну и поуздану будућност своју. Он је (Родофиникин) свуд, и од свакога Србина, кога је удостојио своје посете, приман и дочекиван био тако, да је сваки готов био све, где год што има, пред њега изнети, и у његово неограничено расположење предати. Он је, особито у конаку Младеновом, који је стално све у Београду живио, не само са сваком почешћу приман и дочекиван био, него је могао, са свима угодијама, њему на задовољство служећима, совершено располагати. Ту су ручкови у чест његову давани; ту се, на задовољство његово, од јутра до мрклога мрака веселило. Ми смо, између више оваковых весеља у конаку Младеновом чињених на задовољство Родофиникиново, једанпут видили њега тако здраво расположена и весела, да је и циганима свирачима сва ћеманета (скрипке, фиолине) из њихових руку поизотимао, и ногама их својим изгазио и излупао, но наравно наградивши их за то двогубо, па зато ни Младен, ни друге старешине нити икоји од гостију Срба не назва Родофиникина пијаницом, као што је он доцније готово у свима својим рапортима, и Карађорђа и све старешине описивао. Према оваковом дочеку и примању Родофиникина са стране Срба, није ни он остајао дужан. Он се је врло искреним, љубезним и пријемљивим, с почетка, показивао. Он је за сву ову и оваку оданост, што је и његовом великом цару, и ње-

говом сопственом достојанству приликовало, у потпуној мери одговарао. Између свију благонаклоних поступака Родофиникинових, ми ћемо да наведемо овде само један, који је у она времена, за Србе, од највеће важности и ползе био. Познато је да су Срби ограбљени од крволока Турака, а сада, уз подизај овај, и до самог живца иституштени, млого пута до тога долазили да ни једне паре у каси народној ни за подмиривање обичних свакидашњих трошкова и потреба државних, нису имали, а у оваким неугодним приликама Совет је, принуђеним налазио се, Родофиникину за помоћ обраћати се. Он је депутације, које су му, у оваким приликама од Совета народног шиљане, врло благонаклоно примао, и без сваког одлагања, затезања и околишења молбама Совета удовлетворавао. Он је по 500, по 1000 и по 2000 дук. цес. Совету издавао на квиту, која је, по његовом диктирању свагда следујућег садржаја била: „Совѣтъ Народный Сербскій получилъ, чрезъ дѣйствительнаго статскаго совѣтника Родофиникина, (толико и толико), изъ высочайше пожалованной сумми на вспоможеніе народа сербскаго“.

Ове новце, по изразу у квити излаганом, он истина, није издавао као своју сопственост, већ као височајше опредељене и њему поверене, у помоћ Србима, али он је могао и да их не издаје, јер Срби нису могли знати да он има какву суму новаца, од царства опредељену, у помоћ њима. И његов доцнији заступник, Недоба, јамачно није оскудевао у једној овакој помоћи за Србе височајше опредељеној, али он никад, ниједне паре, није хтео на други начин, употребама Совета народног, издати, него као своју сопственост на формалну облигацију и са роком, кад ће му се Совет морати одужити. А како би друкчије Недоба, у Бесарабији, два спахилука купио, и палате, у Кишинову, пconfiguraградио?

Овака одношења са стране Родофиникинове према Србима, нису дуго трајала. Она су, на скоро, црном мантијом Леонтијевом, и интригама познатих старешина по-

кривена, за црне облаке заишла, и заходом својим, грозна следства, за Србију предвозвестила.

Као што мало више рекосмо, Родофиникин није дуго остао у оном првоначалном одношењу према правитељству српском. Месна одношења српска међусобна, паклена опадничества Леонтијева, који се је постарао одмах Родофиникину под кожу увући се и њиме овладати, и својекорисне интриге извесних старешина, изменили су и његова одношења према налозима и наставленијама његовог кабинета, која је он, као што и сама руска историја овог рата описује, при определењу свом за агента у Србију добио. Он сад, уместо да руководи и потпомаже правитељство српско у внутрењем његовом устројству и развијању својим ненабуситим советима, у колико је то према степену изображења народног и месним опстојатељствама, сушта могућност дозвољавала, поводити се почео по клеветама Леонтијевим, и интригама и неправедним тужбама Карађорђевих противника, врло мале мањине према онима, који су, у великој већини, и са народом заједно, уз Карађорђа стојали, и јачу страну правитељства сочињавали. Оваково поступање Родофиникиново било је и Карађорђу и свима онима, који су уз њега стојали, врло досадно и неповољно; јер често поменути противници Карађорђеви, под фирмом привrженика руских, чиме су се они и препоручивали — као да Карађорђе са његовом, у самом народу странком, није био, и то најревноснији и најоданији привrженик руски — и што су благонаклоније Родофиникином примани и предусретани, то су се све већма, на велику штету општности, силили, и тим већма и пакосније, према влади упорствовали, и пркосили јој; но ни Карађорђе, нити икоје друге старешине, осим Леонтија и споменутих противника, нису знале да не остају Родофиникинови поступци само на томе како се у Београду увиђају, т. ј. они нису знали како он њих, у најцрњим бојама, у својим писмима главнокомандујућему

представља. Али и да су то све знали каква би им полза била, кад је њима забрањено било свако непосредствено односење покровитељствујућем кабинету. А ако је, кад што, или средством депутата, или и иначе промакнуто било, никаква искреног и снисходног уважења, ни вере није имало, јер је ово свакад, па тако и у најновије време, рапортима агентским поткопавано било; а да је овако и од Родофиникина рађено, т. ј. да је он, за оцрнити Карађорђа код своје владе, и за јошт већма распалити међусобно трвење у Србији, и тиме напредовању њеном у сваком смотренију, а највише у препоручивању њеном својој покровитељици за помоћ, у сваком призренују, шкодити, млоге је најгадније и најнепријатељскије неистинитости, у својим писмима главнокомандујућим, достављао, по којима су и речени главнокомандујући, поклањајући потпуно поверење своме агенту, неблагонаклона представљења, у смотрењу Срба и Србије, двору своме подносили, као што је, н. пр. књаз Прозоровски, у „Военном Сборнику“ за годину 1864., у № 9. на страни 9. и 10., у свом секретном писму графу Салтикову, који је тада дужности министра иностраних дела отправљао, изразио се: „С крајњим соболезнованијем ја увиђам, да се народ овај истино, свим срцем и душом предан Русији, управља началниками, који ни најмање сенке од просвештенија или благонаравија немају, но се занимају и налазе задовољство своје у сверству и бешчовечију. Црни Ђорђе, по слабоумију своме, беспрестано баца се у такове поступке, у које га увлаче, хитрим извртањем ствари, окружавајући га његови непријатељи. Сва ова и овака опстојатељства чине ме губити надежду да ћу ја моћи, с депутатима српским, при трактирању с Портом о миру, установити на тврдом темељу внутрено благосостојаније Србије; но ако би ми и до тога доћи могуће било да их склоним на пристанак на овака правила, то, колико по бујству, толико и по лаковерију њиховом, не ће се моћи очекивати од њих да

ће они та правила набљудавати, а, напротив, опасавати се надлежи, да ће они, духом разбојничества преиспуњени, следујући овој њиховој страсти, беспрестано производити којекакве непријатности, и тиме височајшему двору нашему причињавати беспрестана затруднења. И по томе свему, по невољи, да ме није жао народа, ја би их, по закључењу мира с Портом, предао њиховој сопственој судби, и одрекао би им даље покровитељство Государја Императора, кога се они тако мало достојним показују.“[!!]

Ми смо мало више укратко споменули како су се Срби здраво узрујали, и готово поплашили били што Руси о њима, у закључењу примирја с Турцима, ништа ни споменули ни закључили нису, и што је, у следству тога закљученог примирја, већ и руска војска почињала се спремати за одлазак свој из заузетих књажества, Молдавије и Валахије, о чему је доцније, у следству писма Гагићевог министру Будберху, император Александер после смрти Михељсонове поставивши на овога место за главнокомандујућега, књаза Прозоравског, овоме наложио да, између осталих изменити се имајућих точки у овом закљученом примирју, на Порту навали и о том: да се, у речи стројеће примирје, непремено и на Србе распрострети и одржавати има до коначног закључења мира. О овом опстојатељству, књаз Прозоровски, будући се је Порта здраво затезала на ово пристати, почем је акт примирја коначно закључен, принуђен био и преко француског посланика, у Цариграду, Себастијана, дејствовати на Порту, у чему је и успео, и Порта је, ма и после девет месеци по закљученом примирју с Русима, и писменим актом то, књазу Прозоравском, на знање дала. И дејствително, Себистијани је млого тада, у Цариграду, учинити могао, јер је цар његов, као сојузник и пријатељ Портин, у Тилзитском миру на себе узео посредовати, између Русије и Порте, о закључењу коначног мира; али Турци, док им је забрана ова, и на Србију не нападати, дата на знање, премда су се приуготовља-

вали к поробоћењу Србије, и премда се на границама Србије и појављивали, опет зато, и у времену оних девет месеци прошлих, одржавали су мир.

Док се је јошт комешало, и то јошт док закључење овог примирја с обе стране, између Руса и Турака, није потврђено било, и једна и друга страна, имајући и потребу у једном примирју, држала је, да ће се речено примирје, важеће само за Русе и Турке, и закључити, па зато су обе стране, јошт како се к закључењу тога примирја приступило, одмах од ратовања и непријатељства престале. Али Турци, држећи да су сад добили прилику са свом силом на Србе напасти и покорити их, одмах су почели се, за тај корак, спремати, и војске њине већ су се почеле биле границама српским, и са стране Ниша, и са стране Албаније и Босне, примицати и угрожавати им; но и Срби, при свој плашњи и безнадеждију да ћеду се моћи одржати, нису пропустили и сами на своје границе, на супрот Турцима изићи. Они су се, међу собом, један другоме здраво жалили и један другоме говорили: „Није ли Порта нас, у почетку њеног зараћења с Русима, нудила с добрим по нас условијама, наравно, с погледом и на њену сопствену корист, да се с њом умиримо, па су нас Руси од тога, да не пристајемо, одвратили и уздржали, а сад за нас не ће да знају и немарљиво предају нас на жертву нашим непримиримим душманима“. И сам Карађорђе није пропустио Родофиникину, даном му приликом, изразити се: „Видите у каквом се и ја, и народ сад очајном стању налазимо, а знате како су мени Турци нудили 200.000. гроша — 22.000. дук. — да се с њима умирим, да народ, уздигнути мном противу њих утишам и распустим, а да ја пређем у Аустрију, па се ја нисам на то полакомио, нити моју браћу хтео оставити и изневерити. Знате врло добро и то, како је и сам султан нудио нас да се умиримо, како нам је свима давао амнестију, и поред тога, како нам је обрицао и сопствену управу под његовом врховном влашћу, а ви

сте нас — Руси — да се на така предложења не согласимо пристати, одвратили, па зар сад овако да се с нами поступа? Но ја вам се заклињем Богом, да Турци, за живота мога, не ће у Србију ући — они то могу учинити само преко мене мртва!« *

Камо срећа да овака осећања, и овака памет, и 1813. године, нису, политике црним облацима за Србију, у њему замутила се и смутила!

Како је књаз Прозоровски приспео на своје опредељење, он је одмах, по налогу императора, отпочео дејствовати, да се закључено већ примирје и на Србе распростре, и код великог везира и Реиз-ефендије у Силистрији. Велики везир, најпосле, по неоступном настојавању књаза Прозоровског, и то у почетку Септембра, усмено обећање књазу Прозоровском даде, да ће он издати налог свима командантима њихове војске, која се је на границама српским искупила, да и на Србију не нападају дотле, док се не види какво ће решеније последовати и од саме Порте у том смотрењу: да ли ће се закључено примирје с Русима и на Србе распрострети.

Како је велики везир, усмено, књазу Прозоровском обећао, тако је и реч своју одржао. Он је одмах издао свима својим подручним војсковођама налог, па и оним војскама, које су се већ сабрале биле на границама Србије, да на Србе не нападају, и по томе турске војске, осим појединих малобројних чета, које су ради плена, хајдучки увлачили се и погдешто штете причињавали, али здраво добро и испраћани бивали, на миру су стојале док их зима није кућама распустила, и док, међутим, и сама Порта, на захтевање Русије, као што смо о том мало више казали, није и писменим актом признала, да, речено примирје с Русима, и за Србе важи.

* „Военный Сборникъ" за годину 1864., № 7., страна 36. и 37.

У оваковом стању Срба, не може се никако допустити могућа веројатност Родофиникиновом писму од 20. октобра 1807. године, у ком је он главнокомандујућему доставио следујуће. Он, у том писму, вели: „Бојање Срба да их сад Турци, са свом силом не нападну није било празно. Турци нису престајали од војених дејствовања противу Србије. У почетку Октобра они су учинили нападаје на Србију са стране Босне. Протопоп Ненадовић командовао је са отрјадом српске војске, и успео је разбити Турке недалеко од града Сокола и претерати их преко Дрине у Босну; но у то исто време други један корпус војске турске, састојећи се из 15.000 момака, пређе преко Дрине овамо на српску страну, и истера Србе из три њихова шанца, и освојивши их, расположи се сам у истим шанчевима, па онда пошље помања оделења у внутреност Србије да ова пале и плене, као што су ова оделења и учинила, попаливши неколико села, и велико количество жита и сена. Српска војска, која се сабрала противу Турака, состојала се из 12.000 војника. Ја сам, по прозби самих Срба, принуђен био послати, да руководи тамошњим дејствијама српским противу Турака, Новокрештеног, и он приспевши тамо 12. октобра разделио је српску војску на три оделења, из којих је једно отправљено било у наоколо око планина, да онамо у Босну преко Дрине, пониже Сокола, пређе, с налогом, како Дрину пређе и у Босну уђе одмах да почне тамо турска села палити; другому је наложено било да зађе с фланга и да удари на непријатеља у тај сами час, кад угледа ватру од запаљених турских села преко Дрине; трећем оделењу, при коме се налазио сам Новокрештени, назначено је било да атакује на сами центрум турске силе. Турци, како су угледали пламен од горећих њихових села преко Дрине, и Србе идуће на њих са свију страна, не могући одржати се противу нападаја њихова, одмах су почели остављати своје позиције на овој страни, и превозити се, који на чамцима,

а који и пливајући, онамо преко Дрине у Босну. Прешавши Турци у своју страну у Босну, они се нису од обале дринске удаљавали, него су засели били у своје шанчеве, које су јошт од пре missing поградили били за случај њиховог одступлења, али нису се усуђивали нападати на Србе, који су продужавали свој посао у палењу, и у пљенењу турских села. Срби су запљенили 1.500 глава које крава, а које волова, 1000 оваца и 300 коња и са свим пљеном повратили се овамо у Србију, превезавши са собом из Босне и неколико стотина фамилија християнских. А Новокрештени зајмивши се са грађењем земљаних укреплења на згодним местима за заштиту граница српских, одаслао је к везиру босанском писмо моје, у коме сам ја фторично приглашавао га да учини крај војним дејствијама са стране Босне противу Србије бар дотле, докле се дела српска не уреде између договарајућих се сила.«*

Из свега овог и оваковог известија Родофиникиновог само је оно истина, што он каже, да је протопоп Ненадовић, који је командовао отрјадом српске војске око Сокола и на Дрини успео разбити Турке недалеко од града Сокола и претерати их преко Дрине, и ови Турци, који су сад Протом разбијени и преко Дрине претерани, состојали су се из онаких чета о каквима смо ми мало више напоменули, које су појединце, границе српске и погранична места, пљена ради, узнемиравали, а друго је све лаж, којом је он главнокомандујућег варао, и тиме се показивао: како се стара за одржање благостања српског, а међутим, оваким лагалама, себи заслуге правио и препоручивао се. Ко не види да је ово пресна лаж, кад Родофиникин каже, како 15.000 Турака Бошњака нису могли одржати нападај на њих српски, не од 12.000, већ само, од 5—6 хиљада војника, него су одмах почели, који на чамцима превозити се преко

* Види «Военный Сборникъ» за 1864. годину, № 7. стр. 35. и 36.

Дрине, а који и препливавајући исту реку, бегати? Је ли могуће да су 15.000 Турака Бошњака, добрих убојица, пребегавши у Босну преко Дрине, и засевши у своје шанчеве, још израније приуготовљене, мирно гледали како им, 2—3 хиљаде Срба, који су крадом у Босну прешли, њихова села пале? Је ли још више могуће, да 15,000 Турака Бошњака, није смело стати на пут српском оделењу војске од 3000 људи, да не могу, онолики пљен у марви, и са 300 фамилија христијана, раје босанске, преко Дрине превести, и у Србију отерати?!! Једино што би се из свега овог Родофиникиновог писма, к главнокомандујућему, допустити могло, и то од прилике, то је: да је он могао, по молби Карађорђевој и Советској, послати Новокрштеног на Дрину к војски српској, да би се тиме народ уверио да га Руси нису сасвим оставили, као што су такви гласови до њега већ допрли били, те да се тиме охрабри, и на случај, ако би Турци из Босне насрнули, да, видећи ма и једног Руса међу собом, не клоне духом. Али и ово није истина.

Ми имамо два писма Јакова Ненадовића, главног старешине и началника над свима подринским војскама, који се је, још с пролећа, у бојевима око Дрине с Турцима, ранио у ногу, и који је сад у Шапцу од те ране боловао, и којега је началство над војскама подринским, његов синовац прота, Матија Ненадовић, заступио.* Једно је од ова два писма датирано под 12., а друго под 23. септембром 1807., у Шапцу, а оба су под адресом на проту, Матију Ненадовића. У првом писму, Јаков Проти каже: „Ми данас добисмо писмо из Совета Народног, у којему јављају да је мир учињен с Турцима и нама до 1. Априла 1808. и овим словима Совјет говори: „„Препоручује се вама да добро војску уредно држите и да им јаку заповест издате, да никакве досаде Турком не

* Види „Голубицу" V част за годину 1843. и 1844. на страни 148., 149., 150., 151. и 152.

чине, а Турцима пак дајте на знање како је примирије учињено, дакле да се не би усуђивали преко Дрине прелазити, јербо ће несретно пролазити; а од наших ако би који прешао — у Босну — и какву шкоду учинио, слободно да га посеку. Но стражу добро поред Дрине држите, неверујте Турком, јербо су пасје вере, да како превару не учине.«« Ово су речи Синодске. Али при свем том Турком веровати није. По заповести Синода можете Турком јавити. Но притом бодрост и опазност, и војска сва нека је у гомили, војску не распуштајте, но шта више можете у гомилу сабијајте.« и проч.

У другом писму, у закључењу, Јаков Проти пише: „В прочем поздрављајући вас љубезно, препоручујем да нам често за свашто јављате. Како је нам ономад мејдан [победа] остао, сви се радујемо; идите дакле и опет потрудите се и војску сакријте, не би ли опет Бог дао да их растерате«. и проч.

Из обадва ова писма Јаковљева јасно се увиђа, да је прота, Матија Ненадовић, ако и јесте Јаков, болестан будући, од места ратног и свог главног началства над војскама подринским, одсуствовао, опет под његовом управом и заповешћу стајао, и по томе, да се је Јакову за свашто, по дужности, и односио; а нарочито из првог, види се да се и Совет народни њему односио, и о свима догађајима, тичућима се стања Србије, на знање му давао ради његовог, на Дрини, управленија. Да је Родофиникин, као што је у предпоменутом писму свом, главнокомандујућем јавио, онака расположења, и то још „по молби Срба« са Новокрештиним чинио, па и фторично, по Новокрштеном, везиру босанском писао, и приглашавао га да од рата, према Србији, престане, зар о такој радњи Родофиникиновој не би или Карађорђе, или Совет, Јакова известили, како би и он, према таком чему, своје наредбе на Дрини, код потчињених својих учинити могао ради општега нужног споразумљења? Али будући да од свега онога Родофиникиновог посла нити

је Карађорђе, ни Совет народни Јакову што писао му и јавио, ни Прота што Јакову у својим донесенијама, о доласку Новокрштеног на Дрину к њему, да српском војском управља и располаже, јављао; нити Јаков у својим одговорима и препорукама Проти, икаква спомена о томе чини, те онда ми и по други пут кажемо: да је више наведено известије Родофиникиново к главнокомандујућем, *лажно*. А што је он, у реченом известију, главнокомандујућем јавио, како је „Протопопъ Ненадовићъ, командовавши отрядомъ сербскихъ войскъ, успѣлъ разбить Турокъ неподалеку отъ крѣпости Сокола, и прогнать ихъ за Дрину;“ то је онај исти догађај, о коме и Јаков, у закључењу другог свог писма, к Проти, наводи, где каже: „Како сте ономад, [а то се догодило 17. септембра] мејдан одржали, сви се радујемо.“ Но ово нападање Бошњака Турака, које је Прота растерао, потукао и преко Дрине претерао, није се состојало из формалне војске с намером да се туку, него то је била онака чета, из 5—6 стотина Турака, о каковим смо ми, мало више напоменули, који су крадом, ноћу, у очи 17. Септембра, испреко Дрине у Србију прокрали се да харају, због чега нити су се Срби плашили, нити је Родофиникин имао потребу, ни по молби ни без молбе Срба, ни Новокрштеног на Дрину шиљати, ни везиру босанском шта писати; јер, да је закључено примирје између Турака и Руса распрострто и на Србе, о томе је Прота, још под 20. септембра, по препоруци Јаковљевој, Турцима у Босни на знање дао онако, као што му је Јаков препоручио, дакле далеко пре него што је Новокрштени, на Дрину, доћи могао.

Правитељство српско, премда је Србија, почем се са обе стране прогласило, да закључено примирје између Русије и Турске, и за Србију важи, сад од напада турског мирна и успокојена била, видећи како Руси у време закључавања примирја за себе с Турском, ништа о Србији нису споменули ни закључили били, здраво се бо-

јало и од закључења коначног мира с Портом, јер оно држаше: да ће Руси и у коначном закључењу мира, ако им се још појаве и какве тешкости у постижењу њихових сопствених интереса, лако Србију жртвовати, оно нимало није скривило ни оваково своје бојање, ни жељу, да Русија не успе, с Турцима, коначни мир закључити.

За обе стране, т. ј. и за Русију и за Порту, нужно је било ово примирје, а тако исто и за Србе. За Русију зато, што је она у рату са Шведском, а уједно и са Наполеоном, доста здраво изнурена и уморена била; за Порту, што су у царству њеном беспрестане буне узнемиравале је и снагу њену трошиле, и што је и у самој столици већ извесна била буна. Али какогод што је Русима сметало доћи до закљученија конечног мира с Портом, посредничество императора Наполеона I, и као што су по томе и они држали да се не ће нипошта моћи учинити с онаком ползом за интересе њине, какову су они из овог намерног закључења конечног мира, очекивали, тако су исто и Турци и са своје стране држали: да не ће моћи с Русима конечни мир закључити, особито због непроменитог наваљивања и захтевања руског, да Порта Дунав за границу, између Русије и Турске, призна, па је зато Порта, јамачно по совету генерала Себастијана, Наполеоновог посланика у Цариграду, који је врло добро и верно познавао жеље и намере свога господара, смишљала, како би с већом снагом Русима одапрети се могла, после незакљученог мира у обновљеном рату. У таковом Портином смишљању она сад, између осталога, и Србе, са конечним умирењем с њом, понуди. Јер кад би се са Србима конечно умирила, она би се онда у стање поставила да, у лаку руку, силу своју противу Руса, са 50.000 војника умложи, коју је силу до сад све Србија на себи задржавала, и која ће се и од сад у напредак тако задржавати, ако се она са Србијом не умири. У оваком Портином наумљењу, а све по совету

више упоменутог француског посланика, она наложи патријарху цариградском да он одреди једнога између митрополита који се у Цариграду налазе, да га она са својим налозима и упутствима у Србију, правитељству српском, с понудом, ради конечног умирења, пошље, и патријарх Григорије — који је 1821. године, кад је хетерија грчка планула, у Цариграду, на најгрознији начин живота лишен — испуњавајући налог Портин, одреди неког Аксентија, који је, по свој прилици, видинским митрополитом био, или најпосле, који је преко Видина у Београд дошао.

Што велимо да је овај Аксентије митрополит, или видинским митрополитом био, или је преко Видина у Србију у Београд дошао, у томе даје нам основаног повода држати да је једно од овог двога то опстојатељство, што је он собом довео неког Поповића видинског урођенца, у качеству секретара, који је добро знао српски, немачки и грчки говорити, као што је и Родофиникин, поред осталог, и о овом, главнокомандујућем, тако доставио.

За показати подробно у чему се ово посланство реченог митрополита Аксентија состојало; шта је Карађорђе и Совет у том случају радио и урадио; и какве је лажи и црнила, на Карађорђа и остале старешине народне, Родофиникин, јављајући о свему догодившем се, књазу Прозоровском, у свом писму под 14. новембром 1807. године, доставио, ми ћемо сад да се послужимо „Военним Сборником.“ *

Речени „Сборникъ“ вели: „13. новембра у вече дошао је из Константинопоља у Београд митрополит Аксентије. При њему у качеству секретара, находио се видински урођенац Поповић, који је српски, грчки и немачки знао. Они су донели са собом од турског правитељства писма к Црном Ђорђу, митрополиту београдском и к

* Види исти за 1864. № 7. стр. 37., 38., 39., 40., 41. и 42.

свему народу. [Врло нам је жао што „Сборникъ“ и ова писма није на јавност изнео, а она су сва била у рукама Родофиникиновим, — ако су од истине била — и он их је морао копирати, и куда надлежи доставити. Писма су ова за Србе свагда од велике важности]. У овим писмима Србима је препоручивано да се покоре Порти, са обећањем од њене стране, милости и потпуног преданија заборавности свега прошлога. Митрополит Аксентије усмено је објавио, да он има препоруку обнадеждити народ благоволењем султановим, који се саглашава дати Србима таково устројство, какво они сами зажеле. Више напоменута писма од Порте предана су била Совету, који је, по предварителному наставленију Родофиникиновом, одговорио митрополиту, да ће он о свему томе доставити Црноме Ђорђу, и какав одговор од њега се на то добије, да ће и њему саопштен бити. Пет су се дана ови преговори протегли. Митрополит Аксентије живио је за све време у конаку код митрополита београдског „искренно преданнаго Россіи“ [Чујте!] и имевшаго повеленије од Родофиникина да никому не допушта с њим састајати се, изузимајући извесне својом благонамереношћу људе. [А који су то благонамерени? То је само Родофиникин и митрополит Леонтије знао, али јамачно морају бити само они благонамерени, који су слепо привржени били Русији, а сви су искрено предани били Русији, који су, безумно били противници Карађорђеви, и који су готови били пакости својом, из глупе себичности, и саму самостојателност Србије и народа ниспровргнути]. Црни Ђорђе согласно наставленијама Родофиникиновим, одговорио је, да он у тако важном делу не може никаква решенија сам дати, и да је за то разаслао заповести свима старешинама да се саберу и да у Београд дођу. Родофиникин је напред прорачунио, да ћеду и старешине согласне бити такав одговор Порти, у овом догађају, дати, какав је и он сам желио, тим више што је српски Совет једнодушно предао ово дело одговора митрополиту Ак-

сентију, нашему агенту. [Мени је 1834. године, у Београду, казивао Михаило Грујовић, како је Совет, по доласку митрополита Аксентија са описаном понудом Портином, призвао Родофиникина у своје заседаније, и молио га, за совет, шта му, у оваком случају ваља радити, и да је Родофиникин на то Совету одговорио: „Зар ви не знате у чему се ваша полза састоји?“ Ко је могао овакав оракулски одговор Родофиникинов разумети, но тек доцније из његових дејанија при случају овом, видило се куд је он тежио и где је он држао ползу Срба]. —

„Није лако било одговорити митрополиту Аксентију, и преговори о овом делу, зато су се протегли до 21. новембра. Затруднења су у том увеличавала се главним образом, неопредељеношћу положенија Русије, односително Турске, и јошт главније, неопредељеношћу одношенија између Срба и Турака. Преговори о закључениjу мира међу Русијом и Турском јошт се нису започели; и по томе трудно је било определити будуће положеније Србије према Турској, а међутим већ се знало да ћеду се преговори о миру производити у Паризу. Зато дакле да не би изгубили време ни у каквом случају, требало је сад дејствовати умерено; јер свако упорство Срба противу Турака, при неблагопријатном изласку преговора о миру, могло би произвести врло непријатна следства. По свима таковог начина соображењима, Родофиникин је уговорио Србе одговорити митрополиту, да они предложеније султана с благодарностију примају, и да су готови таковом његовом милостију ползовати се. Но како су сви људи подложни смрти, тако, да би на свагда могли бити у непременимо милосрдије султана уверени и да би благосостојаније народа на тврдом темељу основано било, они моле да им уз обећања, која им се предлужу, даде и гарантија, или јемство руског императора, који с њима једну веру исповеда, и императора француског, као посредника између Русије и Порте Отоманске. У таком случају, од свега народа српског, биће́ду послани

једни депутати у Цариград к француском посланику Себастијану, а други књазу Прозоровском у Јаш, у надежди, да ће оба императора, после толиких страданија народа српског, смиловати се на њега, и у таком положењу показати му своје снисхођење«.

»Сборникъ«, даље у продужењу каже: »С.-петербуршки кабинет нашао је овај одговор Срба врло сообразан с опстојатељствима, а гарантију или јемство, које су од Порте поискали, врло полезно за Русију. [Полезно да како. Јер је Русија поуздано знала, да се до конечног закључења мира с Турцима, не ће доћи, а у таком догађају биће добродошло за њихове интересе, кад се и Срби затеку у непомиреном стању, с Турцима.] А и императору Наполеону није могао бити, овај одговор Срба, Порти, противан, мањ само ако би помислио да је све ово учињено по влијанију нашему, па тако исто и сама Порта није му имала шта замерити, јер Срби у овом свом одговору нису се отказивали од турског поданства«.

»Давши одговор митрополиту Аксентију, Црни Ђорђе у то исто време писао је и патријарху константинопољском, и садржај тога писма био је следујући:

Свјатејши Оче! Писмо Ваше ја сам чест имао примити и с чувством признателности известити се из оног и из поруке усмене, коју ми је, послани од Вас митрополит Аксентије, о предлагајемој милости Његовог Султанског Величества, исказао.

Свему су свету познате причине, које су побудиле нас подићи оружје. Причине ове биле су тако справедљиве да нико против онога што смо ми учинили нема ништа умесно казати. Всевишњи Бог, који је према свима једнако милостив, и који невине заштићава, заштитио је и нас. Достигнувши тако и ми до желајеме цели, то јест изгнавши угњетатеље из средине наше, ми смо се ограничили у сахрањењу домова наших, не дозвољавајући себи никаквог више нападања на суседне земље. Више од 100.000 наоружаних Срба, с добром вољом, пошли би

за мном свуда куда би их ја позвао, но ја задржавам и зауздавам њихове тежње, желећи уверити Његово Султанско Величество и сав свет, да смо ми устали јединствено за спасти само себе, а не за узбунити и друге к устанку. Оваким правилима руководствујући се, ја уверавам Ваше Свјатејшество, да је писмо Ваше испунило душу моју радошћу, јер шта пријатније може бити, од прекраћења крвопролитија? Ја сам сазвао старешине народње, и предложио сам им предстојеће дело, и они су на то сви једнодушно одговорили ми, да су Његовог Султанског Величества милости велике, но да суседне паше, и суседни житељи Турци, којих су родственици у досадањим бојевима с нама, у разним сраженијама изгинули, не ћеду престати чинити на нас нападања и нас беспрестано узнемиривати, а особито кад дознаду да је српски народ из покорности према Султану, положио своје оружје, и тако ћеду беспрестано истребљавати народ, нашу земљу опустошавати, и наша жилишта пленити и пламену их предавати, надајући се свагда, да ће им Његово Султанско Величество, по сродној му милости, такова њихова иступлења милостиво опраштати.

Кад суседне паше и сами житељи Турци у суседним Сербији провинцијама буду знали, да је положеније Сербије утврђено и јемством највећих држава у Европи, тада ћеду се и они више уздржавати од учинења зла Србима, тада ћеду оставити Србе на миру да се спокојно наслађују милостима Његовог Султанског Величества. И по томе, да би се народ српски уверио на свагдашња времена о милосрдију Султана, и да би се његово благосостојаније поставило и утврдило на здравим темељима, моле они од штедроте Његовог Султанског Величества за једину милост, а та се состоји у том, да нам се, поред предлагајемих обећања, достави и гарантија или јемство руског Императора, који с нама једну православну веру исповеда, а тако исто и од Императора француског, Краља италијанског, као посредника између Империје Росијске и

Порте Отоманске. И на овај конац да нам не буде забрањено, у лицу свега народа српског, послати депутате к француском посланику генералу Себистијани и к главнокомандујућему росијским императорским војскама, генерал-фелдмаршалу књазу Прозоровскому.

Старешине народа српског надају се, да ови велики у свету монарси, росијски и француски императори, не ће тако немилостиви бити, да народу српском, после толиких његових страданија, одреку у овом њихово благоснисхожденије, па зато старешине народне и ја и молимо Његово Султанско Величество да и он прими и одобри таково јемство, и тим доврши велико дело основанија нашег благоденствија, јер само тако уређено и на овај начин изливена милост на народ српски, моћи ће сахрањена бити верно на свагдашња времена. У закључењу до сад сказаног остаје ми јошт замолити Ваше Свјатејшество, да ме удостојите Вашим одговором, да би, не губећи времена, могао послати депутате. Препоручујем себе молитвам Вишим.«

Зашто је у овом делу баш овако наређено да се поступи, као што је и поступљено? И је ли се могло, у овом магновењу што боље и извесније за Србију, наредити и постићи, особито кад се из писма Карађорђевог к патријарху, види, да од саме Порте ништа написмено није митрополит Аксентије, ни Карађорђу, ни митрополиту београдском, ни свему народу српском донео, осим усмених обећања, и патријарховог писма на име Карађорђа, — то остављамо будућем времену на расуђење, а ми идемо даље у самом више описаном догађају, да вивидимо и да опишемо, како је Родофиникин, при свему искреном поверењу и Карађорђевом, и Советском, и свију старешина народних, као што и он сам то признаје, у преднаведеном делу, које се је по советима његовим онако и уредило, у писму свом под 19. и 20. декембром 1807. године, главнокомандујућему, књазу Прозоровском, по клеветама пакосног и подлог митрополита Леонтија,

описао, и Карађорђа и старешине оцрнио. Родофиникин је сва зла Карађорђева и поглавара српских, само средством свога наушника Леонтија, и знао и увиђао, а оваке поступке Леонтијеве није хтео да зна на што се клоне, јер сва Леонтијева радња, и сви његови поступци управо су ишли на то: да Србе омрази Русији, те да она своје покровитељство с њих што пре скине, да он заметне крв међу браћу, и да их тако лакше, наново у јарам турски подврћи може. И уместо што би од сваког другог Леонтије презрен и осуђен био, Родофиникин га је, за искреног, преданог и привержног Русији, и за умног човека описивао и проглашавао.

Родофиникин главнокомандујућему каже: „Но међу тим, нашли су се опет неки људи, који су се постарали узбудити у Црном Ђорђу недоверење к Русији. Мени је доказано, [Дакле видите како је он дознавао, па и како је све, што су му његови наушници до знања достављали, за готов новац примао!] да је код Црног Ђорђа држано совештаније са двојицом аустријских трговаца и с неколицином од поглавара. Ови су трговци снабдевали Србе са свима потребама од самог почетка њиховог устанка противу Турака, а доцније они су, у том послу, уортачили се са поглаварима, и тим начином присвојили су себи право у Србији и куповати и продавати, наравно све у ортаклуку с поглаварима, од чега су се и први и други обогатили, и ради такових својих личних интереса нису од раскида били, да се, колебајуће се у неизвесности, стање Србије колико је више могуће продужи, имајући при том свагда прилику, са накупљеним благом, у Аустрију пребећи, ако би се по случају, политична дела Србије наопако изврнула. Поглавари ови грабили су народ безнаказно, предикујући му свуда, да оружје своје из руку никако не испушта, да се не треба бојати не само Турака, него ни Руса да ћеду нас поработити, и ако они успеду добити од Русије барута и олова, тада да им се не треба страшити ни од кога, тим боље: што

се они у својим горевитим местима могу одбранити и одржати противу кога му драго.“

За чудо нам је како је могао Родофиникин себи допустити да оваким пакосним, и њим самим смишљеним, клеветама кити своје рапорте, и оно износи на поглаваре српске, о чему ни сумње, а камо ли у самом делу учинења, не може бити. Шта су поглавари грабити, или отимати од народа могли безнаказно, кад и сами поглавари, и народ, изузимајући један врло мали број Срба, ништа нису имали? А да нису ништа имали, нити, и у ово време, имати могли, то се у том најистинитије уверење имати може: што се извесно зна да је народ, пре устанка, био оглобљен од Турака, тако рећи, до голе душе, а по устанку, једва је имао времена привредити колико му је нужно било хлеба, јер је све једнако на војсци бавити се морао.

Даље Родофиникин вели: „Распростирући поглавари оваке предике своје по народу, они су се тиме показивали народу као истински његови доброжелатељи, и патриоти; и дејствително у њих је било једно желање: продужити устанак и не допустити завести какав поредак у Србији. [Нико други није желио да се какав поредак у Србији заведе осим митрополита Леонтија, по донешенијама кога је и Родофиникин, оваког садржаја известија главнокомандујућему, давао]. Ови исти поглавари подговорили су и земунске трговце да они увере Црнога Ђорђа, да француска војска иде у Босну и да јој је намера да завојује Србију; да је у Земуну достоверно извесно, да је Родофиникин сам изискао из Цариграда митрополита Аксентија, да с њим реши, и на месту, у Србији, уговори каквим ће образом Србију Турцима продати, и да је у том послу посредственик митрополит београдски“.

„Бунцања ова“, каже Родофиникин у писму свом главнокомандујућему од 9. јануара 1808. године, „потврђивали су поглавари својим расужденијама [Жао нам је, што Родофиникин ни место, где су се ова бунцања чинила,

ни поименце поглаваре није именовао; јер је нама извесно да су се све старешине народне, после окончаног дела са митрополитом Аксентијем, из Београда разишле, да је и Карађорђе отишао у своје село Тополу, и да је у Београду остао само Совет са својим члановима.] и цела ствар окончала се тиме да су се сви изопијали, и ту легли спавати. [Па на тај начин, ко је из њих могао ићи да оне горње наводе Родофиникинове разглашава, и по народу о њима предикује?] Пробудивши се од сна опет су предузели пити и оно пређашње Црному Ђорђу внушавати. Премда се све то може уподобити сумашетшој кући, опет зато Црни Ђорђе, кога је сваки могао са чашом ракије на своју страну повући и склонити, а нарочито кад се његовом самољубију поласка, и кад му се каже, да је он непобедим [Чујте црне пакости!], поверивши свему што му је доказано, решеније целе ове конференције било је: да се умоли месни митрополит, да он дошавшег из Цариграда митрополита Аксентија или убије, или у какав манастир затвори. [Сиромах митрополит Аксентије, шта га је снашло! Зар му је мало било што га је Родофиникин, коме он није ни дошао, већ Карађорђу и уопште Србима, код митрополита Леонтија ухапсио био, него да га још исти, по молби Карађорђевој, и убије, или најпосле, у какав манастир затвори]. Из свега, до сад догодившег се, видити се може да и ја сам никакве велике вежљивости очекивати не могу. Живљећи већ шести месец у средини овога народа, ја сам већ привикао равнодушно увиђати и свирепост поглавара његових и глупост, и следователно нимало нисам се поплашио од оваких известија, која нису могла остати сакривена, јер је Црни Ђорђе призвао к себи митрополита здешњег, и не само укорио га за непослушност његову, него му и животу згрозио...«

»Сборникъ« даље каже: »Љубимац Црнога Ђорђа, капетан Чардаклија »преданый Россіи,« по совету Родофиникиновом, позвао је и Карађорђа и Родофиникина на

ручак, не показујући се да он штогод зна о догодившем се. Родофиникин се старао при овом ручку, представити врховном вожду сва рђава следства од подобних поступака, и тиме успео је учинити да се је Карађорђе при томе здраво замислио и у расуђивања погрузио. Капетан Чардаклија довршио је без мене шта је даље требало — као што је Родофиникин описао — јер је Црни Ђорђе остао за асталом, код Чардаклије, до полак ноћи. Други дан, после овога ручка, био је код мене први пут откад је сад у Београд дошао. И тако сва решенија његова остала су без дејствија, докле му когод опет не смути ум“. [По овом последњем, где Родофиникин каже, као да су, после овога ручка код капетана Чардаклије, сва решенија Карађорђева — или свега сумашетшег дома — остала без дејствија, онда није имао Карађорђе зашто ни митрополита Леонтија звати себи, ни укоревати га зашто није он митрополита Аксентија убио, или га бар у какав манастир у заточење послао, нити му зато угрожавати животу].

„Сборникъ“ каже: „Отпуштајући митрополита Аксентија, Црни Ђорђе исказао је сумњу своју, да се он боји да Србија опет не буде предана под јарам турски. — [Овим је ставом Родофиникин ишао на то: да докаже као да је Карађорђе имао сумњу на митрополита Аксентија, да он, повраћајући се у Цариград, не учини да Србија опет не буде поробоћена од Турака; па да је зато и пошиљао свога секретара Родофиникину, с препоруком, да би добро било писмо патријарху послати чрез немачку пошту у Цариград, а митрополита Аксентија задржати у Србији, да не би он добио прилику што, тамо отишавши, мутити на штету Србије. Све је ово сама сплетна лажа двојице Грка, Леонтија и Родофиникина. Карађорђе, баш да је, са својим поглаварима, до сумашества био пијан, опет није могао на митрополита Аксентија овако што подозревати, знајући шта му је усмено казао за Порту, и шта је одговорио патријарху, у смотрењу понуђења Портиног. Ово

се, што је Родофиникин главнокомандујућем доставио, не слаже, не само са здравим бистрим разумом, него ни с најпосредственијим и најобичнијим]. Он се дуго није могао решити да напише писмо [јамачно оно на патријарха] којега је пројект Родофиникином састављен. Он је неколико пута пошиљао свога секретара к Родофиникину за боље објаснење, не ће ли боље бити да се писмо пошље преко немачке поште у Константинопољ, а митрополит Аксентије да се не испушта из Србије, да не би могао, ништа противно њеним интересима, у Цариграду, учинити«.

Да је све ово, што је Родофиникин и у овом свом писму, од 9. јануара 1808. године, главнокомандујућему доставио, чисто митрополита Леонтија пакосна клевета, и намештена лаж Родофиникинова, то ћемо ми сад потврдити. Карађорђе је одмах, после 21. новембра, кад је све, са митрополитом Аксентијем, по наставленијама и саветима Родофиникиновим, свршено, отишао у своје село Тополу, јер му је, 25. истог месеца Новембра, слава крсног имена бити имала, па је хитао што пре кући доћи да се за ову славу што боље спреми. Полазећи Карађорђе из Београда, он је сам собом Родофиникину отишао, благодарио му на упутствима и пријатељским саветима у окончаном делу са митрополитом Аксентијем, и замолио га и позвао: да му и он на славу у Тополу дође, да га угости, да види обичај народни при оваким празницима и да га са свима старешинама народним, већим и мањим, упозна. И Родофиникин је, 23. новембра отишао у Тополу и тамо је три дана, са свима Карађорђевим гостима, у најискренијем и најпростодушнијем весељу провео, јер, и сам Карађорђе и сви други гости, њега су за зачињак свога весеља држали, и свима су очи на њега упрте биле. 27. повратио се је Родофиникин у Београд на Карађорђевим коњма, и у спроводу његових момака, као што је исто тако и из Београда у Тополу отишао; а под

9. јануаром 1808., онако је црно и лажно известије о стању ствари у Србији, главнокомандујућему послао!

Од свега што је Родофиникин, главнокомандујућему у свом писму, од 9. јануара 1808., описао, само је то истина: да је Карађорђе угрожавао животу митрополита београдског; но само с том разликом: што ово није њему чинио зато, што он није хтео послушати Карађорђа да митрополита Аксентија убије, или да га у какав манастир затвори, већ се је то догодило још пре доласка Родофиникиновог у Србију, при случају тужбе једнога попа из нахије пожаревачке, где је Леонтије хтео сина реченога попа да бузарира, и онда му је, Карађорђе, изговорио: „Знаш ли ти да су се Срби противу таквих и подигли на оружје, да их растерају, да их поубијају и да курталишу децу своју од њиховог насилија и безаконија?“. Али паклени Леонтије није хтео да каже сан како је снио, него је Родофиникину казао како је њему било мило, и Родофиникин му је, како и све друго, тако и ово његово казивање за готов новац примио.

За веће објасненье и за доказ да је овако било као што смо ми ове догађаје описали, ми ћемо навести још један случај, који се је догодио баш у само време доласка и митрополита Аксентија у Београд. Венедикт Краљевић, епископ сарајевски, у Босни, који се је сам тим презименом назвао, који је 1805. године, као протосинђел синајски, мимо карантину линију, из Херцеговине у Далмацију дошао да милостињу по Далмацији, за Синајску Гору проси, откуда је, из призрења тога, што је странац, без сваке друге казни, протеран откуд је и дошао; који је после овога догађаја с њим, за кратко време дошао за епископа сарајевског; који је, будући у Сарајеву као епископ, са француским шпијонима, Грцима из Истрије, шуровао и њима на руку ишао; који је од ових истих Грка, Мармонту здраво препоручен и од њега позван да дође у Далмацију; кога је Наполеон I, по препорукама Мармонтовим епископом далматинским учинио, и који је

на послетку, оставши иза Француза у Далмацији, и под владом аустријском епископом далматинским будући, за удворити се и услужним показати се и овој влади предузео поунијатити православне Србе далматинске*. Побегавши из Сарајева дошао је баш у само оно време у Београд, кад је и митрополит Аксентије из Цариграда приспео, те тако се сад наједанпут, четири рођена Грка у Београду састану. И Краљевић је код Леонтија на конак пристао, и за све време, док није из Београда у Аустрију прешао, све једнако код њега пребивао. Ми смо сву тројицу ових архипастира, имали несрећу, видити у чинодејствовању у цркви београдској, 6. декембра 1807. године, на дан светога оца Николаја.

Овај Краљевић, а не митрополит Аксентије, био је Србима мрзак гост, јер су они не само држали него и позитивно знали, да је он шпија француска, и да је и иначе протува и здраво рђав човек, па зато су, због дугог његовог задржавања у Београду, и дружења са митрополитом Леонтијем, на овог и наваљивали да му каже: или да одлази једанпут из Београда куд зна, или да га он у какав манастир, у Србији, изашље, где он не ће моћи имати прилике ни у какве политичке интриге уплетати се, од којих се је Карађорђе здраво плашио. Ово наваљивање, управо Карађорђево, на Леонтија због Краљевића, не само што је противно и варварско било за Леонтија, него се је и сам Родофиникин здраво одапирао оваким наредбама српским према Краљевићу.

Како ли могоше, Леонтије и Родофиникин, не само пренети, него и зверски ожесточити поступак Срба према Краљевићу, на митрополита Аксентија?! Како ли се не побојаше барем од свезнаоца Бога, онако неправедно и страховито оклеветати и оцрнити Карађорђа и поглаваре народне пред главнокомандујућим?!

* Преписка о унији далматинског епископа Венедикта Краљевића са аустријским правитељством, печатана је у Београду 1863. године.

Осим што се је, као што смо већ о томе казали, митрополит Леонтије, пакосно опизмен будући на Карађорђа и Младена, одмах, по доласку Родофиникиновом у Београд, овоме под кожу увукао, и отровним клеветама противу свију Срба, а нарочито Карађорђа и Младена, и противу свију других старешина, које су свагда уз Карађорђа стајале, пунити, јошт се два случаја догоде, који су Родофиникина, већ и без ових случајева, Леонтијем отрованог, природно ожесточили, и његову мрзост и освету према Младену и Карађорђу, на највиши степен уздигла. Од ових случајева први, овде ћемо на видик извести, за удостоверење свакога, ко је рад истину знати, зашто се је Родофиникин, у преднаведеном писму његовом, од 9. јануара 1808., на главнокомандујућег, онако изразио, где каже: „Само по себи се разуме, да, после оваког поступка, ни ја не могу очекивати никакве велике вежљивости. Живљећи шести већ месец по среди народа овог, [А баш му је са јануаром 1808. шести месец од кад је у Србију дошао, а дошао је 2. августа 1807., започињао се.] ја сам већ привикао равнодушно увиђати и свирепост и глупост поглавара српских“.

У Срба је, од искона постајао обичај, да на Божић рано когод из куће, особито које су задружне, оде у лов те да какову дивљач улови да се њом прво омрсе. И овај обичај упражњаван је свакад, но понајвише у породицама, које су задружне биле, а дивљачи је свакога рода и сувише било, јер је Србија сва у шуме обрасла била, у којима се је дивљач здраво и беспријатствено патити могла. Родофиникину, по доласку његовом у Београд, неко од старешина, пошље на поклон и једну младу живу срну. Он, у дужем времену, ову срницу привикне себи тако, да ју је из руке хранио и таким ласкањем учинио ју је, неодступном од њега. И тако је он, са овим невиним зверчетом, велико задовољство имао време проводити. На Божић рано, 25. декембра 1807. године, ова Родофиникинова срница случајно изађе из

авлије његовог конака, и блудећи по којекаквим тесним и кривим сокацима, дође и до конака Младеновог, па како је на овом, увек, велика капија отворена стајала, тако она уђе и у авлију Младенову. Момци Младенови, не знајући чије је то зверче, како га у авлији опазе а они га ухвате, и знајући горе поменути обичај, оду своме господару и кажу му: „Ево, господару, за Божић лова“ (баш и ако ни један од њих није отишао у шуму да га тамо улови). Младен и сам није знао да је то Родофиникинова срна, а видећи да је млада и угојена, одобри да је закољу и испеку, у мисли: ако је ко потражи, да му је плати. И тако, почем момци речену срну закољу и одеру, и док се Родофиникин, око 10—11 сати, од спавања дигао, видећи да му се срна не јавља, одмах изашље своје млађе, на све стране, да ју траже, и ови, у дужем тражењу, дотерају јој траг до у конак Младенов. Ови, Родофиникинови, млађи, поишту сад да им се срна изда, која је већ дотле била заклана и одерана, па можда се већ и пекла, и добију на то, од Младена, одговор: да је код Срба обичај, да што коме, на Божић у јутру само уђе у кућу, а особито што од дивљине, којом се обично на Божић омрсују, да се то више никако из куће не враћа, нити издаје, па да тако и по томе, и њима срна вратити се не може. Кад ови са оваким одговором од Младена оду и своме господину кажу, а он их опет поврати да му срну непремено донесу, но они са првим одговором одбијени буду. Ето откуда је Родофиникин, у преднаведеном свом писму к главнокомандујућем, извео: „свирепост и глупост српских поглавара“.

Ми не ћемо, за овакав поступак Младенов ништа у ползу оправдања његовог наводити, јер би то сасвим безмесно и сувишно било; али, да је Родофиникин, као што је он у кући Младеновој, какогод и у својој, у свему слободан био, дошао Младену па му казао: „Знаш шта је, ти си данас моју срну присвојио и заклао, и тиме си ме увредио, јербо сам ја с тим зверчетом велико за-

довољство имао, зато ја од тебе захтевам да ми ти за моју једну срну, 10 других набавиш,« Младен би му, јамачно и беспрекословно, и не 10, него и 20 срна, за ову једну, набавио. Али он то није хтео учинити. За њега је пријатније било, по наушнику своме Леонтију, онакав, лажљиво сплетен, пун и свирепства и жестокости, рапорт главнокомандујућем написати, и Карађорђа, и све поглаваре српске, у њему неправедно оцрнити.

Ми смо већ поименце показали који су то противници Карађорђеви били, а да су ти исти то били, ми смо и поступке и делања њихова на видик извели. Од сад у напредак још ћемо се боље, сопственим поступцима њиховим уверити, да других противника, осим њих, Карађорђе у Србији, ни међу старешинама, ни у народу није имао, премда ћемо, на жалост, доцније увидити како Родофиникин у својим писмима главнокомандујућему са свим друге људе за противнике означава, и ове подмеће као да се они противу Карађорђа волнују и туже.

За боље објаснење и осветлење догађајева, који ћеду од сад следовати, ми се принуђенима налазимо, о тима истинитим противницима Карађорђевим, још мало продужити реч.

Речени противници Карађорђеви и онако страхујући од њега за своје злоковарне намере и умишљаје, кад је Родофиникин дошао у Србију још су се већма ужурбали и поплашили били, да Карађорђе не задобије Родофиникина, и да их, код њега, не оптужи, и да га, пре познанства и удворења њиховог код Родофиникина, не увери о суштности и истинитости њихових несрећних намера и жеља. Карађорђе таково што чинити ни на крај памети није имао. Таково што чинити ниско је за њега било. Он је о вишем чему, и достојном великог и јуначког духа његовог, мислио и промишљао. Али, као што је мало више речено, његови противници, бојећи се тога, похите они, средством митрополита Леонтија, а под фирмом приврженика руских, с Родофиникином упознати се и њему

препоручити се. Успевши у том по жељи њиховој, они су се Родофиникину и усмено на Карађорђа, Младена и Југовића тужили, па јамачно, по настављењу Леонтијевом и по совету Родофиникиновом, и писмену му тужбу, противу Карађорђа, дали. У тужби овој они су најцрње клевете на Карађорђа набацали. Они су показали: да је Карађорђе тиран; да је он преотео власт над земљом и народом; да је млоге заслужене људе поубијао — без да су поименце показали, који су то; да он самовластвује без и најмањег ограничења његове воље, и без договарања с њима; да никакву законитост у земљи не допушта да се уведе; да нико није сигуран са животом, имањем и чашћу; да од њега, као од човека, који је убио оца и обесио рођеног брата, не може се очекивати никаква добра по земљу и народ, и да они, као привръженици руски с народом заједно не имајући никакве надежде за опстанак и обдржање, као и за напредовање земље и народа, а желећи под царским руским законима бити, моле: да се Карађорђе, са врховне власти збаци.

Из преднаведених поступака Леонтијевих и Родофиникинових, и њиховог расположења према Карађорђу, свак лако може себи представити с каквим је задовољством од њих обојице оваког садржаја ова тужба дочекана.

Док је Родофиникин у Србију из Влашке дошао, као што смо већ то видили, дотле и Михељсон тамо умре, и на његово место постављен буде књаз Прозоровски. Како је дакле сад Родофиникин у Србији, и како су Карађорђеви, или боље рећи: општега реда и јединства противници, преобукавши паклене своје намере у хаљине потраживања некаквих царских закона, некаквог губернатора да Србијом управља и конштитуције, и у привръженост к Русији, ухитрили најближу, и њима ласкајућу прилику у Леонтију и Родофиникину, сад задобити и противу Карађорђа тужити се, то су они тужбе своје, упућени Родофиникином, на име књаза Прозоровског, као што ћемо видити, преко Родофиникина и подносили. Ево како руска

историја овога рата, у части I. гл. X, на стр. 126. о томе говори: „Желећи утврдити везе са Србима, књаз Прозоровски оснажио је отрјад Исајева, који се состојао до сад само из једнога батаљона Олонецког полка, и једног полка козачког. Он је послао Исајеву пет батаљона пешака и један козачки полк; а Србима, по височајшему повеленију било је послано 6000 дук. [Ово су оних 6.000 дук. од којих је, Михељсон, једну хиљаду дао депутатима на трошак, а 5000 послао је по Гагићу Карађорђу на земаљске потребе.] и отправљен им инжинирски мајор да прегледа и гдешто оправи српске градове. [Овај је инжинирски мајор тек 1811. године дошао у Србију, и по својој прилици тај је онај, мајор барон Дибић, којега је рапорт у V. части Голубице, напечатан]. — Не обраћајући Срби вниманије своје на тако указивану им помоћ, они су се крајње страшили да ће Руси, при закљученију конечног мира с Турцима, оставити њих опет у поданству турском онако као што су и пре били. Налазећи се при Црном Ђорђу руски комесар Родофиникин свакојако је старао се успокојити их, и најпосле, ради већег њиховог обнадеждења, морао им и написмено, 7. априла 1808. године, дати, казавши им у истом: „да благополучије српског народа јест једини из главних предмета попеченија императора Александра;“ комесару нашему предстојао је још и велики труд о утишању внутрених раздора Срба негодовавших на самовласно управљање Црнога Ђорђа. Они су већ дотле дошли, да су молили књаза Прозоровског да га он збаци. [Као да га је он поставио за врховног вожда, па га може кад год хоће и збацити]. Родофиникин успео је воспоставити спокојствије и угушити волненија“. [То ћемо даље видити како је „воспостављао спокојствије, и како је стишавао волненија“].

Ова речена историја каже прво: да су Руси желили утврдити свезе за Србима; друго: да су Срби, при свему томе што им је свака помоћ чињена, и што им је све једнако пофторавано уверење од стране Русије, да је

једино, из главних брига императора Александра, старање о основању и о утврђењу постојаног и благополучног стања народа српског, беспрестано бојали се да опет под Турке не потпадну као што су и пре били, кад Русија с Турском конечни мир закључи; и треће: како су се Срби на самоуправство Карађорђево тужили, и књаза Прозоровског молили да га збаци, па да је Родофиникин успео, с великим трудом, утишати неспокојства, и укротити волненија. Истина је да су Руси желили утврдити свезе са Србима, јер су те свезе, разуме се, и њима, у овом рату с Турцима, ишле у интерес, и за то им није нимало труда нужно било, јер су Срби утврдо државали и надали се, чрез ту свезу, доћи до благополучне будућности своје. Шта више, Србима је свеза са Русима, као са јединоплеменом и јединоверном браћом, неопходима била, и кад је њима рука те свезе пружена они су је заиста искрено, простосрдечно и без сваког околишења са свим срцем прихватили, држећи: да та свеза никаквим једностраним интересима поколебана и замењена бити не може. Они (Срби) нису знали да у политики не зна се, ни за јединоплеменство, ни за јединоверство. Срби су, за схваћање рачуна у политическим одношајима и данас још врло прости; а ако се је који човек кадгод међу њима и налазио, који је значење одношења политичних познавао, и знао како треба од њих рачун државати, таковог су, или Срби сами, по простоти и незнању своме, не разумевајући га, отуђивали, или га је дипломација руска испод руке својих слепоприврженика, опет Срба, гонила, зато, што је такав, и што није слепи привржeник руски, па да је и глуп, опет би га они за паметног проглашавали. На послетку, да су се Срби бојали од конечног умирења руског с Турцима, то је истина, као што смо ми о томе већ говорили; но и да се убојати нису могли, и то је осведочена истина. Русија, 1812. године, закључи с Турцима за себе полезан мир, а Србија, или народ српски, савезник руски,

при свим његовим грдним и неописаним жертвама, и при млогобројним писменим и усменим уверавањима, да благополучије народа српског јест једина од главних брига његовог величества императора Александра, млого је горе него на Косову Пољу, 1813. године, пропао, и у млого је горе и жесточије сужањство потпао него што је икада пре био.

Жертве, поднешене народом српским, за све време трајања његове борбе противу Турака, наравно за сопствено ослобођење, тако су велике да их човек није у стању представити и премерити; а пропаст његова, 1813. године, тако је грдна, жалосна и несрећна да, очевидцу те ужасне српске пропасти, мора се срце од превелике туге, и са самом опоменом на њу, раздирати; и Срби, за све то, у строгоме смислу, мора се признати, помоћу и дејствителним настојавањем Русије, добили су ово стање, у коме се данас налазе. Но оваково стање Порта је њима нудила на концу 1807., у средини 1808., на измаку 1810. и у Јунију месецу 1812. године, док још није био trakтат букурешки, између Русије и Порте закључени, публициран. Стојте, Срби, на опазу, отворите ума очи, удалите злобне и себичне страсти од себе онде, где вас прилика доведе да што за отечество и свој народ радите. Све можете и треба да жертвујете за отечество, али отечество, не смете ни за што и ни за кога жертвовати.

Више упоменута руска историја каже и то, како је њихов комесар, кроме свега другог, још и велики труд имао укроћавајући и стишавајући внутрене у Србији раздоре, и како је успео установити спокојствије и утишати волненија. Ми ћемо овде, из сопствених Родофиникинових известија, његове речи навести, с којима је он укроћавао внутрене раздоре, и стишавао волненија, о којима ћемо даље и пространије говорити. Он каже волнујућим се: „Ја вам не могу јемствовати, да Карађорђе, кад прими ваше оваково писмо [које су буд-то волнујући се на-

мерени били њему послати у Тополу] не ће доћи с војском у Београд и све вас исећи.« Зар се оваким речима стишавају волненија и укроћавају раздори? И ко не може видити да је Родофиникин, овако радећи, гасио ватру са зејтином? И зато су опет, великоможни главнокомандујући, станујућем без сваке контроле у Србији Родофиникину, не само све веровали, него су га и противу тужби српских, бранили и шта више: и они су Србе окривљивали, кад су се они на Родофиникина, 1809. и 1810. године, тужили.*)

Да је било у Србији раздора, то је истина, али и какви су ти раздори били, зашто су били и који су виновници тога, ми смо о томе имали реч, и то је све фактично доказано; но волненија, које код Срба, и српски рећи, значи управо „буна,“ никад никакво противу Карађорђа и његових поступака, у Србији, није било, па и сами раздори, у којима су само 7—8 себичних старешина участвовали, Бог зна били се смели обелоданити, да Родофиникин није раздираче, и њихове тужбе противу Карађорђа са благонаклошћу, примао.

Да је Родофиникин с једне стране, ове тужбе противу Карађорђа одбацио, па да је и тужитељима советовао да се таковог њиховог поступања махну, доказавши им: да таковом чему баш и кад би Карађорђе дејствително такав био као што га они описују, није сад време, јер су им Турци још у кући, и јер никаква још известног и сталног изгледа за сигурност свога постојаног опстанка и будућности, немају, о чему, пре свега другог, да им се треба сад јединодушно борити и бринути без упуштања у међусобне борбе и трвења; а с друге, да је и самог Карађорђа, ако је истинито уверен био да и код њега има каквих себичних иступлења, у четири ока, посоветовао, па да је најпосле и именом цара свога, и првим, и другоме, попретио, као што су агенти руски,

*) Види „Военный Сборникъ“ за годину 1864., № 8. страна 239.

и у најновије време, и то сасвим неумесно, у Србији чинили, они би за јамачно послушали, једно по простоти и незнању своме а друго и од страха при спомену имена царева, и од несрећних намера својих одустали би. На овај начин да је Родофиникин дејствовао и поступио, онда би се управо могло рећи: да је он внутрене раздоре и волненија, ако су каква била, успео укротити и стишати, који су се тек, са доласком његовим у Србију, силити отпочели. Али, за несрећу Србије, он у место да овако ради, само је слушао и поводио се по клеветама и опадањима Леонтијевим, и по томе, по уверењима овог, благонаклоно је примао и тужитеље, и њихове неправедне и пакосне тужбе противу Карађорђа, откуда су ови, т. ј. тужитељи, наравно закључење направили, кад Радофиникин њихова опадања и тужбе противу Карађорђа саслушава и прима, вишој својој власти спроводи, и њих, правитељству њиховом не само не одаје већ их к раздору још већма подстиче, да је њихов посао Русима по вољи, и терали су у напредак, као што ће се из даљег повествовања увидити, до у саму, и њихову и општу, пропаст.

Премда се из овог довде што смо написали о догађајима у Србији, и из даљег што ће следовати, као и из однешенија руских према Србији, а нарочито из донесенија Родофиникинових главнокомандујућима, јасно увидити могло, који су противници Карађорђеви били, и који су се противу њега Русима тужити могли, и који су се дејствително и тужили, опет зато, ми ћемо, на жалост, увидити из „Руског Военног Сборника“ како Родофиникин тужбе извесних и истинитих противника Карађорђевих, и волненија, која су ови причињавати могли, подмеће Младену и свему телу Совета народног, и ово је Родофиникин зато тако чинио, и главнокомандујућему у својим донесенијама описивао, што је знао, да се Карађорђу ништа учинити не може са тужбама поједних старешина, и ако су те старешине Бог зна какву

важност код Руса имали, док се, тело Совета, представљајуће народ, на њега не почне тужити.

Ми смо, мало више, показали како је после смрти Боже Грујовића, Иван Југовић, место његово, главног секретара, у Совету, заступио, и како су с њиме, и Стефан Живковић Телемак и Јеремија Гачић, суперсекретарима, били. Али, у овој 1807. години, кад су Руси примирје с Турцима закључили, па како никаква спомена у том закључењу о Србима учинили нису, да се то примирје и на њих распростре, то је Карађорђе, са Советом, одредио Југовића да иде у Влашку, у главну квартиру руску, и ако се њему покаже нужним, да и у сами Петербург оде, и да, пред престолом императорским, дејствује о исходатајствовању, да се, закључено примирје и на Србе распростре, и Југовић, по овој наредби, оде. Југовић је тамо, у Влашкој, затекао Јеремију Гагића, који је, јошт с концем Јунија, уз маркиза Павлучу, из Неготине у Влашку отишао и тамо се, при главној квартири руској, неупуномоћен у оном што је он тамо радио, задржавао. Југовић донео је између осталих, сопствено њему даних препорука, и налог од Совета Гагићу да се у Србију поврати, али и осим тога, Југовић је одмах како се појавио при главној квартири руској, као свестрано изображени муж, а понашајући се по својеземаљском обичају, Гагића у засенак свој забацио. Ово унижење, којега Југовић није причинитељ био, него оно је само собом дошло, здраво је Гагића увредило, и он се је због тога, с Југовићем, у Влашкој и посвађао. Ово опстојатељство није могло остати непознато, како у Влашкој при главној квартири, тако и у Србији. Гагић се, с концем Новембра поврати у Србију, и прво му дело буде оцрнити Југовића код Родофиникина, којега је, и пре овог Гагићевог опадања, Родофиникин ненавидио. За Гагићем наскоро поврати се и Југовић, и обојица буду искључени из сваке државне службе. Први из побуђења самог правитељства, а други по настојателној интриги

Родофиникиновој, дејствовавшој чрез капетана Чардаклију »искрено преданог Русији.« Први је одмах отишао Миленку у Пореч, и тамо је код њега остао до почетка 1811. године, у качеству секретара његовог, кога држава није плаћала, док и Миленко није принуђен био сасвим из Србије отићи; а други, следујуће 1808. године, у Септембру месецу, отворио је у Београду »Велику Школу.« И тако, сад је Стефан Живковић Телемак сам, и једини секретар у Совету остао, али не на дуго време, будући да је и он због неких узрока, о којима ћемо ми доцније говорити, у наступајућој години 1808., из речене службе искључен, и на место његово, из Суда Београдског узет је Михаило Грујовић, рођени брат умрлог Боже Грујовића, првог секретара советског.

Стефан Живковић Телемак, дошао је у Србију око половине ове 1807. године. Он је родом из Черевића села с оне стране Фрушке, лежећег на обали Дунава. И он је здраво изображен човек био, и као таквог, правитељство српско одмах га је у службу државну узело. У почетку његовог служења, и он је као и Гагић носио титулу секретара советског, али и он као и Гагић слабо су се занимали унутрашњим делима Совета, већ је и Живковић употребљаван био по разним порученијама. Најпре је пошиљан био по рудницима, у којима се знало да има оловне руде. Ово је с њиме зато чињено што је он, између других наука, и хемију слушао. А пошто је, више споменуто примирје, између Русије и Турака, закључено, које се је, као што смо видили, и на Србе распрострло, у почетку 1808. године, правитељство је Живковића послало у Видин, у таоце, Мула-паши видинском, који је, тако рећи, у независимости од Порте налазио се, и који је по томе, сепаратно са Србима договарао се и мир закључивао. Мула-паша је ово чинио поводом сопствених интереса, а Србима су, општи њихови земаљски интереси налагали, бити у добром сношенију са истим, које-га је владу, река Тимок, од Србије раздељивала, и са

стране којега, у оваком одношењу његовом према Порти, опасност, или нападање Турака на Србију, није могло грозити.

Кад се је Живковић, у Септембру месецу, из Видина повратио, и кад је сталним секретаром Совета постао, он је отпочео често Родофиникину одлазити, и с њиме се саопштавати. Између Родофиникина и Срба, а напосе, између Младена и Југовића, па и самог Карађорђа, већ је ватра мрзости распаљена била, па по томе на свакога је, који је овако чинио као Живковић, правитељство подозревати узрока имало, ма да Живковић ни из какве зле намере, ово често своје саопштавање са Родофиникином, није чинио. Речени Живковић био је врло ватрене напрасите нарави. Он упитан једном од Младена у Совету, зашто он тако често к Родофиникину одлази, и каква посла с њиме врши, кад, напрасито одговори: „А што је коме за тим стало, зар ја не смем ићи коме хоћу, и састајати се с ким имам вољу?“ буде искључен из службе. И после је живио у Београду као приватан човек, као под видом покровитељства Родофиникиновог, док најпосле није с њим, у 1809. години, из Србије и побегао.

Овим поводом, и Живковић се Телемак, противницима Карађорђевим придружи, и кад је са Родофиникином из Србије побегао, и у Краљеву се, са свима бегунцима, по расположењу и милости тадањег главнокомандујућег, књаза Багратиона, при Родофиникину налазио, он му је здраво у помоћи био у сваком одношењу, а највише у сплетању паклених донесенија главнокомандујућима на Карађорђа, Младена, Милоја и Југовића.

1810. године, при поступљењу за главнокомандујућег графа Каменског II. кад је, по овога наредби, једно оделење руске војске овамо у Србију, код Неготина, под командом генерал-мајора графа Цукатова прешло, и кад је Карађорђе, по невољи, противу свију својих тужби и молби, морао опет не природног Руса, човека под ста-

решинством и влијанијем Родофиникиновим, Недобу за агента руског, у Србију, примити; кад је исто тако принуђен био и митрополита Леонтија примити, па и свима домородним, који су с Родофиникином побегли, допустити да се у своје отечество, без бојазни повратити могу, онда се и Живковић са осталима у Србију повратио, и у логорима руским, око Неготина и на обали дунавској налазио се до Октобра месеца, а тада је дошао у Београд, и занимао се куповањем и спремањем хране за једну од већег броја руску војску, коју су Руси у намери били провести, чрез Србију и Босну, у Далмацију, да је, ваљда, предпоставе Французима у свакостручном ширењу њиховом.

ДОДАТАК КЊИГИ VI.

Премда сам ја у овој књиги, у општем преповедању о догађајима, тицајућима се Срба, и Србије, и о том говорио: каква су одношенија овога времена била између Русије и Француске, каква ли између Порте и Русије, каква Русије према Србима и какве су, из ових одношенија, спремале се, и какве дејствително произишле последице и за Србију; опет зато, за учинити све више описано јасним и поњатним, нашао сам за нужно, из прве части руске историје овога турско-руског рата, из неколико глава њених, укратко, извод о свему више упоменутом учинити, и овде га, као што следује, изложити.

Више упоменута руска историја, почињући у I. части од гл. VI. овако говори: „Воља императора Александра савршено се испунила, да, т. ј. Молдавија и Влашка у руским рукама остану, али то није учињено великом војском него вештим распоредом војске и то следујућим. У центру уздржавао је, а нарочито победом код Слобозије, Милорадовић великог везира и Мустафу Барјактара; на левом крилу главнокомандујући, Михељсон, није

дао Турцима излазити из Исмаила; на десном крилу Исајев са Србима одржао победу над Мула-пашом. У источној пак Прајској руска војска побеђена је била 2. јунија код Фридланда, и тога ради закључено је примирје, следовао је састанак императора Александра са Наполеоном и потписан Тилзитски мир.

Кроме закљученог мира међу Русијом и Француском, уговорено је да се Русија и с Портом помири, а Наполеон узео је на себе да мира тога посредственик буде. Тачка 22-га тога уговора садржи: да руска војска из Влашке и Молдавије изађе; усмено пак речено је да се донде не креће док Порта не прими француско посредничество у закљученију мира, и док и она, своју војску из оба књажества не изведе, обвезујући се још и да је више онамо, до коначног закључења мира, шиљати не ће, и да ће пуномоћнике за преговоре о миру назначити. Услед тога издао је Александер налог Михељсону да предложи великом везиру примирје на основу горе наведене точке, и ако везир пристане, да руску војску изведе из књажества и на левој обали Дњестра стане. У противном случају да без одлагања рат продужи. На преговор с Турцима послао је, император Александер, тајног советника Лошкарева, а Наполеон из Тилзита, полковника Гиљемина.

По височајшему налогу одмах је Михељсон известио великог везира о точкама, на којима се има примирје закључити, и о доласку пуномоћника, захтевајући да ратовање с обе стране престане, и да и везир пуномоћник од стране Портине преправи. Везир се на све то сагласио и началницима своје војске на знање дао, и у том стигну и руски пуномоћник Лошкарев, и Наполеонов Гиљемин. У Слобозији где је дошао и турски пуномоћник, закључено је Августа 1807. године примирје, које налаже да се прекине рат и на мору и на суву и да се назначе пуномоћници за договарање о закључењу коначног мира; ако пак мир не буде закључен да рат не почиње ни

једна страна пре 3. априла 1808. Да руска војска изиђе за 35 дана из свију Портиних земаља и градова остављајући топове и ратну спрему коју је нашла у тима областима; турска војска, кроме гарнизона у Исмаилу, Ибраилу и Ђурђеву, да пређе на десну страну Дунава, да не заузима градове од Руса пре освојене и да се не меша у управу књажества до доласка пуномоћника назначених за преговарање о закључењу конечног мира

Док су се ови пуномоћници договарали о примирју, дотле Михељсон умре, и најстарији генерал у војсци по Михељсону, Мајндорф, место овога заступи до назначења новог главнокомандујућег. Лошкарев наскоро пошље Мајндорфу потписано примирје, и Мајндорф то ратифицира налазећи да је сходно височајшој вољи и заповести. Али Турци пре излаза руске војске наруше примирје нападањем својим на Галац и околину овога, те тако и Мајндорф заустави своју војску, претеравши Турке преко Дунава и војени гарнизон у Галацу наново намести. Цар Александер сад наименује књаза Прозоровског за главнокомандујућег, али му се примирје Мајндарфом ратифицирано, и то нарочито због точки у којима се опредељава повраћање турских заробљених на мору бродова, и рок примирја до Априла 1808. године не допадне. Такође није цару по вољи било што у примирју није закључено и то да се то примирје простире и на Србе. [Може бити да је овом недопадању императоровом, што се Срба тиче, дало повода оно писмо Гагићево, које је он од себе министру Будберху, из Букурешта написао, и послао].

Тога ради цар Александер налаже Прозоровском да изјави Турцима како он пристаје на примирје ако се лађе задобијене не врате, и ако се рат може објавити за 35 дана после незакљученог конечног мира, и ако се примирје распрострe и на Србе. Још заповеди Прозоровском да под којекаквим изговорима са изласком руске војске из књажества оклева.

Књаз Прозоровски наименован је у Септембру 1807., и чим је приспео у Букурешт јавио је и Мајндорфу и Турцима горе споменуту вољу императора Александра. Велики везир не ће да зна за оне нове точке, и баца све на Мајндорфа, наводећи при том да је Турска рада миру, и за знак искрености према Русији отпушта све заробљене Русе, али се и чуди зашто руска војска једнако стоји у књажеству, кад је по договору турска војска на десну обалу Дунава прешла.

Што су обе војске тако Дунавом растављене стојале, било је пробитачно и за једну и за другу страну; јер Турцима је тешко водити рат зими, а Руси су за то време војску своју на 80.000 умложили. Премда су Руси захтевања своја од Турака и оружјем задобити могли, али им је стајало на путу то, што је посредствовање мира између Русије и Порте Наполеон за себе узео, и што ће се преговори о томе у Паризу држати. За основ овог мира положио је цар Александер да му Турска уступи Влашку и Молдавију, и пуномоћници сабрали су се у Паризу: од стране Русије граф Толстој, а од стране Портине Мухис-ефендија. Премда се приближавао крај слобозијског примирја, ипак заповеђено је књазу Прозоровском да на Турке удари само онда ако би они први бој започели.

Наполеон закључивши у Тилзиту и у Фридланду мир са царом Александром, саопштио је овоме да намерава политическо суштествовање Европе преобразити, и по томе од султана све земље одузети, остављајући му само Цариград и Једрену. Подробније о овом делењу турског царства, упуномоћени будући, договарали су се Румњанцов и Каленкурт. У овим преговорима и Србији је у првом делењу турског царства сјајна, а у другом самртна пресуда намењена, а то од оне стране, на коју се је она искрено и потпуно ослањала. [Види Историју Тијера]. Али при свему томе Александер сумњао је да ће од тога намерења Наполеоновог што бити, но ипак је на

ново заповедио Прозоровском да се још од сваког нападања на Турке уздржава, да сву војску своју у скупу држи, и да снагу њену штеди за удејствовање тога Наполеоновог предлога.

Видећи Порта да се Наполеон хладно према њој влада, јако је била склоњена на мир и предложила је Русима да се примирје продужи, на које и император Александер пристане, но да примирје траје на неопредељено време, а свака страна да га на 10 дана пре зараћења отказати може. У томе догодило се и збацање султана, Селима III, и оцарење Мустафе IV, и међу паше, по целом царству, почела се увлачити, у највишем степену, анархија. То је давало надежду Александру да ће и без посредствовања добити од Турака Влашку и Молдавију и Дунав за границу. Али сад стадоше томе на пут и Енглеска и Аустрија, сјединивши се противу сојуза тилзитског. Посредничество париско такође је сад спорије ишло јер се Наполеон сад бавио у Бајони, хотећи освојити престол шпански. Због свега тога и по трећи пут наложио је цар Александер Прозоровском да понуди Порту не би ли закључила мир са Русијом без ичијег посредничества, али на основу: да Дунав остане граница међу два царства. Мустафа Барјактар, сераскир рушчушки, радо је примио ту понуду Прозоровског, јер је увиђао и сам непостојанство Наполеоново, и будући велики привърженик збаченог с престола султана, Селима III, желио је продужити примирје како би Селима, из заточенија, на престол повратио. На тај конац крене се он са 15 хиљада одабране своје војске, пређе преко Балкана и у Цариград изненада упадне. Поплашен Мустафа IV, да би себе на престолу утврдио, заповеди заточеног Селима удавити и мртва на углед ставити. Мустафа Барјактар не само што Мустафу с престола збаци него га и убије, и његовог брата, Махмута, царем прогласи, па и сам великим везиром постане. То се догодило у Јануару месецу 1808.

Таково растројено стање турског царства удесна би била прилика Русији да на њ удари, али јој је сметало посредничество Наполеоново. Но ипак се је надао цар Александер да ће сад сами Турци дати повода непријатељству, па да ће се том приликом и посредничества Наполеоновог курталисати. Повода пак од стране Турака било би: што ће Турци са Енглеском мир закључити, што ће не изјавивши се, простире ли се примирје и на Србе, из урођене мрзости, на ове ударити; а најглавније: што Мустафа Барјактар неће пристати да Дунав граница између Турске и Русије буде. Тога ради Александер наложио је Прозоровском, да, чим се који од наведених повода покаже, одмах на Турке удари, преко Дунава пређе и оружјем Дунав за границу освоји.

Књаз Прозоровски тражио је свакојако да заметне рат с Турцима, и писао је Мустафи Барјактару, великом везиру, преко мере грубо писмо, не би ли га раздражио. Али Турци и Мустафа Барјактар нису се дали раздражити; шта више, овај одговара Прозоровском најучтивије и у том самом одговору сад, после готово годину дана, изјављује: да се примирје и на Србе распростире, али да књажества никако Русима уступити не могу, и при том захтева накнаду због заузетих турских провинција, у противност точки закљученог примирја.

Такови одговор великог везира Мустафе Барјактара јасно је доказивао да се преговарањима ништа учинити не може, и зато је Прозоровски предложио императору, да јошт ове јесени, 1808. године, удари на Турке и да освоји Ибраил, Исмаил и Ђурђево, како ће у пролеће, године 1809., моћи сасвим преко Дунава прећи. Ово предложење Прозоровског добио је император Александер онда кад је са Наполеоном ерфуртски сојуз закључио. По закључењу овог сојуза уговорено је између ова два императора да Наполеон у Шпанији ради по својој вољи, а Александер са Турцима чини како зна, и да се

књажества сојединe руском царству. Нестаде дакле Александру сад оног тегобног Наполеоновог посредничества. Осим оваковог договора у Ерфурту закључена је и одбранитељна алијанција, т. ј. да Русија помаже Наполеону, а овај Русији противу Аустрије, ако би она наумила што противу Русије, зато што се она на истоку распростире.

Сад дакле император Александер, ослобођен посредничества Наполеонова у ствари са Турцима, као што се то из више описаног види, наложио је књазу Прозоровском да понуди Турке, без ичијег посредствовања, миром, под условијем, да Дунавом буде граница између два царства, и кроме тога још: 1) да Турска призна независност српског народа под покровитељством обе државе; 2) да савршено и торжествено призна Грузију, Имеретрију и Мингрелију за провинције руског царства. Сврху тога дао му је и пуномоћије и конечни мир закључити, а у противном случају, и рат одмах обновити, имајући непрестано у памети за главни предмет, и једини интерес Русије, да Дунавом граница царства буде.

Примивши такова упутства, 1808. год. Октобра месеца, књаз Прозоровски јави све великом везиру, преко свога ађутанта Краснокутског, позивајући Порту да своје пуномоћнике у Јаш пошље. Мустафа Барјактар лепо је у Цариграду примио Краснокутског, изјављујући и од своје стране жељу к миру, и молећи га, да му после два дана предстане. У томе дигне се јаничарска буна, запали варош и Мустафу Барјактара убије. По стишању тога метежа, нови велики везир, Јусуф-паша, позове к себи Краснокутског, преда му, за главнокомандујућег, орден месеца и одговор Портин написмено у том состојећи се, да ће из Цариграда одређени пуномоћници, за уговарање о миру, наскоро у Јаш доћи.

Одговор тај примио је Прозоровски 18. септембра 1808., али због несигурних друмова по Турској, два месеца чекао је на турске пуномоћнике.

Император Александер желио је ускорити закљученије мира, будући да је ерфуртским уговором обвезан био Наполеону помагати противу његових непријатеља, између којих сад му је била и Аустрија, а због растројства Турске надао се, да ће Порта на сва условија пристати, и тога ради, држећи да Турци с намером оклевају, наложио је Прозоровском да се потруди сваким начином мир што пре закључити, а ако то не би могуће било, одмах да рат отпочне. У таковим преговорима цара са Прозоровским протекла је цела 1808. година.

У Фебруару године 1809., кад су турски пуномоћници хтели већ једанпут доћи, заповеди цар Александер Прозоровском, будући је енглески посланик лорд Адер о миру са Портом у Цариграду радио, које је цар сматрао као непријатељство Енглеске према Русији, да Прозоровски одмах оружаном руком на Турке навали. Све ово Прозоровски преко флигелађутанта Паскевића неизоставно Порти да на знање, требујући удовлетворења вољи императора свога, које се у том состојало: да Порта не само мир са Енглеском не закључује, него да и реченог енглеског посланика, за 48 сахати, из Цариграда удали.

Пре Ерфуртског мира Енглеска је привржена била цару Александру као сојузнику противу општег непријатеља Наполеона; али после Тилзитског мира, уплашена алијанцијом Русије са Француском, гледала је да Порту с Русијом непримиримом сад учини, и да јој у томе помаже. На тај конац енглески посланик, потпомаган и аустријским интернунцијем, храбрио је Порту да се не боји ни Француза ни Руса, јер су Французи заплетени у рат са Шпанијом, а Руси у Лифландији, па осим тога јошт им и Аустрија грози, објавивши рат Наполеону, и најпосле, почео је претити флотом Порти, ако га она не послуша, него, у противност његових совета, са Русијом се умири. На овај начин притешњена Порта закључи мир са Енглеском, који јошт није био ратифи-

циран, кад је 8. марта 1809. године приспео у Цариград Паскевић са захтевањем свога императора. Скупа са Латур Нибуром, француским послаником, позван је у Диван и ту је предао писмо великом везиру. Диван нашао се је у великој смутњи: с једне стране Русија са Наполеоном, с друге Енглези с флотом у Мраморном Мору и у савезу са Аустријом. Порта се сад поплаши, па за отклонити најближу опасност, ратифицира мир закључени са Енглеском, и велики везир преда Паскевићу писмо на главнокомандујућег, у коме му јавља да је само мир, а не и савез са Енглеском закључен. То разумевши Прозоровски одмах је примирје прекинуо, разрешио је од тога и Карађорђа и правитељствујући српски Сенат, пофторио је овоме уверење о покровитељству Русије, генералмајору Исајеву наложио је да ступи у савез са Србима, и турске пуномоћнике из Јаша отпустио натраг.

ПРИМЕДБА

[1] Поздрављам Вас, брате Јакове, такођер брата Луку и Стојана Чупића и све ваше војводе, и сву сиротињу [народ] поздрављам, а на знање Вам дајем, брате Јакове, како ово писмо примите и разумете, у онај исти сат узмите сву војску ваљевску, и шабачку Мачву, па идите право на Митровицу и превезите сву војску [преко Дрине], запалите [узбуните] сву Босну, а ја, у име Божје, сада како одем у Ужицу, оставићу у њој само 5 стотина људи, а ја ни свратити не ћу но право с војском и с топовима на ћуприју на Вишеград да Босну сву упалимо [узбунимо и подигнемо], а Москов ће јамачно да пређе на Видин. Но то Вама сада препоручујем, незадржано, да све овако свршите и учините час пре. Ово Вам најпоследњу заповест, што се овог дела тиче, дајем, и со тим остајем Вам свако добро желећи

у рудничкој нахији, у Брусници
Априла 2. дана 1807.

Карађорђе Петровић
врховни комендант.

[На другој страни овог писма овако је додато:]

Па особито сада се премишља г-дар Ђорђе да Ви сву војску потпуно истерате на Дрину, а Стојана Чупића с нешколико војске да прету-

рите преко Дрине да попали Јању и Бељину [Ово су обе вароши у којима Турци живе.] и да сву Босну и села подигне, а Ви с другом војском да чувате скелу на Дрини, за сваки случај, и ако би на Стојана каква сила навалила, да му можете ома у помоћ притећи. Али силе, по свој прилици, не ће моћи никакве бити, зашто ћемо ми на вишеградску ћуприју сместа ударити, и тако Турке забунити. Особито г-дар Јаков да узме неколико момака па право к мени [Карађорђу] да дође, где ме нађе, око Ужице, или где буде, да се о свачем разговоримо и договоримо, али само незадржано.

(М. П.) **Ка—ђо— Пе—**
ве— во—

Натпис: *Поштенородному г-дару Јакову Ненадовићу, г-дару Луки и свим прочим старешинама незадржано да вручит сја, гди буде, час прије.*

КЊИГА VII.

У предишавшој књиги била је реч како је Кара-ђорђе науман јошт с почетком прошле 1807. године, и пре него што је Миленку, к Малајници, у Крајину, у помоћ отићи принуђен био, и у Босну прећи, па и ову узбунити и противу Турака уздићи, као и о том шта га је од тога удржало. Између других причина, које су тамо изборјане и које су Карађорђа од његовог предузећа удржале и доцније, дошло је у следству Тилзитског мира између Русије и Француске, и закључење примирја између Турске и Русије, које је, као што смо видили, и на Србе распрострло се и за њих обвезатељно учинило се, и које је равно полдруге године трајало; но и опет зато није се дало Русији успети Порту уговорити и согласити је на закључење коначног мира онаког, какав је Русија желила, и по томе морао се рат, после тако дугог примирја, наново отпочети као што ћемо мало доцније видити.

Срби су, за све време више упоменутог трајања примирја, одахнувши мало од тешких терета ратних, код својих кућа, у кругу своје фамилије, и своје родбине налазили се, изузимајући оне, који су повремено и наизменце, које на стражама у пограничним шанчевима и караулама, ради одбијања појединих насилничких чета Турака, које су у оваким приликама, по-где-кад, плена ради, на границе српске насртати покушавале, које пак у градовима гарнизон сачињавати морали. Народ је српски, уопште узевши, сад приљежно латио се привреде: земљоделац земље и плуга, занаџија заната и трговац трговине, у

колико је она у Србији за овда развијена бити могла. Народ је дакле сад први пут, откад се противу Турака подигао, од силног и претешког труда и умора, добио прилику одахнути и одморити се; а поред тога и снабдети се, колико је више могуће, са свима потребама, и домаћим и ратним, како би тако одморан, и боље него икад снабдевен, на глас позива отечественог, противу непријатеља изићи могао.

На овој тенани, док је ово примирје овако трајало, премда су интриге, од доласка Родофиникиновог у Србију за агента руског, већма оживиле, и премда се тиме међусобно одношење старешина народних јако тровало, и Карађорђе и Совет нису узалуд стојали.

Као што је у почетку више поменуте књиге речено, да је Совет народни, премештен будући из Смедерева у Београд и са члановима надлежно попуњен будући, по општем договору и одобрењу Карађорђевом и круг делања свога раширивати отпочео, но не зато што је у намери био себе за највећу власт у земљи прогласити, јер баш и да је, по земаљској потреби, на таково што и смерао, никакве, ни политичне, земаљске, ни физичне могућности за извршење таковог чега није имао, као што нам Вук Караџић у „Даници" његовој за 1834. годину, у којој је другу годину српског војевања противу Турака описао, каже, него да помогне врховној глави терете управљања земаљског лакше сносити; јер су се досад сви терети око управљања и расправљања свега уопште, нужно, без разлике важности и потребности дела, само око главе Карађорђеве, ма где он био, врзли. Совет дакле сад је, као што рекосмо, по општем договору и одобрењу и неке уредбе отпочео издавати. Од ових прва је, којом је строжије и точније опредељење учињено о земаљским приходима и о стицању ових у касу народну, која је у Совету била. Друга је о уреднијем збирању и располагању са десетком, који се, по невољи, од народа узимати морао у житу, јечму, куку-

рузу и нешто у вину, и двадесету главу од рогате марве и свиња. Трећа, о течају различних звечећих новаца. Четврта, о наплаћивању такса ђумручних, и о наплатама на превозним скелама како на Морави, тако и на Сави и Дунаву, и, пета, о наплаћивању свештеничком за разна њихова чинодејствовања. Сад је Карађорђе, у договору са Советом и већином старешина, јер свима, а нарочито онима, који су желили постати дахијама, није ишло у рачун, закључио и утврдио да се, по позиву његовом, сваке године, о Новом Лету скупштина у Београду држати има, на којој ће старешине народне, из свију крајева земље, потребе земаљске у сваком смотренију представљивати, о својим дејанијама рачуне предавати Совету и на тужбе, ако би какве из народа на њих, Совету или Карађорђу, поднешене биле, одговарати. А најглавније, закључено је да се на овим скупштинама Карађорђе са Советом и са старешинама народним саветују и договарају о свима потребама земаљским.

Совет је сад примио на себе и старање о уредном издавању плате људма, којих је услов она била, и такови су били: тобџије и бећари, коњаници и пешаци, који су се из разних провинција турских у Србију, ради војевања, стицали, и сад које у граду београдском, а које и по другим местима при разним старешинама налазили се. Број оваковых страних добровољаца није се никад могао стално определити. Особито старешине пограничне могле су, по потреби, број оваковых и умножити, а издаци њихови у случајима оваким, свагда су у дане држања скупштине у Београду, Советом признавани и исплаћивани. — Догађало се, да у каси народној није свагда новаца толико било, колико су више поменути издаци старешински износили, и у таковом случају Совет је старешинама издавао признанице до времена порезе. — Совет је сад предузео на себе непосредствено и старање о набављању хране, будући да од десетка који се од народа, нужно, узимао, није могло дотицати за подми-

рење у градовима и шанчевима, за издавање тајина разним раденицима у радионицама за војинствене потребе, за гарнизоне у градовима, за полицајне служитеље, за тобџије и бећаре, и за друга нека заведенија, о којима ћемо мало ниже говорити. Совет је сад, у договору са Карађорђем, подигао, у доњем граду београдском, топо- и звоноливницу; јер се у граду београдском много великих топова налазило, који, по справи својој, нити су могли за поље, ни за горе, употребитељни бити; а тако исто налазило се и много разбијених топова, које је све, по захтевању потребе, ваљало преливати и стварати их за настојећу потребу. И зато је Совет, као што мало више рекосмо, сад установио у доњем граду формалне, за војене потребе, радионице. Ту су се топови за рат, и звона за олтаре Божје саливали; ту се ђулета за топове саливала; ту су се у дрводељницама лафети за топове израђивали и спремали; ту су се кола за возење потреба војених правила; ту се каре и сандуци за амуницију топовску и за фишеке пушчане спремали и окивали; ту су се гранати спремали, кумбаре пуниле и фишеци како за топове, тако и за пушке, спремали; ту су ковачнице установљене биле за окивање лафета топовских и за окивање кола за ратне потребе, и напослетку, сад је Совет узео на себе и старање о бољем завођењу у ред и ступа у Страгарима, у којима се барут израђивао, и о саграђивању такових и на другим зато пробитачним местима, а о којима је сам Карађорђе до сад бригу водио.

Познато је, из досадањег описанија нашег, о течају ствари односитељно до устројења судова у Србији. Ми смо видили како је Карађорђе, са самог почетка устанка, увидио потребу о установлењу судија, и како је прве године тога устанка, на скупштини у Пећанима, реч о установлењу судија у оним нахијама, које су, за онда, од Турака ослобођене биле, њим поведена. Видили смо да су, на овој скупштини, по негде и постављене судије, али то постављање, у самом почетку, и за време бес-

престаног ратовања, које је главна ствар тада и била, није ни жељи Карађорђевој ни правој потреби народа удовлетворавало. Зато се је свагда до сад, на свима скупштинама, све једнако о воспостановлењу судова и говорило, и поговарало. Сада пак ова се је потреба при распространењу граница Србије, јошт силнијом указивала; и по томе је Совет народни, у договору са Карађорђем, и са одобрењем његовим, но не претерујући меру ни политичном бићу, ни финансијалној могућности Србије, судове по свима нахијама поставио изузимајући варош београдску, јер је у овој, јошт 1807. године, и суд, и неки род главне полиције, са разделењем вароши на часнике, уређено било; а сам је Совет остао друга инштанција и у грађанским и у кривичним процесима; у делу пак иступлења и неповиности војводских, и других народних служитеља, он је и једина испитујућа и судећа власт био. И сам је Карађорђе, по кад и кад, мимо Совет такову власт упражњавао, кад год се заборављао да је уговорено и закључено, да се нико у струку судејску не меша.

Куће, и за ове судове, узимане су турске, где је таких било, и у овима, како је могућно било, држана су и заседанија а уједно и судије су у њима, са свима потребнима, обитавали. Где пак турских кућа није било, ту су, трошком целе нахије, такове куће саграђиване биле. Сви су ови судови с потребама канцеларијским снабдевани били Советом, као и неким врло кратким настављенијама, које је више упућивало судије како ће се човечно опходити с људма долазећим суду за правицу, него у самом начину суђења, и у управљању с делима унутрашњим судске канцеларије. Војводама је већ сада забрањено било примати процесуалне тужбе, ове расправљати и утицати се у дела принадлежећа извиђању и пресуђивању судском. Но ова забрана често је премакаравана, јер јошт никаквих строго положитељних закона у том смотрењу није било; а и по самом времену,

и поњатијама самог народа, често пута није друкчије ни могло бити. Срцу, души и совести судија предана је била правда на аманет. Судије, осим писара и пандура, никакве плате нису имали. Писар је имао 360 гр. годишње плате, који су грошеви могли онда износити до 40 дук. Пандури су имали по 1 дук. на месец. Храна им је била из комуне, али је и ова била врло умерена, и состојала се из брашна пшеничног или кукурузног, кад се кога имати могло. У мрс имали су мрсна смока, а у посте варива. Ово суречени магистрати примали све у натури од десетка, који се од народа, нужно, у опште узимао, као и дрва за огрев, и за друге мутвачке потребе. Судије ове, у место плате, задовољавале су се тиме, што су им код њихових кућа, у пољском раду, житељи месни, из кога је који судија био, припомагали. У овоме су им и саме војводе, по наредби вишој, а и иначе, ишле у свачему на руку.

Како је варош и град београдски освојен, одмах су се две нормалне школе отвориле, једна само с једном првом класом, и друга с двема класама, т. ј. обично с првом малом, и другом већом, у којој се псалтир учио, катикизис и свештена историја предавала, у рачуну се деца упражњавала и обучавала се у појању црквеном. У овој првој школи родитељи су, сваки за своје дете, учитељу плаћали, а у овој последњој црква је учитеља плаћала, јер је он и једну страну у цркви држао. Ово уређење за ове две школе није овако дуго трајало. Кад је Београд усвојен, приличан је број сиромашних Турака, са фамилијама својима, у Београду заостао. Правитељство српско, за неко време, по освојењу Београда, будући да су ови заоставши Турци и под владом њиховом пука сиротиња били, принуђено је било давати им тајин, јер ни хлеба, да се сити наједу, нису имали. Млоги су из ових Турака, јамачно, за моћи колико толико одолети сиромаштву свом, покрстили се, са женом и децом својом, па како је сиротиња свагда берићетнија са

децом од богаташа, тако се сад и код ових покрштених сиротних Турака до шездесторо мушке деце већ у 12-ој 13. и 14. години одрасне налазило, којима је требало дати занимање према узрасту и снаги њиховој, али таковог за онда у Београду није било, и по томе морао је Совет, са одобрењем Карађорђевим, и о овој деци промислити, и уредити с њима тако, да не би доцније, кад одрасту, и себи самима и другима на терету били.

За ову децу, Совет је најпре, између заоставших турских кућа, једну добру, са довољним стајама одабрао, и снабдео ју је са свима потребама, као прво, са надзиратељем и економом; друго, са мутваком, потребама мутвачким и са прањницом; треће, са креветима и са ћебетима за простирање и покривање. Совет је и једну од заоставших џамија претворио у школу, поставио је учитеља с платом из народне касе, па је, напослетку, сву ову покрштену децу сабрао, оденуо их је у једнолично одело, и учитељу, стојећем под правитељственом платом, наложио, да он не само као учитељ у школи их обучава, и одводи у школу и из ове кући, него да им је и у школи и у кући у свему, и у сваком призрењу, старешина и обдржатељ реда и поретка. Овај учитељ, коме је име било Јефта, био је из прека, из милиције пограничне стражмештер, те тако је он, као такав, знао и дисциплинарни ред међу децом овом завести и обдржавати. Совет је у намери био изобразити ову децу прво у вери, у коју су прешли, а друго у читању и писању српском, у рачунању и у привикавању к уредном начину живљења, како би, у подужем времену обдржавајући их и изображавајући овако, могао из њих створити, у сваком смотренију, полезне грађане. Но, са свим овим благодетељним намерама правитељство српско, на жалост, није постигло своју цељ. „Дивље паче хоће у бару“ тако и ова деца, зар подстрекавана од својих родитеља, једва су две године дана овако обдржати се могла. Правитељству није ишло у рачун насил-

ним начином њих уздржавати, и она се сва разиђу; али су млоги из њих за то време, већ научили и читати и писати српски тако, да им је то знање, и као Турцима, доцније, у сношају трговачком са Србима, од ползе било.

Поводом овог заведења за ову покрштену турску децу, која су сва, кад су Турци, 1813. године, опет Србијом завладали, повратила се к исламу, Совет је сад, са одобрењем Карађорђевим, не само и оним другим учитељима у Београду сходну плату, из касе народне, определио, него тако исто, наредивши да се и у свакој нахији, у главној вароши по једна нормална школа са двема класама установи, и овим учитељима је онаку исту плату одредио, какову је учитељима у Београду.

Још кад је Карађорђе, уз последњи аустријски рат противу Турака, неко кратко време у фрајкору служио, још онда је он увидио шта значи регуларна и обучена војска. Још тада је он увидио како само са регуларном и обученом војском, противу непријатеља, а нарочито неурегуланих Турака, са савршеним поуздањем, и тврдом и непромашном надеждом на победу, војевати може. Зато је он сад, у овој 1808. години, а за време трајућег примирја, које се већ тако било протегло да се је могло држати за беспредељно, смишљајући и спремајући се и сам за обновлење рата, желио и нешто чисто регуларне војске завести, која би као за мустру (пример) и за науку и побуђење народној војсци служити могла, јер је он смислио, поред установлења регуларне војске, и народну војску у градовима и шанчевима пограничним станујућу, у вежбању с пушком, и у скором телесном обртању по сигналима, приучити, јер и само ово, у рату, млого би доприносило према са свим необученој турској војсци.

Жељу ову своју Карађорђе саопшти Совету, и Совет неизоставно уз њу пристане, јер је и у Совету било људи, који су са Карађорђем заједно у аустријском фрајкору служили, и који су одмах Карађорђа поњали. И тако у

овој години установи се, у Београду, један батаљон регулаша; а тако се исто отпочне и егзерцирање народне војске по свима градовима и шанчевима пограничним. Како се предузеће ово у Србији прочуло, одмах су, из пограничних Србији аустријских места, војници Срби, у Србију пребегавати почели, а особито мањег реда официри, фелдфебели, унтерофицири и проч. (Да су имали на што, сва би милиција аустријска, са свом амуницијом, у Србију прешла). Кад је, о овом последњем, Родофиникину достављено, и кад је он ово опстојатељство главнокомандујућем књазу Прозоровском рапортирао, обојица су они, за немогућно, и као од Срба измишљено, за спрдњу узели. И ово је повод био реченом главнокомандујућем те је он, у Фебруару месецу следујуће 1809. године, кад су му депутати српски: Павле Поповић советник, Јанићије Ђурић Карађорђев секретар и Иван Југовић главни секретар Совета, представили, од сваке руке њих, и то врло грубо, на спрдњу узимао. Он је овим депутатима, а нарочито Југовићу, јер је ону другу двојицу сматрао као мужике, говорио: „Па кад се у то уздате, и кад умложите тако ваше силе, ваљда сте онда у намери распрострти ваше границе до реке Марице, па шта мислите, чији ће онда бити Цариград? Ја вам советујем да се ви таквих мисли и таквих планова оканете, и да се задовољите са оним границама, у којима се сад налазите, и у којима су оци и праоци ваши живили, јер ми не можемо са целом Јевропом, вас ради, у рат упуштати се.“

Више поменути официри, и они други мањи чинови, као браћа Срби, одмах су примани у службе, и разашиљани куда је потребно било, а нарочито командантима градским, и шанцкомандантима, где су се војске народне свакад стално, премда наизменце, налазити морале. Од ових су неки, колико их је потребно било, задржани и за више поменути баталијон београдских регулаша, кога су они, по тадањем знању њиховом, и образовали.

Овај баталијон регулаша састављен је био, по већој части, из момака бећара, који су овамо из Турске понздолазили били да нађу занимања и живљења, и из синова београдских. Поред овог баталијона образована је била и једна регуларна батерија топова. За ову батерију били су тобџије све сами синови београдски. Како речени баталијон пешака, тако и споменуте батерије тобџије, становали су сви у доњем београдском граду, у касарнама, заоставшима од времена принца Јевгенија, премда су временом и небрежењем турским доста порушене биле, којих је оправка опет на терет касе народне пасти морала. У овим регулашима, официри, тобџије, добошџари и сигналисте имали су униформу руску. Такву су униформу имали и официри, тобџије и добошари и народне војске, а пешаци регулаши имали су по кроју народном униформу, на глави су имали црне клобуке с подбрадником од црног кајша, с малом узаном надстрешницом и тробојаном ружицом; за лето имао је сваки војник од црнога сукна (абе) јелек — грудњак — и до испод кукова кратко позастегнуто с рукавима гуњче, кошуљу и гаће од јака платна, доколенице од бела сукна с чарапама исплетеним од подебелог вуненог шареног предива и опанке на ногама. За зимње доба имао је сваки војник од црног сукна чакшире и гуњ дугачки до колена, и све, као што смо рекли, покроја народног.

Што се пак тиче оружја и друге амуниције, сваки је војник имао уредну пушку с бајонетом. Преко рамена имао је два црна кајша, о једном висио је патронташ, а о другом бајонет, кад није потребно било на пушки имати га. И поред свега више наведеног имао је и сваки војник по једну струнену торбу упртњачу, поради успреме и ношње обичних војничких потреба.

Поред тајина у хлебу од једне оке печеном, сваки је војник имао и по 75 драма меса, дрва за огрев и готовљење јела, и 5 пара на дан у касарни за друге потребе. У посте дават им пасуљ, но ако је који од тих

војника имао да што више за себе за јело потроши, то му није забрањено било.

К усавршенствовању ове жеље Карађорђеве, млого је допринео простосрдечни, и искрено желећи унапређења Србији, познати нам већ, капетан Илија Новокрштени. Он није штедио ни труда свог, ни услуге, и дејствитељно, често споменути баталијон регулаша у Београду тако је за једну годину и 2—3 месеца дана у свему дотеран био његовим неусипним настојавањем у самом почетку завођења тога баталијона, да се је могао равнати с најбољим јевропским регулашима.

Овај капетан Илија Новокрштени био је руски официр у чину поручика (оберлајтнант). Њега је, први руски главнокомандујући, Михељсон, јошт пре него што је с војском испреко Дњестра у Бесарабију прешао, по налогу цара свог, као што нам то и сама руска историја овога, турско-руског рата, тако каже, Карађорђу у Србију послао, као тајног чиновника, ради открића сношенија са Србијом и њеним врховним вождом. Новокрштени дошао је, преко Ковина, у Смедерево и пријавио се Вујици Вуличевићу смедеревске нахије војводи, а овај га је одмах, у спроводу свога писара, Анте Протића, и јошт су три момка, послао к Београду на Врачар, Карађорђу.

Поручик Илија Новокрштени, прозвани у Србији капетаном, кад је дошао на Врачар, представио се Карађорђу у пуној униформи ађутанској, и показао му тко је, откуда је, ко га је послао и зашто.

Карађорђа је врло обрадовало ово посланство. Новокрштени је одмах, други дан по доласку своме на Врачар, са Србима заједно, изишао у бој противу Турака београђана, који су покушали из града у поље изићи да се са Србима бију. При освајању вароши београдске јуришом, Новокрштени се и ранио, но лако, зато је наскоро ту рану и преболео. Он је био тада човек између 40 и 50 година, здравог сложенија тела, мало виши од средњега раста, није имао никаквог вишег знања, био здраво

одважан и као војник, био је сасвим простодушан и искрен. Према Србима био је, у опхођењу с овима, сасвим простосрдечан; живио и понашао се доста угодно без да је икоме у Србији на терету био; предан је био за ствар ослобођења и унапређења српског, и све је ненавидио и на све је оне мрзио, који нису, томе српском ослобођењу, хтели свесрдно помагати, или, који су и самим Србима у томе сметали. Новокрштени је све старешине српске здраво уважавао; а Карађорђа је више свију почитовао, и држао га: у оном времену, у онаким околностима, међу Србима за достојна владаоца. И њему је био непријатељ ко је Карађорђу непријатељовао. Он никаквим, и ничијим подлим намерима, у Србији није хтео служити, и јамачно је, зато, навукао мрзост Родофиникинову на себе, те га је овај, права здрава, бездушно оклеветао код главнокомандујућег књаза Прозоровског, који га је, по овом опадничеству, позвао у главну квартиру у Влашку, а оданде отправљен био у Сибир!

Као што смо и мало више казали, Новокрштени је готов био свагда, сваку услугу Карађорђу, и уопште Србији, учинити, којом само ако је могао допринети добра к унапређењу благостања народа српског. Из оваких добродушних и само здравој и правој политици приличних осећања, Новокрштени је, као што је и мало више речено, млого, својим најусрднијим настојавањем, допринео Карађорђевој и његовог правитељства жељи у уређењу прве регуларне војске, не обзирући се и не осврћући се ни на какву за то награду. За оваку оданост и свесрдно услужење правитељство српско само је дало, капетану Илији Новокрштеном, једну добру турску кућу, коју је доцније Јаков Ненадовић, за свој конак, купио; давало му је и тајин у хлебу и месу, које је његовим млађим пристајало, дрва за ложење ватре, нешто вина, зоби и сена за коње, од десетка.

Срби су, ово исто, и другим Русима, који су, као савезници њихови, за све време суштествовања Србије

долазили, чинили; али јесу ли они према њима, онако искрени и простодушни, били, као што је, истиног и праведног сажалења достојан, капетан Илија Новокрштени? Ми ћемо, мало ниже, и на то доћи да покажемо шта је којешта Родофиникин на овог измислио и чиме га опао и оклеветао, те га је књаз Прозоровски у Сибир отправио!

Према више изброjаним предузећима Карађорђевим и Совета народног, и према неопходимо нужним заведенијама уопште, која су сад под бринењем и првог и другог у живот ступила, не ћемо говорити толико о тешкоћи неимања добро стручних људи по свим частима више наведених заведенија, колико о средствима за обдржавање и продужавање опстанка њиховог. Чисто је непоњатно како се и с чиме се све више наведено могло издржавати, кад од народа, ограбљеног од Турака и све једнако у рату налазећег се, једва да се је што порезе узимати могло, јер се је свакад, кад се што од народа у помоћ општим потребама захтевати морало, строго призрење обраћало од стране Совета, а нарочито од стране Карађорђа, на бедно и безодморно стање народа. Ми имамо једно писмо Карађорђево кнезу Милисаву Ђорђевићу, команданту нахије црнoречке, у 1811. години писано, у ком му Карађорђе, извинитељно, на знање даје, како је сад, по прекој неопходимости, на нахију црноречку 40.000 гроша порезе нарезати се морало, и препоручује му, да ту суму порезе на најразборитији начин од народа покупи. Ово нам писмо за уверење служи да је Карађорђе, познавајући добро стање и нужде народа, врло благодетељно о њему промишљао; а то нам посведочава и Родофиникин, који је у једном донесенију свом главнокомандујућему, књазу Прозоровском, ове 1808. године, описао — а то се морало догодити у самом почетку ове године, о држаној скупштини о новој години — један разговор који је Карађорђе с њим имао, и у ком донесенију он каже, како је њему Карађорђе жалио

се и говорио: „Једна част поглавара не соглашава се са мном, а други дошли су овамо са наоружаним бећарима, који са шесет, а који са педесет таковых и траже да им се исплату неки трошкови, које су они за народне потребе, из своје сопствености, учинити морали. Једни траже двадесет, а други осамдесет хиљада гроша. [Овде никакве две части поглавара није било, него све једни и они исти, који су ненавидили Карађорђа, ти се с њим нису соглашавали, и ти су само могли, у случајима неопходимим, што, на народне потребе, да речемо, из њихове сопствености, потрошити, и после, о скупштини тражити од Карађорђа и Совета да им се исплати]. Ја сам допустио у почетку да се распродаду нека турска непокретна добра, јер су ме уверили да ће се са сумом, која се за та добра узме, они потпуно подмирити моћи, а сад ми кажу да се ни у полак не подмирују, и навалили су да се недостатак, за њихово подмирење, на народ разреже. Ја се на то никако согласити не могу, народу је доста труда и муке и без овог, ако се ово учини — народ треба да нас све потуче, и то би он имао право учинити, јер ми ништа боље и не заслужујемо.“* Ми о свему што је Родофиникин у овом донесенију главнокомандујућему описао, сумњамо, а нарочито о оном што у продужењу Родофиникин каже, како је њему Карађорђе говорио: „Ти си сад једини, који нас можеш из ове беде извући, мој је живот у твојим рукама.“ Из овог првог навода показује се, као да није сам Карађорђе сад у белају и беди био због више наведеног потраживања неких старешина; а из другог као да је и сам живот Карађорђев у опасности био, па да је Родофиникин у стању био од те опасности курталисати га. Ово је грдна аномалија између истинитог понашања Карађорђевог у животу његовом, бар до 1813. године, и оваког описанија Родофиникиновог. Зар Карађорђе да се од тројице четворице поглавара боји за свој живот онда, кад је он сав народ и све друге

* „Военный Сборникъ“ за 1864. годину № 8., на стр. 235.

старешине на својој страни имао? И зар Карађорђе да се плаши за свој живот, који је стотинама пута, очевиднијој смрти, упорно на сусрет излазио? Но баш кад би ми хтели потпуно поверење овом донесенију Родофиникиновом поклонити, он нам сопственим, себи самом противуречијем, то не допушта.

У „Военном Сборнику“ № 2. за 1865. годину, на страни 237., и то не из Србије но из Краљева, кад је из Србије побегао 1809. године, Родофиникин главнокомандујућему, књазу Багратијону, доставља, па вели: „Младен и Милоје опет су завладали Црним Ђорђем, који се је, у време држања последње скупштине у Хасан-пашиној Паланки, обећао ништа више не предузимати радити до возвратка депутата посланих у главну квартиру; а у самом делу није испунио своје обећање. Распустивши скупштину, и избавивши се од опасности, он је издао заповест, да се од сваке мушке душе узме, у име данка, по један дукат, и у истој заповести обвезао се: ни једног више не терати на војску противу Турака од оних, који му тај дукат положе. Мало се је нахија покорило овој заповести врховног свог вожда, премда нико није ни смео јавно ништа говорити противу безаконог овакого наређења. [Ово му је била тема, не само овом, о коме ће сад бити реч, него и свима другим пакосним пакленим и преиспуњеним подлостима донесенијама његовим. Он овде каже, да су Младен и Милоје опет овладали Црним Ђорђем, дакле по овоме следовало би, да је Карађорђе све, што је урадио на овој скупштини у Хасанпашиној Паланки, да је, под влијанијем Младеновим и Милојевим, то учинио, а то се ништа из његовог донесенија не види, већ цела ствар тако се представља, као да је, све што је учињено, сам Карађорђе учинио без ичијег на њега влијанија. А осим тога, по донесенију истога Родофиникина, у „Военном Сборнику“ № 2., на страни 228., стоји: да Младен и Милоје, из тамо наведених узрока, никако нису ни смели бити на предреченој скупштини.

За првог вели да се је притајао у Београду, а за другог да је отишао незнано куд]. Најглавнији поглавари као: Милан Обреновић, Петар Теодоровић (Добрињац) архимандрит Мелентије били су у осуствију; [Милан и Мелентије били су послани у главну квартиру руску, а Петар Добрињац с Родофиникином заједно побегао је из Београда у Влашку. Но кад су она прва двојица, као депутати од Србије послани, дошли у Влашку, онда је Родофиникин, у интересу својих интрига, у Краљеву, утискао и Петра Добрињца у ову депутацију, и донесенијем својим, којим је, из Краљева, доставио главнокомандујућему о доласку депутата, из Србије, преварио је књаза Багратијона, показавши у оном, да су сад из Србије дошла тројица депутата: Милан Обреновић, Петар Добрињац и архимандрит Мелентије. Ми ћемо, на своме месту, о овом предмету и подлом поступању Родофиникина опширнију реч имати.] Миленко се налазио у Поречу, а Јаков Ненадовић, који је тада управљао Советом српским, није се смео усудити ништа сам чинити противу Црнога Ђорђа, кога су све сами непријатељи Јаковљеви окружавали:“

Како се соглашава ово, што Родофиникин овде овако каже, да је Карађорђе наметнуо, после скупштине у Хасан-пашиној Паланки, на сваку мушку главу по један дукат да му се збере, и да више не ће ни једног од оних терати на војску, који му год тај дукат положе, са оним што је исти Карађорђе мало пре Родофиникину, у смотрењу народа, говорио, т. ј. да се он никако на то согласити не може да се што на народ порезује, да би народ имао право све поглаваре, не изузимајући ни самога њега, потући, и да би у праву био кад би тако што учинио; и с оним писмом, што је, у 1811. години, команданту црноречком Карађорђе писао и извињавао му се, како се никако није могло ове године друкчије учинити, него је и на црноречку нахију морало се 40.000 гроша нарезати?

Ми смо као савременици, и блиски будући свима истинозбившима се догађајевима у Србији, и без ова два сравненија са оним и онаким донесенијем Родофиникиновим из Краљева главнокомандујућему, уверени, да је цело ово донесеније његово сушта лаж. У Краљеву, пошто је Родофиникин са свом својом мисијом, са Петром Добрињцем, митрополитом Леонтијем, Јовом Протићем, Стефаном Живковићем Телемаком и прочима, из Србије, 1809. године побего, и поћем га је главнокомандујући, књаз Багратијон, у своје заступљење узео и наредио га да он, као агент у Србији, са свом својом мисијом и са онима, који су с њим заједно, као приврженици руски, из Србије избегли, у Краљеву пребива, и сношенија своја са Србијом продужава и обдржава, сабрали су се сви недоброжељатељи, управо по смислу Србије, противници Карађорђеви, па седећи тако у Краљеву ни о чем другом нису ни мислили ни промишљали, него како ћеду поступак побега свога из Србије што већма оправдати, јер су се они, при свему томе што им је књаз Багратијон све, што су му они за своје оправдање казали, поверовао, и у своје их покровитељство узео, опет бојали, да ћеду за поступак свој осуђени бити. Од тога је највише стрепео Родофиникин, као што ће се то из његових сопствених поступака увидити, и како ћеду већма обедити Младена и оцрнити Карађорђа, а знали су, да се њиховим лажним донесенијама, код главнокомандујућег, у траг улазити не ће.

Сад да се повратимо опет на прави предмет наше радње. Овде је реч наша о томе, да видимо како је круг делања свога Совет, у договору и са одобрењем Карађорђевим, ширио; о чему је предузео промишљати, старати се, и радити, и каква су му средства на руци била.

Ко зна, да се је тек само по 10 гроша порезе годишње, на једног домаћина, нарезивало, и то се сваке године није могло чинити, као и нарочито 1809. после пропасти каменичке, и после онаког разорења, које су Турци, нарочито на десној страни моравској починили,

у које је време, по донесенију Родофиникиновом из Краљева главнокомандујућему, као што смо мало више видили, Карађорђе на сваку мушку главу по један дукат данка нарезао, и при том обећао, да никога у војску противу Турака више терати не ће који му год тај дукат даде. Срби, жестоко поплашени од Турака због на Каменици догодивше се пропасти, да је Карађорђе, под оним условом, по један дукат од сваке мушке главе захтевао, ми држимо, да би сваки Србин не по један, већ по два дуката, макар их из камена избио, дао, само да не иде више тући се с Турцима. Па с ким би онда Карађорђе бранио Србију од Турака, а рата је, и жестоких бојева било, и у следујућој, 1810. години.

Ко зна да се поред ових 10 гроша у новцу порезе, узимао и десетак од неких плодова земаљских, као: жита, јечма, кукуруза, сена и вина, и тај десетак није се узимао на гувну од домаћина, са церићем, вилама или лопатом у руци, као, доцније, што је по мукадама, у интересу појединих личности, чињено, већ колико је коме од воље било чега показати и дати.

Ко зна, да се и двадесето марвинче од оваца, коза, свиња и говеда, на сваку годину узимало, а такових је газда тада у Србији, премда је у оно време пустара и сувише било, мало се налазило, који су марве имали, и који су могли двадесето марвинче за општу потребу одвојити и дати. И на послетку, ко зна, да је и Русија, поред осталога, и новцем потпомагала, и ако та новчана руска помоћ никад није могла таква бити, с којом би се бар за једну годину све потребе правитељства српског подмирити могле; тај се мора чудити чиме су се могла, толика предузећа Карађорђева са Советом, оживотворити и издржавати. Ми ћемо сад томе чуђењу одговорити. Нико никакве плате није имао, осим бећара — најемних војника, тобџија, војника и официра у сад заведеном регуларном баталијону, и оних других чинова војничких, који су сад из Цесарије пребегли, и

разаслани били по Србији, да обучавају егзерциру народну војску; осим људи, такође из Цесарије дошавших, који су по писменој части, по разним декастеријама, употребљени били; осим учитеља у нормалним нахијским школама и осим професора сад, ове 1808. године, установљене Велике Школе; осим што су се плаћали разни мајстори, који су у цајхаузима различите потребе војене израђивали; осим поштонопа; осим издавања новца за трошак војводама пограничним на шпијоне, и осим трошка у новцу, који се морао чинити на депутате, који су, повремено, били шиљани Русима, па и ови свагда, имајући на памети како им је код куће, т. ј. у Србији остало, свагдар су, с највећом штедњом, спремали се, путовали и становали. Нека сваки данашњи Србин, старији и млађи, прочита рукописе блаженопочившег проте Матије Ненадовића, који су у „Шумадинки“ печатани, у којима је он описао и путовање своје у Петербург као депутата, са јошт двојицом својих другара, па ће се онда уверити да је не само, овако као што ми кажемо, него и јошт више. Није онда било ни са златом, од скупоцене чоје, извезених долама, салтамарки или фермена, чакшира и доколеница, мањ ако је који од Турака упљачкао, ни жахматских рукавица, ни глазираних штифлета, ни белих батистових марама, ни свилених амрела, и зато су опет српским депутатима свуд врата отворена била на која су год куцнули. Карађорђу је тек с почетком 1811. год. 4000 дук. плате одређено, министрима по 500 дук., а великосудима по 300 дук. годишње плате одређено. Тако је, и то врло незнатна помоћ у новцу, одређена и војводама, и плата нахијским судијама. А до ове године, као што смо и мало више казали,ползовали су се и Карађорђе, и све старешине без изјатија, кулуком из народа у пољској економији, и, од Совета опредељеним десетком у житу, или кукурузу, јечму, сену, и понеколико у вину, и, у рату, пљачком од Турака.

Работом (кулуком) од народа, што је дејствително народ и тиштало, као што смо и мало више казали, ползовале су се, без изјатија, све старешине. Без ове работе, покрај свега другог што је један старешина имати могао, не би се имао чим, ни већи ни мањи, према неопходној потреби, као старешина издржавати. Народ, премда су сад судови по свима нахијама поиспостављани били, у дела којих војводама је забрањено било мешати се, опет је у својој потреби, у место да иде суду, старешинама на тужбу ишао, к њима се понајвише стицао и од њих је тражио да им невољу извиде и правду поделе Често пута људи су из народа ишли на тужбу један противу другог и самом Карађорђу, тражећи правицу, и мимоилазећи све друге власти, које су им и ближе и надлежне биле. Народ није ово чинио зато што се није хтео повиновати уређенијама и надлежној својој власти, него по његовом осећању и по поњатију о власти. Он је држао да само они људи, који предводе војску, који управљају ратом и оружјем и који су се прочули у земљи јунаштвом, па, гдекад, и самовољом, имају више власти и начина његовој тужби и потраживању за доста учинити, него голотрбе судије, за које су држали, као што је поготову тако јошт у самоме делу и било, да под влијанијем старешина стоје. Стицајући се овако народ око својих старешина поради разних потреба својих, он је, осим потраживања помоћи и правице, изгледао, да у кући свога старешине, по општем земаљском гостољубија обичају, ма да није он старешини своме као гост, него као тужитељ, или оптужени дошао, нађе и што појести, и по чашу ракије попити, па ако је и на коњу дојахао, да и њему сена и зоби из амбара старешинског добити може, по чему, софре, у старешинским кућама, никад се нису ни пребирале. Тако се исто чинило и упражњавало и у дому Карађорђевом. Ми смо имали прилику видити својим очима, како се и кривац, почем је старешином

својим и кажњен, не отпушта, док му се не да ракије да се напије, и док му се не да да што поједе.

На овај начин владања старешинског, кулук, који је народ њима, макар по који пут и нешто више чинити морао, ми држимо за праведан, и мислимо да се не може за њих казати, да су они од народа све насилно узимали и ограбљавали га, као што је Родофиникин главнокомандујућима, оцрњавајући српске старешине, достављао.* Од народа, т. ј., од појединих људи домаћина, старешине, баш и да су имале вољу да грабе и његову му самосопственост отимају, нису имале шта отимати, јербо је сав народ ограбљен био од јаничара и њихових сејмена Арнаута.

Грабили су на сву меру, али који, и кад? Грабили су и у време Карађорђево, ми не ћемо да прећутимо: Младен, Милоје, Милан, Јаков Ненадовић, Петар Добрињац, Стефан Синђелић у Ресави, а доцније и сам Хајдук-Вељко. Ми смо, о грабежима ових људи, говорили при описивању скупштине на концу 1805. године, коју је Карађорђе са Советом у Смедереву држао, али опет зато не ћемо пропустити и овде неку проговорити. Ови су људи турска непокретна добра самовласно заузимали, или су, кад су ова оглашена да ћеду се лицитандо продавати, наредбе чинили да се нико не усуди на лицитацији надметати, при којима су и они сами присуствовали, и тиме личношћу својом свакога устручавали да се не надмеће, те тако су их они опет, по што за што, заузимали, на штету касе народне, и на незадовољство народа. Но кроме тога, ови људи нису се устручавали и удржавали и јавне саблазни чинити, и тиме не само народне ране позлеђивати, које су им иноверци Турци причињавали, него су и народно благонравије и целомудрије тровали. И у овом последњем поступању највише су се одликовали: Миленко, Милан, Вуле Илић смедеревски командант, Хајдук-Вељко, Милоје и Добрињац. Ми-

* «Военный Сборникъ» за 1864. год. № 7. страна 40., и тај исти «Сборникъ» № 9. страна 5.

ленко је већ до тога безобразлука дошао био, да је цео хор нимфи одржавао. Ове су му биле чибуџије, кафеџије и камердинери. Он је неколико својих момака само зато поубијао, што је погдекад спазио, да се је који, на какову његову нимфу, умилно осмехнуо. Нама је казивао Пера Попов, бивши 1841. године начелник окружја смедеревског, како је Миленко, долазећи из свога села Кличевца, или и из Пореча, у Пожаревац, где су му и грађани исте вароши, и ђаци са учитељима на причек излазили, свагда са двема девојкама, у карети долазио, и с њима, ни мало не стидаћи се народа, пред овим из речене карете излазио у свој стан.

Да ли су се, у нахији пожаревачкој, могли људи или народ, побунити, поред оваког крајње безобразног и саблазнитељног поступања њиховог главног старешине, њега ради, кад је он 1811. године, кроз ову нахију пропраћан, морао из Србије отићи, као што нам је Вук Караџић у „Грађи за историју“ на страни 47. и у „Правителствующем Совѣту“ на страни 57. описао. На Хајдук-Вељка, 1809. године, на скупштини у Хасан-пашиној Паланки и у Београду, млогобројне су тужбе дошле Карађорђу и Совету због његовог већ претераног насиља према женском полу у нахијама: црноречкој, гургусовачкој (књажевачкој) и сврљик-бањској, и он, увидивши да ћеду га рђава следства постићи, још док није био узет на суд, са својих 50—60 бећара коњаника, побегао је из Београда Миленку у Пореч, који, никако није ни био на предупоменутој скупштини, већ се приуготовљавао на јавно отказивање зависности своје према Карађорђу и Совету. Стефан Синђелић, у Ресави, чинио је народу, у сваком смотренију, млогобројна зла, зато су се његове команде војници, ове 1808. године, противу њега и побунили у Делиграду, и тужбу Карађорђу у Тополу послали. Антоније Пљакић имао је гробље у шарампову, у Карановцу, око куће, у којој је седио, од укопаних људи, које је он поубијао, кад му је, од пића, крв на очи

наседала. Младен је истина сасвим чист био од порока саблазнитељних, али му је све мало било што је имао, и при том, био је доста пута несрећно упоран и здраво непревијан. Но зато, морамо признати, у Београду је једини његов конак свакому, и богату и сиромаху, а особито страним гостима свагда отворен био. У његовом мутваку и у пекарници, која је само за његов конак сваки дан по 100 ока хлеба пекла, сваки је сиромах, и хлебом и смоком, до изобиља нахрањен бити могао. Ми смо, у конаку Младеновом, више пута виђали Родофиникина, 1807. године, на части, а једанпут видили смо и њега и Недобу, опет код Младена, пијане до беспамјатства. Недоба је, играче и играчице у колу, све једнако песницом иза врата ударао; а Радофиникин најпосле, између свега другог, поотимао је од цигана свирача све њихове скрипке, (чеманета, виолине) па их је о патос на ћошки излупао, и ногама у мрве претворио, и зато им свакоm по два дуката дао да нове скрипке купе. Па зато нико од Срба, ни од њихових старешина, ни Родофиникина, ни Недобу, не назва пијаницама, као што је Родофиникин, по доброти срца и душе, и по изображености својој, српске поглаваре назвао, и главнокомандујућем их тако лажно описао. *)

Ми смо у предишавшој књиги напоменули да су два увредитељна за Родофиникина догађаја, због, управо грубе и дивље наразборитости и непромишљености, учинила се. Први смо од ових у предупоменутој книги, као збивши се на измаку 1807., а други ћемо да изведемо овде на видик, као догађај збивши се у почетку ове 1808. године, на измаку Фебруара месеца.

Кад је Родофиникин дошао у Србију, како смо га ми онда видили, могао је бити човек од 40 година. Он је био сасвим и физиономије и фарбе грчке, пониског раста, доста обао и савршено здрав, а живио је, за све време његовог пребивања у Србији, у потпуном смислу господ-

* «Военный Сборникъ» за 1864. год., бр. 7, страна 41.

ски. При оваком његовом потпуном здрављу и повољном живљењу, наравно је да је он морао и нагон природе своје задовољавати. За ово задовољство он је прибавио једну младу лепу Туркињу, која је била већ и покрстила се, и која, од рода, никог другог није имала, до стару своју мајку. Њих је обадве, Родофиникин изван његовог конака, у особитој кући врло лепо издржавао. Стефан Живковић трговац дозна за ову лепу младу покрштеницу, и здраво почне настојавати да и њу, у хор својих нимфи, примами. Он ништа није пропустио учинити што би к томе, за постижење његове цељи, у ползу послужити могло. За таково што он је и способ имао, јер је богат био; али она, имајући Родофиникина, презрела је све премаме Живковићеве, па и саме претње и грожења његова, и због тога се Живковић на њу опизми, па, по његовом зело несташном карактеру и пакости, почне и промишљати како да јој доскочи и да јој се освети.

Живковић је знао и за догађај између Родофиникина и Младена због срне; знао је и то, да је Родофиникин не само свако саобраћање са Младеном прекинуо, него да је готово и непомиримо на њега омрзао. Живковић сад једно за осветити се оној, која је све његове премаме, понуде, обећања па и саме претње презрела, а друго, за утврдити и извести мрзост Родофиникинову противу Младена, на кога је и сам Живковић гадно мрзио, на највиши степен, знајући да Младен на све похотљиве људе, без разлике, страсно мрзи и ненавиди их, дође код Младена и каже му не оно за чим је он чезнуо, већ: како се налази у вароши једна млада покрштеница, код које Родофиникин долази, и која, осим тога што се таким поступком Родофиникиновим бешчести Русија, по вароши, у млогим кућама и турским и покрштењачким, распростире којекакве речи на штету нашу, као: да ће Турци опет Србијом завладати и у Београд доћи, па и господарима над рајом бити као што су и пре били, додавши, да та покрштеница никако те речи и такве гласове не расипље

из своје главе и по сопственом знању и мишљењу, него да таково што, њојзи, сам Родофиникин доказује, а из тога се лако увидити може на што се иде и шта се с тим хоће.

Младен, коме је наразлучност Родофиникинова са Леонтијем митрополитом већ бола очи, као и свима другима, који су паклену душу Леонтијеву познавали, у ни у чем још неутврђеном стању Србије лако је могао, имајући на памети пословицу српску „кога су гује уједале тај се и гуштера боји“, оваково казивање Живковићево и заистинито примити, не знајући друге адске његове умишљаје; али при свему томе он се с ћутањем са Живковићем растао, и овај то Младеново ћутање за одобрење у оном, што је он смислио да учини, прими. Живковић како се сад растане с Младеном и у свој се конак поврати, он одмах двојици из својих оруженосаца, којима се могао поверити, препоручи: да наступајуће ноћи оду у познату им кућу, да насилним начином у њу уђу и да закољу његову примамљеницу, научивши их, да после савршења тога, крајње нечовечног и богомрског дела, одмах по вароши, кафанама и механама распростиру глас, да је та љубазница Родофиникинова, по заповести Младеновој, убијена. Но Живковићеви целати нису се задовољили са једним убиством, они су и ћерку и мајку заклали! па су онда и оно друго, како им је њихов ага препоручио, испунили. *)

Да је Родофиникин, особито овим последњим догађајем, до живца био дирнут, о томе, по умесности, не може бити никакве сумње, и ми зато, у оправдање Младеново,

* Ми смо за оба ова догађаја чули и самога Младена преповедати овако, као што смо описали, у Бесарабији, у Хотину, 1815. године; а овако нам је исто потврдио, 1852. године, и Стеван Филиповић, пенсионирани члан суда овоокружног, који је, у оно време, био код Младена писар по части управе града београдског, будући је Младен био тада и члан Совета, и командант градски.

немамо шта рећи; али не можемо, њега самог, због оваких, премда здраво сурових и нечовечних поступака, ни осудити, јер се ту уплео Живковић као она анатема, претворена у змију, између Адама и Еве. А особито кад би се строго правично судило о поступцима ових људи, који су — као што је и сам Карађорђе у једном усменом разговору са Родофиникином, после ових догађајева, кад је он био при изгледању и очекивању на удовлетворење од стране Карађорђеве, њему признао, — кријући се од Турака, родили се и одрасли у дубоким планинама, чувајући свиње и козе и пасући по 10—20 оваца, није се могла захтевати никаква добросмислена вежљивост икакав политички етикет, ма да то обоје нимало није могло устручити и смести те људе, устанак противу Турака подићи, градове освојити, млоге победе славне одржати и земљу једну од четиристогодишњег претешког јарма турског, ослободити.

Родофиникин је, као што смо и мало више навели, јамачно очекивао удовлетворење, али да само собом дође без да се он Карађорђу тужи, али је Карађорђе, по видимом, то пропустио учинити, и Родофиникин, после овог другог догађаја наком годину дана, такође, не у правом смислу тужбе за увреду личности његовој, већ описујући главнокомандујућему као да се је у Србији неко волненије догодило, вели: „По одласку депутата у главну квартиру. [Ови су депутати били: Павле Поповић член Совета, Јанићије Ђурић секретар Карађорђев и Иван Југовић секретар советски, а отишли су у главну квартиру руску у самом почетку 1809. године.] произишла је у Србији нека промена. Узбуђено Младеном раздражење противу руског агента почело се помало стишавати. Родофиникин, у прво време волненија, држао је да је његово положење у Београду сасвим у опасности, и зато је он смислио био сву своју преписку, са главнокомандујућим, спалити, и из Србије отићи у Влашку, у Краљево, па,

као агент руски за Србију, тамо пребивати, него кад се је мало боље промислио, одустао је од те намере!!!*

Да је Родофиникин, особито после следовања нанешене му више наведене две увреде, све, што му је Леонтије казао, и како је он Карађорђа и друге старешине њему описао и оцрнио, веровао, то сва донесенија његова главнокомандујућима сведоче; јер ни једног донесенија његовог нема, у коме он није под разним, њим и његовим другаром Леонтијем измишљеним лажним, пакосним и небившим сплетњама, на све старешине српске, а нарочито на Младена, најцрње погрде представљао. О овом последњем, уплетајући и Милоја, а овај био чак у трећем степену старешина, радио је да га и из Србије сасвим истера, од чега и самог Карађорђа није штедио. Он је Карађорђа описао да је бескарактеран, неизображен, суров, бесан, свиреп, жесток, несит, грабљив, отимач, лакомислен, поводљив, непостојан, ништа непредузимателан ако га други на што не наведе, да је пијаница, да га сваки може само са чашом ракије, ако му је пружи, на своју руку задобити, и да ни о чем другом и не мисли него о пређашњем свом начину живљења, т. ј. хајдуковању.

Ми не ћемо у свему правдати и прати Карађорђа. Он је био истина доста нагао, жесток, а доста пута и свиреп, јер је он и сам пред народом, кад му је изјавио да њега хоће за врховног старешину и за предводитеља устанка, рекао да је он „зао и љут, па хоће одмах да убије“ и народ му је на то одговорио: „А што велиш да си љут и зао, па хоћеш одмах да убијеш, баш такови сад и треба“.

А ево како и руски мајор по инџинирној части, послани у Србију барон Дибић, о Карађорђу, и онима у опште, који су га код главнокомандујућих опадали, описујући га најцрњим бојама, говори: „Облик Карађорђев пока-

* «Военный Сборникъ» за 1865. годину № 8. на страни 13.

зује узвишену величину душе његове; и сваки, који га само сасвим осудити не мисли, који на опстојатељства, време, положеније човека, на немогућност бољег у његовим прошлим годинама воспитанија, и на све што отуда произилазити мора, призрење не ће да има, тај ће заиста ону величину, постојанство, и прави мужески и самц владатељски дух познати и у самим онима делима, којима су људи, с једне само стране ствар узимајући, њега умаљавати и понизити прилику тражили. Ка клеветама, које су на Ђорђа Петровића узношене, принадлежи и то да је свиреп. У оно време, кад земља никаквог Устава имала није, него је у њему сва снага и воља целог неустројеног и непросвештеног народа сојужена бити морала, у оно време била је дужност, којом је целој општини обвезан био, са безусловном строгошћу поступати. Он је спрема самога себе строг био, он није могао спрам других благ и мекан бити. Колико је пута и у оно време подла страшљивост њему умишљаје убиства и гоненија приписивала, која се никада доказати нису могла. Колико пута нису они, које је совест сопствене кривице мучила, к бегању принудила, износили, да су гоњени и са животом несигурни; а где су та доказатељства?«

Ми смо више него уверени да је тек само са онаким својствама Карађорђе, у оно време, и у оним околностима, могао произвести оно велико предузеће, ослобођење Србије испод четворовековог претешког јарма турског. Велики је дух ту потребан био, безгранично прегоревање самога себе и железна рука, а ово је, у пуној мери, у Карађорђу сојужено било. Па зар су то били изображени и с чистом совешћу људи, који су онако на Карађорђа лагали и црнила га у својим донесенијама, као што је Родофиникин тако радио, ни најмање, по пакосном својству срца и душе своје, не узимајући на ум, да он, из освете према појединим поглаварима поступајући овако, не само Карађорђу, који је неразлучан био са судбином Србије и народа српског, него целој општој

српској ствари ненакнадими вред, па и саму конечну пропаст, као што ју је Србија, 1813. године, и искусила, с намером спрема. Да су следства, оваких црних и паклених донесенија Родофиникинових главнокомандујућима, у кога су ови последњи потпуну веру имали, безмерно, за општу ствар Србије и народа српског, зловредна била, ми ћемо, у описанију догађајева у следујућој, 1809-ој години, доказе показати.

У трајању, у речи стојећег примирја, у времену којега је и Совет народни, у договору са Карађорђем и са одобрењем његовим, раширујући круг делања свога, све више описано отпочео радити и уређивати, са одобрењем Совета и Карађорђа, отворена је и Велика Школа у Београду, за значење и важност које, и Вук Караџић у „Грађи за историју“ 1828. године печатаној, на страни 12. вели: „Мале се школе у Београду умноже, особито за покрштену Турад, и подигне се *Велика Школа*, какове Срби пре нигда нису имали (нити је данас где имају)“. [За чудо је да је Вук оваку строгу истину усудио се изрећи, јер је сушта истина, да је, за времена Карађорђева и овака школа, четврте године његове владе, у времену беспрестаног ратовања, завела се; а у време друге владе, у мирно време, при редовном свакогодишњем узимању порезе од народа, следоватељно и при несравњено изобилнијим средствима према онима, која су се у време Карађорђево имати могла, једва се је, 15-те године, гимназија појавила!]

Познати нам Иван Југовић, који је после смрти Боже Грујовића, овога место секретарско у Совету заступио, на кога је Родофиникин одмах, како је дошао у Србију, почео врчати, чему је и Гагић, повративши се из Влашке у Србију, јошт више допринео, и који је, по ненависти и интриги Родофиникиновој, из службе искључен, начео је промишљати како ће он, и на други начин, полезан учинити се земљи, којој је срцем и душом, ма и по највишу цену свога бића, да јој научна знања своја, у најпро-

странијем смислу, на жертву принесе, привржен био, због чега је и млого неповољства, да и сама гоненија, донепријатеља својих претрпео, који су му зато и непријатељовали, што је он све њих, у свему научном, добром и патриотичном надвишавао, и у том и таковом његовом промишљању он смисли отворити школу, и у њој, колико се у првом почетку дало буде, отпочети предавати више науке, са строгим призрењем у избору ових на самосушту потребу земаљску, па и ту школу назвати „Великом Школом.“

Ову своју намеру соопшти Југовић Младену, с којим се је он највише и соопштавао, због чега је од свију, који су на Младена мрзили, па највише од митрополита Леонтија и Родофиникина и ненавиђен, и гоњен био. Младен не само што ову намеру Југовићеву пригрли, него ју он, од своје стране и Совета, и Карађорђу представи, а овај не само што једну тако узвишену и патриотичну намеру Југовићеву одобри, него одмах нареди да се и једна од турских кућа њему, за ту цел сходна, у којој ће и сам moћи обитавати, уступи, и ако би у тој кући требало што и оправити, да Совет нареди да се оправи; а уједно одреди му и 160 дук. плате, и достаточно количество дрва за огрев.

Кад се је све ово овако уредило, и кад је и кућа за школу извесна, и трошком из касе народне оправљена била са свим што је потребно било, онда Југовић учини Совету представљење да се, из свију крајева Србије, синови српски, без сваког призрења на званије и стање материјално њихових родитеља, у ову школу позову, но само такови који већ поприлично знаду читати, писати и рачунати, како ће се, с 1-вим септембром ове, 1808. године, предавања науке отпочети моћи.

Први ђаци, који су се у ову школу искупили, били су: синови Миленкови, Милан и Иван, и пасторак његов, Николче Карапанџић; Алекса син Карађорђев; Ђока Протић син Јове Протића советника; Стојан Ненадовић из

села Кличевца нахије пожаревачке; Вук Стефановић, доцније Караџић; Павле Поповић из села Жабара нахије крагујевачке — кога смо „житељем“ називали — рођени синовац онога калуђера Мате, кога су дахије, у самом почетку устанка Карађорђевог, овоме, јошт са четворицом Турака у Тополу послали, да га понуди да се умири, и да народ узбуњени распусти; Гаврило Поповић из села Баурића нахије соколске; Макса Ранковић и Радован Дољанчевић из села Остружнице нахије београдске; Стефан Новаковић из села Азање нахије смедеревске; неки Арса, кога су звали „Албанез,“ али тога не знамо откуда је био, и он је пре времена оставио школу и некуд отишао, мал' да није био однекуд из Старе Србије, па зато је од дружине и прозван „Албанезом“; Милоје Божић из села Чумића нахије крагујевачке; Јефрем Ненадовић син Јаковљев и Сима Ненадовић синовац Јаковљев; Јовица Миловановић синовац Младенов; Ђука Марковић син кнеза Илије Марковића советника; Милосав Здравковић син Милије Здравковића советника и Илија Чарапић син, погинувшег под Београдом, знаменитог војводе Васе Чарапића. И ја сам, који ово пишем, јошт с неколицином, био питомац ове Велике Школе, но само ја сам у њу ушао у другом полгодију, и по томе, при свему томе што ми је остављено било на вољу, по истеченију прве школске године, са више наведеним првим колом ђака поступити у другу класу, изнова решио се остати за целу годину у првој класи, да могу и она предавања чути, која су у првом полгодишту предавана била, и која ја нисам из уста надлежног професора чуо.

У првој години школској, почињући од Септембра ове 1808. године, Југовић је само историју свемирну, коју је имао преведену, од створења света па до разделења цркве, на источну и западну, почео предавати, и уз њу учио је ђаке своје читати и писати немачки и рачунати. Он је како у предавању историје, коју је спроводио са

картама од старога света, тако и у рачунању, особито знање и вештину имао, морао је у прсте знати геометрију, алгебру и вишу математику. Но он је све ово радио и у професорском звању остао до дочетка 1809. године, а тада га је правитељство Карађорђево опет за главног секретара у Совет узело, а потом, и то у почетку Марта више поменуте године, са Павлом Поповићем советником, и Јанићијем секретаром Карађорђевим, у главну руску квартиру у Влашку отишао као депутат, а његово место у школи, заступио је Миљко Радонић, који је одмах с почетком Марта, уредио и другу класу.

У првој овој, Велике Школе, години, почињући од Септембра ове 1808., Југовић је, као што смо и мало више напоменули, читао, и толковао ђацима својима само светску историју, коју је он, с немачког језика, од створења света па до разделења цркве, и превео; али, по ишчитању, он је или сам или преко кога од ђака, оно исто што је које јутро прочитао, ђацима и диктирао, а они су, сваки за себе, морали писати. Он је прибавио и старога света карте, те је с њима, своја исторична предавања спроводио. Поред историје он је отпочео учити ђаке своје и читати и писати немачки, и рачунати. Он је, као што је и мало више речено, јамачно, врло добро разумевао геометрију, алгебру и у опште математику, па зато је, како у предавању историје и немачком читању и писању, тако и у предавању рачуна врло вешт, и особито, за ђаке, поњатан био. Он је одмах, са трошком од своје мале плате, почео издржавати и дра сиромашна ђака: Стојана Ненадовића из Кличевца, и Гаврила Поповића из Баурића, а чини нам се, да је и на Вука трошио. Он је и велики број својих књига, српских и руских, својим ђацима предао, да их побуди к читању, и да на то, слободно време од науке с ползом проводити могу.

У почетку 1809. године, правитељство српско опет узме Југовића у Совет за првог секретара, а Михаило Грујовић остане за другог. На место пак Југовића, у школи, постављен буде Миљко Радонић. Овај, како је дошао у школу, будући се и ђака с почетком друге године школске приумложило, међу којима сам и ја, који ово пишем, био, морао је, у једној истој соби, где је досадања прва класа била, и другу, која је сад постала првом, установити. У другој класи Радонић је продужио Југовићева предавања како у историји, тако и у немачком читању и писању, и рачунању, а оно што је Југовић у првом полгодију школском, с првим ђацима довршио, то је Радонић такође, сад у овој млађој класи, отпочео предавати по оном истом начину, који је Југовићем за онда смишљен, и кога се је он, за своје време, и придржавао.

Оним првим ђацима, који су сад сачињавали другу класу, уз читање и писање у немачком језику, почео је Радонић предавати и толковати немачку граматику. Већина оних првих ђака већ се тако у читању и писању немачком, па и у самом разумевању језика немачког успособила, да су већ отпочињали склањати како суштествитељна имена, тако и глаголе; они су већ познавали части слова и глаголе, били они правилни, или неправилни. Они су изучавали на немачком језику, наизуст, разговоре из речника, а и Радонић им је сочињавао разне честитке на истом немачком језику, које су такође ђаци морали преписивати и напамет изучавати.

Пропаст каменичка како је цео опстанак Србије у опасност довела, и, тако рећи, до самог темеља потресла, тако је и опстанак Велике Школе. Сви се ђаци, не дочекавши ни свршетка школске године, ни испита, морадоше разићи и отићи сваки на свој крај, и своме дому. Већ се мишљаше да више не ће ни бити Велике Школе. Но она је, после само малог стишања болова од рана каменичких, опет не само у продужењу свога оп-

станка остала, него се је и с новим силама живота раширила.

Јошт пре него што је каменичка несрећа Србију постигла, већ се увидило да је кућа, у којој је Југовић ову Велику Школу отворио, и у којој је и сам, здраво утешњен, обитавао, како се је сад до 40 ђака умложило, за школу, која је већ у две класе расположена, непријемљивом, по таком броју ђака, учинила се, а особито и зато: што је намера Југовићева, а доцније, по Југовићу, и Радонићева била јошт коју класу осим ових двеју завести. Зато Радонић, при помоћи Југовићевој, учини представљење Совету да се друга каква из турских кућа, која јошт није продата, и у којој би више препрата — соба — било, да би се и ови садањи, а и други ђаци, који би, могуће, придошли, без утешњења сместити могли. Совет и сам уверен будући да је истина онако као што му се представља, одмах одобри да се друга кућа за Велику Школу определи, а она прва да остане Југовићу, ваљда у награду, за његово сопствено обитавање.

Ова друга кућа потрефила се баш близу оне прве, и то одмах до ње, само преко сокака с доње стране. Обадве ове куће јошт и данас постоје. Прву је откупио од Турака бивши књаз Александер Карађорђевић 1841. године, кад је био ађутант при књазу Михаилу Обреновићу, и кад му је каса народна 1500 дук., на ту куповину, поклонила; а другу је такође од Турака откупио овдашњи трговац, Никола Кутула. Ове су обе куће јошт и до данас задржале онај први, пређашњи крој спољашњи. Ова друга кућа садржавала је, у обнимању своме, осам соба, али је прилично орабаћена била, но Совет, како ју је определио, одмах је и наредбу учинио да се, о трошку народном, угодно и оправи. Кућа ова била је двокатна, и као што смо рекли, имала је осам соба, три у доњем кату, а пет у горњем. Сад су у доњем кату установљена и смештена била три разреда нормалне школе, а у горњем кату три собе наре-

ђене су биле за три класе Велике Школе, само што трећа класа, сад још, није могла удејствовати се. У двема другим собама седила су, за сад, оба професора, а доцније седио је, по старешинству, само најстарије класе професор. Поред ових осам соба дорадила се јошт једна велика соба, у којој су, добро учећи се, сиромашни ђаци, покрај благодејанија правитељственог, и обиталиште имали.

У овом трећем полгодију ове Велике Школе, које се наставило о јесени, после каменичке пропасти, од првих ђака изостали су на свагда: Милосав Здравковић, Илија Чарапић, Вук Стефановић, поводом што му се једна нога згрчила, што се је због тога поболео, и тешко је могао ходити; Јовица Миловановић, Ђока Протић и Арса „Албанез." Милосав Здравковић, пошто је, Стефан Синђелић, војвода ресавски на Каменици погинуо, постављен је за војводу на место Синђелића; Илија Чарапић такође постављен је за војводу, у кнежини грочанској нахије београдске, на место погинувшег му, на Праову у Крајини, стрица, Атанасија Чарапића; Јовица Миловановић спремао се да постане зетом Карађорђевим, зато је и војводом београдским, пошто је Милоје погубљен, 1810. године, постао; Ђока Протић прихватио се трговине, а Арса „Албанез" отишао је незнано куд. Исто је тако, у продужењу овог трећег полгодија, оставио школу и Јефрем Ненадовић, и брат његов од стрица, Сима Ненадовић. Јеврем је, у Фебруару 1810. године, оженио се, постао зет Младена Миловановића, а у почетку 1811. постао је војвода у кнежини тамнавској, нахији ваљевској, кад му је отац постао попечитељ дела унутрашњих; Сима пак готово је, после школе, беспослен живот проводио. Штета је велика што се овај млад човек, како је био пун даровитости, пун поштења, пун простосрдечија и јуначке одважности, није потпуно и изобразио.

У Марту месецу, 1810. године, оставе школу и Миленкови синови, јер им је сад отац ставио се у револу-

цијоно стање и зависимост своју према Карађорђу и Совету отказао. И они се, никако више нису у школу повратили, но зато је опет она све једнако у напредак ишла.

Радонић сад већ, у овом трећем полгодију заишавшем у 1810. годину, није могао предавања своја у обадве класе издржавати, будући да је у овом трећем полгодију, у другој класи, поред више споменутих учевних предмета, отпочео предавати и земљоописаније свеопште, и настављати ђаке у сачинавању различитих писмених видова, ради упражњавања. И тако школа је принуђена била имати за прву класу особитог професора. Но при свој штедроти и потпуној наклоности правитељства за ствар, ова прва класа никако није могла снабдевана бити, у сваком смотренију, са жељеним професором. Но како му драго, опет се ишло у напредак.

Милан Обреновић, као депутат српски при главној руској квартири у Букурешту, у Септембру месецу 1810. године, умре, а његов секретар, после смрти свога господара, поврати се у Србију. Овај Миланов секретар, Лазар Војиновић, био је, у сваком смотренију, одличног карактера човек, а притом и наукама изображен. Он је свршио гимназијалне науке у Сремским Карловцима, а философију и права у Пешти. Био је здраво јак, осим свог матерњег, у латинском и немачком језику. Он је могао књигу, или што друго написано на латинском или немачком језику, читати одмах српски без да се и најмање мучио преводити. Миљко Радонић и он, не само што су били коншколери и у Карловци, и у Пешти, него су били и најприснији другови и пријатељи и у Србији. Њих двојица, били су, чини нам се, по понашању њиховом једног према другом, више него Лаузус и Фанар. Овако честита и способна Лазара Војиновића, правитељство није могло пренебрегнути да се њиме не ползује.

Сад се, у другој школској, 1810. години, у почетку четвртог полгодија, установи у Великој Школи и трећа

класа. У ову класу за професора дође Радонић, његово пак место, у другој класи, заузме Војиновић, а у прву класу буде доведен Глиша Живановић из Шапца, који је био васпитатељ синова Луке Лазаревића шабачког команданта. Живановић је довео са собом и своја два питомца: Мићу и Кузмана, који су већ приуготовљени били за Велику Школу, за више науке, особито први, који је старији био, и који је, 1828. године, као поручик руски, под Ибрајилом у Влашкој, погинуо.

У почетку 1811. године Радонић постане попечитељ иностраних дела, а његово место, више него достојно, заузме Војиновић, а на место Војиновића у другу класу, дође из Аустрије неки Михаило Поповић, који је, кад је Србија пропала, у Карловцима, закалуђерио се и наскоро затим и архимандритом постао. Овај Поповић, кад је дошао у Србију, у пролеће 1811. године, био је човек око својих четрдесет година. Говорило се онда, да је он као трговачки калфа, већ матор будући, упустио се у изучавање виших наука. Но како му драго, он је, све што је научио и знао, управо тако темељно знао, и тако јасно и понимљиво предавати умео, да су његови ђаци, и саму сувопарну граматику немачку, тек из његових предавања и толковања, како треба понимати отпочињали. Он је и Југовићев превод свемирне историје распространио, узевши у обим њен и стару историју народа српског, дотеравши је до последњег деспота Ђурђа Смедеревца. Он је израдио за предавање и географично-штатистичну историју мађарског краљевства као суседне Србији државе, с којом је она (Србија), у сваком смотрењу, у најближем додиру, па и у самој историји својој. Он је то исто и тако за предавање у школи израдио, али у колико је само најпрече потребно било за знање младих људи, који су се приуготовљавали за најскорију и најближу послугу отечеству своме, и за шест главних држава јевропских: Русије, Енглеске, Француске, Аустрије, Пруске и Турске. Сад је Велика Школа имала, осим ста-

рога света карту, и друге најновије, особито од мало више споменутих шест главних држава, за сваку понаособ, и у опште, од свију пет части света.

Ми смо казали да је јошт Радонић отпочео израђивати свеопште земљеописаније за предавање ђацима, и већ га је предавао, али је сад Поповић и то прерадио и угодио за предавање; а Војиновић је, о наступившим феријама школским, почео, и доцније кад се је и трећа школска година отпочела, продужио радњу своју на праву државном, праву народном и судском поступку криминалном, које је све троје он, у трећој класи, у продужењу што је јошт Радонић израдио, и предавао. Сад је Војиновић, раздвојивши се само са квартиром од Радонића, по препоруци Карађорђевој, преселио се у конак овога, да са сином његовим Алексом седи, и да изближе на њега, у сваком смотренију, надзирава.

На самом измаку 1812. године, тако рећи, уочи пропасти Србије, руска свагдашња интрига противу свију научених Срба, који су из Аустрије у Србију поиздолазили били, а особито противу оних, који су у важним државним службама налазили се, чрез архимандрита, Спиридона Филиповића, о коме ћемо ми на другом месту пространију имати реч, успе, те Карађорђе откаже службу попечитељима: Југовићу и Радонићу, и главном секретару Совета Михаилу Грујовићу. У време овог догађаја јошт нико у Србији или није могао знати каква ће судбина и саму Србију постићи, или ако је који злу судбину и све Србије предвиђао, будући се јошт понека лака сенчица за опстанак појављивала, па је и надежда, за одржање, јошт многе ласкала; али поступак овај Карађорђев, тим већма, што се је несмислено дао повести по адској интриги, ранио је непреболимо и душу и срце Војиновићево. Он је био свагда озбиљан и врло у свему умерен, и зато је савршено свагда здрав и потпуно снажан био; али при свему томе он се, наједанпут, при концу Фебруара 1812. разболи, и на свршетку Марта, на

превелику жалост свију ученика Велике Школе, преседи се у већност. Ни једног ђака није било, који Војиновића најсрдачније није оплакао. Ја, који ове врсте пишем, говорио сам му надгробно слово, и неколико сам пута јецањем од плача загушивао се док сам, речено слово, изговорио.

После смрти Војиновићеве, за ким је Радонић неутешан остао, он је, нашавши се сад без сваког другог државног занимања, опет у Велику Школу за професора, у трећу класу, на место упокојеног Војиновића, поступио, па како је наскоро затим и Југовић, побојавши се и другог већег зла да се с њим не догоди, у Аустрију одбегао, а с њим заједно то исто и Михаило Поповић, врсни професор друге класе, учинио, то је сад и та друга класа без професора, упражњена остала, И тако сад је Глиша Живковић, иначе поштене душе човек, за невољу, из прве у другу класу премештен био; а на његово место, у прву класу, Сима Милутиновић, писар Совета, доцнији певац *Сербијанке*, постављен буде.

И тако, по смишљеном Југовићем програму, ред наука од којих су се неке одмах почеле предавати, као што смо то видили, био је следујући. Сад је већ млого лакше било него кад је Југовић ову Велику Школу отворио; јер су ђаци, из до сад већ заведених, и са бољим учитељима снабдевене треће класе нормалних школа, далеко приуготовљенији за више науке, у Велику Школу долазили, као што је така једна нормалне школе трећа класа и у Београду, с почетком 1810. године, установљена, у којој је и првоначелно читање и писање немачко почињало се. У овој трећој нормалној класи свуда, па и у Београду, осим њених ђака, морали су и ђаци из Велике Школе, у њој, црквеном пјенију приучавати се, које је, осим њеног надлежног учитеља, Јована Мијоковића, и више поменути Михаило Поповић, за време његовог бића у Србији, предавао. Он је и у овој струци

науке, сва правила црквеног пјенија знајући, велику вештину притјажавао.

У првој класи предавала се *свемирна историја* донде, докле ју је Југовић превео, *свеопште земљеописаније, рачуница, немачко читање и писање*; и почетци *граматике немачке* изучавали су се из речника немачко-српског наизуст, и кратки разговори, и поједине речи. У овој класи, приучавали су се ђаци и *крокирању*, премда, за овај посао, стручног учитеља није било,

У другој, продужавала се *свемирна историја* докле ју је Поповић распространио, а тако исто и *свеопште земљеописаније*, које се је заједно са историјом овде и свршавало. Предавала се и *географично-статистична историја Мађарског Краљевства, Царства Руског, Енглеског Краљевства, Империје Француске, Краљевства Прајског, Царства Аустријског* и *Турског. Граматика немачка* продужавала се; *упражненија у сачињавању различних видова писмених*; *рачуница* се продужавала и *упражненија* се чинила *у немачком језику*.

У трећој класи, у колико није могла бити свршена у другој класи: *историја географично-штатистична више именованих држава*, као и *граматика немачка*, по системи Поповићевој приуготовљена, продужавала се; и *састављање* или *сачињавање различних писмених видова*, као и *упражненија на немачком језику*, такође продужавала су се. Главно пак, у овој класи, предавало се *право народно*, *право државно*, и *начин суђења криминалног*.

Никаквог написаног устројства ова Велика Школа није имала. Љубав к отечеству, и потреба земаљска, написале су штатут за ову школу у глави правитељства, и у души и срцу професора. Ови нису имали одређено, по колико ће који часова на недељу, за предавање које науке имати. Они су, изјутра и по подне, у своје класе долазили, и толико сати у њима пробављали, колико је кад, и који предмет за очитање, а нарочито за истолко-

вање, задржати их неопходимо могао. Сваки дан су професори редовно, изјутра три а по подне два сата, дакле пет сати, а више и више пута, и по шест на дан, у својим класама проводили. Осим строго радних дана, Војиновић је, у недељне и друге празничне дане, после службе Божје, сам, из сопствене љубави за изображење браће, ученика својих предавао: *моралну науку*.

Плата ових професора, по старешинству и по изјашности научних предмета, које је који предавао, била је у првој класи 100; у другој 150, а у трећој 200 дук. А ђаци, безусловно били су, и ако никаквог закона школског написаног није било, расположењу својих професора потчињени. Они су, с највишим страхопочитанијем и истином љубовију према професорима својим стојали.

Осим слушања више описаних наука, ђаци су Велике Школе морали учити се и *фехтовању* са сабљама, и *егзерциру са пушкама*. Ова оба оружја дало им је правитељство, из војених арсенала града београдског, на свагдашње њихово употреблење. С првим, обучавао их је, коњаника београдских капетан, Петар Ђурковић; а у другом, један официр и два наредника руског нишлотског полка, докле је овај у Србији налазио се.

Примери из свемирне историје, врло су здраво дејствовали на млађани дух, срце и душу ђака Велике Школе. Они никад, без великог усхићења, нису могли говорити о атињану Аристиду, Темистоклу и о, тако рећи, освећеном Сократу, и законодавцу атинском, Солуну; о шпартанском Ликургу и јунаку Леониди; о тивском Епаминонди, и о римљанима: Регулесу, Катону, Муцији Сцеволи и о другима, који су, више свега, живили само за то, да се жертвују за отечество и род свој, већ су били један другоме и ова имена понадевали.

Ах! па зар је Србија морала пасти, у којој су се оваки синови потхрањивали да је служе, и да се ње ради жертвују?

У Августу месецу, по свршетку испита, 1812. године, изишли су из ове школе, по савршењу више описаних наука, седам ђака у државну службу, и то: Стојан Ненадовић послан је Карађорђу у Тополу, у његову канцеларију за писара; Стефан Новаковић у советску канцеларију за писара; Максим Ранковић и Лаза Поповић у Магистрат Београдски за писаре; Радован Дољанчевић и Павле Поповић у Велики Народни Суд за писаре, и Гаврило Поповић послан је, у први мах, за ђумругџију на Дрини, на Шетачку Аду, а после је, и то у 1813. години, опредељен за писмоводитеља Младену Миловановићу, кад је овај наименован и постављен за главнокомандујућег над српским војскама на страни Уруменлије.

Ми не можемо да не предамо у скрижала историје још једну вишу школу, која је шесте године, Карађорђеве владе, постала, и које је виновник: блаженопочивши, свога времена просветитељ рода, Доситије Обрадовић.

До доласка Родофиникиновог у Србију, старац Доситије седио је у конаку Карађорђевом у Београду, имајући под својим надзирањем и настављањем Алексу, сина Карађорђевог, уживајући поред тога и све угодности и потребе жизнене заједно са својим питомцем. А кад Родофиникин дође у Србију, у Београд, онда он приволи старца Доситија да се заједно с његовим питомцем к њему, у његов конак пресели, јер овај тако простран, и с млогим препратама обилан је био, да је стотину душа, врло комотно у њему сместити се, и живити могло.

Родофиникин је, као што нам „Военный Сборникъ“ за 1864. годину у № 8. на страни 238. каже, приволио старца Доситија, да са његовим питомцем заједно, пресели се њему у његов конак зато, да одржи влијаније своје над Карађорђем и после смрти Петра Чардаклије, који је расположен био за Русију, искрено предан свом народу и љубимац био Карађорђев — из којих речи јасно се увиђа, као да Родофиникин никад није могао ни имати сам непосредственог влијанија над Карађорђом и по томе,

само по себи разуме се, да Карађорђе никад није могао бити у односенијама својима, према Родофиникину, искрен. Овако је Родофиникин, у свом писму, под 17. фебруаром ове 1808. године, и главнокомандујућем, књазу Прозоровском, доставио. Но како су донесанија његова, и пре овог и после овог, сва, о карактеру главе српске, о Совету српском, о поглаварима, о међусобним односенијама њиховим и о збићима у Србији, не само здраво претерана, но, по највећој части, митрополитом Леонтијем смишљана, а Родофиникином концептирана, лажна; то је Радофиникин, знајући шта ради, наравно и могао искреност Карађорђеву према њему у сумњу доводити. Али то није тако постојало, а да није тако постојало, о томе нас уверавају факта, и сопствена донесенија Родофиникинова главнокомандујућима, у којима је он без престанка, Младена и Југовића, за камен претскновења своме делању, поступцима и намерама у Србији, главнокомандујућима представљао, а Карађорђа је најцрњим бојама описивао, као да је он: свиреп, бескарактеран, жесток, неизображен, суров, бесан, несит, грабљив, отимач, лакомислен, поводљив, непостојан, ништа непредузиматељан докле га ко други на што не наведе, да је пијаница и да ни о чем другом никад и не мисли, него о пређашњем свом занимању (хајдуковању).

Ми не ћемо, у свему, правдати и прати Карађорђа. Он је био нагао, жесток, а доста пута и свиреп. Он је и сам признао пред народом, који га је изабрао за врховног старешину и предводитеља устанка, да је такав, и можда без такових својства у предузећу оном, које је он смислио, отпочео и произвео, не би ништа ни учинити могао. Можда је само такав баш за оно предузеће непремено и потребан био. То је народ најбоље знао и разумевао, па зато је Карађорђу, кад се он одговорио да се не може старешинства над народом примити због тога, што је љут и жесток, па хоће сваког који га не

хтедне слушати да убије, одговорио: да му је баш такав и с тима својствима и потребан предводитељ.

Је ли дакле имао право Родофиникин онако црнити Карађорђа пред главнокомандујућима? Карађорђа, који је испод четиривечног горког сна пробудио Србе и за собом их повео на ослобођење испод претешког јарма азијатских варвара; који је Србију не само, јошт докле га није политика у своје замке замрсила, ослободио од Турака и из ње их са свим истерао, него који их је већ и тако застрашио био, да је могао, при мало бољим средствима и поузданијој помоћи, далеко већма поразати их у срцу њиховом, као што је он то, следујуће 1809. године, и самим делом показао, него сви високо изображени главнокомандујући, осим Кутузова, које је Русија од 1806. па до 1811. године, у рату противу Турака, с најбољим и најобилнијим средствима, имала; који је итисно и у најпотпунијем смислу љубио свој род; који је таковој и тој љубави на жертву принео оца свог! који је љубећи свој род, и зато не допуштајући да му се икаква неправда и увреда чини било од кога му драго, жертвовао брата рођенога! који је све муке и све претешке терете под турским игом заједно с народом подносио, који је и у устанку противу злих и бесних угњетатеља народних, све сам собом предњачећи, претешке труде и неимоверне незгоде, не имајући ни с које стране верне помоћи, с највишим самопрегоревањем подносио, и за кога и иноверци, не познавајући га лично, но само смерајући на велика дела његова, при свом шепртљењу и Вуковом да, с намером, Карађорђа и дела његова затмије, кажу: да је он представитељ идеје ослобођења свега Христијанства испод несносног јарма турског; да је он заслужио достојно називати се верховним вождом народа српског и да име његово не може никад предано бити заборавности, јер је он у потпуном смислу био глава народа српског, и не само што га је од турског ига осло-

бодио, него му је одмах, у другој години устанка његовог, и темељ народном прављенију поставио!

Родофиникин, у више наведеном писму свом главнокомандујућем, лаже, да је морао, ако је имао потребу да код Карађорђа у чему успе, или просто да кажемо као и он што вели: да задржи своје влијаније над Карађорђем, на кога од приближених њему дејствовати, па да је тога ради, пошто је капетан Петар Чардаклија умро, он, јермонаха Доситија, с његовим питомцем к себи у конак његов приволио прећи, и да је по томе Карађорђе, кад год је у Београд дошао, сваки дан, ради виђења са сином својим долазећи у конак Родофиникинов, и са овим се састајао и на само се (Родофиникин) с њиме имао прилику, које-о-чему, разговарати.

Није имао потребу Родофиникин ово чинити, јер је савршено извесно, као што то и сам он није могао пропустити а да главнокомандујућему не достави, да је Карађорђе у свима озбиљним догађајима, који су засецали у будућност Србије, њему се, заједно са Советом народним, предавао, и по његовом се совету, у свима таквим догађајима, понашао, као н. п.: 1.) у делу понуде Портине, при концу 1807. године, о умирењу Срба с њом, као што се то видити може у „Военном Сборнику“ за 1864. г. № 7. на страни 37., 38., 39. и 40.; 2.) у делу понуде покровитељства аустријског, које се догодило у овој 1808. години, о коме ћемо ми пространије, кад на реду буде, говорити, као што се и ово у више споменутом „Сборнику“, № 8. на страни 248., 249., 250., 251., 252., 253., 254., 255., и 256., видити може; 3.) у усменим разговорима Карађорђевим с њим (Родофиникином) из којих, разве ко не ће да увиди, или, који из пакосне надмености према свему простодушном, нарочито хоће да окриви и да осуди, такав само не може најбезазленију искреност Карађорђеву према Родофиникину, увидити.*

* „Военный Сборникъ“ за 1864. год. № 8. на страни 235.

После овога, разговор његов са Родофиникином, у коме му је он све открио о чему га је генерал Шимпаин при састанку с њиме, о Родофиникину, и уопште о одношењу руском према Србији, питао.*

Ми не ћемо прикривати ни оно, шта је и Карађорђе и Совет народни, и велику већину, или, слободно можемо рећи, све старешине, који су самосталност отечества свога пред очима имали, чинило зазирати од Родофиникина, а то је то: а) што је он, врло наскоро по доласку своме у Србију, свима рођеним домородним поглаварима, да и самом Карађорђу, његовог Грка, митрополита Леонтија предпоставио и с њиме, сваки дан, безразлучно налазећи се, шуровао, а Србима је паклена ненавист и злоба Леонтијева више него позната била. б) Што је Родофиникин хтео да председава у Совету народном, и да управља делима земље по његовој ћуди и вољи, као што су депутати српски: Петар Чардаклија, Аврам Лукић и Јеремија Гагић, у противности дане им инструкције, од главнокомандујућег Михељсина, на ту цељ једног руског чиновника, од имена народа, и захтевали, а то никоме у Србији, осим мнимих привրженика руских, нити је по вољи било, нити је таково што и Родофиникину допуштено било. в) Што је он, и кад му већ на инако није могло бити, мало је што поводом интереса политике руске, и у ползу Србије урадити морао, свагда с набрецивањем и заповедателним тоном то вршио, што такође никоме у Србији није по вољи било. И г) што је оне научене Србе, који су из Аустрије у Србију поиздолазили, и у државне службе узети били, само ако се нису њему удворавали, ласкали му и свима његовим поступцима за право давали, гонио, под изговором: као да они издају Аустрији тајна сношенија Русије са Србијом. Између ових последњих највише је зазирао Родофиникин од Југовића, овај му је био кост у грлу, и зато га је он, упоредо с Младеном, беспрестано гонио.

* „Военный Сборникъ", № 8, страна 248. и 249.

Из свега, довде само исказаног, јасно се даје увидити, каково је понашање Родофиникиново било према људма у Србији, који су истино правитељство њено сачињавали. Бадава је и Родофиникин, бадава су и главнокомандујући, по његовим донесенијима, свагда представљали двору свом, да је народ српски душом и срцем привржен Русији, као што је тако заиста и било, кад ни Родофиникин, ни главнокомандујући, ни сам кабинет руски ништа непосредствено, у народу нису могли радити јер је тај народ имао своју главу и своје правитељство, мимо које, све што се странпутицом од стране Родофиникина и главнокомандујућих радило, а тога је и сувише било, све је само на вред Србије, и на штету оне цели, коју је Русија у овом рату с Портом постићи желила, радило.

Родофиникин је врло добро знао да Срби, због свога Грка Леонтија, на све Грке, принадлежили коме му драго, мрзе, па или је требало сам да резигнира својим местом у Србији, или сасвим други начин понашања свога према глави народној, и осталим поглаварима земље да предузме, начин, који не би истицао из страсти него из здравог разума и здраве политике, из кога би и благодетелни плод за Србију, права и истина полза за Русију, а уједно и чест његовом имену проистицала. Али он овако поступати, не може се рећи да није умео, него управо није хтео, држећи: да ће само овако моћи Србе натерати да волу Грке, и да се по њиховој, ма и на очевидну своју штету, апсолутној вољи и силом натурени начин, управљају.

Ах! Србија има врло жалосних политичких истина, које су, и у најновија времена, од стране кабинета руског свако напредовање Србије жестоко гњавиле. Но о томе, ми не ћемо овде говорити. Ми то остављамо будућем беспристрастнијем времену, и млађем нараштају Србије да свету покаже. —

По сопственом донесенију Родофиниковом главнокомандујућем закључити се даје, да он никако није могао, и то разуме се, због својих прождрљивих, неумесних, надмених и нимало неуступчивих поступака над оним што је законито правленије у Србији сочињавало, вијаније имати. А да није могао имати то не треба ни да покажемо, то сведоче сва његова донесенија главнокомандујућима, која су преиспуњена небитним собитијама; подметањем тужби противу Карађорђа од оних људи, који тако што чинити нису узрока имали ни сањати, и адским црнилом противу Карађорђа и свега оног, што се упињало одржати независну самосталност Србије; па зато је он, као што сам каже, час тражио капетана Петра Чардаклију, а час старца Доситија.

Је ли Родофиникин и према овој двојици, у поступцима својима, био искрен и благонамеран за ствар Србије, кад је првога наговорио да Карађорђу совјетује да Младена убије, због чега је Југовић, у пасквили на надгробни Чардаклијин натпис, и казао:

„Законъ, вѣру онъ погази,
„Срблѣ браћу онъ омрази:
„Мал' се не зби его трудомъ,
„Да с' побию между собомъ.*

а од другога кад је намерио, по вери у Леонтија и Петра Добрињца, побећи из Србије, побег овај крио, и без да му је казао „с Богом“ отишао.

Ми нећемо ни измишљати, ни нагађати шта је Родофиникин управо и са овим приволењем Доситијевим да се он заједно с његовим питомцем к њему у конак његов пресели, хтео и желио; то се, из његовог сопственог донесенија главнокомандујућем види. Он је и с овим ишао на то, не да влијаније над Карађорђом задобије и одржи, него да направи тему још једном црном донесенију његовом главнокомандујућему, као што се и то видити може у „Военномъ Сборнику“ за годину 1864.

* „Правителствующій Совѣтъ“, стр. 85. II.

Он у донесенију свом вели: „Син Црнога Ђорђа, откад га је он у Београд довео, (разуме се, и дао га старцу Доситију на воспитање) није од оца свога ништа за своје содржање даже ни на одело, добијао, него му је то давано од разних лица: данас му је дао један пар хаљина митрополит Леонтије, а сутра какав други трговац београдски и тако даље. На послетку већ је то овим људма дотежало чинити, јер одевајући сина Црнога Ђорђа они нису могли тек штогод поклањати му, већ су морали млого више на то трошити се, него што би им по вољи било. Видећи га ја сасвим издрпаног, принуђен сам био упитати оца: не ће ли он сагласан бити да се син његов преобуче европски, и кад ми је он на то одговорио: „Кад сам се ја сагласио предати вама мога сина, онда, само по себи разуме се, да сам вам уступио и право чинити с њим што год ви хоћете“. И тако, после оваког одговора, ја сам се принуђеним нашао издржавање Карађорђевог сина предузети на рачун касени (царски). А јеромонах Доситеј, који је надзиравао за сином Црнога Ђорђа, премда је имао код мене кост и квартир, али за то лишавао се сваког средства за прибављање себи одела, неполучивајући никакве плате. Овај човек, ползујући се поверењем и уважењем, може се рећи, од све нације српске на аустријској страни обитавајућој, а особито уважаван од Црнога Ђорђа, није могао опстати без ичије помоћи, коју помоћ ја сам се решио и њему давати, премда врло умерену.

Кад Родофиникин побегне из Србије, будући је син Карађорђев, а питомац Доситијев већ био ступио у Велику Школу да се изображава у друштву са другим, без разлике, синовима српским, то се и Доситеј, из конака Родофиникиновог пресели у кућу, у којој је Совет народни засједавао и своју канцеларију имао, у којој су и две собице залишне биле, и у које се он смести. Да је он био уважаван не само од Карађорђа, као што и Родофиникин мало више признаде, него и од свију дру-

гих старешина народних, и то је неоспорима истина. Из овакког према Доситију, уважења, Карађорђе са Советом у договору, у почетку 1810. године, поклони Чича Доситију, — тако га је Карађорђе звао — једну из турских кућа, са пространом авлијом и још пространијом баштом, засађеном свакојаким воћем и лозама. Карађорђе и Совет поклонили су ову кућу Доситију за сопствено његово, комотније обитавање него какво је он у Совету имао. Али он, довољан будући са оним двема собицама у Совету, вишеречену кућу, о сопственом трошку оправи, дорадивши јошт и друге неке зграде у њој, за које је он држао да су неопходимо нужне за цел, на коју је он одмах ту кућу наменио. Кад ова кућа, с концем Јулија 1810., сасвим, како је онда могуће било, готова буде а Доситеј представи Совету да је неопходимо нужно отворити и једну школу Богословску, у којој ће се синови српски спремати и за будуће свештенство, и за учитеље у нормалним школама, па уједно изјави Совету и то: да је он кућу ону, која му је од правитељства поклоњена, о свом трошку за ту цел оправио, и да је он сад, као такову, правитељству уступа да оно у њој, вишепоменуту школу, по жељи његовој отвори. Совет, са свом патријотичношћу, овај предлог Доситијев прими, а у исто време и њему препоручи да се он постара, за ту струку просвете народне, достојне учитеље наћи, па да ће се таковима, као и професорима Велике Школе, из касе народне, сходна плата определити.

Доситеј, једно по пламеној жељи својој, а друго по препоруци Совета, да би школа ова што пре у живот ступила није пропустио ни једнога часа, него одмах је позвао некога Викентија Ракића јеромонаха за учитеља ове Богословске школе. Овај Викентије јеромонах био је ефимеријус у трестанској православној цркви у оно време, кад се је и старац Доситије, пре него што је у Србију дошао, у Трсту налазио, и тамо се он с њиме познао као са човеком, који се је и сам литературом

занимао, и већ неке књижице за просвету рода свога издавао. Јеромонах Викентије Ракић, на позив Доситијев неизоставно у Србију дође, за њега је квартир, у истој кући где ће и школа отворити се, спремљен био, а плата од 150 дуката годишње, са обвезателством да уједно он буде и проповедник у цркви београдској, од Совета опредељена, и тако се ова, за сад само Богословска школа, с почетком Септембра 1810., отвори.

И из ове су школе, после две године њеног суштествовања, четири ђака њена за ђаконе рукоположена била. Из ових, први је, Србин ђакон, у цркви београдској запевао, Матија Поповић. Он је у новије доба, после у другом устанку Срба противу Турака, већ и протом у нахији београдској постао, и у селу Рипњу стално живио; а у 1835. години, на најсвирепији и жалоснији начин живота је лишен био!!! Од оне друге тројице, који су из ваљевске нахије били, Милован Попадић из села Уровца, такођер је, у новије време, протојерејем постао, и живео је стално у Палежу.

На ову кућу, на оправљање њено и на дограђивање свију удобности, које је за нужно налазио старац Доситије, као што сам је ја, који ове врсте пишем, онога времена ђак Велике Школе видио, у лаку руку морао је потрошити до 3000 гроша, а ова сума гроша, у оно време, чинила је 300 дуката. Је ли дакле могуће да старац Доситије, кад је са својим питомцем код Родофиникина, по овога жељи, седио, није имао средства да себе може одевати, кад је одмах по побегу Родофиникинову, у почетку 1810. године имао потрошити на оправку 300 дуката? Он истина није имао тада никакве одредне плате, као што и сам, у писму свом под 30. јануаром 1810. године, Павлу Соларићу, каже: „плаће овде никакве немам, кром препитанија“ (*Мезимац* страна 5.), али, као што се види из његових речи, опет је по нешто у новцу морао добијати, јер се и препитаније без новца имати није могло. А зар се може представити да му и Кара-

ђорђе, као наставнику свога сина, ништа у новцу није давао? од којих је старац строго умерено живљећи, и више споменутих 300 дук. потрошених на кућу, заштедио. Не види ли се и из овог и оваког донесенија Родофиникова да је он, уз освету да оцрни, у сваком смислу, карактер Црнога Ђорђа, јошт и с намером тако радио? Ми ћемо скоро и ову његову намеру на видик извести.

Ми смо већ јидном казали, као што се то из свију донесенија Родофиникинових јасно увидети даје, да је он Младена и Југовића држао за највишу препону својим деспотическим и апсолутним понашањима у Србији, и да је за то, ову двојицу, беспрестано главнокомандујућима немилице не само опадао, него им је он и у Србији о глави радио. Исто тако, из свију поступака и донесенија Родофиникинових увиђа се: да он и самог Карађорђа од најцрњих погрда ни најмање не само није штедио, него је на против радио или да се Карађорђе из Србије изазове, или да се у Србији с врховног старешинства збаци, и то само зато је Родофиникин противу Карађорђа, у почетку његове мрзости противу ових, овако расположен био, што Карађорђе није хтео, не по тужби његовој, јер оваке, јавно, са честим агента руског слагајуће се, ни појављивати не би места имао, већ као по сопственој увиђавности, што — није хтео, велимо — ону двојицу с пута, његовим злоковерним умишљајима за Србију, било на који му драго начин уклонити.

Не ће бити нужно, ми држимо, да и овде поименце наводимо који су то били прави, истинити и свагдашњи противници Карађорђеви, а уједно и то није нам потребно сад опет доказивати, да Младен из сопственог убеђења, никад према Карађорђу у противничко положење не само није се стављао, него шта више, као што смо видели, он је између свију других понајтврђи стуб био за самосталност Србије и за одржање једноначалија у Карађорђу, народом, уопштеног. Они први, као што се зна, при свакој даној им прилици, али све појединце

тужили су се Русима противу Карађорђа, пришивајући му све оне страсти, које су они у сто пута више, али истина све у страху од Карађорђа будући, упражњавали. А од кад је дошао Родофиникин у Србију, од тога времена, које сами које преко митрополита Леонтија, никако нису ни престајали саплетати замке о коначном униптењу Карађорђевом. На тај конац они су и формалну тужбу Родофиникину дали на име главнокомандујућег књаза Прозоровског, противу Карађорђа, коју им је сам Родофиникин, на руском језику, и сочинио. У овој тужби, с једне стране, избројана су сва зла Карађорђева, која народ и земља од њега подноси, а с друге изражена је похвала о Родофиникину, и умољаван је књаз Прозоровски, да Карађорђа са врховне власти збаци. Но хитри Родофиникин, који је пре, но што је у Србију за агента руског дошао, знао и видио како се чистој правди и истини замке пропасти дипломатски сплећу, знао је да овака тужба од појединих, и врло мале мањине старешина, не ће ни тужитељима, ни њему жељеног плода принети. Зато он, ову тужбу противника Карађорђевих, са знањем истих или без, али свакојако у договору са Леонтијем, тако устроји и књазу је Прозоровском представи као да је она њему поднешена од свега тела земаљског Совета, који народ представља и заступа га. И у овом, адски смишљеном поступку он представи и огласи за вођу Младена!

Родофиникин је, истина, више описано дело тужбе од свега тела Совета, под предвођењем Младеновим, тако сплео и главнокомандујућем представио, да ни главнокомандујући онда о неистинитости таковог представљења није могао посумњати, а још мање данашњи свет, коме ни људи, ни њихови карактери, ни битна опстојатељства онога времена позната нису. Али ми, као савременици, и као неразлучни с Београдом и оновременим догађајима у њему, следователно и као очевидци кажемо, да: нити се је Совет на Карађорђа тужио, нити

је Младен у том коловођа био. Онај прекомерно крути Младен, коме у непреклоности равна није било, особито после догађаја са Родофиникиновом срном, а у почетку ове године, и са његовом љубазницом, кад је он знао да је Родофиникинова мрзост према њему до највишег степена уздигнута, да предводи цео Совет, да с њим иде ка Родофиникину да тужи Карађорђа, то ми никако допустити не можемо; јер Младен, као што га ми наскроз познајемо, пре би се, онога времена, сагласио у случају преке потребе своје, отићи у Шумлу к великом везиру да се потурчи, него Родофиникину у Београду отићи, и то на тужбу противу Карађорђа.

При свему пак томе што је Родофиникин на више описани начин речену тужбу, од мнимог имена Совета уредио, и ако је уверен био да главнокомандајући и по њој, имајући при себи још и више црних донесенија Родофиникинових о понашањима Карађорђевима у Србију, не ће никаква следовања за сопствено уверење о истинитости њеној чинити, опет зато, и по оваковом, најпоузданијем његовом уређењу, није посве држао да ће главнокомандајућим, за збачење Карађорђево што предузети чинити. Али је за цело држао, да ће Карађорђе дознати како се је Совет, у предвођењу Младеновом, на њега главнокомандајућем тужио и молио га, да он, силом своје моћне власти, са врховне управе над народом српским, њега збаци, па да ће он, у таком случају, по природној његовој наглости и жестокости, а по где-кад богме и по свирепости, доћи у Београд, па, без сваког предварителног иследовања и прибављања уверења о истинитости, цео Совет растерати, а некога од советника, н. п. као коловођу Младена, и убити, па тек таквим поступком, сам, све оно посведочити и потврдити што је о њему у тужби Родофиникин написао, и тиме принудити главнокомандајућег да код двора свог непремено изради збачење Карађорђево са врховног старешинства у Србији.

Родофиникин се је, на више исказани поступак Карађорђев, са савршеним поуздањем полагао, и држао као у десној руци, да ће Карађорђе, само оваким поступком својим, и Младена, као вечити камен предкновења и њему (Родофиникину) и својим противницима са света уклонити, па и самоме себи најуспешније врат сломити; али му ништа по његовом плану и жељи за руком не изиђе.

Главнокомандајући књаз Прозоровски, премда је слепо повереље к донесенијима Родофиникиновим, имао, благодареније буди Богу, по овом садањем он ништа није хтео предузимати за збачење Карађорђево; а и од Карађорђа остале су ове адске Родофиникинове сплетње сакривене. Јер главнокомандајући не само што ништа није хтео предузимати за збачење Карађорђево, као што смо мало више казали, по жељи Родофиникиновој, него је јошт на против советницима преко истог Родофиникина дао на знање: да њихови такови поступци не воде никаквом добру; да свака промена у образу правленија Србије, при садањем положењу њеном могла би бити далеко погубнија него ово правитељство, на које се они туже, и да ће, због оваких њихових међусобних раздора, са соболезновањем срца, сваки беспристрасни судија осудити их за то, што су они све труде, све бриге, сва пожртвовања и старања императора Александра I. о благостању њиховог отечества, својим раздорима уништили.

Књаз Прозоровски писао је овом приликом, непосредствено, и Карађорђу. И у овом писму, главнокомандајућим, осим Совета, како би требало време трајућег примирја на ползу земље и народа употребити, и како би у интересу земље било да се сваком, па и иностранцима за насељавање у Србији, слобода и права осигурају, ништа друго није се налазило. — Ово последње изражење проистекло је отуд, што је Родофиникин у мнимој тужби Совета, а по наводу Младеновом, казао: да нико нема никакве сигурности ни за живот, ни за имање, ни за чест. — И ово је учинило те је Родофиникин овај свој садањи адски по-

ступак и сам претрпао, али није никако престао и даље саплетати замке Карађорђу, Младену и Југовићу, није престао црнити и Карађорђа и све друге поглаваре српске, који га нису за свога идола држали и клањали му се.

Да је све вишеописано, што је Родофиникин главнокомандајућему представио, сушта паклена лаж, и једна анатемска интрига, с којом је он ишао на то: да се братска крв пролије, највише нам још и то за доказ служи, што нико у Србији не зна да се је кад ни Младен сам, ни скупа са Советом, противу Карађорђа, коме тужио. А ја, који ово пишем, осим што сам онога времена неразлучан био с Београдом, и кад је Србија пропала, две године и четири месеца био сам у Бесарабији, у Хотину неразлучан са свима великанима српским. Они су имали потребу од моје писмене услуге, и зато сам ја к свима приступан будући, с њима се слободно, о свима догађајима у Србији, разговарао, и њих, што ми од ових или није било познато, или ми је што нејасно било, запиткивао, или сам, будући с њима неразлучан, њихове, при састанцима њиним, сопствене разговоре, којима су свагда предметом били догађаји у Србији, слушао, па и ту, никад ни од кога не чух да је кад год Младен у Србији противу Карађорђа тужио се, а имао сам прилику и са самим советницима, кад са Јанком Ђурђевићем, и Велисавом Станојловићем најискреније разговарати се, и бар ова двојица, да је кадгод што од тужења Младеновог противу Карађорђа било, не би од мене затајали, јер догађај овакав није сам по себи никаква тајна био.

„Военный Сборникъ" за 1864. годину № 8., на стр. 242-ој, ваљда за потврдити истинитост Родофиникином смишљене и сплетене ове тужбе, каже: „Писмо ово, потписано је од свију српских народних советника, и отправљено је било књазу Прозоровском заједно са пројектом за одговор, које им је Родофиникин сочинио". Тужба ова, од стране Совета, подметута Родофиникином, не може бити истинита ни са више наведеним, потпи-

сима советника, јер прво, истинита тужба од Совета никако не постоји; и друго, зар Родофиникин, као што је и све друго уредио, није могао и све советнике сам испотписивати; а од свију советника онога времена, само су њих тројица којекако знали своја имена потписати, и то су били: Јова Протић, Аврам Лукић и Јефта Чотрић.

Из љубопитства, и да покажемо свету шта је Родофиникин за пратекст у свему овом пакленом послу његовом измислио, и како је све, од речи до речи смислио и уредио, ми не пропуштамо изложити овде, у свој опширности, сву његову радњу, у делу мниме тужбе од тела советског противу Карађорђа. „Военный Сборникъ“ за 1864. годину, № 8., стр. 237., 238., 239., 240., 241., 242. и 243., у место Родофиникина, говори овако: „Црни Ђорђе врло је добро поњимао, да благосостојаније српског народа зависи јединствено од покровитељства Русије, која је Србију са свачим снабдевала: хлебом, новцем, оружјем, барутом и другим војеним потребама; но све ово и овако знајући, он ништа није урадио, нити је могао урадити“.

[А ко подиже Србе противу Турака? ко натера Афис пашу са 30.000 војске, да остави Миленка и Добрињца на Иванковцу, па да срамно у Ниш побегне? ко разби силне Бошњаке на Мишару? ко освоји у Србији четири града турска и Турке са свим из Србије истера? ко постави темељ прављенију земаљском, и ко то све учини, пре доласка Родофиникинова у Србију? Па кад је, не само сва ова дела Карађорђе, непоречно, радио и урадио, с каквим је образом Родофиникин о Карађорђу овако могао написати? — Сад да идемо даље и да видимо зашто Карађорђе, по лажном но с намером, исказаном мњенију Родофиникиновом, у Србији ништа није могао радити].

Сборникъ даље каже: „Преобладавшаја у карактеру Карађорђевом жестокост са слабостију, произлазећа не толико од лаковерија, колико од чрезвичајне подозрителности, којом су се млоги поглавари умели ползовати

за постижење својих цељи. [Нису ли ово чисте софизме?] Присвојивши власт над Србијом, Црни Ђорђе бојао се поглавара удаљених од Београда и имајућих своју војску. Сваки совет, који би му од ових поглавара могао бити дан, он га је примао са пренебрежењем и недоброжелатељством, подозревајући на њих због враждебних њихових намера. [Карађорђе није сам себи над Србијом присвојио власт, него му је народ никим на то не наговорен и не принуђен, дао. Он се није бојао никаквих поглавара, него су се они њега и то здраво бојали. То је сад у најновије доба и сам књаз Милош кад су му читали Вуков „Правителствующи Совѣтъ" и особито оно, где Вук на стр. 12. каже: „Нахијске старјешине, које су се у почетку буне саме начиниле старјешинама, као и Кара-Ђорђије, првије, година нијесу ни у сну хтјеле да знаду да је Кара-Ђорђије њихов старјешина и да имон заповиједа:" оповргао, рекавши: „Лаже Вук. Није истина да га нисмо признавали за господара над свима нама, па не само што смо га признавали за таквог, него смо га се и бојали. Кад би кога позвао к себи сваки је богме ситно дробио, јер се с њим није могла шала збијати." Те старешине, о којима је овде реч, ни један никакве своје сопствене војске није имао. Цео народ био је војска, и кад год су старешине, по наредби Карађорђевој, позвале за у рат противу Турака он је готов био и ишао је. Би ли тај народ и да га је који од старешина позвао у рат противу Карађорђа, послушао свога старешину и дигао руку на Карађорђа, о коме ће и сам „Военный Сборникъ" скоро једно истинито сведочанство дати, то је такoво питање, на које Родофиникин никад пожељени одговор добити не би могао. А да су,речене старешине, и то њих тројица четворица, у потаји, противу Карађорђа вражебне намере сплетали, о томе нема никакве сумње, и зар ако је Карађорђе на њих, као на такове, подозревао, требало је Родофиникину то у грех Карађорђу да упише.] „Они пак, који су Ђорђа окружавали, ласкали су му; и зато

је он по њима и њиним советима поводио се и држао их за своје приврженике.« [Ако су икоме у Србији, онога времена, потребни били ласкатељи (лъстецы) то су најмање Карађорђу. Човеку, који се је у онако велика дела упрегао био; који сав обузет био мислима о ослобођењу свега христијанства испод турског јарма; који је и пре, у приватном животу будући, свагда озбиљан био, а онда због грдних терета, тако рећи, на њега највише наваљених, и сувише озбиљан бити морао, је ли могао каково ласкање (льстенѣ) од кога, њему на памет падати?] »Да би могао човек Црнога Ђорђа на штонибуд склонити, или уговорити га на каквунибуд меру, или предпријатије, неопходимо било је нужно дејствовати на кога од оних, који су њега окружавали, који су на њега влијатељни били. Тако је поступао и Родофиникин. Он је, у случајима његове недобности и употребљавао капитана Петра Чардаклију, као човека расположеног к Русији, искрено преданог своме народу и љубимца Црнога Ђорђа!« [Ми верујемо да је Родофиникин употребљавао овако Чардаклију јер знамо да је Чардаклија, по наговору Родофиникиновом, наговарао Карађорђа да убије Младена. Но за чудо нам је како Родофиникин, при оваком описивању ствари у Србији, не спази, да ће он и његовог, капитана Чардаклију, извести на бину као »льстеца« Карађорђевог, јер он мало више, каза нам да се само преко оваких над Карађорђем могли задобите влијаније.] »Пошто је Чардаклија умро, да одржи своје влијаније над вождом, Родофиникин је уговорио јеромонаха Доситија, воспитатеља сина Црнога Ђорђа, да се, из конака Карађорђевог, заједно са питомцем својим к њему, у његов стан пресели. У следству оваког расположења, Црни Ђорђе, сад кадгод је долазио у Београд, сваки је дан долазио у стан Родофиникинов да се види са својим сином и тако је Родофиникин добијао прилику са Црним Ђорђеу на само говорити и давати му настављења.« [Родофиникин овде каже како је он Карађорђу давао на-

стављења, а ми питамо: да ли су та његова настављења била благонамерна за Србију, и благодетељна за Карађорђа, кад знамо, како је исти Родофиникин под 9. Јануаром ове 1808. године, следоватељно шестог месеца после његовог доласка у Србију, једну, и то прву, али црњу од пакла клевету на Карађорђа главнокомандујућему, са онако гадним изражајима, доставио]*).

Природно расуждавајући, јер друкчије ако би расуждавали не би се разумети могли, кад би истинито ово казивање Родофиникиново било, да ли је човек који није имао душе и срца, у онаким критичним опстојатељствима, незнање и простоту и поглавара српских и свега народа, извинити и заклонити, да ли је такав човек могао што добро по народ и земљу искрено советовати могао? Нама се бар чини да то никако није могуће. Даље: „Незадовољство поглавара противу Ђорђа, међу тим, беспрестано се распростирало. По освојењу Београда, млоги су Турци уздајући се на постојанство и реч Срба, новце и друге драгоцености своје овима на сахранење у аманет предали. Многи су из оваковнх Турака после изгинули, а неки су се искрстили, па оставши и даље у Београду на житељству, почели су, од вишепоменутих Срба своје аманете потраживати и поискавати, не добивши удовлетворења они су се обратили с тужбом врховному вожду. Њихова је тужба код Црнога Ђорђа уважена, Црни Ђорђе наредио је комисију која ће целу ствар испитати, све пронаћи и сваком његову сопственост повратити. По иследовању ове комисије врло се нешто мало пронашло; но зато открило се, да је преко зиме, 1807. године, млого такових турских остава, од њихових аманетџија Срба, Младеном и Милојем чрез њихове момке, а по заповести њиховој, отето“. [У овом описанију, по Родофиникину, Сборниковом, прво је неистинито да су Турци, новце и друге драгоцености своје, Србима, по освојењу Београда, на сахрањене у аманет предали. Јер охоли Турци никад

* „Военный Сборникъ“ за 1864. годину, № 7, стр. 40. и 41.

ни помислити нису хтели да ће раја јуришом, варош београдску освојити, па и њих у исто време, до голе душе, опљачкати и у асуре, да им се жене завијају, натерати. Какво су дакле, Турци београђани, после оваког изненадног догађаја с њима, могли имање, по освојењу вароши београдске на аманет предавати? На послетку кад би се и ово допустити могло, како могоше Младен и Милоје баш онда овако што у Београду чинити, кад је Родофиникин, по његовом казивању при једном усменом разговору с Карађорђем који је разговор он и главнокомандајућем описао, пребацујући млого којешта Карађорђу, рекао: „Ви сте по моме указивању уредили Прательствени Совет, варошки овдашњи суд ради разбирања и суђења процесуалних дела, и полицију ради ваше сопствене и моје безопасности?!"* Да су све три ове власти што Родофиникин каже, постојале, то је истина, али нису по његовом указанију устројене. Он је све три ове власти, кад је у Србију дошао, у Београду затекао. Но само, и ми то морамо казати, да речене власти, према првопостанку свом, сад су далеко у бољем виду стојале, па можда је и Родофиникин што томе допринео. Него нам је зачудо како грађани београдски, поред опште па и Родофиникинове безопасности, код существовања полиције нису у Београду могли бити безопасни, и кад су код све бдителности полиције, Младен и Милоје, или правије рећи момци њихови, овако што чинити могли?]. Као што је нама познато, само се је, за све време существовања српске владе, у Београду, један врло грозан случај догодио у пролеће, 1809. године. Један покрштени Турчин, имавши жену и двоје женске деце, занатом казас (гомбаръ), који је иначе са својим занатом врло добро пролазио и лепо живио, науми оставити своју нову веру и зато из Београда скришом побећи у Адакалу, или у Видин. Овај несретни покрштени Турчин, превари се и своје наумљење куму свом, који је и њега и сву му фамилију

* „Военный Сборникъ" за 1864. годину, № 8., на стр. 235.

покрстио, саопшти, и замоли га са обећањем, да ће му он и 20 дуката поклонити ако га он узможе преко Дунава у Панчево. са његовом фамилијом препратити. Кум казасов, Милован, занатом ћурчија, родом из села Буковика нахије крагујевачке, фамилијаран човек, и посиромашан, ваљда кад је чуо да му кум сам 20 дук. обећава дати за то што ће га он с фамилијом у Панчево преко Дунава претурити, помисли: „Овде мора бити доста новаца“, па своме куму казасу, притврђујући га да се не усуди ником више ту његову тајну саопштавати, обећа, да ће га он моћи у Панчево претурити, да ће он наћи и чамац и возаре, да ће једне ноћи он то извршити, и да ће њему, кад све буде готово и спремљено за његов одлазак, предати на знање, како ће и он моћи изићи са женом и децом пешице, покрај Дунава, до винограда Тоше Ђумругџије, где ће и чамац за њих приуготовљен чекати. Четврто вече, после оваког договора њиховог, оде Милован и каже своме куму да је све готово, и ако је он спремљен, да одмах, како први мрак наступи, са женом и децом, на опредељено место иде, где ће и њега, готова за превоз, наћи. Милован је међу тим, за она три дана, договарао се са неким Арсенијем, из села Железника нахије београдске, здраво познатим неваљалцем, да њих двојица дочекају Миловановог кума с фамилијом на месту, где је он урочио да се нађу, и да их ту, све четворо поубијају, и опљачкају. Како се је Милован са Арсенијем договарао тако су и учинили. Они дочекају казаса код винограда Тоше Ђумругџије, и из помрчине изиђу пред њега, Арсеније шчепа казаса и одмах га обезглави, а кум Милован закоље куму и двоје кумчади. Власт одмах како јој је до знања дошло, на све стране упустила се у истраживање овог богомрског и крајње нечовечног дела, и по кратком времену пронашла је виновнике, и Милован је, као главни виновник, осуђен на смрт и био је стрељан; а Арсеније осуђен, прошао је дванајест пута шибу кроз три стотине момака, и остао

жив, те је доцније он, као извесни целат, по заповести, и Милоја у Шапцу убио и главу му у Београд донео. Правитељство српско, у овом случају, није тако поступило ни за хатар Родофиникинов, ни што се њега бојало, него по сопственом убеђењу, и што му је за тим стало било да је сваки, без разлике, безбедан и сигуран за свој живот, имање и чест.

Даље, речени „Сборникъ“, каже: „Виновници отетог од Срба турског имања изговарали су се да су они то учинили као са турским имањем, и да зато нису ником криви, нити они могу зато од кога осуђени бити; али, с друге стране, знајући да у Карађорђа нема шале, они су начели дејствовати противу вожда. Ползујући се примером строгости, коју је Ђорђе над једним од поглавара излио, незадовољници узбунили су све грађане београдске, и Младен, с млогима од советника, и са секретаром својим отишао је Родофиникину да му искаже опште незадовољство противу Црнога Ђорђа.“ „Сборникъ“ нам овде не каза поименце, који је то поглавар над којим је Карађорђе строгост своју излио, а нама је један само такав пример познат, и то, који је још прве године устанка, над Теодосијем Марчићем, трговцем, а не поглаваром Карађорђем извршен, који смо ми, на своме месту описали. А друго, какав су узрок имали грађани београдски да се уз Младена и Милоја побуне противу умесног и правичног наређења Карађорђевог, и кад они не само што нису у повиности Младена и Милоја саучасници, него кад су, ти исти грађани свагда, Младена и Милоја здраво ненавидили?

Кад је Младен онако, као што је више казано, Родофиникину дошао, онда је он један у име свију отпочео говорити, по „Военном Сборнику“, овако: „До овог дана, из љубави к миру и у надежди на скору промену, коју сми ми очекивали да ће Русија учинити, крили смо ми неспособност Црнога Ђорђа у управљању са земљом и

народом; но сад крајност нас је принудила прибећи к вама, објаснити вам све и молити вас за совет.“

„После овога“, вели „Сборникъ“ „начео је Младен редом исказивати којекаква неправедљива дејства Црнога Ђорђа, непостојанство његовог карактера, лаковерије, наклоност к пијанству и злобу, коју он свагда има противу свију оних, који су се ползовали поверењем у народу. У закључењу Младен и сви који су с њим дошли казали су: да су се они решили оборужати се, и тако сазвати народну скупштину, па овој све више наведено исказати, и препоручити јој да она промисли и расуди о средствима, с којима би се могло отклонити зло, могуће произићи за народ из оваког понашања Црнога Ђорђа. Више од три сата продужавало се ово трење. И напослетку, кад је Родофиникин узео на себе да све поправи, онда су незадовољници успокојили се и отишли својим кућама.

„Други дан после овога“, вели „Сборникъ“, „секретар совета донео је Родофиникину на увиђење писмо, које је Совет спремио да Црноме Ђорђу од имена свога пошље. У овом писму изложио је Совет причине свога незадовољства, а те причине оне су исте, које су и Родофиникину биле јуче исказане. Совет је у овом писму и то казао, да је он у намери сазвати све старешине народне и објавити им, да Совет не налази се више у могућности управљати делима народним, а уједно и молити старешине да они, на место њино изберу друге људе за советнике. Родофиникин је советовао да не шиљу Црном Ђорђу ово писмо. Он је рекао: „Ја не стојим добар да Црни Ђорђе, примивши оваког садржаја писмо од Совета, не ће доћи с војском у Београд, и вас све исећи!““

Кад би, све што смо довде описали, истинити догађај био, онда, ми држимо да ће сваки благомислећи с нама једнаког мњенија бити, а наше је мњеније следујуће: како је Младен са советницима и секретаром својим њему (Родофиникину) предстао, и онако се на Карађорђа тужио, знајући и повод, који га је сад на оваково ту-

жење навео, да је њему требало одмах, и Младену и свима казати да они немају права што се противу свога вожда тако туже; да он с тиме, што је наредио да се турско имање, које су они у црне своје дане Србима на аманет предали, изнађе и њима поврати, једну, истина човечну у сваком смислу, дужност имао учинити. Ви ћете код свију судова и код општег мњенија парницу противу Карађорђа изгубити, и зато вам ја, као пријатељ општег вашег добра и понаособ ваш, советујем, да се ви свега тога манете, и да, ако што при вама од оних турских аманета има, одмах сваком своје предате, и само у том случају, ако овако урадили будете, ја ћу вам бити јемац да ниједнога ни глава, од стране Црнога Ђорђа, заболети не ће!« И по оваком тек поступку Родофиникиновом, по здравој политици, коју је требало од стране Русије према Србији имати, могло би се рећи да је он имао велики труд „стишавајући волненија у Србији“, као што и Руска Историја овога рата, у I части, глави X, на страни 126. каже: „Комиссару нашему предстоялъ еще великій трудъ укрощать внутренніе раздоры Сербовъ, негодовавшихъ на самоуправство Чернаго Георгія. Они даже просили князя Прозоровскаго о смѣнѣ его: Родофиникинъ успѣлъ возстановить спокойствіе и укротить волненіе.“ А овако, као што је он поводом више споменутог мнимог писма, које је бајаги Совет Карађорђу у намери био послати, изрекао се да: он не јемствује советницима да Карађорђе, по пријатију таквог садржаја писма, не ће доћи с војском у Београд и њих све, советнике, исећи, то и таким начином не стишавају се волненија, већ се зетином ватра гаси!

„Родофиникин отишао је сам у Совет, састао се с млогим од советника, говорио са сваким понаособ и убедио их је на послетку да се успокоје и да се на њега ослоне. „Потом“, каже „Сборникъ“ „наш агент отишао је Црном Ђорђу и убеждавао је српског вожда да поведеније саображава са настојећим положењем дела,

и да отклања по могућству све оно, што би раздражити старешине народне противу њега могло и да се стара да се никад не преиначава оно, што ја један пут Совет са согласијем његовим, и руског пуномоћника, себе подразумевајући, учинио. Од Црног Ђорђа, Родофиникин је отишао кнезу Сими, привмерженику Младеновом, човеку, који је из броја најважнијих људи у Србији. Склонивши и овога на своју страну, наш агент повратио се у Београд, позвао је к себи на ручак сва лица, из којих се састојао народни Совет српски, и све убедио да се успокоје.«

Родофиникин пише књазу Прозоровском, под 23. Априлом ове, 1808. године, па вели: „Ја сам се надао да је све свршено и радовао сам се, да су труди моји били толико успешни; но Црни Ђорђе бацио ме сад опет у далеко већа затрудњења. Он, пијан будући у свом селу код куће, разгоропадио се и пред својима изрекао је: „Сад је нужно трпити и владати се по саветима Родофиникина, но доћи ће време и за њега, у коме ћу ја и њега и советнике, Младена и друге научити памети. Не ћеду они избећи оно, на што им се ја спремам.«« Ове речи изговорене Црним Ђорђем у Тополи, од услужљивих људи донесене су мени у Београд, и таким начином погасивши се пламен на ново се разбуктао, и то јошт силније него пре.« *

— Сад опет, „Сборникъ“ наставља, па вели: „Млаген је сад опет са својим друговима дошао Родофиникину, да му преда речи изговорене Црним Ђорђем у Тополи, и да му каже: да њима друкчије надежде за спасење нема док се не предупреди Црни Ђорђе у његовим злим

* Дакле, из ове претње Карађорђеве види се, да је Родофиникин, отишавши у Тополу, Карађорђу објавио, како је и зашто, Младен са свима советницима долазио, и овакав поступак зар је ишао на „утишање волненија“? Но срећом те је све ово описано волненије чиста, с намером, Родофиникинова лаж, а да је лаж, као што смо једном већ казали, сведочи нам то, што нико у Србији ни онога времена, ни доцније, о оваком чему ни снивао није, а камо ли да је што на јави знао.

замишљајима. Родофиникин је поискао од њих мало времена да се добро попромисли шта би могуће било чинити при таким околностима, држећи да ће тако тим развлачењем времена и њих од прве ватре разхладити моћи. Он је сад уједно предложио Младену и осталим советницима, да треба наћи близу у околини београдској место да се на то населе Бугари, који су из Турске овамо у Србију пребегли, и налазе се ту око Београда без сваког опредељеног места на које би се заселити могли. Советници, на предлог овај Родофиникинов, пристану, и одмах с њим заједно изиђу изван Београда, у поље, два сата од Београда удаљено, и изберу место за населење речених Бугара. План је Родофиникинов изишао му за руком. Он је оваквим провлачењем времена задржао незадовољне советнике од њиховог личног устанка противу Црнога Ђорђа; но зато опет они су молили Родофиникина да им дозволи послати главнокомандујућему депутате, да представе садање положење дела у Србији. Родофиникин им је на то предложио, да се напише главнокомандујућему писмо од имена њиховог, по речима, које су до сад, у делу овом њихове тужбе противу Црнога Ђорђа, изговорене следујућег садржанија:

„Покровитељство всемилостивејшег Государја Императора, који је отечество наше под силнују заштиту своју примио, давало нам врло ласкателну надежду да ћемо увидити унутрашње положеније Србије обрадованим и народ и нас ползујућим се безопасностћу, коју мудри закони сваком гарантирају.

„Обнадеждавања Вашег Сијатељства, саопштавана нама неједнократно дејствителним статским советником Родофиникином, јошт више нас је у тој надежди утврђавало. Ово је и чинило нас трпељиво сносити сва зла, која су међу нама суштествовала, и која су, колико од нашег незнања, толико и од стеченија разних опстојателства проистицала. Сад пак увидивши да политическо положење Европе јошт за неко време не ће допустити

да се биће наше на тврдом темељу оснује, а с друге стране, видећи да даље ћутање наше, при продужавајућем се примирју, могло би повргнути отечество наше, због унутрашњих раздора, у извесну пропаст, то смо ми, по дужности, усудили се, као оцу и благодетељу нашем открити срце наше и изложити му у свему пространству положење дела наших.

„Наскоро после устанка нашег противу Турака, Карађорђе, свирепошћу својом и жедноћом за крвљу распростро је свуда страх и ужас, и мало по мало присвојио је себи власт, суд и расправу и напослетку, принудио је народ да га призна за врховног вожда свог. Ми, истина, увидили смо савршену његову неспособност за заузети њиме пост, но с друге стране увиђајући неопходимост имати једну тачку око које ћемо се скупљати, заблагорасудили смо признати њега и утврдити га у његовом могуштеству, надајући се при том да ће време, честољубије и слава умекшати, ако не са свим изгладити, његову свирепост и друге његове зле наклоности, и учинити га, ако и неспособног али сносимог началника. Надежда наша показала се са свим сујетном. Овај човек не само што је млоге одличне, из средине наше, људе својом руком, или рукама својих привржереника поубијао, (али за Бога зашто нам поименце све те не показаше да их и ми ожалити можемо?) него је распростро своју ненавист и противу свију оних, који су храбростију и благоразумијем приобрели љубав народа. Нико у Србији не може живити ни спокојно ни безопасно у својој кући, већ беспрестано мора у страху, од изненадног напада, убиства и разграбљења му имања, живити. Тек што спази најмање наше старање о уведењу у земљу каковог устројства и поретка, он се одмах са свом силом устремљује на ниспровржење свега већ учињеног; и овако поступање његово јест сушта причина што и сви труди, и сва настављенија дејствителног статског советника Родофиникина, у смотрењу управљенија и поретка нашег нису

могли никад потпуног успеха имати. (Чујте како Родофиникин сам себе, ломећи врат Карађорђу, препоручује, и доказује: како се он о благу Србије стара!) Па јошт шта више, свака надежда у нама ишчезава да ћемо ми кад год моћи, при садањем нашем врховним началнику, што добро за наше отечество урадити и произвести.

„Он се, будући окружен од људи, који су преиспуњени злим владањем, и који су без сваке нравствености, при лаковерном његовом карактеру, даје од овакових наводити на свако зло, а у то баш време они постизавају своје себичне цељи. И тако не само ми, но и сав народ сноси теготу произлазећу од његовог лакомислија. Пре неколико дана више од 3000 људи отерани су њему у Тополу на кулук, да му крче неку шуму, на ком месту он хоће да устроји за себе њиве и ливаде; овоме је сведок и сам г. Родофиникин. Све ово подаје нам незатруднителни начин и средства, са согласијем народа збацити са достоинства садањег врховног вожда, но таква мера могла би лако, при произведењу њеном у дејство, породити међусобни рат, од чега, уважавајући савете Родофиникинове, основане на ползи нашој и на ползи народа, ми на сваки начин желимо удалити се, премда, у последњем случају, видимо да од тога чега се бојимо, избећи не ћемо моћи, ако Ваше Сијатељство милостиво не постарате се не проникнете у наше состојаније, јер ми немамо више стрпљења сносити овакав живот, будући смо сваке минуте у опасности за сами живот: ништа за оног човека нема свето, који је посегнуо на живот оца и брата свог. Привикнувши од детињства свога живота и вући се по планинама са подобнима себи, он мало помишља о својој и народној слави, и баш кад би совршено увидио да ће принуђен бити опет у првобитно стање повратити се, нама се чини да и тада не би од злих својих поступака, били они каквог му драго рода, одустао.

„Ми не сумњамо, да Родофиникин, који је до сад нама, у млогим приликама, љубав његову к српском на-

роду, а такође и желање видити и нас благополучне, показао, није Вашему Сијатељству о свему више наведеном достављао. (О! и сувише, не бојте се патриоти!) Но при свему томе и ми смо за неопходимо признали присовокупити к томе и ово наше представљење, повторително препокорно молећи, да благовидним образом удалите од нас садањег нашег вожда, и да нам дате правила по којима ћемо се ми руководствовати, и којима ћемо ми са покорностију следовати.“

„Ово писмо сви су“ — каже „Сборникъ“ — „српски народни советници потписали, и оно је отправљено било књазу Прозоровском, заједно са пројектом за одговор од Прозоровског, који је пројект Родофиникином сочињен“. (Пројект овај није „Сборником“ јавности предан).

У закључењу свега више описаног, ми не знамо чије су речи или умовање о Карађорђу, али су, са изузетком „алчанъ и буйной“ са свим праведљиве. „У Сборнику“ стоји овако: „Ни мало не би било трудно удалити Црног Ђорђа из Србије. Њега би могуће било позвати да дође у Краљево у Влашку поради каквих преговора, и тим боље би то удејствовати могло, што је и он сам желио, с књазем Прозоровским видити се, и молио га о томе. Но Ђорђе био је јединствени човек у Србији, који је на челу ове стајати могао. Не узимајући у призрење његову жестокост, бујство и алчност, он се је ползовао поверењем свега народа за то, што је знао и умео опходити се с народом, и што је познавао његове нужде.“

У делу изложеном, по Родофиникину, „Сборникъ“ јошт додавајући вели: „Овака расположења с наше стране (То су они одговори књаза Прозоровског на мниму тужбу советника, о којима смо ми више, у кратко напоменули.) установила су на неко време спољашње согласије између Црнога Ђорђа, Совета и поглавара. (Мало пре бијаше реч да су само советници и Кара-Ђорђе у завади, а сад изиђоше и поглавари!) Спокојство дакле продужило се врло за кратко време. Младен је

све једнако на све стране бушио против Црнога Ђорђа, и будући да је он имао сав Совет народни у својим рукама, до те је степени постао самовластан, да и сама повељенија вождова није допуштао Совету испуњавати, а често је пута и са свим противно чинио. (Па зар таковом поступању Младеновом у Совету, кад би истинито било, које никако не би могло бити а да Карађорђу до знања није долазило, није могао свирепи Карађорђе, кад је и млоге друге знамените у народу људе, по Родофиникину, поубијао, и оваковом поступању Младеновом крај учинити?) Младенова ненавист к Црноме Ђорђу дотле је дошла, да је он у разговорима својим са Родофиникином отворено овоме казао, да је решително наумио убити Црнога Ђорђа за предупредити га у злој намери, коју он противу њега (Младена) има. И гласови су се већ проносили, да су послати људи у Земун да купе отрова за отровање Карађорђево. Овако натегнуто стање продужавало се у целој овој 1808. години.“

Је ли могао Младен, пред Родофиникином, који је у онаком омрзњењу према њему стајао, искрено казати, да је он решио се Карађорђа убити? О куповању Младеновом у Земуну отрова да Карађорђа отрује, који би отров Младен, да му је од потребе био, и у Београду у сваком чифутском дућану, наћи и прибавити могао, не ћемо, као о једној подлој и ниској лажи, ни да говоримо. Али да се повратимо на оно, како је Младен отворено казао Родофиникину, да се је он решио убити Карађорђа. Родофиникин у једном донесенију свом к књазу Прозоровском, описујући разговор, који је са Карађорђем имао, каже, како је он између осталога и ово му рекао: „Ви сте дали власт Совету да земљом управља, а ја сам му дао правила. Сви су се началници покорили Совету (А ми не знамо да су били кадгод и непокорни; осим четворице петорице, а нарочито Миленка.), ви сте удаљили из Совета Младена, а он је опет у њега долазио (То је истина да је опет долазио, но као командант

градски, и кад су му потребе овога то чинити налагале.), и то са наоружаним слугама, због чега су сви советници дотле застрашени били да ни један није смео противу његових наредби ни једне речице рећи, и сви су поглавари њега ненавидили.“ (Види „Военный Сборникъ“ за 1864. год. № 8. стр. 235.) А у истом „Сборнику“, у № 9-ој на стр. 5-ој, Родофиникин главнокомандујућему, у писму свом под 2. Новембром ове 1808. год., предлагајући каже: „После тога потребно је удалити из Србије Младена и Милоја, на које све старешине српске мрзу, и који ће за свагда, све оно што ми у Србији будемо чинили ниспровргавати, и тада ће само моћи воља Његовог Императорског Величества, относително ове земље, испуњена бити.“ Да су на Младена више старешина мрзили, а особито Миленко, Добрињац, Јаков и Милан, у томе и ми соглашавамо се са казивањем Родофиникиновим, и да су ови људи беспрестано радили да Младена стрмоглаве, што је и њему врло добро познато било, но зато он се је све једнако на свом посту држао, и то јединствено зато, што је свагда уз Карађорђа, и на челу велике Карађорђеве, на челу српске странке стајао. Може ли се, после оваких разлога и објаснења, допустити истинитост донесенију Родофиникиновом? Не види ли се у свему крајња неследственост, ниско противоречије, врло јавна нелогичност, сама најгрубља лажљивост? Зар су могли сви советници, од којих млоги су на Младена мрзили, а по Родофиникину, сви од Младена застрашени били, и без икаквог повода на њих, уз Младена пристати и доћи Родофиникину да се са Младеном заједно противу Карађорђа туже, и то онако да се туже као што је Родофиникин тужбу исконцептирао?! Та Младену и сви они, који су га ненавидили, и који су га страстно мрзили, нису му одрицали да је паметнији био од свију својих другара и да је управо био за советника а никако за војсковођу. Па и сам Родофиникин то му је признао у једном разговору усменом са Младеном,

који разговор, ми држимо, за неистинит, јер Младен, од кад се је са Родофиникином, после она два више описана случаја, завадио, никако му више нити је долазио, нит се је с њим на само разговарао, признао, казавши му: „Та ви бар као један из најблагоразумнијих људи ваља да то поњате.“ („Военный Сборникъ“ за 1864. г. № 12. на стр. 232.). Па зар Младен као такав, и као што је био у омрзењу код млогих старешина, није могао знати да ће он са убитијем Карађорђа и самога себе, давши прилику својим непријатељима, убити?

Под 2. Септембром т. г. Родофиникин доставља главнокомандујућему, („Военный Сборникъ“ за 1864. № 8., на стр. 245. и 246.) овако: „После виђења нашега с вами — писао је Совет Родофиникину — ми смо имали опет међу собом разговор, и колико се више о томе разговарамо и внутрење наше положење расматрамо, толико већма убеђавамо се да овако остати не може. Нужно је да ово представите даље, како би нама што скорије дата била нужна помоћ да се зло истреби и силом уништи, без чега ће се све морати обрнути на погибел. Ми више вама не ћемо писати, ви све знате као и ми, и јошт и боље него ми видите од чега може произићи неминујема наша несрећа, а и какав је лек за то потребан. Ради Бога, радите како вас Бог учи, него само не губите времена, ако нас љубите, као што сте се свакад нама такови показивали.“

Како год што је све довде описано, у смотрењу тужбе Совета противу Карађорђа, смишљена Родофиникином лаж, тако је и ово последње. Родофиникин, по пређашњим његовим донесенијима, с којима је он главнокомандујућег приуготовљавао на произведење удара државног у Србији никако није се надао сад оваком благом одговору књаза Прозоровског, на достављену му мниму тужбу од Совета народа српског противу Карађорђа, па зато је сада био покуњио нос, али није престао и даље узимати од пакла сплетње, за успети у освети и намери

својој. Па тако је и ово последње, на четири месеца дана после прве његове ђаволске роле, смислио, и код главнокомандујућег, потуљени угљен његових злоплаких донесенија, подстакао. Но и после овог, за овда, никаквих следства од стране главнокомандујућег није било.

Несрећна Србија! Она никако није могла начисто на миру бити, без препрека развијати се у унутрашњости својој, и крепити силе за одпор душману свом. Ако је црв раздора и несагласија унутрашњег, исподмукла, кад мало попрестао подгризати је, онда јој је, као што смо до сад видили, руски агент, који је хтео да буде свемогућ у Србији, и у унутрашњости, и изван, ломио врат; и кад и овоме по каткад, делање није испадало за руком по жељи и намери његовој, те се морао за неко време ућуткати, онда је опет, Аустрија, пронирством својим, по њој, бушити отпочињала.

Аустрији није могло бити непознато, како Русија, у закључењу примирја с Турцима прошле 1807. године, о Србима ништа није рекла, и тако по овоме Турци су, ослобођени примирјем од стране руске, могли све своје силе противу Србије обрнути, са свим је прегазити и покорити. Овакав поступак Србе је здраво, не само за онда узмутио, него им је задао и страха, да ће се овако с њима поступити и у договарању при закључењу конечног мира. Но благодареније буди самому Императору Александру што је опстојатељство ово доцније поправљено, те се је, речено примирје и на Србе распрострло. Али, знао је кабинет Аустријски и какво несрећно отношење постоји у Србији између Родофиникина и правитељства српског. Сва ова више наведена обстојатељства давала су Аустрији поуздање, да ће она, сад, моћи Србе од Русије одвратити, па зато је, јошт с почетком Априла т. г., преко својих агента, начела нуткати Србе са својим покровитељством, и са полезним за њих закључењем мира с Турцима.

У делу оваког нуђења са стране Аустрије Србима, придостављено је било, предуготовничке разговоре и договоре почети, генерал-фелдмаршалу, команданту Петерварадинском, барону Шимшајну; премда је, тога посла ради, око половине Маја т. г., и сам ерцхерцог Лудвиг у Земун дошао био. У ово време био је сабран око Земуна и један повећи корпус војске аустријске, у правом смислу да се тој војсци учини смотра, и ради маневре, а у косвеном, да се њоме Србима као на знање да шта их постићи може ако више споменутој понуди не успоследују. Овако је исто и са оне стране Дунава, у Банату, војске скупљено било и у велико се на оној страни говорило: да је та, и једна и друга, војска сабрала се да окупира Србију, па зато је велика журба била због тога у Србији, у следству које је и сам Карађорђе изишао у народ, и с једне стране рабрио га и доказивао му да од свега тога не ће бити ништа; а с друге, спремао га озбиљно за одпор. Карађорђе је, ерцхерцогу Лудвику послао Младена Миловановића, и писара свога, Стефана Јефтића у Земун, да га поздраве са добродошлицом, и њих је ерцхерцогу представио барон Шимшајин. Они су врло благонаклоно примљени, али ерцхерцог ни о чем другом с њима није говорио осим што је примио поздрав и што је он њих отпоздравио.

Истина и главна цељ овог покушавања, да се Срби одреку Русије и да се баце у покровитељство Аустрије, и ако нигда означена није са црним на бело; али нама се чини да је главни повод био следујуће опстојатељство.

И Порта је желила, и око конечног умирења, са Србима сама, у ово време, настојавала, о чему ћемо ми, мало ниже, пространију реч имати, па је ваљда бојећи се немогућности, да ће сама, сепаратно, код Срба моћи успети, и Аустрију, као свагдашњу своју пријатељицу и сојузницу замолила да и она у томе поради, да се Срби с Турском конечно умире, те да она, у имајућем се обновити рату с Русијом, узможе и оне турске војске које

Србија на себи задржава, и које број на 60.000 добрих војника износи, противу Руса употребити. — Ми држимо да је овако било, и да је Аустрија, с једне стране, по настојавању пријатељице њене (Порте) и отпочела код Срба дејствовати да их, од Русије отргнувши, и у њено покровитељство приволи, па тек онда, као такове, са издејствовањем неких незнаменитих уступака од стране Порте, са овом и лакше, и конечно помирити узможе; а с друге стране, што је и сама Аустрија у том интерес свој налазила да Турци могу Русе тући, и не допусте се да их Руси натерају приклонити се на мир, по коме би Дунав, између Турске и Русије, до устија његовог у Црно Море, граница био; и што се је јошт к томе, у Тилзитском миру Русија обвезала Француској, противу свачијег оружаног напада на њу, са својом војничком силом у помоћи бити, а Аустрија је сад баш принуђеном налазила се, Француској рат објавити.

У овом аустријском одвраћању Срба од Русије, и наговарању да се прими њеног покровитељства, али тако: као да они (Срби) за то покровитељство Аустрију писмено молу, било је с различитим лицима, са стране Аустрије, састајања, и свакојаких преговарања. Барон Шимшајн, који је и са самим Карађорђем, па и са Младеном, на левој обали савској, састајао се, разговарао и договарао, и свагдар, не грубе, али не и ласкаве одговоре од обоице добијао, допустио је себи, за постижење цељи његовог правитељства, све чинити, па и неке људе за обрлаћење Срба употребити, који су свакад готови били и за безгрешно држали, и са свете Богородице покров скинути и себи га присвојити, као што је трговац земунски, Милош Урошевић који је у почетку устанка српског, истина, био лиферантом њиховим у набављању војених ствари, и као што је и Крста Хацић пургер-мајстор земунски био. Генерал, барон Шимшајн, доказивао и Карађорђу и Младену, да Руси неће у стању бити самосталном Србију учинити, да ћеду они, као и до сад што

су, принуђени бити оставити Влашку и Молдавију и повући се, у здраво удаљене од Србије, границе своје, од куд вам, по причини одаљености, неће бити у стању помагати; а Турци ће вас онда јошт у тежи, од пређашњег, јарам подврћи, као што су тако радили и до сад с оним народима, који су се уз Русе противу њих дизали. А Аустрија, која вам је, тако рећи, уз кућу, и која вам је и до сад у сваком случају благодетелно помагала, и која је, по положењу свом, у стању вам помагати, никад вам такову, и од сад у напредак, одрећи неће. Барон Шимшајн, за благопоспешно окончање препорученог му од двора његовог дела, звао је Карађорђа да му, са својим људима, на договор дође у Варадин, и уверавао га, да за долазак његов у Варадин ни у чем неће препјатствован бити, ни одржањем термина контумацких. Но кад је увидио да се Карађорђу тамо никако не иде, а он онда одреди за пуномоћнике да у делу овом понуде аустријског покровитељства над Србијом, раде, команданта земунског подполковника Першча, потполковника Станисављевића, пургер-мајстора земунског, Хаџића, и извесног, по чрезмерном неваљалству, земунског трговца, Милоша Урошевића.

Срби не делећи ни поглаваре од народа, ни народ од поглавара, готови су били за одговор одмах на ову аустријског кабинета понуду. И поглавару и народу одговор је на врх језика свакоме стајао овакав: „Ми имамо једног покровитеља, и од њега никако и за ништа одступити не ћемо“. Али су имали потребу у храни, коју је Аустрија забранила извозити за Србију; и, приуготовљавајући се за даље ратовање противу Турака, ради су били да се што више снабдети могу и са војничким потребама, које је, истина, и Русија у помоћ шиљала, али су свакад касно, и не у своје време, у Србију приспевале. Ова су опстојатељства принуђавала правитељство српско протезати време са решителним својим од-

говором, у коме су, мудро поступајући, са свима више споменутим потребама и снабдели се.

Ни Карађорђу дакле није могло бити наинако, него је и он, руковођен више споменутим опстојатељствима, принуђен био, од стране Србије одредити пуномоћнике, за продужење и окончање договора о предложеном покровитељству Аустрије, и ови су били: Младен Миловановић, члан Совета и командант града Београдског, и Стефан Јефтић, писар Карађорђев, иначе, у сваком смотренију, врло незнатан човек, али га је Карађорђе, погдекад, у државним делима, по нужди, употребљавао.

Састанци, једне и друге стране пуномоћника, чињени су, по већој части, на левој обали савској према Београду, али прелазили су аустријски пуномоћници и овамо у Београд. Они су, у преговарањима са српским пуномоћницима, овима, као у ползу земље и народа, обећавали: да ће цар њихов оправити и утврдити градове у Србији и да ће у њих послати своју војску да их чувају и од непријатеља бране; да ће их снабдети са свима војеним потребама, и с храном, којим потребама и храном да ће се моћи ползовати и српска, дејствујућа противу непријатеља, војска, и да ће цар њихов послати у Србију принца Карла да предводи војску противу непријатеља. Касателно пак преимућство и личне ползе, које би и Карађорђе, и пуномоћници, и сви у опште поглавари од покровитељства Аустријског имати могли, пуномоћници су аустријски српским, именом цара свога, обећавали: да ће влада њина Карађорђа признати и потврдити га за књаза од Србије, и учинити га својим фелдмаршалом; да ће Младена учинити грофом, а Јефтића бароном, и да ће њих двојица осим тога и богато награђени и декорирани бити; да ће и све друге старешине народне, сваки по достоинству његовом, одликоване бити, и напослетку, да ће сви Срби, без разлике званија и стања, остати законитим притјажатељима оног имања, које имају и које им се затече у притјажању кад аустријско покровитељство над

Србијом наступи. Ови, аустријски пуномоћници, здраво су, ползујући се свима политичним хитростима, настојавали да српски пуномоћници на њихова предложења и мнима обећања пристану, па уз то, да и Карађорђе, са својом владом и, у име свега народа, цару њином прошеније напише и пошље, и у том да га за покровитељство замоли. Српски пуномоћници, баш и да су хтели на више наведена предложења и обећања аустријских пуномоћника пристати, у чему је њих ограничавало и њихово пуномоћије, које им је сам Карађорђе од имена свог дао, на све одговорили су: да они никакав одговор од себе тако одмах дати не могу док се, поради свега што им је од њих предложено, не сооште са Карађорђем и са свима осталим старешинама. А што се тиче прошенија на име цара, којим да Срби за покровитељство молу, одговорио им је Младен, да то ни у каквом случају бити не може. Он им је казао: „Влада ваша, без даног јој повода од стране наше, нуди нас својим покровитељством, дакле, по правом реду она треба најпре нама то своје нуђење на писмено да учини, и да у том каже, шта ће Србија под њеним покровитељством бити, какво ће значење имати, и каква ће осигурана благодетељства с тим покровитељством двора вашег народ српски стећи, па тек онда, и без вашег захтевања, ми би, имали пута, с понизностију одговорити, а никако молити.“*

Као што смо и мало више казали да је Карађорђе у свим озбиљним догађајима, како тичућима се стања саме Србије, тако и још више, тичућима се политичних односења и интереса обе стране, т. ј. и Србије и Русије свагда према Родофиникину, заједно са Советом народним и у опште са свима поглаварима, искрен био, тако је он и у овом догађају, поступио. Он је, цело ово те-

* Све ово довде описано, у смотрењу овог нуђења аустријског тобожњег покровитељства, ми смо овако чули од Младена у Бесарабији, у Хотину, 1816. године. А овако су нам исто и Михајло Грујовић и Стефан Филиповић, први 1834., а други 1852. године, у Београду, ово казивање Младеново потврдили.

ченије дела нуђења покровитељства аустријског Србији, Родофиникину све једнако саопштавао, и његова возражења и примедбе, на течај ствари, саслушавао, па најпосле, и за окончателни одговор Аустрији, умолио га да им га он сачини, и Родофиникин је, коме је већ дотле све познато било, у интересу и Србије и политике руске одговор барону Шимшајну сачинио, и предао га Совету српском, те га је он, од имена свога, барону Шимшајну послао. Одговор је тај следујућег садржаја:

„По близости театра пришествија — писао је Совет — познато мора бити вашему превосходителству у свему пространству о законим причинама, које су принудиле нас дићи се противу Турака, прекомерних угњетатеља човечества, које је угњетење народ српски тако дуго трпио. Извесни вам морају бити и постојани наши успеси противу непријатеља нашег, који су под барјаке наше, осим сопствених житеља Србије, знатан број странаца привукли. Победоносна војска његовог императорског величества Александра I, Государја, Императора всеросиского ушавши у Молдавију и Влашку по праву војне, јединоверства и једноплеменства примила је нас под силну своју заштиту. Премилостиви Государ, Император всеросиски, за знак своје височајше милости, послао нам је, сагласно с нашим прошенијем, наставника, у лицу његовог превосходитељства дејствителног статског советника Родофиникина; а после тога будући су се начели преговори о закључењу мира у Паризу, између Русије и Порте, при посредовању императора Наполеона I., то ми, у пуном поверењу предали смо конечно решење судбе наше овим великим царевима у руке, о чему смо ми и самој Порти о томе писали и на знање јој дали.

„Нас, у нашим досадањим предпријатијама, нити је руководио какав дух завојевања, нити икакве друге мисли. Наше је желање ограничено: да обезбедимо себе и достојаније наше, да живимо под управом мудрих и благодетелних закона, и да утврдимо наше политическо биће

са гаранцијама двојице великих царева, свемилостивејшим нашим покровитељем Александром I. и императором и краљем Наполеоном I. К изгледу нашем на ово све су наше мисли упрте, и у томе се тек данас све наше искрене жеље састоје.

„Изложивши овако наше истино положење, ми ћемо да се обратимо сад к настојећим проишествијама.

„Од времена нашег праведног устанка противу наших нечовечних угњетатеља, па до данас, ми смо се, са свима силама нашим, старали да сачувамо милост и благоволење Његовог Величества императора и краља, премилостивог вашег господара, и тако се, бар нама чини, да нигди повода нисмо дали к негодовању на нас.

„Кад је ваше превосходитељство позвало мене да се састанемо, и да се које-о-чему разговоримо, ја сам вам ово исто говорио и на срце вам метнуо; у последствију времена ви сте ме опет позивали и приглашавали да се састанемо; но ја будући заузет нападањем Бошњака на нашу Дринску границу, нисам вам могао доћи, и зато сам принуђен упуномоћити за тај посао, за који би и ја могао доћи, советника Младена, и секретара мога Стефана Јефтића, држећи, да ће предмет тога састанка и преговора тицати се само дела пограничних и трговачких. Но по разговору с ваше стране упуномоћених лица, о којима сте ви изволили мени писмено јавити, достављено је мени од мојих пуномоћника, да се желање ваше састоји у том: да ми напишемо и пошљемо прошеније на име Његовог императорског величества премилостивог вашег цара, и да тим прошенијем позовемо га да прими Србију од нас под своју врховну власт, и да у градове српске уведе аустријски гарнизон.

„Такво предложење, учињено нам од ваших пуномоћника, није могло не удивити нас преко сваке мере; јер, прво, ни ми, ни народ српски, који је толику крв своју пролио за избављење и ослобођење своје, не можемо на таково што согласити се; а, друго, ако би се

ми, преко сваког очекивања, и согласили сад ма на какква му драго виша предложења, то согласије наше не би никакве важности и силе имало без одобрења и потврђења више упоменутих великих царева, Руског и Француског, у којих рукама судбина наша стоји.

„Ми дакле спешећи о настојећем уведомити ваше превосходитељство, ни мало не сумњамо, да су оваково предложење ваши пуномоћници учинили не по вољи вашој, или по височајшему повељењу кабинета царског, већ јединствено из усрдија к своме двору, држећи, да ћеду они угодно дело Његовом Величеству сатворити, остајемо у пуној мери спокојнима да овај наш одговор ни мало неће бити противан вашему превосходитељству, и да ви, и од сад у напредак, нећете престати волети нас као и до сад што сте нас волели и били нам ходатајем код височајшег двора вашег да би се и од сад ми могли ползовати милошћу и благовољењем оног; а ми ћемо свагда свеусрдно старати се, да се те милости и тога благовољења, јошт више него до сад, достојни учинимо“. *

У одговору на ово писмо стајало је, да су Срби сами, бајаги, молили за покровитељство аустријског двора. — То је само упорно наметање. —

И Вук Караџић у његовом „Правителствујушчем Совету“ на страни 15. и 16. преповедио нам је о једном догађају у Србији, па вели: „У почетку год. 1807. кад Петар Ичко с кнезом Милићем из Ћићевца, са Живком Параћинцем и с Карађорђевијем писаром, Стефаном Јефтићем, с турскијем посланицима пође из Цариграда у Србију и дошавши у Делиград разумије, да су Срби биоградскога пашу убили и све Биограђане побили и опљачкали, онда он остане с овијем Турцима у Параћину код Петра Добрињца, а Стефана Јефтића пошаље Карађор-

* „Военный Сборникъ за 1864. год. № 8., страна 253., 254. и 255. Овај одговор ми смо овде извели, из овог „Сборника“, а по донесенију Родофиникиновом од 18-га Маја т. г.

ђију да пита хоће ли се ови Турци пустити у Биоград, или ће се вратити на траг. Али Петар, који је и казао да Турци остану ондије, не чекајући Карађорђијева одговора све ове Турке (којих је са слугама било 12) изведе иза Параћина па побије и опљачка, а кад му по том Карађорђије, договоривши се са осталим старјешинама, пише да Турке пошаље у Биоград, одговори му да их је он послао на риби у Видин (а послије се изговарао да их је побио за то, што су Карађорђије и Младен с осталијем поглавицама из Шумадије Турке у Биограду побили и оплијенили без њега)". Вук даље каже: „Ово је све мени овако приповиједао и Петар у Бесарабији године 1819. и Младен у Крагујевцу године 1822., први хвалећи се како се није бојао Карађорђија, а други тужећи се на Петра додајући још, како су се они били договорили да кажу овијем Турцима како паша и Биограђани нијесу хтијели да сједе с миром него подигли оружје на Србе, па их Срби за то побили; па онда да им даду неколике хиљаде гроша на пут и да их испрате натраг, не би ли турску владу још које вријеме заварали."

Ово Вуково казивање не подудара се у истинитости ни с временом, у коме се, по његовом казивању, све више описано збило, ни с лицима у збићу догодившима се, ни са месношћу, у којој се догађај збио.

Вук каже прво: да је, Петар Ичко, у почетку 1807. године, с турским посланицима из Цариграда дошао у Србију, а нама је познато, као што је и сам Вук, не спомињући Ичка, у „Грађи за историју нашега времена" на страни 6., 7., 8. и 9. описао, да је Петар Ичко у Октобру месецу 1806. године, са муасилом из Цариграда дошао у Србију, и довео га у Смедерево, и да је, речени муасил с његовом свитом, почем ништа поздраво, из донесених концесија од Порте, за благополучан мир по Србију, није се дало увидити, жив и здрав у Цариград се повратио, после чега, речени Ичко, никако више није у Цариград ни шиљан, јер су, у самом почетку 1807.

године, послани били депутати у Влашку, у главну квартиру руску главнокомандујућему Михељсону. Па и само качество овог посланства к Русима савршено нас уверава: да, нити је Ичко тада могао у Цариграду бити, нити је с каквим посланицима турским отуда у Србију дошао. Но да су неки турски посланици, од паше нишког послани у Србију, Петром Добрињцем, чрез Стефана Синђелића, ресавског војводе, у овој 1808. години, око Шупељака, побијени и опљењени, то је истина, и ми ћемо мало ниже, о том несрећном догађају, говорити. 2-го. У овом казивању Вук каже, да је Ичко био са кнезом Милићем из Ћићевца, са Живком Параћинцем и Стефаном Јефтићем писаром Карађорђевим. Прва двојица, истина су, са Ичком, били послани у Цариград и с њиме су се и вратили кад су муасила у Смедерево довели; али Стефана Јефтића ту никако није било. И на послетку, 3-ће, Вук каже, да је Петар Ичко са турским посланицима дошао у Делиград, и ту кад је разумео да су Срби убили београдског пашу и проч. онда, вели „Петар Добрињац изведе речене Турке иза Параћина и све их потуче.“ Дакле, дошли су живи Турци са Ичком у Делиград, а потучени су Петром иза Параћина, тако рећи, у присутству Ичковом, који се је, са важношћу својом могао Петру опонирати у оваком једном нечовечном и безаконом делу, и Петар Добрињац јамачно, овако што, у присутству Ичковом нити је учинио, нити би учинио.

А што нам Вук каже да је њему Петар Добрињац овако, у Бесарабији 1819. године, казивао, и да му је то казивање Петрово и Младен, 1822. године у Крагујевцу, потврдио, то је могуће; јер је извесно, као што је и нама познато да је Петар, чрез Стефана Синђелића, неке турске посланике потукао, али не иза Параћина и не у почетку 1807. године, дошавше са Петром Ичком из Цариграда, већ послане од нишког паше и идући друмом од Делиграда к Параћину, у шуми, између Ражња и Шупељака, више Параћина у растојанију од четири сата,

при концу Августа ове 1808. године. Па и Младен, који се је у Крагујевцу од Вука, као ђаво од крста, уклањао, јер Вук, за угодност нечију, са овим старцем, жестоко избијеним судбином његовом, није се опходио као са човеком достојним сажалења, већ је у место тога највеће му увреде, спрдајући се с њим, причињавао, није могао, ако нам је Вук истину казао, не потврдити казивање Добрињчево у том, да је он неке турске посланике потукао, и даље, како је правитељство српско, с тима Турцима, намерено било поступити; али да Младен, као неписмен човек, и који је, до 1822., 14 горких година, под притиском најжешће судбине у туђинству провео, није знао Вуку казати је ли Добрињац, често поменуте Турке, у почетку 1807., или у половини 1808. године потукао, у томе смо ми више него уверени.

Добрињац је могао, после 13 година од догађаја, и то, у Бесарабији, овако Вуку казивати, како је он често поменуте турске посланике потукао, и како је, за доказати Вуку да се он није бојао Карађорђа, овоме заречене Турке, кад му је поручено да их у Београд пошље, одговорио, да их је он на риби послао у Видин. Да је ово сушта лаж што је Добрињац овако, о бојању и небојању његовом од Карађорђа, Вуку фалио се, могао се и Вук о томе одмах при овакој фали Добрињчевој уверити, само да га је упитао: кад се тако није бојао Карађорђа, од чијег је страха, са Родофиникином, из Србије побегао? кад се није бојао Карађорђа зашто се, и то на писмени позив Карађорђев, не поврати у Србију пре, него је при свему томе што је већ знао да је Карађорђе свима домородним Србима опростио и допустио да се могу у своје отечество повратити, све једнако чекао руску војску, па тек 1810. године у Јунију месецу, уз генерал-мајора графа Цуката, као под заштитом овога, дошао у Србију, и све се једнако, у логорима руским и с Русима, на обали дунавској, од Кладова до Неготине, налазио, а у внутреност Србије, као и Миленко,

није смео доћи док главнокомандујући не одреди Нишлотски полк да у Београд дође. И на послетку, кад по свагдашњем Вуковом казивању, старешине српске ни у сну нису хтеле да знаду да им је Карађорђе господар, и да им он заповеда, зашто је Јаков Ненадовић, преписујући се из Ваљева са Петром Добрињцем, који је 1810. године с руском војском око Кладова и Неготина налазио се, писма своја к Петру, у тегелтију испод седла коња писмоношиног ушивао? кога се Јаков бојао кад је ово чинио? И ово нам је Вук у „Правитељствујушчем Совету" на страни 47. овако казао, и преко свију ових истина најмилије је Вуку било доказивати, да се старешине Карађорђа нису бојале?!

Као што смо, у више описаном преговарању аустријског кабинета са српским правитељством, напоменули, да се је Аустрија у речена преговарања са Србијом упустила и по навади Портиној, премда се из преговарања њеног само интерес Аустрије увиђа; па кад је Порта, с једне стране, увидила да Аустрија ништа није могла учинити; а с друге, да она с Русима не ће моћи до коначног мира доћи, јер Руси неодступно, осим свега осталог, у условијама за мир захтевају од Порте уступлење Бесарабије са обојим књажествима: Молдавије и Влашке, и да Дунав, између Русије и Турске, границом буде, што је највећма и засецало у живац Портин; она и сама смисли покушати не би ли се, на неки начин, са Србима умирила, јер кад би у том успела, она би онда, као што смо и мало више о том напоменули, до 60.000 добро војске, коју је Србија на себи задржавала, на свом расположењу имати могла, па с њом и силу своју противу Руса знатно ојачала.

Мустафа Барјактар бивши сераскиром Рушчушким, имавши 15.000 најодабранијих војника под командом својом, и будући привржеником збаченог Султана Селима III., не пропусти прилику, закљученог примирја између Русије и Турске, употребити на воспостановлење

Селимово, који се у затвору налазио под присмотром јаничара, који су га, у почетку ове године, с престола збацили, и брата његовог од стрица, Мустафу IV. на његово место, за Султана, поставили. Барјактар Мустафа дакле, у тој намери, са својих 15. хиљада војника, као муња прелети до Царигара, и у овај изненадно упадне. Изненађени јаничари, који су са Султанима располагали, уступе сили Барјактар-Мустафиној. Султан Мустафа, дознавши за намеру Барјактар-Мустафину, заповеди брата свога Селима III., у затвору, удавити, па га онако удављеног избаци на углед онима, који су дошли да га опет на престол подигну, у мисли, да ће они, кад угледају Селима мртвог, имајући већ постојећег Султана, од намере своје одустати и њега на миру на влади оставити. Али приврженици Селимови, уместо да овако поступе као што је Султан Мустафа мислио и желио, са свим противно учине. Они, кад угледају избаченог њима на углед Селима III., још се већма разјаре, ударе на Сарај Султанов, развале све преграде, страже растерају и униште, Султана Мустафу убију и брата му његовог од стрица, Махмута за Султана поставе, па код овог, Барјактар Мустафа, великим везиром и управитељем свега царства, но за кратко време постане.

Ови су моменти јединствени били за најбоље успехе и за Русе, и за Србе, али по непредвиђености оваких догађајева у срцу отоманског царства, Император је руски, Александер I., силом тилзитског мира између Русије и Наполеона I., овоме уступио посредничество у закључењу конечног мира између Русије и Порте, па због овог посредничества, Русија је принуђена била, при свим више описаним догађајима, тако рећи, са скрштеним рукама гледати где јој измиче зец из руку. А Срби, везани трајућим примирјем између Русије и Порте, сами по себи, мимо Русију, ништа такође, у овим добродошлим догађајима, предузимати и радити нису могли.

Речени Барјактар-Мустафа, садањи велики везир и пуномоћни и одважни управитељ отоманског царства, јошт док је био само сераскиром рушчушким здраво се је учинио популарним код свију Турака, па и код свију Руса, који су тада Молдавију и Влашку заузимали, и који су у веће роле, како војничке тако и дипломатичне, посвећени били. Он се је и са самим главнокомандујућима руским преписивао, и усмено је, чрез свога драгомана, Манук-бега, о свима опстојатељствима оновременог рата и политичних одношења преговарао, па су зато њему и врло добро позната била сва опстојатељства, која су могла интересу Портином полезна бити, или, која су јој њеном интересу угрожавала. И ово и овако све знајући, а будући сада и пуномоћним управитељем царства. Барјактар-Мустафа наложи нишком паши да овај у ближајше сношеније са Србијом стави се, и да покуша согласити правитељство српско на конечно умирење с Портом, разуме се: придостављајући Србима за то и нека права и преимућства. Овај налог нишкоме паши, издао је велики везир у Августу месецу т. г. обилазећи Русе, или правије рећи, кријући од њих, и то готово у једно време кад је, по настојателном дејствовању француског посланика у Цариграду, генерала Себастијана, Порта, чрез овог истог великог везира, књазу Прозоровскоме на писмено, поред осталог и то му дала на знање, да она, закључено примирје између Русије и ње, распростире у опште и на Србе, и да их оставља под покровитељством Русије до конечног закљученија мира. Али овај поступак великог везира није могао остати у тајности а да Руси за њега не дознаду. Та и сам Карађорђе овакав један поступак са стране Турака, од Родофиникина не би тајио, као што је и до сад у подобним приликама свагда чинио.

Паша нишки, по овом налогу великог везира, први је корак учинио однесавши се писмено Карађорђу, у ком писму, наравно, морао му је најпре саопштити налог, по коме се и зашто он обраћа њему, а у исто време

и његово сагласије на договарање, да му и једну депутацију послати може ради свестраног објаснења једне према другој страни, у делу тако важном и за обе стране здраво полезном, изискати.

Карађорђе овај први корак нишког паше није саопштио Родофиникину. Он је, одговоривши паши нишком да посланство његово прима, и да је и наредбу учинио како ће то посланство до њега доћи, чекао да му и депутација из Ниша дође, да сазна цео исход ствари, па онда да му има шта јавити, и за совет га молити како ће се, према појавившем се опстојатељству, владати. Но будући да је и писмо нишког паше Карађорђу и одговор овога паши ишао преко Петра Добрињца, као главног старешине, а уједно и главног команданта делиградског, који је у Параћину становао то је он, као услужљиви човек Родофиникинов. и привrженик руски, који с друштвом његовим Карађорђа тужи и Русе моли да га збацу, морао Родофиникину о свему томе до знања доставити.

Родофиникин, добивши оваково известије од Петра Добрињца, а видећи да од Карађорђа о томе никаквог уведомљења нема, побојавши се да Карађорђе, сепаратно, умирење с Турцима не учини, што ни за онда, ни доцније до конечног умирења Русије с Портом, за интерес политике руске, по њиховом рачуну, не би пробитачно било. — О овом и оваковом мишљењу руском ми имамо уверење из свију поступака, у одношењу према Србији, како кабинета руског, тако и поступака главнокомандујућих, па, и самог агента руског у Србији, Родофиникина. — Налазећи се у оваком положењу у интересу руске политике, неизоставно, и без сваке сумње, морао је, у првом магновењу, намигнути Петру Добрињцу да он, у речи стојеће турско посланство, на сваки начин осујети, и Добрињац, по његовом нахођењу, само се је по поруци Родофиникиновој усудио. Посланство турско, на челу кога је некакав Узур-бег био, са свом овога пратњом, на друму, од Ражња Шупељаку идући, чрез Стефана Син-

ђелића ресавског војводу, који је тада, са својим војницима, у Делиграду стражу одржавао, потући, па наравно, и опљачкати. Овај злочести догађај извршен је у првој трећини Октобра месеца 1808. године. Оваково нечовечно, и у интересу Србије злочесто дело учинити, друкчије, и из оних изговора, које нам је Вук саопштио, Добрињац никако не би смео учинити па и даље, после онаковог постука, спокојан у Србији остати.

Даље, ми јамачно не знамо, али по ходу ствари држимо, да се и Родофиникин, после прве поруке Добрињцу, покајао, кад ни у једном донесенију његовом главнокомандујућима, која су до сад на јавност изишла, нигде ни једне речице нема, него шта више, и сам Добрињац, увидивши шта је урадио, одмах је, у договору са извршитељима, прогласио: да су хајдуци, речене Турке потукли и опљенили, што је и сам Карађорђе, у први мах, за истину примио, па и пашу нишког о том несрећном догађају, са сажалењем својим, известивши, уверио га: да је он строге мере предузео да се ти хајдуци пронађу, похватају и да се заслуженој казни подвргну.

Видећи Родофиникин, да се је нечовечно дело његове поруке Добрињцу тако прикрило, да о томе ни с које стране, а највише са стране његовог правитељства никаква се спомена ни питања не чини, јер и сами Турци нису се могли на гнусан овај поступак Срба, Русима тужити, будући су намеру своју, у делу потученог посланства, и сами од Руса тајно хтели извршити; он није пропустио и даље у Србији разне интриге сплетати, поглаваре српске, у својим донесенијама, пред главнокомандујућима црнити, и достављати им на поругу правитељства српског ствари, које никако у Србији нису се збивале.

Под 7. даном Маја месеца следујуће 1809. године, Родофиникин главнокомандујућему, књазу Прозоровском, пише, па вели: „Премда Аустријском правитељству, преко генерала барона Шимшајна, није испало за руком наговорити Србе да они моле Аустрију за покровитељство,

опет зато она није губила надежду да ће јој труд њен, од кога није престала, сујетан остати. Овакој нади Аустрије давале су повод неке старешине српске, (зашто није именовао те старешине?) које су свагда велику наклоност имале к беспоредку и неустројству, у коме су они могли ловити „рибу у мутној води". Аустријски трговац Милош Урошевић, који је са Србијом трговао, био је врло делателан агент свога правитељства, премда безуспешно. Памет је, или ум свију Срба, — говорио је Родофиникин у више реченом писму књазу Прозоровском — у потпуној мери предан Његовом Величеству, јер она хладноћа према нама, која је, до повратка депутата из Молдавије, била, сад је код свију са свим престала, изузимајући једнога Југовића. Не говорећи ништа о народу у опште, за кога је извесно да он са свом душом воли руско име и обожава свога покровитеља, и већа је част старешина исто тако привржена Русији. Само она пређашња лица, о којима сам вам до сад више пута писао, (жао нам је што ова лица и нама по именце нису позната, али из свију донесенија Родофиникинових главнокомандујућима, та лица, по његовом крају, морају бити: Младен, Југовић, Михаило Грујовић, Милоје, па и сам Карађорђе) не љубе никога осим свога сопственог интереса. Та лица желе бити независими, желе да распростране владичество своје, да народ одржавају у границама ропским и да никоме рачуна не дају о својим деспотским дејанијама. Но почем су се и ова лица, чрез бивајема, од времена до времена међу нама објасненија, удостоверила, да ми у внутрења дела Србије нисмо намерени мешати се, (а он сам Родофиникин, све се једнако меша, те још како несрећно по Србију!) и да уређење политическог бића Србије јединствено зависи само од једне Русије, то, мени се сад чини, да се и на та лица ослонити и уверити можемо, да и она неће од сад упушћати се у тајна договарања са аустријским емисерима."

Зар су Младен и Стефан Јефтић, као пуномоћници од стране Србије, малопређашња преговарања с пуномоћницима аустријским тајно чинили и од Родофиникина тајили? Та није ли и сам Карађорђе одмах, прве кораке његове, при првом састанку са генералом бароном Шимшајном, Родофиникину од слова до слова исказао; није ли му и писма Шимшајнова и Милоша Урошевића, показивао, и напослетку: није ли му и све усмене преговоре обојих пуномоћника, без сваког утајења, саопштио, и по томе молио га за совет поради решителног одговора? Није ли Родофиникин, по молби Карађорђевој, а сходно и тадањој политици руског кабинета према Аустрији, и одговор, од стране Карађорђа и Совета народног, сачинио? Овако поступање лица, која су правитељство српско представљала, може ли се назвати неверним према Русији, као што је Родофиникин, главнокомандујућима, беспрестано описивао?

Српске старешине, и лица, која су правитељство Србије сачињавала крива су, ако се за то окривити и осудити могу, што су прости људи без сваког светског изображења били, што, по томе самом, никаква лукава и пакосна хитрост није им својствена бити могла и што новчаних средства никако нису имали да могу плаћати услужљиве људе, какове је Родофиникин, по његовом сопственом казивању, имао средством којих би у своје време дознавати могли, какве црне замке Родофиникин сплеће и Србији, и њима свима у опште.

Даље Родофиникин главнокомандујућему доноси: „Истина, Аустрија је обећавала Србима сваку помоћ па и новаца, али помоћ за новце, а готов новац у зајам давати, а Русија им сваку помоћ, без сваке плате, а готов новац, без враће, даје, као н. пр. Срби у Београду, према населењу, почуствовали су потребу још једну цркву, осим оне старе коју су имали, саградити, па су на тај конац сабрали нешто драговољних прилога. Но како са овима прилозима нису могли речену цркву до-

вршити, то је Русија исплатила онај недостатак колико није достићи могло к довршењу више упоменуте цркве«.* — Она једина стара црква, коју је Родофиникин у Београду затекао, остала је та иста и једина и онда кад је он из Србије побегао, и никаква се друга нова, до 1834. године, није подигла; а ове године, књаз Милош, заповеди да се масом трговца, Лазара Панче, који је 1833. у Београду умро, и који после себе никог другог од рода није оставио, осим другобрачне жене, с којом такође порода није имао, једна нова мала црквица, на месту садањег гробља сагради, и тако се је учинило, као што и споменик реченог трговца, такође по заповести књаза Милоша подигнути и узидани у цркву споља, то сведочи; а она стара црква, 1836. године срушена је, и друга је нова, али на истом месту, озидана и названа »катедралном црквом«. По овом нашем неоспоримом знању и казивању, више упоменута нова црквица подигнута је у Београду на гробљу топрв 26-те године после побега Родофиникиновог из Србије. Где је дакле та друга црква која је у Београду, по донесенију Родофиникиновом, 1808. године саграђена? И где је и колика је та сума била, коју је Русија, на више изложену цељ, по Родофиникину исплатила? —

Ето, каква су и на каквој истини основана била главнокомандујућима донесенија изображеног Родофиникина, агента руског у Србији, коме су главнокомандујући све веровали, и по његовим таковим донесенијама политична своја одношења и према Србији, и према двору своме за Србију устројавали.

Под 20. Мајом 1809., Родофиникин је опет једно лажљиво донесеније главнокомандујућему доставио у смотрењу том: како је он принуђен био, на касени рачун свога двора, одевати и издржавати Карађорђевог сина, и овога воспитатеља, еромонаха Доситија.** Ми не на-

* »Военный Сборникъ« за 1864. год., №. 12. на страни 227. и 228.

** Горњи »Военный Сборникъ«, страна 228. и 229.

лазимо за нужно, о томе, овде повторително говорити јер смо, о тој нискости душе Родофиникинове, мало више имали реч, па смо и неистинитост његовог донесенија, тамо, довољно доказали. Него ће мо сада да наставимо даље лагала Родофиникинова, о којима више споменути „Военный Сборникъ“ на страни 229., 230., 231. и 232. а све по донесенијама Родофиникиновим, овако каже:

„Ни Турци нису губили надежде конечно помирити се са Србима, особито сад у виду предстојећих нових војених дејствија с Русијом. Из Ниша од Исмаил-бега (сереског) дошао је Црноме Ђорђу један посланик, а мало после овог [о успеху кога, о његовом посланству, ништа нам се не каже], и врховни везир нишки послао му је једно писмо по своме тефтедару Хаџи-Абдули, о ком је везир, као о верном и њему преданом човеку, Карађорђу овако говорио: „Ја ти зато пошиљем тога мога човека да се с тобом разговори, и да ти он из мојих уста чувене речи, непосредствено у твоје уши искаже.“ Овај повереник везиров дошао је Црном Ђорђу с предложењем да се он с отоманском Портом помири, обнадеждавајући га, да ће њега Султан признати за врховног књаза од Србије, и да ће уредити границе Србије на удовлетворавајући начин. Речени посланик говорио Црноме Ђорђу, да је боље имати једног господара над Србијом, а не два, каквим хоће Русија да буде, ако Срби не окану се од ње, и откину се од њеног покровитељства.

„Црни Ђорђе, по досадањем свом обичају, дошао је из свога села у Београд да се са Родофиникином састане, и да га за совет замоли, како ће сад, у горњем делу понуђења турског, поступити. И Родофиникин му је казао да он одговори нишкоме везиру овако: „да се он обрати руском главнокомандујућем књазу Прозоровском, јер Србија, сепаратно, сама за себе не може ништа с Турском закључивати, па шта Порта с Русијом за Србију уговори, то ће Срби за свето примити.“

При више наведеном разговору Карађорђевом са Родофиникином, кад му показао шта му везир нишки пише и чиме га, у име Порте, нуди, и кад га на то за совет замолио, сушти при том догађају советници, казивали су још онога времена, да је Родофиникин набусито Карађорђу и советницима одговорио: „Зар ви сами не знате у чему се ваше ползе састоје?“ и да је њих све овакав, оракулски, одговор Родофиникинов здраво био збунио и опечалио, док им није, по дужем ћутању, и њиховом међусобном жуборењу и тепкању онако изјаснио се за одговор, као што је и мало више наведено.

Ми налазимо на овој, 229. страни више упоменутог „Военног Сборника“ још и један став, у ком нам, речени „Сборникъ“, каже, како је гроф Румњанцов, кад му је, књазем Прозоровским, сообштена више изложена понуда од стране Турака Карађорђу, одговорио књазу Прозоровском: „Кад би то нуђење турско Србима, у самом делу било праведљиво, то ми ни најмању потребу не би могли увидити да препјатствујемо Србима помирити се с Портом. Умирење њихово с Портом не само што не би нашим делима никаква вреда нанело, него шта више, оно би нам олакшало негоцијацију умаљењем садањих наших требовања, јер тада би, из наших условија за мир, точка о Србији учинила се ненужном. У сваком пак случају ми можемо бити уверени, да мир између Порте и Срба не би могао дуготрајан бити, и да би Срби, при првом спору који би се догодио, опет наше покровитељство потражили.“

Из оваког одговора грофа Румњанцова књазу Прозоровском, речени „Сборникъ“ изводи као да Двор руски никад није био у намери препјатствовати Србима да се с Портом умире. Ми не можемо делити мњеније „Сборниково“ у том смотрењу, јер имамо и сувише података, којима доказати можемо, да су Руси у свима приликама нуђења турског о умирењу, свагда од тога одвраћали и удржавали Србе. С наше пак стране само то морамо

признати, да ни једно нуђење турско никакве гаранције није имало, на коју су Срби могли са потпуним поуздањем ослонити се.

Продужујући „Сборникъ“ своју реч, он нам даље у место Родофиникина каже: „Међу тим у Србији све једнако као пре чине се непоредци и буне. [Врло ретко које донесеније Родофиникиново не започиње овако]. На Морави нека села узбунила су се и испребијала су до смрти своје старешине, и до 800 фамилија са свим покретним имањем и децом, оставивши на произвол судби своја села, прибрали су се к самој граници Турске, и ту наспрам ове, улогорили су се. Овом узбуњењу причина је био заведени екзерцир, кога су слепци завели, и у коме су слепци екзерцирмајстори били. Овај екзерцир учинио се народу здраво теготан, и више него што је у самој ствари теготан био. Све ово произилазило је у првој половини Марта месеца, и готово баш у оно време, кад су се и депутати српски враћали из главне квартире руске. Писма и известија, која су ови депутати донели, учинила су врло значеће влијаније, којим се спокојствије у Србији обнављавати отпочело. Ново објављење рата било је радосно примљено од Срба, и они су се одмах начели спремати и приуготовљавати за отпор непријатеља, премда не свуда са једнаким узбуђењем. Тако, као што видимо, Миленко није могао заузети позицију на Дунаву по требованију генерала Исајева, а позиција је била од велике важности. И у Миленковој војсци, као и у многим селима његове команде, почели су се појављивати непореци и журбање због ново заведеног екзерцира. И ово је напослетку принудило Карађорђа и Совет обратити живо вниманије на утишање више упоменутих узбуђења.

„Извесни нам Младен Миловановић послан био је с војском да умири побунивше се, и да их поврати у њихова села. По требовању Родофиникина, Младену је препрепоручено да се постара умирити побуњене лепим, а никако убиственим начином, који би могао породити јшто

и веће зло, и бити здраво погубан особито сад у погледу предстојећих нових војених дејства. Узнавши Младен да се главни, и највећи скуп побуњеника налази у Делиграду, он је отишао управо тамо, али га, у први мах, побуњеници нису хтели упустити у Делиград него су се најпре с њим у преговоре упустили. Ови узбуњеници, са непременим требовањем, предложили су Младену да он, ради објасњења с њима, може к њима ући у Делиград само са двојицом, или највише са тројицом својих телохранитеља, и Младен је морао испунити њихово желање. Из објасњења с побуњенима, Младен је дознао, да војници из пет нахија, који су сачињавали гарнизон делиградски, у броју до 2.000 људи, једнодушно закључили су и решили су се ићи на Београд, па узбунивши и тамошње Србе, све старешине поубијати, и установити нови ред правленија земаљског. Младен је, после овакових, са стране побуњеника, објасњења уверио њих да је он послан од Црнога Ђорђа и Совета, да све њихове тужбе и тегобе попише за то, да се могу опстојателно размотрити, расудити и потпуно удовлетворење у свему њима доставити. А они су њему на то одговорили: да су се они противу Турака подигли и све жртве поднели и подносе, да не морају бити ничији робови; да они неће више да их њихове старешине употребљавају на својекористни кулук (работа) као што је то до сад, и то присиљеним начином чињено, да они неће више да се уче екзерциру, јер се осећају способнима, и без знања екзерцира противу свега непријатеља, с ползом борити се. И на послетку, житељи ресавске нахије објавили су Младену закључително, да они не могу више бити под управом њиховог досадањег војводе, и непремено ишту да се он са звања његовог, као војвода над ресавском кнежином, са звања свога збаци. Младен им је све обећао и уверио их, да ће им се, по жељи и предложенијима њиховим, потпуно удовлетворење у свему учинити. И таким начином, кад је Младен утишао разореност ових

недовољника, он је позвао свештенство, и ови, кад су над свима побуњеницима очитали опроститељну молитву и заклели их да се више побуњивати неће, распустио је кућама сав делиградски гарнизон, и оставио је у Делиграду, за гарнизоног команданта, војводу Петра Добрињца, кога је народ здраво волео, а он сам (Младен) отишао је к књазу ресавском да и њега с народом помири, као што је у том и успео, и шта више: учинио је те је он исти, и за у напредак на своме месту остао. У делу ислеђења овога будући су се главним узбунитељима показали неки из Аустрије дошавши, и из овоземних, капитан Поповић и један унтер-официр, које узбуњеници никако између себе нису хтели издати, то је Младен успео ове са собом узети, под изговором, да с њим у Београд иду, и да им се тамо кривица, ако какве имају, извиди; али он, у место тога, повраћајући се из Делиграда, у путу обојицу обеси.

И тако се окончају више изложени непореци а Младен, за умирење и стишање њихово, добио је од књаза Прозоровског грамоту и медаљу на плаветној пантљики ради ношења на прсима. Под 30. Априлом 1809., Родофиникин пише књазу Прозоровском: „Јуче, ја и господин Недоба отишли смо у Совет српски, и ту смо објавили советнику Младену знамениту милост, која се на њега излива. При овом случају радост, којом је он обузет био, бацила га је у неко изумљење, и он, за неколико минута, ништа није знао проговорити. Поводом ове његове радости он није могао појмати тада, у свему пространству, и учињена му, у реченој грамоти, примечанија односително на којекаква овдашња новоуведенија којима је он повод био; јер сви су други само његова орудија. Примечаније је заиста силно, но и неопходимо нужно је било, и ја се у Бога уздам, да ће то примечаније и у срцу овога човека учинити спаситељно упечатљеније“.

За доказ лажљивости и овог донесенија Родофикиновог, ми ћемо сад овде да представимо, у делу опи-

сане њим побуне, казивање не само очевица него и писмоводитеља при свему догодившем се.

Стефан Филиповић, који је, као што смо већ видили, при Младену, по части управе града београдског, писмоводитељ био, који је, у другој мени Србије, член овоокружног суда био, и који је не по годинама службе по закону, већ пуном платом, из уважења према заслугама и честитости његовој, у пенсији живећи, 1863. године, умро, 1849. године казивао нам овако: „Стефан Синђелић, војвода ресавски, иначе доста храбар и одважан војник, био је доста несташан и здраво пристрастан к тековини. Он је са војницима из свога војводалука, са 5—6 стотина људи и у мирно доба, као што је таково трајало од Септембра 1807. па готово до свршетка Марта 1809. године, гарнизон у Делиграду сачињавао, а Петар Добрињац је главним командантом у свему оном крају па и у Делиграду био, и Стефан је под његовом командом стајао. Јошт с почетком 1808. године, као што и вама мора бити познато, не само што је по жељи правитељства, за град београдски устројен био један батаљон строго регуларне војске, него се је наредило да се и народна војска, у свој Србији, најпречем и најнужнијем за рат вежбању војничком војничком обучава. На распуштени глас да се ово обучавање у Србији заводи и отпочиње, млоги су наши Срби војници, особито из нама пограничне аустријске милиције, остављајући тамо извесне своје службе, овамо нама добегавали. Између млогих других овамо тада добегших, који су сви и употребљени, и у разна места војводама народним разаслани били, пребегао је из речене милиције аустријске у Србију, у једно време и неки Поповић оберлајтнант из градишке регименте, и Гаврило стражмештер из личке регименте, и оба су одмах послана у Делиград да тамошњи гарнизон у вежбању водничком обучавају, и да, као такови, посредством Добрињца, главног команданта делиградског и под управом Стефана Син-

ђелића стоје. Са доласком ове двојице у Делиград, који су не само екзерциру команду Синђелићеву обучавали, него и као официри у истој команди постали па и почитаније од војника задобили, Синђелић добио је прилику, слободно и почешће из Делиграда кући својој одлазити, и своју команду, на Поповићу и Гаврилу, безбрижно остављати, као што је тако и радио. Синђелић, одлазећи сад често кући својој он је дао пуну вољу несташлуку своме и страсти, к брзом обогаћењу. Он је далеко преко дозвољене мере терао не само људе себи на работу него и женскиње, па и то без сваког призрења на оне куће, из којих су домаћини, или браћа домаћинска, или синови, од кућа својих, од привреде домаће одвојени, у Делиграду, по 3—4 месеца дана преко лета, гарнизон градски сачињати и на стражи бити морали. Највише пак врeђало је народ и позлеђивало му ране причињене не од Турака, присиљено опхођење његово са женским полом. Оваковн нечовечни поступци Синђелићеви нису могли само у Ресави, у његовом војводалуку, остати а да не дођу до ушију његових војника у Делиграду, и да се жалостно не косну чувства њиховог. Они су лако дознавали оваке несрећне гласове о поступању њиховог војводе код њихових кућа, јер су им сваки 15 дана коморе са преобуком, обућом, брашном, смоком и напитком долазиле, и људи, који су са овим коморама долазили, као њихова браћа и комшије, све су им доказивали. Преврлпивши сваку меру у поступцима својим према народу, Синђелић је сам дао повод те су се његови војници у Делиграду побунили и закључили, не остављајући пост свој, Карађорђу, противу поступака свога војводе, писмену тужбу послати. Како су се договорили тако су и учинили. Они нису никога својтљивијег и поузданијег имали, ко би им, речену тужбу, на име Карађорђево написао, осим њихових официра, Поповића и Гаврила, и зато они њих двојицу притисну молити да им ту услугу и љубав учине. И Попо-

вић и Гаврило, као што сам ја и од Ресаваца, и њих двојице, кад сам их испитивао, дознао, дуго су се одупирали њиховој молби, доказујући им: да им они, по незнању односења њиховог према војводи, и војводиног према њима, а тако исто и по незнању каква је форма тужби, које ће на име Карађорђево сачињавају, нећеду умети написати, али се никако одговорити нису могли, и напослетку, по самом казивању тужитеља, они су им тужбу сачинили, начисто преписали и предали им на потпис и одашиљање куда следује. Побуњеници су ову своју тужбу, по двојици из средине своје Карађорђу у Тополу послали, а Карађорђе, кад је речену тужбу примио спровео ју је у Београд Совету с налогом: да он Младена одреди отићи у Делиград да дело тужбе на месту иследи и даље по надлежности поступи.

Синђелић је био побратим с Младеном, и ово њихово побратимство датира се од млого година, кад је Младен још под Турцима са свињама трговао, а Синђелић му, у Ресави, добар калауз био. Дознавши Синђелић о побуни његових војника у Делиграду и о свему другом шта су они учинили, па и о том, да је тужба на њега Карађорђу поднешена, послана Совету на провиђење, и да је Младен одређен да ствар на месту иследи, он, пре но што се је Младен из Београда кренуо за у Делиград, напише овом једно писмо, које сам ја Младену и читао, и у овоме писму, правдајући се и доказујући неистинитост и неумесност тужења на њега поднешеног, он је уједно с тим правдао и своје тужитеље, доказујући: да они никад ни помислити нису могли да се на њега зашто потуже, него да су, од Поповића и Гаврила, на то наведени и подговорени, и да су та двојица, са злом намером, ту побуну у војницима делиградским радили да произведу; а намера им је била, као што је он дознао, да су с Турцима у договору били да ту буну у Делиграду произведу, па да своје старешине војници потуку и Делиград оставе, а Турци онда бес-

препјатствено да дођу и Делиград да освоје. Ово је све од стране Синђелића чиста лаж била, али уједно и пакосна клевета на сиромахе, Поповића и Гаврила, по којој су они, на правди Бога обојица лишени живота, и то само за то, што су се њих двојица нашли да тужбу његовим тужитељима напишу, а јошт они су, кад се већ никако курталисати нису могли да тужбу не напишу, исту, у великом степену блажију и краћу написали него што су тужитељи желили, и ово се доказало на месту из исleђења, јер смо, и Младен, и ја као деловођа, далеко више зала Синђелићевих, из уста његових тужитеља чули, него колико је такових у самој тужби избројано било.

Кад сам ја, и тужбу на Синђелића и писмо његово на Младена прочитао, он ми заповеди да се и ја спремим да с њим у Делиград одем, и тако и ја с њим пођем. Али, пошавши из Београда са једно дваестину бећара коњаника, нисмо путем к Делиграду, већ путем к Тополи пошли. Шта је и какве је разговоре сад Младен у Тополи са Карађорђем, о делу овом, на које је он одређен да иследи, имао, то мени није познато, јер ми Младен ништа о томе казивао није, толико само знам, да сам из Тополе написао једно писмо Хајдук Вељку у Бању, којим га је Младен позвао да и он, са својим бећарима коњаницима, у Делиград дође тако, како ће га он у Делиграду, кад тамо приспемо, затећи. По отправљенију овога писма Вељку и ми смо, други дан, из Тополе пошли, и Карађорђе нам је, уз нашу пратњу, коју смо имали, и од својих момака четрдесет прибавио, те смо тако, које што је с нама дошло које с Вељком, када смо под Делиград дошли, до 200 коњаника поред себе имали. А у Делиграду смо затекли два буљукбаше, једног Добрињчевог а једног Синђелићевог, официра Поповића и Гаврила стражмештера, но и њега су, као официра сматрали. Добрињац се у Параћину налазио, а Синђелић у свом селу код куће.

Како се је започело ислеђење ја сам одмах увидео куд је Младен наумио и на коме ће се кола сломити, али никад нисам могао ни помислити да ће он себи допустити онако што учинити, што је трећи дан, у повратку из Делиграда учинио. При очитом ислеђењу сваки се из тужитеља, један пред другим утркивао, који ће више зала и нечовечних поступака Синђелићевих Младену показати, доказивали су му да га више никако сносити не могу и у један глас сви су викали: „Нећемо га више међу нама“. Младен је у одговорима својим врло тих био, он није тужбе тужитеља сасвим опровргавао, али им је све једнако за оправдање његовог побратима говорећи, доказивао, да тако није требало да учине, и да они то, по својој памети нису ни учинили, него да су на то ким другим наведени и подговорени. Бадава су тужитељи, сви у глас, Младену на то, викајући одговарали да њих нико нити је подбунио, ни подговорио, него да су на то наведени беспрестаним и преко сваке мере нечовечним поступцима њиховог војводе. Све ово није могло спасти Поповића и Гаврила од неправедне и жестоке казни, коју им је Младен наменио, и за коју је, ваљда, у Тополи и Карађорђа одобрење измамио.

У овом делу стишања и умирења тужитеља Синђелићевих помагао је Младену и Хајдук Вељко, и сви момци Карађорђеви. Они су, ваљда, и знали за црну намеру Младенову, која мени, док Ресавци нису били из Делиграда кућама својим распуштени, није била позната.

Читав један дан и по било је ту свакојаких врло бурних разговора и одговора од побуњених Ресаваца; али су најпосле, Младен и Вељко, успели уверити тужитеље Синђелићеве, да им он никад више никакве увреде учинити неће, него да се они сад с њим, као браћа, помире; а за још веће њихово успокојење, Младен их сад и својим кућама распусти са обећањем, да више никад од сад они неће ни долазити у Делиград да га чувају.

Ресавци, при разласку из Делиграда, хтели су и Поповића и Гаврила са собом да поведу, јер су и они већ опазили да се око њих двојице нешто плете, али им Младен то није допустио, уверивши их, да њима никакво зло неће се учинити, и доказавши им, да они, као официри под платом правитељственом, будући од које и живе, не могу с њима, код њихових кућа живити и опстати. А како су се Ресавци разишли, Поповић и Гаврило буду у један бурдељ затворени, а сутра пошто је Младен позвао из Параћина Петра Добрињца и препоручио му, да војнике из параћинске кнежине, под војводом Илијом Барјактаровићем, у Делиград доведе, и пошто се и ми за повратак у Београд спремимо, он заповеди оба она несрећника везати, и тако их везане поведе, па их, идући од Делиграда к Ражњу, под двема великим дивљим крушкама крај друма, заповеди, онако везане поубијати, и о оне крушке обесити их.

После овог, у превршеној мери, несрећног догађаја, који је мене здраво ожалостио јер ја никад ни у сну нисам могао помислити да се овака, јави, грозна неправда учинити може, Вељко је са својим бећарима отишао у Бању, момци Карађорђеви, из Ћуприје прешавши преко Мораве, отишли су у Тополу, а ја с Младеном и пратњом нашом у Београд. Но јошт док смо били у путу к Београду, чујем ја, овде онде, где се говори да су сад они хајдуци, који су турске посланике код Шупељака потукли и опљачкали, ухваћени и поубијани код Ражња. Ја сам се, у први мах, зачудио овом гласу, јер ми је историја, потученог турског посланства, врло добро позната била док на послетку не паде мени на памет и не сети се да то нису никакви хајдуци, већ да су то сад погубљени, несрећни Поповић обрлајтнат, и Гаврило стражмештер, јер да су прави хајдуци похватани и потурчени, то би морао бити први, Добрињац, а други, Стефан Синђелић.

Младен је, сам у себи, знао шта је наумио учинити за оправдање свога побратима, па је, за прикрити код

народа свој смртни грех, и вопијућу неправду на небо, ваљда, јошт пре него што је грех речени извршио, глас о ухваћеним бајаги хајдуцима распустио преко својих људи по народу, и овим је начином тај глас, о хајдуцима, не само у путу разасут био, него је и сам Београд тим гласом, кад смо у њега дошли, преиспуњен био.

Сва је ова жалосна историја свршена у течају друге половине Марта месеца 1809., а с концем Априла Младен је добио од главнокомандујућег књаза Прозоровског, златну медаљу на плаветној пантљики са декретом, за утишање некакве у народу побуне у Србији«.

По казивању овог очевидца, где су овде по пређашњем начину, у Србији непоредци произходили? као што је Родофиникин у свом донесенију главнокомандујућем отпочео казивати. Где су на Морави неколико села узбунила се, испребијали своје старешине до смрти, до 800 фамилија, оставивши на произвол судбине своја села и непокретно имање, са покретним и са децом својом отишли на саму границу Србије према Турској, да се тамо ваљда, где нема зулума преселе? Где је овом узбуњењу повод ново заведени екзерцир, кога су слепци завели, и коме су, слепци, људе обучавали? Где је овде да су се због екзерцира, и у Миленковој команди људи узбунили, и да за то није могао Миленко, никакву важну позицију на Дунаву, у своје време, заузети? Па најпосле, и не казујући шта се је учинило са оних 800 фамилија, које су на саму границу Србије према Турској отишле и тамо се улогориле, сам, сво донесеније своје спушта на сам Делиград, и саму команду ресавског некаквог књаза, а то је био војвода Стефан Синђелић.

После оваког изјаснења о описаном овом догађају, ко може не увидети да је Родофиникин по намери својој, пакостне сплетње и у Србији стварао, па такове и главнокомандујућима написмено достављао, и тиме на то ишао да главнокомандујућима докаже, у каквима се он бурним и тешким опстојатељствама налази; како је он ревносан

и како се ништа, што се у Србији догађа, од његовог дознавања и његових очију сакрити не може, и да у Србији, међу управитељима њеним нема човека, који би достојан био, књазем од Србије бити. Оваково мишљење и намера Родофиникинова доказује се и тиме, што је он у својим донесенијама, све једнако опрњавајући Карађорђа и друге поглаваре, а нарочито Младена и Милоја [Милоје је свагда због Младена Родофиникином у реч узиман, али после Младена свагда је следовао Иван Југовић, и тако дакле прави је и најтежи камен преткновења био у Родофиникину, Младен и Југовић.] предлагао: да се Младен и Милоје на свагда из Србије истерају, а Карађорђе да се позове у главну квартиру и да се тамо ако не на дуже време а оно бар на три месеца дана задржи, док он Србију уреди.*

Младен није, из сопственог побуђења главнокомандујућег књаза Прозоровског, добио, за утишање више описане побуне, златну медаљу и декрет на исту, него је он то учинио по представљењу Родофиникинову; а да се не би то чудним учинило како је могао Родофиникин Младена за одличије представити онда, кад је, поред свега црнила и опадања, радио да га и из Србије сасвим истера, ми ћемо сад разјаснити. Ми смо мало више казали, да је Родофиникин, из тамо наведених узрока, у првом магновењу, морао Петру Добрињцу намигнути, да он онако поступи са оним посланством нишког паше. Али доцније, почем је Петар нечовечно дело извршио, морао се је Родофиникин и раскајати, па и бојати се: да се не дозна, да је то по његовој навади учињено. Ово је њега здраво тиштало, јер ако би и Турци, о таковом једном поступку руског агента у Србији, особито у време трајућег примирија, дознали, могао би он здраво зло проћи. Али је Младен, не за утишати узбуњене у Делиграду Ресавце, већ за правдати свога побратима, убићем Поповића и Гаврила, и распуштеним гласовима, да су то

* „Военный Сборникъ“ за 1864. годину, № 9., стр. 5.

они хајдуци похватани и поубијани, који су посланике турске, пре седам месеци, између Ражња и Шупељака потукли и опљачкали, ону тајну поруку Родофиникинову Добрињцу, на вечна времена, и противу своје воље, прикрио, и њега од сваког бојања и стрепње ослободио. И тако је Родофиникин, при свој његовој прекомерној мрзости на Младена, сада истог, за златну медаљу представио, а после овог и опет није никако престао смишљати како ће му врат сломити и осветити му се.

Ми смо до сад на више места, говорећи о односенијама Родофиникиновим према Карађорђу и осталим свима поглаварима уопште, изузимајући оне, којима није могло испасти за руком да Карађорђа збаце па да онда Србију између себе на дахилуке поделе, и који су за то што су о томе радили, свагда у страну од постигнути их могуће казни, налазећи се, руским приврженицима називали се, које је за то и Родофиникин свагда у својим донесенијама, за благомислеће, благонамерене и искрено предане Русији, главнокомандујућима препоручивао, говорили и о том, да је Родофиникин, црнећи и опадајући Карађорђа и друге, и доказујући тиме да у Србији нема достојна човека за управитеља земље и народа, осим прекомерне мрзости његове на њих, имао јошт и једну другу намеру. Родофиникин је знао шта је намењено Молдавији, Влашкој и Србији ако Порта принуђена буде Русију молити за мир. У прелиминариама за случај мира, главнокомандајући опуномоћени су били прво и најглавније закључити, да граница, између Турске и Русије, Дунав постане, дакле да се и књажества: Молдавско и Влашко, Русији присаједине, па да се по томе и књазоваље фанариста у тим провинцијама укине, а друго, да Србија у границама њеним буде под покровитељством Русије, сасвим и у свему да буде независима од Порте, и да овој за то плаћа умерени, један пут за свагда одређени, годишњи данак. Ово Родофиникин знајући, кад Срби неће да им он у Совету председава, и да он по

својој ћуди земљом и народом управља, отпочео је радити да његовим Грцима, фанариотима у господарење припадне. Да је Родофиникин о више наведеном радио, и да су и фанариоти, све оно горње као и Родофиникин, знајући с њим упустили се с њим у шуровање, о томе ми имамо два истинита бића, од којих први је произведен самим Родофиникином у Србији, а други је створен у Бечу, разговором Генерала Себастијана, враћајућег се из Цариграда у Париз посланика француског са кнезем Куракином, послаником руским при двору аустријском у Бечу.

Осим нашег сопственог знања о горе, у поменутом првом збићу, јошт су нам, 1835. године у Београду, известни Михаило Грујовић и Стефан Филиповић, потврђујући наше знање, о том проповедили овако: „1808. године, нам се чини, на измаку Августа месеца, дође Родофиникин у Совет и рече: „Ја имам уговорен један састанак да држим у Мирочу са митрополитом видинским у интересу вашем. Ја морам тамо отићи и зато сам дошао искати да ми одредите 3—4 оружана момка за спроводнике тамо и обратно.“ Постојавше већ запето односење између њега и правитељства српског, није допуштало Совету упитати Родофиникина за качество оног интереса за Србију, о ком је он напоменуо, него је одмах, по требовању његовом, одредио Буљукбашу Ђорђа Миладиновића (Гузоњу) са још тројицом момака бећара на коњма, да га спроводе. Кад је хтео поћи он је, од Добре писара советског, који је с њиме једнаког раста и пуноће у телу био, узео свечане овога српског тадањег ношива хаљине у наруч, и преобуко се у њих. Приспевши тамо он је затекао на месту, по уговору, мнимог митрополита видинског. Шта је он и о чему са његовим митрополитом и у чијем интересу говорио и договарао се, то је остала и до данас за Србију тајна, јер он, повративши се отуд, никаква спомена ни наговешћења, колико је нама познато, ни Совету, ни Карађорђу није чинио. А Бу-

љукбаша Гузоња, кад се је повратио и кад је упитан био шта је тамо видио и чуо, одговорио је: „Одавде пошавши дошли смо у Пореч други дан готово у мрак. Миленко, ваљда је знао да ћемо доћи, спреман је био за дочек. У Поречу преноћили смо, и сутра дан, пошто је сунце изгрејало, г. Родофиникин узјаши на коња и ми за њим, те тако изиђемо на Мироч. Кад тамо дођемо затекли смо једног калуђера са тројицом његових момака, који су сви, као и ми на коњма дојахали били. Двојица од тих момака држали су сваки по два коња за поводе у рукама, а један се у близости око калуђера налазио. Калуђер је седио кад смо ми дошли, а кад и ми одјахасмо, на једну дваестину фати у растојанију од места, где смо калуђера нашли, и г. Родофиникин упути се сам к њему, онда се и он подиже, и тако, један другоме приступивши, састану се. Шта су се њих двојица и о чему, све једнако ходајући и удаљујући се од својих пратиоца, разговарали ми нисмо чули, а да смо и чули не би разумели, јер су се морали грчки разговарати. Ту су богме они добра три сата у разговору провели. Калуђер је све једнако чибук за чибуком пушио, и по каткад видили смо где нешто и један и други у књижицама забележаваху. Растајући се доста су се пута један другом приклањали, и тако, калуђер са својим момцима најпосле узјаши и оде пут Брзој Паланки, а ми се повратимо у Пореч, где смо опет код Миленка преноћили, и сутра дан рано за овамо пошли.“

„По повратку Родофиникиновом из Мироча, на једно дваестину дана доцније, на једанпут поче се у Београду, у вишим круговима, па после и у нижим говорити, да онај калуђер, с којим је Родофиникин у Мирочу састанак имао, није био митрополит видински, као што је он Совету казао, већ је то био, преобучен у калуђерско ношиво, фанариот Суцо, који је Портом назначен био за књаза влашког, и који се је, као такав, све једнако на-

лазио у главној квартири турске војске при великом везиру.“

Ми, кад узмемо у расуђење и поступке Родофиникинове у самој Србији, и садржај свију његових донесенија главнокомандујућима, а нарочито његов цео поступак у извршењу више описаног његовог састанка у Мирочу са митрополитом видинским, ми савршено морамо држати да је Родофиникин овај састанак, било са митрополитом видинским, или са Суцом, на штету Србије држао. А шта да речемо за Миленка, преко кога је морао овај састанак угађан бити, па он, ни кад се угађао, ни кад се је свршио, ни једне речице правитељству своме на знање не даде? Је ли могао Миленко, овако поступајући, бити благомислећ и благонамерен за Србију, своје отечество, као што га је Родофиникин, у својим донесенијама, представљао.

У „Руском Вѣстнику“ за 1863. годину у № 8., на стр. 530., 531. и 533., о овом састанку Родофиникиновом са видинским митрополитом, као што смо ми описали, стоји овако: „Турско правитељство преговарајући с Русијом како би се на угодан начин, између њих, конечни мир закључио, оно је у исто време старало се ући и у прама сношенија са Србима, и није без надежде било помирити се с њима са свим. По поруци турског правитељства, видински архијереј, једним писмом позвао је београдског митрополита на договор о српским делима. Он у писму свом каже: Закон вере и природни дуг побудили су мене овим писмом, ползујући се неисказаним благовременством, позвати ваше преосвештенство да се састанемо и да се договоримо о општој ползи и спокојству. Тога ради сооштавам вам следујуће: добро би а и чрезвичајно полезно било, да се видимо, и зато ја вас позивљем да ви назначите место где ћемо се састати, и дан кад ће се тај наш братски састанак удејствовати, и о свему томе не пропустите одговором вашим уведомити ме упутивши ваш одговор у Фет-ислам, где се

ја сад налазим. Но почем овај наш састанак не може бити удејствован без знања надлежних у Србији лица, то ћете предварително уведомити о овоме мом позиву онога, кога ви за нужно нађете; а како овај наш састанак има за цељ општу ползу то ће нужно бити, да узмете са собом двојицу тројицу од најизбранијих и најискуснијих људи у политики. Ја сам, с моје стране, уверен да ће провиђеније божје учинити, да ће састанак наш уродити благопоспешним плодом, а подвиг и труд ваш полезним бити.*

„Место за овај састанак назначено је било село Голубиње близу Пореча. (У ово време граница је била српска Поречком реком, а ово је село ниже Поречке реке низ Дунав идући, и било је тада под влашћу адакалском.) Са стране Срба послани су, у качеству депутата: митрополит Леонтије, секретар Црнога Ђорђа и преобучени Родофиникин. 30. Септемвра они су дошли у Пореч, а 1. Октобра отишли су у Голубиње, где је и држан састанак с видинским архијерејем, који је имао уза се и видинског паше печато-хранитеља.

„При овом састанку после учињених уверења у том, да су, благоразумијем новог великог везира Мустафе Барјактара, сви међусобни раздори у Турској империји прекраћени, да је силна регуларна војска уређена и да се християни сад у целом турском царству наслађују благоденствијем и тишином, депутати су турски предложили, за посредовање у примирењу Срба с Портом, Мула пашу видинског губернатора, додавајући: ако Срби ову прилику не употребе, и не хтедну се њом ползовати, да такву други пут никад улучити не ће. Порта ће, говорили су они, без посредства других држава сагласати се и десет пута више дати Србима неке привилегије и преимућства, него ли што се они надају чрез посредство нечије добити. Мула-паша уверен је да ће он изходатај-

* Писмо је ово од 18. Септемвра.

ствовати код Порте поруку, за одржање онога што Србима она обрече такову, каквом ће и они сами задовољни бити, али само са искључењем двају држава: Русије и Француске, и да Срби треба да придоставе Порти да она сама из држава европских једну којугод за поручителницу за себе изберe. При том депутати турски трудили су се доказати Србима, како они мало треба да полажу и да се ослањају за своју будућност на Русију, јер ће се она, по њиховом уверењу, и сад руководити као и до сад једним само сопственим својим личним интересима.

„Српски депутати одговорили су, да ће они све ово што им је казано и предложено предложити на расмотрење и размишљење Совету народном и Црноме Ђорђу, и обећали су се саопштити им решеније, какво успоследује, у Видин, додавши и следујуће: народ српски, који сад има до 80 хиљада војске под оружјем неће се никако сагласити положити оружје своје не ослободивши сво древно своје достојаније, које се још и сад налази у турским рукама; а трудно ће се такођер и сагласити, на јемство само једне државе, било које му драго, јер Порта лако се може с том истом државом заратити, и тада би Србија остати морала без јемства и покровитеља.

„Секретар видинског архијереја, на овај одговор српских депутата возразио им је, да они могу представити Порти три или четири државе, па да ће Порта од ових, јамачно тада изабрати не једну већ две, које ћеду за њу вама гарантирати.

„После овога следовао је ручак и депутати су се после тога, сваки на свој крај, разишли. На скоро за тим добијен је и одговор од српског Совета на предложења Портина. У овом одговору на Мула-пашу видинског, српски Совет казао је: Нама је предложен на уважење разговор, који су имали у Голубињу повереници наши са архијерејем видинским и с онима, који су с њим изаслани били у следству возложеног од вас на њих поручениja. По соображењу положенија наших дела и пріаме

полза народа српског определили смо једнодушно одговорити вам следујуће:

1.) Премда ми искрено желимо учинити крај постојећем међу нама рату, који је за обе стране здраво теготан, али нама самим никако није могуће упуштати се ни у какве преговоре без височајше воље свеавгустејшег Государја Императора северосијског, удостојившег нас свога силног покровитељства. Притом будући да нам је познато, да Блистателна Порта не држи да је за њу обвезателно набљудавати и обдржавати уговоре и дана обећања својим поданицима, то смо ми принуђени молити је, за обеспечење народно и своје и за обеспечење имања нашег, да нам за њена обећања даде јемство двора руског и француског. Без овога ми не можемо приступити и упустити се ни у каква даља трактирања с Блистателном Портом.

2.) Ми се и на то сагласити не можемо, као што су ваши посланици нашим повереним предложили, да придоставимо Блистателној Порти да она, из више упоменутих двеју држава, изабере једну коју она за добро нађе и да нам такову за гаранцију даде, јер се лако догодити може да ће се Блистателна Порта, у течају неког времена, баш с том истом заратити, и у таком случају наравно је следство да би ми морали остати и без гаранта и без покровитеља. Ми се не можемо сагласити и пристати и на то, ако би Порта и коју другу државу, осим Русије, изабрала и предложила нам уз Француску за гаранцију својих обећања; јер ми с другим државама не стојимо ни у каквом сношенију. Ми смо изабрали Русију по јединоверију и по покровитељству, којим се од свеавгустејшег Государја Императора северосијскога народ српски и ползује, а Францију по посредничеству, које је она по согласију општем све три државе, на себе узела за закључење мира између руске Империје и Блистателне Порте.«

Ми остајемо при оном како смо, мало више, само састанак Родофиникинов са митрополитом видинским опи-

сали. Јер, као што смо и тамо казали, ми имамо о том збићу, јошт од оног времена, из општег говора у Београду, приобретено знање, а друго, и доцније казивање двојице врло честитих људи, који су и надлежни у делима народним, онога времена, били, и који су, своје казивање, јамачно, из неоспоримог извора поцрпли. Кром тога не можемо ми ни истиноподобност овом донесенију Родофиникиновом и за то дати, што Срби никад никаква поверења у митрополиту Леонтију имали нису, и као таковог у једну оваку конференцију, да је постојала, не би употребили; што у том није он показао ни име архијереју видинском, ни његовом секретару, ни печатохранитељу Мула-пашином; што и у одговору советском ништа друго не видимо до само повторавање одговора оних, који су дани Карађорђем патријарху цариградском у следству посланства митрополита Авксентија, и Аустрији које је одговоре управо Родофиникин и сачинио. И по томе, ми држимо за поуздано, да је Родофиникин на изуст, са његовим најприснијим другом, митрополитом Леонтијем, целу ову ствар сплео, кад је из Србије побегао, у Краљеву, док јошт од српских дела није био удаљен. Он је начисто знао своје подле трагове и несрећне интриге, с којима је он с једне стране, варао свој двор, а с друге, црнећи својим донесенијама поглаваре српске, поткопавао и сами опстанак Србије, па, да богме, морао је о томе бринути се како ће од обелоданења прикрити своје адске поступке. А да се је он обелоданења његових у Србији поступака бојао, то ћемо ми, и то, непоречним сопственим његовим поступцима, доказати.

Више споменути генерал Себастијани, посланик француски у Цариграду, с концем Априла ове 1808. године, повраћајући се из Цариграда у Париз да участвује у рату француском у Шпанији, који је Наполеон после тилзитског мира предузео, ударио је преко Влашке и Молдавије, где је, од главнокомандујућег књаза Прозоровског, здраво сјајно дочекан, и одакле је, после три четири дана

пробављених у главној квартири руској, за у Беч пошао, састајао се је овде са књазем Куракиним, послаником руским при двору аустријском, а с овим у разговору о разним политичним одношенијама Русије према Порти, буде на послетку од Куракина упитан, како он мисли о Србима, и да ли се што полезно и за њих с Портом, при закључивању мира између ње и Русије, израдити може. Вешти дипломат Себастијани, за прикрити оно што је он јошт у Цариграду будући, може бити и и од самог Суце дознао — на прво питање одговорио је Куракину, да за Србе Руси немају потребе ни о чем код Порте ходатајствовати; а кад му је на то Куракин возразио: да тај храбри народ има пуно право на покровитељство руско и по томе, што му је свагда привржен био, и што је једнога вероисповеданија с Русима, онда му је на то Себастијани одговорио: „Ако је могуће што учинити за Србију, то направите и њу, као што је и Влашка, вазалним књажеством турским, а достојанство књажеско подајте Суци Он је човек способан и може вам бити од користи ако га Русија себи привуче“.*

По досад млогим напоменутим овде доводима, о одношенијама Родофиникиновим према српским поглаварима, ми морамо совршено уверени бити, да више наведени одговор Себастијанов Куракину, није могао, без његовог предварителног знања да је неко са Суцом већ у споразумљењу, на изуст бити изречен. О овом ваљда су већ и надлежни на правитељству људи, позитивно сведоми били, па зато је ово што ће следовати, у овој години учињено.

Као што је до сад, тако је и ове године о светом Климентију, патрону свом, Карађорђе славу у Тополи држао. На ову славу он је, као и досад, позвао све советнике, све старешине и већи број отменијих из народа људи. У течају овог тродневног гошћења, било је,

* „Военный Сборникъ“ за 1864. год. № 5., на страни 27.

осим весеља, и других разговора, који су се односили и на земаљску управу, и између другог којечега сад се овде учини договор да се, о светом Андреји, у Београду, држи главна скупштина, и да се на тој скупштини оно, што је овде уговорено и закључено, свенародно у дејство произведе; а уговорено је и закључено следујуће:

1.) Да се Карађорђе, и сад опет и трећи пут, за врховног предводитеља и господара над Србијом, с наследством у законом његовом мушком потомству, прогласи, и једним актом од скупштине призна.

2.) Да Карађорђе, у споразумљењу и договору са Советом народним, у делима, тицајућима се земље и народа, ради.

3.) Да Карађорђе Совет народни и за врховни суд народни призна, и за такав и у свој земљи прогласи, и

4.) Да се и неке старешине, које су до сад другим подручне биле, по њиховим признаним заслугама, за главне нахијске старешине наименују и прогласе, као што ће се то све и из ниже следујућег акта увидити моћи.

№ 1311.

Мы долꙋ подписани даемо на знанѣ, како есмо ў договорꙋ ў Тополи ӣ ў Београдꙋ держаномъ съ верховнимъ Господаромъ ӣ свимъ старешинама заключили ӣ заклетвомъ взаимномъ потврдили, како слѣдуе:

I. Совѣтъ Народный, сви коменданти, войводе, кнезови ӣ савъ народъ, признаемо Господара Кара Георгіа Петровича, и нѣгово законо мушко потомство,* за первогъ ӣ верховногъ сербскогъ предводителя, коемꙋ сви обѣщавамо вѣрни и нѣговой заповести покорни быти; — а он онъ Господаръ Георгиіе Петровичъ обѣщавасе ӟа

* У самом акту не стоји «мушко потомство», већ само «потомство» али будући да су нама Младен, Јанко Ђурђевић и Вуле Илић као надлежна и дејствујућа лица, у свему више означеном, у Бесарабији, у Хотину казивали, да је уговорено и закључено било да се у акту каже изриком „мушко потомство", то смо ми, ако и не стоји у акту, тако и дометнули.

савъ народъ отеческꙋ бригꙋ носити, й Совѣтъ Народни за верховни землѣ судъ припознавати.

II. Све заповести издаваће Господаръ Георгіе Петровичъ преко Совѣта Народногъ. — Свака наредба коя се заключи, ако ће на общꙋ ползꙋ да буде, то ѐ нуждно, да се по заповести изврши, онако као што ѐ заповећено; ово другчіе неможе быти, — докъ сваки чиновникъ й старешина незна одъ кꙋдъ ће заповесть примати, й комꙋ ће одговоръ за свацо давати; — зато дакле даесе на знанѣ свакомъ комꙋ надлежи знати, даће се одъ садъ наредбе й заповести издавати одъ верховногъ Господара преко Совѣта Народногъ; — Совѣт Народни пакъ издаватиће заповесть на первогъ одъ Нахіе коменданта коиће после примлѣнꙋ заповесть на подчинѣне себи властнике издавати, и одъ нїи совершеніе заповести изискивати, за коеће отвѣтъ Совѣтꙋ Народномъ давати. —

Даесе дакле на знанѣ свакомъ за обще владанѣ й управленїе: Дае Господаръ Лука Лазаревичъ избранъ и поставлѣнъ за первогъ коменданта ꙋ целой Нахїи Шабачкой; на кога ће се све заповести одъ верховногъ Господара преко Совѣта Народня издавати, а све проче старешине у реченой Нахїи да имаю одъ нѣга заповесть примати и нѣмꙋ за свацо отвѣтъ давати; свакꙋ покорность й послушаніе дужни сꙋ нѣмꙋ као первомъ ꙋ Нахїи старешини ѿдавати. — Кои бы се нашао, да нѣмꙋ покоранъ ніе онайће и самомъ Господарꙋ верховномъ й Совѣту Народномъ непокоранъ быти; и такови ћесе као общи целогъ народа непріятель сматрати; и као такови одъ целогъ народа као издайникъ отечества каштигованъ ће быти. —

Тако заключено й издано у Београду 14-га Декемвра 1808. године.

(М. П.) **Правителствующій Совѣтъ Народный Сербскій**

(М. П.) **Кара-Ђорђе Петровићъ**
ВЕРХОВНИ КОМЕНДАНТЪ СЕРБСКІИ
И ПРЕДВОДИТЕЛЬ НАРОДА.

У овој, 1808. години, у „Монитеру" француском, у № 278. на страни 1095., проглашен је један акт, којим се показује као да је Србија, у оно време, са Портом, сепаратно примирје закључила. Тај акт гласи овако:

Његово Превосходитељство Солиман-паша, врховни командант турске војске, и Ђорђе Петровић врховни командант српске војске, из призрења на врење, које у Цариграду постоји, тврдо су решили закључити трајуће примирје. На тај конац они су наименовали пуномоћнике с једне стране нишког ајана Емир-агу, а с друге: војводу, Стефана Јаковљевића, који су закључили ово што следује:

1.) Да би се избегло крвопролиће, биће од данас примирје између обе војске на неопредељено време, према опстојатељствима.

2.) Од 19—20 тек. мес. све батерије и редути, обојих војска, порушиће се.

3.) Турска и српска војска отићи ће за 15, а најдаље за 18 дана из горње Бугарске; ово кретање започеће се 20. т. м. — Азијатска војска повућиће се у Једрену, а бугарска својим кућама. Српска војска, у којој се подразумева и опсервациони корпус, који је у Селесници код Нове Оршаве (Адакале), прећи ће са свим преко Мораве. *

4.) Чим се обе војске повуку, саопштење ће се возобновити између житеља обеју обала. **

* Према Новој Оршави нема никаквог места или села, које се Селесницом назиљае, већ има „Селиште", где је управо корпус један српске војске, под командом Живка Шљивића стајао и Адакалу опсервирао. И овај корпус, који се састојао највише из 5—6 стотина војника, ако би, по горњем закључењу, имао повући се преко Мораве, т. ј. на леву обалу Мораве, онда би ти војници изван постојбине своје, и то у време примирја кад би код својих кућа што привредити могли, отићи морали, а то баш никако, по нашем знању, не би могло бити.

** И овај израз „саопштење ће се возобновити између житеља обеју обала", чини нас здраво сумњати о суштности целог овог акта, јер никако није могло бити да се каже „између обеју обала", разуме се, моравских, будући су не само обе обале моравске у влади српској биле, него је и тадања граница Србије, к истоку, далеко од Мораве одстојала, коју Срби, тада, баш никакве невоље нису имали тако лако напустити.

5.) Његово Превосходитељство Солиман-паша, по молби народа и из призрења што старешине узимају на себе старање о сигурности путова, и да наново подигну магацине и ханове, који су за време немира били разрушени, обвезује се употребити сво своје старање код Дивана чим се поврати у Совију, да ђумруци, које српски Совет хоће да подигне за измирење својих млого стручних трошкова, не наиђу ни на какве препоне, и да путови, за трговину полезни, буду отворени кроз Србију.

У Бракни 17. Августа 1808. године.

И ово названије места, у коме је у речи стојећи акт потписан погрешан је. Имена Бракне никако нема, него има код Шупељака село „Брачин“, и ако је што од подобног овоме уговору чињено, то је прилика да је у овом селу Брачину могло бити, јер туда је пут од Ниша идући к Параћину.

Ми смо мало више, у примечанију, казали да сумњамо о суштности више наведеног акта. Ову сумњу утврђује у нама а.) то: што ни од кога, од дејствујућих онога времена лица, о закључењу једног оваког, сепаратног акта, ништа дознати нисмо могли, изузимајући само једино то опстојатељство, које је у свој Србији познато било: да је пут кроз Србију трговачким караванима отворен био, и да су Срби, у Параћину, тада, ђумрук на еспапе, који су из Турске у Србију увожени, наплаћивали, али и овај пролазак кроз Србију каравана трговачких, и увоз турских продукта у Србију као и установљење ђумрука у Параћину, све ово троје отпочело се је одмах с пролећа ове 1808. године, а не од Августа месеца, кад је више наведени уговор закључен; и б.) и Родофиникин, ни у једном свом донесенију главнокомандујућему, о оваком чему, нигде никаква спомена нема, а Срби, да се је овако што између њих и Турака свршило, баш да речемо да су имали што од Руса и тајити, оваку једну невину ствар никако пропустили не би а да

Родофиникину не саопште, као што су, у подобним приликама, свагда и чинили.

Чест дакле и поштење „Монитеру“, али ми остајемо при нашој сумњи. Време ће можда кадгод јасније осветлити ово казивање Монитерово.

ПРИМЕДБЕ

Пре, но што би се коначно закључило причање о догађајима у Србији у години 1808. треба да се напомену неке ствари доста важне, да се при оцени тадашњих догађаја имају на уму.

Из онога, шта је казано напред у овом делу, види се јасно, да заступник Русије у Србији, Родофиникин, није био пријатељски расположен према Србији, и особито не према врховном старешини српског народа Црноме Ђорђу. Он је у свакој прилици гледао да код Руса оцрни српског „врховног вожда“ описујући га често најгаднијим бојама, изопачавајући му његова дела, а више пута пришивајући му са свим измишљена, и неистинита дела.

Ево још једног значајног доказа за то. Под 23. Мајем 1808. писао је Родофиникин неко писмо, у ком се прича, како је Карађорђе ноћу послао у Београд, да му доведу неку покрштену булу, коју су и довели у његово село, где је он с њом живео; а међу тим је заповедио, да њену родбину две постаре жене, и три младољетна лица баце у Дунав, што је и учинио његов секретар, који их је ноћу све побио, у Дунав побацао, па после разгласио, да их је отправио низ Дунав, како би отићи могли у своју постојбину.

То је, што прича Родофиникин у горе споменутом своме писму.*

С одлучношћу изричем, да је ово причање неистинито, да је онај догађај, који се казује, измишљен. Ево разлога што тако велим.

У писму се не казује име Карађорђева секретара, који је као бајаги извршио заповест његову о були, и њеној породици; а да је исто у ствари било, јамачно Родофиникин не би пропустио исписати и јавити име човека, који је готов био извршити овако гадно дело, те тиме и њега као и Карађорђа описати код руског двора. Али то је могло бити опасно, јер би се лакше могло било ући у траг лажи, да се осим Карађорђа још и на друга потчињена му лица износила неистинита дела. Јер ако се може узети, да су Руси имали узрока штедети Карађорђа као старешину народа, те му као бајаги по неко зло његово дело кроз прсте гледаше, не би штедели били њему потчињене људе, него би пребацујући њина зла дела, која чине, и укоравајући их за иста, старали се да посредно и Карађорђа опомињу, да не чини таква дела; и саветовали би му, да такве подле људе од себе уклони. Али тад би изашла лаж на видик, а Родофиникин није могао желети, да се то догоди.

* Писмо се налази у архиви Вој. Топ. Деп. № 23.30". шк. 213. подк. 3. Види Руски Вѣстник Том. XLVI. чланак од Дубровина: Сербскiй вопросъ при императорѣ Александрѣ I.

Даље, Карађорђе је познат не као човек развратна живота, но на против као човек уздржљив, и у том је гласу био код својих савременика, што ја из искуства знам, јер сам га лично и то баш у том времену и доцније познавао, а то сам слушао о Карађорђу причати и од других старешина тадашњих. Овакав глас не би имао Карађорђе, да је у своје село покрштене буле доводио, а родбину њихову убијао.

Даље, за тај догађај у оно време није се ништа знало у Београду, а заиста, да се овако што збило, не би могло било остати тајна, но би се свуда по вароши говорило, као што се причало и све друго, шта се догађало, на шта се врло добро опомињем, јер сам у Београду тад живео, а већ сам доста одрасан био Тако се на пример дознало, да је заклана нека женска, Родофиникинова љубазница, и то одмах у јутру, сутра дан, а она је у вече убијена; и тај догађај причао се свуда по вароши. Уз то ја никад ни од једног старешине, а многе сам их познавао, нисам чуо овако што причати; а то би било немогуће, да нико од старешина, у многим приликама, кад смо се о српским догађајима овог времена разговарали, овај догађај не спомене.

Даље, ни прота Ненадовић, ни други, што су нешто о догађајима српским тог времена писали, не спомињу нигде ни једном речицом овакво или овоме налик дело Карађорђево; а јамачно би га споменули, да је онај догађај истинит. Па ни сам Вук Караџић, човек оног времена, и од мене годинама нешто старији, који је такође писао где што о тадањим догађајима у Србији, и који је и сам гдекоја неистинита дела Карађорђу приписао, о овоме одвођењу буле не говори ништа, а он јамачно не би пропустио то споменути, да је за догађај што то знао, или од кога о њему шта слушао.

Најпосле, све кад би се узело, да је Карађорђе дао довести себи булу покрштену не би ипак имао никаква узрока, да даје убијати њену родбину, кад му ова није могла ни у чему сметати, да изврши своју вољу.

Кад се узме све ово на ум, мора се доћи до уверења, да је Родофиникин измислио онај догађај само за то, да опадне код Русије Карађорђа, који је имао доста сталности, да не буде слепо оруђе Родофиникинових намера.

Колико је Родофиникин мало наклоњен био Србији, и колико је мрзео на Карађорђа, види се у неколико и из његове записке, коју је он поднео главнокомандујућем руском војводи кнезу Прозоровском о томе: како би требало устројити Србију. Ту записку кнез је Прозоровски пропратио својим примедбама, и послао је руском двору. Записка је та врло значајна, и ево је саопштавамо у преводу заједно с примедбама на њу кнеза Прозоровског.*

Родофиникинова записка и примедбе кнеза Прозоровског на ту записку.

О ГРАНИЦИ

Желити је, да се Србији одреде старе границе. Које су те границе, не могу одредити, што немам поузданих мапа; али је извесно, да је од Босне Дрина граница природна, па с тога градић Соко, што лежи с ове стране, требало би да Турци очисте. Од стране Албаније варош и малена

* Записка је та штампана у XLVI г. Руског Вѣстника уз чланак Дубровинов: Сербскій вопросъ.

тврђава Скопље, где су и сад још Турци, требала би да буде погранична сопственост Срба, и с тога и град Нови-Пазар, који би у унутрашњости Србије иза Скопља био, морали би Турци испразнити. Од стране Македоније стара граница Србији јесу брегови, што Србију од Македоније деле. Варош и град Ниш, што је у власти Турској, био је сопственост српска,

Прим. кнеза Прозоровског. Ја држим, да је немогућно, да се Србији старе границе поврате, а по данашњим околностима и кад би се то могло учинити, држим било би штетно за интересе государа императора имајући на уму жељу раширити руске границе уз Дунав. Али треба старати се, да Србија добије приличну границу с неким градовима, који ће се при уговарању мира моћи добити. Неке градове требаће рад обе стране срушити, а остале оставити турској влади,

Од стране Видина, ако тај град с целом Бугарском има остати под турском влашћу, желети је да Тимок буде граница.

Прим. кнеза Прозоровског. Моћи ће се старати, да се граница простре и преко Тимока, али град Видин треба да остане под Турцима.

Град Адакале, — где управља Рецеп-ага — и велико острово, што Турци имају на Дунаву, боље би било присајузити Влашкој, но Србији, јер се отуд Срби могу у шкрипу држати.

Прим. кнеза Прозоровског. Сагласно с мишљењем Родофиникиновим о овом предмету исказаном, ја држим, да Адакале и велико острово треба присајузити Влашкој.

О ТРГОВИНИ

Турци не могу остати дуго време у безбедности у Србији, за то да се избегну сваке праведне жалбе од стране Турака, желети је, да се нареди, да ни један мухамеданац нема права прећи српску границу; а хришћанима, поданицима турским, допустити трговање, што тако израдити, да и Срби могу трговати по турској империји, и користити се заштитом руског министра, и руских конзула, плаћајући ђумрук равно као и руски поданици,

Прим. кнеза Прозор. Не би било справедљиво Турцима забранити улазак у Србију рад трговине, а Србима допустити пребивање по турским земљама због трговине. У оваквим случајевима оно, шта се нареди, треба да вреди за обе стране, али се може уговорити, да Срби добију заштиту руског посланства.

С тога оставити Србији право, да може имати своју монету.

Прим. кнеза Прозор. Трудно је заступати ову мисао, и ја не видим, какве би имали Срби отуда користи.

О ПОЛИТИЧКИМ ОДНОШАЈИМА СРБИЈЕ С ДРУГИМ ДРЖАВАМА

У Србији до сад нису друге државе државе ни политичке ни трговачке агенте. Желети је, да се такви још за неко време не примају. Особито треба да се удаљени држе од Србије дипломатски агенти, јер с њиховим карактером иде право да се састају са земаљским старешинама, а то право давало би им могућности стављати препоне дејствовању утицаја руског на ову земљу.

Прим. кн. Прозор. У овом погледу Родофиникиново је мишљење основано, и не може се оборити; али с друге стране, ако се Србија има

сматрати за особиту државу, не знам, којим би јој се начином могло забранити, да не прима агенте других држава. Могло би се можда наредити, да се страни агенти не примају без пристанка руског двора, под чијим се закриљем налази Србија.

Страни агенти наћиће овде удобну прилику да дејствују противно ономе, шта желимо. Није могуће мислити, да се Аустрија не би старала умалити наш овдашњи уплив, јер она на сваки начин увиђа, да ћемо, утврдивши овде свој уплив, имати над њом првенство; и у сваком случају, кад би се она решила дејствовати против Русије, моћи ћемо јој побунити унутрашње непријатеље, који су често опаснији од спољашњих. Исто тако увиђа аустријско министарство, да ова земља, граничећи с Босном, Албанијом, Македонијом и Бугарском, даје нам све могућности, које се могу желети, да у случају, кад би се нашло за добро, подигнемо друге Карађорђе, и да радимо у Европској Турској шта хоћемо без да дамо и најмања повода другима, да се на нас жале.

Прим. кн. Прозор. Није могуће не сагласити се с проницателним суђењем г. Родофиникина. Утврђени уплив руски у Србији постаће необично важан особито у случају рата између Аустрије и Русије, и уздржаће је, да започне војну. А Турска ће стајати тако рећи на расположењу руског двора.

Да би се ублажио у први мах повод политичком препирању с Аустријом, корисно би било сагласити се, да се Аустрији издају бегунци, ма да би то било веома тегобно и за овдашње и за тамошње Србе.

Прим. кн. Прозор. Ово искључење не слаже се с првим предлогом. Кад би се издавали Аустрији аустријски Срби, ови ће омрзнути на нас, а тим ће се изгубити из вида средства, да се постигне цељ, која је напред описана. Само би се могло примити, да се издају војнички бегунци из редовне војске. Срби аустријски војска је насељена.

О НАЈВИШОЈ ВЛАСТИ

Влада чисто демократска или аристократска не може за сад постојати у овој земљи. Нуждан је кнез. Требало би да буде кнез биран; ма да ће се тиме отворити пут раздорима, и даће се повод заверама против кнежева живота у земљи, где се узима за малени грех убити човека.

Прим. кн. Прозор. С тога, што се народ налази оназађен у просвети, и што је склоп раздорима и немировању, чему је узрок необразованост, ја мислим као и Родофиникин, да у Србији не може постојати друга влада осим самовластија — монархије — и за то потребан је кнез, или старешина с називом, који му се одреди.

Али кад би се кнез у лицу Црнога Ђорђа признао за наследног, могло би се тиме поставити сметња за удаљене наше планове, које ћемо по околностима моћи имати. Не усуђујем се, да у овом предмету искажем потпуно своје мишљење. Приметићу само, да народу нико од српских старешина неће бити као владалац толико мио, као Кара-Ђорђе.

Прим. кн. Прозор. Треба допустити, да се саобразно жељи народној утврди у власти Црни Ђорђе; али треба, да му достојанство буде наследно, јер у противном случају при свакој промени владаоца излазиће не само унутрашњи раздори, но и интриге од многих дворова, а особито

од отоманске Порте, која ће се упињати, да доведе у Србију каквог Грка, на шта се Срби никако неће сагласити. А и аустријски ће двор од своје стране много интриговати, и тако ће се руски двор налазити у бесконачним бригама и заплетима. Од велике је важности васпитање Карађорђева сина у Петрограду. Одгајањем утврдивши у њему оданост к Русији, кад дође на владу после оца, моћи ће постати користан нашој држави. Али при свем томе треба у Србији завести Савет у виду сената, у којем ће председник бити кнез, а у ком ће имати столицу и руски конзул или агент, који ће у случајевима, кад ће бити нужно, ограничавати кнежево самовластије, и задржати га од поступака противних Русији. Ово наређење не може бити пријатно Аустрији, и с тога ваљда би нужно било, да француски двор заједнички с руским прими на себе да гарантује за Србију, и за њену конституцију. Тад би се аустријски двор уздржавао од сваке даље интриге, чувајући се, да не раздражи против себе оба императора. Агент француски присуствовао би у седницама сенатским као и руски. Порти се може допустити, да има у Видину агента, или неког, ком ће бити поверени послови, и при овом агенту могли би се налазити секретар агента руског и француског. У важним делима моћи ће агент руски и француски састајати се у Видину с агентом турским; и с њиме у скупу саставити одбор, те заједнички одма на месту наредити све, што ће требати у корист Срба и Порте и ради општег спокојства. На овај начин ваљда би се и владаоци уздржали у одређеним границама њихове власти, Ако би се хтело поставити гарнизон руски у београдски град, на то, мислим, Порта нигда не би пристала; то би и двору аустријском било противно; а мислим, неће се ни двор француски на то сагласати. Но неопходно је нужно, да се уреде гарнизони од Срба, који ће се распоредити у уредне батаљоне. Руски двор моћи ће им дати официре, давши одпусте избраним за то чиновницима, међу којима ће требати да буде и инжинира и артилериста, како би изгледало, као да они по својој вољи ступају у српску службу. Сви градови у Србији треба да буду у српској власти, и у свима да буду српски гарнизони, и то, ако се узможе, од редовне војске; али ће ваљда требати, да их Русија снабде артилеријом за градове, прахом, танадма, и бомбама.

ЗАКОНИ

Овде суде за сад по обичајима. Најбоље би било, да се овде заведу закони руски, избравши оне, који ће за Србе бити нужни.

Прим. кн. Прозор. Ја се с овим слажем.

ДАНАК ОТОМАНСКОЈ ПОРТИ

Желети је, да данак не буде већи од 100,000 гроша, колико је Порта и до сад имала, имајући на уму трошкове, које је подносила обдржавајући градове и рад других ствари. Реч «данак» немила је свима Србима. Кад би Карађорђе о томе овде у Србији добио извештај, могао би учинити разна неприлична дела, и с тога врло би нужно било, да при овој околности дође он к Вашем Сијателству, па кад би му се ова тачка саопштила, требало би и заповедити, да му се објасни, да се данак не плаћа рад Срба, но рад Бугара и Бошњака, који се доселише у Србију, и који не користећи се високим закриљем дужни би били вратити се

под власт Портину; али Русија указује милост Србима, што те људе оставља у Србији на миру, па за то и Србија дужна је сагласити се, да за те људе плати одређени данак.

Прим. кн. Прозор. Срби никако не пристају да дођу под аустријску власт; а немогуће је Србију спојити с Русијом за то, што лежи на десној обали Дунава; и тако остаје једино средство, да се Србији даде влада, али да остане под закриљем Портиним, јер Срби никако неће да буду поданици турски. У том положају налазећи се Срби могу плаћати Порти данак у новцу на начин, који казује г. Родофиникин; али по моме мишљењу нужно ће бити, да се одреди, да Срби дају Порти и нешто хране — у зрну — као у замену неку за оно, што је Порта до сад добијала из тих земаља, које су биле пређе амбари житни и за сам Цариград. Ма да ће се трговина на Дунаву подићи из нова, и ма да ће трговачки трактати добити опет своју важност, те ће тако они моћи овде набављати хлеб; али купујући га, тиме неће добити накнаду за свој губитак; па за то, кад би се наредило, да Срби Турцима дају и данак у храни, могло би по моме мишлењу допринети, да се при преговорима Турци лакше склоне уступити нам границу до Дунава.

О ПОРЕЗУ.

Турцима је плаћано од сваке породице 40 гроша, а рачунало се, да има двадесет хиљада породица. Број тај породица удвојен је. Осим тога мушка деца преко 8 година плаћала су харач по три гроша, узимат је десетак од сваке ране и од вина; и од сваког комада стоке плаћало се по две паре; ђумруци, које узеше старешине на откуп, доносе сад до 80.000 гроша; а под Турцима доносише двојином толико. Од времена устанка народ је давао десетак од ране, само је једанпут због нужних потреба покупљено од народа до по милиона гроша, и свака двадесета коза и овца за војску. Ако Русија одреди порез, биће непријатно народу; и по моме мишљењу било би боље оставити кнезу и сенату да одреде порез, и тада да се изиште потврда од високог покровитеља Србије; а кад Русија буде признала независност Србији, изрећи, да ни кнез ни друго какво лице не може народ употребљавати да му кулучи. Ово би народ сматрао за велику милост од стране Русије, а порез ће сматрати као терет, наложени му од свог сопственог кнеза и правителства. Једино опште послове, као што је прављење и поправка путова, мостова и т. д. морао би народ вршити. Ова је земља врло плодна; изобилује шумама, скотоводством; па за то кад настане мир, лако ће моћи плаћати и већи порез у стварма, а новчан порез неће требати да пређе трећину оне суме, коју је узимала турска влада.

У земљи има изобиља олова, и прошле је године око Сокола натопљено неколико хиљада ока; а сад су и не далеко од Београда почели топити олово. О рудницима сребрним нећу да говорим, јер о њима не умем ништа опредељено рећи; но морам напоменути, да су Турци, кријући од Порте, продавали знатну количину бакара из ове земље. Отуд се види, да ће се и овим предметима увећати приходи владини.

Прим. кн. Прозор. Срби зову свиње (свинец) оловом, па за то треба предпоставити, да они овде под оловом *свиње* разуму. (Таман погоди старац Прозоровски!)

Општа примедба кнеза Прозоровског. Ако буде Богу угодно, да Русија добије границе до Дунава и покровитељство над Србијом, нужно ће бити с јачом пажњом уредити владу овдашњих земаља. Треба ће ваљда разделити земље на 4 губерније: Бесарабију, Молдавију, Велику и Малу Влашку. У овој последњој мораће губернатор бити човек од знања, јер та земља граничи с Аустријом и Србијом. Над свим губернијама треба ће да буде једна главна власт или генерал-губернатор, који ће бити у исто време и старешина војске у овој земљи разређене. Јер ако буду различне војничке и грађанске старешине, сваки ће закриљавати своју команду, а отуд ће се међ њима родити раздори, који повлаче за собом општу штету. Исто ће тако и ђумруци у тим земљама имати стојати под генерал-губернатором, јер иначе због удаљености ових крајева од министарства трговине могу изиһи распре с отоманском Портом; а генерал-губернатор у делима ђумручким моћи ће бити у сношају с чиновницима трговине.

Имајући на уму све, што су о Србији рекли у овој записци Родофиникин и кнез Прозоровски, види се, да су две главне мисли руководиле их обојицу при писању овог мемоара, па наравно и у њиховим делима према Србији. Једна је мисао: да Србију изузму што се више може испод власти Портине; а друга је мисао: да се не допусти, да Србија, ма се како уредила, постане сувише самостална и снажна, но да свагда остане у таквом стању, да јој немогуће буде постојати без Русије, па да тако свагда буде удесно средство у рукама Русије, да се постигну удаљене руске цељи, да се изврше удаљени руски планови. Ове две мисли провиде се тако рећи из сваке врсте ових записака. Тако Родофиникин је рад, да се границе Србији прилично рашире, да се Србији даде Скопље, Нови Пазар и Ниш, а кнез Прозоровски држи, да то не може бити, па и кад би могло бити, да би то било противно руским интересима, ако се руска граница помакне до Дунава; али на против Родофиникин онако раширену Србију жели да одржава слабу и немоћну, не давајући јој наследног кнеза; кнез Прозоровски пак увиђа, да би избор кнеза давао и сувише повода расправа, па би то могло послужити страним дворовима, да се уплећу у српске послове, што Русији није у интересу. За Адакале каже Родофиникин да треба да се прида Влашкој — а за ову се мислило, да је већ руска — како би се отуд *обуздавали* Срби, па и кнез Прозоровски усваја то мишљење. Родофиникин као да би готов био дати и сам Видин Србији — јер би се тим Турска ослабила; а кнез Прозоровски као војник давајући Србији само неке градове, вели да би остале градове требало срушити, а Видин да би се морао оставити Турцима. То су све различна мишљења поменутих руских државника, али оба су мишљења на то управљена, да само Србија не постане сувише велика и сувише снажна. Што Родофиникин каже за право трговања које би се имало дати Србима а Турцима не, показује његову жељу стати на пут развитку трговине турске, и оснажење или управ оцепљење јаче Србије од Порте могла је бити Родофиникину цељ и онда, кад је предлагао, да се Србији даде право ковати новце; што све Прозоровски као човек, који није имао даљи државнички поглед, није могао довољно да разуме, па за то није ни одобравао. Најбоље се види из оног, што је

казано о политичким свезама Србије с другим државама, шта су Родофиникин и Прозоровски мислели о Србији. Родофиникин жели да се у Србију не пуштају агенти страних дворова, јер ће они моћи дејствовати противно руским интересима. Прозоровски, не увиђајући могућност стати на пут томе, да страни агенти не дођу у Србију, тражи, да се постави условје, да се агенти у Србији признају само с одобрењем руског цара, — што би наравно показивало зависност Србије од Русије. Родофиникин је хтео да Србија буде у таквом стању, да се Русија њоме свагда може послужити као удесним оруђем и против Аустрије и против Порте. Обуздати Аустрију, ако би се заратити хтела с Русијом, и бунити народ у Македонији, Босни и Албанији, то су цељи, које ће, каже се у записки, моћи Русија постићи посредством Србије. И Родофиникин и Прозоровски признају, да Србија треба да има кнеза, и да кнез не може у Србији нико други бити осим Карађорђа. Али Родофиникин жели, да кнез буде *биран*, па ма сам да каже, да ће избори кнеза давати повода унутрашњим раздорима, додаје, да би Карађорђе с наследством у кнежев. достојанству могао бити *сметња* руским плановима. Нек се дакле чине раздори у Србији — мисли Родофиникин — само нек се не оштете руски интереси. Кнез Прозоровски такође не пушта из вида руске интересе, он је само рад да у Србији не буде раздора због избора кнеза, јер би се тад у српске ствари могле уплести и стране силе; па за то каже да престо у Србији треба да буде наследан, али сина Карађорђева треба васпитати у Петрограду и васпитањем улити му оданост према Русији. Оно, што Прозоровски говори, да се Србија стави под закриље Француске и Русије са свим је непрактично, нити би на то Русија пристала, а и Србија, стављена тим међу две силе, само би се налазила у неприликама, којој ће угодити. Ова записка Родофиникинова, писана иза леђа српских старешина, и у време, кад се није знало, како ће се свршити рат с Портом, најбоље показује, колико су на опрезу имали бити Срби и од самих Руса, којима се не може одрећи, да су се у извесној мери заузимали за ствари српске.

Руски је двор добро знао, да је немогуће, да Србију са свим придружи својој држави. Томе је сметало положење Србије на десној обали Дунава, дакле велика удаљеност од осталих руских земаља; а на то ни страни дворови не би пристали, и предпоставити је, да би се томе најжешће противила и Аустрија и Француска. Али да би Србија поред све своје независности што више зависела од Русије, то је била једна од главних намера руских према Србији. У тој намери треба јамачно тражити узрока, за што Родофиникин предлаже, да се у Србији заведу руски закони, како би се Србија што већма уједначила руским областима. У томе је разлог, за што Прозоровски вели, да кад се чини немогућно забранити Србији да прима агенте страних сила, па за то кад се већ не може то спречити, а оно бар да се нареди, да се такви агенти без руског одобрења не примају. И у том погледу руски су се интереси имали на уму више но српски.

Знатно је и оно, што се у запискама спомиње о данку и о порезу. Родофиникин вели, да Срби нерадо чују реч „данак", па за Црног Ђорђа вели, да би се могао и противити томе, да се одреди данак Порти, те би с тога нужно било призвати га у главну квартиру те му објаснити ствар, и заповедити му, да се и плаћању данка не противи. Про-

зоровски пак, брижан за руске интересе, предлаже, да се уговори, да Србија осим данка у новцу даје и данак у житу, налазећи у томе средство, да се Порта лакше приволе уступити Русији земље до Дунава; — а то је тада и била главна намера руској војни, и политици. Што се тиче пореза, значајно је, шта вели Родофиникин. Непријатно би било народу, вели Родофиникин, да Русија одреди Србима порезе, за то треба то право оставити српском кнезу и сенату; а руски двор само нека стави услов да ни кнез ни старешине друге не могу Србе на приватно кулучење употребљавати. На овај начин Срби ће, вели Родофиникин, сматрати да им је Русија учинила милост, а за порезе мислиће народ да су му наметли кнез и сенат. Ово мишљење Родофиникиново исказано другим речма гласи: Треба Србима уливати мисао, да сва добра проистичу од Русије; порезе народ нерадо плаћа, за то нек и падне на кнеза и домаће власти мрзост народа због порезе; Русија нек се покаже бранилац народни, како би се народ привикао у Русији имати добротвора и закрилника како би се утврдио у оданости према Русији; и тако како би остао спреман у свако време послужити Русији за удобно оруђе при постизавању руских планова.

Себичност у политици није ништа ново. Политика сваке државе иде на то, да за своју државу добије што јаче и веће користи. То треба имати на уму; то је требало имати на уму и за времена Карађорђевих ратова, па баш је с тога и био врло мучан положај српских старешина, који су онда управљали народним пословима.

Најпосле оно, што је казано о томе, како да се уреди влада у Србији, није довољно развијено, да би се знати могла цељ, коју су хтели постићи. Сенат уз кнеза могао је у оно време имати и добрих и злих страна. Оставити кнеза са влашћу посве неограниченом могло је бити опасно у време мира, предпостављајући да је за кнеза имао доћи човек строптив и страстан; али почем је Србија била у рату, почем је истом ослобођена испод турске власти, па се налазила у првоме почетку свог устројавања, почем су старешине толиким делима показале, да желе ревети па страну напуштајући опште користи, почем је с тога нужно било, да власт кнежева буде концентрисана у рукама човека снажна духа и јаке енергије: мислим, да постављање сената у цељи, да ограничава власт кнезу могло би дати повода трењу између кнеза и сената, прилике страним интригама, узрока сукобима између појединих старешина и постанка унутрашњим раздорима; а све то било би на штету Србији. Али и то је истина, да би српски кнез, ограничен сенатом, у ком ће се наћи људи, који ће се лако дати повити по саветима руског агента, да би, велим, такав кнез природно морао тражити закриља у Русије, и њој бити одан, само да се одржи према упорним старешинама, које би можда сами руски агенти на упорство према кнезу подбуњивали. Није ли у томе узрок жељи: да се кнезу постави сенат као контрола?

і, а
рел-
; —
о се
) на-
реба
ави
лу-
ат-
і су
ру-
ичу
и
ни-
и
ко
ри

ве
ба
іх
а,

)-
и
х
і
: